Világ proletárjai egyesüljetek!

LENIN

MŰVEI

5

AZ OROSZNYELVŰ KIADÁS
AZ OK(b)P IX. KONGRESSZUSÁNAK
ÉS A SZOVJETEK
II. ÖSSZSZÖVETSÉGI KONGRESSZUSÁNAK
HATÁROZATA ALAPJÁN JELENIK MEG

V. I. LENIN

MŰVEI

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST

V. I. LENIN

MŰVEI

5.

KÖTET

1901 május—1902 február

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1953

Az orosz eredeti címe:

ИНСТИТУТ МАРКСА–ЭНГЕЛЬСА–ЛЕНИНА ПРИ ЦК ВКП(б)
В. И. ЛЕНИН. СОЧИНЕНИЯ
ИЗДАНИЕ ЧЕТВЕРТОЕ. ТОМ 5. ГОСПОЛИТИЗДАТ 1951.

Lenin műveinek magyar kiadása a moszkvai Marx—Engels—Lenin Intézet által sajtó alá rendezett negyedik orosznyelvű kiadás nyomán, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata alapján jelenik meg.

ELŐSZÓ

Az ötödik kötet V. I. Lenin 1901 májusától 1902 februárjáig írt műveit tartalmazza.

A kötet magában foglalja Leninnek az „Iszkrá"-ban megjelent „Mivel kezdjük?", „Újabb véres ütközet", „Értékes beismerés", „A válság tanulságai", „Munkában a jobbágytartók", „Harc az éhezők ellen", „Külföldi ügyek", „Beszélgetés az ökonomizmus védelmezőivel", „A tüntetések kezdete", „Politikai agitáció és «osztályszempont»" stb. című cikkeit. Ezekben a cikkekben Lenin Oroszország belső életének valamennyi fontos eseményére reagál, megvilágítja a pártépítésnek és a proletariátus osztályharcának konkrét feladatait.

Lenin „A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai" c. cikkében, amely 1901 decemberében jelent meg a „Zarjá"-ban, a proletariátus marxista pártjának a liberális burzsoáziával szemben követendő taktikáját dolgozza ki.

„Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»" c. munka az agrárkérdés marxista elméletét fejti ki és fejleszti tovább, s az orosz és a nemzetközi revizionistákat bírálja.

Ebben a kötetben van Lenin „Mi a teendő?" c. munkája is, amelynek elméleti tételei a bolsevik párt ideológiájának alapját alkotják.

A kötet hét olyan lenini munkát tartalmaz, amelyeket először vettünk fel V. I. Lenin Műveibe. Ezek közül hármat: „A zemsztvo-kongresszus", „A «Délvidéki munkások» levele" és a „Válasz «Egy olvasónak»" c. cikket az „Iszkrá"-ból vettük át. A következő négy okmány: „Beszéd szeptember 21-én (október 4-én)" (Lenin 1901 szeptember

21-én (október 4-én) mondott beszéde az OSzDMP külföldi szervezeteinek „egyesülési" kongresszusán), „A «Szvoboda» című folyóiratról", „G. V. Plehanov huszonötéves forradalmi tevékenységének jubileumára" és az „Anarchizmus és szocializmus" — megírása idején nem jelent meg és csak az Októberi Forradalom után látott napvilágot.

MIVEL KEZDJÜK?[1]

A megírás ideje: 1901 május.
Megjelent: „Iszkra" 4. sz. 1901 május.

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЬ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

ИСКРА

„Изъ искры возгорится пламя“... Отвѣтъ декабристовъ Кюхельбекеру

№ 4. МАЙ 1901 ГОДА № 4.

СЪ ЧЕГО НАЧАТЬ?

[illegible]

САМОДЕРЖАВІЕ И ФИНАНСЫ.

[illegible]

Az „Iszkra“ 4. számának első oldala Lenin „Mivel kezdjük?“ c. cikkével. — 1901

Kisebbítve

„Mi a teendő?“ — ez a kérdés az utóbbi években igen erősen foglalkoztatja az orosz szociáldemokratákat. Nem arról van szó (mint a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején), hogy utat válasszunk, hanem arról, hogy milyen gyakorlati lépéseket kell tennünk az ismert úton és hogyan tegyük meg azokat. A gyakorlati tevékenység rendszeréről és tervéről van szó. És be kell vallanunk, hogy ez a gyakorlati párt számára döntő kérdés — a harc jellegének és módszereinek kérdése — még mindig eldöntetlen nálunk, még mindig komoly, a gondolat sajnálatos állhatatlanságáról és ingadozásáról tanuskodó nézeteltérésekre ad alkalmat. Egyrészt még korántsem veszett ki az „ökonomista“ irányzat, amely megnyesni és szűkíteni igyekszik a politikai szervezés és agitáció munkáját. Másrészt, mint azelőtt, most is büszkén emeli fel fejét az elvtelen eklekticizmus irányzata, amely minden új „fuvallatnak“ behódol és képtelen különbséget tenni a pillanat követelményei és az egész mozgalom fő feladatai és állandó szükségletei között. Mint ismeretes, ilyen irányzat fészkelte be magát a „Rabocseje Gyelo“-ba[2]. Legutóbbi „programm“-nyilatkozata — egy nagyhangú cikk, melynek hangzatos címe: „Történelmi fordulat“ („Lisztok «Rabocsevo Gyela»“, 6. sz.) — különösen szemléltetően megerősíti az adott jellemzést. Tegnap még az „ökonomizmussal“ kacérkodtunk, felháborodtunk a „Rabocsaja Miszl“[3] határozott elítélése miatt, „letompítottuk“ az önkényuralom elleni harc kérdésének plehanovi fogalmazását, — ma pedig már Liebknecht szavait idézzük: „Ha a körülmények 24 óra alatt megváltoznak,

akkor 24 óra alatt meg kell változtatni a taktikát is", már arról beszélünk, hogy „erős harci szervezet" kell a közvetlen támadáshoz, az önkényuralom elleni rohamhoz, hogy „széleskörű forradalmi politikai agitációt kell folytatni a tömegek közt" (lám, milyen energikus szavakat használunk már: forradalmi is, politikai is!), hogy „fáradhatatlanul szólítani kell utcai tiltakozásra", hogy „élesen" (sic!*) „politikai jellegű utcai tüntetéseket kell rendezni", és így tovább és így tovább.

Bizony, örömmel üdvözölhetnők, hogy a „Rabocseje Gyelo" ilyen gyorsan magáévá tette egy erős, szervezett párt megteremtésének programmját, amelyet mi már az „Iszkra"[4] első számában közzétettünk, és amelynek célja nemcsak egyes engedmények kicsikarása, hanem magának az önkényuralom erődjének a meghódítása, de az a körülmény, hogy a „Rabocseje Gyelo" híjával van minden szilárd álláspontnak, elrontja minden örömünket.

A „Rabocseje Gyelo" természetesen hiába emlegeti Liebknecht nevét. 24 óra alatt meg lehet változtatni az agitáció taktikáját valamilyen speciális kérdésben, meg lehet változtatni a pártszervezés valamely részletének megvalósítására irányuló taktikát, de arra vonatkozó nézeteiket, hogy szükség van-e általában, mindenkor és feltétlenül harci szervezetre és politikai agitációra a tömegek között, nemhogy 24 óra alatt, de még 24 hónap alatt is csak olyan emberek változtathatják meg, akiknek egyáltalán nincsenek szilárd elveik. Nevetséges arra hivatkozni, hogy a körülmények megváltoztak, hogy más időszak következett be: bármilyen „hétköznapi, békés" helyzetben, a „forradalmi szellem" bármilyen „hanyatlásának" időszakában is feltétlenül kötelező egy harci szervezet megteremtésén munkálkodni és politikai agitációt folytatni, sőt mi több: éppen ilyen helyzetben és ilyen időszakokban van különösen nagy szükség erre a munkára, mert a robbanások és fellángolások pillanatában már késő szervezetet teremteni; a szervezetnek már készen kell lennie, hogy széles fronton azonnal munkához láthasson. „24 óra alatt megváltoztatni a taktikát"! De ahhoz,

* — így! — *Szerk.*

hogy taktikát változtassunk, előbb az kell, hogy taktikánk legyen, ha pedig nincs a politikai harc terén tapasztalt, minden helyzetben és minden időszakban kipróbált erős szervezetünk, akkor szó sem lehet olyan rendszeres, szilárd elvekre támaszkodó és tántoríthatatlanul végrehajtandó munkatervről, amely egyedül méltó arra, hogy taktikának nevezzük. Valóban, lássuk csak: már azt mondják, hogy a „történelmi pillanat" pártunkat „egészen új" kérdés elé — a terror kérdése elé állította. Tegnap a politikai szervezet és agitáció kérdése volt „egészen új", ma pedig a terror kérdése. Nem furcsa hallani, hogyan okoskodnak a taktika gyökeres megváltoztatásáról olyan emberek, akik ennyire elfeledték a multjukat?

Szerencsére a „Rabocseje Gyelo"-nak nincs igaza. A terror kérdése egyáltalán nem új kérdés, és elegendő, ha röviden az orosz szociáldemokrácia kialakult nézeteire emlékeztetünk.

Elvileg sohasem mondtunk le és nem is mondhatunk le a terrorról. Egyike ez azoknak a hadműveleteknek, amelyek az ütközet bizonyos pillanatában, a csapatok bizonyos állapota és bizonyos feltételek mellett alkalmasak, sőt szükségesek lehetnek. De éppen az a bökkenő, hogy a terrort jelenleg egyáltalán nem a harcoló hadsereg egyik hadműveleteként helyezik homloktérbe, amely szorosan összefügg és összhangban áll a harc egész rendszerével, hanem mint egy elszigetelt támadás önálló, minden hadseregtől független eszközét. Ha nincs központi forradalmi szervezet és gyengék a helyi forradalmi szervezetek, a terror nem is lehet egyéb. Éppen ezért az adott körülmények között határozottan időszerűtlennek, célszerűtlennek tekintjük ezt a harci eszközt, mely a legaktívabb harcosokat elvonja igazi, az egész mozgalom szempontjából legfontosabb feladatuktól, s nem a kormány, hanem a forradalom erőit bomlasztja. Gondoljanak a legutóbbi eseményekre: saját szemünkkel láttuk, hogy a városi munkások és a városi „egyszerű nép" nagy tömegei harci tűzben égnek, a forradalmároknak pedig nincs vezérkaruk, nincsen szervező központjuk. Ha ilyen körülmények között a legenergikusabb forradalmárok a terror útjára lépnek, nem fenyeget-e az a veszély, hogy meg-

gyengülnek azok a harci osztagok, amelyek egyedüli komoly reménységeink? Nem fenyeget-e ez azzal a veszéllyel, hogy megszakad a kapcsolat egyfelől a forradalmi szervezetek, másfelől az elégedetlen, tiltakozó, harcrakész, de szétforgácsolt tömegek között, amelyek éppen azért gyengék, mert szétforgácsoltak? Márpedig ez a kapcsolat sikerünk egyetlen záloga. Távol áll tőlünk az a gondolat, hogy tagadjuk az egyes hősi csapás minden jelentőségét, de kötelességünk, hogy a legenergikusabban óva intsünk mindenkit, nehogy elragadtassa magát a terrortól, nehogy a terrort ismerje el a harc fő és legfontosabb eszközének, amire napjainkban sokan, nagyon sokan erősen hajlanak. A terror sohasem lehet közönséges, mindennapi hadművelet, a legjobb esetben is csak mint a döntő roham egyik módja alkalmazható. De kérdezzük: lehet-e ma ilyen rohamra *hívni?* A „Rabocseje Gyelo" nyilván azt gondolja, hogy igen. Legalábbis azt kiáltja: „Rohamoszlopokba sorakozz!" Ez azonban megintcsak esztelen buzgalom. Haderőnk zöme: önkéntesek és felkelők. Állandó hadseregünk csak néhány kisebb osztagból áll, de azok sincsenek mozgósítva, nincsenek kapcsolatban egymással és még arra sem tanították meg őket, hogy általában hadoszlopokba sorakozzanak, nemhogy rohamoszlopokba. Ilyen viszonyok között mindenkinek, aki át tudja tekinteni harcunk általános feltételeit és az események történelmi menetének egyetlen „fordulatánál" sem feledkezik meg róluk, világosan kell látnia, hogy ma nem lehet az a jelszavunk: „rohamra!"; ma jelszavunk csakis ez lehet: „szervezzük meg helyesen az ellenséges erőd ostromát". Másszóval: pártunknak nem lehet közvetlen feladata, hogy most mindjárt rohamra hívja összes meglevő erőit, hanem olyan forradalmi szervezet létrehozására kell szólítania, amely egyesíteni tudja az összes erőket és nemcsak névleg, hanem valóban is vezetni tudja a mozgalmat, vagyis mindenkor készen áll arra, hogy minden tiltakozást és minden fellángolást támogasson és kihasználjon a döntő ütközetre alkalmas haderő gyarapítására és megszilárdítására.

A februári és márciusi események tanulsága annyira meggyőző, hogy ez a következtetés aligha talál most elvi

ellenvetésre. Jelenleg azonban nem elvben, hanem gyakorlatilag kell megoldanunk a kérdést. Nemcsak azt kell tisztáznunk, hogy milyen szervezet szükséges és milyen munka érdekében van rá szükség, hanem ki kell dolgoznunk bizonyos szervezési *tervet* is, hogy mindenfelől hozzáfoghassunk a szervezet felépítéséhez. Tekintettel a kérdés halaszthatatlan fontosságára, mi a magunk részéről elhatároztuk, hogy az elvtársak figyelmébe ajánljuk vázlatos tervünket, amelyet részletesebben is kifejtünk rövidesen megjelenő brosúránkban.

Véleményünk szerint a munka kiindulópontjának, a kívánt szervezet megteremtéséhez elengedhetetlen első gyakorlati lépésnek, végül annak a vezérfonalnak, amelyet követve szüntelenül fejleszthetnők, mélyíthetnők és szélesíthetnők ezt a szervezetet, egy országos jellegű politikai lap megszervezésének kell lennie. Elsősorban lapra van szükségünk; enélkül lehetetlen rendszeres, elvileg következetes és átfogó propagandát és agitációt kifejteni, ami a szociáldemokráciának általában állandó és fő feladata, s különösen életbevágó feladata a jelen pillanatban, amikor a lakosság legszélesebb rétegeiben felébredt a politika, a szocializmus kérdései iránti érdeklődés. És sohasem éreztük oly erősen, mint most, milyen nagy szükség van arra, hogy a személyi befolyásolással, helyi lapokkal, brosúrákkal stb. folytatott szétforgácsolt agitációt olyan átfogó és rendszeres agitációval egészítsük ki, amelyet csak időszaki sajtó segítségével lehet folytatni. Aligha lesz túlzás, ha azt mondjuk, hogy a lap megjelenésének (és terjesztésének) gyakorisága és rendszeressége a legpontosabb fokmérője annak, milyen komolyan van megszervezve haditevékenységünknek ez a legelemibb és legéletbevágóbb ága. Továbbá, éppen országos lapra van szükségünk. Ha nem tudunk és ameddig nem tudunk a nyomtatott szó segítségével egységes irányt szabni a népre és a kormányra gyakorolt befolyásunknak, utópia az a gondolat, hogy egyesíteni tudjuk a befolyásolás más, bonyolultabb, nehezebb, de ugyanakkor erélyesebb módszereit. Mozgalmunknak eszmei és gyakorlati, szervezeti tekintetben egyaránt az a legnagyobb baja, hogy szétforgácsolt, hogy a szociáldemokraták óriási többsége majdnem teljesen elmerül a

kizárólag helyi jellegű munkában, amely látókörüket is, munkájuk lendületét is, konspirációs gyakorlatukat és felkészültségüket is szűkíti. Éppen ebben a szétforgácsoltságban kell keresnünk annak az állhatatlanságnak és ingadozásnak legmélyebb gyökereit, amelyről az előbb beszéltünk. És az *első* lépésnek azon az úton, amelyen megszabadulhatunk ettől a fogyatékosságtól, és több helyi mozgalmat egységes, országos jellegű mozgalommá kovácsolhatunk egybe, egy országos lap megszervezésének kell lennie. Végül, feltétlenül *politikai* lapra van szükségünk. Politikai lap nélkül a mai Európában elképzelhetetlen olyan mozgalom, amely méltó arra, hogy politikai mozgalomnak nevezzék. Enélkül semmiképp sem teljesíthetjük azt a feladatunkat, hogy összefogjuk a politikai elégedetlenkedés és tiltakozás minden elemét, s megtermékenyítsük velük a proletariátus forradalmi mozgalmát. Az első lépést már megtettük, a munkásosztályban felkeltettük a „gazdasági", gyári leleplezések szenvedélyét. Most meg kell tennünk a következő lépést: a nép minden valamelyest öntudatos rétegében fel kell keltenünk a *politikai* leleplezések szenvedélyét. Ne zavarjon bennünket az a körülmény, hogy a leleplező hangok politikailag oly gyengék, szórványosak és bátortalanok manapság. Korántsem az az oka ennek, hogy az emberek általában megbékültek a rendőri önkénnyel. Ennek az az oka, hogy a leleplezésre kész és képes embereknek nincs szószékük, ahonnan szavukat hallathatnák, nincs hallgatóságuk, amely szenvedélyesen hallgatná és bátorítaná a szónokokat, s hogy sehol sem látnak a népben olyan erőt, amelyhez érdemes volna panasszal fordulniok a „mindenható" orosz kormány ellen. És most mindez rendkívül gyorsan megváltozik. Van ilyen erő — a forradalmi proletariátus, amely már bebizonyította, hogy nemcsak meghallgatni és támogatni kész a politikai harcra hívó szózatot, hanem kész arra is, hogy bátran harcba szálljon. Most meg tudjuk teremteni és kötelességünk megteremteni azt a szószéket, ahonnan az egész nép leleplezheti a cári kormányt. Ilyen szószéknek kell lennie a szociáldemokrata lapnak. Az orosz munkásosztály az orosz társadalom más osztályaitól és rétegeitől eltérően állandó érdeklődést tanusít a politikai

tudás iránt, az orosz munkásosztály körében állandóan (és nemcsak a különös felbuzdulás időszakaiban) óriási kereslete van az illegális irodalomnak. Amikor ilyen tömeges a kereslet és amikor már megkezdődött a tapasztalt forradalmi vezetők kinevelése, a munkásosztály pedig annyira koncentrálódott, hogy a nagyvárosi munkásnegyedekben, a gyártelepeken és gyárvidékeken ténylegesen a munkásosztály az úr, egy politikai lap megszervezése igazán nem haladja meg a proletariátus erejét. A lap pedig a proletariátus segítségével behatol a városi kispolgárság, a falusi kézművesek és parasztok soraiba és igazi népi politikai lap lesz.

De a lap szerepe nem szorítkozik csupán eszmék terjesztésére, csupán politikai nevelésre és politikai szövetségesek toborzására. A lap nemcsak kollektív propagandista és kollektív agitátor, hanem kollektív szervező is. Ez utóbbi tekintetben az épülő ház körül emelt állványzathoz hasonlítható, amely megmutatja a tervezett épület körvonalait, megkönnyíti az egyes építőmunkások közötti érintkezést, segítségükre van a munka elosztásában és a szervezett munkával elért közös eredmények áttekintésében. A lap segítségével és vele kapcsolatban magától kialakul majd az az állandó szervezet, amely nemcsak helyi munkával lesz elfoglalva, hanem rendszeres, általános jellegű munkát is végez, ráneveli tagjait arra, hogy figyelemmel kísérjék a politikai eseményeket, mérlegeljék azok jelentőségét, a lakosság különböző rétegeire gyakorolt hatását, és dolgozzanak ki olyan célszerű módszereket, melyekkel a forradalmi párt befolyásolhatja ezeket az eseményeket. Már maga a technikai feladat is — a lap rendszeres anyagellátása és helyes terjesztése — arra kényszerít, hogy megteremtsük az egységes párt helyi megbízottainak hálózatát, olyan megbízottak hálózatát, akik eleven kapcsolatban állnak egymással, ismerik az általános helyzetet, megszokták, hogy rendszeresen teljesítsék az országos jellegű munka részfunkcióit és egyes forradalmi akciók megszervezésével próbálgatják erőiket. A megbízottaknak* ez a hálózata lesz a váza annak a szervezet-

* Magától értetődik, hogy ezek a megbízottak csak abban az

nek, amelyre szükségünk van: amely elég nagy ahhoz, hogy átfogja az egész országot, elég széles és sokoldalú, hogy szigorú és részletes munkamegosztást hajtson végre; elég állhatatos, hogy minden körülmények között, bármilyen „fordulat" és meglepetés esetén is rendületlenül tudja folytatni a *maga* munkáját, elég rugalmas, hogy egyrészt nyílt mezőn ne bocsátkozzék harcba a túlerőben levő ellenséggel, amikor az minden erejét egy pontra vetette, másrészt azonban ki tudja használni az ellenség nehézkességét és ott és akkor támadja meg, ahol és amikor az a legkevésbbé várja a támadást. Ma aránylag könnyű feladat áll előttünk: támogatnunk kell a nagyvárosok utcáin tüntető diákokat. Holnap talán nehezebb lesz a feladat, például bizonyos körzetben támogatnunk kell a munkanélküliek mozgalmát. Holnapután azért kell a helyünkön lennünk, hogy forradalmi módon résztvegyünk a parasztlázadásban. Ma ki kell használnunk a politikai helyzet kiéleződését, amit a zemsztvo ellen indított kormányhadjárat idézett elő. Holnap támogatnunk kell a lakosság felháborodását egyik-másik elbizakodott cári basa ellen, és bojkottal, percnyi pihenőt sem engedő hajszával, tüntetéssel stb. kell segítenünk megleckéztetni ezt a basát, de úgy, hogy kénytelen legyen nyíltan meghátrálni. A harci készenlétnek ilyen fokát csak egy állandó hadsereg rendszeres foglalkoztatásával lehet kifejleszteni. És ha egy közös lap irányítására egyesítjük erőinket, ez a munka nemcsak a legügyesebb propagandistákat képezi ki és hozza felszínre, hanem a legtapasztaltabb pártszervezőket és a legtehetségesebb politikai pártvezéreket is, akik a kellő pillanatban ki tudják adni a döntő harcra hívó jelszót és vezetni tudják ezt a harcot.

Befejezésül még néhány szót egy lehetséges félreértés

---

esetben végezhetnek eredményes munkát, ha egészen közeli kapcsolatban vannak pártunk helyi bizottságaival (csoportjaival, köreivel). Általában egész fent vázolt tervünk természetesen csak abban az esetben valósítható meg, ha a legaktívabban támogatják bizottságaink, amelyek már nem egyszer tettek lépéseket a párt egyesítése irányában és amelyek — ez szilárd meggyőződésünk — ha nem ma, hát holnap, ha nem így, hát más formában, de kiharcolják a párt egyesítését.

elkerülése végett. Mi folyton csak rendszeres, tervszerű előkészületről beszéltünk, de ezzel egyáltalában nem azt akartuk mondani, hogy az önkényuralom kizárólag szabályszerű ostrommal vagy szervezett rohammal dönthető meg. Ez a nézet ostoba doktrinérség lenne. Ellenkezőleg, nagyon is lehetséges és történelmileg sokkal valószínűbb, hogy az önkényuralom a mindenfelől állandóan fenyegető spontán robbanások vagy előre nem látott politikai bonyodalmak egyikének nyomása alatt fog összeroppanni. De egyetlen politikai párt sem építheti munkáját ilyen robbanások és bonyodalmak reményére — ez kalandorpolitika lenne. Haladjunk a magunk útján, végezzük rendíthetetlenül rendszeres munkánkat, és minél kevésbbé számítunk meglepetésekre, annál valószínűbb, hogy semmiféle „történelmi fordulat“ sem ér készületlenül bennünket.

ÚJABB VÉRES ÜTKÖZET

Nyilvánvalóan olyan időket élünk, amikor munkásmozgalmunk feltartóztathatatlan erővel újra éles összeütközésekre vezet, amelyek annyira rémítik a kormányt és a vagyonos osztályokat, és annyira megörvendeztetik és bátorítják a szocialistákat. Igen, bár rengeteg áldozata van a katonai megtorlásnak, bennünket örömmel töltenek el és bátorítanak ezek az összeütközések, mert a munkásosztály ellenállásával azt bizonyítja, hogy nem nyugszik bele helyzetébe, nem akar rabszolga maradni, nem veti alá némán magát az erőszaknak és az önkénynek. A mai rendszer mindenkor, még a legbékésebb napokban is, elkerülhetetlenül számtalan áldozatot követel a munkásosztálytól. Akik egész életükön át mások vagyonát gyarapították, ezrivel és tízezrivel pusztulnak bele az éhezésbe és az örökös koplalásba, idő előtt kaszálják le őket a betegségek — az embertelen munkafeltételek, a nyomorúságos lakásviszonyok és az elégtelen pihenés velejárói. És százszorosan megérdemli, hogy hősnek nevezzük, aki inkább elesik az ennek az ocsmány rendszernek védői és őrzői ellen vívott nyilt harcban, semhogy agyongyötört, erejeszakadt, engedelmes gebe módján lassan adja ki páráját. Egyáltalában nem azt akarjuk mondani, hogy a harc legjobb formája a rendőrséggel való kézitusa. Ellenkezőleg, mi mindig azt hirdettük a munkásoknak, hogy az ő érdekük, hogy higgadtabban és kitartóbban harcoljanak, hogy mindennemű elégedetlenségnek olyan irányt igyekezzenek adni, amely támogatja a forradalmi párt szervezett harcát. De a forradalmi szociáldemokrácia legfőbb éltető forrása az a munkástömegekben erjedő tiltakozó szellem, amelynek a

munkások elnyomása és a munkásokkal szemben alkalmazott erőszak folytán időről időre okvetlenül elkeseredett kitörésekben kell kirobbannia. Ezek a kitörések öntudatra keltik a nyomorban és sötétségben sínylődő munkások legszélesebb rétegeit, felszítják bennük a nemes gyűlölet szellemét az elnyomókkal és a szabadság ellenségeivel szemben. És ezért valahányszor olyan véres ütközetről hallunk, aminő például a május 7-i Obuhovgyári csata volt, azt kiáltjuk: „ A munkásfelkelést elnyomták, éljen a munkásfelkelés!"

Volt idő, viszonylag nem is olyan régen, amikor a munkásfelkelés ritka kivétel volt, amit csak bizonyos különleges feltételek idéztek elő. Most már másképpen van. Néhány évvel ezelőtt, amikor az ipar a virágzás korát élte, a kereskedelem élénken folyt, nagy volt a munkáskereslet. És ebben az időszakban a munkások mégis több sztrájkot rendeztek, hogy jobb munkafeltételeket küzdjenek ki. A munkások megértették, hogy nem szabad elszalasztaniok a pillanatot, hogy ki kell használniok azt az időt, amikor a gyárosok különösen nagy hasznot vágnak zsebre, és könnyebb engedményekre kényszeríteni őket. De a virágzást válság követte: a gyárosok nem tudnak túladni az árukon, hasznuk csökken, a csődök száma emelkedik, a gyárak csökkentik a termelést, elbocsátják a munkásokat, akik betevő falat nélkül, tömegesen kerülnek az utcára. A munkásoknak most már nem a helyzetük javításáért kell kétségbeesetten harcolniok, hanem azért, hogy megtartsák régi helyzetüket, hogy csökkentsék azokat a veszteségeket, amelyeket a gyárosok rájuk hárítanak. Ilymódon a munkásmozgalom mélyül és szélesedik: kezdetben harc egyes, kivételes esetekben, majd szívós és szakadatlan harc az ipar és a kereskedelem megélénkülése idején, végül — ugyanolyan szakadatlan és szívós harc a válság idején. Most már elmondhatjuk, hogy a munkásmozgalom életünk állandó jelensége lett, hogy a munkásmozgalom minden körülmények között növekedni fog.

De az a tény, hogy az ipar megélénkülését válság követi, nemcsak arra tanítja meg a munkásokat, hogy az egyesült harc állandó szükségszerűség lett számukra.

Az ipari fellendülés és a válság váltakozása eloszlatja azokat a káros illúziókat is, amelyek az ipari virágzás időszakában már kezdtek kialakulni. A munkásoknak itt-ott aránylag könnyen sikerült sztrájkokkal engedményeket kicsikarni a munkáltatóktól, és kezdték túlbecsülni e „gazdasági" harc jelentőségét, kezdtek megfeledkezni arról, hogy a munkások szakmai (műhely-) szervezetei és sztrájkjai a legjobb esetben is csak a munkaerőnek nevezett áru valamivel előnyösebb eladási feltételeit tudják megvédeni. A műhelyszervezetek és a sztrájkok nem tudnak segíteni, amikor ennek az „árunak" a válság miatt nincs kereslete, nem tudják megváltoztatni azokat a viszonyokat, amelyek áruvá változtatják a munkaerőt és leírhatatlan nyomorúságra és munkanélküliségre kárhoztatják a dolgozók tömegeit. Ahhoz, hogy ezeket a viszonyokat megváltoztassuk, forradalmi harcot kell folytatnunk az egész mai társadalmi és politikai rend ellen, és az ipari válság sok, nagyon sok munkást vezet majd rá arra, hogy meggyőződjék ennek az igazságnak helyességéről.

De térjünk vissza a május 7-i véres ütközethez. Alább közölni fogjuk a rendelkezésünkre álló adatokat a májusi sztrájkokról és a pétervári munkások zavargásairól[3]. Itt csak a május 7-i véres ütközetről szóló rendőri közleményt fogjuk tüzetesebben megvizsgálni. Az utóbbi időben már kissé hozzászoktunk a sztrájkokról, tüntetésekről és a katonasággal való összeütközésekről kiadott kormány- (és rendőri) közleményekhez; most már elég tekintélyes anyaggal rendelkezünk ahhoz, hogy megítéljük, mennyire szavahihetők az ilyen közlemények; olykor a rendőri hazudozás füstjéből a nép felháborodásának tüzére következtethetünk.

„Május 7-én — így szól a hivatalos közlemény — ebédszünet után Alekszandrov faluban a Slisszelburgiút mentén fekvő Obuhov-acélöntöde különböző osztályainak mintegy 200 munkása beszüntette a munkát, és a gyár főnökhelyettesével, Ivanov alezredessel folytatott megbeszélésük alkalmával különböző alaptalan követeléseket támasztottak."

Ha a munkások kétheti előzetes figyelmeztetés

nélkül szüntették be a munkát — feltéve, hogy a munka beszüntetését nem a munkáltatók törvénysértései idézték elő, ami egyáltalán nem ritka eset —, ez még az orosz törvényhozás szerint is egyszerű rendőri kihágás, amely a békebíró elé tartozik (pedig az utóbbi időben rendszeresen bővítették és szigorították a munkásellenes törvényeket). De az orosz kormány egyre nevetségesebb helyzetbe kerül törvényszigorításai miatt: egyrészt olyan törvényeket ad ki, amelyek új bűncselekményeket állapítanak meg (például az önkényes munkamegtagadás, vagy az olyan csoportosulásban való részvétel, amely idegen vagyonban kárt okoz, vagy erőszakkal szembeszegül a fegyveres erővel), szigorúbban büntetik a sztrájkokat stb., másrészt azonban elvész a fizikai és a politikai lehetősége annak, hogy ezeket a törvényeket és a törvényekben megszabott büntetéseket alkalmazzák. Nincs fizikai lehetőség arra, hogy ezreket és tízezreket vonjanak felelősségre a munka megtagadásáért, sztrájkért, „csoportosulásért". Nincs politikai lehetőség arra, hogy minden ilyen esetben bírósági tárgyalást tartsanak, mert bármiként hangolják is a bíróságot, bárhogyan kasztrálják is a nyilvánosságot, mégis csak marad valami árnyéka a bíróságnak — természetesen nem a munkások, hanem a kormány felett ítélkező „bíróságnak". És a büntetőtörvényeket, amelyeket azzal a közvetlen céllal hoznak, hogy megkönnyítsék a kormány *politikai* harcát a proletariátus ellen (s ugyanakkor a „közrend" „állami" szempontjaival stb. *leplezzék* ennek a harcnak politikai jellegét), kérlelhetetlenül háttérbe szorítja a *közvetlen* politikai harc, a nyílt utcai összecsapás. Az „igazságszolgáltatás" leveti a pártatlanság és fennköltség álarcát, és megfutamodik a tettek mezejéről, átengedve helyét a rendőrségnek, a csendőröknek és a kozákoknak, akiket kézáporral fogadnak.

Valóban, emlékezzünk csak vissza: a kormány a munkások „követeléseire" hivatkozik. A törvény szempontjából a munka beszüntetése: kihágás — függetlenül attól, hogy milyen követeléseket támasztottak a munkások. A kormánynak azonban már nincs lehetősége arra, hogy annak a törvénynek az alapjára helyezkedjék, amelyet

nem is olyan régen maga hozott, és „a maga módján" végrehajtott megtorlást azzal a kijelentéssel igyekszik igazolni, hogy a munkások követelései alaptalanok voltak. És ki volt a bíró ebben a kérdésben? Ivanov alezredes, a gyár igazgatóhelyettese, vagyis ugyanaz az igazgatóság, amely ellen a munkások panaszt emeltek! Nem csoda, ha a munkások a hatalom birtokosainak ilyen magyarázataira kőzáporral felelnek!

S amikor a munkások egytől-egyig kivonultak az utcára és megállították a lóvasutat, már igazi csata kezdődött. A munkások minden bizonnyal teljes erejükből harcoltak, mert *kétszer* is sikerült visszaverniök a rendőrség, a csendőrök, a lovasőrség és a gyári fegyveres őrség támadását* — pedig a munkásoknak köveken kívül nem volt más fegyverük. Igaz, a tömegből is „tüzeltek néhányszor" — ha hihetünk a rendőri közleménynek —, de a tüzeléssel senkit sem sebesítettek meg. Viszont valóságos *kőzáporral* fogadták a támadókat; emellett a munkások nemcsak szívós ellenállást tanusítottak, hanem leleményesek is voltak, azonnal alkalmazkodni tudtak a körülményekhez és meg tudták választani a harc legjobb formáját. Elfoglalták a szomszédos udvarokat és a *kerítések mögül* kőzáport zúditottak a cári poroszlókra, és még három sortűz *után* is, amelynek során egy (vajjon csak egy?) munkást megöltek és nyolcat (?) megsebesítettek (az egyik sebesült másnap meghalt), még ezután is, annak ellenére, hogy a tömeg menekült, az ütközet tovább tartott, és a szomszédos udvarokat az omszki gyalogezred kirendelt századainak kellett „megtisztítaniok a munkásoktól".

A kormány győzedelmeskedett. De minden ilyen

* Mellesleg, a kormányközleményben az áll, hogy a „gyári fegyveres őrség" „már készenlétben állt a gyár udvarán", a csendőröket, a lovasőrséget és a rendőröket ellenben csak később hívták oda. Mióta és miért tartották *készenlétben* a *fegyveres* őrséget a gyár udvarán? Vajjon nem május 1-e óta? Nem várták-e, hogy a munkások tüntetni fognak? Ezt nem tudjuk, de kétségtelen, hogy a kormány szándékosan eltitkolja azokat a rendelkezésére álló ténybeli adatokat, amelyek fényt vetnének arra, hogy mi idézte elő és mi növelte a munkások elégedetlenségét és felindultságát.

győzelem elkerülhetetlenül közelebb hozza végleges vereségét. Minden csata, amelyet a nép ellen vívnak, növelni fogja a felháborodott és harcrakész munkások számát, tapasztaltabb, jobban felfegyverzett, bátrabban cselekvő vezetőket fog felszínre hozni. Arról már beszéltünk, hogy a vezéreknek milyen terv szerint kell lehetőleg cselekedniök. Már többször rámutattunk arra, hogy feltétlenül szükség van erős forradalmi szervezetre. De olyan eseményekkel kapcsolatban, mint a május 7-i ütközet, nem szabad szem elől téveszteni a következőket sem.

Az utóbbi időben sok szó esett arról, hogy a modern hadsereggel szemben lehetetlen és reménytelen az utcai harc; különösen azok a „kritikus" okosok hangoztatták ezt, akik a burzsoá tudálékosság ócska kacatját az elfogulatlan tudomány új következtetéseiként tálalták fel, s ebből a célból kiforgatták Engels szavait, aki csak a német szociáldemokraták ideiglenes taktikájáról beszélt, arról is csak fenntartással. Már egy elszigetelt összecsapás példájából is láthatjuk, hogy mindez a szóbeszéd merő ostobaság. Az utcai harc lehetséges, és nem a harcosok helyzete reménytelen, hanem a kormányé, ha nem csak egy gyár népével gyűlik meg a baja. A munkásoknak a május 7-i ütközetben köveken kívül semmijük sem volt — de a felsőbbség tilalma természetesen nem gátolja meg majd őket abban, hogy legközelebb más fegyverrel lássák el magukat. A munkások nem voltak felkészülve, mindössze három és félezren voltak, és mégis visszaverték a lovasőrség, a csendőrség, a rendőrség és a gyalogság több századát. Emlékezzenek csak vissza: könnyen sikerült-e a rendőrségnek rohammal bevennie *egyetlen* házat is — a Slisszelburgi-út 63. számú házát?! Mit gondolnak, vajjon könnyű dolguk lesz-e, ha majd nem két-három udvart és házat, hanem Pétervár egész munkásnegyedeit kell majd *„megtisztítani a munkásoktól"?* Ha döntő harcra kerül a sor, nem kell-e majd *„megtisztítani"* a fővárosi házakat és udvarokat a munkásokon kívül még azoktól is, akik nem felejtették el a március 4-i gyalázatos mészárlást[1], akik nem békültek ki a rendőrkormánnyal, hanem csak megijedtek tőle és még nem bíznak saját erejükben?

Elvtársak! Igyekezzetek megállapítani mindazoknak a nevét, akiket május 7-én meggyilkoltak és megsebesítettek. A főváros minden munkása őrizze meg őket emlékezetében és készüljön fel az új, döntő harcra, harcra a rendőrkormány ellen — a népszabadságért!

„Iszkra" 5. sz.
1901 június.

A ZEMSZTVO ÜLDÖZŐI ÉS A LIBERALIZMUS HANNIBÁLJAI[10]

A megírás ideje: 1901 június.
Először megjelent:
„Zarja" 2—3. sz. 1901 december.
Aláírás: T. P.

№ 2-3
Декабрь
1901-го г.

ЗАРЯ

Соціаль-демократическій научно-политическій журналъ. Издается при ближайшемъ участіи Г. В. Плеханова, В. И. Засуличъ и П. Б. Аксельрода.

Цѣна 3 руб.

Die Morgenröthe
Heft 2-3
Dezember 1901

Stuttgart
J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)
1901

A „Zarja" c. folyóirat 1901. évi 2—3. számának címlapja. Ebben a számban jelentek meg Lenin következő munkái: „A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai", „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»" c. mű első négy fejezete („A «kritikus» urak az agrárkérdésről" címmel) és a „Belpolitikai szemle".

Ha az orosz parasztról azt mondták, hogy szegénységénél csak szegénységének tudata szegényebb, akkor a polgárjogokban szegény orosz nyárspolgárról vagy alattvalóról azt lehet mondani, hogy különösen szegény jogfosztottságának a tudata. Mint ahogy a muzsik is hozzászokott kilátástalan nyomorához, megszokta, hogy ne gondolkozzék nyomorúságának okain és a nyomorúság megszüntetésének lehetőségén, éppúgy az orosz nyárspolgár is általában hozzászokott a kormány mindenhatóságához, megszokta, hogy ne gondolkozzék azon, tarthatja-e magát továbbra is ez a mindenható hatalom és nincsenek-e ugyanakkor olyan jelenségek, amelyek aláássák ezt a begyökeresedett politikai rendszert. Ez ellen a politikai öntudatlanság és alamuszság ellen rendszerint különösen jó „ellenmérgek" azok a „titkos okmányok"*, amelyek azt bizonyítják, hogy nemcsak holmi elszánt csirkefogók vagy a kormány megrögzött ellenségei, hanem maguk a kormány tagjai, még a miniszterek és a cár is tudatában vannak annak, hogy a kormányzás önkényuralmi formája ingatag, és mindenféle módszert keresnek arra, hogy javítsanak helyzetükön, amellyel egyáltalában nincsenek megelégedve. Ilyen okmány Vitte feljegyzése is, aki — miután a zemsztvointézményeknek a határszéleken való bevezetése kérdésében összekülönbözött Goremikin belügyminiszterrel — a zemsztvo ellen szerkesztett vádirattal** akarta különösen

* Magától értetődően most az „ellenméregnek" csak arról a korántsem egyedüli és korántsem különösen „erősen ható" fajtájáról beszélek, amely sajtótermékekből áll.

** *Az önkényuralom és a zemsztvo.* Sz. J. Vitte pénzügyminiszter bizalmas feljegyzése R. N. Sz. előszavával és jegyzeteivel. Meg-

megmutatni éleslátását és az önkényuralom iránti odaadó hűségét.

Vitte azzal vádolja a zemsztvót, hogy összeegyeztethetetlen az önkényuralommal, hogy már jellegénél fogva alkotmányos intézmény, hogy létezése elkerülhetetlenül súrlódásokat és összeütközéseket idéz elő a társadalom és a kormány képviselői között. A vádirat (viszonylag) igen terjedelmes és igen jól feldolgozott anyag alapján készült, és mivel ez a vádirat politikai (és emellett meglehetősen sajátos) ügyre vonatkozik, biztosak lehetünk benne, hogy nem kisebb érdeklődéssel és nem kevesebb haszonnal fogják olvasni, mint a politikai perek lapjainkban egykor közzétett vádiratait.

I

Próbáljuk csak megvizsgálni, vajjon igazolják-e a tények azt az állítást, hogy a mi zemsztvónk alkotmányos jellegű, és ha igen, milyen mértékben és milyen értelemben.

Ebben a kérdésben különösen nagyjelentőségű a zemsztvo bevezetésének a korszaka. A jobbágyság eltörlése olyan hatalmas történelmi fordulat volt, amelynek okvetlenül fel kellett lebbentenie az osztályok közötti ellentmondásokat takaró rendőri függönyt is. A legegységesebb, a legműveltebb és a politikai hatalomhoz leginkább hozzászokott osztály — a nemesség — egészen határozottan bizonyságát adta annak a törekvésének, hogy az önkényuralmi hatalmat képviseleti intézményekkel korlátozza. Vitte nagyon tanulságosan emlékezik meg feljegyzésében erről a tényről. „Már az 1859—1860-as évek nemesi gyűlésein is tettek olyan nyilatkozatokat, hogy szükség van egy általános nemesi «képviseletre», hogy «az orosz népnek joga van ahhoz, hogy választott képviselői legyenek a legfelső hatalom tanácsában».“ „Sőt még az

jelent a „Zarjá“-ban[11]. Stuttgart, Verlag von J. N. W. Dietz Nachf. (Stuttgart, J. H. W. Dietz utódainak kiadása. — *Szerk.)* 1901. XLIV és 212 old.

«alkotmány» szót is kiejtették"*. „A parasztok ügyében kiküldött egyes kormányzósági bizottságok és e bizottságoknak a szerkesztőbizottságokba kiküldött tagjai is rámutattak annak szükségességére, hogy a társadalmat fel kell hívni a kormányzásban való részvételre. «A küldöttek nyilvánvalóan alkotmányra törekszenek», írta 1859-ben naplójában Nyikityenko."

„Amikor az 1861 február 19-i Szabályzat kihirdetése után az önkényuralomhoz fűzött remények távolról sem valósultak meg, és ráadásul ennek a Szabályzatnak végrehajtásából kizárták magának a közigazgatásnak «vörösebb» elemeit (mint például N. Miljutyint), a «képviseleti» mozgalom egyöntetűbb lett. Ezt fejezték ki azok a javaslatok, amelyeket 1862-ben számos nemesi gyűlésen terjesztettek elő, ezt fejezték ki a novgorodi, tulai, szmolenszki, moszkvai, pétervári, tveri nemesi gyűlések feliratai. E feliratok közül a moszkvai felirat a legfigyelemreméltóbb, amelyben helyi önkormányzatot, nyilvános bírósági eljárást, a paraszti földek kötelező megváltását, a költségvetés nyilvánosságát, szabad sajtót és Moszkvában valamennyi osztály képviselőiből országos duma egybehívását kérik, hogy átfogó reformtervezetet dolgozzanak ki. Legélesebbek voltak a tveri nemesség február 2-i határozatai és felirata, amelyekben több polgári és gazdasági reform szükségességét hangoztatták (pl. a rendek jogainak egyenlősítését, a paraszti földek kötelező megváltását), és követelték «az egész orosz föld választott képviselőinek összehívását mint a február 19-i Szabályzatban felvetett, de meg nem oldott kérdések kielégítő megoldásának egyetlen eszközét»**.

Annak ellenére, hogy a tveri felirat kezdeményezőit közigazgatási és bírói úton megbüntették*** — folytatja Dragoma-

---

* Dragomanov. „A zemsztvo-liberalizmus Oroszországban". 4. old. Vitte úr, a feljegyzés szerzője, igen gyakran nem jelöli meg, hogy mit vesz át szóról szóra Dragomanovtól (v. ö. pl. a „Feljegyzés" 36—37. oldalát és az említett cikk 55—56. oldalát), bár több más helyen hivatkozik rá.

** Dragomanov, 5. A „Feljegyzésben" rövidítve, 64. old., és nem Dragomanovra, hanem a Dragomanov által idézett „Kolokol" 126. számára és a „Revue des deux Mondes" 1862. évi június 15-i számára való hivatkozással.

*** Mellesleg. Nemrég (folyó év, vagyis 1901 április 19-én) halt meg Tver-kormányzósági családi birtokán e kezdeményezők egyike, Nyikolaj Alekszandrovics Bakunin, a híres M. A. Bakunin

nov — (egyébként nem közvetlenül a feliratért, hanem a békebírói tisztségről való kollektív lemondásuk éles indokolásáért büntették meg őket), az 1862-ben és 1863 elején tartott különböző nemesi gyűléseken e felirat szellemében nyilatkoztak és egyidejűleg helyi önkormányzati tervezeteket is kidolgoztak.

Ebben az időben alkotmányos mozgalom indult a «raznocsinyecek» körében is, akik titkos társaságokat alakítottak és többé-kevésbbé forradalmi kiáltványokat adtak ki: megjelent a «Velikorussz» („Nagyorosz") (1864 augusztusától novemberéig; kiadásában tisztek vettek részt, mint Obrucsev és mások), a «Zemszkaja duma» („Országos duma") (1862), a «Zemlja i volja» („Föld és Szabadság") (1862—1863)... A «Velikorussz» mellékleteként kiadtak egy felirattervezetet, amelyet, mint sokan mondották, Oroszország ezeréves fennállásának megünneplésekor, 1862 augusztusában kellett volna az uralkodó elé terjeszteni." Ebben a felirattervezetben többek közt ez állt: „Felséges urunk, kegyeskedjék egybehívni orosz hazánk egyik fővárosában, Moszkvában vagy Pétervárott, az orosz nemzet képviselőit, hogy alkotmányt készítsenek Oroszországnak..."*

És ha még emlékezetünkbe idézzük az „Ifjú Oroszország" kiáltványát [3], a számos letartóztatást és a „politikai" bűnösök (Obrucsev, Mihajlov és mások) drákói megbüntetését, amit azzal tetőztek be, hogy Csernisevszkijt törvényellenesen, hazug vádak alapján kényszermunkára ítélték, akkor világosan fogjuk látni azt a társadalmi helyzetet, melyben a zemsztvo-reform megszületett. Vitte „Feljegyzésé"-ben az igazságnak csak *a felét* mondja ki azzal, hogy „a zemsztvo-intézmények megteremtésének

öccse. N. A. öccsével, Alekszejjel és más békebírákkal együtt aláírta az 1862-i feliratot. Ezért a feliratért — közli az N. A. Bakuninról egyik lapunkban közölt jegyzet szerzője — megbüntették az aláírókat. A letartóztatottakat a Péter-Pál erődbe zárták, de egy év multán szabadon engedték őket. N. A.-nak és öccsének, Alekszejnek nem bocsátottak meg (nem írták alá a kegyelmi kérvényt), ezért nem viselhettek többé köztisztséget. Ezután N. A. nem szerepelt és nem is szerepelhetett többé a közéletben... Így számolt le kormányunk a „nagy reformok" idején a törvényesen eljáró nemesi földbirtokosokkal! És ez 1862-ben történt, a lengyel felkelés előtt, amikor még Katkov[12] is összoroszországi rendi országgyűlés egybehívását indítványozta.

* V. ö. *V. Burcev.* „Száz év". 39. old.

gondolata kétségtelenül politikai eszme volt", hogy az uralkodó körökben „kétségtelenül számoltak" a társadalom liberális és alkotmányos hangulatával. A társadalmi jelenségeknek az a hivatalos, bürokratikus felfogása, amely mindenütt kiütközik a „Feljegyzés" szerzőjéből, itt is megnyilvánul, megnyilvánul abban, hogy tudomást sem vesz a *forradalmi* mozgalomról, hogy elkeni azokat a drákói megtorló intézkedéseket, melyekkel a kormány a forradalmi „párt" rohama ellen *védekezett*. Igaz, mai felfogásunk szerint furcsának látszik, ha a hatvanas évek elején forradalmi „pártról" és forradalmi „párt" rohamáról beszélünk. Negyven évi történelmi tapasztalataink alapján sokkal nagyobb követelményeket támasztunk, ha arról van szó, hogy mit lehet forradalmi mozgalomnak és forradalmi rohamnak nevezni. De ne feledjük el, hogy abban az időben, Miklós harmincesztendős uralkodása után, még senki sem láthatta előre az események további menetét, senki sem határozhatta meg a kormány ellenállásának valódi erejét, a forrongó nép igazi erejét. Akkoriban Európában megélénkült a demokratikus mozgalom, Lengyelország forrongott, Finnország elégedetlenkedett, az egész sajtó és az egész nemesség politikai reformokat követelt, egész Oroszországban elterjedt a „Kolokol", Csernisevszkij, aki cenzurált cikkeivel is tudott igazi *forradalmárokat* nevelni, hatalmas erővel hirdette igéit, kiáltványok jelentek meg, felébredtek a parasztok, akiket „igen gyakran"* katonai erővel és vérontással kellett annak a „Sza-

* *Л. Пантелеев.* „Из воспоминаний о 60-х годах", стр. 315 сборника „На славном посту" *(L. Pantyelejev.* „A 60-as évekre vonatkozó visszaemlékezésekből", „Dicső őrhelyen" c. gyüjtemény, 315. old. — *Szerk.)*. Ebben a cikkecskében néhány nagyon érdekes tényt csoportosítottak az 1861—1862-es forradalmi felbuzdulásról és a rendőri reakcióról ... „1862 elején rendkívül feszült volt a társadalmi légkör; a legjelentéktelenebb körülmény is határozottan egyik vagy másik irányba terelhette az élet folyását. Éppen ez volt a szerepe az 1862 májusi pétervári tűzeseteknek." A tűzvész május 16-án kezdődött, különösen nagy tűz volt május 22-én és 23-án — az utóbbi napon öt helyen ütött ki tűz —, május 28-án lángbaborult az Aprakszin-ház és körülötte óriási területen minden leégett. A nép körében a diákokat kezdték vádolni gyujtogatással, és az ujságok is terjesztették ezeket a híreket. Az „Ifjú Oroszország" kiáltványát, amely véres hadat üzent az egész mai rendszernek és minden eszközt szentesített, a szándékos

bályzatnak" elfogadására *kényszeríteni*, amely koldusbotra juttatta őket, a nemesi békebírák pedig csoportosan tagadták meg az *ilyen* „Szabályzat" alkalmazását, egymást érték a diákzavargások — ilyen viszonyok között a forradalom kirobbanását egészen lehetségesnek és a parasztfelkelést nagyon komoly veszélynek kellett volna tekintenie még a legóvatosabb és legjózanabb politikusnak is. Ilyen viszonyok között az önkényuralmi kormány, amely abban látta legfőbb hivatását, hogy egyrészt mindenáron megvédje az udvari kamarillának és a hivatalnok-nadályok seregének mindenhatóságát, hatalmát és felelőtlenségét, másrészt pedig, hogy támogassa a kizsákmányoló osztályok leggazabb képviselőit, — egy ilyen kormány *nem tehetett egyebet*, mint hogy irgalmatlanul kiirtson egyeseket, kiirtsa a zsarnokság és a kizsákmányolás öntudatos és rendíthetetlen ellenségeit (azaz a „forradalmi párt" „fő-

gyujtogatásokról szóló hírek megerősítésének tekintették. „Nyomban május 28-a után amolyan ostromállapot-félét hirdettek ki Pétervárott." Külön bizottságot alakítottak arra, hogy tegyen *rendkivüli* intézkedéseket a főváros védelmének biztosítására. A várost három részre osztották, s ezek élére egy-egy katonai kormányzót állítottak. A gyujtogatási ügyekben rögtönítélő haditörvényszéket vezettek be. Nyolc hónapra beszüntették a „Szovremennyik"-et[14] és a „Russzkoje Szlovó"-t[15], betiltották Akszakov „Gyeny"-jét[16], rendkívül szigorú ideiglenes sajtószabályokat hoztak (amelyeket már május 12-én, *vagyis már a tüzesetek előtt* jóváhagytak. Következésképpen, az *„élet folyása"* határozottan a reakció irányába terelődött, mégpedig — Pantyelejev úr véleményével ellentétben — függetlenül a tűzvésztől), megszigorították a nyomdák felügyeletét, számos politikai jellegű letartóztatás következett (letartóztatták Csernisevszkijt, N. Szerno-Szolovjevicset, Rimarenkót és másokat), bezárták a vasárnapi iskolákat és a népi olvasótermeket, Szentpétervárott megnehezítették a nyilvános előadások engedélyezését, bezárták az Irodalmi Alap mellett működő 2. ügyosztályt, bezárták még a Sakk-klubot is.

A vizsgálóbizottság nem derített fel semilyen összefüggést a tűzesetek és a politika között. Sztolbovszkij, a bizottság egyik tagja elmondotta Pantyelejev úrnak, „hogyan sikerült a bizottságban lelepleznie a fő hamistanukat, akik úgylátszik rendőrügynökök eszközei voltak" (325—326). Így tehát nagyonis alapos okunk van azt gondolni, hogy a *gyujtogató diákokról szóló hirek a rendőrségtől eredtek*. Tehát a „nagy reformok korszakának" tetőpontján is napirenden volt a nép tudatlanságának aljas kihasználása, hogy megrágalmazzák a forradalmárokat és a tiltakozókat.

kolomposait"), megijessze és kisebb engedményekkel megvásárolja az elégedetlenkedők tömegét. Kényszermunka annak, aki inkább hallgatott, semhogy ostobán vagy kétszínűen dicsérje a „nagy felszabadulást"; reformok *(az önkényuralomra és a kizsákmányoló osztályokra nézve ártalmatlan reformok)* azoknak, akik nem tudtak eléggé betelni a kormány liberalizmusával és el voltak ragadtatva a haladás korszakától.

Nem akarjuk azt mondani, hogy az uralkodó klikk minden vagy legalábbis néhány tagja világosan felismerte és rendszeresen követte ezt a számító, reakciós rendőri taktikát. Természetesen lehetséges, hogy ennek a klikknek egyes tagjai korlátoltságból nem gondolták át teljes egészében ezt a taktikát és naivságukban el voltak ragadtatva a „liberalizmustól", nem véve észre rendőri burkát. De nagyjában és egészében kétségtelen, hogy az uralkodó klikk kollektív tapasztalata és kollektív esze rákényszerítette őket arra, hogy ingadozás nélkül kövessék ezt a taktikát. Nem hiába járta ki a nagyurak és méltóságok többsége Miklós szolgálatának és a rendőri iskolának hosszú tanfolyamát, nem hiába járta ki, hogy úgymondjam, a minden hájjal megkent vén rókáknak ezt az iskoláját. Emlékeztek rá, hogy az abszolút uralkodók hol a liberalizmussal kacérkodtak, hol a Ragyiscsevek[17] hóhérai voltak és Arakcsejeveket [8] „szabadítottak rá" hű alattvalóikra; emlékeztek 1825 december 14-re[19] és készségesen vállalták Európa zsandárának szerepét, amelyet 1848—1849-ben[20] töltött be az orosz kormány. Az önkényuralom történelmi tapasztalatai nemcsak a kormányt késztették arra, hogy a megfélemlítés és zülleszt és taktikáját kövesse, hanem sok független liberálist is arra indított, hogy ezt a taktikát ajánlja a kormánynak. E vélemény helyességét bizonyítja Koseljov és Kavelin elmefuttatása. A. Koseljov „Конституция, самодержавие и Земская дума"* (Lipcse 1862) című brosúrájában az alkotmány *ellen*, az országos tanácskozó duma mellett foglal állást és előre látja ezt az ellenvetést:

* — „Az alkotmány, az önkényuralom és az országos duma". — *Szerk.*

„Az országos duma egybehívása annyit jelent, mint forradalomba vinni Oroszországot, megismételni nálunk az États généraux-t*, amely Konventté alakult át és tetteit az 1792-es eseményekkel, proskripciókkal, guillotine-nal, noyadesdal** stb. koronázta.“ „Nem, uraim! — feleli Koseljov — nem az országos duma egybehívása egyengeti útját a forradalomnak, amint ezt önök vélik, hanem sokkal inkább és biztosabban forradalmat idéznek elő a kormány habozó és ellentmondó cselekedetei, egy lépés előre és egy lépés hátra, a végrehajthatatlan parancsok és törvények, a gondolat és szó bilincsbeverése, a rendek és magánemberek cselekedeteinek (nyílt és — ami még rosszabb — titkos) rendőri megfigyelése, egyes személyiségek kicsinyes üldözése, a kincstár kifosztása, a túlzott és észszerűtlen kiadások és jutalmak, az államférfiak tehetetlensége, elidegenülésük Oroszországtól stb. stb. S azt az országot, amely csak most ocsudott fel az évekig tartó hosszú rabságból, még biztosabban forradalomba (ismét az önök fogalmai szerinti forradalomba) sodorhatják a katonai büntető expedíciók, a földalatti tömlöcök és számüzetések, mert a régóta fájó sebek hasonlíthatatlanul érzékenyebbek és ingerlékenyebbek, mint az új sebek. De ne aggódjanak — nálunk nem lesz olyan forradalom, mint Franciaországban volt, amelyet, mint önök hiszik, ujságírók és egyéb írók hajtottak végre. Reméljük azt is (bár ezért nehezebb kezeskedni), hogy Oroszországban nem alakul meg olyan forrófejű, vakmerő emberek társasága, akik a gyilkosságot választják eszközül céljaik elérésére. De sokkal valószínűbb és veszélyesebb az, hogy a járási, városi és titkosrendőrség figyelmének elkerülésével, a szakadás hatására megegyezés jön létre a parasztok és a kispolgárok között, akikhez ifjak és meglett emberek, a «Velikorussz», az «Ifjú Oroszország» írói és hívei és mások is csatlakoznak. Olyan megegyezés, amely mindent megsemmisít és egyenlőséget hirdet, de nem a törvény előtt, hanem a törvény ellenére (micsoda páratlan liberalizmus! Mi persze olyan egyenlőség hívei vagyunk, amely *nincs ellentétben* a törvénnyel — az egyenlőséget leromboló törvénnyel!), amely nem a népi, történelmi obscsinát, hanem annak beteges válfaját, és nem az ész hatalmát hirdeti, amelytől annyira félnek egyes államférfiak, hanem a durva erőszak hatalmát, amelyhez ők maguk oly szívesen folyamodnak; az ilyen megegyezés, mondom, nálunk sokkal valószínűbb és sokkal erősebb lehet, mint a

---

* — a rendek gyűlését[21]. — *Szerk.*
** — tömeges vízbefojtással. — *Szerk.*

kormány mérsékelt, lojális és önálló ellenzéke, amelyet annyira nem szenvedhetnek a bürokratáink, hogy minden úton-módon korlátozzák és igyekeznek megfojtani. Ne gondolják, hogy a belső, titkos, névtelen sajtó pártja kicsiny és gyenge, és ne higgyék, hogy kezükben tartják az ágait és gyökereit; nem! amikor megtiltják az ifjúságnak, hogy befejezze tanulmányait, amikor a csintalanságot államellenes bűntettnek minősítik, ezzel és mindenféle kicsinyes üldözéssel és rendőri megfigyeléssel megtízszerezik e párt erejét, szétszórják és megsokszorozzák ezt a pártot az egész birodalomban. És ha ez a megegyezés robbanásban tör ki, mit tesznek majd akkor államférfiaink? — Katonai erőhöz folyamodnak? De vajjon biztosan számíthatnak-e rá?" (49—51. old.).

Ennek a szóáradatnak fellengzős frázisaiból nem következik-e nyilvánvalóan az a taktika, hogy a „vakmerő embereket" és a „parasztok és kispolgárok közötti megegyezés" híveit ki kell irtani, a „lojális, mérsékelt ellenzéket" pedig engedményekkel ki kell elégíteni és meg kell osztani? Csakhogy a kormány okosabb és ügyesebb volt, semmint Koseljov úrék gondolták, és az országos „tanácskozó" dumánál kisebb engedményekkel is elérte a célját.

Most pedig idézzük K. D. Kavelinnek 1862 augusztus 6-án Gercenhez írt magánlevelét: „... Az Oroszországból érkező hírek nézetem szerint nem is olyan rosszak. Nem Nyikolajt, hanem Alekszandr Szolovjevicset tartóztatták le. A letartóztatások engem nem lepnek meg és bevallom, nem tartom őket felháborítóaknak. A forradalmi párt minden eszközt jónak lát arra, hogy megdöntse a kormányt, viszont a kormány is minden eszközzel védekezik. Más volt az, amikor az alávaló Miklós idején tartóztattak le és száműztek embereket. Azok gondolataikért, meggyőződésükért, hitükért és igéikért pusztultak el. Szeretném, ha te volnál a kormány helyében, meglátnám, mit tennél te azok ellen a pártok ellen, amelyek titokban és nyiltan ellened dolgoznak. Én szeretem Csernisevszkijt, nagyon, nagyon szeretem, de sohasem láttam még egy ilyen brouillon-t" (izgága, zsémbes, összeférhetetlen, viszályt szító embert), „ilyen tapintatlan, önhitt embert. Elpusztulni semmiért, a szó szoros értelmében semmiért!

Hogy a tűzesetek és a kiáltványok közt összefüggés van, az most már egészen kétségtelen"*. Ez aztán az éleselméjű professzori lakájkodás mintaképe! Mindenben a forradalmárok a bűnösek, akik annyira önhittek, hogy kifütyülik a liberális frázishősöket, olyan szemtelenek, hogy titokban és nyiltan a kormány ellen dolgoznak, olyan tapintatlanok, hogy a Péter-Pál erődbe kerülnek. Az ilyen emberekkel még ő, a liberális professzor is „minden eszközzel" leszámolna, ha hatalmon volna.

II

Így tehát a zemsztvo-reform volt egyike azoknak az engedményeknek, amelyeket a társadalmi felbuzdulás és forradalmi nyomás hulláma csikart ki az önkényuralmi kormánytól. Igen részletesen foglalkoztunk ennek a nyomásnak a jellemzésével, hogy kiegészítsük és helyesbítsük a „Feljegyzés" fejtegetéseit, mert a bürokrata szerző elkente azt a harcot, amely ennek az engedménynek szülője volt. De a „Feljegyzés" is elég világosan vázolja ennek az engedménynek felemás, gyáva jellegét:

„Kétségtelen, hogy kezdetben, amikor éppen csak hozzáfogtak a zemsztvo-reformhoz, gondoltak arra, hogy megteszik az első lépést a képviseleti intézmények bevezetésének útján**; később azonban, amikor Lanszkoj gróf és N. A. Miljutyin helyébe Valujev gróf lépett, igen világosan kifejezésre jutott az az óhaj — amit maga a volt belügyminiszter sem tagadott —, hogy «békülékeny» szellemben, «enyhén és kitérően» cselekedjenek. «A kormány még maga sem tisztázta terveit», mondotta

* K. D. Kavelin és I. Sz. Turgenyev A. I. Gercenhez írt levelei Dragomanov kiadásának német fordítása alapján idézzük: Bibliothek russischer Denkwürdigkeiten, herausgegeben von Th. Schiemann, (Orosz irodalmi emlékek könyvtára. Th. Schiemann kiadása. — *Szerk.)* 4. köt. 65—66. old. Stuttgart 1894.

** „Kétségtelen", hogy a „Feljegyzés" szerzője, aki Leroy-Beaulieu szavait ismétli, a szokásos bürokratikus túlzásba esik. „Kétségtelen", hogy valójában sem Lanszkojnak, sem Miljutyinnak nem volt határozott elképzelése, és nevetséges Miljutyin kitérő frázisait („elvben az alkotmány híve, de az alkotmány bevezetését korainak tartja") „első lépésnek" tekinteni.

ebben az időben. Szóval megkísérelték — sajnos, az államférfiak nagyon gyakran megismétlik ezt a kísérletet, amely mindig mindenkire nézve negatív eredménnyel jár —, megkísérelték, hogy két ellentétes vélemény között lavírozzanak és a liberális törekvéseknek engedve megóvják a fennálló rendszert."

Rendkívül mulatságosan hangzik itt ez a farizeus „sajnos" szócska! A rendőrkormány minisztere itt véletlenségnek tünteti fel azt a taktikát, amelyet ennek a kormánynak *feltétlenül követnie kell*, s amelyet a gyári felügyeletről szóló törvények és a munkanap megrövidítéséről szóló (1897 június 2-i) törvény kiadásával folytatott és most (1901-ben) is folytat, amikor Vannovszkij tábornok a „társadalommal" kacérkodik[22].

„Egyrészt a zemsztvo-intézmények szabályzatának magyarázata kimondotta, hogy a tervezett törvény feladata a helyi önkormányzat elveinek lehetőleg teljes és következetes fejlesztése, hogy «a zemsztvo-igazgatás csak ugyanannak az államhatalomnak különleges szerve»... A belügyminisztérium akkori sajtószerve, a «Szevernaja Pocsta» („Északi Posta") cikkeiben fölöttébb világos célzásokat tett arra, hogy a tervezett intézmények a képviseleti intézmények iskolái.

Másrészt... a magyarázó feljegyzés magánjellegű és társadalmi intézményeknek nevezi a zemsztvo-intézményeket, amelyek az általános törvényeknek vannak alárendelve ugyanazon az alapon, mint az egyes társaságok és magánszemélyek...

Az 1864. évi Szabályzat rendelkezései és különösen a zemsztvo-intézményekkel kapcsolatban tett későbbi belügyminiszteri intézkedések elég világosan tanusítják, hogy a zemsztvo-intézmények «önállósága» igen sok aggodalomra adott okot, és féltek ezeknek az intézményeknek kellő kifejlesztésétől, mert *teljesen tisztában voltak azzal, hogy ez mire vezet...*" (Mindenütt a mi kiemelésünk.) „Kétségtelen, hogy azok, akiknek tető alá kellett hozniok a zemsztvo-reformot, *csak a közvéleménynek engedve* hajtották azt végre, hogy — mint a magyarázatban írták — «határt szabjanak a zemsztvo-intézmények megalakításával kapcsolatban támasztott *megvalósíthatatlan várakozásoknak és a különböző rendek szabad törekvéseinek»;* ugyanakkor ezek az egyének világosan megértették azt (? a reformot?), *és arra törekedtek, hogy a zemsztvónak ne engedjenek kellő fejlődési lehetőséget*, hogy magánjelleget kölcsönözze-

nek neki, korlátozzák hatáskörét stb. Valujev gróf igyekezett megnyugtatni a liberálisokat, azt ígérve nekik, hogy az első lépés nem lesz az utolsó, s azt mondotta, illetőleg helyesebben a liberális irányzat híveinek szavait ismételte, hogy a zemsztvo-intézményeket valódi és önálló hatalommal kell felruházni, *de már az 1864. évi Szabályzat kidolgozásakor mindenképpen korlátozni igyekezett ezt a hatalmat és arra törekedett, hogy a zemsztvo-intézményeket szigorú közigazgatási gyámság alá helyezzék* . . .

A zemsztvo-intézményeket, mivel két ellentétes irányzat kompromisszumaként jöttek létre, nem hatotta át egységes vezérlő gondolat, ezért amikor életbeléptették abban a formában, amilyennek az 1864. évi Szabályzat megalkotta, nem feleltek meg sem az alapjukul szolgáló önkormányzati alapeszmének, sem pedig annak a közigazgatási rendszernek, amelybe mechanikusan beillesztették, s amelyet tetejébe meg sem reformáltak és nem alkalmaztak az új életviszonyokhoz. Az 1864. évi Szabályzat összeegyeztethetetlen dolgokat próbált összeegyeztetni és ezzel egycsapásra ki akarta elégíteni a zemsztvo-önkormányzat híveit is meg az ellenfeleit is. *Az előbbieket külsőséggel kecsegtette és reményekkel a jövőt illetőleg, az utóbbiak kedvéért pedig rendkívül rugalmasan határozta meg a zemsztvo-intézmények hatáskörét.*"

Akaratlanul is milyen találó szavakkal dobálóznak néha miniszstereink, amikor valamelyik kollegájukat akarják elgáncsolni és éles elméjüket akarják fitogtatni! És milyen hasznos volna, ha a széplelkű orosz nyárspolgárok és a „nagy" reformok összes hódolói aranykeretben kifüggesztenék szobájuk falára a rendőri bölcseség nagy tanítását: „igyekezzél megnyugtatni a liberálisokat azzal az ígérettel, hogy az első lépés nem lesz az utolsó", „kecsegtesd" őket „külsőséggel és reményekkel a jövőt illetőleg"! Különösen ma lenne hasznos szem előtt tartani ezeket a bölcseségeket, valahányszor egy-egy ujságcikkben vagy jegyzetben Vannovszkij tábornok „atyai gondoskodásáról" olvasunk.

Így tehát a zemsztvót kezdettől fogva arra kárhoztatták, hogy az orosz államkormányzat szekerében ötödik kerék legyen, amelyet a bürokrácia csak annyiban *tűr meg*, amennyiben nem érinti mindenhatóságát, a lakosság képviselőinek szerepét pedig puszta gyakorlatra, a büro-

krácia előírta feladatkör egyszerű technikai végrehajtására korlátozták. A zemsztvóknak nem voltak saját végrehajtó szerveik, a rendőrség útján kellett cselekedniök, a zemsztvók nem álltak kapcsolatban egymással, s azonnal a közigazgatás ellenőrzése alá helyezték őket. És a kormány, miután a maga szempontjából ilyen ártalmatlan engedményt tett, a zemsztvo bevezetése után azonnal hozzálátott a zemsztvo jogkörének rendszeres szűkítéséhez és korlátozásához: a mindenható hivatalnok-klikk *nem tudott* megférni az összes rendek választott képviseletével és minden módon üldözni kezdte. A zemsztvo elleni hajszára vonatkozó adatok összeállítása, bár nyilvánvalóan nem teljes, igen érdekes része a „Feljegyzésnek".

Láttuk, hogy a liberálisok milyen gyáván és esztelenül viselkedtek a hatvanas évek kezdetének forradalmi mozgalmával szemben. Ahelyett, hogy támogatták volna „a kispolgárok és a parasztok megegyezését a «*Velikorussz*» követőivel", féltek ettől a „megegyezéstől" és a kormányt is ijesztgették vele. Ahelyett, hogy védelmére keltek volna a demokratikus mozgalom vezéreinek, akiket a kormány üldözött, farizeus módra mosták kezeiket és a kormányt igyekeztek igazolni. És el is nyerték méltó büntetésüket ezért a hangoskodó, szószátyár és szégyenletesen ingatag, áruló politikáért. A kormány, miután leszámolt azokkal, akik nemcsak fecsegni, hanem *harcolni* is tudtak a szabadságért, elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy kiszorítsa a liberálisokat még azokból a szerény és másodrangú állásokból is, melyeket a „felsőbbség engedélyével" foglaltak el. Amíg komolyan fenyegetett az a veszély, hogy „a kispolgárok és a parasztok megegyeznek" a forradalmárokkal, addig maga a belügyminisztérium is „a képviseleti intézmények iskolájáról" dörmögött; mikor azonban a „tapintatlan és önhitt" semmitevőket és „izgágákat" félreállították, — az „iskolásokat" minden teketória nélkül rövid pórázra fogták. Megkezdődik a tragikomédia: a zemsztvo jogainak kibővítését kérelmezi, a zemsztvótól azonban hajthatatlanul *elszedegetik* a jogait, egyiket a másik után, és kérelmeire „atyai" intelmekkel válaszolnak. De hadd beszéljenek a történelmi dátumok, legalábbis azok, amelyeket a „Feljegyzés" megemlít.

A belügyminisztérium 1866 október 12-i körrendelete a zemsztvo alkalmazottait teljesen a kormányintézményektől teszi függővé. 1866 november 21-én törvényt adnak ki, amely korlátozza a zemsztvóknak a kereskedelmi és ipari vállalatok megadóztatására vonatkozó jogát. Az 1867-es pétervári zemsztvo-gyűlésen éles hangon bírálják ezt a törvényt és (A. P. Suvalov gróf indítványára) elhatározzák, hogy kérni fogják a kormányt, hogy „a központi közigazgatás és a zemsztvo egyesült erővel és egyidejű munkával" tárgyalja meg a törvényben érintett kérdéseket. A kormány erre a kérelemre a pétervári zemsztvo-intézmények bezárásával és megtorlásokkal válaszol: a szentpétervári zemsztvo-hivatal elnökét, Kruzét Orenburgba, Suvalov grófot pedig Párizsba száműzték, Ljuboscsinszkij szenátor pedig parancsot kapott, hogy kérje nyugdíjaztatását. A belügyminisztérium sajtószerve, a „Szevernaja Pocsta" cikket közölt, amelyben „ezt a szigorú büntető rendszabályt azzal indokolták, hogy a zemsztvo-gyűlések üléseik megnyitása óta szintén törvényellenesen jártak el" (melyik törvényt szegték meg? és miért nem állították *bíróság elé* a törvényszegőket? hiszen éppen akkor vezették be a gyors, igazságos és könyörületes bíráskodást!) „és ahelyett, hogy támogatták volna más kormányzóságok zemsztvo-gyűléseit, élve legkegyesebben adományozott jogaikkal, hogy valóban gondoskodjanak a rájuk bízott helyi zemsztvo-gazdasági érdekekről" (vagyis ahelyett, hogy alázatosan engedelmeskedtek volna és követték volna a bürokrácia „céljait"), „szüntelenül arra törekedtek, hogy a dolgok pontatlan értelmezésével és helytelen törvénymagyarázatokkal *bizalmatlanságot és tiszteletlenséget keltsenek a kormány iránt.*" Nem csoda, ha ilyen kioktatás után „más zemsztvók nem támogatták a pétervárit, bár az 1866 november 21-i törvény mindenütt nagy elégedetlenséget keltett; a gyűléseken sokan azt mondották, hogy ez a törvény egyértelmű a zemsztvók megsemmisítésével."

1866 december 16-án a szenátus „magyarázatot" ad ki, amelyben feljogosítja a kormányzókat, hogy a zemsztvo-gyűlésen megválasztott személyek közül ne erősítsenek meg senkit, akit ők — a kormányzók —

megbízhatatlannak tartanak. 1867 május 4-én a szenátus újabb magyarázatot ad ki: ennek értelmében törvényellenes a zemsztvók terveinek más kormányzóságok zemsztvóival való közlése, mert a zemsztvo-intézményeknek helyi ügyekkel kell foglalkozniok. 1867 június 13-án a legmagasabb helyen jóváhagyják az Államtanács véleményét, amely megtiltja, hogy a helyi kormányzósági hivatal engedélye nélkül közzétegyék a zemsztvo-, városi és rendi társadalmi gyűléseken hozott határozatokat, az ülésekről szóló jelentéseket, az üléseken folyó vitákat stb. Továbbá, ugyanaz a törvény kiterjeszti a zemsztvogyűlések elnökeinek hatalmát, feljogosítja őket arra, hogy rekesszék be a gyűléseket és *büntetés terhe mellett* kötelezi őket, hogy rekesszék be azokat a gyűléseket, melyeken a törvénnyel ellenkező kérdéseket akarnak megvitatni. A társadalom rendkívül barátságtalanul fogadta ezt a rendelkezést, és a zemsztvo munkájának komoly korlátozását látta benne. „Mindenki tudja — írta naplójában Nyikityenko —, hogy a zemsztvót gúzsba kötötték az új törvényerejű rendelettel, amelynek értelmében a gyűlések elnökei és a kormányzók majdnem korlátlan hatalmat kaptak a zemsztvo felett." Az 1868 október 8-i körrendelet a kormányzók engedélyéhez köti még a zemsztvo-hivatalok jelentéseinek közzétételét is, és korlátozza a zemsztvók kölcsönös érintkezését. 1869-ben népiskolai tanfelügyelőket neveznek ki abból a célból, hogy a zemsztvókat kiszorítsák a népoktatás tényleges vezetéséből. A miniszterek bizottságának 1869 szeptember 19-én legmagasabb helyen jóváhagyott szabályzata beismeri, hogy „a zemsztvo-intézmények sem összetételüknél fogva, sem alapelveik szerint nem kormányhatóságok". Az 1870 július 4-i törvény és az 1870 október 22-i körrendelet megerősíti és fokozza a zemsztvo-alkalmazottaknak a kormányzóktól való függését. A népiskolai tanfelügyelők részére kiadott 1871. évi utasítás felhatalmazza őket arra, hogy mozdítsák el a megbízhatatlannak minősített tanítókat, függesszék fel és döntés végett terjesszék a tankerületi igazgató elé az iskolai tanács bármely határozatát. II. Sándor a közoktatásügyi miniszterhez intézett 1873 december 25-én kelt leiratában kifejezi azt az

aggodalmát, hogy a népiskolát a *tankerületi igazgató felügyelete nélkül „a nép erkölcsi züllesztésének eszközévé"* változtathatják, *„amire már tettek is néhány kísérletet"*, és megparancsolja a nemesi marsalloknak, hogy minél közvetlenebb részvételükkel segítsék elő a népiskolák erkölcsi befolyásának biztosítását. Majd 1874-ben megjelenik az új népiskolai szabályzat, amely az iskolák vezetését teljes egészében a népiskolai igazgatókra ruházza. A zemsztvo „tiltakozik", ha ugyan gúny nélkül tiltakozásnak lehet nevezni azt a kérelmet, hogy a zemsztvók képviselőinek részvételével vizsgálják felül a törvényt (a kazáni zemsztvo 1874. évi kérelme). A kérelmet természetesen elutasítják. És így tovább és így tovább.

III

Ilyen volt a tudományok első tanfolyama, amelyet a belügyminisztérium által szervezett „képviseleti intézmények iskolájában" tartottak az oroszországi polgároknak. Szerencsére azokon a politikai iskolásgyerekeken kívül, akik a hatvanas évek alkotmányos nyilatkozataival kapcsolatban azt írták: „Ideje, hogy felhagyjunk az ostobasággal és dologhoz lássunk, most pedig a zemsztvo-intézményeken és csakis azokon fordul meg a dolog"*, voltak Oroszországban olyan „izgágák" is, akiket nem elégített ki ez a „tapintatosság", hanem a nép közé mentek forradalmat hirdetni. És bár olyan elmélet zászlaja alatt mentek, amely lényegében nem volt forradalmi, igéik mégis felkeltették az elégedetlenség és tiltakozás érzését a művelt ifjúság széles rétegeiben. A mozgalom — a politikai harcot tagadó utópikus elmélet ellenére — a kormány és egy maroknyi hős kétségbeesett tusájára, a politikai szabadságért folyó harcra vezetett. E harcnak következtében és csakis ennek következtében ismét megváltozott a helyzet, a kormány ismét kénytelen

* Kavelinnek 1865-ben szüleihez írt levele a moszkvai nemességnek azzal a kérelmével kapcsolatban, hogy „az egész állam közös bajainak megvitatása végett hívják össze az orosz föld embereinek általános gyűlését".

volt engedményeket tenni, és a liberális társadalom ismét bebizonyította, hogy politikailag éretlen, képtelen támogatni a harcosokat, képtelen igazi nyomást gyakorolni a kormányra. A zemsztvo alkotmányos törekvései egészen nyilvánvalóak voltak, de csak erőtlen „felbuzdulásnak" bizonyultak. És ez így volt annak ellenére, hogy maga a zemsztvo-liberalizmus politikai tekintetben észrevehető lépést tett előre. Különösen figyelemreméltó egy illegális párt megalakítására és önálló politikai lap létrehozására irányuló kísérlete. Vitte „Feljegyzése" összefoglalja néhány illegális mű (Kennan, Dragomanov, Tyihomirov műveinek) adatait, hogy jellemezze azt a „sikamlós utat" (98. old.), amelyre a zemsztvók léptek. A hetvenes évek végén a zemsztvo-liberálisok több kongresszust tartottak. A liberálisok elhatározták, hogy „intézkednek a szélsőséges forradalmi párt romboló tevékenységének legalább ideiglenes beszüntetése végett, mert meg voltak róla győződve, hogy békés eszközökkel semmit sem lehet elérni, ha a terroristák fenyegetésekkel és erőszakos cselekedeteikkel továbbra is ingerlik és nyugtalanítják a kormányt" (99. old.). Tehát ahelyett, hogy a harc kiterjesztéséről, az egyes forradalmároknak többékevésbbé széles társadalmi réteggel való támogatásáról és valamilyen általános nyomás megszervezéséről gondoskodtak volna (tüntetések formájában, vagy olyan formában, hogy a zemsztvók megtagadták volna a kötelező kiadások teljesítését stb.), a liberálisok ismét azzal a „tapintatossággal" jönnek elő, hogy „nem kell ingerelni" a kormányt! „békés eszközökkel" kell célhoz jutni, noha ezekről a békés eszközökről a hatvanas években olyan ragyogóan bebizonyosodott, hogy mit sem érnek!*

* Helyesen mondta Dragomanov: „Oroszországban a liberalizmusnak tulajdonképpen nem is lehetnek egészen «békés eszközei», mert törvényeink megtiltanak minden olyan nyilatkozatot, amely a legfelsőbb kormányzat megváltoztatásáról szól. A zemsztvo-liberálisoknak elszántan át kellett volna hágniok ezt a tilalmat és legalább ezzel kellett volna megmutatniok erejüket a kormánynak és a terroristáknak egyaránt. Minthogy azonban a zemsztvo-liberálisok nem mutattak ilyen erőt, meg kellett érniök, hogy a kormány tervbevette a már amúgyis megnyirbált zemsztvo-intézmények eltörlését" (id. mű, 41—42. old.).

Érthető, hogy a forradalmárok nem voltak hajlandók véglegesen vagy ideiglenesen beszüntetni a hadműveleteket. A zemsztvo képviselői erre megalakították az „ellenzéki elemek ligáját", amely utóbb a „Zemsztvo Szövetség és Önkormányzat Társaságává" vagy „Zemsztvo Szövetséggé" alakult át. A Zemsztvo Szövetség programmjában követelte: 1) a szólás- és sajtószabadságot; 2) a személyi szabadság biztosítását és 3) alkotmányozó gyűlés összehívását. Megkísérelték, hogy Galíciában illegális brosúrákat adjanak ki, de ez nem sikerült (az osztrák rendőrség elkobozta a kéziratokat és letartóztatta azokat, akik a kéziratokat ki akarták nyomtatni), és 1881 augusztusától kezdve a „Zemsztvo Szövetség" sajtószerve a „Volnoje Szlovo" („Szabad Szó") c. folyóirat lett, amely Dragomanov (egykori kievi egyetemi tanár) szerkesztésében Genfben jelent meg. „Végeredményben — írta 1888-ban Dragomanov — . . . a «Volnoje Szlovó»-nak mint a zemsztvo sajtószervének kiadása nem tekinthető sikerültnek, már csak azért sem, mert a szerkesztőség tulajdonképpen csak 1882 végétől kezdett rendszeresen zemsztvo-anyagot kapni, viszont a folyóirat kiadását már 1883 májusában beszüntették" (id. mű, 40. old.). A liberális sajtószerv kudarca természetes következménye volt a liberális mozgalom gyengeségének. II. Sándor 1878 november 20-án Moszkvában beszédet intézett a rendek képviselőihez, s ebben a beszédében kifejezte azt a reményét, hogy „segítsenek megállítani a tévelygő ifjúságot azon a végzetes úton, amelyre megbízhatatlan emberek igyekeznek csábítani őket". Majd a „Pravityelsztvennij Vesztnyik"-ben[23] (1878. évf. 186. sz.) is segítségül hívták a „társadalmat". Válaszul öt zemsztvo-gyűlés (a harkovi, a poltavai, a csernyigovi, a szamárai és a tveri) a rendi országgyűlés összehívását követelte. „Feltehető az is" — írja Vitte, a „Feljegyzés" szerzője, részletesen ismertetve a feliratok tartalmát, amelyek közül csak hármat közöltek a lapok teljes egészében —, „hogy sokkal több zemsztvo-gyűlés követelte volna a rendi országgyűlés összehívását, ha a belügyminisztérium nem intézkedett volna kellő időben, hogy ne tehessenek ilyen nyilatkozatokat. A kormányzósági zemsztvo-gyűléseken elnöklő nemesi marsalloknak

körlevelet küldtek azzal az utasítással, hogy a gyűléseken ilyen feliratoknak még a felolvasását se engedjék meg. Néhány helyen letartóztatták és kiutasították a városi képviselőket, Csernyigovban pedig csendőrök hatoltak be az ülésterembe és erőszakkal kiürítették" (104. old.).

A liberális folyóiratok és ujságok támogatták ezt a mozgalmat, „25 előkelő moszkvai polgár" petíciót nyujtott át Lorisz-Melikovnak, kérték, hogy hívja össze a zemsztvók képviselőinek független gyűlését, és ajánlja ennek a gyűlésnek, hogy vegyen részt a nemzet kormányzásában. Lorisz-Melikov belügyminiszteri kinevezésével a kormány *látszólag* engedményt tett. De csak *látszólag*, mert nemhogy egyetlen erélyes lépést, de még csak egyetlen pozitív és minden kétértelműséget kizáró nyilatkozatot sem tettek. Lorisz-Melikov összehívta a pétervári időszaki kiadványok szerkesztőit és kifejtette előttük „programmját": meg kell állapítani a lakosság kívánságait, szükségleteit stb., lehetővé kell tenni, hogy a zemsztvo stb. törvényes jogait gyakorolhassa (a liberális programm garantálja a zemsztvóknak azokat a „jogokat", amelyeket a törvény rendszeresen megnyirbál!) és így tovább. A „Feljegyzés" szerzője azt írja:

„A sajtó képviselői révén egész Oroszországban híre futott a miniszter programmjának — hiszen éppen ezért hívták meg őket. Ez a programm lényegében semmi határozott ígéretet nem tett. Mindenki azt olvashatta ki belőle, amit akart, azaz mindent vagy semmit. A maga szempontjából (csak „a maga szempontjából", és nem feltétlenül „mindenképpen"?) igaza volt egy akkori illegális lapnak, amely azt írta erről a programmról, hogy abban egyidejűleg «rókafark» rőt fénye csillámlik és «farkasfogak csattogása» hallik. Ez a támadás a programm és annak szerzője ellen annál is érthetőbb, mivel a gróf programmjának kifejtése alkalmával nyomatékosan felhívta a sajtó képviselőit, hogy «ábrándos illúzióikkal ne zavarják és ne izgassák feleslegesen a társadalom elméjét»". A liberális zemsztvo-képviselők azonban nem hallgattak az illegális lap *igaz* szavára és a „rókafark-csóválást" „új iránynak" tekintették, amelyet bizalommal fogadhatnak. „A zemsztvo bízott a kormányban és rokonszenve-

zett vele" — ismétli Vitte „Feljegyzése" „A zemsztvo-gyűlések véleménye Oroszország mai helyzetéről" c. illegális brosúra szavait —, „mintha attól félt volna, hogy túllő a célon, hogy túlzott kérésekkel fordul a kormányhoz". A zemsztvo szabadon nyilatkozó híveinek jellemző beismerése: a Zemsztvo Szövetség 1880. évi kongresszusán elhatározta, hogy „feltétlenül általános szavazással választott egykamarás központi népképviseletre törekszik", — és ezt a határozatot, ezt a *törekvést* azzal a taktikával igyekszik megvalósítani, hogy *„nem lő túl a célon"*, hogy *„hisz"* a kétértelmű és igazán semmire sem kötelező nyilatkozatokban, és *„rokonszenvezik"* velük! A zemsztvo-beliek valamilyen megbocsáthatatlan naivsággal azt képzelték, hogy petíciókat átnyujtani annyit jelent, mint „törekedni" — és „a zemsztvo özönével küldte" a petíciókat. Lorisz-Melikov 1881 január 28-án legalázatosabb alattvalói jelentésében azt indítványozta, hogy a zemsztvók választott küldötteiből alakítsanak bizottságot a „legfelsőbb akarat" utasításainak megfelelő törvényjavaslatok kidolgozására — de csak tanácskozási joggal. A II. Sándor által kinevezett Külön Tanácskozás helyeselte ezt az intézkedést; a cár 1881 február 17-én jóváhagyta a Tanácskozás előterjesztését és helyeselte a kormányközlemény Lorisz-Melikov által javasolt szövegét is.

„Kétségtelen — írja Vitte, a „Feljegyzés" szerzője —, hogy egy ilyen tisztán tanácskozó bizottság megalakítása még nem jelentett alkotmányt." De — folytatta — aligha tagadható, hogy ez (a hatvanas évek reformjai után) további lépés volt az alkotmány felé és csakis az alkotmány felé. És a szerző ismétli azt a külföldi sajtóközleményt, hogy II. Sándor Lorisz-Melikov jelentésével kapcsolatban azt mondotta: „Hiszen ez États généraux"... „Amit ajánlanak nekünk, az nem más, mint XVI. Lajos notablejainak gyűlése"[24].

Véleményünk szerint Lorisz-Melikov javaslatának megvalósítása bizonyos feltételekkel *lehetett volna* lépés az alkotmány felé, de lehetett volna az ellenkezője is; minden attól függött, hogy a forradalmi párt és a liberális társadalom nyomása lesz-e erősebb, vagypedig az önkényuralom

rendíthetetlen híveiből álló, igen hatalmas, egységes és eszközökben cseppet sem válogatós párt ellenállása. Ha nem arról beszélünk, hogy mi lehetett volna, hanem arról, hogy mi volt, akkor kétségtelen tényként kell megállapítanunk, hogy a kormány *ingadozott*. Egyesek erélyes harcot sürgettek a liberalizmus ellen, mások engedményeket akartak tenni. De — és ez különösen fontos — ez utóbbiak is ingadoztak, nem volt egészen határozott programmjuk, és semmivel sem emelkedtek a bürokrata fezőrök színvonala fölé.

„Mintha Lorisz-Melikov gróf — mondja Vitte, a „Feljegyzés" szerzője — félt volna egyenesen szembenézni a dologgal, mintha félt volna attól, hogy egészen pontosan meghatározza programmját, és folytatta — igaz, hogy más irányban — korábbi kitérő politikáját, amelyet még Valujev gróf kezdett meg a zemsztvo-intézményekkel szemben.

Mint már az akkori legális sajtó is helyesen megjegyezte, Lorisz-Melikov programmja nagyon határozatlan volt. Ez a határozatlanság jellemzi a gróf minden további cselekedetét és szavát. Egyrészt kijelenti, hogy az önkényuralom «elidegenedett a lakosságtól», hogy «a társadalom támogatását fő erőnek tekinti . . .», hogy a tervezett reformot «nem tekintette valami véglegesnek, hanem csak első lépésnek tartotta» stb. Másrészt a gróf ugyanakkor kijelentette a sajtó képviselői előtt, hogy «. . . a társadalomban keltett remények csak ábrándos illúziók . . .» , az uralkodónak tett legalázatosabb alattvalói jelentésében pedig kategorikusan kijelentette, hogy a rendi országgyűlés «a mult feltámasztására irányuló veszélyes kísérlet . . .» lenne, hogy az általa tervezett rendszabálynak az önkényuralom korlátozása szempontjából egyáltalán nincs semmi jelentősége, mert semmi köze sincs a nyugati alkotmányos formákhoz. Általában, L. Tyihomirov helyes megjegyzése szerint, ez a jelentés formáját tekintve igen zavaros volt" (117. old.).

De a szabadság ügyének *harcosaival* szemben Lorisz-Melikov, a „szív diktatúrájának"[25] ez a hírhedt hőse, „olyan kegyetlen volt, hogy — amire nem volt példa sem azelőtt, sem később — egy 17 éves fiút kivégeztetett, mert nyomtatott röpcédulát találtak nála. Lorisz-Melikov nem feledkezett meg Szibéria legtávolabb eső zugairól sem, hogy még súlyosabbá tegye ott a propaganda miatt szen-

vedő emberek helyzetét" (V. Zaszulics a „Szocial-Demokrat"[26] 1. számában, 84. old.). A kormány ilyen ingadozása mellett csak komoly harcra képes erő vívhatta volna ki az alkotmányt, de nem volt ilyen erő, mert a forradalmárok erejét kimerítette március elseje, a munkásosztály körében sem széles mozgalom, sem szilárd szervezet nem volt, a liberális társadalom politikailag ezúttal is annyira fejletlennek bizonyult, hogy még II. Sándor meggyilkolása után is csupán kérvényezésre szorítkozott. Kérvényeztek a zemsztvók és a városok, kérvényezett a liberális sajtó („Porjadok" („A Rend"), „Sztrana" („Az Ország"), „Golosz" („A Szó")), kérvényeztek — különösen lojális, agyafúrt és ködös formában — a memorandumok liberális szerzői (Velepolszkij márki, Csicserin professzor és Gradovszkij professzor — Vitte „Feljegyzése" a szabad orosz sajtóalap kiadásában megjelent „Lorisz-Melikov gróf alkotmánya" London, 1893. című londoni brosúra* nyomán ismerteti tartalmukat), „szellemes kísérleteket" gondoltak ki, „hogy úgy vezessék át az uralkodót a tiltott vonalon, hogy maga se vegye észre". Mindez a sok óvatos kérvényezés és agyafúrt elgondolás forradalmi erő nélkül magától értetődően semmit sem ért, és győzött az önkényuralom pártja, győzött annak ellenére, hogy 1881 március 8-án a minisztertanács többsége (7-en 5-tel szemben) Lorisz-Melikov javaslata *mellett* foglalt állást. (Így közli ugyanaz a brosúra, de Vitte, a „Feljegyzés" szerzője, aki buzgón másolja ezt a brosúrát, valami okból azt mondja itt: „Hogy mi történt ezen a március 8-i tanácskozáson és mit határozott a tanácskozás, azt nem tudjuk hitelesen; elővigyázatlanság lenne a külföldi sajtóban megjelent hírekre támaszkodni, 124.) 1881 április 29-én megjelent az önkényuralom fenntartá-

* A „Feljegyzés" szerzője, mint láttuk, általában a lehető leggondosabban lemásolja az illegális brosúrákat, és elismeri, hogy „az illegális sajtó és a külföldi irodalom a maga szempontjából elég helyesen ítélte meg a kérdést" (91. old.). A bölcs orosz „államtudósnak" csak némi feldolgozatlan anyaga eredeti; az oroszországi politikai kérdésekkel kapcsolatos legfőbb szempontokat pedig kivétel nélkül az illegális irodalomból kénytelen átvenni.

sáról és védelméről szóló kiáltvány, amelyet Katkov „égi mannának" nevezett.

A parasztok felszabadulása után másodszor verték vissza a forradalmi hullámcsapást, és a liberális mozgalmat nyomban ezután és ennek következtében másodszor váltotta fel a *reakció*, ami miatt az orosz haladó társadalom természetesen keservesen siránkozott. Mi mesterei vagyunk a siránkozásnak: siránkozunk a forradalmárok tapintatlansága és önhittsége miatt, amikor belekötnek a kormányba; siránkozunk a kormány határozatlansága miatt, amikor — nem látván maga előtt igazi erőt — látszatengedményeket tesz, és amit egyik kezével ad, a másikkal visszaveszi; siránkozunk „a kor miatt, amely eszmék és ideálok nélkül való", amikor a kormány, miután leszámolt a forradalmárokkal, akiket nem támogatott a nép, behozni igyekszik mindazt, amit elvesztett, és erőt gyüjt az új harcra.

IV

A „szív diktatúrájának" korszaka, ahogy Lorisz-Melikov miniszterségét nevezték, megmutatta liberálisainknak, hogy egy miniszter, sőt egy miniszterelnök „alkotmányossága" a kormány teljes ingadozása mellett, még ha a minisztertanács többsége helyesli is „az első lépést a reform felé", egyáltalán semmit sem biztosít, ha nincs olyan komoly társadalmi erő, mely a kormányt megadásra tudja kényszeríteni. Az is érdekes, hogy III. Sándor kormánya még az önkényuralom fenntartásáról szóló kiáltvány után sem mutatta ki azonnal a foga fehérét, hanem szükségesnek tartotta, hogy egy ideig a „társadalom" bolondításával próbálkozzék. Amikor „bolondítást" mondunk, ezzel nem akarjuk a kormány politikáját egyik vagy másik miniszter, méltóság stb. valamilyen machiavellista[27] tervének tulajdonítani. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a látszatengedmények és a közvéleménynek „engedő", bizonyos fontosnak látszó lépések rendszere vérévé vált minden mai kormánynak, így az orosz kormánynak is, mert az orosz kormány is már számos nemzedék során felismerte annak szükségességét, hogy így vagy úgy szá-

mot vessen a közvéleménnyel, már számos nemzedék során olyan államférfiakat nevelt, akik nagy gyakorlatra tettek szert a belső diplomácia művészetében. Ilyen diplomata volt a Lorisz-Melikov helyébe lépő gróf Ignatyev belügyminiszter, akinek az volt a feladata, hogy fedezze a kormány visszavonulását a nyílt reakció irányában. Ignatyev nem egyszer szerepelt mint hétpróbás demagóg és csaló, úgyhogy Vitte, a „Feljegyzés" szerzője jóadag „rendőri kedélyességről" tesz bizonyságot, amikor azt mondja, hogy Ignatyev minisztersége „sikertelen kísérlet volt arra, hogy az önkényuralmi cár jogara alatt helyi önkormányzatú országot teremtsen". Igaz, annakidején éppen ezzel a „formulával" lépett fel I. Sz. Akszakov is, a kormány is ezt a „formulát" használta fel közeledési kísérletei alkalmával, ezt terjesztette Katkov is, aki teljesen bebizonyította a helyi önkormányzat és az alkotmány közötti szükségszerű összefüggést. De rövidlátás volna, ha a rendőrkormány ismert taktikáját (azt a taktikát, amely ennek a kormánynak természeténél fogva szükségképpeni velejárója) azzal *magyaráznók*, hogy az adott pillanatban ez vagy az a politikai nézet volt az uralkodó.

Ignatyev körrendeletet adott ki, amelyben megígérte, hogy a kormány „haladéktalanul intézkedik azoknak a helyes módszereknek megállapítása céljából, amelyek biztosítanák a helyi tényezőknek a legmagasabb célkitűzések végrehajtásában való minél sikeresebb, eleven részvételét". A zemsztvók azzal feleltek erre a „felhívásra", hogy a „nép választott képviselőinek összehívását" kérelmezték (a cserepoveci zemsztvo küldöttének feljegyzéséből; a kirillovi zemsztvo küldöttének véleményét a kormányzó még kinyomtatni sem engedte). A kormány felhívta a kormányzókat, hogy az ilyen kérelmeket „ne is tárgyalják", „és ugyanakkor nyilvánvalóan arra is tettek intézkedést, hogy hasonló kérelmeket ne terjesszenek elő más gyűléseken". Sor kerül arra a hírhedt kísérletre, hogy a miniszterek választása szerint „szakavatott embereket" hívjanak össze (a megváltási összegek csökkentése, az áttelepítések rendezése, a helyi közigazgatási reform stb. kérdésének megtárgyalása végett). „A társadalom nem fogadta rokonszenvvel a szakértő bizottságok

munkáját, a zemsztvók pedig — *minden elővigyázatossági rendszabály ellenére* — egyenesen tiltakoztak ellene. Tizenkét zemsztvo-gyűlés kérelmezte, hogy a zemsztvók képviselőit ne egyes esetekben és ne a kormány kinevezése alapján, hanem állandóan és a zemsztvók választása alapján hívják meg a törvényhozás munkájában való részvételre." A szamárai zemsztvóban a zemsztvo elnöke nem tette fel szavazásra ezt az indítványt, „mire a gyűlés tiltakozása jeléül feloszlott" (Dragomanov, id. mű, 29. old.; „Feljegyzés", 131. old.). Hogy Ignatyev gróf *felültette* a zemsztvók képviselőit, ez pl. a következő tényből is látható: „A poltavai nemesi marsall, Usztyimovics úr, az 1879. évi alkotmányos felirat tervezetének szerzője nyíltan kijelentette a kormányzósági nemesi gyűlésen, hogy Ignatyev gróftól *pozitív ígéretet*" (sic!*) „kapott, hogy a kormány felhívja az ország képviselőit a törvényhozás munkájában való részvételre" (Dragomanov, ugyanott).

A kormány határozottan új irányvételének Ignatyev manővereivel való fedezése véget ért, és az 1882 május 30-án kinevezett új belügyminiszter, D. A. Tolsztoj nem ok nélkül szolgált rá a „harc minisztere" elnevezésre. A zemsztvók kérelmeit, még ha magánösszejövetelek megtartására vonatkoztak is, minden teketória nélkül elutasították, sőt amikor a kormányzó panaszt emelt a (cserepoveci) zemsztvo „rendszeres ellenzékisége" miatt, a zemsztvo-hivatalt kormánybizottsággal helyettesítették és a hivatal tagjait adminisztratív úton száműzték. D. A. Tolsztoj, Katkov hűséges tanítványa és követője már nyíltan a zemsztvo-intézmények „reformjára" határozta el magát, abból az alapgondolatból kiindulva (amit, mint láttuk, a történelem valóban megerősített), hogy „a kormány ellenzéke erősen befészkelte magát a zemsztvóba" („Feljegyzés", 139. old.: a zemsztvo-reform eredeti tervezetéből). D. A. Tolsztoj azt tervezte, hogy a zemsztvo-hivatalokat a kormányzónak alárendelt kormányhivatalokkal helyettesíti és a zemsztvo-gyűlések összes határozatainak érvényességét a kormányzó jóvá-

* — így! — *Szerk.*

hagyásától teszi függővé. Ez aztán valóban „radikális" reform lett volna, de mindennél érdekesebb, hogy még Katkovnak ez a tanítványa, „a harc minisztere" sem „tért el — a „Feljegyzés" szerzőjének kifejezése szerint — a belügyminisztériumnak a zemsztvo-intézményekkel szemben követett szokásos politikájától. Gondolatát — hogy lényegében megszünteti a zemsztvót — nyiltan nem fejezte ki tervezetében; az önkormányzati elvek helyes fejlesztése címén meg akarta hagyni az önkormányzat külső formáját, de megfosztva minden belső tartalmától". Az Államtanácsban még kiegészítették és továbbfejlesztették ezt a bölcs „rókafark"-állampolitikát, és az 1890. évi zemsztvo-szabályzat végeredményben „újabb félrendszabálynak bizonyult a zemsztvo-intézmények történetében. Ez a szabályzat nem szüntette meg a zemsztvót, de megfosztotta jellegétől és színtelenné tette; nem szüntette meg az összrendi elvet sem, de rendi színezetet kölcsönzött neki; ... a zemsztvo-intézményeket nem tette valóságos hatalmi szervekké, ... de megszigorította a kormányzók gyámkodását a zemsztvo-intézmények felett, ... kiterjesztette a kormányzó vétójogát". „Az 1890 július 12-i szabályzat, szerzőjének szándéka szerint, egy lépés volt a zemsztvo-intézmények megszüntetésének útján, de semmiképpen sem jelentette a zemsztvo-önkormányzat gyökeres átalakítását."

Az új „félrendszabály" — olvassuk tovább a „Feljegyzésben" — nem semmisítette meg a kormány ellenzékét (a reakciós kormány ellenzékét természetesen nem is lehetett volna a reakció fokozásával megsemmisíteni), hanem csak azt eredményezte, hogy *egyes* ellenzéki megnyilvánulások burkoltak lettek. Az ellenzékiség először abban nyilvánult meg, hogy bizonyos — ha szabad így mondani — zemsztvo-ellenes törvényekkel szembehelyezkedtek és de facto* nem hajtottak végre; másodszor pedig megintcsak alkotmányos (vagy legalábbis alkotmányos ízű) kérelmekben. Az ellenzékiség előbbi formáját alkalmazták például az 1893 június 10-i törvénnyel szemben, amely a zemsztvo orvosügyi szervezetét

* — ténylegesen, a gyakorlatban. — *Szerk.*

részletes előírásoknak vetette alá. „A zemsztvo-intézmények egyöntetű ellenállást tanusítottak a belügyminisztériummal szemben, amely végülis meghátrált. Fel kellett függeszteni a már kész szabályzat életbeléptetését, félretették a teljes törvénytár számára, és új javaslatot kellett kidolgozni, mégpedig homlokegyenest ellenkező (vagyis a zemsztvóknak megfelelőbb) elvek alapján." Az ingatlan vagyon becsléséről szóló 1893 június 8-i törvényt, amely hasonlóképpen az előírások elvét vezette be és korlátozta a zemsztvo adókivetési jogát, szintén ellenszenvvel fogadták, és igen sok esetben „a gyakorlatban egyáltalán nem alkalmazzák". A zemsztvo által létrehozott és a lakosságnak jelentős (természetesen a bürokráciához képest jelentős) hasznot hajtó orvosi és statisztikai intézmények elég erőseknek bizonyultak ahhoz, hogy paralizálják a pétervári kancelláriákban gyártott szabályzatokat.

Az ellenzékiség másik fajtáját alkalmazták az 1894. évi új zemsztvóban is, amikor a zemsztvók II. Miklóshoz intézett feliratairól félreérthetetlen célzásokat tettek az önkormányzat kibővítésére vonatkozó követeléseikre, a zemsztvók feliratait azonban a cár „híressé vált" szavaival esztelen álmodozásnak minősítette.

A zemsztvo „politikai tendenciái" — a miniszter urak rémületére — nem szűntek meg. A „Feljegyzés" szerzője idézi a tveri kormányzó keserű panaszait (1898. évi jelentéséből) „a liberális irányzatú emberek szorosan összetartó köre" ellen, amely kezében összpontosítja a kormányzósági zemsztvo összes ügyeinek intézését. „Ugyanennek a kormányzónak 1895. évi jelentéséből kitűnik, hogy a zemsztvo-ellenzék elleni harc nehéz feladatot ró a helyi közigazgatásra, és hogy a zemsztvo-gyűléseken elnöklő nemesi marsalloktól olykor egyenesen «honpolgári bátorságot» követel (nocsak!) a belügyminisztérium olyan tárgyú bizalmas körrendeleteinek végrehajtása, amelyekhez a zemsztvo-intézményeknek semmi közük sincs." És a továbbiakban azt olvassuk, hogy a kormányzósági nemesi marsall a gyűlés előtt átadta tisztségét a járási (tveri) nemesi marsallnak, aki viszont a novij-torgira ruházta át az elnökséget, de a novij-torgi szintén megbetegedett és a sztaricainak adta át az elnökséget. Tehát még a nemesi

marsallok is menekülnek, mert nem óhajtanak rendőri feladatokat teljesíteni! „Az 1890. évi törvény — panaszkodik a „Feljegyzés" szerzője — rendi színezetet adott a zemsztvónak, a gyűléseken erősítette a kormányelemet, az összes járási nemesi marsallok és kerületi főnökök tagjai lettek a kormányzósági zemsztvo-gyűléseknek, és ha ez a tulajdonképpeni jellegétől megfosztott, rendi, bürokratikus zemsztvo ennek ellenére még mindig politikai tendenciát mutat, ezen gondolkodni kellene" . . . „Az ellenállás nem szűnt meg: kétségtelenül él és mindaddig élni fog a néma elégedetlenkedés, a szótlan ellenzék, amíg el nem pusztul az összrendi zemsztvo." Ez a bürokratikus bölcseség végső szava: ha a megnyirbált képviselet elégedetlenséget szül, akkor mindennemű képviselet megszüntetése — egyszerű emberi logika szerint — még inkább fokozza majd az elégedetlenséget és erősíti az ellenzéket. Vitte úr azt képzeli, hogy ha megszüntetnek egyet azok közül az intézmények közül, ahol az elégedetlenségnek bármilyen legcsekélyebb nyomát is felszínre hozzák, akkor megszűnik az elégedetlenség! De azt hiszik, Vittének ezzel kapcsolatban van valamilyen határozott javaslata, például, hogy töröljék el a zemsztvót? Szó sincs róla. Vitte a szép szavak kedvéért megrója a kitérő politikát, de ő maga is csak ilyen politikát ajánl, hiszen nem is ajánlhat egyebet, mert ő is csak az önkényuralmi kormány minisztere és nem bújhat ki a bőréből. Vitte valami egészen jelentéktelen dolgot mormol egy „harmadik útról": nem a bürokrácia uralma és nem is önkormányzat, hanem közigazgatási reform, amely „helyesen szervezi meg" „a társadalmi elemek részvételét a kormányintézményekben". Könnyű ilyen ostobaságot mondani, de manapság — a „szakavatott emberekkel" végzett mindenféle kísérlet után — ez az ötlet már senkit sem vezet félre, mert nagyonis nyilvánvaló, hogy *alkotmány nélkül* „a társadalmi elemeknek" mindennemű „részvétele" fikció, a társadalom (vagy a társadalomból „behívottak") alárendelése a bürokráciának. Vitte bírálja a belügyminisztérium egyik intézkedését — a zemsztvo bevezetését a végvidékeken —, de abban az általános kérdésben, amelyet ő maga vet fel, semmi újat sem tud mondani, csak fel-

melegíti a félrendszabályoknak, a látszatengedményeknek, a szép ígéreteknek és az ígéretek be nem váltásának régi fogásait. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a „belpolitika irányának" általános kérdésében Vitte és Goremikin teljesen egyek, és ha vitáznak is, ez csak az együvé tartozó emberek vitája, csak az egy bandához tartozók házi perpatvara. Egyrészt Vitte is siet kijelenteni, hogy „én nem indítványoztam és nem indítványozom sem a zemsztvo-intézmények eltörlését, sem a fennálló rend bármilyen megváltoztatását ... a mai viszonyok között aligha lehet szó azok (a meglevő zemsztvók) eltörléséről". Vitte „a maga részéről azt hiszi, hogy ha erős helyi kormányhatalmat teremtenek, akkor nagyobb bizalommal lehetnek a zemsztvók iránt" stb. Ha az önkormányzat ellensúlyozására erős bürokráciát teremtenek (vagyis ha erőtlenné teszik az önkormányzatot), akkor jobban meg lehet „bízni" benne. Régi nóta ez már! Vitte úr csak az „összrendi intézményektől" fél, ő „egyáltalában nem gondolt arra, hogy a különböző testületek, társaságok, rendi vagy szakmai szövetségek tevékenysége veszélyes az önkényuralomra nézve, és nem is tartotta veszélyesnek". Például, ami a „falusi obscsinákat" illeti, Vitte úr egyáltalán nem kételkedik abban, hogy azok „maradiságuk" miatt nem veszélyeztetik az önkényuralmat. „A földviszonyok és a velük összefüggő érdekek túlsúlya következtében a falusi lakosságnak olyan szellemi sajátosságai vannak, amelyek közömbössé teszik mindennel szemben, ami fatornyos otthonának politikáján kívül esik ... Parasztunkat a gyülekezetekben az adó elosztása ... a parcellák szétosztása stb. foglalkoztatja. Azonkívül a paraszt írástudatlan vagy csak félig-meddig írástudó — *ugyan miféle politikáról lehet itt szó?*" Vitte úr, mint látják, igen józan ember. Ami a rendi szövetségeket illeti, kijelenti: annak a megítélésénél, hogy vajjon veszélyeztetik-e a központi hatalmat, „lényegbevágó jelentőségű az a körülmény, hogy érdekeik nem egységesek. Ha a kormány kihasználja az érdekek egységének ezt a hiányát, az egyik rend politikai követeléseivel szemben mindenkor támaszt és ellensúlyt találhat a többiekben". Vitte „programmja" — „a társadalmi elemeknek a kormányintéz-

ményekben való helyesen megszervezett részvétele" — szintén nem egyéb, mint egyike a rendőrállam végnélküli próbálkozásainak, hogy „megossza" a lakosságot.

Másrészt Goremikin úr, akivel Vitte úr oly hevesen vitázik, maga is a megosztásnak és elnyomásnak ugyanazt a rendszeres politikáját folytatja. Goremikin (feljegyzésében, amelyre Vitte válaszol) azt bizonyítja, hogy a zemsztvo feletti felügyelet céljából új hivatalnoki állásokat kell létesíteni; ő még a zemsztvo-képviselők egyszerű helyi összejöveteleinek engedélyezését is ellenzi; szívvel-lélekkel védi az 1890. évi szabályzatot, ezt a zemsztvo eltörlése felé tett lépést; fél attól, hogy a zemsztvók programmjukba veszik a „tendenciózus kérdések" becslési munkáit, és általában fél a zemsztvo-statisztikától; azt követeli, hogy a népiskolát vegyék ki a zemsztvo kezéből és utalják a kormányintézmények hatáskörébe; azt bizonyítja, hogy a zemsztvók nem képesek a közellátási ügyeket intézni (a zemsztvók vezetői — ugyebár — „túlozzák a rossz termés miatt szenvedő lakosság bajait és szükségleteit"!!); védelmébe vette a zemsztvo adókivetési jogának korlátozására vonatkozó szabályokat, „hogy a földbirtokokat megóvja a zemsztvo-illetékek túlságos emelésétől". Vittének tehát tökéletesen igaza van, amikor azt mondja: „A belügyminisztériumnak a zemsztvóval szemben követett egész politikája abban áll, hogy lassan, de állhatatosan aláássa a zemsztvo szerveit, fokozatosan gyengítse jelentőségüket, és fokozatosan a kormányszervek kezében összpontosítsa funkcióikat. Minden túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy ha a feljegyzésben (Goremikin feljegyzésében) említett «intézkedéseket, amelyeket az utóbbi időben tettek a zemsztvo-gazdaság és igazgatás egyes ágainak rendbehozása céljából», sikeresen végrehajtják, akkor a valóságban semilyen önkormányzat sem lesz nálunk, s egyéb sem marad a zemsztvo-intézményekből, mint maga az eszme és a külső burok, minden gyakorlati tartalom nélkül." Goremikin (és méginkább Szipjagin) politikája és Vitte politikája tehát azonos célt követ, és a zemsztvóról és az alkotmányosságról folyó vitájuk — ismételjük — nem egyéb, mint házi perpatvar. Szerelmesek pörlekedése csak kedvtelésnek számít. Ez az eredmé-

nye Vitte úr és Goremikin úr „harcának". Ami pedig a mi következtetéseinket illeti az önkényuralom és a zemsztvo általános kérdésében, alkalmasabb lesz azokat R. N. Sz.* úr előszavának elemzésével kapcsolatban összegezni.

V

R. N. Sz. úr előszava sok érdekes dolgot tartalmaz. Oroszország politikai átalakulásának, az átalakulás különböző módjainak, az átalakuláshoz vezető különböző erők jelentőségének legátfogóbb kérdéseit érinti. Másrészt R. N. Sz. úr, aki nyilvánvalóan közeláll a liberális körökhöz, de különösen a zemsztvo liberális köreihez, kétségtelenül valami újat jelent „illegális" irodalmunk kórusában. Ezért — és hogy tisztázzuk a zemsztvo politikai jelentőségének elvi kérdését, és megismerkedjünk a liberálisokhoz közelálló körökben uralkodó áramlatokkal és ... nem akarom azt mondani, hogy irányzatokkal, inkább hangulatokkal — érdemes lesz bővebben foglalkozni ezzel az előszóval, érdemes megvizsgálni, vajjon plusz-e, avagy mínusz ez az új, mennyiben plusz, mennyiben és miben mínusz?

R. N. Sz. úr nézeteinek fő sajátossága a következőkben áll. Mint cikkének igen sok és a továbbiak során idézendő helyéből látható, ő a békés, fokozatos, szigorúan legális fejlődés hódolója. Másrészt szíve mélyéből lázadozik az önkényuralom ellen és politikai szabadság után sóvárog. De az önkényuralom éppen azért önkényuralom, mert megtilt és üldöz *minden* „fejlődést" a szabadság irányában. Ez az ellentmondás végigvonul R. N. Sz. úr egész cikkén, s nagyon következetlenekké, határozatlanokká, ingadozókká teszi fejtegetéseit. Az alkotmányosságot csak abban az esetben lehet összeegyeztetni az önkényuralmi Oroszország szigorúan legális fejlődéséről való gondoskodással, ha feltételezzük vagy legalábbis lehetségesnek tartjuk, hogy az önkényuralmi kormány ezt *maga* is megérti,

* Ezt az álnevet Sztruve úr használta. (A szerző megjegyzése az 1907-es kiadáshoz. — *Szerk.)*

kifárad, enged stb. És R. N. Sz. úrral valóban megesik, hogy polgári haragjának magaslatáról lezuhan a legfejletlenebb liberalizmusnak erre a vulgáris álláspontjára. Ime egy példa. R. N. Sz. úr azt mondja magáról: „... mi, akik a politikai szabadságért folyó harcban Oroszország mai öntudatos embereinek hannibáli esküjét látjuk, amely épp olyan szent, mint egykor a parasztok felszabadításáért vívott harc volt a 40-es évek fiai számára ...“ és még: „... bármilyen nehéz is nekünk, azoknak, akik «hannibáli esküt» tettünk az önkényuralom elleni harcra“, stb. Jól beszél, erőteljesen beszél! Ezek az erőteljes szavak díszére válnának a cikknek, ha véges-végig ugyanez a törhetetlen, engesztelhetetlen harci szellem hatná át („hannibáli eskü“!). De ezek az erőteljes szavak — éppen azért, mert olyan erőteljesek — valahogy hamisan fognak csengeni, ha mellettük itt-ott a mesterkélt kibékülés és megnyugvás mellékzöngéje hallatszik, ha azt látjuk, hogy mindenféle erőltetett álokoskodással próbálják elfogadtatni a békés, szigorúan legális fejlődés elméletét. És R. N. Sz. úrnál sajnos éppen elég ilyen mellékzönge van és éppen elég ilyen kísérlet észlelhető. Teljes másfél oldalt fordít például annak a gondolatnak részletes „megindokolására“, hogy „a II. Miklós uralkodása idején követett állampolitika erkölcsi és politikai szempontból *még szigorúbban*“ (a mi kiemelésünk) „elítélendő, mint II. Sándor reformjainak reakciós átdolgozása III. Sándor idején“. És miért kell azt *szigorúbban* elítélni? Mint kiderül, azért, mert III. Sándor a forradalom ellen harcolt, II. Miklós pedig „az orosz társadalom legális törekvései ellen“, az előbbi politikailag öntudatos, az utóbbi pedig „egészen békés, sőt olykor minden világos politikai gondolat nélkül cselekvő társadalmi erők ellen“ („akik még azt sem ismerték fel világosan, hogy tudatos kultúrmunkájuk aláássa az államrendet“). Ez, ha a tényeket nézzük, jórészt nem igaz, erről azonban alább lesz szó. Ezenkívül feltétlenül rá kell mutatnunk a szerző furcsa okfejtésére. Elítéli az önkényuralmat és két önkényuralkodó közül az egyiket *szigorúbban* ítéli el, de nem a politikája jellegéért, hiszen a politika ugyanaz maradt, mint volt, hanem azért, mert ennek az abszolút

uralkodónak (állítólag) nincsen dolga „izgágákkal", akik „természetszerűen" okot adnak az éles visszavágásra, következésképpen nincs oka az üldözésre. Nem érezhető-e, hogy már maga ez az érvelés is nyilvánvalóan engedményt tesz annak a legalázatosabb alattvalói érvnek, hogy a mi cár-atyuskánknak nincs mitől tartania, ha összehívja szeretett embereit, mert hiszen ezeknek a szeretett embereknek sohasem jutott eszükbe olyasmi, ami túlment volna a békés törekvések és a szigorú legalitás keretein? Nem csodálkozunk, ha Vitte úrnak ilyen az „észjárása" (vagy ilyen hazugságon jár az esze), amikor azt írja feljegyzésében: „Azt hinné az ember, hogy ott, ahol nincsenek sem politikai pártok, sem forradalmak, ahol senki sem vonja kétségbe a legfelsőbb hatalom jogait, ott nem lehet szembeállítani a néppel vagy a társadalommal a közigazgatást..."* stb. Nem csodálkozunk, ha Csicserin úr gondolkodik így, aki Miljutyin grófnak 1881 március 1-e után átnyujtott feljegyzésében azt mondotta, hogy „a hatalomnak mindenekelőtt erélyességét kell megmutatnia, be kell bizonyítania, hogy a fenyegetések ellenére sem vonta be zászlaját", hogy „a monarchikus rendszer csak akkor fér meg szabad intézményekkel, ha ezek a békés fejlődésnek, a legfelsőbb hatalom higgadt kezdeményezésének a gyümölcsei", és azt tanácsolta, hogy teremtsenek „erős és liberális" hatalmat, amely „választott elemekkel megerősített és felfrissített törvényhozó-szerv" segítségével cselekszik**. Egészen természetes lenne egy ilyen Csicserin úr részéről, ha *azért* tartaná II. Miklós politikáját szigorúbban elítélendőnek, mert az ő uralkodása idején a békés fejlődés és a legfelsőbb hatalom higgadt kezdeményezése szabad intézményekhez vezet*hetett volna*. De vajjon természetes-e, illendő-e, ha az az ember gondolkodik ilyenformán, aki hannibáli esküt tett a harcra?

És R. N. Sz. úrnak a tényekben sincs igaza. „Most —

* 205. old. „Sőt ez esztelenség", írja R. N. Sz. úr e megállapításhoz fűzött jegyzetében. Tökéletesen igaz. De vajjon nem ugyanilyen anyagból gyúrta-e R. N. Sz. úr az előszavának XI—XII. oldalán olvasható előbb említett fejtegetéseket?

** Vitte „Feljegyzése", 122—123. old. „Lorisz-Melikov gróf alkotmánya", 24. old.

mondja, összehasonlítva a mostani uralmat az előzővel — ... senki sem gondol komolyan olyan erőszakos forradalmi átalakulásra, amelyről a «Narodnaja Volja»[28] vezetői ábrándoztak." Parlez pour vous, monsieur! Beszéljen csak a maga nevében! Mi ugyanis holtbiztosan tudjuk, hogy a forradalmi mozgalom Oroszországban a mai uralom alatt nemcsak hogy nem halt meg és nem gyengült a mult uralom alattihoz képest, hanem ellenkezőleg, feltámadt és sokszorosára növekedett. És ugyan miféle „forradalmi" mozgalom lenne ez, ha résztvevői közül senki sem gondolna komolyan erőszakos forradalmi átalakulásra? Azt mondhatnák, hogy R. N. Sz. úr az idézett sorokban nem általában vett erőszakos forradalmi átalakulásra gondol, hanem specifikusan „narodovoleci" forradalmi átalakulásra, vagyis egyidejű politikai és szociális forradalmi átalakulásra, olyanra, amely nemcsak az önkényuralom megdöntéséhez, hanem a hatalom megragadásához is vezet. Ez az ellenvetés indokolatlan lenne, mert először is az önkényuralomnak mint olyannak (vagyis az önkényuralmi kormánynak, nem pedig a „burzsoáziának" vagy a „társadalomnak") egyáltalában nem az a fontos, hogy *miért* akarják megdönteni, hanem *az*, *hogy* meg akarják dönteni. Másodszor pedig, III. Sándor uralkodása kezdetén a „Narodnaja Volja" vezetői is ugyanolyan alternatíva elé „állították" a kormányt, mint aminő elé II. Miklóst állítja a szociáldemokrácia: vagy forradalmi harc, vagy az önkényuralom megszüntetése. (Lásd a „Narodnaja Volja" Végrehajtó Bizottságának 1881 március 10-én III. Sándorhoz írt levelét, amelyben két feltételt állítottak fel: 1. általános amnesztia minden politikai bűncselekményre és 2. az egész orosz nép képviselőinek egybehívása általános választójog, sajtó-, szólás- és gyülekezési szabadság mellett.) De hiszen R. N. Sz. úr maga is kitűnően tudja, hogy nemcsak az értelmiség körében, hanem a munkásosztály soraiban is sokan vannak, akik „komolyan gondolnak" az erőszakos forradalmi átalakulásra; olvassák csak el R. N. Sz. úr cikkének XXXIX. és következő oldalát, ahol a „forradalmi szociáldemokráciáról" beszél, amelynek megvan a „tömegalapja is, megvannak a szellemi erői is", s amely a „döntő politikai harc" felé — a „forradalmi Oroszországnak az

önkényuralmi bürokratikus rendszer elleni véres harca" felé halad (XLI). Egészen kétségtelen tehát, hogy R. N. Sz. úr „lojális beszéde" nem egyéb, mint különleges módszer, kísérlet arra, hogy saját (vagy más) szerénységének nyilvánításával hasson a kormányra (vagy a „közvéleményre").

R. N. Sz. úr egyébként azt hiszi, hogy a harc fogalmát nagyon tágan lehet értelmezni. „A zemsztvo megszüntetése — írja — igen erős ütőkártyát ad a forradalmi propaganda kezébe; ezt egészen tárgyilagosan" (sic!) „mondjuk, anélkül hogy a legcsekélyebb ellenszenvvel viseltetnénk azzal szemben, amit forradalmi tevékenységnek szoktak nevezni, de ugyanakkor nem okoz különös örömet sem és nem is lelkesít bennünket túlságosan a politikai és társadalmi haladásért folyó harcnak éppen ez a formája" (sic!). Igen figyelemreméltó ez a tiráda. Ha feloldjuk ezt a quasi* tudós formulázást, amely a lehető legrosszabbkor fitogtatja „tárgyilagosságát" (ha egyszer a szerző maga veti fel azt a kérdést, hogy a tevékenységnek, vagy a harcnak ez vagy az a formája kedvesebb neki, tárgyilagosságról beszélni épp olyan, mintha azt mondaná, hogy kétszer kettő egyenlő egy stearingyertyával), akkor ez a régi, nagyon régi érvelés bukkan elő: önök, kormányzó uraim, nekem igazán hihetnek, ha forradalommal rémítem önöket, mert a forradalom nekem sincs ínyemre. A tárgyilagosságra való hivatkozás nem más, mint fügefalevél, amellyel a forradalommal és a forradalmi tevékenységgel szemben táplált szubjektív ellenszenvét takarja. Erre a takaróra pedig R. N. Sz. úrnak azért van szüksége, mert a hannibáli harci eskü sehogy sem fér össze ezzel az ellenszenvvel.

Egyébként, nem tévedünk-e ezt a bizonyos Hannibált illetőleg? Valóban arra esküdött-e meg, hogy harcolni fog a rómaiak ellen, vagy csak arra tett esküt, hogy Karthágó haladásáért fog harcolni, amely haladás végeredményben természetesen ártana Rómának? Nem lehet-e a harc szót „tágabban" érteni? R. N. Sz. úr úgy gondolja, hogy lehet. Az önkényuralom elleni harc — ez következik a hannibáli eskü és az idézett tiráda szövegének összeve-

* — látszólag. — *Szerk.*

téséből — különböző „formákban" nyilvánul meg: egyik formája a forradalmi, illegális harc, másik formája a „politikai és társadalmi haladásért folyó harc" általában, vagyis másszóval a békés, legális tevékenység, mely az önkényuralom által engedélyezett keretek közt terjeszti a kultúrát. Mi korántsem kételkedünk abban, hogy az önkényuralom fennállása idején is lehetséges olyan legális tevékenység, amely előbbrelendíti az oroszországi haladást: egyes esetekben elég gyorsan viszi előre a technikai haladást, jóval ritkábban és igen jelentéktelen mértékben mozdítja elő a társadalmi haladást, és egészen kivételes esetekben és egészen miniatür méretekben a politikai haladást. Lehet vitatkozni azon, hogy milyen nagy és mennyire lehetséges ez a miniatür haladás, hogy az ilyen haladás szórványos esetei mennyire tudják ellensúlyozni a lakosság tömeges politikai züllesztését, amit az önkényuralom mindenütt és szüntelenül végez. Aki azonban — még ha csak közvetve is — a békés legális tevékenységet belefoglalja az önkényuralom elleni harc fogalmába, az elősegíti ezt a züllesztő munkát, gyengíti az orosz nyárspolgárban azt az amúgyis végtelenül gyenge tudatot, hogy mint az állam polgára, *mindenért* felel, amit a kormány cselekszik.

Sajnos, R. N. Sz. úr nem az egyetlen illegális író, aki a forradalmi harc és a békés kultúrmunka közötti különbséget eltörölni igyekszik. Van egy elődje, R. M. úr, a „Rabocsaja Miszl" nevezetes „külön mellékletében"[29] (1899 szeptemberében) megjelent „Valóságunk" című cikk szerzője. R. M. úr a szociáldemokrata forradalmárokkal vitázva ezt írja: „Hiszen a zemsztvo- és a városi társadalmi önkormányzatért folyó harc is, a társadalmi iskoláért folyó harc is, a társadalmi bíróságért folyó harc is, az éhező lakosság társadalmi megsegítéséért folyó harc is stb. egyaránt harc az önkényuralom ellen... Az orosz társadalom, mint láttuk, már folytatja, és nem tegnap óta folytatja ezt a társadalmi harcot, amely valami különös félreértés folytán sok orosz forradalmi író becses figyelmét elkerülte... Most az a kérdés, hogy az egyes társadalmi rétegek hogyan... folytassák minél eredményesebben ezt a harcot az önkényuralom ellen... Számunkra pedig az a

fő kérdés: hogyan folytassák az önkényuralom elleni társadalmi harcot munkásaink, akiknek mozgalmát forradalmáraink az önkényuralom megdöntése legjobb eszközének tekintik" (8—9. old.). Mint látják, R. M. úr még azt sem tartja szükségesnek, hogy leplezze a forradalmárokkal szemben táplált ellenszenvét; a legális ellenzéket és a békés munkát egyenesen az önkényuralom elleni harcnak nyilvánítja, sőt szerinte az a fő kérdés, hogy miként kell a munkásoknak „*ezt*" a harcot folytatniok. R. N. Sz. úr korántsem ilyen primitív és nem ilyen őszinte, de azért eléggé szembetűnő liberálisunk és a tisztán munkásmozgalom szélsőséges hódolója politikai tendenciáinak közeli rokonsága*.

Ami R. N. Sz. úr „tárgyilagosságát" illeti, meg kell jegyeznünk, hogy olykor — se szó, se beszéd — egyszerűen félrelöki. „Tárgyilagos" marad, ha a munkásmozgalomról, a munkásmozgalom szerves növekedéséről, a forradalmi szociáldemokrácia és az önkényuralom közelgő, elkerülhetetlen harcáról, vagy arról beszél, hogy a zemsztvo megszüntetésének elkerülhetetlen következménye lesz a liberálisok illegális pártban való szervezkedése. Mindezt nagyon tárgyilagosan és nagyon józanul, olyan józanul fejti ki, hogy csak örülhetünk annak, hogy a liberális körökben helyes fogalmakat terjeszt az oroszországi munkásmozgalomról. Amikor azonban R. N. Sz. úr nem az ellenség elleni harcról, hanem az ellenség lehetséges „megbékítéséről" beszél, mindjárt elveszti „tárgyilagosságát", érzelmeit szárnyára engedi, sőt a jelentő módról a parancsoló módra tér át.

---

* „A munkások gazdasági szervezetei — mondja másutt R. N. Sz. úr — a munkástömegek reális politikai nevelésének iskolái." Mi azt tanácsolnánk a szerzőnek, hogy kissé óvatosabban használja ezt az opportunizmus lovagjai által annyira elkoptatott „reális" szócskát. Tagadhatatlan, hogy bizonyos feltételek mellett a munkások gazdasági szervezetei is sokat tehetnek politikai nevelésük érdekében (mint ahogy tagadhatatlan az is, hogy más feltételek mellett ezek a szervezetek hozzájárulhatnak valamelyest a munkások politikai zűllesztéséhez is). De *reális* politikai nevelést csak az adhat a munkástömegeknek, ha minden vonalon résztvesznek a forradalmi mozgalomban, beleértve a nyílt utcai harcot és a politikai és gazdasági rabszolgaság védői ellen folyó polgárháborút is.

„Csak abban az esetben lesz elkerülhető a forradalmi Oroszországnak az önkényuralmi-bürokratikus rendszer elleni végső és véres harca, ha akadnak olyan személyiségek a hatalom birtokosai sorában, akiknek lesz hozzá bátorságuk, hogy hallgassanak a történelem szavára és engedelmességre bírják előtte az abszolút uralkodót ... A legfelsőbb bürokrácia körében kétségtelenül vannak olyanok, akik nem rokonszenveznek a reakciós politikával ... Ők az egyedüli személyiségek, akik a trón elé járulhatnak, de meggyőződésüket sohasem merik hangosan nyilvánítani ... De meglehet, hogy az elkerülhetetlen történelmi leszámolás rettentő árnyéka, a nagy események árnyéka megingatja a kormány környezetét, és idejében szétrombolja a reakciós politika vasrendszerét. Ehhez most aránylag nem sok kell ... Lehet, még nem lesz túlságosan késő, mikor (a kormány) meg fogja érteni azt is, hogy milyen végzetes veszéllyel járhat, ha minden eszközzel őrzi az önkényuralmi rendszert. Lehet, hogy még mielőtt szembetalálná magát a forradalommal, maga is kimerül a szabadság természetes, történelmileg szükségszerű fejlődése ellen folytatott harcában és meginog «engesztelhetetlen» politikájában. És ha nem lesz többé következetes a szabadság ellen vívott harcban, kénytelen lesz egyre szélesebbre tárni a kaput előtte. Lehet ... nem, nemcsak lehet, de *így legyen!*" (A szerző kiemelése.)

„Ámen! .. számunkra igazán nem marad más hátra, minthogy ámént mondjunk erre a lojális és kenetteljes monológra. Hannibálunk oly gyorsan halad, hogy már a harmadik formában bukkan fel előttünk; az első forma: harc az önkényuralom ellen, a második forma: a kultúra terjesztése, a harmadik forma: felhívás az ellenség megbékítésére és az ellenség holmi „árnyakkal" való megijesztésének megkísérlése. Óh, borzalom! Tökéletesen egyetértünk az igen tisztelt R. N. Sz. úrral abban, hogy az orosz kormány szenteskedői a világon mindennél jobban félnek bizonyos „árnyaktól". És közvetlenül az árnyak idézése előtt szerzőnk, rámutatva a forradalmi erők növekedésére és a közelgő forradalmi robbanásra, így kiált fel: „Mély fájdalommal előre látjuk már, hogy ez az esztelen agresszív, konzervatív politika, amelynek semmi politikai értelme sincs, s amely erkölcsileg semmivel sem igazolható, milyen szörnyű áldozatokba fog kerülni — emberben, kulturális erőkben egyaránt." Milyen határ-

talan doktrinérség és kenetteljesség nyilvánvaló bizonysága a forradalmi robbanásról szóló elmélkedésnek ilyetén befejezése! A szerzőnek halvány fogalma sincs arról, milyen óriási történelmi jelentősége volna annak, ha a nép Oroszországban legalább egyszer alaposan megleckéztetné a kormányt. Ahelyett hogy azokról a „szörnyű áldozatokról" szólna, amelyet az abszolutizmus követelt és követel a néptől, ahelyett hogy gyűlöletet és haragot keltene, felszítaná a harckészséget és lángralobbantaná a harci szenvedélyt — ehelyett ön a *jövendő* áldozatokra hivatkozik, hogy elijesszen bennünket a harctól. Ej, uraim! Akkor már jobb, ha egyáltalán nem bölcselkednek a „forradalmi robbanásról", semhogy efféle befejezéssel elrontsák ezt az elmélkedést. Önök nyilván nem akarnak „nagy eseményeket" *véghezvinni*, hanem csak „a nagy események árnyékáról" akarnak beszélni, és azt is csak olyan „személyiségekkel, akik a trón elé járulhatnak".

Mint tudjuk, legális sajtónk szintén telisteli van efféle árnyakkal folytatott és árnyakról szóló beszédekkel. És hogy realitást kölcsönözzenek az árnyaknak, példaként a „nagy reformokra" szoktak hivatkozni, és konvencionális hazugságokkal teli hozsannát zengenek róluk. Egy cenzurázott író részéről olykor megbocsátható ez a hazugság, mert másképp nem fejezheti ki a politikai átalakításokra irányuló törekvéseit. De R. N. Sz. urat nem cenzurázták. „A nagy reformokat — írja — nem a bürokrácia nagyobb dicsőségére gondolták ki." Lám, milyen kitérő ez az apologetikus frázis. *Kik* „gondolták ki"? Gercen, Csernisevszkij, Unkovszkij és azok, akik velük együtt haladtak? Ezek az emberek azonban összehasonlíthatatlanul többet követeltek annál, mint amit a „reformok" megvalósítottak, és követeléseikért a „nagy" reformokat végrehajtó kormány üldözőbe vette őket. — Avagy a kormány és azok, akik vakon, tömjénezve követték a kormányt, fogukat vicsorítva az „izgágákra"? De a kormány minden lehetőt és lehetetlent elkövetett, hogy minél kevesebbet engedjen, hogy megnyirbálja a demokratikus követeléseket, megnyirbálja — *éppen* a „bürokrácia nagyobb dicsőségére". R. N. Sz. úr nagyon jól ismeri ezeket a történelmi tényeket, és csak azért keni el őket,

mert teljes egészében megcáfolják azt a derűs elméletét, hogy az abszolút uralkodót „meg lehet békíteni". A politikában nincs helye a megbékélésnek, és csak határtalan együgyűséggel (szent és ravasz együgyűséggel) lehet megbékélésnek tekinteni azt az ősrégi rendőri módszert: divide et impera, oszd meg és uralkodj, engedj ott, ahol lényegtelen dologról van szó, hogy megtarthasd a lényegest, adj balkézzel és vedd vissza a jobbal. „... Amikor II. Sándor kormánya kigondolta és végrehajtotta a «nagy reformokat», ugyanakkor nem tűzte ki tudatos céljául, hogy mindenáron elvágja az orosz nép törvényes útját a politikai szabadsághoz, nem mérlegelte minden lépését, a törvény minden cikkét ebből a szempontból." Ez *nem igaz*. II. Sándor kormánya akkor is, amikor „kigondolta", akkor is, amikor végrehajtotta a reformokat, kezdettől fogva egészen tudatosan azt a célt tűzte maga elé, hogy nem enged az ugyanakkor politikai szabadságot sürgető követeléseknek. Elejétől végig elvágott minden legális utat a szabadsághoz, mert még az egyszerű kérelmekre is megtorlásokkal felelt, mert még azt sem engedte meg soha, hogy szabadon beszéljenek a szabadságról. R. N. Sz. úr tömjénezésének megcáfolására elegendő, ha a Vitte „Feljegyzésében" ismertetett tényekre hivatkozunk, amelyeket fentebb idéztünk. Azokról pedig, akik II. Sándor kormányát alkották, maga Vitte például így nyilatkozik: „Meg kell említenünk, hogy a hatvanas évek korszakának kiváló államférfiai, akiknek dicső nevét a hálás utókor szívébe zárta, annakidején olyan sok nagy tettet vittek véghez, amennyit aligha tettek utódaik, és őszinte meggyőződésüket követve, uralkodójuk iránti határtalan odaadással és nem az uralkodó törekvései ellenére munkálkodtak állami és társadalmi rendünk megújításán" („Feljegyzés", 67. old.). Ami igaz, az igaz: őszinte meggyőződésüket követve, a rendőrbanda élén álló uralkodó iránti határtalan odaadással...

A fentebb mondottak után már nem szabad csodálkoznunk, ha R. N. Sz. úr alig mond valamit a legfontosabb kérdésről: a zemsztvónak a politikai szabadságért folyó harcban betöltött szerepéről. A zemsztvo „gyakorlati" és „kulturális" ügyeire való szokásos utalásokon kívül

futólag rámutat a zemsztvo „nevelő és politikai jelentőségére", azt mondja, hogy „a zemsztvónak politikai jelentősége van", hogy a zemsztvo, mint Vitte úr világosan látja, „csak fejlődésének történelmi tendenciájánál fogva, mint az alkotmány csírája veszélyes (a fennálló rendre nézve)". És ezeknek a szinte csak egészen véletlenül elejtett megjegyzéseknek betetőzéséül nekiront a forradalmároknak: „Vitte úr művét nem csak azért becsüljük, mert igazat mond az önkényuralomról, hanem azért is, mert abban maga a bürokrácia állít ki a zemsztvónak igen értékes politikai bizonyítványt. Ez a bizonyítvány kitűnő felelet mindazoknak, akik kellő politikai képzettség hiányában, vagy mert elragadtatják magukat a forradalmi frázisoktól (sic!), nem akarták és nem akarják látni az orosz zemsztvónak és legális kultúrtevékenységének nagy politikai jelentőségét." Ki az, akinek nincs kellő képzettsége, vagy aki elragadtatja magát a forradalmi frázisoktól? hol és mikor volt ez? Kivel nem ért egyet R. N. Sz. úr, és miért nem ért egyet? Erre nem kapunk feleletet, és a szerző kirohanása semmit sem mond, legfeljebb azt, hogy nem szenvedheti a forradalmárokat, ezt pedig cikkének más részeiből amúgyis tudjuk. És semmiképp sem világítja meg az ügyet az a még különösebb megjegyzése, hogy „ezekkel a szavakkal egyáltalán nem akarjuk (?!) megbántani a forradalmárokat, akikben mindenekelőtt azt az erkölcsi bátorságot kell becsülnünk, amelyet az önkény elleni harcban tanusítanak". Minek ez? mirevaló ez? Miféle összefüggésben áll az erkölcsi bátorság azzal, hogy valaki nem tudja értékelni a zemsztvót? R. N. Sz. úr valóban cseberből-vederbe jutott: előbb azzal az alaptalan és „anonim" (vagyis nem tudni, ki ellen irányuló) váddal „bántotta meg" a forradalmárokat, hogy tudatlanok és frázishősök, most pedig ismét „megbántja" őket azzal a feltevéssel, hogy lenyeletheti majd velük a tudatlanság vádjának piluláját, ha megcukrozza erkölcsi bátorságuk elismerésével. És hogy teljes legyen a homály, R. N. Sz. úr ellentmond önmagának, amikor — mintegy azokkal egyetértve, akik „elragadtatják magukat a forradalmi frázisoktól" — kijelenti, hogy „a mai orosz zemsztvo... nem olyan politikai tényező, amely közvetlen erejével

bárkinek is imponálhatna, bárkit is megfélemlíthetne... A zemsztvo alig-alig tudja megvédeni szerény helyzetét...“ „Az ilyen intézmények (mint a zemsztvo)... csak a távoli jövőben és csak az egész ország kultúrájának fejlődésével kapcsolatban fenyegethetik ezt az (önkényuralmi) rendet.“

VI

Próbáljunk csak eligazodni ebben a kérdésben, amelyről R. N. Sz. úr olyan haragosan és olyan tartalmatlanul beszél. A fentebb említett tények azt bizonyítják, hogy a zemsztvo „politikai jelentősége“, vagyis a zemsztvónak mint a politikai szabadságért folyó harc tényezőjének jelentősége főleg a következőkben áll: először, vagyonos osztályaink (és különösen a földbirtokos nemesség) képviselőinek ez a szervezete a választott intézményeket állandóan szembeállítja a bürokráciával, állandóan konfliktusokat idéz elő köztük, lépten-nyomon kimutatja a felelőtlen cári hivatalnoksereg reakciós jellegét, támogatja az elégedetlenkedést és tápot ad az önkényuralmi kormánnyal szembenálló ellenzéknek*; másodszor, a zemsztvók, amelyeknek az ötödik kerék szerepét szánták a bürokrácia szekerében, igyekeznek megszilárdítani helyzetüket, igyekeznek növelni jelentőségüket, alkotmányra törekszenek — sőt, mint Vitte mondja, „öntudatlanul haladnak“ az alkotmány felé —, feliratokkal sürgetve azt. A zemsztvók ezért rossz szövetségesei a kormánynak a forradalmárok elleni harcban, jóindulatú semlegességet tanusítanak a forradalmárokkal szemben, és ha csak közvetve is, de kétségtelenül jó szolgálatot tesznek azzal, hogy a kritikus pillanatokban bizonytalanná teszik a kormány megtorló intézkedéseit. Természetesen nem lehet a politikai harc „hatalmas“, vagy általában valamelyest is önálló

* A kérdésnek ezt az oldalát rendkívül részletesen megvilágítja P. B. Akszelrod „Историческое положение и взаимное отношение либеральной и социалистической демократии в России“ („A liberális és a szocialista demokrácia történelmi helyzete és kölcsönös viszonya Oroszországban“. — *Szerk.*) (Genf 1898) c. brosúrája, különösen az 5, 8, 11—12, 17—19. old.

tényezőjének tekinteni azt az intézményt, amely eddig a legjobb esetben is csak liberális kérvényezésre és jóindulatú semlegességre volt képes; de nem lehet tagadni, hogy a zemsztvo a *kisegítő* tényezők egyikének szerepét tölti be. Ebben az értelemben, ha tetszik, még azt is hajlandók vagyunk elismerni, hogy a zemsztvo egy darabka alkotmány. — Az olvasó esetleg azt mondja erre: ön tehát egyetért R. N. Sz. úrral, aki szintén nem állít ennél többet. Szó sincs róla. Éppen itt kezdődik a nézeteltérésünk.

A zemsztvo egy darabka alkotmány. Ám legyen. De olyan darabka, amellyel — mint csalétekkel — *elvonták* az orosz „társadalom" figyelmét az alkotmányról. Ez a darabka alkotmány aránylag nagyon jelentéktelen pozíció, amelyet az önkényuralom azért engedett át a növekedő demokratizmusnak, hogy megtarthassa a fő hadállásait, hogy megossza és szétforgácsolja azokat, akik politikai átalakításokat követeltek. Láttuk, hogy ez a megosztás a zemsztvo („az alkotmány csírája") iránti „bizalom" talaján a hatvanas években is, és az 1880—1881-es években is sikerült. Az a kérdés, hogyan viszonylik a zemsztvo a politikai szabadsághoz, csak sajátos esete annak az általános kérdésnek, hogy miként viszonylanak a reformok a forradalomhoz. És ennek a sajátos esetnek a példáján is láthatjuk, milyen szűk és ostoba az a divatos bernsteini elmélet, amely a forradalmi harcot reformokért folyó harccal helyettesíti, amely (mint például Bergyajev úr) azt hirdeti, hogy a „haladás elve: minél jobb, annál jobb". Ez az elv általános formában épp oly helytelen, mint a fordítottja: minél rosszabb, annál jobb. A forradalmárok természetesen sohasem fognak lemondani a reformokért való harcról, egy-egy ellenséges hadállás elfoglalásáról, bármilyen jelentéktelen és részjellegű is, *ha* ez a hadállás fokozza a forradalmárok nyomását és megkönnyíti teljes győzelmüket. De a forradalmárok sohasem fognak megfeledkezni arról sem, hogy előfordulnak olyan esetek, amikor az ellenség maga enged át bizonyos hadállást, hogy megossza a támadókat és könnyebben szétzúzza őket. Sohasem fognak megfeledkezni arról, hogy csak akkor lehet bebiztosítani a mozgalmat helytelen lépések és szégyenletes hibák ellen, ha mindig szem előtt tartják a „vég-

célt", ha a „mozgalom" minden lépését és minden reformot az általános forradalmi harc szempontjából mérlegelnek.

A kérdésnek éppen ezt az oldalát nem értette meg R. N. Sz. úr; egyáltalában nem értette meg a zemsztvo jelentőségét, amely mint felemás engedmény, az önkényuralom *megszilárdításának* eszköze, az önkényuralom eszköze, amelynek segítségével megnyeri a liberális társadalom bizonyos részét. Jobbnak látta, ha kisüt egy doktrinér sémát, amely ezzel a „formulával": „minél jobb, annál jobb", egyenesen összekapcsolja a zemsztvót és az alkotmányt. „Ha ön előbb megszünteti a zemsztvót Oroszországban — mondja Vittének —, és azután kibővíti a személyi jogokat, akkor elszalasztja a legjobb alkalmat, hogy a rendi színezetű helyi önkormányzat alapján történelmileg kialakult mérsékelt alkotmányt adjon az országnak. Mindenesetre nagyon rossz szolgálatot tenne a konzervativizmus ügyének." Milyen jól felépített és milyen szép elgondolás! Rendi színezetű helyi önkormányzat, bölcs konzervatív, aki a trón elé járulhat, és mérsékelt alkotmány. Csak az a kár, hogy a valóságban a bölcs konzervatívok — hála a zemsztvónak — gyakorta találtak „legjobb alkalmat" arra, hogy az országnak *ne* „adjanak" alkotmányt.

R. N. Sz. úr békés „elgondolásával" függ össze jelszavának formulázása is; cikkét ugyanis ezzel a külön sorban, vastag betűkkel szedett jelszóval végzi: „Jogokat, és hatalommal rendelkező összoroszországi zemsztvót!" Őszintén el kell ismernünk, hogy ez épp olyan illetlen kacérkodás az orosz liberálisok nagy tömegének politikai előítéleteivel, mint a „Rabocsaja Miszl" kacérkodása a nagy munkástömegek politikai előítéleteivel. Mindkét esetben kötelességünk küzdeni ez ellen a kacérkodás ellen. Mert előítélet, ha azt állítják, hogy II. Sándor kormánya nem vágta el a legális utat a szabadsághoz, hogy a zemsztvo létezése a legjobb alkalom arra, hogy mérsékelt alkotmányt adjanak az országnak, s hogy ez a jelszó: „jogokat, és hatalommal rendelkező zemsztvót", — ha már nem is a forradalmi, de legalább az alkotmányos mozgalom zászlaja lehetne. Ez nem olyan zászló, amely segít abban, hogy az

ellenséget megkülönböztessük a szövetségestől, s amely irányítani és vezetni képes a mozgalmat; ez egy rongydarab, amely csak a legmegbízhatatlanabb elemeket segíti abban, hogy hozzádörgölőzzenek a mozgalomhoz, és megkönnyíti a kormánynak, hogy ismét csak hangzatos ígéretekkel és felemás reformokkal próbálja megúszni a dolgot. Nem kell prófétának lennünk, hogy megjósoljuk: ha forradalmi mozgalmunk eléri csúcspontját, tízszerte erősebb lesz a liberális erjedés a társadalomban, és a kormányban újabb Lorisz-Melikovok és Ignatyevek bukkannak majd fel, akik ezt írják zászlajukra: „jogokat, és hatalommal rendelkező zemsztvót". Mindenesetre ez volna Oroszországra nézve a leghátrányosabb, a kormányra nézve a legelőnyösebb megoldás. Ha a liberálisok valamelyest is jelentős része hisz ebben a zászlóban és elragadtatásában hátbatámadja az „izgága" forradalmárokat, akkor megeshetik, hogy az utóbbiak elszigetelődnek, és a kormany megpróbálkozik azzal, hogy minimális, holmi tanácskozó és arisztokratikus nemesi alkotmánnyal korlátozott engedményekre szorítkozzék. Hogy sikerül-e majd ez a kísérlet, az a forradalmi proletariátus és a kormány döntő összecsapásának kimenetelétől függ, de teljes mértékben kezeskedhetünk azért, hogy a liberálisok lesznek azok, akiket becsapnak. A kormány az afféle jelszóval, mint amelyet R. N. Sz. úr tűzött ki („hatalommal rendelkező zemsztvót" vagy „zemscsinát" stb.), a liberálisokat, mintha csak éretlen tacskók lennének, elcsalja a forradalmároktól, és amikor már elcsalta, nyakoncsípi őket és az úgynevezett reakció vesszejével jól kiporolja az irhájukat. Mi pedig akkor, uraim, nem mulasztjuk el, hogy megmondjuk: *úgy kell önöknek!*

És mi az oka annak, hogy R. N. Sz. úr az abszolutizmus megsemmisítésének követelése helyett efféle mérsékelt és illedelmes óhajt tűz ki befejező jelszóul? Ennek oka először is a nyárspolgári doktrinérség, amely „szolgálatot" akar tenni a „konzervativizmusnak", és hisz abban, hogy a kormány ellágyul az ilyen mértékletesség láttán és „békülékenyebb lesz" vele szemben. Másodszor az az oka, hogy így akarja „egyesíteni a liberálisokat". Valóban, ez a jelszó: „jogokat, és hatalommal rendelkező zemsztvót",

talán éppúgy egyesíti majd az *összes* liberálisokat, mint ahogy ez a jelszó: „minden rubelre egy kopeket" (az „ökonomisták" véleménye szerint), az *összes* munkásokat egyesíteni fogja. Csakhogy nem lesz-e az *ilyen* egyesülés inkább veszteség, mint nyereség? Az egyesülés plusz, ha az egyesülőket az egyesítő tudatos és határozott programmjának színvonalára emeli. Az egyesülés mínusz, ha az egyesítőket a tömeg előítéleteinek színvonalára süllyeszti. És az orosz liberálisok tömegében kétségtelenül nagyon elterjedt az az előítélet, hogy a zemsztvó igazán az „alkotmány csírája"*, amelyet csak véletlenül, holmi erkölcstelen kegyencek fondorlatai fékeznek „természetes", békés és fokozatos fejlődésében, hogy elegendő néhány kérelem, és máris „megbékél" az abszolút uralkodó, hogy általában a legális kultúrmunkának, de különösen a zemsztvo munkájának „hatalmas politikai jelentősége" van, mert azokat, akik csak a szájukkal ellenségei az önkényuralom-

* Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy mit lehet várni a zemsztvótól, nem érdektelenek P. V. Dolgorukov herceg következő kritikai megjegyzései, amelyek a hatvanas években kiadott „Lisztok"-jában („Újság"-jában) jelentek meg (Burcev, id. mű, 64—67. old.): „Ha a zemsztvo-intézmények alapszabályait vizsgáljuk, ismét szemünkbe ötlik a kormánynak az a titkos, de állandóan felszínre törő gondolata, hogy elkábítson nagylelkűségével, hogy nagy hangon hirdesse: «lám, mi mindent adományozok nektek!» Lényegében pedig az a célja, hogy minél kevesebbet adjon, és ha már adott is valami keveset, arra törekszik, hogy még azt is korlátozza, hogy még azt se használhassák ki teljesen, amit adományozott... Jelenleg, a dolgok önkényuralmi rendje mellett, a zemsztvo-intézmények nem hajtanak és nem is hajthatnak hasznot, nem lesz és nem is lehet jelentőségük, de bőségesen magukban hordozzák a jövőbeli gyümölcsöző fejlődés csíráit... Az új zemsztvo-intézmények a sors rendelése folytán valószínűleg Oroszország jövendő alkotmányos rendjének alapjául szolgálnak... De még mielőtt Oroszországban bevezetnék az alkotmányos kormányzási módot, míg fennáll az önkényuralom, amíg nincs sajtószabadság, a zemsztvo-intézmények arra vannak kárhoztatva, hogy politikai kísértetként, a zemsztvo-küldöttek *néma* gyülekezeteiként tengődjenek." Dolgorukov tehát már akkor sem, a hatvanas évek hevében sem volt túlságosan optimista. És az azóta eltelt 40 év sokmindenre megtanított bennünket, és megmutatta, hogy a zemsztvók a „sors" (részben pedig a kormány) rendelése folytán egész sor olyan intézkedés alapjául szolgáltak, amelyek *elnémították* az alkotmány híveit.

nak, felmenti az alól a kötelességük alól, hogy valamilyen formában tevékenyen támogassák az önkényuralom ellen folytatott forradalmi harcot és így tovább és így tovább és így tovább. A liberálisok egyesülése feltétlenül hasznos és kívánatos, de csak olyan egyesülésük, amely a begyökeresedett előítéletek elleni harcot tűzi ki céljául, nempedig az előítéletekkel való kacérkodást, politikai fejlettségünk (helyesebben: fejletlenségünk) átlagos színvonalának emelését, nempedig a szentesítését — egyszóval csak olyan egyesülésük, amelynek célja az illegális harc támogatása, nempedig az, hogy opportunista frázisokat pufogtassanak a legális tevékenység hatalmas politikai jelentőségéről. Ha nem igazolható, hogy a munkások elé a „sztrájkszabadság" stb. jelszavát tűzzük ki politikai jelszóul, akkor ugyanúgy az sem igazolható, hogy a liberálisok elé a „hatalommal rendelkező zemsztvót" tűzzék jelszóul. *Az önkényuralom alatt* mindenféle zemsztvo, még ha a legeslegnagyobb „hatalommal" rendelkezik is, elkerülhetetlenül korcsszülött, fejlődésképtelen, viszont *ha alkotmány lesz*, a zemsztvo azonnal elveszti mai „politikai" jelentőségét.

A liberálisok egyesülése két formában lehetséges: vagy önálló liberális (magától értetődően illegális) párt alakítása útján, vagypedig olymódon, hogy a forradalmárok megsegítésére szervezkednek. Maga R. N. Sz. úr az első lehetőségre utal, de... ha ezeket az utalásokat tekintjük a liberalizmus kilátásai és esélyei igazi kifejezésének, akkor nincs különös okunk az optimizmusra. „Zemsztvó nélkül — írja R. N. Sz. úr — a zemsztvo-liberálisoknak liberális pártot kell alakítaniok, vagypedig mint szervezett erő, le kell tűnniök a történelem színpadáról. Meg vagyunk róla győződve, hogy ha megszüntetik a zemsztvót, ennek az lesz az elkerülhetetlen következménye, hogy a liberálisok illegális, bár programmját és módszereit tekintve igen mérsékelt pártban fognak szervezkedni." De ha ez csak a zemsztvo „megszüntetésének" lesz a következménye, akkor még sokáig kell várni rá, mert még Vitte sem óhajtja megszüntetni a zemsztvót, az orosz kormány pedig általában különösen nagy gondot fordít arra, hogy megóvja a külszínt, még ha teljesen megfosztja

is tartalmától. Hogy a liberálisok pártja nagyon mérsékelt lesz, az egészen természetes, egyebet nem is lehet várni a burzsoázia körében indult mozgalomtól (a liberális párt csakis ilyen mozgalom alapján tarthatja fenn magát). De mégis, miből fog állni ennek a pártnak a tevékenysége, milyenek lesznek a „módszerei"? R. N. Sz. úr ezt nem világítja meg. „Egy illegális liberális párt — mondja R. N. Sz. úr — önmagában véve, mint olyan szervezet, amely a legmérsékeltebb és a legkevésbbé mozgékony ellenzéki elemekből áll, nem fejthet ki sem különösebben széleskörű, sem különösebben intenzív tevékenységet . . ." Mi azt hisszük, hogy bizonyos területen, még ha a helyi és főleg a zemsztvoérdekek keretei korlátozzák is, a liberális pártnak teljesen módjában állna, hogy széleskörű és intenzív tevékenységet fejtsen ki — utalunk például a politikai leleplezések megszervezésére . . . „De ha más pártok, különösen a szociáldemokrata vagy munkáspárt ilyen tevékenységet fejtene ki, a liberális párt, még ha nem is lép közvetlen megegyezésre a szociáldemokratákkal, igen komoly tényezőnek bizonyulhat . . ." Igen helyes, és az olvasó természetszerűleg el is várja, hogy a szerző legalább nagy vonásokban körvonalazza ennek a „tényezőnek" a munkáját. Ehelyett azonban R. N. Sz. úr a forradalmi szociáldemokrácia növekedését vázolja és így fejezi be: „Kifejezetten politikai mozgalom megléte esetén . . . még egy kevéssé szervezett liberális ellenzék is nagy politikai szerepet játszhat: a mérsékelt pártok ügyes taktikázással mindig hasznot húznak a szélsőséges társadalmi elemek közötti harc kiéleződéséből . . ." Ez minden! A „tényező" (amely közben pártból „ellenzékké" vált) „szerepe" abból áll, hogy „hasznot húz" a harc kiéleződéséből. Egy árva szó sincs a liberálisoknak a harcban való részvételéről, csupán a liberálisok nyereségét említi. Mondhatni, jóslatszerű elszólás . . .

Az orosz szociáldemokraták mindig tudatában voltak annak, hogy a politikai szabadság, amelyért elsősorban harcolnak, *mindenekelőtt* a burzsoázia számára lesz hasznos. Ebből az okból csak az a szocialista ellenezheti az önkényuralom elleni harcot, aki az utópizmus vagy a reakciós narodnyikság legrosszabb előítéleteinek rabja. A bur-

zsoázia arra használja fel a szabadságot, hogy nyugodjék babérain, a proletariátusnak arra kell a szabadság, hogy a legszélesebb méretekben kifejlessze a szocializmusért folyó harcát. És a szociáldemokrácia törhetetlenül folytatja a felszabadító harcot, bármilyen legyen is a burzsoázia különböző rétegeinek állásfoglalása ezzel a harccal szemben. A politikai harc érdekében támogatnunk kell az önkényuralmi elnyomással szembenálló mindenféle ellenzéket, bármilyen alkalomból és bármilyen társadalmi réteg körében nyilvánuljon is meg. Ezért korántsem közömbös számunkra liberális burzsoáziánk és különösen zemsztvo-képviselőink ellenzéki magatartása. Ha a liberálisok illegális pártban tudnak szervezkedni, annál jobb, üdvözölni fogjuk a politikai öntudat fejlődését a vagyonos osztályok körében, támogatni fogjuk követeléseiket, azon leszünk, hogy a liberálisok és a szociáldemokraták tevékenysége kölcsönösen kiegészítse egymást*. De ha nem tudnak — mi ebben a (valószínűbb) esetben sem „vetünk keresztet" a liberálisokra, hanem azon leszünk, hogy szorosabbra fűzzük kapcsolatainkat egyes személyiségekkel, megismertessük őket a mozgalmunkkal, támogassuk őket a kormány mindenféle aljasságának és a helyi hatóságok üzelmeinek a munkássajtóban való leleplezésével, bevonjuk őket a forradalmárok támogatásába. A liberálisok és a szociáldemokraták most is tesznek effajta kölcsönös szolgálatokat egymásnak, csak ki kell bővíteni és meg kell szilárdítani ezt a kapcsolatot. Mi mindig készen állunk ilyen kölcsönös szolgálatokra, de ugyanakkor soha és semmi körülmények között sem fogunk lemondani arról, hogy erélyes harcot folytassunk a politikailag fejletlen orosz társadalomban és különösen az orosz liberális

* E sorok írója már négy évvel ezelőtt, a „Narodnoje Pravo"[30] pártjával kapcsolatban rámutatott a liberális párt hasznos voltára. Lásd „Az orosz szociáldemokraták feladatai" (Genf 1898): „... De ha ebben a pártban (a „Narodnoje Pravo" pártjában) vannak nem álarcos, azaz igazi nem-szocialista politikusok, nem-szocialista demokraták is — akkor ez a párt nem csekély hasznot hajthat olyanformán, hogy igyekszik közelebb kerülni burzsoáziánk politikailag ellenzéki elemeihez..." (26. old.). (Lásd *Lenin* Művei. 2. köt. 1951. 356. old. — *Szerk.*)

társadalomban nagy számban található illúziók ellen. Marxnak az 1848-as forradalomról szóló híres mondását megfelelően alkalmazva voltaképpen elmondhatjuk az orosz forradalmi mozgalomról is, hogy haladása nem valamilyen pozitív vívmány kiharcolásában, hanem a káros illúzióktól való megszabadulásában áll[31]. Megszabadultunk az anarchizmus és a narodnyik szocializmus illúzióitól, a politika lebecsülésétől, megszabadultunk az Oroszország sajátszerűen eredeti fejlődésébe vetett hittől, megszabadultunk attól a meggyőződéstől, hogy a nép készen áll a forradalomra, megszabadultunk attól az elmélettől, hogy a hősi értelmiség ragadja meg a hatalmat és egymagában mérkőzik meg az önkényuralommal.

Ideje volna, hogy liberálisaink is megszabaduljanak attól az elméletileg nyilvánvalóan egészen tarthatatlan, de gyakorlatilag nagyon is élő illúziótól, hogy az orosz önkényuralommal még lehet parlamenterek útján tárgyalni, hogy holmi zemsztvo az alkotmány csírája, hogy az alkotmány őszinte hívei megtarthatják hannibáli esküjüket, ha türelmes legális tevékenységet folytatnak és türelmesen megbékélésre szólítgatják az ellenséget.

ÉRTÉKES BEISMERÉS

Az utóbbi időben mindenütt újra sokat beszéltek a munkászavargásokról. A kormánykörök is nyugtalankodtak, mégpedig komolyan. Ez abból is látható, hogy még egy olyan feltétlenül lojális és a vezetők előtt örökké hajbókoló lapot is, mint a „Novoje Vremja"[32], szükségesnek tartottak „megbüntetni"; egy hétre betiltották 9051. (május 11-i) számában megjelent „A munkászavargásokról" című cikkéért. Természetesen nem a cikk tartalmáért büntették meg, hiszen a cikk csupa jószándékkal áradozik a kormányról és a legőszintébben óvja a kormány érdekeit. Ezeknek a „társadalmat nyugtalanító" eseményeknek mindennemű megvitatását, terjedésük és fontosságuk emlegetését találták veszélyesnek. Az alább idézett (szintén május 11-én kelt) titkos körlevél[33], amely elrendeli, hogy a gyárainkban előforduló zavargásokról és a munkásoknak a munkáltatókhoz való viszonyáról szóló cikkeket *csak a rendőri ügyosztály engedélyével* szabad közzétenni, minden elmélkedésnél jobban bizonyítja, hogy maga a kormány mennyire hajlik arra, hogy állami jelentőségű eseményeknek tekintse a munkászavargásokat. A „Novoje Vremja" cikke is éppen azért olyan érdekes, mert egész állami programmot körvonalaz, melynek az a lényege, hogy a jótékony gondoskodás, jószívűség stb. hangzatos cégére alatt nyujtott s a hivatalnoki felügyelet fokozására alkalmat adó néhány apró és részben látszatadománnyal csillapítsa le az elégedetlenséget. De ez a korántsem új programm, hogy úgy mondjuk, megtestesítője a mai államférfiak „végső" bölcseségének, és nemcsak egyedül Oroszországban, hanem Nyugaton is, mert egy olyan társadalom-

ban, amely a magántulajdonon alapul, amelynek alapja az, hogy maroknyi dúsgazdag ember leigázza a nincstelenek és dolgozók millióit, a kormány szükségképpen a kizsákmányolók leghívebb barátja és szövetségese, a kizsákmányolók uralmának legmegbízhatóbb őre. Ahhoz azonban, hogy megbízható őre legyen, napjainkban nem elég az ágyú, a szurony és a korbács — igyekezni kell bebeszélni a kizsákmányoltaknak, hogy a kormány az osztályok fölött áll, hogy a kormány nem a nemesek és a burzsoázia, hanem az igazságosság érdekeit szolgálja, hogy gondoskodik a gyengék és szegények védelméről a gazdagokkal és erősekkel szemben stb. III. Napoleonnak Franciaországban, Bismarcknak és II. Vilmosnak Németországban nem kevés erőfeszítésébe került ez a munkásokkal való kacérkodás. De Európában, ahol kisebb-nagyobb sajtószabadság és népképviselet van, ahol választási harcok és kialakult politikai pártok vannak, ezek a kétszínű üzelmek nagyon gyorsan lelepleződtek. Ázsiában — s így Oroszországban is — a néptömegek annyira elnyomottak és tudatlanok, olyan erősek a cár-atyuskába vetett hitet éltető előítéletek, hogy az efféle üzelmek nagy sikerrel járnak. De hogy Oroszországba is behatol az európai szellem, annak egyik igen jellemző ismérve az, hogy az utóbbi 10—20 év alatt *kudarcot vallott* az efféle politika. Sokszor, nagyon sokszor megpróbálkoztak ezzel a politikával, de mindannyiszor kiderült, hogy egy-két évvel azután, hogy kiadtak valami törvényt a munkásokról való „gondoskodás" (állítólagos gondoskodás) nevében, megintcsak odajutottak, ahol voltak — nőttön-nőtt az elégedetlen munkások száma, erősödött az erjedés, fokozódtak a zavargások — nagy hűhóval ismét beharangozzák a „gondoskodó" politikát, fellengzős frázisokat pufogtatnak, hogy atyailag gondoskodnak a munkásokról, kiadnak valamilyen törvényt, amelyből ugyan édes-kevés hasznuk van a munkásoknak, de annál több benne az üres, hazug frázis — és néhány év mulva megismétlődik a régi história. A kormány sürög-forog, majd megszakad, hogy valamilyen papírronggyal hol itt, hol ott elfojtsa a munkások elégedetlenségét, — de máshelyütt még nagyobb erővel robban ki az elégedetlenség.

Valóban, emlékezzenek csak az oroszországi „munkástörvényhozás" történetének legfontosabb állomásaira. A hetvenes évek végén hatalmas sztrájkok törnek ki Pétervárott, a szocialisták megkísérlik felhasználni az alkalmat az agitáció fokozására. III. Sándor úgynevezett „népi" (valójában nemesi-rendőri) politikáját kiterjeszti a gyári törvényhozásra. 1882-ben megszervezik a gyári felügyeletet, amely kezdetben még a jelentéseit is közzétette. A kormánynak természetesen nem tetszettek a jelentések, és *beszüntette közzétételüket.* A gyári felügyeletről szóló törvények papírrongynak bizonyultak. Elkövetkezik az 1884—1885. esztendő. Az ipari válság a munkások hatalmas mozgalmára vezet, számos igen viharos sztrájk tör ki a központi iparvidéken (különösen jelentős a Morozov-gyári sztrájk). Újra előtérbe helyezik a „gondoskodó" politikát — ezúttal különösen Katkov ajánlja a „Moszkovszkije Vedomosztyi"-ban[34]. Katkov valósággal tombol amiatt, hogy a Morozov-gyári sztrájkolókat esküdtszék elé állították, azt a százegy kérdést, amelyet a bíróság az esküdteknek tett fel döntésre, „százegy üdvlövésnek" nevezi „annak tiszteletére, hogy Oroszországban megjelent a munkáskérdés", de ugyanakkor azt követeli, hogy az „állam" vegye pártfogásába a munkásokat, tiltsa meg azokat a felháborító bírságokat, amelyek végülis kirobbantották a Morozov-gyári takácsok elkeseredését. Megjelenik az 1886. évi törvény, amely fokozottabban megszigorítja a gyári felügyeletet és megtiltja a gyáros javára szolgáló önkényes bírságolást. Eltelik tíz év — és újra munkászavargások törnek ki. Az 1895. évi sztrájkok — és különösen az 1896-os hatalmas sztrájk — rémületbe ejtik a kormányt (különösen azért, mert a munkásokkal most már rendszeresen együtt haladnak a szociáldemokraták), és a kormány olyan gyors iramban adja ki a munkanap megrövidítéséről „gondoskodó" (1897 június 2-i) törvényt, amire még nem volt példa; a törvényelőkészítő bizottságban a belügyminisztériumi hivatalnokok, köztük a rendőri ügyosztály igazgatója, teli torokból kiáltják: feltétlenül szükséges, hogy a gyári munkások állandó védőjüket, igazságos és könyörületes pártfogójukat lássák a kormányban (lásd „Az 1897 június 2-i törvényre vonatkozó

titkos okmányok“[35] című brosúrát). De a gondoskodó törvényt közben suba alatt minden úton-módon megnyirbálják, és ugyanannak a kormánynak a körrendeletei hatályon kívül helyezik. Újabb ipari válság következik, s a munkások századszor is meggyőződnek róla, hogy a rendőrkormány semmiféle „gondoskodása“ sem könnyíthet komolyan helyzetükön és nem adhat szabadságot arra, hogy maguk gondoskodjanak magukról; — újabb zavargások és utcai csaták; — a kormány újra nyugtalankodik; — újabb rendőri szólamok az „állami gondoskodásról“, ezúttal a „Novoje Vremjá“-ban. És még mindig nem unták meg, uraim, hogy szitával hordják a vizet?

Nem, a kormány természetesen sohasem fogja megunni, hogy megismételje a hajthatatlan munkások megfélemlítésére irányuló kísérleteit és holmi könyöradománnyal magához édesgesse a gyengébbeket, butábbakat és gyávábbakat. De mi sem fogjuk soha megunni, hogy leleplezzük ezeknek a kísérleteknek igazi értelmét, leleplezzük azokat az „államférfiakat“, akik ma gondoskodásról kiabálnak, miután tegnap rálövettek a katonákkal a munkásokra, azokat az „államférfiakat“, akik tegnap kijelentették, hogy ők igazságosak a munkásokhoz és pártfogolják őket, ma pedig sorra letartóztatják a munkásság és az értelmiség legjobbjait, hogy a rendőrség bírói eljárás nélkül leszámolhasson velük. És ezért tartjuk szükségesnek, hogy most foglalkozzunk a „Novoje Vremja“ „állami programmjával“, még mielőtt valamilyen újabb „gondoskodó“ törvény jelennék meg. De különben is figyelmet érdemelnek annak a lapnak a beismerései, amelynek belpolitikánk terén ilyen „tekintélye“ van.

A „Novoje Vremja“ kénytelen beismerni, hogy „a munkáskérdés terén észlelhető szomorú jelenségek“ nem véletlenek. Persze ebben bűnösek a szocialisták is (a lap kerüli ezt a borzasztó szót, inkább letompítva „káros tévtanokról“, „állam- és társadalomellenes eszmék propagálásáról“ beszél), de . . . de akkor miért van éppen a szocialistáknak sikerük a munkások között? A „Novoje Vremja“ természetesen nem mulasztja el az alkalmat, hogy szidalmazza a munkásokat: a munkások annyira „fejletlenek és tudatlanok“, hogy szívesebben hallgatják a szocia-

listák tanait, amelyek annyira károsak a rendőri nyugalom szempontjából. Bűnösek tehát a szocialisták is, a munkások is, és ezek ellen a bűnösök ellen már réges-régóta eszeveszett háborút viselnek a csendőrök, megtöltve velük a börtönöket és a számüzetési helyeket. Mindhiába. Nyilvánvalóan vannak *a gyári munkások helyzetének* olyan *feltételei*, amelyek „előidézik és szítják mai helyzetükkel való elégedetlenségüket", és ilymódon „kedveznek" a szocializmus „sikerének". „A rendkívül kedvezőtlen mindennapi viszonyok között végzett nehéz munka csak annyit ad a gyári munkásoknak, amennyi táplálkozásukhoz szükséges, amíg dolgozni bírnak, de valahányszor hosszabbrövidebb ideig munka nélkül maradnak, olyan tehetetlen állapotba kerülnek, mint például a bakui ásványolajtelepek munkásai, akikről a napokban írtak a lapok." A kormány híveinek tehát be kell ismerniök, hogy a szocializmus sikere a munkások valóban rossz helyzetével magyarázható. Ezt azonban nagyon határozatlanul és kitérően, olyan fenntartásokkal ismerik be, amelyek világosan mutatják, hogy az effajta embereknek a legkevésbbé sincs és nem is lehet szándékukban, hogy hozzányúljanak a kapitalisták „szent tulajdonához", amely leigázza a munkásokat. „Sajnos — írja a „Novoje Vremja" — mi nagyon kevéssé ismerjük a dolgok tényleges állását az oroszországi munkáskérdés területén." Igen, sajnos! És „mi" éppen azért ismerjük kevéssé, mert eltűrjük, hogy a rendőrkormány rabláncon tartsa az egész sajtót, hogy elnémítson mindenkit, aki becsületesen leleplezi felháborító állapotainkat. Ellenben „mi" minden igyekezetünkkel azon vagyunk, hogy a munkásember gyűlöletét az ázsiai kormány helyett a „másnemzetiségűek" ellen fordítsák — a „Novoje Vremja" ujjal mutogat a „másnemzetiségű gyári vezetőkre", „durváknak és kapzsiknak" nevezi őket. Ilyen kirohanással csak a legfejletlenebb és legtudatlanabb munkásokat lehet hálóba keríteni, akik azt hiszik, hogy minden bajnak a „német" vagy a „zsidó" az oka, azokat a munkásokat, akik nem tudják, hogy a német és a zsidó munkások is harcra egyesülnek német és zsidó kizsákmányolóik ellen. De még azok a munkások is, akik ezt nem tudják, ezer és ezer esetből látják, hogy az orosz kapitalisták a „leg-

kapzsibbak" és leggátlástalanabbak, hogy az orosz rendőrség és az orosz kormány a „legdurvább".

Az is érdekes, hogy a „Novoje Vremja" amiatt sajnálkozik, hogy a munkás már nem olyan tudatlan és nem olyan alázatos, mint a paraszt. A „Novoje Vremja" amiatt siránkozik, hogy a munkás „elszakad falusi fészkétől", hogy a „gyárvidékeken vegyes tömegek verődnek össze", hogy a „falusi ember elszakad falujától, annak szerény (itt a dolog veleje), de önálló társadalmi-gazdasági érdekeitől és viszonyaitól". Valóban, miért ne siránkoznék? A „falusi ember" ragaszkodik a fészkéhez, és mivel fél, hogy elvesztheti ezt a fészket, nem mer követeléseket támasztani földesurával szemben, nem meri sztrájkkal stb. ijesztgetni; a falusi ember nem tudja, hogy van másutt, őt csak a maga kis faluja érdekli (a kormány hívei éppen ezt nevezik a falusi ember „önálló érdekeinek"; jól érzi magát a tücsök a kemencesutban, nem üti az orrát a politikába — kívánhat-e ennél jobbat a felsőbbség?) — és ebben a falucskában a helyi pióca, a földbirtokos vagy a kulák úgy ismer mindenkit, akár a tenyerét, és mindenki az apjától, sőt még a nagyapjától örökölte az engedelmesség cselédtudományát, és nincs senki, aki öntudatra ébressze őket. A gyárakban viszont „vegyes" népség verődik össze, amely nem ragaszkodik a fészkéhez (mindegy, hol dolgozik), sok mindent látott már, bátor, a világon minden érdekli.

A szerény muzsik öntudatos munkássá válásának szomorú ténye ellenére még mindig remélik bölcs rendőreink, hogy „a munkások kényelmesebb életéről való állami gondoskodással" lépre tudják csalni a munkások tömegét. A „Novoje Vremja" a következő elcsépelt okoskodással indokolja ezt a reményt: „A kapitalizmus, amely oly büszke és mindenható a Nyugaton, nálunk egyelőre még gyenge gyermek, aki csak járókával tud lépegetni, s a járókán a kormány vezeti . . ." Nos, ezt a régi nótát a hatalom mindenhatóságáról talán csak a szerény paraszt hiszi el! A munkás viszont túlságosan gyakran látja, hogy a tőkések „vezetik járókán" a rendőröket és papokat, a katonai és polgári hivatalnokokat. Csak az a fontos — folytatja a „Novoje Vremja" —, hogy a kormány *„ragaszkodjék"* a munkások életviszonyainak javításához, vagyis

követelje a gyárosoktól, hogy javítsanak a munkások helyzetén. Lám, milyen egyszerű: csak meg kell parancsolni — és minden rendben van. De ezt csak mondani ilyen egyszerű, a valóságban évtizedeken át nem teljesítik a kapitalisták a felsőbbség parancsait, még a „legszerényebb" parancsait sem, mint például azt, hogy a gyárak mellett kórházakat rendezzenek be. De a kormány különben sem mer semmi komolyat követelni a kapitalistáktól, hiszen ezzel megsértené a „szent" magántulajdont. A kormány nem is akar komolyan javítani a munkások életviszonyain, mert ezer esetben ő maga a munkáltató, aki becsapja és elnyomja az Obuhov-gyár és száz meg száz más gyár munkásait, a postások és a vasúti alkalmazottak tízezreit stb. stb. is. A „Novoje Vremja" maga is érzi, hogy senki sem hisz kormányunk parancsaiban, s ezért magasztos történelmi példákkal igyekszik alátámasztani álláspontját. Ezt meg kell tenni — mondja a munkások életviszonyainak javításáról —, „ugyanúgy, ahogy félszázaddal azelőtt történt, amikor a kormány maga vette kézbe a parasztkérdést, mert az a bölcs meggyőződés vezérelte, hogy jobb felülről kezdeményezett reformokkal megelőzni azok alulról jövő követelését, semmint ezt bevárni".

Ez aztán valóban értékes beismerés! A cár a parasztok felszabadítása előtt, a nép felkelésére célozva, azt mondotta a nemeseknek: inkább szabadítsuk fel őket felülről, semmint bevárjuk, míg alulról maguk kezdik felszabadítani magukat. És lám, a kormány talpát nyaló lap most beismeri, hogy a munkások hangulata nem kevésbbé aggasztó, mint a parasztok hangulata „a szabadság előtt". „Inkább felülről, semmint alulról!" Mélységesen tévednek az önkényuralom ujságíró lakájai, amikor „hasonlóságot" fedeznek fel az átalakulások akkori és mostani követelése között. A parasztok a jobbágyság eltörlését követelték, de semmi kifogásuk sem volt a cári hatalom ellen, és bíztak a cárban. A munkások elsősorban és főképpen a kormány ellen fordulnak. A munkások látják, hogy a rendőri önkényuralommal szemben jogfosztottak, s ez gúzsba köti őket a kapitalisták elleni harcban, és a munkások ezért azt követelik, hogy szabadítsák meg őket a kormány zsarnokságától, a kormány garázdálkodásától. A munkások szintén

forronganak „a szabadság előtt", — de ez az egész nép szabadsága lesz, az egész népé, amely kikényszeríti a zsarnokságtól a politikai szabadságot.

* *
*

Tudják-e, milyen óriási reformmal akarják lecsillapítani a munkások elégedetlenségét és megmutatni, hogy az állam „gondoskodik" róluk? Ha hihetünk a meglehetősen gyakran hallható híreknek, a pénzügyminisztérium és a belügyminisztérium harcban áll egymással: az utóbbi azt követeli, hogy a gyári felügyeletet utalják az ő hatáskörébe, s azt bizonygatja, hogy ebben az esetben a gyári felügyelet kevesebb elnézéssel lesz a kapitalisták iránt, jobban fog gondoskodni a munkásokról, és ezzel megelőzi a zavargásokat. Készüljenek fel a munkások, a cár újra kegyes lesz hozzájuk: a gyári felügyelők új mundért öltenek és más minisztériumhoz fognak tartozni (valószínűleg fizetésemelést is kapnak), mégpedig annak a hatóságnak kebelében fognak dolgozni, amely (különösen a rendőri ügyosztály) már régóta és annyi szeretettel gondoskodik a munkásokról.

„Iszkra" 6. sz.
1901 július.

A VÁLSÁG TANULSÁGAI

Már majdnem két éve tart a kereskedelmi és ipari válság. És még mindig szemlátomást nő, újabb iparágakat kerít hatalmába, újabb területekre terjed ki, újabb bankösszeomlások következtében kiéleződik. Mult év decemberétől kezdve lapunk minden száma rámutatott valamilyen formában a válság fejlődésére és végzetes következményeire. Itt az ideje, hogy felvessük e jelenség okainak és jelentőségének általános kérdését. Oroszországban aránylag új ez a jelenség, mint ahogy új egész kapitalizmusunk is. A régi kapitalista országokban, vagyis az olyan országokban, ahol a termékek javarészét eladásra termelik, ahol a munkások többségének nincsen sem földje, sem munkaeszköze, és ezért eladja munkaerejét, elszegődik mások gazdaságába, elszegődik a földek, a gyárak, a gépek stb. tulajdonosaihoz, ezekben a kapitalista országokban régi jelenség a válság, időről időre megismétlődik, mint a krónikus betegség rohamai. Ezért előre meg lehet jövendölni a válságokat. És amikor Oroszországban különösen gyors fejlődésnek indult a kapitalizmus, a szociáldemokrata irodalomban előre megjósolták a mostani válságot is. „Az orosz szociáldemokraták feladatai" c. brosúrában, 1897 végén, a következőket írták: „Jelenleg a kapitalista ciklusnak (a tél és a nyár váltakozásához hasonlóan egy és ugyanazon eseményeket ismétlő körforgásnak) nyilvánvalóan azt az időszakát éljük át, amikor az ipar «virágzik», a kereskedelem élénk, a gyárak teljes gőzzel dolgoznak, és mint eső után a gomba, mintegy a földből nő ki számtalan új gyár, új vállalat, részvénytársaság, egyre újabb vasutakat építenek stb. stb. Nem kell jósnak lennünk ahhoz, hogy

megjövendöljük azt az elkerülhetetlen (többé-kevésbbé hirtelen) összeomlást, amelynek az ipar e «virágzását» követnie kell. Ez az összeomlás a kisvállalkozók egész tömegét teszi majd tönkre, tömegesen taszítja majd a munkásokat a munkanélküliek sorába . . .“* És az összeomlás bekövetkezett, mégpedig olyan hirtelen, amire még nem volt példa Oroszországban. Mitől függ a kapitalista társadalomnak ez a szörnyű krónikus betegsége, amely olyan szabályosan ismétlődik, hogy előre meg lehet jövendölni?

A kapitalista termelés nem fejlődhet másképp, mint ugrásszerűen — kettőt lépve előre, egyet (olykor azonban kettőt is) hátra. Mint már mondottuk, a kapitalista termelés eladásra való termelés, áruk termelése piacra. A termeléssel mindegyik kapitalista külön-külön rendelkezik, és egyik sem tudhatja pontosan, mennyi és milyen termékre van szükség a piacon. Vaktában termelnek, egyetlen gondjuk, hogy túlszárnyalják egymást. Egészen természetes, hogy a termelt mennyiség nem felel meg a piaci szükségletnek. És ez különösen akkor lehetséges, amikor az óriási piac hirtelen új, ismeretlen, roppant nagy területekkel bővül. Éppen ez volt a helyzet, amikor nemrégiben ipari „virágzás“ kezdődött nálunk. Egész Európa kapitalistái kinyujtották a mancsukat Ázsia, e százmilliók lakta földrész felé, ahol eddig csak India meg a határmenti terület kis része állt szoros kapcsolatban a világpiaccal. A Káspintúli Vasút lassanként „megnyitotta“ a tőke előtt Közép-Ázsiát, a „Nagy Szibériai Vasút“ (amely nemcsak hosszát tekintve nagy, hanem azért is, mert az építő vállalkozók rengeteg pénzt loptak az államtól és mértéktelenül kizsákmányolták a vasútépítő munkásokat) megnyitotta Szibériát, Japán ipari nemzetté kezdett átalakulni, megpróbált rést ütni a kínai falon, és olyan zsíros falatot fedezett fel, amelyre Anglia, Németország, Franciaország, Oroszország, sőt még Olaszország kapitalistái is azonnal rávetették magukat. Az óriási vasútépítkezések, a világpiac kibővülése és a kereskedelem növekedése — mindez az ipar váratlan megélénkülésére, új vállalatok keletkezésére,

* Lásd *Lenin* Művei. 2. köt. 1951. 357—358. old. — *Szerk.*

a felvevőpiacok utáni eszeveszett hajszára, profithajhászásra, új társaságok alapítására, részben kistőkések kisebb megtakarításaiból álló új tőkék tömegének a termelésbe való bevonására vezetett. Nem csoda, hogy ennek az új, ismeretlen piacok utáni eszeveszett hajszának, amely kiterjedt az egész világra, rettenetes összeomlás lett a vége.

Hogy világos képet alkossunk erről a hajszáról, figyelembe kell vennünk, milyen óriások vettek részt benne. Amikor „egyes vállalatokat", „egyes kapitalistákat" mondanak, gyakran elfelejtik, hogy ezek a kifejezések lényegében pontatlanok. Lényegében csak a haszon eltulajdonítása maradt egyéni, maga a termelés viszont társadalmivá vált. Az óriási összeomlások voltaképpen csak azért váltak lehetségesekké és elkerülhetetlenekké, mert a hatalmas *társadalmi* termelőerőkkel a gazdagok bandája rendelkezik, akik csak a nyereséget hajhásszák. Világítsuk meg ezt az orosz iparból vett példával. Az utóbbi időben a válság az ásványolaj területére is kiterjedt. Ezt az iparágat olyan vállalatok irányítják, mint például a „Nobel Testvérek Ásványolajtermelő Társaság". 1899-ben a társaság 163 millió pud ásványolajterméket adott el 53½ millió rubelért, 1900-ban pedig már 192 millió pudot 72 millió rubelért. Egy vállalat termelése tehát egy év alatt 18½ millió rubellel emelkedett! Ez az „egy vállalat" az ásványolaj kitermelésében, feldolgozásában, olajvezetékeken, vasúton, tengeren és folyón való szállításában, az ehhez szükséges gépek, raktárak, anyagok, uszályok, hajók stb. előállításában foglalkoztatott munkások tíz- és százezreinek egyesült munkájával tartja fenn magát. Ez a sok tízezernyi munkás az egész társadalomnak dolgozik, munkájukkal azonban maroknyi milliomos rendelkezik, akik teljes egészében eltulajdonítják a tömegek szervezett munkájával termelt hasznot. (A Nobel Társaságnak 1899-ben 4 millió rubel tiszta nyeresége volt, 1900-ban pedig 6 millió rubel; ebből a részvényeseknek 1 300 rubelt fizettek ki minden 5 000 rubeles részvény után, az igazgatóság 5 tagja pedig 528 000 rubel *jutalmat* kapott!) Ha néhány ilyen vállalat eszeveszett hajszába kezd, hogy helyet vívjon ki magának az ismeretlen piacon, akkor csodálkozhatunk-e a válság bekövetkezésén?

De ez még nem minden. Hogy hasznot húzzanak a vállalatból, el kell adni az árukat, vevőket kell találni. És a vevőnek a lakosság egész tömegének kell lennie, mert az óriási vállalatok valóságos áruhegyeket termelnek. De minden kapitalista országban a lakosság kilenctized része koldus: munkások, akik éhbérért dolgoznak, parasztok, akiknek zöme még a munkásoknál is rosszabbul él. És amikor a nagyipar a virágzás idején nekilendül, hogy minél többet termeljen, olyan rengeteg terméket dob a piacra, hogy a nép nincstelen többsége képtelen megfizetni. A gépek, szerszámok, raktárak, vasutak stb. tömege nőttön-nő, de ez a növekedés időről időre félbeszakad, mert a nép tömege szegénységben, sőt koldussorban tengődik, pedig végeredményben a népet vannak hivatva szolgálni a termelésnek mindezek a tökéletesített módjai. A válság azt mutatja, hogy a mai társadalom hasonlíthatatlanul több terméket termelhetne, amellyel szebbé tehetné az egész dolgozó nép életét, ha a földet, a gyárakat, a gépeket stb. nem kaparintotta volna kézbe maroknyi magántulajdonos, akik milliókat sajtolnak ki a nép nyomorából. A válság azt mutatja, hogy a munkások nem elégedhetnek meg csupán a kapitalisták ellen egyes engedményekért folytatott harccal, mert az ipar megélénkülése idején ki lehet ugyan harcolni ilyen engedményeket (és az orosz munkások 1894—1898-ban nem egyszer vívtak ki engedményeket erélyes harcukkal), de jön az összeomlás, és a kapitalisták visszaveszik az adott engedményeket, sőt — kihasználva a munkások tehetetlenségét — bérüket még lejjebb szállítják. És ez elkerülhetetlenül így fog tartani mindaddig, amíg a szocialista proletariátus hadseregei meg nem döntik a tőke és a magántulajdon uralmát. A válság megmutatja, mennyire rövidlátók voltak azok a szocialisták (akik „kritikusoknak" nevezik magukat, valószínűleg azért, mert kritika nélkül átveszik a burzsoá közgazdászok tanításait), akik két évvel ezelőtt olyan nagy hangon kijelentették, hogy az összeomlások most már kevésbbé valószínűek.

A válság, amely teljes egészében feltárta azt a képtelenséget, hogy a társadalmi termelés a magántulajdonnak van alárendelve, olyan épületes tanulságokat nyujtott,

hogy most már a burzsoá sajtó is a felügyelet, például a bankok feletti felügyelet megszigorítását követeli. De semmiféle felügyelet sem gátolja meg a kapitalistákat abban, hogy a fellendülés idején olyan vállalatokat alapítsanak, amelyek később elkerülhetetlenül csődbejutnak. Alcsevszkij, a csődbejutott harkovi földhitel- és kereskedelmi bankok egykori alapítója, törvényes és törvénytelen úton többmillió rubelt szerzett, hogy aranyhegyeket ígérő bányaipari vállalatokat alapítson és támogasson. És az ipar megtorpanása elpusztította ezeket a bankokat és bányavállalatokat (Donyec—Jurjevi Társaság). De mit jelent a vállalatok „pusztulása" a kapitalista társadalomban? Azt jelenti, hogy a gyenge kapitalistákat, a „másodrangú" kapitalistákat, kiszorítják a szolídabb milliomosok. Alcsevszkij harkovi milliomos helyébe Rjabusinszkij moszkvai milliomos lép, aki, mivel nagyobb tőkéje van, még erősebben fogja fojtogatni a munkást. A másodrangú gazdagok elsőrangúakkal való felváltása, a tőke erejének növekedése, a kistulajdonosok tömegének tönkrejutása (például a kisbetéttulajdonosok tönkrejutása, akik a bank csődje következtében elvesztik egész vagyonukat), a munkások szörnyű elnyomorodása — ez a válság velejárója. Gondoljunk még az „Iszkrá"-ban leírt esetekre: a kapitalisták meghosszabbítják a munkanapot és az elbocsátások során alázatosabb kulikkal igyekeznek pótolni az öntudatos munkásokat.

Oroszországban általában hasonlíthatatlanul erősebb a válság hatása, mint bármely más országban. Az ipari pangást nálunk még a parasztok éhínsége tetézi. A munkanélküli munkásokat a városokból falura toloncolják, de hova fogják kiutasítani a munkanélküli parasztokat? A munkások kitoloncolásával a zavargó népségtől akarják megtisztítani a városokat, de a kitoloncoltaknak talán sikerül felrázniok a parasztok egy részét évszázados megadásukból, talán sikerül talpra állítaniok őket, hogy necsak kérjenek, hanem *követeljenek* is. A munkásokat és a parasztokat most nemcsak a munkanélküliség és az éhség hozza közelebb egymáshoz, hanem az a rendőri elnyomás is, amely megfosztja a munkásokat az egyesülés és a védekezés lehetőségétől, s megfosztja a parasztokat még attól

is, hogy jóindulatú adakozók segíthessenek rajtuk. A súlyos rendőrcsizma százszor súlyosabbá válik a nép millióí számára, akik elvesztették minden létfenntartási eszközüket. A csendőrök és rendőrök a városokban, a kerületi főnökök és csendbiztosok a falvakban világosan látják, hogy mind jobban gyűlölik őket, és már nemcsak a falusi étkezdéktől, de még az adakozásra szólító ujsághirdetésektől is félni kezdenek. Félnek az adakozásoktól! Való igaz, akinek rossz a lelkiismerete, mindenütt rémeket lát. Amikor a tolvaj azt látja, hogy egy járókelő alamizsnát nyujt annak, akit meglopott, úgy rémlik neki, mintha kezet nyujtanának egymásnak, hogy közös erővel leszámoljanak vele.

„*Iszkra*" *7. sz.*
1901 augusztus.

MUNKÁBAN A JOBBÁGYTARTÓK

1901 június 8-án új törvény jelent meg, amely Szibériában magánkézre adja a kincstári földeket. Majd a jövő megmutatja, hogyan fogják alkalmazni az új törvényt. De már maga a törvény jellege annyira tanulságos, olyan szemléltetően mutatja a cári kormány hamisítatlan természetét és igazi törekvéseit, hogy érdemes vele behatóbban foglalkozni és gondoskodni róla, hogy a munkásosztály és a parasztság legszélesebb tömegei is megismerjék ezt a törvényt.

Kormányunk már régóta adogat apróbb ajándékokat az előkelő földbirtokos-nemeseknek: nemesi bankot létesített számukra, ezer és ezer kedvezményben részesítette őket a kölcsönök folyósításánál és a hátralékok elhalasztásánál, segített a milliomos cukorgyárosoknak, hogy sztrájkot rendezzenek az árak emelése és a haszon növelése céljából, gondoskodott róla, hogy azok a nemesi csemeték, akik elverték vagyonukat, kerületi főnöki állásokat kapjanak, és most arról gondoskodik, hogy a nemes szeszgyárosok előnyösen adhassák el pálinkájukat a kincstárnak. De a földek magánkézre adásával már nemcsak ajándékot ad a leggazdagabb, legelőkelőbb kizsákmányolóknak, hanem *új* kizsákmányoló osztályt hoz létre, arra kárhoztatja a parasztok és munkások millióit, hogy az új földbirtokosok állandó jobbágyai legyenek.

Vizsgáljuk meg az új törvény fő indokait. Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy ezt a törvényt, mielőtt a földművelésügy és az állami vagyon minisztere az Államtanács elé terjesztette, megvitatták *a nemesi rend ügyeivel foglalkozó külön tanácskozásban.* Hiszen köztudomású,

hogy Oroszországban ma nem a munkások és nem a parasztok vannak a legnagyobb nyomorban, hanem a földbirtokos-nemesek, és így a „külön tanácskozás" pillanatig sem habozott, hogy megtalálja annak a módját, miként lehetne nyomorukon segíteni. Szibériában kincstári földeket fognak eladni és bérbeadni „magánszemélyeknek", „magángazdaságok" céljára, s ugyanakkor a nem-orosz alattvalóknak és másnemzetiségűeknek (a másnemzetiségűekhez tartoznak a zsidók is) *örökre* megtiltják, hogy bármilyen formában ilyen földeket szerezzenek, bérbeadni pedig (s a bérbeadás, mint látni fogjuk, a legelőnyösebb ügylet a jövendő földbirtokosok számára) kizárólag nemeseknek szabad, „akik — mondja a törvény — gazdasági megbízhatóságuknál fogva a kormány szempontjából kívánatos földbirtokosok Szibériában". A kormány szempontja pedig az, hogy a dolgozó lakosságot a nagybirtokos nemesek igájába hajtsa. Hogy mekkora földdel rendelkező nagybirtokosokról van szó, az abból is látható, hogy az eladásra kerülő földek nagysága a törvény értelmében nem haladhatja meg a *háromezer gyeszjatyinát*, a bérbeadandó földdarabok nagyságát egyáltalán nem korlátozzák, a bérlet időtartama pedig *99 évig* terjedhet! Kormányunk számítása szerint egy nyomorgó földbirtokosnak *kétszázszor* annyi földre van szüksége, mint a parasztnak, akinek családonként 15 gyeszjatyinát hasítanak ki Szibériában.

És mennyi minden kedvezményt és kivételt biztosít még emellett a földbirtokosoknak ez a törvény! A bérlő az első öt évben semmit sem fizet. Ha megvásárolja bérelt földjét (az új törvény szerint *joga* van ehhez), a vételárat 37 év alatt törlesztheti. Külön engedéllyel háromezer gyeszjatyinánál nagyobb darab föld is eladható, eladható szabad áron is, nempedig nyilvános árverés útján, és a hátralékok törlesztésére egy, sőt három évi haladékot adhatnak. Azt sem kell elfelejteni, hogy általában csak a legmagasabb méltóságok és az udvari összeköttetésekkel rendelkező személyiségek stb. élhetnek az új törvénnyel, ezeknek pedig játszva megadják mindezeket a kedvezményeket és kivételeket, ha vendégségben pár szót váltottak előbb a kormányzóval vagy a miniszterrel.

De lám, mégis csak baj van. Mi hasznuk van a tábor-

nok-földbirtokosoknak ezekből a földdarabkákból, még ha háromezer gyeszjatyinára rúgnak is, ha nem akad „muzsik", aki kénytelen ezeknek a tábornokoknak dolgozni? Bármilyen gyorsan fokozódik is a nép nyomora Szibériában, az ottani paraszt mégis hasonlíthatatlanul önállóbb az „oroszországinál", és nem igen van hozzászokva, hogy bottal hajtsák munkára. Az új törvény akarja ehhez hozzászoktatni. „A magángazdaságokra szánt földeket *lehetőleg úgy kell lehasítani*, hogy a parasztoknak juttatott területek *közé ékelődjenek*" — mondja a törvény 4. cikkelye. A cári kormánynak gondja van arra, hogy a szegény parasztoknak meglegyen a „keresetük". 10 évvel ezelőtt ugyanaz a Jermolov úr, aki most mint a földművelésügy és az állami vagyon minisztere beterjesztette az Államtanácsnak a szibériai kincstári földek magánszemélyeknek való átengedéséről szóló törvényjavaslatot, könyvet írt (névtelenül) „A rossz termés és a nép nyomora" címmel. Ebben a könyvben kereken kijelentette, hogy azoknak a parasztoknak, akik a helyi földbirtokosoknál is szert tehetnek „keresetre", indokolatlan volna megengedni, hogy Szibériába költözzenek. Az orosz államférfiak minden teketória nélkül kifejezik tisztán jobbágytartókhoz illő nézeteiket: a parasztot arra teremtették, hogy a földesuraknak dolgozzék, s ezért a parasztnak még azt sem szabad „megengedni", hogy oda költözzék, ahova akar, ha ennek következtében a földesuraknak nem lesz elegendő olcsó munkásuk. És amikor a parasztok minden nehézség, huzavona, sőt egyenes tilalom ellenére is százezrivel kezdtek Szibériába vándorolni, a cári kormány, akár a régi uraságok botosispánja, utánuk vetette magát, hogy az új helyen is megkeserítse életüket. Ha a szűkös juttatott földek és a paraszti földek közé (a legjobb földeket már elfoglalták) „beékelődnek" a nemes földbirtokosok háromezer gyeszjatyinás földdarabjai, akkor bizony hamarosan aligha lesz valami csábító Szibériába költözködni. És az új földbirtokosok földjének ára annál gyorsabban fog emelkedni, minél szűkösebb lesz a környékbeli parasztok élete. Ezeknek a parasztoknak olcsón kell majd elszegődniök és méregdrágán kell földet bérelniök a földbirtokostól — egészen úgy, mint „Oroszországban". Az új törvénynek éppen az

a célja, hogy mielőbb új paradicsomot varázsoljon a földbirtokosok és új poklot a parasztok számára — a törvény ugyanis külön rendelkezik arra az esetre, ha a földet *egyszeri* vetésre adják bérbe. A bérelt kincstári föld átadásához általában külön engedély szükséges, egyszeri vetésre ellenben szabadon átadható. A földbirtokosnak tehát csak az lesz minden gondja, hogy intézőt fogadjon, aki gyeszjatyinánként bérbeadja a földet a földbirtokos földje „közé ékelt" parasztoknak, és a készpénzt elküldi az uraságnak.

A nemeseknek különben még arra sem lesz mindig kedvük, hogy ilyen „gazdálkodást" folytassanak. Egyszerre igen nagy összeget kaphatnak, ha a kincstári földet igazi gazdálkodóknak adják el. Hiszen nem véletlen, hogy az új törvény éppen akkor jelenik meg, amikor Szibériában vasutat építettek, amikor már nem lehet Szibériába száműzni, a Szibériába való áttelepülés pedig óriási méreteket öltött. Mindez elkerülhetetlenül a földárak emelkedésére fog vezetni (és máris arra vezet). Ha tehát ma magánkézre adják a kincstári földeket, ez lényegében azt jelenti, hogy a nemesek megrabolják a kincstárt; a kincstári földek ára ugyanis emelkedik, de azokat különösen kedvezményes feltételekkel adják bérbe és adják el mindenféle tábornoknak, akik alaposan ki is használják ezt az áremelkedést. Például Ufa kormányzóság egyetlenegy járásában a nemesek és hivatalnokok a (hasonló törvény alapján) megvásárolt földekkel a következőképpen üzérkedtek: a kincstárnak 60 000 rubelt fizettek a földekért, két év mulva pedig 580 000 rubelért adták el ugyanezeket a földeket, vagyis egyszerű viszonteladással *több mint félmillió rubelt* kerestek! E példa alapján elképzelhetjük, hány milliót vágnak majd zsebre a nyomorgó földbirtokosok, akik egész Szibériában földet kapnak.

A kormány és hívei mindenféle magasztos szempontal igyekeznek leplezni ezt az arcátlan rablást. A szibériai kultúra fejlesztéséről, a mintagazdaságok nagy jelentőségéről beszélnek. Valójában a nagybirtokok, amelyek teljesen reménytelenné teszik a szomszéd parasztok helyzetét, manapság csak a kizsákmányolás legkulturálatlanabb módszereit súlyosbíthatják. Mintagazdaságokat nem a kincstár kirablásával létesítenek. A kincstári földek

eladása és bérbeadása csupán a nemesek és hivatalnokok földspekulációjára, vagypedig a gazdálkodás jobbágysággal határos módszereinek és uzsoraformáinak virágzására vezet. Az előkelő nemesek a kormánnyal szövetségben azért zárták ki a szibériai kincstári földek vásárlásából a zsidókat és egyéb másnemzetiségűeket (akiket a tudatlan nép előtt különösen szemérmetlen kizsákmányolóknak igyekeznek feltüntetni), hogy *ők maguk* minden gátlás nélkül űzhessék a legaljasabb kulákuzsorát.

Beszélnek még a szibériai nemesi-földesúri rend politikai jelentőségéről. Az ottani értelmiség körében különösen sok az egykori száműzött, a megbízhatatlan elem, és — mint mondják — ezek ellensúlyozására az államhatalom megbízható támaszául hű „zemsztvo"-elemet kell létrehozni. És az ilyen beszédben sokkal több és mélyebb igazság rejlik, mint a „Grazsdanyin"[38] és a „Moszkovszkije Vedomosztyi" gondolja. A rendőrállam annyira maga ellen hangolja a lakosság tömegét, hogy mesterségesen kénytelen teremteni olyan csoportokat, amelyek a haza pillérei lehetnek. Olyan nagykizsákmányolók osztályát kell létrehoznia, akik mindent a kormánynak köszönhetnek, akik a kormány kegyétől függnek, akik a legaljasabb módon (üzérkedéssel, kulákoskodással) tesznek szert óriási jövedelmekre és ennek következtében mindenféle önkénynek és elnyomásnak mindenkor megbízható hívei lesznek. Az ázsiai kormánynak az ázsiai nagybirtokban, a „birtokosztogatás" hűbéri rendszerében támaszra van szüksége. És ha ma nem lehet „betelepített birtokokat" osztogatni, akkor osztogathatnak olyan birtokokat, amelyeket az elszegényedő parasztok földjei *közé ékeltek be.* Ha pedig ezer és ezer gyeszjatyinát nem kellemes nyiltan odaadományozni az udvari tányérnyalóknak, akkor az osztogatást ezer és ezer kedvezménnyel megkönnyített eladással és (kilencvenkilenc évre szóló) „bérbeadással" is leplezhetik. Nevezhetjük-e ezt másnak, mint jobbágytartó földpolitikának, ha összehasonlítjuk a mai haladó országok, például Amerika földpolitikájával? Ott senki *sem mer* az áttelepülés engedélyezéséről vagy megtiltásáról elmélkedni, mert minden polgárnak joga van oda költözni, ahova akar. Ott mindenkinek *törvényes* joga van ahhoz, hogy az állam határ-

vidékein fekvő szabad földeket elfoglalja, ha mezőgazdasággal kíván foglalkozni. Ott nem ázsiai kiskirályok osztályát hozzák létre, hanem energikus farmerek osztályát, akik fejlesztik az ország összes termelőerőit. Ott, mivel rengeteg szabad föld van, a munkásosztály első helyen áll az életszínvonal tekintetében.

És milyen időben adta ki kormányunk ezt a jobbágytörvényt! A legsúlyosabb ipari válság idején, amikor tízezrek és százezrek vannak munka nélkül, a parasztok millióit sujtó újabb éhínség idején. A kormánynak az minden gondja, hogy ne „lármázzanak" a nyomorról. Ezért toloncoltatta szülőfalujukba a munkanélkülieket, ezért vette ki a zemsztvo hatásköréből és bízta rendőrhivatalnokokra az élelmezés ügyét, ezért tiltotta meg magánszemélyeknek, hogy az éhezők számára étkezdéket rendezzenek be, ezért némította el az ujságokat. És amikor elcsitult az éhség miatt csapott „lárma", amely annyira sérti a jóllakottak fülét, a cár-atyuska segélyakciót indított — segítségére sietett a nyomorgó földbirtokosoknak és a szerencsétlen udvaronc-tábornokoknak. Ismételjük: most az a dolgunk, hogy az új törvényt széles körben ismertessük. Ha megismerik ezt a törvényt, akkor a munkások legfejletlenebb rétegei, a legegyszerűbb és a legnagyobb sötétségben tartott parasztok is megértik, kit szolgál a kormány és milyen kormány kell a népnek.

„Iszkra" 8. sz.
1901 szeptember 10.

A ZEMSZTVO-KONGRESSZUS

Az a társadalmi felbuzdulás, amelynek hulláma az idei tavaszi események után végigzúgott az országon, tovább tart; különböző formákban nyilvánul meg az orosz társadalom minden rétegében, amely még ez év januárjában süketnek és idegennek látszott az orosz szociáldemokrácia tudatos munkájával szemben. A kormány mindent elkövet, hogy a társadalom felindult lelkiismeretét mielőbb megnyugtassa a szokásos semmitmondó gesztusokkal, mint például a „jószívű gondoskodásról" szóló március 25-i kiáltvánnyal, Vannovszkij úgynevezett reformjaival, vagy Szipjagin és Sahovszkij ünnepélyesen megrendezett oroszországi cirkuszi utazgatásaival... Egyikmásik naiv orosz nyárspolgárt valóban meg fognak nyugtatni ezek az intézkedések, de korántsem mindenkit. Még a felerészt megrémült hivatalnokokból álló mostani zemsztvo-képviselők is szemmelláthatólag kezdenek kigyógyulni abból az örökös reszketésből, amelyet a „békeszerető cár" uralkodásának multba tűnő szörnyű korszaka okozott.

Bürokrácia őfelsége, amely a szemérem legelemibb leplét is levetette, felháborodást és utálatot kelt még ezekben a félénk emberekben is, akikből majdnem teljesen kihalt a polgári bátorság és a polgári erkölcs.

Arról értesítenek bennünket, hogy június végén N N városban (óvatosságból nem közöljük a város nevét) zemsztvo-kongresszust rendeztek. Mint mondják, a kongresszuson néhány kormányzóság 40—50 zemsztvo-képviselője volt jelen.

A zemsztvo-képviselők természetesen nem azért gyűl-

tek össze, hogy politikai kérdésekben döntsenek, hanem azért, hogy békés, tisztán zemsztvo-feladatokat oldjanak meg, összegyűltek, anélkül hogy „túllépték volna hatáskörüket és hatalmuk korlátait", mint ahogy szemléletesen mondja a zemsztvo-szabályzat (87. szakasz). A gyűlést azonban mégiscsak a közigazgatás engedélye és tudta nélkül hívták egybe, következésképpen — ugyanannak a szabályzatnak szavaival élve — „a zemsztvo-intézmények működési rendjének megsértésével" rendezték, és az egybegyűlt zemsztvo-képviselők, önmaguk számára is észrevétlenül, a békés, ártatlan kérdésekről áttértek az általános helyzet megvitatására. Ilyen az élet logikája: a lelkiismeretes zemsztvo-képviselőket, bármennyire húzódoznak is időnként a radikalizmustól és az illegális munkától, a dolgok logikája rávezeti arra, hogy törvénytelen szervezetek és elszántabb cselekedetek szükségesek. Persze nem mi leszünk azok, akik elítélik ezt a természetes és egészen helyes utat. Végtére is ideje már, hogy a zemsztvo-képviselők is energikusan és szervezetten ellenálljanak a fékevesztett kormánynak, amely megsemmisítette a falusi önkormányzatot, megcsonkította a városi és zemsztvo-önkormányzatot, és egy ökör következetességével forgatta bárdját a zemsztvo-intézmények végső maradványai fölött. Azt mondják, amikor a kongresszuson azt a kérdést tárgyalták, hogy miként harcoljanak a zemsztvo adókivetési jogát korlátozó törvény ellen, egy öreg és köztiszteletben álló zemsztvo-képviselő így kiáltott fel: „A zemsztvo embereinek végtére is szót kell emelniök, vagypedig örökre beléjük fojtják a szót!" Tökéletesen egyetértünk ennek a liberális politikusnak a kiáltásával, aki kész nyílt harcra kihívni a bürokratikus önkényuralmat. A zemsztvo a belső csőd küszöbén áll. És ha a zemsztvo legjobb képviselői most nem intézkednek erélyesen, ha nem szakítanak szokásos manyilovi politikájukkal, ha nem hagynak fel kicsinyes, másodrendű kérdéseikkel — „üstök cinezésével", mint ahogy egy tiszteletben megőszült zemsztvo-képviselő mondotta —, akkor a zemsztvo elnéptelenedik és közönséges „irodahelyiséggé" válik. Elkerülhetetlen ez a dicstelen halál, mert évtizedeken át nem lehet büntetlenül gyáván meg-

lapulni, hálásan köszöngetni és megalázkodva kérvényezni — fenyegetni kell, követelni kell, ne töltsék az időt semmiségekkel, hanem lássanak hozzá az igazi munkához.

„Iszkra" 8. sz.
1901 szeptember 10.

AZ AGRÁRKÉRDÉS ÉS A „MARX-KRITIKUSOK"[37]

A megírás ideje: 1901 június—szeptember. Az I—IV. fejezet 1901 decemberében, a „Zarja" c. folyóirat 2—3. számában, az V—IX. fejezet 1906 februárjában, az „Obrazovanyije"[38] c. folyóirat 2. számában jelent meg először, N. Lenin aláírással.

XV. 1906.

Образованіе.

ЖУРНАЛЪ

Литературный

и

общественно-политическій.

№ 2.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
Типо-литографія Б. М. Вольфа. Разъѣзжая, 15.
1906.

Az „Obrazovanyije“ c. folyóirat 1906. évi 2. számának címlapja. Ebben a számban jelent meg Lenin „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»“ c. munkájának V—IX. fejezete.

„... Azt bizonyítani, ... hogy a dogmatikus marxizmust az agrárkérdések terén kiszorították állásából, annyit jelentene, mint nyitott kaput döngetni ...“ Így nyilatkozott V. Csernov úr az elmúlt esztendőben a „Russzkoje Bogatsztvo“-ban[3] (1900. évf. 8. sz. 204. old.). Különös tulajdonsága van ennek a „dogmatikus marxizmusnak“! Európa tudós és legtudósabb emberei immár hosszú évek óta komoly képpel állítják (az ujságírók és a folyóiratok cikkírói pedig egyre ismétlik és szajkózzák), hogy a marxizmust a „kritika“ már kiszorította állásából — és mégis minden újabb kritikus elölről kezdi ennek az állítólag már szétrombolt állásnak az ágyúzását. V. Csernov úr például a „Russzkoje Bogatsztvo“ c. folyóiratban és a „Dicső őrhelyen“ c. gyüjteményben *teljes 240 oldalon át* „döngeti a nyitott kaput“, amikor Hertz könyvéről „beszélget“ az olvasóval. Hertz ily behatóan ismertetett művét, melyben viszont Hertz beszélget Kautsky könyvéről, már lefordították oroszra. Bulgakov úr, beváltva azt az ígéretét, hogy megcáfolja ezt a Kautskyt, teljes kétkötetes tanulmányt tett közzé. Most már bizonyára a maradványait sem fogja fellelni senki ennek a „dogmatikus marxizmusnak“, amelyet agyonnyomtak a kritikai nyomtatványok papírhegyei.

I

A CSÖKKENŐ FÖLDHOZADÉK „TÖRVÉNYE"

Vegyük szemügyre először a kritikusok általános elméleti arculatát. Bulgakov úr már a „Nacsalo"[40] c. folyóiratban cikket írt Kautsky „Agrárkérdése" ellen és rögtön felfedte összes „kritikai" fogásait. Vérbeli műlovasra jellemző páratlan ügyességgel és fesztelenséggel „zúzza szét" Kautskyt; olyasmit tulajdonít neki, amit Kautsky nem mondott, olyan körülmények és szempontok figyelmen kívül hagyásával vádolja, amelyeket Kautsky pontosan kifejtett, és *saját* „kritikai" következtetéseiként tálalja fel az olvasónak azokat a következtetéseket, amelyeket Kautsky vont le. Bulgakov úr szakértői képpel azzal vádolja Kautskyt, hogy összetéveszti a technikát és a gazdaságot — és közben ő maga nemcsak hihetetlen zagyvaságot hord össze, hanem azt is elárulja, hogy nem óhajtja végigolvasni ellenfelének általa idézett oldalait. Magától értetődik, hogy a leendő professzor cikke hemzseg a szocialisták, az „összeomláselmélet", az utópizmus, a csodákban való hit stb. elleni elcsépelt kirohanásoktól*. Most, doktori értekezésében („Капитализм и земледелие"** — Szentpétervár, 1900) Bulgakov úr véglegesen szakított a marxizmussal és elérkezett „kritikai" fejlődésének logikus végéhez.

Bulgakov úr a „csökkenő földhozadék törvényét" állítja „mezőgazdasági fejlődéselmélete" élére. Idéz azoknak a klasszikusoknak a műveiből, akik ezt a „törvényt" felállították (amelynek értelmében a földbe pótlólag befektetett minden munka és tőke nem arányos, hanem csökkenő hozammal jár). Közli velünk azoknak az angol közgazdászoknak a névsorát, akik ezt a törvényt elismerik.

---

* Bulgakov úrnak a „Nacsaló"-ban megjelent cikkére mindjárt akkor válaszoltam „Kapitalizmus a mezőgazdaságban" c. cikkemmel. Mivel a „Nacsaló"-t betiltották, ez a cikk a „Zsizny"[41] 1900. évi 1—2. számában jelent meg. (Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 101—158. old. — *Szerk.)* (A szerző jegyzete az 1908-as kiadáshoz. — *Szerk.)*

** — „A kapitalizmus és a mezőgazdaság". — *Szerk.*

Biztosít róla bennünket, hogy ez a törvény „egyetemes érvényű", hogy ez „egészen nyilvánvaló igazság, amelyet egyáltalán nem lehet tagadni", „csak világosan meg kell állapítani, és ez elegendő is" stb. stb. Minél határozottabban beszél Bulgakov úr, annál világosabban látható, hogy *visszatáncol* a burzsoá közgazdaságtan felé, amely kiagyalt „örök törvényekkel" leplezi a társadalmi viszonyokat. Valóban, mire lyukad ki a „csökkenő földhozadék" hírhedt „nyilvánvaló törvénye"? Arra, hogy ha a földbe egymást követően befektetett munka és tőke nem csökkenő, hanem egyforma mennyiségű terméket hozna, akkor egyáltalán semmi értelme sem volna a vetésterület bővítésének, akkor a pótlólagos gabonamennyiséget meg lehetne termelni a korábbi földterületen, bármilyen kicsi is az, akkor „az egész földkerekség mezőgazdaságához elegendő lenne egy gyeszjatyina is". Ez a szokásos *(és egyetlen)* érv e mellett az „egyetemes" törvény mellett. De már egészen futólagos megfontolás után is bárki rájöhet arra, hogy ez az érv a legtartalmatlanabb absztrakció, amely figyelmen kívül hagyja a legfontosabbat: a technika színvonalát, a termelőerők állapotát. Hiszen lényegében maga a „pótlólagos (vagy: egymást követő) munka- és tőkebefektetés" fogalma *feltételezi* a termelés módjainak megváltozását, a technika átalakulását. Hogy jelentékenyen növeljük a földbe fektetett tőke mennyiségét, új gépeket, új földművelési rendszereket, az állattartás, a termékszállítás stb. stb. új módjait kell *feltalálni*. Természetesen viszonylag kis méretekben, a technika adott, változatlan színvonala mellett is lehetségesek (és elő is fordulnak) „pótlólagos munka- és tőkebefektetések"; ebben az esetben *bizonyos fokig* alkalmazható a „csökkenő földhozadék törvénye" is, alkalmazható abban az értelemben, hogy a technika változatlan állapota viszonylag igen szűk határokat szab a pótlólagos munka- és tőkebefektetéseknek. Egyetemes törvény helyett tehát fölöttébb viszonylagos „törvényt" kapunk — annyira viszonylagosat, hogy az nemcsak mint a mezőgazdaság „törvénye", de még mint alapvető sajátossága sem jöhet szóba. Tekintsük adottnak a háromnyomásos gazdálkodást, a hagyományos gabonafélék termelését, a trágyát szolgáltató állattenyésztést, a fel-

javított rétek és tökéletesített munkaeszközök hiányát. Nyilvánvaló, hogy ha e tényezők változatlanok maradnak, a pótlólagos munka- és tőkebefektetéseknek nagyon szűk határai vannak. De még e szűk határok között is, amelyek között mégis lehetségesek pótlólagos munka- és tőkebefektetések, *korántsem mindig és nem feltétlenül* lesz kisebb minden ilyen pótlólagos befektetés termelékenysége. Lássuk az ipart. Képzeljük el a malomipart vagy a vasfeldolgozó ipart a világkereskedelem kialakulását és a gőzgép feltalálását megelőző korszakban. A technika akkori színvonala igen szűk határokat szabott a kézi kovácsműhelyekbe, a szél- és vízimalmokba eszközölt pótlólagos munka- és tőkebefektetéseknek; elkerülhetetlen volt a kis kovácsműhelyek és a kis malmok igen nagyfokú elterjedése, amíg a termelés módjainak radikális átalakulása meg nem teremtette az ipar új formáinak alapját.

Tehát: „a csökkenő földhozadék törvénye" egyáltalán nem alkalmazható azokban az esetekben, amikor a technika fejlődik, amikor a termelés módjai átalakulnak, és csak igen viszonylagosan és feltételesen alkalmazható azokban az esetekben, amikor a technika változatlan marad. Ez az oka annak, hogy sem Marx, sem a marxisták nem beszélnek erről a „törvényről", hanem csak a burzsoá tudomány olyasféle képviselői kiabálnak róla, mint Brentano, akik sehogy sem tudnak megszabadulni a régi közgazdaságtan előítéleteitől és absztrakt, örök természeti törvényeitől.

Bulgakov úr olyan érvekkel védelmezi az „egyetemes törvényt", amelyeken csak nevetni lehet.

„Ami a természet szabad ajándéka volt, azt most az embernek kell elvégeznie: a szél és az eső porhanyóssá tette a tápláló elemekben dús talajt, úgy hogy az ember csekély erőfeszítéssel megszerezhette, amire szüksége volt. Idők multával a termelőmunka egyre nagyobb része hárul az emberre; mint mindenütt, itt is egyre inkább mesterséges folyamatok lépnek a természeti folyamatok helyére. Az iparban ez azt fejezi ki, hogy az ember győzelmet aratott a természet fölött, a földművelésben azonban arra mutat, hogy egyre nehezebb a megélhetés, amelyhez a természet egyre fukarabban osztja ajándékait.

Az adott esetben mindegy, hogy az emberi munkának vagy e munka termékeinek, például a munkaeszközöknek vagy a trágyázó anyagoknak növelésében nyilvánul-e meg az élelem termelésének növekvő nehézsége" (Bulgakov úr ezt akarja mondani: mindegy, hogy az élelem termelésének növekvő nehézsége az emberi munkának, vagypedig e munka termékeinek növelésében nyilvánul-e meg); „csak az a fontos, hogy az élelem egyre többe kerül az embernek. Éppen abban áll a csökkenő földhozadék törvényének lényege, hogy a természeti erőket emberi munkával, a termelés természeti tényezőit mesterséges tényezőkkel helyettesítik" (16. old.).

Bulgakov urat nyilván nem hagyják nyugton Sztruve és Tugan-Baranovszkij úrék babérai, akik addig törték a fejüket, míg kisütötték, hogy nem az ember dolgozik a gép segítségével, hanem a gép az ember segítségével. Ezekhez a kritikusokhoz hasonlóan ő is a vulgáris közgazdaságtan színvonalára süllyed, amikor arról beszél, hogy a természeti erőket emberi munkával *helyettesítik* stb. Általában véve, éppoly lehetetlen a természeti erőket emberi munkával helyettesíteni, mint az arsint puddal helyettesíteni. Az ember az iparban is, a mezőgazdaságban is csak felhasználhatja a természeti erőket, ha megismerte hatásukat, s gépek, szerszámok stb. segítségével *megkönnyítheti* felhasználásukat. Hogy az ősember a természettől ajándékba kapta mindazt, amire szüksége volt, az együgyű mese, s ezért Bulgakov urat még a kezdő diákok is kifütyülhetik. Sohasem volt ilyen aranykor a multban; a létfenntartás nehézségei, a természettel való harc nehézségei ólomsúllyal nehezedtek az ősemberre. A gépek és a jobb termelési módok bevezetése mérhetetlenül megkönnyítette az embernek ezt a harcát, de kiváltképpen az élelem termelését. Nem az élelem termelésének nehézségei fokozódtak, hanem a munkás számára lett nehezebb az élelem megszerzése, mert a kapitalista fejlődés felhajtotta a földjáradékot és a föld árát, nagy- és kistőkések kezében összpontosította a mezőgazdaságot s még nagyobb mértékben összpontosította a gépeket, a munkaeszközöket és a pénzt, amelyek nélkül lehetetlen eredményesen termelni. Aki a munkások létfenntartásá-

nak ezt a fokozódó nehézségét azzal magyarázza, hogy a természet fukarabban osztja ajándékait, az a burzsoázia védelmezőjévé válik.

„Ennek a törvénynek elfogadásával — folytatja Bulgakov úr — korántsem állítjuk, hogy szakadatlanul fokozódnak az élelem termelésének nehézségei, és korántsem tagadjuk a mezőgazdaság haladását. Az előbbi állítása és az utóbbi tagadása azt jelentené, hogy nyilvánvaló tények ellen hadakozunk. Kétségtelen, hogy ezek a nehézségek nem szakadatlanul fokozódnak, a fejlődés cikcakban halad. Az agronómiai felfedezések és a technikai újítások termőföldé változtatják a terméketlen földeket és ideiglenesen megszüntetik a csökkenő földhozadék törvényében jelzett tendenciát" (ugyanott).

Milyen mélyértelmű, nemde?

A technikai haladás „ideiglenes" tendencia, de a csökkenő földhozadék, vagyis a változatlan technika alapján történő pótlólagos tőkebefektetések csökkenő (és nem is mindig csökkenő) termelékenységének törvénye „egyetemes érvényű"! Ez ugyanaz, mintha azt mondaná valaki, hogy a vonatok megállása az állomásokon a vasúti közlekedés egyetemes törvénye, az állomások közti közlekedésük pedig ideiglenes tendencia, amely paralizálja az állás egyetemes törvényének hatását.

Végül vannak tömeges adatok is, amelyek szemléltetően cáfolják a csökkenő földhozadék törvényének egyetemes érvényét: ezek a mezőgazdasági és nem-mezőgazdasági népességre vonatkozó adatok. Bulgakov úr maga is elismeri, hogy „az élelem megszerzése a munkamennyiség, és így a mezőgazdasági népesség állandó viszonylagos" (ezt jól jegyezzük meg!) „növekedését követelné, ha minden egyes ország csak a saját természeti forrásaira volna utalva" (19. old.). Ha Nyugat-Európában csökken a mezőgazdasági népesség száma, ez azzal magyarázható, hogy a gabonabehozatallal sikerült elhárítani a csökkenő földhozadék törvényének hatását. — Szó se róla, kitűnő magyarázat! Tudósunk megfeledkezett arról a csekélységről, hogy a mezőgazdasági népesség számának viszonylagos csökkenése minden tőkés országban, a mezőgazdasági országokban és a gabonát importáló országokban egyaránt ész-

lelhető. A mezőgazdasági népesség száma viszonylagosan csökken Amerikában és Oroszországban, a XVIII. század vége óta csökken Franciaországban (lásd Bulgakov úr ugyanezen művének adatait, II. köt. 168. old.), amellett ez a viszonylagos csökkenés olykor abszolút csökkenésbe megy át, ezzel szemben a gabonabehozatal még a 30-as és 40-es években egészen jelentéktelen mértékben haladta meg a gabonakivitelt és *csak 1878 óta* látjuk, hogy a gabonakivitel egyik évben sem haladja meg a behozatalt*. Poroszországban a falusi népesség 1816-tól 1849-ig viszonylagosan 73,5%-ról 71,7%-ra, illetőleg 1871-ig 67,5%-ra csökkent, a rozsbehozatal ellenben csak a hatvanas évek elejétől, a búzabehozatal pedig a hetvenes évek elejétől kezdődött (ugyanott, II. köt. 70. és 88. old.). Végül, ha a gabonát importáló európai országokat nézzük, például a legutóbbi évtized Franciaországát és Németországát, akkor azt látjuk, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkások számának *abszolút csökkenése* mellett a mezőgazdaság *kétségtelen haladást* mutat: Franciaországban a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkások száma 1882-től 1892-ig 6 913 504-ről 6 663 135-re („Statist. agric." II. rész, 248—251. old.), Németországban 1882-től 1895-ig 8 064 000-ről 8 045 000-re csökkent**. Elmondhatjuk te-

* „Statistique agricole de la France. Enquête de 1892". („Franciaország mezőgazdasági statisztikája, 1892. évi vizsgálat." — *Szerk.)* Párizs 1897. 113. old.

** „Statistik des Deutschen Reichs", Neue Folge. Bd. 112: „Die Landwirtschaft im Deutschen Reich". („A Német Birodalom statisztikája". Új sorozat. 112. köt.: „A Német Birodalom mezőgazdasága". — *Szerk.)* Berlin 1898. 6*. old. Bulgakov úrnak magától értetődően kellemetlen ez a tény, az t. i. hogy a mezőgazdasági népesség csökkenése mellett a technika haladást mutat, minthogy halomra dönti egész malthusianizmusát[42]. „Lelkiismeretes tudósunk" ezért a következő fogáshoz folyamodik: ahelyett, hogy a szó tulajdonképpeni értelmében vett mezőgazdaságot (földművelést, állattenyésztést stb.) vizsgálná, (mindjárt az 1 hektárra eső *földművelési* termékek növekvő mennyiségének adatai után!) „a tágabb értelemben vett mezőgazdaságot" veszi, melyhez a német statisztika a melegházi és haszonkertészetet, az *erdőgazdaságot* és a *halászatot* is hozzászámítja! Ilymódon növeli a „mezőgazdaságban" ténylegesen foglalkoztatott személyek együttes számát!! (Bulgakov, II. köt. 133. old.) A szövegben közölt számadatok olyan személyekre vonatkoznak, akiknek *fő* foglalkozásuk volt a földművelés. Azoknak a

hát, hogy a XIX. század *egész története* a legkülönbözőbb országok adatainak halmazával megcáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a csökkenő földhozadék „egyetemes" törvényét *teljesen hatástalanná teszi* a technikai haladás „ideiglenes" tendenciája, mert a technikai haladás lehetővé teszi, hogy a viszonylag (sőt olykor abszolútan is) csökkenő mezőgazdasági népesség növekvő mennyiségű mezőgazdasági terméket termeljen a népesség növekvő tömege számára.

Mellesleg szólva, ezek a tömeges statisztikai adatok teljes egészében megdöntik Bulgakov úr „elméletének" két következő sarktételét is: először is azt az állítását, hogy „a mezőgazdaságra egyáltalán nem alkalmazható" az az elmélet, hogy az állandó tőke (a munkaeszközök és a termelési anyagok) gyorsabban növekszik, mint a változó tőke (a munkaerő). Bulgakov úr nagyképűen kijelenti, hogy ez az elmélet helytelen, és véleményének igazolására hivatkozik a) „A. Szkvorcov professzorra" (aki főkép arról nevezetes, hogy Marx átlagprofitráta-elméletét rosszhiszemű agitációs kitalálásnak minősítette), valamint b) arra a tényre, hogy belterjesebb gazdálkodás esetén nő a terület egységére eső munkások száma. Egyik esete ez Marx szándékos megnemértésének, amellyel lépten-nyomon találkozunk a divatos kritika képviselőinél. Gondolják csak el: azt az elméletet, hogy az állandó tőke gyorsabban növekszik, mint a változó tőke, a terület egységére eső *változó tőke* növekedésének tényével cáfolják! És Bulgakov úr *nem veszi észre*, hogy az a statisztikai adathalmaz, amelyet ő maga közöl, Marx elméletét igazolja. Ha az egész német mezőgazdaságban a munkások száma 1882-től 1895-ig 8 064 000-ről 8 045 000-re csökkent (azoknak a hozzáadásával pedig, akik mellékesen foglalkoznak földműveléssel, 11 208 000-ről 11 623 000-re, vagyis csupán 3,7%-kal emelkedett), az állatállomány viszont ezalatt (szarvasmarhára átszámítva) 23,0 millióról 25,4 millióra,

száma, akik mellékesen foglalkoznak földműveléssel, 3 144 000-ről 3 578 000-re emelkedett. Nem egészen helyes ugyan, ha ezeket a számokat hozzáadják az előbbiekhez, de ha összeadják, akkor is csak igen jelentéktelen a növekedés: 11 208 000-ről 11 623 000-re.

vagyis több mint 10%-kal szaporodott, az öt legfontosabb gép használatának esete 458 000-ről 922 000-re, vagyis több mint kétszeresére, az importált trágya mennyisége 636 000 tonnáról (1883) 1 961 000 tonnára (1892) és a kálisó mennyisége 304 000 métermázsáról 2 400 000 métermázsára emelkedett*, vajjon nem világos-e, hogy az állandó tőke növekszik a változó tőkéhez képest? Arról már nem is beszélünk, hogy ezek az általános adatok igen nagy mértékben leplezik a nagyüzemű termelés előrehaladását. Erről alább.

Másodszor, az a tény, hogy a mezőgazdaság a mezőgazdasági népesség csökkenése vagy elenyésző abszolút növekedése ellenére haladást mutat, teljesen rácáfol Bulgakov úrnak arra az ostoba kísérletére, hogy feltámassza a malthusianizmust. Az orosz „volt marxisták" közül alighanem Sztruve úr kísérelte ezt meg először „Kritikai megjegyzéseiben", de ő, mint mindig, akkor sem jutott túl bátortalan, befejezetlen és kétértelmű megjegyzéseken, s végig nem gondolt és egységes rendszerbe nem foglalt nézeteken. Bulgakov úr bátrabb és következetesebb: ő „a csökkenő földhozadék törvényét" habozás nélkül „a civilizáció történetének egyik legfontosabb törvényévé" (sic!** 18. old.) avatja. „A XIX. század egész története... problémáival, a gazdagság és szegénység problémáival egyetemben érthetetlen volna e nélkül a törvény nélkül." „Szerintem egészen kétségtelen, hogy a szociális kérdés — úgy, ahogy ma felvetődik — lényegében ezzel a törvénnyel függ össze" (szigorú tudósunk ezt már a „tanulmánya" 18. oldalán leszögezi!)... „Kétségtelen — mondja műve végén —, hogy túlnépesedés esetén a szegénységet bizonyos részben az *abszolút szegénység*, a termelés szegénysége, nempedig az elosztás szegénysége rovására kell írni" (II. köt. 221. old.). „A népesedés problémája, abban a sajátos beállításban, amely a mezőgazdasági termelés feltételeiből következik, nézetem szerint a legfőbb akadálya — legalább is ma — annak, hogy a

* „Statist. d. D. R.", 112, 36*. old.; Bulgakovnál: II. köt. 135. old.

** — így! — *Szerk.*

mezőgazdasági üzemben valamelyest átfogó módon érvényesítsék a kollektivizmus vagy szövetkezés elveit" (II. köt. 265. old.). „A mult örökbehagyja a jövendőnek a kenyérkérdést, ezt a szociális kérdésnél jóval szörnyűbb és nehezebb kérdést — a termelés, nempedig az elosztás kérdését" (II. köt. 455. old.) stb. stb. stb. Szükségtelen ennek a csökkenő földhozadék egyetemes törvényével elválaszthatatlanul összefüggő „elméletnek" a tudományos jelentőségéről beszélnünk, miután ezt a törvényt már elemeztük. Azt pedig, hogy a malthusianizmussal való kritikai kacérkodás elkerülhetetlen logikus fejlődése során a legvulgárisabb burzsoá apologetikára vezetett, Bulgakov úr általunk idézett következtetései félreérthetetlenül bizonyítják.

A következő tanulmányban kritikusaink néhány újabb forrásának adatait fogjuk elemezni (ezek a kritikusok mindenkinek telebeszélték a fejét azzal, hogy az ortodoxok idegenkednek a részletezéstől), és ki fogjuk mutatni, hogy Bulgakov úr a „túlnépesedés" szót általában sablonná változtatja, amelynek alkalmazása megkíméli mindennemű elemzéstől, különösen a „parasztságon" belüli osztályellentmondások elemzésétől. Most pedig az agrárkérdés általános elméleti oldalára szorítkozva még a földjáradékelméletet kell érintenünk. „Ami Marxot illeti — írja Bulgakov úr —, a «Tőke» III. kötetében, ahogyan az jelenleg rendelkezésünkre áll, semmi figyelemreméltót nem fűz hozzá Ricardo különbözeti járadékelméletéhez (87. old.). Jól jegyezzük meg: „semmi figyelemreméltót", és a kritikus ítéletével állítsuk szembe következő korábbi kijelentését: „Bár Marx nyilvánvalóan tagadja ezt a törvényt (a csökkenő földhozadék törvényét), alapelveiben magáévá teszi Ricardo járadékelméletét, amely ezen a törvényen alapul" (13. old.). Vagyis Bulgakov úr szerint Marx nem vette észre a Ricardo járadékelmélete és a csökkenő földhozadék törvénye közti összefüggést, és ezért nem tudott zöldágra vergődni! Az ilyen fejtegetésről csak azt az egyet mondhatjuk, hogy senki sem forgatja ki annyira Marxot, mint az egykori marxisták, akik hihetetlen fesztelenséggel minden ... minden teketória nélkül ezeregy halálos bűnt kennek a megbírált szerzőre.

Bulgakov úr állítása égbekiáltóan kiforgatja az igazságot. Valójában Marx nemcsak hogy észrevette Ricardo járadékelméletének a csökkenő földhozadék tévtanával való összefüggését, hanem teljes határozottsággal le is leplezte Ricardo hibáját. Aki valamennyire is „figyelmesen" olvasta a „Tőke" III. kötetét, annak feltétlenül észre kellett vennie azt az igen „figyelemreméltó" körülményt, hogy éppen Marx volt az, aki a különbözeti járadék elméletét *megszabadította* a „csökkenő földhozadék" hírhedt „törvényével" való *mindennemű* összefüggéstől. Marx kimutatta, hogy a különbözeti járadék keletkezéséhez a különböző tőkebefektetések különböző termelékenységének ténye szükséges — és elegendő is. Emellett egészen lényegtelen, hogy jobb földről rosszabbra térnek-e át, vagy fordítva, hogy csökken-e a pótlólagos tőkebefektetések termelékenysége, vagypedig emelkedik. A valóságban ezeknek a különböző eseteknek minden lehetséges kombinációja előfordul, s ezeket a kombinációkat nem lehet semmiféle egységes általános szabály alá foglalni. Így például Marx először a különbözeti járadék első formáját ismerteti, amely a különböző földterületekbe fektetett tőkék különböző termelékenységéből ered, és táblázatokkal világítja meg fejtegetéseit (emiatt Bulgakov úr szigorúan megrója, mondván, hogy „Marx gyakran igen egyszerű gondolatait túlságosan szereti bonyolult matematikai formákba burkolni". Ez a bonyolult matematikai burok nem más, mint a négy számtani alapművelet, az igen egyszerű gondolatokat pedig a tudós professzor — mint látjuk — egyáltalán nem értette meg). Ezeknek a táblázatoknak elemzése során Marx a következő eredményre jut: „Ezzel elesik a különbözeti járadék első hamis előfeltétele, amely még Westnél, Malthusnál, Ricardónál uralkodik, hogy t. i. a különbözeti járadék szükségképpen feltételezi az egyre rosszabb és rosszabb földre való áttérést, vagyis a földművelés folytonosan csökkenő termelékenységét. Mint láttuk, különbözeti járadék létrejöhet akkor is, ha egyre jobb és jobb földre térnek át; létrejöhet akkor is, ha jobb föld foglalja el a legalsó helyet a régi rosszabb helyett; együtt járhat a földművelés fokozódó haladásával. Feltétele csupán a

talajfajták egyenlőtlensége." (Marx nem beszél itt a földbe egymást követően befektetett tőkék különböző termelékenységéről, mert ez a különbözeti járadék *második* formáját hozza létre, a szóbanforgó fejezetben pedig a különbözeti járadék *első* formájáról van szó.) „Ami a termelékenység fejlődését illeti, a különbözeti járadék feltételezi, hogy az összterület abszolút termékenységének növekedése ezt az egyenlőtlenséget nem szünteti meg, hanem vagy növeli, vagy változatlanul hagyja, vagy csak csökkenti" („Das Kapital". III. köt. 2. rész. 199. old.)[43]. Bulgakov úr *nem vette észre* ezt az alapvető különbséget Marx különbözeti járadékelmélete és Ricardo járadékelmélete között. Ehelyett jobbnak látta, hogy a „Tőke" harmadik kötetében felkutasson „egy olyan részt, amely inkább arra enged következtetni, hogy Marx korántsem foglalt el tagadó álláspontot a csökkenő földhozadék törvényével szemben" (13. old., jegyzet). Bocsánatot kérünk az olvasótól, hogy ennek a (minket és Bulgakov urat érdeklő kérdés szempontjából) egészen lényegtelen résznek nagyon sok helyet kell szentelnünk. De mit tegyünk, mikor a mai kritika hősei (akik még rabulisztikával* merik vádolni az ortodoxokat) összefüggésükből kiragadott idézetekkel és hamis fordításokkal forgatják ki annak a tanításnak napnál is világosabb értelmét, amely rájuk cáfol? Bulgakov úr így idézi a kiszakított részt: „A tőkés termelési mód szempontjából a *(mezőgazdasági)* termék viszonylag mindig megdrágul, *mert*" (kérjük az olvasót, fordítson különös figyelmet az *általunk* kiemelt szavakra) „a termék előállítása bizonyos kiadással jár, olyasvalamiért kell fizetni, amiért korábban nem fizettek". S Marx a továbbiakban azt mondja, hogy a természeti elemek, amelyek a termelésben a termelés tényezőiként szerepelnek, semmibe sem kerülnek, a munka ingyenes természeti termelőerejét alkotják, ha azonban pótlólag e természeti erő segítsége nélkül kell előállítani bizonyos termékmennyiséget, akkor új tőkét kell befektetni, ami a termelés drágulására vezet.

Az „idézés" ilyen módjával szemben három meg-

* — körmönfont okoskodás, szócsavarás. — *Szerk.*

jegyzést kell tennünk. Először: a „mert" szót, amely az egész szóáradatnak valamilyen „törvény" megállapítására utaló abszolút értelmet ad, *Bulgakov úr maga iktatta be. Az eredetiben* („Das Kapital". III. köt. 2. rész. 277—278. old.[44]) *nem „mert" van, hanem „ha".* *Hà* fizetni kell olyasmiért, amiért korábban nem fizettek, akkor mindig bekövetkezik a termékek viszonylagos drágulása; ugye, mennyire hasonlít *ez* a tétel a csökkenő földhozadék „törvényének" elismeréséhez? Másodszor: a „mezőgazdasági" szócskát a zárójellel együtt szintén Bulgakov úr iktatta be. *Az eredetiben egyáltalán nincs benne.* Bulgakov úr — a kritikus urak jellemző felületességével — bizonyára arra a megállapításra jutott, hogy Marx itt csakis mezőgazdasági termékekről beszélhet, és egy-kettőre merőben hamis „magyarázatot" tálalt fel az olvasónak. Valójában Marx itt általában mindennemű termékről beszél; a Bulgakov úr idézte rész előtt Marxnak ezek a szavai állnak: „általánosságban azonban meg kell jegyezni a következőt". Ingyenes természeti erők az ipari termelésben is szerepelhetnek — Marx ugyanebben a járadékról szóló szakaszban a vízesés példájára utal, amely az egyik gyárban a gőzerőt pótolja — és ha pótlólag ezeknek az ingyenes erőknek a segítsége nélkül kell bizonyos termékmennyiséget előállítani, akkor *mindig* bekövetkezik a termékek viszonylagos drágulása. Harmadszor: meg kell vizsgálnunk, milyen összefüggésben van ez a kiszakított rész a többivel. Marx ebben a fejezetben a legrosszabb megművelt földön elért különbözeti járadékról beszél, és *mint mindig*, most is két, szerinte teljesen egyformán jogos, *teljesen egyformán lehetséges* esetet elemez: az első eset az egymást követő tőkebefektetések növekvő termelékenysége (274—276. old.[45]), a második eset csökkenő termelékenységük (276—278. old.[46]). Ez utóbbi lehetséges esettel kapcsolatban Marx azt mondja: „Utána kell nézni, mit mond Liebig a föld csökkenő termékenységéről az egymást követő tőkebefektetések esetén... *Általánosságban azonban* meg kell jegyezni a következőt" (a mi kiemelésünk). Most következik a Bulgakov úr által „lefordított" rész, amely úgy szól, hogy ha fizetni kell azért, amiért korábban nem fizettek, akkor *mindig* bekövetkezik a termékek viszonylagos drágulása.

Az olvasóra bízzuk, alkosson véleményt az olyan kritikus tudományos lelkiismeretességéről, aki Marxnak a lehetséges esetek egyikére vonatkozó megjegyzését azzá változtatta, hogy Marx ezt az esetet valamilyen általános „törvénynek" ismerte el.

Most pedig lássuk Bulgakov úr összefoglaló véleményét a kiszakított részről:

„Ez a rész természetesen homályos..." Hát persze! Miután Bulgakov úr az egyik szót másikkal cserélte fel, ez a rész egészen értelmetlenné vált... „de lehetetlen másképen érteni, mint" (hallgassák csak!) „a csökkenő földhozadék törvényének közvetett, sőt nyilt elismeréseként. Nincs tudomásom arról, hogy Marx erről a törvényről még máshol is ilyen félreérthetetlenül nyilatkozott volna" (I. köt. 14. old.). Bulgakov úrnak mint egykori marxistának „nincs tudomása" arról, hogy Marx merőben helytelennek nyilvánította Westnek, Malthusnak és Ricardónak azt a feltevését, hogy a különbözeti járadék rosszabb talajra való áttérést vagy a talaj csökkenő termékenységét tételezi fel*. „Nincs tudomása" arról, hogy Marx a földjáradék igen terjedelmes elemzése során *igen sokszor* kimutatja, hogy a pótlólagos tőkebefektetések csökkenő és növekvő termelékenységét teljesen egyformán lehetséges eseteknek tekinti!

II

A FÖLDJÁRADÉKELMÉLET

Marx földjáradékelméletét Bulgakov úr egyáltalán nem értette meg. Meg van győződve róla, hogy szétzúzza ezt az elméletet a következő két ellenvetéssel: 1) Marx szerint a mezőgazdasági tőke résztvesz a profitráta kiegyenlítődésében, úgy hogy a földjáradékot az átlag-

* A klasszikus közgazdaságtannak ezt a Marx által megdöntött helytelen feltevését Bulgakov úr, a „kritikus" is, tanítómesterét, Brentanót követve, magától értetődően kritika nélkül átvette. „A földjáradék keletkezésének feltétele — írja Bulgakov úr — a csökkenő földhozadék törvénye..." (I. köt. 90. old.) „... Az angol földjáradék... ténylegesen különböző, általában csökkenő termelékenységű egymást követő tőkebefektetéseket különböztet meg" (I. köt. 130. old.).

profitrátát meghaladó többletprofit hozza létre. Bulgakov úr véleménye szerint ez helytelen, mivel a földtulajdon monopóliuma kiküszöböli a szabadversenyt, amely feltétlenül szükséges a profitráta kiegyenlítődéséhez. A mezőgazdasági tőke nem vesz részt a profitráta kiegyenlítődésében. 2) Az abszolút járadék csak a különbözeti járadék különös esete, és helytelen, ha az abszolút járadékot megkülönböztetik a különbözeti járadéktól. Ez a megkülönböztetés egy és ugyanannak a ténynek — az egyik termelési tényező monopoltulajdonának — merőben önkényes kétféle értelmezésén alapul. Bulgakov úr érvei megsemmisítő erejének biztos tudatában nem állhatja meg, hogy éles szavak egész áradatát ne zúdítsa Marxra: petitio principii*, nem marxizmus, logikai fetisizmus, Marx nem tud uralkodni gondolatainak csapongó szárnyalásán stb. Pedig Bulgakov úr mindkét érve meglehetősen otromba hibán alapul. A tárgynak ugyanaz az egyoldalú egyszerűsítése, amely Bulgakov urat arra indította, hogy a lehetséges esetek egyikét (a pótlólagos tőkebefektetések termelékenységének csökkenését) a csökkenő földhozadék egyetemes törvényének rangjára emelje — a szóbanforgó kérdésben oda juttatja őt, hogy kritika nélkül használja a „monopólium" fogalmát, ezt a fogalmat a maga nemében szintén egyetemes fogalom rangjára emeli és közben összekeveri azokat a következményeket, amelyek a mezőgazdaság tőkés szervezete mellett egyrészt a *föld korlátozott voltából*, másrészt a *föld magántulajdonából* erednek. Pedig ez két különböző dolog. Tisztázzuk a kérdést.

„A földjáradék keletkezésének ha nem is forrása, de *feltétele* — írja Bulgakov úr — ugyanaz, ami a föld monopolizálását is lehetővé tette: a föld termelőerőinek korlátozott volta és az a tény, hogy az embernek korlátlanul növekvő mértékben van szüksége azokra" (I. köt. 90. old.). „A föld termelőerőinek korlátozott volta" helyett azt kellene mondani, hogy „*a föld korlátozott volta*". (A föld termelőerőinek korlátozott volta, mint már kimutattuk, a technika adott színvonalának, a termelőerők

* — olyan tételen alapuló érvelés, amely maga is bizonyításra szorul. — *Szerk.*

adott állapotának „korlátozott voltára" redukálódik.) A föld korlátozott volta a tőkés társadalmi rendben valóban feltételezi a föld monopolizálását, *de a földnek, mint a gazdálkodás tárgyának, nempedig mint a tulajdonjog tárgyának monopolizálását.* A mezőgazdaság tőkés szervezetének feltételezése szükségképpen magában foglalja azt a feltevést, hogy minden földet különálló magángazdaságok foglalnak el, *de korántsem foglalja magában azt a feltevést,* hogy az egész föld ezeknek a gazdáknak vagy más személyeknek magántulajdonában vagy általában magántulajdonban van. A föld birtoklásának monopóliuma a tulajdonjog alapján és a földön űzött gazdálkodás monopóliuma nemcsak logikailag, hanem történelmileg is egészen különböző dolog. Logikailag egészen jól elképzelhető a mezőgazdaság tisztán tőkés szervezete akkor is, ha egyáltalán nincs földmagántulajdon, ha a föld az állam tulajdonában vagy a birtokközösségek (obscsinák) stb. tulajdonában van. S valóban azt látjuk, hogy minden fejlett tőkés országban minden földet különálló magángazdaságok foglalnak el, de ezek a gazdaságok nemcsak saját földjüket művelik, hanem magántulajdonosoktól bérelt földeken is, állami földeken is, közösségi földeken is gazdálkodnak (például Oroszországban, ahol a paraszti obscsina-földeken folyó magángazdálkodás élén, mint tudjuk, tőkés paraszti gazdaságok állnak). És nem ok nélkül jegyzi meg Marx mindjárt a járadék elemzésének kezdetén, hogy a tőkés termelési mód a klán-tulajdontól[47] és a hűbéri tulajdontól egészen a paraszti közösségek tulajdonáig a földtulajdon legkülönbözőbb formáit találja maga előtt (és rendeli maga alá).

A föld korlátozott volta tehát csak a földön folytatott gazdálkodás monopolizálását tételezi fel elkerülhetetlenül (a kapitalizmus uralmának feltételei mellett). Most az a kérdés, milyen szükségszerű következményei vannak *ennek* a monopolizálásnak a járadék kérdése tekintetében? A föld korlátozott volta miatt a gabona árát nem a közepes minőségű, hanem a művelés alatt álló legrosszabb minőségű földön folytatott termelés feltételei szabják meg. Ez a gabonaár biztosítja a farmer (= tőkés mezőgazdasági vállalkozó) termelési költségeinek fedezését és a tőkéjére

eső átlagprofitot. A jobb földön gazdálkodó farmer többletprofitra tesz szert, ez a *különbözeti járadék*. Annak a kérdésnek, hogy van-e földmagántulajdon, egyáltalán semmi köze sincs a különbözeti járadék keletkezésének kérdéséhez, amely elkerülhetetlen a tőkés mezőgazdaságban, még a közösségi, állami vagy gazdátlan földeken is. A föld korlátozott voltának egyetlen következménye a kapitalizmusban: különbözeti járadék keletkezése a különböző tőkebefektetések különböző termelékenysége következtében. Bulgakov úr második következménynek tekinti a szabadverseny kiküszöbölését a mezőgazdaságban, s azt mondja, hogy a szabadverseny hiánya gátolja a mezőgazdasági tőkét abban, hogy résztvegyen az átlagprofit kialakításában. Bulgakov úr itt nyilvánvalóan összetéveszti a valamely földön való gazdálkodás kérdését a föld tulajdonjogának kérdésével. Abból a tényből, hogy a föld korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre (függetlenül a földmagántulajdontól), logikailag csak az következik, hogy minden földet tőkés farmerek fognak elfoglalni, de semmiesetre sem következik a farmerek közötti szabadverseny bárminemű korlátozásának szükségszerűsége. A föld korlátozott volta általános jelenség, amely elkerülhetetlenül rányomja bélyegét minden tőkés mezőgazdaságra. E különböző dolgok összetévesztésének logikai tarthatatlanságát a történelem is szemléltetően bizonyítja. Meg sem említjük Angliát, ahol nyilvánvaló a földtulajdon elkülönülése a földművelő gazdaságtól, ahol csaknem teljes a farmerek közti szabadverseny, ahol nagy mértékben elterjedt és folyik ma is a kereskedelemben és az iparban felgyülemlett tőkék befektetése a mezőgazdaságba. De valamennyi többi tőkés országban is *ugyanez a folyamat* megy végbe, a földtulajdon mindenütt elkülönül a földművelő gazdaságtól (Bulgakov úr véleménye ellenére is, aki hasztalan próbálja Sztruve úr nyomán valami egészen sajátságos jelenségnek feltüntetni az „angol" járadékot), — csakhogy ez az elkülönülési folyamat a legkülönfélébb formákban (földbérlet, jelzálog) nyilvánul meg. Ha Bulgakov úr nem látja ezt a folyamatot (amelyet Marx különösen hangsúlyoz), akkor, hogy úgy mondjuk, nem látja az elefántot. A hűbériség bukása után

minden európai országban a földtulajdon rendi jellegének megsemmisítését, a földtulajdon mozgósítását, a kereskedelmi és ipari tőkének a mezőgazdaságba való befektetését, a földbérlet és a jelzálogtartozások növekedését észlelhetjük. Oroszországban, bár itt a legszámosabbak a hűbériség maradványai, szintén azt látjuk, hogy a reform után fokozott mértékben vásárolnak földet a parasztok, raznocsinyecek és kereskedők, terjed a magántulajdonban levő, a kincstári és az *obscsina*-földek bérlete stb. stb. Mit bizonyítanak ezek a jelenségek? A szabadverseny kialakulását a *mezőgazdaságban a földtulajdon* monopóliuma *ellenére* és tekintet nélkül e tulajdon végtelenül sokféle formájára. Ma minden tőkés országban minden tőketulajdonos éppolyan könnyen vagy csaknem olyan könnyen fektetheti be tőkéjét a mezőgazdaságba (földvásárlás vagy földbérlet útján), mint a kereskedelem vagy az ipar bármely ágába.

Bulgakov úr a különbözeti járadék marxi elméletével szemben tett ellenvetésében rámutat arra, hogy „mindezek a különbségek (a mezőgazdasági termékek termelési feltételeiben mutatkozó különbségek) ellentmondóak és kölcsönösen megszüntet*hetik* egymást" (a mi kiemelésünk); „a távolságot, mint arra már Rodbertus rámutatott, ellensúlyozhatja a termékenység, a különböző termékenységet pedig kiegyenlítheti az, hogy a termékenyebb földterületeken fokozzák a termelést" (I. köt. 81. old.). Szigorú tudósunk csak arról feledkezik meg, mégpedig minden ok nélkül, hogy ez a tény nem kerülte el Marx figyelmét és hogy Marx nem olyan egyoldalúan értékelte azt. „Világos — írja Marx —, hogy a különbözeti járadék e két különböző oka, a termékenység és a fekvés" (a földek termékenysége és fekvése) „ellentétes irányban hathatnak. Lehet, hogy egy földdarab igen kedvezően fekszik és igen kevéssé termékeny, valamint fordítva. Ez a körülmény fontos, mert megmagyarázza, miért haladhatnak egy adott ország földjének művelés alá vételénél éppúgy a jobb földről a rosszabb felé, mint fordítva. Végül világos, hogy általában a társadalmi termelés előrehaladása egyrészt kiegyenlítően hat a fekvésre" (a földdarabok fekvésére) „mint a különbözeti

járadék okára, mert helyi piacokat hoz létre, s a közlekedési és szállítási eszközök létrehozásával megváltoztatja a fekvést; másrészt növeli a földek helyi fekvésének különbségeit, azáltal hogy elválasztja a mezőgazdaságot az ipartól és egyfelől kialakítja a termelés hatalmas központjait, másfelől arra vezet, hogy a falu viszonylag magára marad" (relative Vereinsamung des Landes) („Das Kapital". III. köt. 2. rész. 190. old.[48]). Tehát amíg Bulgakov úr diadalittasan szajkózza a különbségek kölcsönös megszüntetésének *lehetőségét*, amit régóta tudunk, Marx *továbbmegy*, felveti e lehetőség valóraváltásának kérdését, és kimutatja, hogy a kiegyenlítő hatások mellett differenciáló hatások is észlelhetők. E kölcsönösen ellentmondó hatások végső eredménye — mint mindenki tudja — abban foglalható össze, hogy valamennyi országban és mindenütt igen nagy különbségek *vannak* a földdarabok között termékenységük és fekvésük tekintetében. Bulgakov úr ellenvetése csupán megjegyzéseinek hebehurgyaságáról tanuskodik.

A végső, legkevésbbé termelékeny munka- és tőkebefektetés fogalmát — folytatja ellenvetését Bulgakov úr — „Ricardo is, Marx is egyformán kritika nélkül használja. Könnyen megállapítható, milyen önkényes elemet vezetnek be ezzel a fogalommal: tegyük fel, hogy *10a* tőkét fektetnek be a földbe, és hogy az egymást követő *a*-k termelékenysége csökkenő"; a föld össztermése legyen *A*. Nyilvánvaló, hogy minden *a* átlagos termelékenysége *A*/10-zel lesz egyenlő, és ha az egész tőkét egységes egésznek tekintjük, akkor az árat az egész tőke átlagos termelékenysége fogja meghatározni" (I. köt. 82. old.). Nyilvánvaló — mondjuk erre mi —, hogy Bulgakov úr, aki fellengzős frázisokat pufogtat „a föld termelőerőinek korlátozott voltáról", nem vett észre egy *csekélységet:* a föld korlátozott voltát. A földnek ez a korlátozott volta — egészen függetlenül mindennemű *földtulajdontól* — bizonyos fajta monopóliumot hoz létre; ugyanis: mivel a farmerek minden földet elfoglalnak, mivel az egész földön, tehát a legrosszabb és a piactól legtávolabb fekvő földeken termelt egész gabonára is van kereslet, ezért érthető, hogy a gabona árát a legrosszabb földön kialakult

termelési ár (vagyis a végső, legkevésbbé termelékeny tőkebefektetés mellett kialakult termelési ár) határozza meg. Bulgakov úr „átlagos termelékenysége" üres számtani gyakorlat, mert ennek az átlagnak valóságos kialakulását megakadályozza a föld korlátozott volta. Hogy ez az „átlagos termelékenység" kialakuljon és meghatározza az árat, ahhoz nemcsak az szükséges, hogy minden tőkés általában tőkét fektethessen be a mezőgazdaságba (ennyiben van — mint már említettük — szabadverseny a mezőgazdaságban), hanem az is, hogy minden tőkés a meglevő mezőgazdasági vállalatokon felül, bármikor *új* mezőgazdasági vállalatot alapíthasson. Ha ez így volna, akkor nem volna semmi különbség a mezőgazdaság és az ipar között, akkor semmiféle járadék sem keletkezhetne. De éppen a föld korlátozott volta az oka annak, hogy ez nincs így.

Menjünk tovább. Eddigi fejtegetéseink során teljesen figyelmen kívül hagytuk a földtulajdon kérdését; láttuk, hogy ezt az eljárást követelik a logikai megfontolások is, a történelmi tények is, amelyek arról tanúskodnak, hogy a tőkés mezőgazdaság a földtulajdon minden formája mellett létrejön és fejlődik. Most vegyük figyelembe ezt az új feltételt. Tegyük fel, hogy minden föld magántulajdonban van. Milyen hatással lesz ez a járadékra? A földtulajdonos, tulajdonjogára hivatkozva, a különbözeti földjáradékot elveszi a farmertől; minthogy a különbözeti járadék a normális, átlagos tőkehasznot meghaladó többletprofit, és minthogy a mezőgazdaságban szabadverseny van (illetőleg a tőkés fejlődés során kialakul) olyan értelemben, hogy mindenki szabadon fektethet be tőkét a földművelésbe, ezért a földtulajdonos mindig talál olyan farmert, aki beéri az átlagprofittal és a többletprofitot átengedi neki, a földtulajdonosnak. A földmagántulajdon nem hoz létre különbözeti járadékot, hanem csak a farmer kezéből a földtulajdonos kezébe juttatja azt. De vajjon kimerül-e ebben a földmagántulajdon hatása? Feltehető-e, hogy a földtulajdonos *ingyen* megengedi a farmernek annak a legrosszabb és legkedvezőtlenebb fekvésű földnek a használatát, amely a tőke után csak átlagprofitot ad? Világos, hogy nem. A földtulajdon monopólium, s a földtulajdonos e

monopólium alapján ezért a földért is díjat követel a farmertől. Ez a díj az *abszolút járadék*, amely egyáltalán nem függ össze a különböző tőkebefektetések különböző termelékenységével, s amely *a föld magántulajdonából ered.* Bulgakov úr, amikor azzal vádolja Marxot, hogy egy és ugyanazt a monopóliumot önkényesen kétféleképp értelmezi, nem gondolkodott azon, hogy valóban kétféle monopóliummal van dolgunk. Az egyik a földön való (tőkés) gazdálkodás monopóliuma. Ez a monopólium a föld korlátozott voltából ered, s ezért minden tőkés társadalomban szükségszerű. *Ennek* a monopóliumnak az a következménye, hogy a gabona árát a legrosszabb földön folytatott termelés feltételei határozzák meg, az átlagprofitot meghaladó többletprofit pedig, amelyet a jobb földbe befektetett tőke, vagyis a termelékenyebb tőkebefektetés hoz, különbözeti járadékot alkot. Ez a járadék a föld magántulajdonától egészen függetlenül keletkezik; a tulajdonjog csak lehetővé teszi a földtulajdonos számára, hogy a járadékot elvegye a farmertől. A másik a földmagántulajdon monopóliuma. Ez a monopólium sem logikailag, sem történelmileg nem függ össze elválaszthatatlanul* az előbbivel. Ez a monopólium egyáltalán nem *szükségszerű* velejárója a tőkés társadalomnak és a mezőgazdaság tőkés szervezetének. Egyrészt nagyon jól elképzelhetjük a tőkés mezőgazdaságot a föld magántulajdona nélkül, és sok következetes polgári közgazdász követelte is a föld nacionalizálását. Másrészt a valóságban is találkozunk a mezőgazdaság tőkés szervezetével olyan földeken, amelyek nincsenek magántulajdonban, például az állami és a közösségi földeken. Ezért feltétlenül meg kell különböztetni a monopólium e két fajtáját, következésképpen a különbözeti járadék mellett el kell ismerni az abszolút járadék létezését is, amely a föld magántulajdonából *ered***.

* Aligha kell figyelmeztetnünk az olvasót, hogy itt, ahol a földjáradék általános elméletével és a mezőgazdaság tőkés szervezetével foglalkozunk, nem térünk ki arra, hogy milyen régi és mennyire terjedt el a földmagántulajdon, és hogyan ássa alá a tengerentúli konkurrencia a monopólium utóbb említett formáját és részben mindkét formáját stb.

** Marx az 1905-ben megjelent „Értéktöbblet-elméletek" második kötetének második részében (Theorien über den Mehrwert,

Azt a lehetőséget, hogy a mezőgazdasági tőke értéktöbbletéből abszolút járadék keletkezzék, Marx azzal magyarázza, hogy a mezőgazdaságban a változó tőkének a tőke általános összetételéhez viszonyított részaránya nagyobb az átlagosnál (ez egészen természetes feltevés, ha tekintetbe vesszük, hogy a mezőgazdasági technika kétségtelenül elmaradott az iparihoz képest). Ha pedig ez így van, akkor a mezőgazdasági termékek értéke általában nagyobb termelési áruknál, az értéktöbblet pedig nagyobb a profitnál. A föld magántulajdonának monopóliuma azonban megakadályozza, hogy ez a többlet teljes egészében bekerüljön a profit kiegyenlítődési folyamatába, és az abszolút járadék ebből a többletből származik*.

II. Band, II. Theil) magyarázatokat fűz az abszolút járadék kérdéséhez, amelyek igazolják értelmezésem helyességét (különösen a monopólium két fajtáját illetőleg). Idézzük Marx művének idevonatkozó részét: „Ha a föld nemcsak a tőkéhez és a népességhez viszonyítva, hanem ténylegesen is korlátlan elem volna, «korlátlan», mint «a levegő és a víz», ha «korlátlan mennyiségben volna meg» (Ricardo-idézetek), akkor az a körülmény, hogy egyesek földet sajátítottak ki, valóban nem zárhatná ki azt, hogy mások is ugyanezt tegyék. Nem létezhetne semilyen földmagántulajdon (és nemcsak magán-, hanem „közös" vagy állami földtulajdon sem lehetne). Ebben az esetben, és ha még minden föld mindenütt egyenlően jó minőségű is lenne, a földért nem lehetne semmiféle járadékot szedni... A dolog veleje tehát a következő: Ha a föld úgy léteznék a tőkével szemben, mint minden más elemi természeti erő, akkor a tőke ugyanúgy hatna a földművelésben, mint minden más iparágban. Ebben az esetben sem földtulajdon, sem járadék nem lenne... Ha ellenben a föld 1) korlátozott, 2) ki van sajátítva, ha a tőke a földtulajdont előfeltételként találja maga előtt — és ez az eset ott, ahol a tőkés termelés fejlődik; ahol pedig nem volt meg ez az előfeltétel, mint a régi Európában, ott maga teremti meg, mint például az Egyesült Államokban —, akkor a föld már eleve nem elemi erőként hozzáférhető működési terület a tőke számára. Ezért van abszolút járadék, függetlenül a különbözeti járadéktól" (80, 81. old.[49]). Marx itt teljes határozottsággal megkülönbözteti a föld korlátozott voltát és azt, hogy a föld magántulajdonban van. (A szerző jegyzete az 1908-as kiadáshoz. — *Szerk.*)

* Mellesleg, szükségesnek tartottuk, hogy különösen részletesen foglalkozzunk Marx földjáradékelméletével, mivel P. Maszlov úr is tévesen értelmezi („Zsizny", 1901. 3. és 4. sz. „Az agrárkérdéshez"). P. Maszlov úr a pótlólagos tőkebefektetések csökkenő termelékenységét ha nem is törvénynek, de „szokásos" és mintegy normális jelenségnek tartja, a különbözeti járadékot ezzel a jelenséggel hozza összefüggésbe és elveti az abszolút járadék elméletét. P. Masz-

Bulgakov úr nagyon elégedetlen ezzel a magyarázattal és így kiált fel: „Ugyan miféle dolog ez az értéktöbblet, hogy mint a posztó vagy a gyapot, vagy bármely más áru, elegendő vagy nem elegendő a lehetséges kereslet fedezésére? Először is ez nem anyagi dolog, hanem fogalom, amely meghatározott társadalmi termelési viszony kifejezésére szolgál" (I. köt. 105. old.). Az „anyagi dolognak" és a „fogalomnak" ez a szembeállítása szemléltető példája annak a skolasztikának, amellyel manapság oly szívesen hozakodnak elő „kritika" címén. Milyen jelentősége lehetne a társadalmi termékrész „fogalmának", ha ennek a fogalomnak nem felelnének meg meghatározott „anyagi dolgok"? Az értéktöbblet a többlettermék pénzben kifejezett egyenértéke, amely meghatározott rész posztóból, gyapotból, gabonából és mindenféle más áruból áll. (A „meghatározottságot" természetesen nem úgy kell értelmezni, hogy a tudomány konkrétan meghatározhatja ezt a részt, hanem olyan értelemben, hogy ismerjük azokat a feltételeket, amelyek ennek a résznek a nagyságát általános vonásokban meghatározzák.) A mezőgazdaságban nagyobb a többlettermék (a tőkéhez viszonyítva), mint más iparágakban, s ez a különbség (amely a földtulajdon monopóliuma következtében nem kerül be a profit kiegyenlítődésébe) természetesen lehet „elegendő vagy nem elegendő" a monopolista földtulajdonos „keresletének fedezésére".

Megkímélhetjük az olvasót annak a földjáradékelméletnek részletes ismertetésétől, amelyet Bulgakov úr, saját szerény megjegyzése szerint „a maga erejéből", „a maga útján haladva" (I. köt. 111. old.) alkotott. Elegendő

---

lov úr érdekes cikkében sok helyes megjegyzés van a kritikusok ellen, de a cikk sokat veszít értékéből, részben azért, mert a szerző elmélete az imént említett hibában szenved (a marxizmus védelmezése során nem igyekezett pontosan meghatározni, hogy „saját" elmélete miben tér el Marx elméletétől), részben pedig azért, mert több állítása elhamarkodott és egészen helytelen, mint például az, hogy Bergyajev úr „teljesen megszabadul a polgári írók befolyásától" és különös érdeme, hogy „osztályszempontja következetes, anélkül hogy ez objektivitása rovására menne", továbbá az, hogy „Kautsky elemzése helyenként sok tekintetben ... részrehajló", hogy Kautsky „egyáltalán nem határozta meg, milyen irányban halad a termelőerők fejlődése a mezőgazdaságban" stb.

néhány megjegyzés is, hogy a „végső, legkevésbbé termelékeny" professzori „munkabefektetésnek" ezt a termékét jellemezzük. Az „új" földjáradékelmélet eszerint az igen régi recept szerint készült: „aki á-t mond, mondjon bé-t is". Ha már szabadverseny, akkor ne legyen egyáltalán semmi korlátja (mégha ilyen abszolút szabadverseny soha, sehol sem létezett is). Ha már monopólium, akkor nincs tovább. Vagyis a járadék egyáltalán nem az értéktöbbletből, s még csak nem is a mezőgazdasági termékből származik, hanem a nem-mezőgazdasági munka termékéből — egyszerűen sarc, adó, levonás az egész társadalmi termelésből, a földtulajdonos váltója. „Ilymódon a mezőgazdasági tőke és profitja, valamint a mezőgazdasági munka, általában a mezőgazdaság mint munka- és tőkebefektetési terület status in statu* a tőkés birodalomban . . . a tőke, az értéktöbblet, a munkabér és általában az érték minden (sic!) meghatározása a mezőgazdaságra alkalmazva csak imaginárius mennyiség" (I. köt. 99. old.).

Úgy-úgy. Most már minden világos. A mezőgazdaságban a tőkések is, a bérmunkások is csak imaginárius mennyiségek. De ha Bulgakov úr sok bolondságot beszél is össze, olykor az is megesik vele, hogy egészen értelmesen okoskodik. Tizennégy oldallal alább a következőket olvassuk: „A mezőgazdasági termékek előállítása a társadalomnak bizonyos munkamennyiségbe kerül: ez a termékek értéke." Pompás. Vagyis már legalább az érték „meghatározásai" nem egészen imaginárius mennyiségek. Továbbá: „Ha a termelés kapitalista módon van megszervezve, és a tőke áll a termelés élén, a gabona árát a termelési árak szerint határozzák meg, vagyis az adott munka- és tőkebefektetés termelékenységét össze fogják vetni az átlagos társadalmi termelékenységgel." Remek. Vagyis a tőke, az értéktöbblet és a munkabér „meghatározásai" sem egészen imaginárius mennyiségek. Vagyis van szabadverseny is (ha nem is abszolút), mert ha a tőke nem áramlanék a mezőgazdaságból az iparba és vissza, a „termelékenységet" lehetetlen volna „összevetni az átlagos társadalmi termelékenységgel". Továbbá: „A föld-

* — állam az államban. — *Szerk.*

monopólium következtében az ár az érték fölé emelkedik, egészen addig a határig, ameddig a piaci viszonyok megengedik." Nagyszerű. De hol látott Bulgakov úr olyasmit, hogy a sarc, az adó, a váltó stb. a piaci viszonyoktól függ? Ha az ár a monopólium következtében a piaci viszonyok által megengedett határig emelkedik, akkor az „új" és a „régi" földjáradékelmélet között mindössze annyi a különbség, hogy „a maga útján" haladó szerző nem értette meg egyrészt a föld korlátozott voltának hatása és a föld magántulajdonának hatása közötti különbséget, másrészt a „monopólium" fogalma és a „végső, legkevésbbé termelékeny munka- és tőkebefektetés" fogalma közötti összefüggést. Csodálkozhatunk-e ezek után azon, hogy még hét oldallal odább (I. köt. 120. old.) Bulgakov úr már egészen megfeledkezett „saját" elméletéről, és „ennek a (mezőgazdasági) terméknek a földtulajdonos, a tőkés farmer és a mezőgazdasági munkások közötti megosztása módjáról" elmélkedik? A ragyogó kritika ragyogó befejezése! Kitűnő eredménye annak az új, *bulgakovi járadékelméletnek*, amellyel mától fogva gazdagabbá lett a politikai gazdaságtan tudománya!

III

GÉPEK A MEZŐGAZDASÁGBAN

Most térjünk át Hertz könyvére (Die agrarischen Fragen im Verhältniss zum Sozialismus*. Bécs 1899. Oroszra fordította A. Iljinszkij, Szentpétervár 1900), amely Bulgakov úr véleménye szerint „kimagasló" mű. Egyébként bizonyos ideig együtt kell tárgyalnunk e két író azonos érveit.

A gépek kérdése a mezőgazdaságban és ezzel szoros kapcsolatban a nagy- és kisüzemi mezőgazdasági termelés kérdése különösen gyakran szolgál alkalmul arra, hogy a „kritikusok" „megcáfolják" a marxizmust. A továbbiak során tüzetesen fogjuk tárgyalni a „kritikusok" által fel-

* — „Az agrárkérdések a szocializmushoz való viszonylatban". — *Szerk.*

hozott egyes részletes adatokat. Most az idevágó általános szempontokat vizsgáljuk meg. A kritikusok oldalakon át rendkívül részletesen elmélkednek arról, hogy a gépek alkalmazása a mezőgazdaságban nagyobb nehézségekbe ütközik, mint az iparban, és ezért a mezőgazdaságban kisebb mértékben használnak gépeket, s a gépek jelentősége is kisebb. Mindez vitathatatlan. Ezt félreérthetetlenül leszögezte például Kautsky is — ugyanaz a Kautsky, akinek már puszta említésére is csaknem önkívületi állapotba esik Bulgakov, Hertz és Csernov úr. De ez a vitathatatlan tény egyáltalán nem cáfolja meg azt, hogy a mezőgazdaságban is gyorsan tért hódít a gépek használata és erős átalakító hatással van rá. A kritikusok csak ilyen mélyértelmű bölcselkedésekkel „térhetnek ki" ez elől az elkerülhetetlen következtetés elől, mint például: „... A mezőgazdaságot az jellemzi, hogy a termelési folyamatban a természet uralkodik, hogy az emberi akarat nem szabad ..." (Bulgakov, I. köt. 43. old.) „az ember bizonytalan és pontatlan munkája helyett mikroszkópikus és óriási méretű munkákat egyaránt matematikai pontossággal végez" (a gép az iparban). „A mezőgazdasági termékek termelése terén a gép nem végezhet semmi ehhez hasonlót (?), mert ez a munkaeszköz mindeddig nem az ember, hanem az anyatermészet kezében van. Ez nem képletes beszéd" (ugyanott). Ez valóban nem képletes beszéd, hanem egyszerűen üres frázis, mert mindenki tudja, hogy a gőzeke, a sorvetőgép, a cséplőgép stb. *„biztosabbá és pontosabbá" teszi* a munkát, következésképpen azt mondani, hogy „nem végezhet semmi ehhez hasonlót", nem egyéb, mint badarságot állítani! Ugyancsak badarság azt mondani, hogy a gép a mezőgazdaságban „a legkisebb mértékben sem (sic!) forradalmasíthatja a *termelést*" (Bulgakov, I. köt. 43—44. old. emellett a mezőgazdasági gépgyártás szakembereit idézi, akik azonban csak a mezőgazdasági és az ipari gépek közötti viszonylagos különbségről beszélnek), vagy olyasmit állítani, hogy „a gép itt nemcsak nem tudja függvényévé (?) tenni a munkást, hanem ennek a munkásnak továbbra is meghagyja a folyamat vezetőjének szerepét" (44. old.) — például a cséplőgép etetését?

A gőzeke fölényét Bulgakov úr azzal igyekszik kisebbíteni, hogy a mezőgazdasági gépgyártás és a mezőgazdasági tudomány szakembereinek (Fühling, Perels) megállapításaival szemben Stumpfére és Kutzlebre hivatkozik (akik azt írták, hogy a kisüzemű gazdaság fel tudja venni a versenyt a nagyüzemű gazdasággal), s emellett olyan érveket hoz fel, hogy gőzekével csak különleges talajon* és „rendkívül nagykiterjedésű birtokokon" lehet szántani (Bulgakov úr véleménye szerint ez az érv nem a kisüzemű gazdaság, hanem a gőzeke ellen szól!), hogy *12 hüvelyk* mélységű barázda mellett az igásállat munkája *olcsóbb*, mint a gőz stb. Egész köteteket tölthetnek meg ilyen érvekkel, de ezzel egyáltalán nem cáfolják meg sem azt, hogy a gőzeke tette lehetővé a rendkívül mély szántást (a 12 hüvelyknél mélyebbet is), sem pedig azt, hogy a gőzeke használata gyorsan elterjedt: Angliában 1867-ben csak 135 birtokon használták, 1871-ben már több mint 2 000 gőzeke volt használatban (Kautsky); Németországban a gőzekével dolgozó gazdaságok száma 1882-től 1895-ig 836-ról 1 696-ra emelkedett.

A mezőgazdasági gépek kérdésében Bulgakov úr többször idézi Fr. Bensinget, akit úgy mutat be, mint egy „mezőgazdasági gépekről szóló szaktanulmány szerzőjét" (I. köt. 44. old.). Nagy méltánytalanság lenne, ha nem mutatnánk rá ebben az esetben is arra, *hogyan* idéz Bulgakov úr és *hogyan* hazudtolják meg őt saját tanúi.

Amikor Bulgakov úr azt állítja, hogy az a marxi „konstrukció", mely szerint az állandó tőke a változó tőkéhez viszonyítva gyorsabban növekszik, nem alkalmazható a mezőgazdaságra, arra hivatkozik, hogy a mezőgazdaság termelékenységének növekedése arányában egyre nagyobb munkaerőbefektetés szükséges, és többek közt Bensing számítását idézi. „Az általános emberi munka-

* Hertz kiváltkép „diadalittas" képpel kapaszkodik bele ebbe, annak az „abszolút" megállapításnak helytelenségét bizonygatva (65. old.; orosz ford. 156. old.), hogy a gőzeke „minden körülmények között" felülmúlja a lófogatú ekét. Éppen erről mondják, hogy nyitott kaput dönget!

szükséglet a különböző gazdálkodási rendszerek esetén a következőképpen alakul: háromnyomásos gazdálkodás esetén 712 munkanap; norfolki váltógazdaság esetén 1 615 munkanap; jelentékeny cukorrépatermeléssel kombinált váltógazdaság esetén 3 179 munkanap" 60 hektáronként. (*Franz Bensing:* „Der Einfluss der landwirtschaftlichen Maschienen auf Volks- und Privatwirtschaft"*. Boroszló 1897. 42. old. Bulgakov, I. köt. 32. old.) Csak az a bökkenő, hogy Bensing ezzel a számítással éppen a gépek növekvő szerepét akarja bizonyítani; ezeket a számokat Németország egész mezőgazdaságára alkalmazva kiszámítja, hogy a rendelkezésre álló mezőgazdasági munkásokkal csak háromnyomásos rendszer szerint lehetne megművelni a földet, és hogy emiatt általában *lehetetlen* volna a váltógazdaság bevezetése, ha nem alkalmaznának gépeket. Minthogy tudjuk, hogy a régi háromnyomásos gazdálkodás idején alig használtak gépeket, Bensing számítása éppen az *ellenkezőjét* bizonyítja annak, amit Bulgakov úr akar bizonyítani, nevezetesen azt, hogy a mezőgazdaságban a termelékenység növekedésének szükségszerű velejárója az állandó tőkének a változó tőkéhez viszonyított gyorsabb növekedése.

Bulgakov úr más alkalommal azt állítja, hogy „alapvető (sic!) különbség van a gép szerepe közt a feldolgozó iparban, illetőleg a mezőgazdaságban", és Bensing szavait idézi: „a mezőgazdasági gépek nem növelhetik végtelenül a termelést, mint az ipari gépek . . . " (I. köt. 44. old.). Bulgakov úrnak azonban ismét nincs szerencséje. Bensing könyvének „A mezőgazdasági gépek hatása a bruttó jövedelemre" c. VI. fejezete elején beszél a mezőgazdasági és ipari gépek közti korántsem „alapvető" különbségről. Miután minden egyes géppel kapcsolatban behatóan megvizsgálta a mezőgazdasági szakirodalom és az általa külön szervezett adatgyüjtés tényeit, a következő általános eredményre jutott: a bruttó bevétel növekedése gőzeke használata esetén 10 százalék, sorvetőgép használata

* — „A mezőgazdasági gépek hatása a nemzet- és magángazdaságra". — *Szerk.*

esetén 10 százalék, cséplőgép használata esetén 15 százalék, azonkívül a sorvetőgép a vetőmag 20 százalékát takarítja meg, és csak a burgonyaszedőgép használata esetén mutatkozik a bruttó bevétel 5 százalékos csökkenése. Bulgakov úrnak azt az állítását, hogy „mindenesetre a gőzeke az egyetlen mezőgazdasági gép, amely mellett felhozhatók bizonyos technikai megfontolások" (I. köt. 47—48. old.), *mindenesetre* ugyanaz a Bensing cáfolja meg, akire a meggondolatlan Bulgakov úr ugyanott hivatkozik.

Bensing, hogy minél pontosabb és teljesebb képet nyujtson a gép jelentőségéről a mezőgazdaságban, több igen részletes számítás alapján állapítja meg a gép nélkül folytatott, az egy, két stb. gépet, végül — a gőzekét és a mezei kisvasutakat (Feldbahnen) is beleértve — minden fontosabb gépet alkalmazó gazdálkodás eredményét. Kiderül, hogy ott, ahol nem alkalmaznak gépeket, a bruttó bevétel 69 040 márka, a kiadás 68 615 márka, a tiszta jövedelem 425 márka, vagyis hektáronként 1,37 márka, azokban a gazdaságokban pedig, ahol az összes fontosabb gépeket használják, a bruttó bevétel 81 078 márka, a kiadás 62 551,5 márka, a tiszta jövedelem 18 526,5 márka, vagyis 59,76 márka hektáronként, tehát *több mint negyvenszer annyi*. És ez csupán a gépek hatása, mert Bensing változatlannak tételezi fel a gazdálkodás rendszerét! Hogy a géphasználat, mint Bensing számításai mutatják, az állandó tőke hatalmas növekedésével és a változó tőkének (vagyis a munkaerőre fordított tőkének és a munkások számának) *csökkenésével* jár, az magától értetődik. Egyszóval Bensing munkája teljes egészében megcáfolja Bulgakov urat, kimutatja a nagyüzem fölényét a mezőgazdaságban, és azt is bebizonyítja, hogy az a törvény, mely szerint az állandó tőke a változó tőkéhez viszonyítva gyorsabban növekszik, a mezőgaždaságra is érvényes.

Csak egy dologban áll közel Bulgakov úr Bensinghez, s ez az, hogy az utóbbi tisztán burzsoá álláspontón áll, egyáltalán nem érti a kapitalizmus ellentmondásait és a legnagyobb lelkinyugalommal húny szemet afölött, hogy a gépek kiszorítják a munkásokat stb. A német professzo-

roknak ez a higgadt és pedáns tanítványa épp olyan gyűlölettel beszél Marxról, mint Bulgakov úr. Csakhogy Bensing következetesebb: azt állítja, hogy Marx általában, a mezőgazdaságban és az iparban egyaránt „ellensége a gépeknek", mert — úgymond — Marx „elferdíti a tényeket", amikor a gépeknek a munkásokra gyakorolt káros hatásáról beszél és általában minden baj okát a gépekben látja (Bensing, id. mű, 4, 5, 11. old.). Az, ahogyan Bulgakov úr Bensingre hivatkozik, újra és újra megmutatja, mit vesznek át a „kritikus" urak a burzsoá tudósoktól és mi az, amit nem akarnak észrevenni.

Hogy Hertz „kritikája" milyen természetű, az világosan látható a következő példából: a 149. oldalon (orosz fordítás) „tárcairói módszerekkel" vádolja Kautskyt, a 150. oldalon pedig ilyen érvekkel „cáfolja" azt az állítást, hogy a nagyüzemi termelés fölényben van a géphasználat tekintetében: 1. szövetkezeti vásárlás útján a kisgazdaságok is *hozzájuthatnak* gépekhez. Ez ugyebár megcáfolja azt a *tényt*, hogy a gépek inkább a nagygazdaságokban terjedtek el! Hogy kik *juthatnak hozzá* jobban a szövetkezeti egyesülés áldásaihoz, arról egy másik tanulmányban még külön beszélünk majd Hertz-cel. 2. David kimutatta a „Sozialistische Monatshefté"-ben[50] (V. évf. 2. sz.), hogy a géphasználat a kis gazdaságokban „széles körben elterjedt és gyorsan növekszik... hogy sorvetőgépeket gyakran" (sic!) „még egészen kis gazdaságokban is láthatunk. Ugyanez mondható a szénakaszáló- és más gépekről" (63. old.; orosz ford. 151. old.). De ha az olvasó előveszi David cikkecskéjét*, akkor rájön arra, hogy David a gépet használó gazdaságok *abszolút számát* veszi, nempedig e gazdaságoknak a megfelelő csoportokhoz tartozó gazdaságok számához viszonyított százalékát (Kautsky magától értetődően az utóbbit veszi).'

Lássuk erre vonatkozólag egész Németország 1895-ös adatait**.

---

* David „Szocializmus és mezőgazdaság" c. könyvében (Szentpétervár 1906) megismétli ezt a helytelen módszert (179. old.). (A szerző jegyzete az 1908-as kiadáshoz. — *Szerk.)*

** „Stat. d. D. R." 112. köt. 36*. old.

A gazdaságok csoportjai nagyság szerint	A gazdaságok száma összesen	Ezek közül gépeket használ					
		Vető-gépet	%	Sor-vető-gépet	%	Kaszáló- és aratógépet	%
2 ha-ig	3 236 367	214	0,01	14 735	0,46	245	0,01
2— 5 «	1 016 318	551	0,05	13 088	1,29	600	0,06
5— 20 «	998 804	3 252	0,33	48 751	4,88	6 746	0,68
20—100 «	281 767	12 091	4,29	49 852	17,69	19 535	6,93
100 és nagyobb	25 061	12 565	50,14	14 366	57,32	7 958	31,75
Összesen ...	5 558 317	28 673	0,52	140 792	2,54	35 084	0,63

Lám milyen pompásan igazolják ezek az adatok Davidnak és Hertznek azt az állítását, hogy „még egészen kis gazdaságokban is“ „gyakran“ láthatunk vető- és kaszálógépeket! És ha Hertz azt a „következtetést“ vonja le, hogy „Kautsky állítása statisztikailag teljesen kritikán aluli“, akkor vajjon ki alkalmaz valójában igazi tárcairói módszereket?

Mint furcsaságot kell megemlíteni, hogy maguk a „kritikusok“, akik tagadják a nagyüzemi gazdaság fölényét a géphasználat terén, akik tagadják azt a tényt, hogy ennek következtében a kisgazdaságban mértéken felül dolgoznak és elégtelen a fogyasztás, könyörtelenül önmagukat hazudtolják meg, mihelyt a dolgok tényleges állását érintik (és megfeledkeznek „fő feladatukról“ — az „ortodox“ marxizmus megcáfolásáról). „A nagygazdaság — mondja például Bulgakov úr könyvének II. kötetében (115. old.) — mindig intenzívebb tőkével dolgozik, mint a kisgazdaság, s ezért az eleven munkaerővel szemben természetesen előnyben részesíti a termelés mechanikai tényezőit.“ Hogy Bulgakov úr mint „kritikus“, Sztruve és Tugan-Baranovszkij úr nyomán, a vulgáris közgazdaságtan felé hajlik és szembeállítja a „termelés“ mechanikai és eleven *„tényezőit“*, az valóban egészen „természetes“. De természetes volt-e, hogy oly meggondolatlanul tagadta a nagygazdaság fölényét?

Bulgakov úr úgy beszél a mezőgazdasági termelésben érvényesülő koncentrációról, mint „a koncentráció misztikus törvényéről“ stb. De egyszercsak angliai adatokba

ütközik, és kiderül, hogy a farmok koncentrációjának tendenciája az 50-es évektől a 70-es évek végéig tartott. „A kis fogyasztó gazdaságok — írja Bulgakov úr — nagyobbakban egyesültek. A földparcelláknak *ez* a konszolidálódása egyáltalán nem a nagy- és a kisüzem harcának (?), hanem a landlordok tudatos (!?) törekvésének eredménye, akik néhány igen csekély járadékot fizető kisgazdaságnak magas járadék fizetésére képes nagygazdaságban való egyesítésével akarták növelni járadékukat" (I. köt. 239. old.). Érti ezt, kedves olvasó? **Nem** a nagy és a kicsi harcáról van szó, **hanem** arról, hogy az utóbbit mint kevésbbé jövedelmezőt kiszorítja az előbbi? „Ha a gazdaság tőkés alapokon áll, akkor vitathatatlan, hogy a tőkés nagygazdaság bizonyos határok között kétségtelenül előnyben van a tőkés kisgazdasággal szemben" (I. köt. 239—240. old.). Ha ez vitathatatlan, akkor miért lármázik annyira Bulgakov úr, és miért kelt ki (a „Nacsaló"-ban) Kautsky ellen, aki (az „Agrárkérdésben") a nagy- és kisüzemi termelésről szóló fejezetet ezzel a kijelentéssel *kezdi:* „Minél inkább tőkés jellegűvé válik a földművelés, annál jobban fokozza a nagy- és a kisüzem technikája közötti minőségi különbséget."

De Angliában nemcsak a mezőgazdaság virágzási időszaka, hanem a válság időszaka is a kisgazdaságra nézve hátrányos következtetések levonására késztet. Az utóbbi évek bizottsági jelentései „csodálatos következetességgel hangoztatják, hogy a válság éppen a kistermelőkre nehezedik a legsúlyosabban" (I. köt. 311. old.). „Házuk — mondja egy jelentés a kistulajdonosokról — rosszabb az átlagos külvárosi munkásházikóknál... Megdöbbentően nehéz munkát végeznek valamennyien és jóval hosszabb időn át dolgoznak, mint a munkások; sokan vannak köztük, akik azt mondják, hogy anyagi helyzetük kedvezőtlenebb, mint ez utóbbiaké, hogy rosszabbul élnek és csak ritkán esznek friss húst..." „A jelzáloggal terhelt yeoman-ek voltak az elsők, akik tönkrementek" (I. köt. 316. old.)... „Annyira takarékoskodnak mindennel, hogy az még a munkásoknál is csak ritkán tapasztalható..." „A kisfarmerek még tarthatják magukat, amíg a családtagok ingyen dolgoznak..."

„Hogy a kisfarmer élete hasonlíthatatlanul nehezebb, mint a munkásé, arról aligha kell külön beszélni" (I. köt. 320—321. old.). Azért idéztük ezeket a helyeket, hogy az olvasó maga ítélhesse meg, helyes-e vagy helytelen Bulgakov úr alábbi következtetése: „Az agrárválság korszakáig fennmaradt gazdaságok könyörtelen tönkrejutása csak (!!) azt bizonyítja, hogy a kistermelők hasonló esetekben gyorsabban pusztulnak el, mint a nagyok, és semmi többet (sic!!). Ebből bármiféle általános következtetést levonni általános gazdasági életképességükre vonatkozóan teljes lehetetlenség, mert ebben a korszakban az egész angol mezőgazdaság gyengének bizonyult" (I. köt. 333. old.). Ugye nem rossz? Bulgakov úr a parasztgazdaság általános fejlődési feltételeiről szóló fejezetben még általánosítja is ezt a pompás elmélkedési módot: „A hirtelen áresés súlyosan kihat minden termelési formára, a paraszti termelés azonban, minthogy tőkében a leggyengébb, természetesen kevésbbé szilárd, mint a nagyüzemi termelés (ami általános életképességének kérdését a legkevésbbé sem érinti)" (II. köt. 247. old.). Tehát a tőkés társadalomban a tőkeszegény gazdaságok kevésbbé szilárdak, de ez nem érinti „általános" életképességüket!

Hertz okoskodásai is éppilyen következetlenek. Hertz „megcáfolja" (a fent jellemzett módon) Kautskyt, de amikor Amerika kerül szóba, elismeri nagyobb gazdaságainak előnyeit, mert ott „sokkal nagyobb mértékben alkalmazhatnak gépeket, amit a mi parcellagazdálkodásunk nem enged meg" (36. old.; orosz ford. 93. old.); elismeri, hogy „az európai paraszt gyakran dédapja módjára gazdálkodik, éppúgy robotol a betevő falatjáért, mint a munkás, s nem törekszik jobbra" (ugyanott). Hertz általában is elismeri, hogy „a kisüzem viszonylag több munkát fordít a termelésre, mint a nagyüzem" (74. old.; orosz ford. 177. old.), és adataival hasznos felvilágosítással szolgálhatna Bulgakov úrnak arra, hogy a gőzeke bevezetésével mennyivel emelkedett a terméshozam (67—68. old.; orosz ford. 162—163. old.) stb.

Annak, hogy kritikusaink ennyire bizonytalan elméleti nézeteket vallanak a mezőgazdasági gépek jelentőségéről, természetes velejárója az, hogy gyámoltalanul

szajkózzák a gépektől irtózó agráriusok merőben reakciós érveit. Igaz, Hertz még nagyon határozatlan ebben a kényes kérdésben; amikor arról beszél, hogy a mezőgazdaságban milyen „nehézségekbe" ütközik a gépek bevezetése, megjegyzi: „azt állítják, hogy télen annyi szabad idejük marad, hogy általában előnyösebb a kézi cséplés" (65. old.; orosz ford. 156—157. old.). Hertz sajátságos logikájával nyilvánvalóan azt a következtetést hajlandó ebből levonni, hogy ez a tény nem a kisüzem ellen, nem a gépek bevezetésének kapitalista akadályai ellen, hanem a gépek ellen szól! Bulgakov úr ezért nem ok nélkül rója fel Hertznek, hogy „túlságosan kötik pártjának nézetei" (II. köt. 287. old.). Az orosz professzor természetesen fölötte áll az ilyen megalázó „kötelékeknek", és büszkén kijelenti: „Eléggé mentes vagyok attól az előítélettől, amely különösen a marxista irodalomban terjedt el, hogy minden gépben haladást kell látni" (I. köt. 48. old.). Sajnos a konkrét következtetések egyáltalán nem felelnek meg nagyszerű, szárnyaló okfejtésének. „A gőzcséplőgép — írja Bulgakov úr —, amely igen sok munkást fosztott meg téli foglalkozásától, kétségtelenül érzékenyen sujtotta a munkásokat, s ezt a bajt nem kárpótolták a technikai előnyök*. Többek között erre utal Goltz azzal az utópikus kívánságával" (II. köt. 103. old.), hogy *korlátozzák* a cséplőgép, különösen a gőzcséplőgép használatát, mert ezzel „javítanának a mezőgazdasági munkások helyzetén és csökkentenék a kivándorlást és a vándorlást" — fűzi hozzá Goltz (vándorláson Goltz valószínűleg a városokba való költözést érti — fűzzük hozzá mi).

Emlékeztetjük az olvasót, hogy Goltznak éppen erre az eszméjére utalt „Agrárkérdés"-ében Kautsky is. Ezért nem lesz érdektelen, ha összehasonlítjuk a marxista előítéletekben megfeneklett szűklátókörű ortodox és a „kriticizmus" egész szellemét kitűnően elsajátító modern kritikus álláspontját a gazdaság (a gépek jelentősége) és a politika (a gépek korlátozása) konkrét kérdésében.

* V. ö. I. köt. 51. old.: „. . . a gőzcséplőgép . . . elvégzi a munkában amúgyis szegény téli időszak főmunkáját (ezért több mint kétes, hogy ez a gép az egész (sic!!) mezőgazdaság számára hasznos lenne; még fogunk találkozni ezzel a ténnyel)".

Kautsky azt mondja („Agrarfrage"*, 41. old.), hogy Goltz különösen „káros hatást" tulajdonít a cséplőgépnek: megfosztja a mezőgazdasági munkásokat téli fő foglalkozásuktól, a városokba űzi őket, fokozza a falu elnéptelenedését. És Goltz a cséplőgépek használatának korlátozását ajánlja, ezt indítványozza — fűzi hozzá Kautsky — „látszólag a mezőgazdasági munkások érdekében, valójában azonban a földbirtokosok érdekében, akiknek", mint maga Goltz mondja, „az ilyen korlátozásból származó veszteségét ha nem is azonnal, de a jövőben bőségesen kárpótolni fogja a nyár idején rendelkezésre álló nagyobb munkáslétszám". „Szerencsére — folytatja Kautsky — ez a konzervatív munkásbarátság nem más, mint reakciós utópia. A cséplőgép «azonnal» hasznot hajt, sokkal nagyobb hasznot, semhogy a földbirtokosok «a jövőben» elérhető haszon kedvéért lemondhatnának használatáról. És a cséplőgép így továbbra is folytatni fogja forradalmi munkáját; a városokba fogja űzni a mezőgazdasági munkásokat és ezáltal egyrészt a falusi munkabérek emelkedésének, másrészt a gépesítés további fejlesztésének hatalmas segítőeszköze lesz."

Fölöttébb jellemző Bulgakov úr állásfoglalása egy szociáldemokrata és egy agrárius ilyen kérdésfeltevésével kapcsolatban; jó kis példája ez annak, hogy általában az egész modern „kritika" a proletariátus pártja és a burzsoázia pártja között foglalt állást. A kritikus magától értetődően nem olyan szűklátókörű és nem olyan sablonos, hogy az osztályharc álláspontjára helyezkedjék és olyan nézetet valljon, hogy a kapitalizmus forradalmasítja a társadalmi viszonyokat. Másrészt azonban, ha kritikusunknak „megjött is az esze", visszaemlékezései azokra az időkre, amikor még „ifjú és bohó" volt, és osztotta a marxizmus előítéleteit, mégis akadályozzák őt abban, hogy teljesen elfogadja új cimborája, az agrárius programmját, aki abból kiindulva, hogy a gépek „az *egész* mezőgazdaságra" nézve károsak, teljesen észszerűen és következetesen vezeti le azt az óhaját, hogy tiltsák be őket. S a mi derék kritikusunk is olyan helyzetbe kerül, mint Buridán

* — „Agrárkérdés". — *Szerk.*

szamara a két szénaköteg között: egyrészt már teljesen képtelen megérteni az osztályharcot és most csak arról tud beszélni, hogy a gépek „az *egész* mezőgazdaságra nézve" károsak, s közben elfelejti, hogy az *egész* modern mezőgazdaságot elsősorban vállalkozók irányítják, akik csak a profitjukra gondolnak, — annyira elfelejtette „ifjú éveit", amikor még marxista volt, hogy már ilyen bárgyúságot kérdez: „kárpótolják-e" a technikai előnyök a gépeknek a munkásokra gyakorolt káros hatását (márpedig nemcsak a gőzcséplőgép gyakorol káros hatást, hanem a gőzeke, a kaszálógép, a magtisztítógép stb. is)? Még azt sem veszi észre, hogy az agrárius voltaképpen csak a munkás fokozottabb leigázását akarja, télen-nyáron egyaránt. Másrészt azonban homályosan emlékszik arra az elavult „dogmatikus" előítéletre, hogy a gépek betiltása utópia. Szegény Bulgakov úr, vajjon kivergődik-e ebből a kényelmetlen helyzetből?

Érdekes, hogy kritikusaink, akik mindenképpen kisebbíteni igyekeznek a mezőgazdasági gépek jelentőségét, sőt még „a csökkenő földhozadék törvényére" is ráfanyalodnak, elfelejtettek (vagy szándékosan nem kívántak) rámutatni a mezőgazdaságnak arra az új technikai forradalmi átalakulására, amelyet az elektrotechnika készít elő. Ezzel szemben Kautsky, aki P. Maszlov úr fölöttébb igazságtalan megítélése szerint „lényeges hibát követett el, amikor egyáltalán nem határozta meg, hogy milyen irányban halad a mezőgazdaságban a termelőerők fejlődése" („Zsizny" 1901. 3. sz. 171. old.) — Kautsky már 1899-ben rámutatott a villamosság jelentőségére a mezőgazdaságban („Agrarfrage"). Ma a közelgő technikai forradalmi átalakulás jelei már világosabban mutatkoznak. Kísérleteket tesznek arra, hogy elméletileg megvilágítsák az elektrotechnika jelentőségét a mezőgazdaságban (lásd dr. Otto Pringsheim. „Landwirtschaftliche Manufaktur und elektrische Landwirtschaft", Brauns Archiv*, XV. köt. 1900. 406—418. old., és K. Kautsky cikkét a „Neue Zeit"-ben[51], XIX. évf. 1. köt. 1900—1901. 18. sz.

* — „Mezőgazdasági manufaktúra és villamosított mezőgazdaság", Braun Archivuma. — *Szerk.*

„Die Elektrizität in der Landwirtschaft"*); gyakorlatilag gazdálkodó földbirtokosok leírják a villamosság alkalmazása terén szerzett tapasztalataikat (Pringsheim idézi Adolf Seufferheld könyvét, amelyben Seufferheld beszámol saját gazdaságában szerzett tapasztalatairól); ezek a villamosságban látják azt az eszközt, amely újra jövedelmezővé teszi a mezőgazdaságot, s felszólítják a kormányt és a földbirtokosokat, hogy építsenek központi erőműveket, termeljenek nagy mennyiségben villanyerőt a mezőgazdák számára (a mult évben jelent meg Königsbergben P. Mack keletporoszországi földbirtokos könyve: „Der Aufschwung unseres Landwirtschaftsbetriebes durch Verbilligung der Produktionskosten. Eine Untersuchung über den Dienst, den Maschinentechnik und Elektrizität der Landwirtschaft bieten."**).

Pringsheim nézetünk szerint igen helyesen jegyzi meg, hogy a mai mezőgazdaság — általános technikai színvonalát, sőt talán gazdasági rendszerét tekintve is — közelebb áll az ipar fejlődésének ahhoz a szakaszához, amelyet Marx „manufaktúrának" nevezett. A kézimunka és az egyszerű kooperáció túlsúlya, a gépek szórványos használata, a termelés viszonylag kis méretei (ha például egy-egy vállalat évente eladott termékeinek összegét tekintjük), a legtöbb esetben aránylag kisméretű piac, a nagy- és kisüzem kapcsolata (az utóbbi, akár a kézműiparos a nagy manufaktúratulajdonosnak, munkaerőt szolgáltat az előbbinek, vagy az előbbi felvásárolja az utóbbi „félgyártmányát", például a nagygazdák felvásárolják a kistermelők cukorrépáját, jószágát stb.) — mindezek az ismertetőjelek valóban amellett szólnak, hogy a mezőgazdaság még nem érte el a marxi értelemben vett igazi „gépesített nagyipar" fokát. A mezőgazdaságban még nincs egységes termelési mechanizmussá kiépített „géprendszer".

Természetesen nem szabad túlozni e hasonlat értelmét; egyrészt a mezőgazdaságnak vannak olyan sajátosságai, amelyek egyáltalán nem küszöbölhetők ki (ha eltekintünk a fehérje és a táplálék laboratóriumi előállításának

* — „A villamosság a mezőgazdaságban". — *Szerk.*

** — „Mezőgazdasági termelésünk fellendítése a termelési költségek csökkentése útján. Tanulmány arról, hogyan szolgálja a gépi technika és a villamosság a mezőgazdaságot." — *Szerk.*

túlságosan távoli és túlságosan problematikus lehetőségétől). E sajátosságok következtében a gépesített nagyüzemi termelésnek a mezőgazdaságban sohasem lesznek meg *mindazok* a jellegzetességei, amelyekkel az iparban tűnik ki. Másrészt az ipari nagyüzemi termelés már a manufaktúrában is túlsúlyban van és jelentős technikai fölényre tesz szert a kisüzemi termeléssel szemben. Ezt a fölényt a kisiparos még sokáig a munkanap meghosszabbításával és a szükségletek csökkentésével próbálta ellensúlyozni, ami a kézművesre és a mai kisparasztra egyaránt oly jellemző. Minthogy a manufaktúrában a kézi munka volt az uralkodó, ez még bizonyos lehetőséget nyujtott arra, hogy a kisüzem ilyen „hősies" eszközökkel tartsa fenn magát — de azokat, akik ezzel áltatták magukat és a kézműves életképességéről beszéltek (mint ahogy a mai kritikusok a paraszt életképességéről beszélnek), igen hamar megcáfolta az az „ideiglenes tendencia", amely hatástalanná teszi a technikai tespedés „egyetemes törvényét". Példaképpen megemlítjük azokat az orosz kutatókat, akik a hetvenes években Moszkva kormányzóság takácsiparát tanulmányozták. A gyapotszövés terén — mondották — a kézitakács elvesztette a játszmát — a gép kerekedett felül; ezzel szemben a selyemszövés terén még tarthatják magukat a kézitakácsok; itt még korántsem olyan tökéletesek a gépek. Eltelt két évtized, s a technika ismét kiűzte a kistermelést egyik utolsó menedékéből, mintha csak azt mondotta volna azoknak, akiknek van fülük, hogy halljanak és szemük, hogy lássanak: a közgazdásznak mindig előre, a technikai fejlődés irányába kell tekintenie, különben nyomban lemarad, mert aki nem akar előre tekinteni, az hátat fordít a történelemnek. Itt nincs és nem is lehet középút.

„Azoknak az íróknak, akik Hertzhez hasonlóan úgy tárgyalták ezt a témát (a mezőgazdasági nagy- és kisüzem közötti versenyviszonyokat), hogy ügyet sem vetettek az elektrotechnika befolyására, újból kell kezdeniök vizsgálatukat" — jegyzi meg találóan Pringsheim, s megjegyzése még sokkal inkább vonatkozik Bulgakov úr kétkötetes munkájára.

A villamosenergia olcsóbb, mint a gőzerő, könnyeb-

ben eloszthatő, sokkal könnyebben vezethető igen nagy távolságokra, a gép járása villanymeghajtás esetén pontosabb és egyenletesebb, s ezért sokkal alkalmasabb cséplésre, szántásra, fejésnél, szecskavágásra* stb. Kautsky egy magyar latifundiumot ír le**, ahol a villamosságot egy központi telepről vezetik minden irányban a birtok távoleső részeire, és ezzel a villamossággal mezőgazdasági gépeket hajtanak, répát vágnak, vizet húzatnak, világítanak stb. stb. „Ahhoz, hogy naponta egy 29 méter mély kútból egy 10 méter magas tartályba 300 hektoliter vizet szivattyúzzanak, és hogy 240 tehén, 200 üszőborjú, 60 igásökör és ló számára takarmányt készítsenek, vagyis azelőtt a répa felaprításához és a szecskavágáshoz télen két pár ló, nyáron egy pár ló volt szükséges, ami 1 500 forintba került. Az igásjószág helyett most egy két- és egy háromlóerős motor dolgozik, amelyek üzembentartása, minden költséget beszámítva 700 forintba, vagyis 800 forinttal kevesebbe kerül" (Kautsky, az id. helyen). Mack egy ló napi munkájának költségeit 3 márkára becsüli, de ha a ló munkáját villanyerő végzi, ugyanez a munka 40—75 pfennigbe kerül, vagyis 400—700%-kal olcsóbb. Ha 50 vagy még több év multán — mondja Mack — a német mezőgazdaságban 1¾ millió lovat villanyerővel pótolnának (1895-ben a német mezőgazdaságban 2,6 millió lovat + 1,0 millió ökröt + 2,3 millió tehenet használtak mezei munkára, ebből 1,4 millió lovat és 0,4 millió ökröt a 20 hektárnál nagyobb gazdaságokban), ezzel a kiadások 1 003 millió márkáról 261 millió márkára, tehát 742 millió márkával csökkennének. Azt az óriási területet, amelyen állati takarmányt termesztenek, emberi táplálék termelésére lehetne fordítani, meg lehetne javítani a munkások élelmezését, akiket Bulgakov úr a „természet ajándékainak egyre fukarabb osztogatásával", a „kenyérkérdéssel" stb. ijesztget. Mack a villamosenergia állandó kihasználása

* Figyelmébe ajánljuk ezt a merész Bulgakov úrnak, aki nagymerészen és teljesen alaptalanul „a mezőgazdasági termelés olyan ágairól" beszél, „amelyekben egyáltalán nem alkalmazhatók gépek, mint például az állattenyésztésben" (I. köt. 49. old.).

** Ismét szíves figyelmébe ajánljuk Bulgakov úrnak, aki „a nagyüzemi gazdaság latifundiális elfajulásáról" szavalt

céljából nyomatékosan ajánlja a mezőgazdaság és az ipar egyesítését, javasolja a mazuri csatorna megépítését, amely 5 központi erőművet láthatna el villanyerővel és ezek a központok 20—25 kilométeres körzetben elláthatnák villanyenergiával a mezőgazdákat; ugyanebből a célból ajánlja a tőzeg hasznosítását és sürgeti a mezőgazdák egyesülését, mert „már csak szövetkezés útján és az iparral és a nagytőkével összefogva lehetséges termelési águnkat jövedelmezővé tenni" (Mack, 48. old.). Magától értetődik, hogy a termelés új módjainak alkalmazása számtalan nehézségbe fog ütközni. Nem fog símán menni, hanem cik-cakban halad majd, de hogy előrehalad, hogy a mezőgazdaság forradalmasodása elkerülhetetlen, ahhoz aligha férhet kétség. „A fogatok nagy részének villanymotorokkal való helyettesítése — mondja helyesen Pringsheim — azt jelenti, hogy a géprendszer a mezőgazdaságban is lehetséges... Amire a gőzerő nem volt képes, azt biztosan eléri az elektrotechnika: a mezőgazdaságot régi manufaktúrából modern nagyüzemmé alakítja át" (Pringsheim, id. mű, 414. old.).

Nem térünk ki részletesebben arra, hogy az elektrotechnika bevezetése a mezőgazdaságba a nagyüzemi termelés óriási győzelmét fogja jelenteni (s részben már jelenti is); ez annyira nyilvánvaló, hogy nem szorul külön bizonyításra. Nézzük meg inkább, milyen modern gazdaságokban vannak meg annak a „géprendszernek" a csírái, amelyet egy központi erőmű mozgat. Hiszen a géprendszert a különféle gépek gyakorlati alkalmazásának kell megelőznie, a géprendszerhez előbb sok gép egyidejű használatának példái kellenek. Erre a kérdésre a német földművelő gazdaságok 1895 június 14-i számlálási adatai adnak választ. Adataink vannak minden egyes csoport saját vagy idegen gépeket használó gazdaságainak számáról (Bulgakov úr hibát követ el, amikor ezeknek az adatoknak egy részét a II. kötet 114. oldalán idézi és azt gondolja, hogy azok a *gépek* számára vonatkoznak. Egyébként magától értetődik, hogy a saját vagy idegen gépeket alkalmazó gazdaságok számára vonatkozó adatok a valóságosnál kisebbnek tüntetik fel a nagyüzemi termelés fölényét. A nagygazdáknak gyakrabban vannak saját

gépeik, mint a kistermelőknek, akik túlságosan nagy árat fizetnek a gépek használatáért). Ezek az adatok vagy általában a gépek, vagypedig külön egyes gépfajták használatára vonatkoznak, úgy hogy nem állapíthatjuk meg, *hány* gépet használtak a különböző csoportokhoz tartozó gazdaságok. Ha azonban minden egyes csoporton belül összeadjuk az egy-egy gépfajtát használó gazdaságok számát, megkapjuk mindenféle mezőgazdasági gép *használati eseteinek a számát.* Közöljük az ilymódon feldolgozott adatokat, amelyek megmutatják, hogyan készítik elő a mezőgazdaságban a „géprendszert“:

A gazdaságok nagysága	100 gazdaság közül általában mezőgazdasági gépet használt (1895)	100 gazdaságban a különböző mezőgazdasági gépek használati eseteinek száma (1895)
2 *ha*-ig	2,03	2,30
2— 5 «	13,81	15,46
5— 20 «	45,80	56,04
20—100 «	78,79	128.46
100 *ha* és nagyobb ...	94,16	352,34
Összesen	16,36	22,36

Eszerint az 5 hektárig terjedő kisgazdaságokban (ezek alkotják a gazdaságok több mint háromnegyedét, 5,5 millió gazdaság közül 4,1 millió, vagyis 75,5% ilyen kisgazdaság; ugyanakkor azonban a 32,5 millió hektár földből csak 5 millió hektár, vagyis 15,6% az övék) egészen jelentéktelen azoknak az *eseteknek* száma, amikor valamilyen mezőgazdasági gépet használtak (a tejgazdaságban használt gépeket is beleszámítva). A középgazdaságokban (5—20 *ha*) a gazdaságok fele sem használt általában gépet, és 100 gazdaságban csak 56 esetben használtak mezőgazdasági gépeket. Csak a tőkés nagyüzemi termelésben* látjuk, hogy a gazdaságok *többsége* ($^3/_4$—$^9/_{10}$) használ gépe-

* 5,5 millió gazdaság közül csak 0,3 millió, vagyis 5,5% 20 hektárnál nagyobb, de ezekre 32,5 millió hektár földből 17,7 millió hektár, vagyis az egész mezőgazdasági terület 54,4%-a esik.

ket, és *kezd kialakulni a géprendszer:* minden gazdaságban több mint egy esetben használtak gépet. Következésképpen egy gazdaságban több gépet használtak: például a 100 *ha*-nál nagyobb gazdaságok mindegyike *körülbelül 4 gépet* használt (352% osztva az általában gépeket használó gazdaságok 94%-os arányszámával). 572 latifundium (1 000 *ha*-os és ennél nagyobb gazdaság) közül 555 használt gépeket, és a géphasználat eseteinek száma 2 800, vagyis minden gazdaság átlag *öt gépet* használt. Ebből láthatjuk, hogy mely gazdaságok készítik elő az „elektromos" forradalmat, és melyek használják ki leginkább.

IV

A VÁROS ÉS A FALU ELLENTÉTÉNEK MEGSZÜNTETÉSE. A „KRITIKUSOK" ÁLTAL FELVETETT EGYES KÉRDÉSEK

Hertzről térjünk át Csernov úrra. Minthogy az utóbbi csak az előbbiről „beszélget", ezért itt beérjük Hertz okfejtési módszereinek (és Csernov úr átírási módszereinek) rövid jellemzésével, hogy (a következő tanulmányban) áttérhessünk a „kritikusok" által felvetett néhány új ténybeli adat elemzésére.

Hogy mit ér Hertz mint teoretikus, azt elég *egy* példával illusztrálni. Mindjárt könyve elején találunk egy szakaszt, amelynek sokatígérő címe: „A nemzeti kapitalizmus fogalma". Hertz itt a kapitalizmus meghatározását akarja megadni — sem többet, sem kevesebbet. „Természetesen — írja — jellemezhetjük, mint olyan nemzetgazdasági rendszert, amely *jogilag* a személyi és tulajdonszabadság maradéktalanul megvalósított elvein, *technikailag* a nagyarányú termelésen*, *társadalmilag* a termelési eszközöknek a közvetlen termelőktől való elválasztásán, *politikailag* pedig azon alapul, hogy a központi politikai

* Csernov úr ezt a következőképpen fordítja le („Russzkoje Bogatsztvo", 4. sz. 132.): „a magas fejlődési fokot elért termelésen". Nagy bölcsen így értette ezt a német kifejezést: „auf grosser Stufenleiter"!!

hatalmat" (az állam központosított politikai erejét?) „a tőkések birtokolják egyes-egyedül a tulajdonmegoszlás gazdasági alapján" (orosz ford. 37. old.). Ezek a meghatározások nem teljesek, megszorításokat igényelnek — mondja Hertz —, így például a nagyüzemi termelés mellett még mindenütt tartja magát az otthonmunka és a kisbérlet. „Nem egészen megfelelő a kapitalizmusnak mint olyan rendszernek *reális* (sic!) meghatározása sem, amelyben a termelés a tőkések ellenőrzése" (a tőketulajdonosok uralma és ellenőrzése) „alatt folyik." Ugye milyen nagyszerű a kapitalizmusnak, mint a tőkések uralmának ez a „reális" meghatározása? És milyen jellemző ez a manapság annyira divatos, állítólag realisztikus, a valóságban pedig eklektikus erőlködés, hogy minden egyes ismertetőjelet és minden egyes „tényezőt" kimerítően felsoroljanak. Természetesen ez az értelmetlen kísérlet, hogy az egyes jelenségek minden ismertetőjelét belepréseljék az általános fogalomba, vagy ellenkezőleg, hogy „elkerüljék a sokféle jelenséggel való összeütközést" — ez a kísérlet, amely csak arról tanuskodik, hogy fogalmuk sincs róla, mi a tudomány — végeredményben odavezet, hogy a „teoretikus" a fáktól nem látja az erdőt. Hertz például megfeledkezett egy olyan csekélységről, mint az árutermelés és a munkaerő áruvá változása! Ehelyett a következő *genetikus* meghatározást költötte, amelyet — hogy szerzőjét megbüntessük, egész terjedelmében közlünk: a kapitalizmus „az a nemzetgazdasági állapot, amelyben a szabad forgalom, a személyi és tulajdonszabadság elveinek megvalósulása elérte a gazdasági fejlődés és az egyes nemzetgazdaságok empirikus feltételei által meghatározott (viszonylagos) csúcspontot" (10. old.; az orosz ford. — 38—39. old. — nem egészen pontos). V. Csernov úr magától értetődően rajongó áhítattal másolja le és színezi ki ezeket a badarságokat, s a tetejébe teljes harminc oldalon át a nemzeti kapitalizmus típusainak „elemzésével" traktálja a „Russzkoje Bogatsztvo" olvasóit. Ebből a fölöttébb tanulságos elemzésből számos rendkívül becses és cseppet sem sablonos útmutatást meríthetünk; rámutat például „a britek független, büszke és erélyes jellemére", az angol burzsoázia „komolyságára"

és „ellenszenves" külpolitikájára, a „latin faj szenvedélyes, rajongó vérmérsékletére" és a „német akkurátusságra" („Russzkoje Bogatsztvo", 4. sz. 152. old.). A „dogmatikus" marxizmust persze véglegesen megsemmisíti ez az elemzés.

Nem kevésbbé megsemmisítő Hertznek a jelzálog-adatokra vonatkozó elemzése. Legalábbis Csernov úr el van ragadtatva tőle. „Tény — írja —, hogy... Hertz adatait még senki sem cáfolta meg. Kautsky, aki Hertz könyvére írt válaszában rendkívül sokat foglalkozik egyes részletekkel" (például azzal, hogy kimutatja Hertz *hamisításait!* Szép kis „részletek"!), „a jelzálog kérdésében *egyetlen szóval sem válaszol* Hertz érvelésére" („Russzkoje Bogatsztvo", 10. sz. 217. old., Csernov úr kiemelése). Mint a „Russzkoje Bogatsztvo" 10. számának 238. oldalán levő utalásból látható, Csernov úr ismeri Kautsky válaszcikkét („Zwei Kritiker meiner Agrarfrage"* — „Neue Zeit", XVIII. évf. 1. köt. 1899—1900); Csernov úrnak azt is feltétlenül tudnia kellett, hogy azt a folyóiratot, amelyben ez a cikk megjelent, a cenzúra kitiltotta Oroszországból. Annál jellemzőbb a mai „kritika" egész természetére az a tény, hogy azok a szavak, amelyeket Csernov úr maga emelt ki, *nyilvánvaló hazugságot* tartalmaznak, mivel Kautsky *válaszolt* a jelzálog kérdésében „Hertznek, Davidnak, Bernsteinnek, Schippelnek, Bulgakovnak e tutti quanti"** *ugyanannak a cikknek* 472—477. oldalán, *amelyre Csernov úr utal.* Nincs unalmasabb kötelesség, mint az elferdített igazság helyesbítése, de ha már Csernov úrékkal van dolgunk, semmiképpen sem vonhatjuk ki magunkat e kötelesség alól.

Kautsky természetesen gúnyos hangnemben válaszolt Hertznek, mert Hertz ebben a kérdésben is elárulta, hogy nem tudja vagy nem akarja megérteni az összefüggéseket és előszeretettel ismételgeti a polgári közgazdászok elcsépelt érveit. Kautsky „Agrarfrage"-jében (88—89. old.) a jelzálog koncentrációjáról volt szó. „A sok kis falusi uzsorás — írja Kautsky — egyre inkább háttérbe szorul,

---

* — „«Agrárkérdés»-em két kritikusa". — *Szerk.*

** Kautsky kifejezése a „Neue Zeit" 472. oldalán (e tutti quanti — és az egész társaságnak. — *Szerk.*).

hogy átengedje helyét a jelzáloghitelt monopolizáló nagy, centralizált tőkés vagy szövetkezeti intézményeknek." Kautsky több ilyen tőkés és szövetkezeti intézményt sorol fel, beszél a szövetkezeti földhitelintézetekről (genossenschaftliche Bodenkreditinstitute), rámutat arra, hogy sok intézmény, a *takarékpénztárak* és biztosító társaságok (89. old.) egyaránt jelzálogba stb. fektetik alaptőkéjüket. Poroszországban például 17 szövetkezeti földhitelintézet 1887-ig 1 650 millió márka névértékű jelzáloglevelet bocsátott ki. „Ezek a számok már a földjáradéknak *kevés központi intézetben* (a mi kiemelésünk) való hatalmas koncentrációját mutatják, a koncentráció azonban gyorsan növekszik. 1875-ben a német jelzálogbankok 900 millió márka névértékű, 1888-ban 2,5 milliárd márka névértékű jelzáloglevelet bocsátottak ki; 1892-ben ez az összeg 3 400 millió márkára emelkedett és 31 bankban (1875-ben 27 bankban) összpontosult" (89. old.). A földjáradéknak ez a koncentrációja világosan utal a *földtulajdon* koncentrációjára.

Nem — válaszolják Hertz, Bulgakov, Csernov és társaik — „mi a tulajdon leghatározottabb decentralizálódásának, szétforgácsolódásának tendenciáját észleljük" („Russzkoje Bogatsztvo", 10. sz. 216. old.), mert „a jelzáloghitelnek több mint a negyedrésze olyan demokratikus (sic!) hitelintézetekben összpontosul, amelyeknek rengeteg kisbetéttulajdonosuk van" (ugyanott). Hertz nem mindennapi hévvel, számos táblázat felsorakoztatásával bizonyítja, hogy a takarékpénztárak stb. betéttulajdonosainak zömét *kisbetéttulajdonosok* alkotják. Csak az a kérdés, hogy mire jó mindez? Hiszen a hitelszövetkezetekre és takarékpénztárakra maga Kautsky is rámutatott (csakhogy neki természetesen eszébe se jutott, hogy ezek különösen „demokratikus" intézmények, mint Csernov úr hiszi). Kautsky arról beszél, hogy a földjáradék kevésszámú központi intézetben összpontosul, — mire a takarékpénztárak kisbetéttulajdonosainak tömegét hozzák fel ellene!! S ezt nevezik „a tulajdon szétforgácsolódásának"! De hát mi köze van a mezőgazdasághoz (a járadék koncentrációjáról van szó) a jelzálogbankok betéttulajdonosai számának? Talán a nagy gyár nem jelenti már

a termelés centralizációját, mivel részvényeit kistőkések tömege tartja kezében? „Amíg Hertz és David fel nem világosított — válaszolja Hertznek Kautsky —, valóban fogalmam sem volt róla, honnan veszik a takarékpénztárak a pénzüket. Azt hittem, a Rotschildok és Vanderbiltek megtakarított pénzével manipulálnak."

A jelzálog állami tulajdonba vételével kapcsolatban Hertz azt mondja: „Ez volna a nagytőke elleni harc legrosszabb eszköze, de bizonyára a legjobb eszköze lenne annak, hogy a kistulajdonosok, különösen a falusi zsellérek hatalmas, egyre növekvő hadseregét felsorakoztassuk magunk ellen" (29. old.; orosz ford. 78. old. Csernov úr örömmel ismétli ezt a „Russzkoje Bogatsztvo" 217—218. oldalán).

Lám, kik azok a „tulajdonosok", akiknek növekvő számáról kiabál Bernstein és társasága — válaszolja Kautsky. — 20 márkás takarékbetéttel rendelkező cseléd-lányok! És milyen ócska és elcsépelt érv ez a szocialisták ellen, akik a „kisajátítással" kifosztanák a dolgozók óriási seregét. Nem más, mint Eugen Richter volt az, aki különös hévvel hangoztatta ezt az érvet a szocialista-ellenes kivételes törvény[52] hatályon kívül helyezése után megjelent brosúrájában (amelyet a gyárosok ezerszámra vásároltak, hogy ingyen szétosszák a munkások között). Eugen Richter ebben a brosúrában hozakodott elő a híres-nevezetes „takarékos Ágnessel", a szegény varrónővel, akinek néhány márkája volt a takarékban, s akit a gonosz szocialisták kifosztottak olymódon, hogy megragadták az államhatalmat és állami tulajdonba vették a bankokat. Ilyen forrásból merítik „kritikai" érveiket Bulgakovék*, Hertzék és Csernovék!

„Akkoriban — mondja Kautsky Eugen Richter „híres" brosúrájáról — a szociáldemokraták egyértelműleg kinevették Eugen Richtert ezért. Ma pedig vannak elvtársak, akik egy írásról, amely ugyanezt a gondolatot fejezi ki" (úgy látszik, Davidnak a „Vorwärts"-ben[53]

* Bulgakov úr a jelzáloggal kapcsolatban ugyanezeket az érveket hozta fel Kautsky ellen a „Nacsaló"-ban, német nyelven pedig Braun „Archiv"-jában.

megjelent cikkeiről van szó), „dicshimnuszokat zengenek központi lapunkban: Hertz, dícsérjük művedet!

Igazi diadalünnep ez élete alkonyán a szegény Eugen számára, s hogy öröme még nagyobb legyen, nem tudom megállni, hogy ne idézzem a következő mondatot, amely Hertz könyvének ugyanazon az oldalán található: «A takarékpénztári statisztikából azt látjuk, hogy a kisparasztot, a városi háztulajdonost és különösen a nagybirtokost éppen az alsó és középosztályok sajátítják ki, s e hitelezők zömét kétségkívül a falusi népesség szolgáltatja»" (Hertz, id. mű, 29. old.; orosz ford. 77. old. — Ugyanezt szajkózza elragadtatva a „Russzkoje Bogatsztvo" 10. sz. 216—217. old.). „David elmélete a kapitalizmus kollektív bérszerződésekkel (Tarifgemeinschaften) és fogyasztási szövetkezetekkel való «kivájásáról» (Aushöhlung) tehát túlhaladott elméletnek számít, eltörpül Hertzé mellett, aki takarékpénztárakkal sajátítja ki a kisajátítókat. A holtnak hitt takarékos Ágnes új életre támad" (Kautsky, id. mű, 475. old.) — és az orosz „kritikusok" a „Russzkoje Bogatsztvo" ujságíróival egyetemben sietnek orosz talajba átültetni a feltámadt „takarékos Ágnest", hogy megszégyenítsék az „ortodox" szociáldemokráciát.

És ugyanaz a Csernov úr, aki magánkívül van az elragadtatástól, amikor Hertz Eugen Richter érveit szajkózza, a „Russzkoje Bogatsztvo"-ban és az N. Mihajlovszkij úr tiszteletére kiadott „Dicső őrhelyen" című gyüjteményben ízekre „szedi" Kautskyt. Méltánytalanság lenne, ha nem mutatnánk be ennek az ízekre-szedésnek néhány gyöngyszemét. „Kautsky, ismét csak Marx nyomán, elismeri — írja Csernov úr a „Russzkoje Bogatsztvo" 8. számának 229. oldalán —, hogy a tőkés mezőgazdaság előrehaladása a talajnak tápanyagokban való elszegényedésére vezet; a különféle termékek formájában állandóan kivonnak valamit a földből, a városba viszik és nem adják vissza a földnek ... Mint látjuk, Kautsky a földhozadék törvényeinek kérdésében gyámoltalanul (sic!) ismételgeti Marx szavait, aki Liebig elméletére támaszkodott. De amikor Marx első kötetét írta, Liebig «visszaállítási törvénye» az agronómia legújabb vívmánya volt. E felfedezés óta már több mint fél évszázad telt el. Azóta a

földhozadék törvényeinek ismerete terén egész forradalom ment végbe. És mit látunk? Az egész Liebig után következő időszak, Pasteur és Ville valamennyi későbbi felfedezése, Solari kísérletei a nitrogén alkalmazása terén, Berthelot, Hellriegel, Willfahrth és Vinogradszkij felfedezései a talajbakteriológia terén — minderről Kautsky mit sem tud . . . " Mily kedves ez a Csernov úr! Mily csodálatosan hasonlít Turgenyev Vorosilovjára; emlékeznek a „Füst"-ből arra a fiatal orosz egyetemi magántanárra, aki körutat tett külföldön, általában igen hallgatag volt, de időnként váratlanul kitört belőle s tucatjával, százával ontotta a tudósabbnál-tudósabb, ritkábbnál-ritkább neveket! Hajszálra ilyen a mi tudós Csernov urunk is, aki tökéletesen elintézte ezt a tudatlan Kautskyt. Csakhogy . . . csakhogy nem kellene-e mégis Kautsky könyvében utánanéznünk? Nem kellene-e bepillantanunk legalább a tartalomjegyzékébe? Itt van mindjárt a IV. fejezet: „A modern mezőgazdaság", d) szakasz: „trágyák, *baktériumok*". Lapozzuk fel a d) szakaszt és olvassuk:

„Az előző évtized második felében felfedezték, hogy a hüvelyes növények a többi kultúrnövénytől eltérően csaknem teljes nitrogénszükségletüket nem a talajból, hanem a levegőből fedezik, s hogy nemcsak nem csökkentik a talaj nitrogéntartalmát, hanem nitrogénban gazdagabbá teszik a talajt. Ez a tulajdonságuk azonban csak akkor érvényesül, ha bizonyos mikroorganizmusok vannak a talajban, amelyek ezeknek a növényeknek gyökereihez tapadnak. Ahol nincsenek ilyen mikroorganizmusok, a talaj megfelelő beoltásával lehetővé tehetjük, hogy a hüvelyes növények a nitrogénszegény talajt nitrogénban bővelkedővé tegyék, és ezáltal valamelyest megtrágyázzák más kultúrnövények számára. A hüvelyes növények megfelelő műtrágyákkal (foszfátok és kálitrágyák) együtt rendszerint lehetővé teszik, hogy a talaj istállótrágya nélkül is tartósan igen bő termést adjon. A «szabad gazdálkodás» csak ezzel a felfedezéssel nyert biztos alapot" (Kautsky, 51—52. old.). De ki alapozta meg tudományosan a nitrogéngyüjtő baktériumoknak ezt a nagyszerű felfedezését? — Hellriegel . . .

Kautskynak az a hibája, hogy van egy átkozottul

rossz szokása (ami egyébként sok szűklátókörű ortodoxban is megvan): sohasem feledkezik meg arról, hogy a harcos szocialista párt tagjainak még tudományos műveikben sem szabad szem elől téveszteniök a munkásolvasót, igyekezniök kell *egyszerűen* írni, kerülniök kell a szükségtelen stíluscikornyákat, a „tudományosságnak" azokat a külső ismertetőjeleit, amelyek a dekadenseket és a hivatalos tudomány szabadalmazott képviselőit olyannyira bűvkörükben tartják. Kautsky itt is jobbnak látta, hogy érthetően és világosan elmesélje, mi a lényege a legújabb agronómiai felfedezéseknek, és mellőzze azokat a tudós neveket, amelyek a közönség kilenctizedének semmit sem mondanak. A Vorosilovok fordítva járnak el: ők inkább egész zsákra való tudós nevet hordanak össze az agronómia, a politikai gazdaságtan, a kritikai filozófia stb. területéről, úgy hogy ebből a tudományos limlomból alig hámozható ki a dolog lényege.

Például Vorosilov-Csernov azzal a valótlan vádjával, hogy Kautsky nem ismeri a tudós neveket és a tudományos felfedezéseket, elhomályosította és elkente a divatos kritika szerfölött érdekes és tanulságos epizódját: a polgári közgazdaságtan rohamát a város és a falu közötti ellentét megszüntetésének szocialista eszméje ellen. Lujo Brentano professzor például azt bizonygatja, hogy a falvakból a városokba való vándorlást nem az adott társadalmi feltételek okozzák, hanem *természeti szükségszerűség*, a csökkenő földhozadék törvénye*. Bulgakov úr, tanító-

* Lásd Kautsky „Tolstoi und Brentano" („Tolsztoj és Brentano" — *Szerk.)* c. cikkét a „Neue Zeit", XIX. évf. 2. köt. 1900—1901. 27. számában. Kautsky a modern tudományos szocializmussal összeveti L. Tolsztoj tanítását — aki elméletének reakciós naivsága ellenére is a burzsoá rend élesszemű megfigyelője és bírálója — és a polgári közgazdaságtant, amelynek „csillaga", Brentano (tudvalevőleg Sztruve, Bulgakov, Hertz úr és tutti quanti tanítómestere) egészen hihetetlen zagyvaságokat beszél össze, összetéveszti a természeti és társadalmi jelenségeket, összetéveszti a termelékenység és a jövedelmezőség, az érték és az ár stb. fogalmát. „Ez nem annyira Brentano személyére jellemző — jegyzi meg joggal Kautsky —, mint inkább arra az *iskolára*, amelyhez tartozik. A polgári gazdaságtan *történeti iskolája* mai formájában a társadalmi mechanizmus egységes felfogására irányuló törekvést túlhaladott álláspontnak (überwundener Standpunkt) tekinti. Felfogása szerint a közgazda-

mestere nyomdokain haladva, már a „Nacsaló"-ban (1899 március, 29. old.) kijelentette, hogy a város és falu közötti ellentét megszüntetésének eszméje „merő ábránd", amelyen „az agronómus csak mosolyog". Hertz azt írja könyvében: „Igaz, hogy a régi utópistáknak (sőt a „Kiáltvány"-nak is) a város és a falu közötti különbség megszüntetése volt a leghőbb vágya, de mi mégsem hisszük, hogy egy olyan társadalmi rend, amelynek megvan minden feltétele ahhoz, hogy az emberi kultúrát az elérhető legnagyobb célok felé vezesse, valóban meg fogja szüntetni az olyan nagy erő- és kultúrközpontokat, mint a nagyvárosok, és bizonyos sértett esztétikai érzés kedvéért lemond a művészet és tudomány e kincsekben bővelkedő tárházairól, amelyek nélkül lehetetlen az előrehaladás" (76. old. Az orosz fordító a 182. oldalon a „potenzirt"* szót nagybölcsen „potenciális" szóval fordította. Sok baj van ezekkel az orosz fordításokkal! A 270. oldalon ugyanez a fordító azt a mondatot, hogy „Wer isst zuletzt das Schwein?"** így fordította le: „Végülis, ki hát a disznó?"). Mint látjuk, Hertz olyan szólamokkal védelmezi a burzsoá rendet a szocialista „ábrándok" ellen, amelyekben nem kevesebb a „harc az idealizmusért", mint Sztruve és Bergyajev uraknál! De maga a védelem ezzel a dagályos, idealisztikus frázisáradattal cseppet sem nyer.

A szociáldemokraták tudják értékelni a nagy erő-

ságtudománynak nem azzal kell foglalkoznia, hogy a társadalmi törvényeket kutassa és egységes rendszerbe foglalja, hanem csupán arra kell szorítkoznia, hogy jegyzőkönyvszerűen leírja a mult és a jelen egyes társadalmi tényeit. Így szokik hozzá ahhoz, hogy csak a dolgok felszínén mozogjon. Ha pedig ennek az iskolának valamelyik képviselője egyszer mégis enged a kísértésnek, hogy a dolgok mélyére hatoljon, nem tud többé eligazodni a mélységben és gyámoltalanul ide-oda tapogatózik. Pártunkban is észlelhetők egy idő óta olyan törekvések, hogy a marxi elméletet nem valamilyen más elmélettel, hanem a történeti iskolát jellemző elméletnélküliséggel (Theorielosigkeit) szorítsák ki, hogy a teoretikust riporterré fokozzák le. Aki nem akarja, hogy esetről esetre merőben céltalanul tengődjünk (Fortwurschteln), hanem azt akarja, hogy egységesen és elszántan haladjunk előre a nagy cél felé, azt óvja meg Brentano itt felfedett zagyvasága a történeti iskola mai módszereitől" (25. old.).

* — hatványozott, bőséges. — *Szerk.*

** — „Végülis ki eszi meg a disznót?" — *Szerk.*

és kultúrközpontok történelmi érdemét. Bizonyítéka ennek az, hogy kérlelhetetlenül harcolnak minden ellen, ami a népességet, de különösen a parasztokat és a mezőgazdasági munkásokat helyhez köti. És ezért — a kritikusoktól eltérően — nem kerülnek a horgára egyetlen agráriusnak sem, aki a „muzsiknak" téli „keresetet" igyekszik biztosítani. De ha határozottan elismerjük is a nagyvárosok haladó jellegét a tőkés társadalomban, ez egyáltalán nem lehet akadálya annak, hogy a város és a falu ellentétének megszüntetését eszményünknek fogadjuk el (és belefoglaljuk akcióprogrammunkba; a megvalósíthatatlan eszményeket ugyanis átengedjük Sztruve és Bergyajev uraknak). Nem igaz az, hogy ez egyértelmű a tudomány és a művészet kincseiről való lemondással. Éppen ellenkezőleg, ez elengedhetetlen ahhoz, hogy ezeket a kincseket az *egész nép számára hozzáférhetővé* tegyük, hogy megszüntessük a falusi népesség millióinak a kultúrától való elidegenülését, amelyet Marx oly találóan a „falusi élet bárgyúságának"[54] nevezett. És ma, amikor a villanyáram nagy távolságra vezethető, amikor a közlekedés technikája oly magas fokra emelkedett, hogy kisebb (a jelenleginél kisebb) költséggel óránként több mint 200 versztes sebességgel lehet utasokat szállítani*, egyáltalán semmiféle technikai akadálya sincs annak, hogy az országban többé-kevésbbé egyenletesen megoszló egész népesség élvezze a tudománynak és a művészetnek évszázadok alatt néhány központban felhalmozott kincseit.

És ha semmi sem akadályozza a város és a falu ellentétének megszüntetését (ezt természetesen nem szabad egyszeri intézkedés formájában elképzelni, ez egész sor rendszabály eredménye lesz), akkor ezt korántsem egyedül az „esztétikai érzés" követeli. A nagyvárosokban, mint Engels mondja, az emberek majd megfulladnak saját piszkukban, s aki csak teheti, időről időre elmenekül a városból, hogy friss levegőt szívjon és tiszta vizet igyék[55]. Az ipar is széttelepül az egész országban, mert annak is

* Az angol parlament csak azért nem fogadta el a Manchester—Liverpooli vasút tervét, mert a vasútmágnások, akik a régi vasúttársaságok csődjétől féltek, önző érdekből ellenszegültek e tervnek.

tiszta vízre van szüksége. A vízesések, csatornák és folyók felhasználása villanyfejlesztésre újabb lökést ad „az ipar széttelepítésének". Végül — last but not least* —, a földművelés szempontjából oly fontos városi szenny és különösen az emberi ürülék észszerű felhasználása szintén a város és a falu ellentétének megszüntetését követeli. Nos, a kritikus uraknak az jutott az eszükbe, hogy Marx és Engels elméletének éppen ez ellen a pontja ellen sorakoztassák fel agronómiai ellenvetéseiket (a kritikus urak jobbnak látták, hogy tartózkodjanak annak az elméletnek alapos megvizsgálásától, amelyet Engels e kérdés kapcsán különösen behatóan fejtett ki az „Anti-Dühring"-ben[56], és mint mindig, ezúttal is holmi Brentano gondolatfoszlányának egyszerű átírására szorítkoztak). Okfejtésük a következő: Liebig bebizonyította, hogy a talajnak ugyanannyit kell visszaadni, mint amennyit elvesznek tőle. A városi szennynek a tengerekbe és folyókba dobását ezért a földműveléshez szükséges anyagok értelmetlen és barbár tékozlásának tekintette. Kautsky egyetért Liebig elméletével. *Ámde* a modern agronómia kimutatta, hogy a föld termőerejének helyreállítása teljesen lehetséges istállótrágya nélkül is, műtrágyával, a nitrogéngyüjtő hüvelyesnövényeknek bizonyos baktériumokkal való beoltásával stb. *Következésképpen* Kautsky és mindezek az „ortodoxok" egyszerűen elmaradt emberek.

Következésképpen — válaszoljuk mi — a kritikus urak, mint számtalan más esetben és vég nélkül, itt is *hamisítanak*. Kautsky — *közvetlenül* Liebig elméletének kifejtése után — rámutatott arra, hogy a modern agronómia szerint „az istállótrágya teljesen nélkülözhető" („Agrarfrage", 50. old.; v. ö. a fentebb idézett résszel), de hozzáfűzte, hogy ez csak *félrendszabály* az emberi ürüléknek a városok tisztítási rendszerével összefüggő tékozlásához képest. A kritikusoknak éppen ezt a pontot kellett volna megcáfolniok, ha tudnának érdemben vitatkozni; azt kellett volna kimutatniok, hogy ez nem félrendszabály. Erre nem is gondoltak. Az a lehetőség, hogy a természetes trágyát műtrágyával lehet pótolni és e *(részleges)* pótlás

* — végül, de nem utolsósorban. — *Szerk.*

ténye magától értetődően a legkevésbbé sem cáfolja meg azt, hogy észszerűtlenség a természetes trágya hiábavaló kidobása és a külvárosi és gyártelepek folyóinak és levegőjének megfertőzése a kidobott szennyel. A nagyvárosok körül ma is vannak öntözött földek, ahol a mezőgazdaságra nézve rendkívül előnyösen hasznosítják a városi trágyát, de ilymódon a trágyának csak elenyésző részét hasznosítják. Kautsky könyvének 211. oldalán válaszol a kritikus uraknak arra az ellenvetésére, mely szerint a modern agronómia — állítólag — megcáfolja azt a tényt, hogy a város agronómiai szempontból kizsákmányolja a falut. A kritikus urak ezt újdonságként tálalják Kautsky elé. A műtrágyával — mondja Kautsky — „megelőzhetik a talaj termékenységének csökkenését, mivel azonban egyre nagyobb mértékben kell műtrágyát alkalmazni, ez csak újabb terhet jelent a mezőgazdaságra nehezedő számos teher mellett, ami *egyáltalán nem természeti szükségszerűség, hanem a fennálló társadalmi viszonyok következménye*"*.

Az általunk kiemelt szavakban van a kritikusok által oly buzgón összebogozott kérdés egész „veleje". Azoknak az íróknak, akik — mint Bulgakov úr — a proletariátust a szociális kérdésnél is borzalmasabb és komolyabb „kenyérkérdéssel" ijesztgetik, akik a születések mesterséges korlátozásáért rajonganak, és kijelentik, hogy a „népesség szaporodásának szabályozása" a parasztság jólétének „alapvető (sic!) gazdasági feltételévé" válik (II. köt. 261. old.), hogy ez a szabályozás „tiszteletet" érdemel, és hogy „a paraszti népesség szaporodása az érzelgős (!?) erkölcsprédikátorok körében sokszor műfelháborodást kelt" (csak műfelháborodást? hát nem a mai társadalmi rend miatti jogos felháborodást?), „mintha a mértéktelen bujálkodás (sic!) önmagában véve erény volna" (ugyanott) — az efféle íróknak természetszerűleg és elkerülhetetlenül arra kell törekedniök, hogy homályban hagyják a mezőgazdaság fejlődésének *kapitalista* akadályait, hogy mindenért a „csökkenő földhozadék" természeti „törvé-

* A műtrágya — mondja továbbá Kautsky — természetesen nem tűnik el a kapitalizmus bukásával, hanem különleges anyagokkal fogja dúsítani a talajt, de nem lesz *kizárólagos* szerepe a talaj termékenységének helyreállításában.

nyét" okolják, hogy „merő ábrándnak" tüntessék fel a város és a falu közti ellentét megszüntetését. De milyen határtalan meggondolatlanság Csernov úrék részéről, hogy miközben efféle bölcseségeket szajkóznak, „elvtelenséggel, eklekticizmussal és opportunizmussal" vádolják a marxizmus kritikusait?! („Russzkoje Bogatsztvo" 11. sz. 246. old.) Csernov úr, amint elvtelenséggel és opportunizmussal vádol másokat — ugyan mi lehet ennél komikusabb?

Vorosilovunk többi kritikai hőstette is hajszálra olyan, mint az imént jellemzett hőstette.

Ha Vorosilovunk azt bizonygatja, hogy Kautsky nem érti a tőkés hitel és az uzsora közötti különbséget, hogy Kautsky egyáltalán nem érti vagy nem is akarja megérteni Marxot, amikor azt mondja, hogy a vállalkozói funkciót betöltő parasztnak ebben a minőségében szerinte ugyanaz a szerepe a proletariátussal szemben, mint a gyárosnak, s ha Vorosilov emellett a mellét veri és így kiált: „bátran mondom ezt, mert szilárd talajt érzek a lábam alatt" (sic!) („Dicső őrhelyen", 169. old.) — akkor nyugodtak lehetünk, hogy Vorosilov ismét istentelenül összezavarja a dolgokat és ugyancsak istentelenül kérkedik. Kautsky könyvében Vorosilovunk „nem vette észre" azokat a helyeket, amelyek az uzsorával mint olyannal foglalkoznak („Agrarfrage", 11, 102—104. és különösen 118, 290—292. old.) és teljes erőből döngeti a nyitott kaput, miközben szokás szerint Kautsky „doktrinér formalizmusáról", „erkölcsi érzéketlenségéről", „az emberi szenvedés kigúnyolásáról" stb. kiabál. Ami pedig a vállalkozói funkciót betöltő parasztot illeti, ezt a csodálatosan ravasz dolgot Vorosilovunk nyilván nem éri fel ésszel. A következő tanulmányban mégis megpróbáljuk konkrét példák segítségével megmagyarázni neki.

Ha Vorosilovunk azt akarja bizonyítani, hogy ő „a munka érdekeinek" igaz képviselője, és ha Kautskyt azért támadja, mert „a proletariátus soraiból kiűzi a legigazibb munkásnép egész tömegeit" (ugyanott, 167. old.), például a lumpenproletariátust, a cselédeket, a kézműveseket stb., akkor bizonyos, hogy Vorosilov összezavarja a dolgokat. Kautsky itt annak a „modern proletariátusnak" az ismertetőjeleit boncolgatja, amely a modern

„szociáldemokrata proletármozgalmat“ megteremtette („Agrarfrage“, 306. old.), és a Vorosilovok eddig még nem tettek olyan felfedezést, hogy a lumpenproletárok, a kézművesek vagy a cselédek teremtették volna meg a szociáldemokrata mozgalmat. Az a szemrehányás viszont, hogy Kautsky képes „kiűzni“ a cselédséget (amely Németországban most kezd csatlakozni a mozgalomhoz), a kézműveseket stb. a proletariátus soraiból, csak a Vorosilovok arcátlanságát mutatja meg teljes nagyságában, akik annál készségesebben hangoztatják jóakaratukat az „igazi munkásnép“ iránt, minél kevesebb gyakorlati jelentőségük van az ilyen szólamoknak és minél veszélytelenebb ízekre szedni az „Agrárkérdésnek“ az orosz cenzúra által nem engedélyezett *második részét*. Egyébként, ami az arcátlanságot illeti, még más gyöngyszemekkel is illusztrálhatjuk ezt; például Csernov úr, aki N.—on[57] és Kablukov urakat az ellenük irányuló marxista kritika teljes elhallgatásával agyba-főbe dícséri, tettetett naivsággal megkérdezi, ugyan kiket értenek a német szociáldemokraták orosz „elvtársaikon“? Aki nem hiszi, hogy a „Russzkoje Bogatsztvó“-ban tesznek fel ilyen kérdéseket, az üsse fel a 7. szám 166. oldalát.

Ha Vorosilovunk azt bizonygatja, hogy Engelsnek az a „jóslata“, hogy a belga munkásmozgalom a proudhonizmus befolyása miatt eredménytelen lesz, „nem teljesült“, akkor bizonyos, hogy Vorosilovunk, mondhatni „felelőtlenségének“ egészen biztos tudatában, ismét kiforgatja a dolgot. Ezt írja: „Jó oka volt annak, hogy Belgium sohasem hódolt az ortodox marxizmusnak, és Engels, aki ezért elégedetlen volt Belgiummal, nem hiába jövendölte, hogy a belga mozgalom, a «proudhonista elvek» befolyása alatt «von nichts durch nichts zu nichts»* jut. De sajnos jóslatai nem teljesültek, a széles és sokoldalú belga mozgalom napjainkban mintaképpé vált, amelynek példájából sok «igazhitű» ország tanul“ („Russzkoje Bogatsztvo“, 10. sz. 234. old.). A tényállás a következő: Engels 1872-ben (hetvenkettőben!), a „Volksstaat“[58] c. szociáldemokrata ujságban Mülberger német proudhonistával vitázott, és

* — a semmiből a semmin át a semmibe. — *Szerk.*

a proudhonizmus jelentőségének eltúlozását kifogásolva ezt írta: „Az egyetlen ország, ahol a munkásmozgalom közvetlenül a proudhonista «elvek» befolyása alatt áll, Belgium, s éppen ezért a belga munkásmozgalom — mint Hegel mondja — «a semmiből a semmin át a semmibe» jut"*.

Egyenesen valótlanság tehát, hogy Engels bármit is „jósolt" vagy „jövendölt" volna. Csak *arról* beszélt, *ami van*, vagyis arról, ami 1872-ben volt. Márpedig kétségtelen történelmi tény, hogy *abban az időben* a belga mozgalom egyhelyben topogott, mégpedig éppen a proudhonizmus uralma következtében, amelynek vezérei a kollektivizmus ellen nyilatkoztak és elutasították a proletariátus önálló politikai tevékenységét. Csak 1879-ben alakult meg a „belga szocialista párt", és csak ekkor indult meg az általános választójogért való agitáció, amely a marxizmusnak a proudhonizmus feletti győzelmét (az önálló osztálypártba szervezett proletariátus politikai harcának elismerését) és a mozgalom nagyszerű sikereinek kezdetét jelentette. A „Belga Munkáspárt" mai programmja (egyes kisebb jelentőségű pontoktól eltekintve) a marxizmus *valamennyi* alapeszméjét magáévá tette. És Engels 1887-ben, a lakáskérdésről szóló cikkeinek második kiadásához írt előszavában különösen hangsúlyozza „a nemzetközi munkásmozgalom óriási előrehaladását az utolsó tizennégy évben". Ez az előrehaladás — mondja Engels — szorosan összefügg a proudhonizmus kiszorításával, amely *akkor* még uralkodott, de *ma* már úgyszólván elfelejtették. „Belgiumban — jegyzi meg Engels — a flamandok kiszorították a vallonokat a mozgalom vezetéséből, szakítottak (abgesetzt) a proudhonizmussal és erősen fellendítették a mozgalmat" (ugyanaz a brosúra, 4. old., előszó)[60]. Ugye milyen híven ecsetelték a tényállást a „Russzkoje Bogatsztvó"-ban?

Ha Vorosilovunk... de elég! Egy legális folyóirattal,

---

* Lásd a „Zur Wohnungsfrage" („A lakáskérdéshez") c. brosúrát. Zürich 1887, amely magában foglalja Engelsnek 1872-ben Mülberger ellen írt cikkét és 1887 január 10-én kelt előszavát. Az idézett hely az 56. oldalon található[59].

amely havonként hazudhatja, hogy az „ortodox" marxizmus halott, természetesen nem vehetjük fel a versenyt.

V

„A HALADÓ MODERN KISGAZDASÁGOK VIRÁGZÁSA". BADEN PÉLDÁJA*

— Részletezést, részletezést! — kiáltotta Bulgakov úr a „Nacsalo" c. folyóiratban (1. sz. 7. és 13. old.), s ezt a jelszót százféleképpen szajkózza minden „kritikus".

Rendben van uraim, lássunk hozzá a részletezéshez.

Ha ez a jelszó Kautskynak szólt, akkor teljesen értelmetlen volt, mert a tömérdek összefüggéstelen részlettel túlterhelt agrárkérdés tudományos kutatásának fő feladata éppen abban állt, hogy az egész mai agrárrendszert fejlődésében vizsgálva megalkossa annak általános képét. Az önök jelszava csak tudományos elvtelenségüket, minden egységes egészbe kovácsolt és átgondolt világszemlélettől való opportunista félelmüket leplezte. S ha nem Vorosilov módján olvasták volna Kautsky könyvét, rengeteg útmutatást meríthettek volna belőle arra vonatkozólag, hogyan kell felhasználni és hogyan kell feldolgozni a részletes adatokat. És hogy önök nem tudják helyesen felhasználni ezeket a részletes adatokat, azt azonnal bebizonyítjuk több olyan példával, amelyeket *önök maguk választottak*.

E. David „Parasztbarbárok" c. Kautsky ellen irányuló cikkében, amely Vorosilov úrék folyóiratában, a „Sozialistische (??) Monatshefté"-ben (III. évf. 1899. 2. füzet) jelent meg, nagy diadallal hivatkozott a parasztgazdaságról legutóbb írt *„legalaposabb és legérdekesebb monográfiák* egyikére", Moritz Hecht: „Drei Dörfer der badischen

* Az V—IX. fejezet az „Obrazovanyije" c. folyóiratban jelent meg a szerző következő megjegyzésével: „Az itt közölt tanulmányokat 1901-ben írtam. Első részük a mult évben brosúrában jelent meg Odesszában (a „Burevesztnyik" kiadásában). Második részük először jelenik meg nyomtatásban. Mindegyik tanulmány többé-kevésbbé önálló egészet alkot. Közös témájuk az orosz irodalomban a marxizmus ellen irányuló kritika taglalása." — *Szerk.*

Hard"* (Lipcse 1895) c. könyvére. Hertz kapva kapott ezen az utaláson, David nyomán megismételte ennek a „kiváló munkának" néhány számadatát (68. old.; orosz ford. 164. old.) és „nyomatékosan ajánlotta" (69. old.; orosz ford. 188. old.) annak tanulmányozását eredetiben vagy David szemelvényei alapján. Csernov úr a „Russzkoje Bogatsztvó"-ban sietett továbbadni, amit David és Hertz mondott, s Kautskyval szembeállította „a haladó modern kisgazdaságok virágzásának" azt a „ragyogó képét", amelyet Hecht rajzolt (8. sz. 206—209. old.).

Lássuk hát Hechtet.

Hecht három badeni falut ír le: Hagsfeldet, Blankenlochot és Friedrichsthalt, amelyek 4—14 kilométerre vannak Karlsruhétól. A kisparcellák ellenére — 1—3 hektár jut egy-egy gazdára — a parasztok igen jómódúak és kulturáltak, mert földjük rendkívül bő termést hoz. David (és az ő nyomán Csernov is) összehasonlítja ezt a terméshozamot a németországi átlaghozammal (1 *ha* hozama métermázsákban: burgonya 150—160, illetőleg 87,8; rozs és búza 20—23, illetőleg 10—13; széna 50—60, illetőleg 28,6) és így kiált fel: no lám! Ilyenek az „elmaradt kisparasztok"! Először is, válaszoljuk mi, itt szó sincs egyenlő feltételek között levő kis- és nagygazdaságok összehasonlításáról, ezért nevetséges azt hinni, hogy ez érv Kautsky ellen. Még nevetségesebb, ha ugyanaz a Csernov úr, aki a „Russzkoje Bogatsztvo" 8. számának 229. oldalán azt állítja, hogy „Kautsky kezdetleges nézete" (a város agronómiai szempontból kizsákmányolja a falut) „túlozza a kapitalizmus árnyoldalait", a 209. oldalon éppen olyan példát hoz fel Kautsky *ellen*, amelyben a mezőgazdaság előrehaladásának ez a tőkés akadálya *ki van küszöbölve*, mert a Csernov úr által kiválasztott falvak a városok közvetlen közelében fekszenek. Amikor a falusi népesség óriási többsége rengeteg természetes trágyát veszít azáltal, hogy a kapitalizmus elnépteleníti a falvakat és a népességet a városokban összpontosítja, ugyanakkor a városok környékén élő parasztok elenyésző kisebbsége külön hasznot húz helyzetéből és meggazdag-

* — „A badeni Hard három faluja" — *Szerk.*

szik, míg a tömeg elszegényedik. Nem csoda, hogy az ismertetett falvakban oly magas a föld hozama, mikor évente 41 000 márkáért vásárolnak istállótrágyát a három szomszédos helyőrségi város (Karlsruhe, Bruchsal és Durlach) katonai istállóiból és trágyalét a városi köztisztasági hivataloktól (Hecht, 65. old.); műtrágyát csak 7 000 márkáért vesznek*. Aki az ilyen körülmények között levő kisgazdaságok példájával akarja megcáfolni a nagygazdaság technikai fölényét, az csak saját tehetetlenségét bizonyítja. Másodszor, mennyiben szerepelnek ebben a példában csakugyan „igazi kisparasztok", echte und rechte Kleinbauern, mint David mondja, és utána Hertz meg Csernov ismételgeti? Ők *csak* a földbirtok nagyságára hivatkoznak, amivel éppen azt árulják el, hogy nem tudnak bánni a részletes adatokkal. A városok környékén gazdálkodó parasztnak egy gyeszjatyina föld tudvalevőleg ugyanannyit ér, mint tíz gyeszjatyina valami isten háta mögötti falu parasztjának; de a város szomszédsága még a gazdaság *típusát* is gyökeresen megváltoztatja. Például a föld ára Friedrichsthalban, amely ezek között a főváros közvetlen közelében fekvő falvak között a legkevesebb földdel rendelkezik, s mégis a leggazdagabb, 9—10 000 márka, *ötszöröse* az átlagos badeni árnak (1 938 márka) és *vagy hússzorosa* a távoleső keletporoszországi vidékek földárainak. Tehát a termelés nagyságát tekintve (amely a gazdaság nagyságának egyetlen pontos mutatója), ezek egyáltalán nem „kis"-parasztok. Ami pedig gazdaságuk *típusát* illeti, rendkívül fejlett itt a *pénz*gazdálkodás és

* Mellesleg, Csernov úr megnyugtatja a „Russzkoje Bogatsztvo" olvasóit, hogy ezekben a falvakban, a *földbirtok nagysága tekintetében* nincsen „semilyen valamelyest is figyelemre méltó differenciálódás". De ha a részletezés követelése nem volna nála üres szólam, akkor tudnia kellene, hogy a városok környékén élő parasztok számára sokkal kisebb jelentőségű a föld nagysága, mint a trágya mennyisége. Ebben a tekintetben pedig a differenciálódás igen számottevő. Friedrichsthalban a legmagasabb a föld hozama és leggazdagabbak a parasztok, noha a falu földben a legszegényebb, de a trágyavásárlásra fordított 48 000 márkából 28 000 márka jut a falura, ami 258 hektár földnél hektáronként 108 márkát jelent. Hagsfeld hektáronként csak 30 márkát költ trágyára (12 000 márka: 397 hektár), Blankenloch pedig csak 11 márkát (8 000 márka: 736 hektár).

— mint Hecht különösen kiemeli — igen előrehaladott a mezőgazdaság *specializálódása*. Dohányt (Friedrichsthalban a vetésterület 45%-án) és kitűnő minőségű burgonyát termelnek (amely részben vetőburgonyának megy, részben a karlsruhei „előkelő uraságok" — Hecht, 17 — asztalára kerül), tejet, vajat, malacot és disznót adnak el a fővárosban, maguk pedig a kenyeret is, a szénát is vásárolják. A mezőgazdaság itt teljesen kereskedelmi jellegűvé vált, s a város környékén gazdálkodó paraszt színtiszta *kispolgár*, úgy hogy ha Csernov úr valóban ismerte volna azokat a részletes adatokat, amelyekre idegen forrás alapján hivatkozik, talán valamelyest világosabb lett volna előtte a paraszt „kispolgári mivoltának" kategóriája, amely oly különösnek tetszik neki (v. ö. „Russzkoje Bogatsztvo", 7. sz. 163. old.). Végtelenül mulatságos, hogy Hertz és Csernov úrék, akik saját bevallásuk szerint képtelenek megérteni, hogyan tölthet be a paraszt vállalkozói funkciót, hogyan szerepelhet hol mint munkás, hol mint vállalkozó, olyan tüzetes tanulmányra hivatkoznak, amelynek szerzője kereken megmondja: „A XVIII. század parasztja a maga 8—10 hektár földjével paraszt volt" („paraszt *volt*", Csernov úr!) „és fizikai munkás; a XIX. század törpeparasztja a maga 1—2 hektárjával szellemi munkás, vállalkozó, kereskedő" (Hecht, 69. old., v. ö. 12. old.: „a földművesgazda *kereskedő* és *vállalkozó* lett". Hecht kiemelése). Nos, nem úgy van-e, hogy Hertz és Csernov úr Vorosilov módján „szedte ízekre" Kautskyt a paraszt és a vállalkozó összetévesztése miatt?

A „vállalkozás" legjellegzetesebb ismertetőjele a bérmunka alkalmazása. És rendkívül jellemző, hogy a Hecht munkájára hivatkozó állítólagos szocialisták közül senki *egy árva szóval nem említette* ezt a tényt. Maga Hecht a leglojálisabb irányzatú tipikus Kleinbürger*, aki egészen ellágyul, amikor látja, hogy a parasztok milyen vallásosak, és hogy a nagyhercegi felsőbbség általában milyen „atyailag gondoskodik" róluk, és különösen el van ragadtatva az olyan „fontos" rendszabálytól, mint a főzőtanfolyamok rendezése — természetesen

* — kispolgár. — *Szerk.*

igyekszik elkenni ezeket a tényeket, és azt akarja bebizonyítani, hogy nincs semilyen „szociális szakadék" a gazdagok és a szegények, a parasztok és a zsellérek, a parasztok és a gyárimunkások között. „Nincs mezőgazdasági *napszámosok* rendje — írja Hecht. — A legtöbb paraszt családjával maga is meg tudja művelni a földjét; csak kevesen vannak e három faluban, akiknek aratás vagy cséplés idején idegen munkaerőre van szükségük; az ilyen családok — helyi szóhasználat szerint — «segítségül hívnak» („bitten") néhány férfit vagy asszonyt (akiknek eszükbe sem jut, hogy „napszámosoknak" nevezzék magukat)" (31. old.). Hogy a három falu gazdái közül csak kevesen alkalmaznak napszámosokat, azon nincs mit csodálkozni, mert igen sok „gazda", mint látni fogjuk, gyárimunkás. Azt azonban, hogy a kizárólag földműveléssel foglalkozó gazdák hány százaléka vesz igénybe bérmunkát, Hecht nem közli, és kandidátusi (németül doktori) disszertációját, amelyben mindössze három faluval foglalkozik (Hecht maga is e falvak egyikéből származik), a parasztok különböző kategóriáira vonatkozó pontos statisztikai adatok helyett inkább a szorgalom és a takarékosság nagy erkölcsi jelentőségéről szóló elmélkedésekkel tömi tele. (Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért magasztalja Hertz és David olyan nagyon Hecht munkáját.) Csak azt tudjuk meg, hogy a napszámbér a leggazdagabb és kizárólag mezőgazdasági faluban, Friedrichsthalban a legalacsonyabb, amely a legtávolabb (14 kilométerre) esik Karlsruhétól. Friedrichsthalban a napszámos napi 2 márkát kap, és ellátásáról magának kell gondoskodnia; Hagsfeldben (Karlsruhétól 4 kilométerre, gyárimunkás lakossággal) 3 márka napszámbért fizetnek. Ez a kritikusokat annyira lebilincselő „igazi kisparasztok" „virágzásának" egyik feltétele. „Ebben a három faluban — írja Hecht — az urak és a *cselédség* közt (Gesinde = cselédek is, meg zsellérek is) még egészen patriarchális viszony áll fenn. Az «úr», vagyis a 3—4 hektáros paraszt tegezi és keresztnevén szólítja a szolgát és a szolgálót; ők meg a parasztot «bácsinak» (Vetter), feleségét «néninek» (Base) nevezik és magázzák őket... A szolga vagy a szolgáló együtt étkezik a családdal és családtag-

nak számít" (93. old.). Arról, hogy a bérmunkának mi a jelentősége a dohánytermelésben, amely annyira elterjedt ezen a vidéken és különösen sok munkáskezet igényel, a „rendkívül alapos" Hecht mélyen hallgat, mivel azonban mégiscsak mondott egy-két szót a bérmunkáról, még ezt a lojális burzsujfiókát is a „kritikai" szocializmus Vorosilovjai fölé kell helyezni „részletező" kutatási képessége tekintetében.

Harmadszor, Hecht tanulmányára azért hivatkoztak, hogy megcáfolják a paraszt minden mértéket meghaladó munkájának és elégtelen táplálkozásának tényét. De itt is kiderül, hogy a kritikusok jobbnak látták *elhallgatni* az ilyesfajta tényeket, pedig Hecht *beszél* róluk. Kapóra jött nekik az „átlag"-parasztnak az a fogalma, amelynek révén annyira elterjedt a „parasztság" helyzetének szépítgetése az orosz narodnyikok és a nyugateurópai polgári közgazdászok körében. Ennek a három falunak a parasztsága „általában" igen jómódú, de még Hecht egészen felületes monográfiájából is világosan kitűnik, hogy ebben a tekintetben okvetlenül meg kell különböztetni három nagy csoportot. A gazdáknak körülbelül a negyedrésze (vagy 30%-a; Friedrichsthalban a többségük, Blankenlochban kevesen) jómódú kispolgár, aki azért gazdagodott meg, mert a főváros közelében gazdálkodik; jövedelmező tejgazdaságuk van (10—20 liter tejet adnak el naponta) és dohányt termelnek (egy példa: 1,05 hektárnyi dohányföldből 1 825 márka brutto jövedelem), sertést hizlalnak eladásra (Friedrichsthalban 1 140 lakos közül 497, Blankenlochban 1 684 közül 445, Hagsfeldben 1 273 közül 220 tart sertést) stb. Ennek a kisebbségnek körében (voltaképpen csakis ezeknél vannak meg teljesen a „virágzás" ismertetőjelei, amelyektől annyira el vannak ragadtatva a kritikusok) kétségkívül meglehetősen gyakori a bérmunka alkalmazása. A következő csoportban — s Blankenlochban ehhez a csoporthoz tartozik a gazdák többsége — már korántsem olyan jómódúak a gazdák; kevesebb trágyát használnak, kisebb a termés, kisebb az állatállomány (Friedrichsthalban — szarvasmarhára átszámítva — 258 hektárra 599, Blankenlochban 736 hektárra 842, Hagsfeldben 397 hektárra 324 darab állat

jut), a házakban is ritkább a „tiszta szoba", húst sem esznek mindennap, sok család pénzszűke miatt eladja ősszel a gabonáját, tavasszal pedig vásárolni kényszerül (mi, oroszok igen jól ismerjük ezt a jelenséget)*. Ebben a csoportban a súlypont a *mezőgazdaságról* állandóan az *ipar felé* tolódik, és már 103 blankenlochi paraszt dolgozik gyárimunkásként Karlsruhéban. Ez utóbbiak alkotják — Hagsfeld csaknem egész lakosságával együtt — a harmadik csoportot (a gazdaságok számának 40—50%-át). A földművelés itt már mellékfoglalkozás, főleg a nők töltik vele idejüket. Bár az életszínvonal (a főváros hatására) magasabb, mint Blankenlochban, de már erősen mutatkoznak a nélkülözés jelei. A tejet eladják, maguknak pedig már részben „az olcsóbb margarint" vásárolják (24. old.). Gyorsan nő a kecskék száma: 1855-től 1893-ig 9-ről 93-ra emelkedett. „Ez a növekedés — írja Hecht — csakis azzal magyarázható, hogy eltűnnek a tulajdonképpeni paraszti gazdaságok és a paraszti rend feloldódik (Auflösung) egy erősen felparcellázott földdel rendelkező falusi gyárimunkásrendben" (27. old.). Mellesleg megjegyezzük, hogy 1882-től 1895-ig a kecskék száma egész Németországban is igen nagy mértékben — 2,4 millióról 3,1 millióra — emelkedett, ami éles fényt vet az „erős parasztság" Bulgakov úrék és a kispolgári szocialista „kritikusok" által annyira dicsőített előrehaladásának ellenkező oldalára. A munkások többsége gyalog teszi meg a három és fél kilométeres utat a városi gyárba, mert még heti egy márkát (48 kopek) sem mer költeni a vasúti jegyre. 300 hagsfeldi munkás közül mintegy 150 még a „népkonyha" 40—50 pfenniges ebédjét is drágálja és otthonról kapja az ebédet. „A szegény asszonyok — közli Hecht — pontosan tizenegy órakor ételhordóba

* Hecht egyébként azzal magyarázza Blankenloch gazdasági elmaradottságát, hogy ott túlnyomórészt naturális gazdálkodást folytatnak és *jennáll a faluközösség*, amely minden 32. évét betöltött tagjának biztosít egy darabka földet (36 ár — Almendgut), „akár lusta, akár szorgalmas, akár takarékos, akár nem" (30. old.). Hecht azonban mégis ellenzi a közösségi földek felosztását, mert — mint mondja — ez a társadalmi ellátás (Altersversorgung) egy neme az elaggott gyárimunkások számára, akiknek száma egyre növekszik Blankenlochban.

rakják az ételt és beviszik a gyárba" (79. old.). Ami a munkásnőket illeti, ők szintén tíz órán át dolgoznak a gyárban és ezért mindössze 1,10—1,50 márkát (a férfiak 2,50—2,70 márkát), darabbér esetén 1,70—2 márkát kapnak. „Néhány munkásnő mellékfoglalkozással igyekszik növelni szűkös keresetét; ezidőszerint négy blankenlochi lány dolgozik a karlsruhei papírgyárban; haza is visznek papírt, hogy esténként papírzacskókat készítsenek belőle; a lányok este 8-tól 11 óráig" (sic!) „300 zacskót csinálnak, amiért 45—50 pfenniget kapnak, s ezt a csekély napi bérükhöz hozzákeresett pótlékot vasútra költik. Hagsfeldben van néhány asszony, akik lánykorukban a gyárban dolgoztak, s most a téli estéken ezüstáru polírozásával igyekeznek némi kis mellékkeresethez jutni" (36. old.). „A hagsfeldi munkás — jegyzi meg az elérzékenyült Hecht — nem a birodalmi törvénynek köszönheti otthonát, hanem saját erejéből szerezte meg, van egy kis háza, amelyet nem kell idegenekkel megosztania, és van egy darabka földje, de a tényleges birtoknál is sokkal fontosabb az a tudat, hogy mindezt saját szorgalmával szerezte. A hagsfeldi munkás egyidejűleg gyárimunkás és paraszt. Akinek még nincs földje, bérel legalább egy-két parcellát, hogy *szabad óráinak hasznosításával* növelje jövedelmét. Nyáron a gyárban «csak» („csak"!) reggel hétkor kezdődik a munka, a munkás azonban már hajnali négykor talpon van, hogy megkapálja földjén a krumplit vagy takarmányt vigyen a jószágnak. Vagy ha este hétkor hazamegy, ugyan mihez kezdjen, különösen nyáron? Eldolgozgat még egy vagy másfél órát a földjén, hiszen nem akar nagy járadékot húzni a földből, csak munkaerejét akarja teljesen (sic!) kihasználni..." Még sok ilyen kenetteljes dolgot mond Hecht, s a következő szavakkal fejezi be könyvét: „A törpeparaszt és a gyárimunkás — mindkettő (sic!) a középrendbe küzdötte fel magát, s nem mesterséges kényszerrendszabályokkal, hanem saját szorgalmából, saját erejéből, azzal, hogy az erkölcsiség magasabb fokára emelkedett"*.

* Hecht még igen-igen sokat beszél erről a „magasfokú erkölcsiségről" és Bulgakov úrral vetélkedve lelkesedik a „józan házassági politikáért", a „vasszorgalomért", a „takarékosságért"

„A badeni Hard három faluja most *egyetlen nagy, széles középprendet* képvisel" (Hecht kiemelése).

Hogy Hecht így ír, azon nincs mit csodálkozni, hiszen ő a polgári rend tucatprókátora. Minek nevezzük azonban azokat, akik másokat félrevezetve, szocialistáknak mondják magukat, de minden Hechtnél buzgóbban szépítgetik a valóságot, a burzsoá kisebbség boldogulását általános haladásnak tüntetik fel és „a mezőgazdaság és az ipar egyesülésének" ócska frázisával leplezik a többség proletarizálódását?

VI

A KIS- ÉS A NAGYGAZDASÁG TERMELÉKENYSÉGE. EGY KELETPOROSZORSZÁGI PÉLDA

Változatosság kedvéért menjünk most át a távoli Dél-Németországból az Oroszországhoz közelebb fekvő Kelet-Poroszországba. Van erről egy rendkívül tanulságos *részletes* tanulmány, amelyet a részletezést követelő Bulgakov úr egyáltalán nem tudott felhasználni. „A kis- és a nagygazdaság tényleges termelékenységére vonatkozó adatok összehasonlítása — írja Bulgakov úr — még nem döntheti el technikai fölényük kérdését, mivel különbözőek lehetnek az összehasonlított gazdaságok gazdasági feltételei. Az ilyen adatok legfeljebb csak tényekkel erősíthetik meg azt a negatív következtetést, hogy a nagyüzemi termelés nemcsak elméletileg, hanem bizonyos feltételek mellett a valóságban sincs technikai fölényben a kisüzemi termeléssel szemben. A közgazdasági irodalomban jónéhány ilyen összehasonlító munka akad, mindenesetre éppen elég ahhoz, hogy megingassák az el-

és „mértékletességért", sőt azt az „ismert parasztközmondást" is idézi, hogy „Man sieht nicht auf die Goschen (d. h. Mund), sondern auf die Groschen", ami szabad fordításban azt jelenti: „nem fontos, hogy mit eszünk, csak tele legyen a zsebünk". Ajánljuk az olvasónak, hasonlítsa össze ezt a közmondást Bulgakov kievi professzor úrnak azzal a „tanításával", hogy a parasztgazdaság (amelynek nincs szüksége sem járadékra, sem profitra) „a mezőgazdaságnak a társadalom számára (sic!) legelőnyösebb szervezete" (Bulgakov, I. köt. 154. old.).

fogulatlan és előítéletektől mentes olvasónak azt a hitét, hogy a nagyüzemi termelés általában fölényben van" (I. köt. 57—58. old.). És a jegyzetben két példát találunk. Az első Auhagen mindössze két — egy 4,6 hektáros és egy 26,5 hektáros — hannoveri gazdaságot összehasonlító munkája, amelyet Kautsky is („Agrarfrage", 111. old.), Hertz is (69. old.; orosz ford. 166. old.) idézett. A kisgazdaság ebben az esetben magasabb terméseredményt mutat fel, és Auhagen megállapítása szerint jövedelmezőbb a nagygazdaságnál, de Kautsky már kimutatta, hogy ez a nagyobb jövedelmezőség az *elégtelen fogyasztás* következménye. Hertz megkísérelte megcáfolni ezt — most sem több sikerrel, mint egyébként —, s minthogy Hertz munkáját már lefordították oroszra, Kautsky Hertznek adott válaszát pedig nem ismerik Oroszországban, röviden elmondjuk ennek a („Neue Zeit" fentebb idézett cikkében megjelent) válasznak a tartalmát. Hertz, mint mindig, ezúttal is elferdítette Kautsky érvét, aki állítólag csak arra hivatkozott, hogy a nagygazda gimnáziumba járatja a fiát. Valójában pedig Kautsky csak az életszínvonalat illusztrálta ezzel. Ha Hertz számbavette volna az összehasonlított családok (mindkettő öt főből áll) *összes háztartási költségeit*, akkor megállapíthatta volna, hogy a kisgazdaság háztartási költségei 1 158,40 márkára, a nagygazdaságé — 2 739,25 márkára rúgnak. *Egyenlő* életszínvonal esetén a kisgazdaság *kevésbbé* jövedelmezőnek bizonyult volna, mint a nagygazdaság; Auhagen számítása szerint a kisgazdaság jövedelme 1 806 márka, vagyis a tőke (33 651 márka) 5,45%-a, a nagygazdaságé pedig 2 720 márka, azaz a tőke (149 559 márka) 1,82%-a. Vonjuk le a kisgazdaság jövedelméből azt, amennyivel kevesebbet fogyasztott, mint a nagygazdaság, és kiderül, hogy a kisgazdaság jövedelme *csak 258 márka, vagyis 0,80%!* Pedig a kisgazdaság aránytalanul több munkát fordított a gazdaságra; a kisgazdaságban 3 munkás jut 4,6 hektárra, vagyis 1,5 hektárra egy munkás, a nagygazdaságban ellenben 11 munkás (v. ö. Hertz, 75. old.; orosz ford. 179. old.) 26,5 hektárra, vagyis 2,4 hektárra egy. Már nem is beszélünk arról a Kautsky által joggal nevetségessé tett körülményről, hogy az állítólag szocialista Hertz a mai

paraszt gyermekeinek munkáját a kalászt szedegető Ruth[61] munkájával hasonlítja össze! Ami Bulgakov urat illeti, ő csak a föld hozamára vonatkozó adatok közlésére szorítkozott, s *egy árva szót sem szólt* a kistermelő és a nagygazda életszínvonaláról.

„A másik példát — folytatja a részletezés szószólója — *Karl Klawki* «Ueber Konkurrenzfähigkeit des landwirtschaftlichen Kleinbetriebs» c. legújabb tanulmányában („Thiel's Landwirtschaftliche Jahrbücher", 1899. 3—4. füzetében)* találjuk meg. A példa Kelet-Poroszországra vonatkozik. A szerző négy-négy nagy-, közép- és kisgazdaságot hasonlít össze. Összehasonlításának először is az a sajátossága, hogy a bevételeket és kiadásokat pénzben fejezi ki, továbbá az, hogy pénzre számítja át és a kiadások közé sorolja a kisgazdaságban felhasznált munkaerő értékét, holott ezt nem vásárolják; a mi szempontunkból az ilyen eljárás aligha megfelelő" (sic! Bulgakov úr elfelejti hozzáfűzni, hogy Klawki *valamennyi* gazdaságban pénzre számítja át a munka értékét, s a kisgazdaságban végzett munkát eleve alacsonyabbra értékeli!); „mégis arra az eredményre jutunk..." Itt egy táblázat következik, amelynek most csak a konklúzióját közöljük: egy morgen (= ¼ hektár) átlagos tiszta jövedelme a nagygazdaságban 10 márka, a középgazdaságban 18 márka, a kisgazdaságban 12 márka. „Itt — állapítja meg ebből Bulgakov úr — a középgazdaság a legjövedelmezőbb, utána következik a kisgazdaság, majd a nagygazdaság, amely tehát valamennyinek mögötte marad."

Szándékosan idéztük *teljes egészében* mindazt, amit Bulgakov úr a nagy- és kisgazdaságok összehasonlításáról mond. Most pedig nézzük meg közelebbről, mit bizonyít Klawki érdekes munkája, amely teljes 120 oldalon keresztül 12 tipikus és egyenlő feltételek között dolgozó gazdaságot ismertet. Először a gazdaságok általános adatait közöljük, s helymegtakarítás, valamint a következtetések kidomborítása céljából a nagy-, közép-, illetőleg kisgazda-

* — „A mezőgazdasági kisüzem versenyképességéről" („Thiel Mezőgazdasági Évkönyvei"). — *Szerk.*

ságok *átlagos* adataira szorítkozunk (a gazdaságok átlagos nagysága: 358, 50, illetőleg 5 *ha*).

Gazdaságok	1 morgen (¼ hektár) földre esik márkában												100 márka áruterményekre eső kiadás*		100 morgenre jut	
	Összes jövedelem			A termékek eladásából származó jövedelem			Saját fogyasztás			Összesen			Márkában			
	Földművelésből	Állattenyésztésből	Összesen	Földm. term.-ből	Állatt. term.-ből	Összesen	Földm. term.-ből	Állatt. term.-ből	Összesen	Jövedelem	Kiadás	Tiszta haszon	a	b	Bérmunkanap	Összes munkanap
Nagygazdaság	17	16	33	11	14	25	6	2	8	33	23	10	65	70	887	887
Középgazd.	18	27	45	12	17	29	6	10	16	45	27	18	35	60	744	924
Kisgazdaság	23	41	64	9	27	36	14	14	28	64	52	12	8	80	—	—

Úgy tűnik fel, mintha Klawki munkája minden tekintetben megerősítené Bulgakov úr *valamennyi* következtetését: a gazdaság nagyságának csökkenésével növekszik a brutto jövedelem, még az egy morgenre jutó eladásból származó jövedelem is! Azt hisszük, hogy a Klawki által alkalmazott módszerekkel — márpedig ezek a módszerek rendkívül elterjedtek, nagyjából minden polgári és kispolgári közgazdász ezeket alkalmazza — minden vagy majdnem minden esetben ki lehet mutatni a mezőgazdasági kisüzem fölényét. Ezért a *kérdés lényege* — amelyet a Vorosilovok egyáltalán nem vettek észre — *ezeknek a módszereknek elemzésében* rejlik, s éppen ezért Klawki részletkutatása igen nagy, általános érdeklődésre tarthat számot.

Kezdjük a terméseredményekkel. Kiderül, hogy a legtöbb mezőgazdasági növényféleség hozama szabályszerűen

* a = ha a gazda és családja munkaerejének értékét nem számítjuk át pénzre; b = ha átszámítjuk.

és igen jelentősen *csökken*, amint a nagygazdaságoktól a kisgazdaságok felé haladunk. A búza hozama (métermázsában egy morgenen) 8,7—7,3—6,4; a rozsé 9,9—8,7—7,7; az árpáé 9,4—7,1—6,5; a zabé 8,5—8,7—8,0; a borsóé 8,0—7,7—9,2*; a burgonyáé 63—55—42; takarmányrépából 190—156—117. Csak a len hozama nagyobb a kisgazdaságokban, mint a középgazdaságokban; az arány 6,2 „Stein" (= 18½ font) 5,5-del szemben (de meg kell jegyezni, hogy lent 4 kisgazdaság közül csak 3-ban, 4 középgazdaság közül csak 2-ben, a nagygazdaságokban pedig egyáltalán nem termesztenek).

Mi az oka annak, hogy a nagygazdaságokban magasabb a terméshozam? Klawki szerint döntő jelentőségű a következő négy ok: 1) a kisgazdaságokban úgyszólván egyáltalán nincs alagcsövezés, ha pedig van, a csöveket maguk a gazdák rakják le, és rosszul rakják le; 2) a kisgazdák nem elég mélyen szántanak — gyengék a lovaik; 3) a kisgazdák nagyobbrészt elégtelenül takarmányozzák szarvasmarháikat; 4) a trágyatermelés rosszabb a kisgazdáknál, mert gabonájuk szalmája rövidebb, s a szalma nagy részét a jószág takarmányozására fordítják (tehát ismét csak rosszabb minőségű a takarmány), és a jószág almozására kevesebb szalmát használnak.

Vagyis a kisgazdák jószága gyengébb, rosszabb minőségű, és rosszabbul tartják. Ezzel magyarázható az a furcsa és leginkább szembeötlő jelenség, hogy Klawki számítása szerint a nagygazdaságokban magasabb terméshozam mellett is morgenenként kevesebb a földművelésből eredő jövedelem, mint a közép- és kisgazdaságokban. Klawki ugyanis *kihagyja a jószág takarmányát*, nem számítja hozzá sem a jövedelemhez, sem a kiadásokhoz. Ilymódon mesterségesen és hamisan egyenlőnek veszi azt, amiben a nagy- és a kisgazdaságok valójában lényegesen különböznek — és nem az utóbbiak előnyére. A nagygazdaság az ilyen számítási módszerrel *azért* bizonyul kevésbbé jövedelmezőnek, mert mezőgazdasági területének jelentős részén takarmányt termeszt (noha területéhez

* A négy kisgazdaság közül csak kettőben, a négy nagy- és a négy középgazdaság közül három-háromban termesztenek borsót.

képest sokkal kevesebb állatot tart, mint a kisgazdaság), a kisgazdaság viszont „beéri" szalmatakarmánnyal is. A mezőgazdasági kisüzem „fölénye" tehát abból áll, hogy *rablógazdálkodást* folytat a földdel is (rosszabbul trágyázza), a jószággal is (rosszabbul takarmányozza). Magától értetődik, hogy ha így hasonlítják össze a különböző gazdaságok jövedelmezőségét, annak semmi tudományos jelentősége sem lehet*.

Továbbá, a nagygazdaságok földje magasabb hozamának egy másik oka, hogy ezek gyakrabban (sőt, úgylátszik, majdnem kizárólag csak ezek) márgázzák a talajt, több műtrágyát és Kraftfuttermittelt** használnak (műtrágyára 1 morgenenként 0,81—0,38—0,43 márkát költenek; abraktakarmányra a nagygazdaságokban 2 márkát, a többiben semmit). „Parasztgazdaságaink — mondja Klawki, aki a középgazdaságokat is a nagyparaszti gazdaságok közé sorolja — semmit sem költenek Kraftfuttermittelre. Csaknem teljesen elzárkóznak a haladás elől és mindenekelőtt kerülik a készpénzkiadást" (461. old.). A nagygazdaságok a földművelés rendszerét tekintve is magasabban állnak; a tökéletesebb váltógazdasággal mind a 4 nagygazdaságban, 3 középgazdaságban és csak 1 kisgazdaságban találkozunk (1 közép és 3 kisgazdaság háromnyomásos gazdálkodást folytat). Végül a nagygazdáknak jóval több a gépük is. Klawkinak ugyan az a véleménye, hogy a gépeknek nincs különösen nagy jelentőségük. Mi azonban nem érjük be az ő „véleményével", hanem kiválasztjuk az idevágó adatokat. A következő nyolc gépfajta — gőzcséplőgép, járgányos cséplőgép, rosta, konkoly-

* Meg kell jegyezni, hogy a kis- és nagygazdaságokban meglevő nyilvánvalóan egyenlőtlen nagyságok efféle hamis egyenlősítése nemcsak egyes monográfiákban fordul elő, hanem tömegesen tapasztaljuk a modern mezőgazdasági statisztika adatainál is. A francia statisztika is, a német statisztika is a jószág darabjának egyenlő „átlagos" élősúlyát, „átlagos" árát veszi minden gazdaságban. A német statisztika még a (földjük nagyságát tekintve) különböző gazdacsoportok egész állatállományának együttes értékét is ezzel a módszerrel állapítja meg, de legalább előrebocsátja, hogy a különböző gazdaságcsoportok állatállományának darabonkénti feltételezett egyenlő értéke „nem felel meg a valóságnak" (35. old.).

** — abraktakarmány. — *Szerk.*

kiválasztó (triőr), sorvetőgép, trágyaszórógép, lovasgereblye és fogashenger — így oszlik meg a szóbanforgó gazdaságok között: a 4 nagygazdaságban 29 gép van (ebből 1 gőzcséplőgép), a 4 középgazdaságban 11 (egyik sem gőzhajtásos), a 4 kisgazdaságban 1 (járgányos cséplőgép). Természetesen a parasztgazdaság semmiféle hódolójának semmiféle „véleménye" sem hitetheti el velünk, hogy a rostának, sorvetőgépnek, hengernek stb. nincs befolyása a terméseredményre. Egyébként itt arra is találunk adatokat, hogy hány gép van egyes gazdák tulajdonában, eltérően a német statisztikától, amely csak a géphasználat eseteit vette számba, tekintet nélkül arra, hogy a gazda saját gépéről vagy idegen gépről van szó. Nyilvánvaló, hogy az ilyen összeírás is kisebbíti a nagygazdaság fölényét és leplezi a gép-„kölcsönzés" Klawki által leírt formáit: „A nagyobb birtokos szívesen kölcsönzi a kisebbnek saját fogashengerét, lovasgereblyéjét és rostáját, ha ezért a legnagyobb dologidőben egy kaszást állít neki" (443. old.). Tehát a kisgazdaságban a géphasználat — mint kimutattuk, egyébként is rendkívül ritka — eseteinek bizonyos száma csak a munkaerőszerzés megváltozott formája.

Menjünk tovább. A nyilvánvalóan egyenlőtlen nagyságok hamis egyenlősítésének másik esete: Klawki a termelvények eladási árát a gazdaságok valamennyi csoportjánál egyenlőnek veszi. A szerző a valóságos eladási esetek helyett olyan feltevésre építi számításait, amelynek helytelenségére ő maga mutat rá. A parasztok nagyobbrészt helyben adják el a gabonát, és a kisvárosi kereskedők erősen leszorítják az árakat. „A nagygazdaságok e tekintetben jobb helyzetben vannak, mert egyszerre nagyobb mennyiséget adhatnak el a tartományi fővárosban. Így métermázsánként rendszerint 20—30 százalékkal többet kapnak, mintha a kisvárosokban adnák el" (373. old.). A nagygazdaságok birtokosai jobban fel tudják becsülni gabonájuk értékét (451. old.) és súlyra adják el, nem vékára, mint a parasztok, saját kárukra. Ugyancsak súlyra adják el a nagygazdaságok birtokosai a jószágot is, a parasztoktól viszont csak úgy szemre veszik meg az állatokat. A nagygazdaságok birtokosai a tejtermékeket is jobban tudják eladni, mert a tejet a városba

szállíthatják és magasabb árat kaphatnak érte, mint a középgazdaságok birtokosai, akik a tejből vajat készítenek, és kereskedőknek adják el. A középgazdaságok birtokosainak vaja viszont jobb, mint a kisgazdáké (mert szeparátort alkalmaznak, naponta frissen köpülnek stb.), s ezért a kisgazdáknak 5—10 pfenniggel kevesebbet fizetnek a vaj fontjáért. Az eladásra hizlalt jószágot a kisgazdák korábban (tehát kisebb súlyban) kénytelenek eladni, mint a középgazdaságok birtokosai, mert nincs elég takarmányuk (444. old.). Klawki a nagygazdaságnak mint a piacon fellépő eladónak mindezeket az — összességükben jelentékeny, igen jelentékeny — előnyeit nem veszi számításba monográfiájában, mint ahogy a kisgazdaság teoretikus-hódolói sem vetnek ügyet erre a *tényre*, arra hivatkozva, hogy szövetkezéssel segíteni *lehet* a dolgon. Nem kívánjuk összetéveszteni a kapitalizmus valóságát egy kispolgári szövetkezeti paradicsom lehetőségeivel; lentebb *tényekkel* illusztráljuk, hogy a valóságban kinek van a legtöbb haszna a szövetkezetekből.

Megjegyzendő, hogy Klawki a kis- és a középgazdaságoknál „nem számítja be" maguknak a gazdáknak a talaj alagcsövezésére, mindenféle javításra stb. fordított munkáját („a parasztok maguk dolgoznak"). A kisgazdának ezt az „előnyét" a szocialista Überarbeitnek, mértéken felüli munkának, agyondolgozásnak, a polgári közgazdász pedig a parasztgazdaság egyik („*társadalmilag*"!) előnyös oldalának nevezi. Megjegyzendő, hogy Klawki szerint a középgazdaságokban magasabb munkabért és jobb ellátást kapnak a bérmunkások, mint a nagygazdaságokban, de intenzívebben is dolgoznak, mert a gazda „példája" „nagyobb szorgalomra és gondosabb munkára" ösztönzi őket (465. old.). Hogy e két tőkés munkaadó közül melyik sajtol ki több munkát a munkásból a bér ellenében, a földbirtokos-e, vagypedig „édes testvére", a paraszt, azt Klawki meg sem kísérli megállapítani. Ezért csak arra utalunk, hogy a nagygazdaság birtokosa minden morgen föld után 0,29 márkát fordít a munkások rokkantsági és aggkori biztosítására, a középgazdaság birtokosa pedig 0,13 márkát (a kisföldművesnek itt is megvan az az előnye, hogy egyáltalán nem biztosíttatja magát — ter-

mészetesen a tőkések és földbirtokosok „társadalmának" nem kis „előnyére"), és hivatkozunk még az orosz mezőgazdasági kapitalizmus példájára. Az olvasó, aki ismeri Sahovszkoj „Mezőgazdasági idénymunkák" c. könyvét, talán emlékszik a következő jellemző megfigyelésre: a tanyásparasztok és a (délvidéki) német telepesek „válogatott" munkásokat alkalmaznak, 15—20%-kal többet fizetnek nekik, mint a nagymunkáltatók — és 50%-kal több munkát sajtolnak ki belőlük. Ezt Sahovszkoj úr 1896-ban közölte, az idén pedig a „Torgovo-Promislennaja Gazetá"-ban („Kereskedelmi és Ipari Ujság") például a következő kahovkai hírt olvassuk: „... A parasztok és tanyások szokás szerint többet fizettek (mint amennyit a nagybirtokok fizettek a bérmunkásoknak), mivel jobb és munkabíróbb munkásokat követelnek" (109. sz. 1901 május 16.). Aligha van okunk annak feltételezésére, hogy csupán Oroszországban fordul elő ilyesmi.

A fentebb közölt táblázatban két számítási módot láthat az olvasó: az egyik felszámítja, a másik nem számítja fel a gazda munkaerejének pénzértékét. Bulgakov úr szerint „aligha helyes" a pénzérték felszámítása. Magától értetődik, hogy sokkal helyesebb lenne, ha pontosan megállapítanák a gazdák és a zsellérek természetbeni és pénzkiadásait, de ha nincsenek ilyen adatok, elkerülhetetlen, hogy legalább *hozzávetőlegesen* állapítsák meg a család pénzkiadásait. Nos, rendkívül érdekes, *hogyan* végzi el Klawki ezt a hozzávetőleges számítást. Maguk a nagygazdaságok birtokosai természetesen nem dolgoznak, sőt külön intézőik vannak, akik fizetésért elvégzik a gazdaság vezetésének és felügyeletének egész munkáját (a négy nagygazdaság közül háromnak volt, egynek nem volt intézője; ezt az utóbbi 125 *ha*-os birtokot Klawki szerint helyesebb lenne nagyparaszti birtoknak nevezni). Két nagygazdaság tulajdonosának Klawki évi 2 000 márkát „juttat" „fáradságukért" (amely például az első birtoknál mindössze annyit jelent, hogy a tulajdonos egyszer egy hónapban néhány napra idefárad a nagyobbik birtokáról, hogy ellenőrizze az intézőt). A 125 *ha* tulajdonosának (az elsőnek 513 *ha*-ja van) már csak 1 900 márkát „juttat" a tulajdonos és három fia munkája fejében. Csak „termé-

szetes", hogy kisebb földön kevesebb költséggel kell „beérnie". A középgazdaságok birtokosainak már csak 1 200—1 716 márkát juttat a maguk és feleségük, sőt három esetben még a gyermekeik együttes munkájáért is. A kisgazdáknak 800—1 000 márkát számít fel 4—5 (sic!) ember munkájáért, vagyis alig valamivel többet (ha ugyan többet), mint amennyi egy béres vagy egy zsellér bére, aki családjával együtt összesen 800—900 márkát keres. Tehát itt még egy nagyot lépnek: először nyilvánvalóan egyenlőtlen nagyságokat vettek egyenlőeknek, most pedig kijelentik, hogy az életszínvonalnak a nagygazdaságtól a kisgazdaság felé haladva csökkennie *kell*. Ezzel pedig már eleve elismerik azt a tényt, hogy a kapitalizmus degradálja a kisparasztot, amit állítólag megcáfolnak a „tiszta nyereség" nagyságára vonatkozó számítások!

És ha a szerző *feltételezése* szerint a gazdaság nagyságának csökkenésével csökken a pénzjövedelem is, a fogyasztás csökkenését már közvetlen adatok bizonyítják. A gazdaságban elfogyasztott mezőgazdasági termékek mennyisége egy emberre (két gyermeket egy felnőttnek számítva) a nagygazdaság birtokosánál 227 márka (két szám átlaga), a középgazdánál 218 márka (négy szám átlaga), a kisgazdánál 135 (sic!) márka (négy szám átlaga). És minél nagyobb a gazdaság, annál több élelmicikket vásárolnak hozzá a sajátjukhoz (453. old.). Klawki maga is észrevette, hogy itt fel kell vetni az Unterkonsumption (elégtelen fogyasztás) kérdését, amelyet Bulgakov úr, aki még buzgóbb védelmezője a fennálló rendnek, mint Klawki, tagadott, s jobbnak látott itt *elhallgatni*. Pedig Klawki is igyekszik gyengíteni ezt a tényt. „A rendelkezésünkre álló anyag alapján általában — mondja — nem állíthatjuk, hogy a kisüzemekben bizonyos fokig elégtelen a fogyasztás, de ami a IV. kisüzemet illeti" (97 márka egy főre), „valószínűnek tartjuk. Tény azonban, hogy a kisparasztok igen takarékosan (!) élnek, és sok mindent eladnak, amit úgyszólván a szájuktól vonnak meg" (sich sozusagen vom Munde absparen)*. Azt

* Érdekes például, hogy a nagygazdaságban a tej és vaj eladásából származó jövedelem minden morgen után 7 márka, a középgazdaságban 3 márka, *a kisgazdaságban 7 márka*. A kis-

próbálják bebizonyítani, hogy ez a tény nem áll ellentétben a kisgazdaság nagyobb „termelékenységével": ha a fogyasztás 170 márkára emelkednék — ez az összeg teljesen elegendő (mint látjuk, a „jelentéktelenebb testvérnek", de nem a tőkés gazdálkodónak) —, akkor az egy morgenre eső fogyasztás 6—7 márkával növekedne, az eladásból származó jövedelem pedig ugyanannyival csökkenne. Ennek levonása után 29—30 márka marad (lásd a fentebbi táblázatot), vagyis még mindig több, mint a nagygazdaságban (453. old.). Ha azonban a fogyasztás összegét nem szemre vesszük (s hozzá még alacsonyabban is, mondván, hogy „elég lesz az neki"), hanem 218 márkában állapítjuk meg (ez a valóság a középgazdaságokban), akkor azt látjuk, hogy a termelvények eladásából egy morgenre eső jövedelem a kisgazdaságban *20 márkára* csökken a középgazdaság 29, illetőleg a nagygazdaság 25 márka jövedelmével szemben. Vagyis ha Klawki összehasonlításainak (fentebb említett nagyszámú hibája közül) csak *ezt az egy* hibáját helyesbítjük is, máris megcáfoljuk a kisparaszt *mindennemű* „előnyének" meséjét.

De Klawki kifogyhatatlan az előnyök felderítése terén. A kisparasztok „a földművelést más kereseti ágakkal egyesítik": három kisparaszt (a négy közül) „szorgalmasan jár napszámba; ezek béren kívül ellátást is kapnak" (435. old.). De különösen nagy előnyei vannak a kisgazdaságnak válság idején (az orosz olvasók már régóta tudják ezt a narodnyikoknak erre a tárgyra vonatkozó nagyszámú stílusgyakorlatából, amelyeket most újra felmelegítenek Csernov úrék): „Mezőgazdasági válság idején, és egyébként is, éppen a kisgazdaság a legszívósabb, és a háztartási költségek lehető legnagyobb mérvű csökkentésé-

parasztok ugyanis saját háztartásukban „nagyon kevés, a IV. kisgazdaságban pedig (ahol a gazdaságban termelt élelmiszer fogyasztása fejenként csupán 97 márkára rúg) egyáltalán nem fogyasztanak vajat és teljes tejet" (450. old.). Hasonlítsa össze az olvasó ezzel (amit egyébként a „kritikusok" kivételével régóta ismer mindenki) Hertz remek okfejtését (113. old.; orosz ford. 270. old.): „Hát a paraszt semmit sem kap a tejért?" „Végülis ki eszi meg a (tejjel táplált) disznót"? „nem a paraszt?" Gyakrabban kell gondolnunk ezekre a bölcs mondásokra, amelyek a nyomor legvulgárisabb szépítgetésének felülmúlhatatlan példái.

vel — igaz, hogy ennek részben elégtelen fogyasztással kell együttjárnia — viszonylag több terméket tud eladni, mint a más csoportokhoz tartozó gazdaságok" (481. old. — Klawki végső következtetései, v. ö. 464. old.). „Sajnos, sok kisgazdaságot a magas kamatok kényszerítenek erre. Ilymódon azonban, ha nehezen is, de fenntarthatják magukat és átvergődhetnek. Valószínűleg főleg éppen a fogyasztás erős csökkentésével magyarázható a kisparaszti gazdaságoknak az a szaporodása vidékünkön, amelyet a birodalmi statisztika is megállapít." S Klawki adatokat közöl a königsbergi Regierungsbezirk-ről*, ahol 1882-től 1895-ig a 2 *ha*-ig terjedő gazdaságok száma 56 000-ről 79 000-re, a 2—5 *ha*-ig terjedő gazdaságoké 12 000-ről 14 000-re, az 5—20 *ha*-ig terjedő gazdaságoké 16 000-ről 19 000-re emelkedett. Ez az a Kelet-Poroszország, ahol Bulgakov úrék szerint a kisüzem „kiszorítja" a nagyüzemet. És az efféle urak, akik ilyen primitíven értelmezik a földstatisztika nyers számadatait, még „részletezésről" kiabálnak! Egészen természetes, ha Klawki „a keleti földmunkáskérdés megoldása szempontjából" azt tekinti „az újabb agrárpolitika legfontosabb feladatának, hogy tegye lehetővé az arra érdemes munkásoknak, hogy ha nem is az első, de legalább a második (sic!) nemzedékük egy darabka földet szerezzen, és ezzel letelepedésre ösztönözze őket" (476. old.). Nem baj, ha azok a zsellérek, akik megtakarított garasaikon egy darabka földet vásárolnak, „pénzügyileg többnyire rosszabb helyzetbe kerülnek; ezt maguk is tudják, de csábítja őket a nagyobb szabadság" — és a polgári közgazdaságtannak (és jelenleg, úgy látszik, a „kritikusoknak" is) az a feladata, hogy táplálja ezeket az illúziókat a proletariátus legelmaradottabb részében.

Klawki tanulmánya tehát minden pontban megcáfolja a rá hivatkozó Bulgakov urat. Ez a tanulmány bebizonyítja a mezőgazdasági nagyüzem technikai fölényét, bebizonyítja, hogy a kisparasztság mértéken felül dolgozik, elégtelenül táplálkozik és a földbirtokosok béresévé és napszámosává válik, kimutatja, hogy a kisparaszti gazdaságok számának növekedése összefügg az

* — közigazgatási kerület. — *Szerk.*

ínség és a proletarizálódás növekedésével. Ebből a tanulmányból két, elvi szempontból különösen fontos következtetést vonhatunk le. Először is, világosan látjuk, hogy mi gátolja a gépek bevezetését a mezőgazdaságban: a kisföldműves végtelen degradálódása, aki hajlandó „nem számítani" a maga munkáját, s ezért a tőkés számára olcsóbb a kézi, mint a gépi munka. Bulgakov úr állításaival ellentétben a tények félreérthetetlenül bizonyítják, hogy kapitalista viszonyok között a kisparaszt helyzete a mezőgazdaságban *szakasztott másа* a kézműves helyzetének az iparban. Bulgakov úr állításaival ellentétben azt látjuk, hogy a mezőgazdaságban még inkább lefokozzák a szükségleteket és még jobban fokozzák a munka intenzitását, mint a nagyüzemmel folytatott verseny eszközét. Másodszor, ami a kis- és nagygazdaságok jövedelmezőségének bárminő összehasonlítását illeti, egyszersmindenkorra teljesen értéktelennek és vulgáris apológiának kell minősítenünk minden olyan következtetést, amely figyelmen kívül hagyja a következő három körülményt: 1) Hogyan táplálkozik, hogyan él és hogyan dolgozik a *földműves?* 2) Hogyan tartják és hogyan dolgoztatják a *jószágot?* 3) Hogyan trágyázzák és észszerűen használják-ki a *földet?* A földművelő kisgazdaság mindenféle rablógazdálkodással: a földműves munkájának és életerejének, a jószág erejének és minőségének, a föld termőerejének prédálásával tartja fenn magát, s ezért az a tanulmány, amely nem veszi figyelembe minden tekintetben ezeket a körülményeket, csupán burzsoá álokoskodások halmaza*.

* Leo Huschke „Landwirtschaftliche Reinertrags-Berechnungen bei Klein-, Mittel- und Grossbetrieb dargelegt an typischen Beispielen Mittelthüringens" („A mezőgazdasági tiszta jövedelem kiszámítása a kis-, közép- és nagyüzemekben Közép-Thüringia tipikus példái alapján". — *Szerk.)* (Jéna 1902, Gustav Fischer) c. munkájában helyesen mutat rá arra, hogy „már egymagában a kisbirtokos munkaerejének valamivel alacsonyabb értékelésével" is olyan eredményre lehet jutni, hogy a kisgazdaság fölényben van a közép- és nagygazdasággal szemben és versenyezni képes velük (126. old.). A szerző sajnos nem gondolta végig ezt a gondolatot, és ezért könyvében nincsenek rendszeres adatok az állattartásról, a föld trágyázásáról és a földművesek életszínvonaláról a különböző gazdaságokban. Reméljük, hogy még visszatérhetünk Huschke úr érdekes könyvére. Egyelőre csak arra az utalására hivatkozunk,

Ezért nincs mit csodálkozni azon, hogy a kritikus urak különösen elkeseredett támadásaikat éppen az ellen az „elmélet" ellen intézték, amely kimutatta, hogy a kisparasztok a mai társadalomban mértéken felül dolgoznak és nem fogyasztanak eleget. Bulgakov úr már a „Nacsalo" c. folyóiratban (1. sz. 10. old.) „nekilátott", hogy tetszés szerinti számban közöljön olyan „idézeteket", amelyek az ellenkezőjét bizonyítják annak, amit Kautsky állított. A Szociálpolitikai Egyesület[62] „Bäuerliche Zustände" („A parasztok helyzete") címmel közzétett kutatásából — ismétli könyvében Bulgakov úr — „Kautsky, aki megkísérli, hogy feltámassza egy elavult dogma hulláját (sic!), néhány olyan tényt ragadott ki, melyek a parasztgazdaságnak az adott pillanatban teljesen érthető elnyomott helyzetét tanusítják, — de mindjárt meg fognak győződni róla, hogy találhatók ott kissé másféle bizonyítékok is" (II. köt. 282. old.). Próbáljunk hát erről „meggyőződni", és ellenőrizzük a szigorú tudós „idézeteit", aki részben csupán Hertz idézeteit (77. old.; orosz ford. 183. old.) ismétli.

„Az eisenachi vizsgálat az állattenyésztés és a trágyázás javulásáról, gépek használatáról és általában a mezőgazdasági termelés előrehaladásáról tanuskodik . . ." Lapozzuk fel az Eisenachról szóló cikket („Bäuerl. Zust." I. köt.). Az 5 *ha*-nál kevesebb földdel rendelkező birtokosok helyzete „általában kevéssé kedvező" (66. old.) (márpedig a szóbanforgó kerületben 1 116 birtokos közül 887-nek 5 *ha*-nál kevesebb földje van). „Mivel ezek a nagyobb birtokokon mint aratók, napszámosok stb. munkát találnak, helyzetük aránylag kedvező . . ." (67. old.). Általában húsz év alatt lényegesen előrehaladt a technika, de „még

hogy a kisgazdaság olcsóbban adja el termékeit, mint a nagygazdaság (146, 155. old.), és még arra a következtetésére, hogy „a kis- és középgazdaság az 1892 után bekövetkezett válságot (a mezőgazdasági termékek áresését) a készpénzkiadások lehető legnagyobb mérvű csökkentésével, a nagygazdaság viszont a gazdaságra fordított költségek növelésével, s ilymódon a terméshozam emelésével igyekezett leküzdeni" (144. old.). 1887—1891-től 1893—1897-ig a vetőmagra, takarmányra és trágyára fordított kiadások a kis- és középgazdaságban csökkentek, a nagygazdaságban emelkedtek. A kisgazdaságban ezek a kiadások *ha*-ként 17 márkára, a nagygazdaságban 44 márkára rúgnak. (A szerző jegyzete az 1908-as kiadáshoz. — *Szerk.)*

sok a kívánnivaló, különösen a kisebb gazdaságokban . . ." (72. old.) „a kisebb birtokosok részben gyenge tehenekkel végzik a mezei munkákat . . ." Mellékfoglalkozásuk az erdei munka és a fafuvarozás; ez utóbbi „a gazdaság elhanyagolására" s „a jólét csökkenésére" vezet (69. old.). „Az erdei munka sem biztosít elegendő keresetet. Egyes vidékeken a kisebb parcellabirtokosok (Grundstücksbesitzer) szövéssel foglalkoznak, s ezzel kevés (leidlich) keresetre tesznek szert. Elvétve házilag szivart készítenek. Általában kevés a mellékkereset . . ." (73. old.) S a szerző — Ökonomie-Commissar* Dittenberger — azzal a megjegyzéssel zárja szavait, hogy a parasztok „egyszerű életmódjuk" és „szerény igényeik" ellenére is erősek és egészségesek, ami „igazán meglepő, mert a szegényebb osztály kistápértékű élelmiszerrel él, fő eledele a burgonya..." (74. old.).

Így cáfolják meg a „tudós" Vorosilovok azt az „elavult marxista előítéletet", hogy „a parasztgazdaság képtelen a technikai haladásra"!

„. . . A Szász Királyságról azt mondja Langedorf főtitkár, hogy egész körzetekben, különösen a termékenyebb vidékeken a gazdaság intenzitása tekintetében alig van már különbség a nagyobb és kisebb birtokok közt." Így cáfolja meg Kautskyt az osztrák Vorosilov (Hertz, 77. old.; orosz ford. 182—183. old.), és nyomában az orosz Vorosilov (Bulgakov, II. köt. 282. old. a „Bäuerl. Zust." II. köt. 222. oldalára való hivatkozással). Nyissuk fel a kritikusok idézte forrásmű 222. oldalát, s mindjárt a Hertz által idézett szavak után a következőket olvassuk: ". . . ez a különbség szembetűnőbb a hegyvidékeken, ahol a nagyobb birtokok rendszerint viszonylag nagyobb forgótőkével gazdálkodnak, de a tiszta jövedelem nagyságát tekintve gyakran itt sem marad mögöttük a parasztgazdaság, mert a kisebb bevételt kiegyenlíti a nagyobb takarékosság, amely a szükségletek itteni alacsony színvonala mellett (bei der vorhandenen grossen Bedürfnisslosigkeit) gyakran odáig megy, hogy a parasztgazda rosszabbul él, mint az ipari munkás, aki több szükségletet ismert meg" („Bäuerl. Zust." II. köt. 222. old.). És tovább azt olvas-

* — gazdasági biztos. — *Szerk.*

suk, hogy az uralkodó gazdasági rendszer a váltógazdaság, amely már a középgazdáknál is túlnyomó, míg „a háromnyomásos gazdálkodás már csak a kisebb parasztbirtokosoknál található meg". Az állattenyésztés terén is mindenütt előrehaladás észlelhető. „A parasztbirtokos általában már csak a szarvasmarhatenyésztés és a tejtermékek értékesítése tekintetében maradt el a nagyobb földbirtokos mögött" (223. old.).

„Ranke professzor — folytatja Bulgakov úr — a München-környéki parasztgazdaságok technikai előrehaladásáról számol be, s ez a vidék szerinte tipikus egész Felső-Bajorországban." Üssük fel Ranke cikkét: három *nagyparaszti* Mark bérmunkásokkal gazdálkodik; a 119 paraszt közül 69-nek fejenként több mint 20 *ha*-ja van, ezek tartják kezükben a föld ¾ részét. 38 „parasztnak" egyenként több mint 40 *ha*, átlagban 59 *ha* földje van, s ezek tartják kezükben a föld 60 százalékát...

Ez alkalmasint elegendő is Bulgakov és Hertz úr „idézeteinek" jellemzéséhez.

VII

A BADENI ADATGYŰJTÉS A PARASZTGAZDASÁGRÓL

„Helyszűke miatt — írja Hertz — nem ismertethetjük a 37 községre vonatkozó badeni adatgyűjtemény részletes és érdekes megállapításait. Nagyrészt hasonlóak a fentebbi megállapításokhoz — a kedvező ítéletek mellett vannak kedvezőtlen és közömbös megállapítások is, *de az adatgyűjtemény három kötetében foglalt részletes háztartási kiadások senkit sem jogosítanak fel arra, hogy «elégtelen fogyasztásra»* (Unterkonsumption), «piszkos, rendkívül megalázó szegénységre» stb. *következtessen*" (79. old.; orosz ford. 188. old.). Hertz általunk kiemelt szavai szokás szerint *kézenfekvő valótlanságot* tartalmaznak, mert éppen a badeni adatgyűjtemény, amelyre hivatkozik, *bizonyította be* okmányszerűen, hogy éppen a *kisparasztság* „hiányosan táplálkozik". Hertz hamisítása szorosan összefügg azzal a módszerrel, amelyet különösen az orosz narodnyikok alkalmaztak előszeretettel, és most az agrárkérdés

terén mindenféle „kritikus" is átvesz: a „parasztság" megkülönböztetés nélküli megítélésével. S mivel Nyugaton a „parasztság" fogalma még határozatlanabb, mint nálunk (nincs éles rendi ismertetőjele), továbbá, mivel az „átlagos" ítéletek és következtetések elleplezik a kisebbség viszonylagos „jólétét" (vagy legalábbis azt, hogy a kisebbség nem éhezik) és a többség kisemmizését, határtalan tere van itt a burzsoá rend mindenféle védelmezőjének. A badeni adatgyüjtemény azonban éppen a parasztság egyes csoportjainak megkülönböztetését teszi lehetővé, amit Hertz, úgy is, mint a „részletezés" híve, jobbnak látott észre sem venni. 37 tipikus községben tipikus nagyparaszti (Grossbauer), közép- és kisparaszti, valamint napszámos-gazdaságokat, összesen 70 paraszti gazdaságot (31 nagy-, 21 közép-, 18 kisgazdaságot) és 17 napszámos-gazdaságot választottak ki, s igen részletesen megvizsgálták e gazdaságok költségvetését. Arra nem volt lehetőségünk, hogy az adatokat *mind* feldolgozzuk, de az alább közölt *főbb eredmények* is elegendők ahhoz, hogy igen határozott következtetéseket vonhassunk le.

Előbb a nagy- (a), közép- (b) és kisparaszti (c) gazdaságok általános gazdasági típusára vonatkozó adatokat közöljük (a VI. számú mellékletből: „Uebersichtliche Darstellung der Ergebnisse der in den Erhebungsgemeinden angestellten Ertragsberechnungen"*, s ennek a táblázatnak adatait nagyparasztok, középparasztok és kisparasztok szerint külön-külön csoportosítottuk). A földbirtok átlagos nagysága csoportok szerint: (a) 33,34 *ha*, (b) 13,5 *ha*, (c) 6,96 *ha* — viszonylag nagy egy olyan területen, mint Baden, ahol igen sok a kisbirtok, de ha nem számítjuk a 20-as, 22-es és 30-as számú község 10 rendkívül nagy földbirtokkal rendelkező gazdaságát (a kisparaszti birtokátlag 43 *ha*, a nagyparaszti 170 *ha!*), akkor Badenre jellemzőbb számokat kapunk: a) 17,8 *ha*, b) 10,0 *ha* és c) 4,25 *ha*. A családok nagysága: a) 6,4 fő, b) 5,8 fő, c) 5,9 fő (ezek és az összes következő adatok, ha nincs mellettük külön megjegyzés, mind a 70 gazdaságra vonatkoznak). Tehát a nagyparasztok családja jóval nagyobb, s a bérmunka mégis

* — „A megvizsgált községekben végzett jövedelemszámítások eredményének áttekinthető ismertetése". — *Szerk.*

hasonlíthatatlanul nagyobb szerepet játszik náluk. Általában 70 paraszt közül 54, vagyis több mint háromnegyed részük — mégpedig 29 nagyparaszt (31 közül), 15 középparaszt (21 közül) és 10 kisparaszt (18 közül) — bérmunkát alkalmaz. Így a nagyparasztok 93%-a és a kisparasztok 55%-a nem nélkülözheti a bérmunkásokat. Ezek a számok nagyon tanulságosak annak a közkeletű (és a „kritikusok" által kritika nélkül átvett) felfogásnak az ellenőrzése szempontjából, hogy a bérmunkának nincs lényeges jelentősége a mai parasztgazdaságban. A nagyparasztoknál (akiknek 18 hektáros birtoka az 5—20 hektáros birtokok rovatába kerül, s ezeket minden megkülönböztetés nélkül igazi parasztgazdaságoknak tekintik) tisztán tőkés gazdaságokat látunk: 24 gazdaságban 71 béres van, csaknem 3 gazdaságonként, 27 gazda pedig összesen 4 347 (egyenként 161) munkanapot dolgoztatott napszámosokkal. Hasonlítsák össze ezzel azoknak a München-környéki nagyparaszti birtokoknak nagyságát, amelyeknek a „haladásával" cáfolta meg a derék Bulgakov úr azt a „marxista előítéletet", hogy a kapitalizmus degradálja a parasztokat!

A középparasztok közül 8-nak 12 bérese van, 14 pedig 956 munkanapot dolgoztatott napszámosokkal; a kisparasztok közül 2-nek 2 bérese van, 9 pedig 543 munkanapot dolgoztatott napszámosokkal. A *kis*parasztok fele két hónapon át (543 : 9 = 60 nap), vagyis a földművelés legfontosabb időszakában nem nélkülözheti a bérmunkát (s ezek a kisparasztok, jóllehet nagyobb a birtokuk, hasonlíthatatlanul kevesebbet termelnek, mint azok a friedrichsthaliak, akik annyira meghatották Csernov, David és Hertz úrékat).

A gazdálkodás eredménye a következő: 31 nagyparasztnak 21 329 márka a tiszta nyeresége és 2 113 márka a vesztesége, vagyis összesen 19 216 márka, illetve egy gazdaságnak átlag 619,9 márka haszna volt (a 20-as, 22-es és 30-as számú község 5 gazdaságának leszámításával 523,5 márka); a középgazdaságban a megfelelő összeg 243,3 márka (a három község leszámításával 272,2), a kisgazdaságban 35,3 márka (a három község leszámításával 37,1). A kisparaszt tehát a szó szoros értelmében *épp hogy eltengődik, s ezt is csak úgy birja, hogy leszorítja szükségleteit.* A gyüjtemény („Eredmények stb." a „Vizsgála-

tok" IV. kötetében, 138. old.) adatokat közöl az egyes gazdaságokban fogyasztott legfontosabb termékek mennyiségéről. Ezek az adatok a parasztság fentebb említett minden egyes csoportjának átlagát véve a következők:

A parasztság csoportjai	Egy személy napi fogyasztása				1 személy kiadása	
	Kenyér és gyümölcs	Burgonya	Hús	Tej	Naponta fűszerre, világításra stb.	Évente ruházatra
	font		gramm	liter	pfennig	márka
Nagyparasztok	1,84	1,82	138	1,05	72	66
Középparasztok ...	1,59	1,90	111	0,95	62	47
Kisparasztok	1,49	1,94	72	1,11	57	38
Napszámosok	1,69	2,14	56	0,85	51	32

És ezek az adatok „nem mondottak" semmit a derék Hertznek az elégtelen táplálkozásról és a nélkülözésről! Látjuk, hogy a kisparaszt jóval kevesebbet fogyaszt, mint a közép- és a nagyparaszt, alig táplálkozik és ruházkodik jobban, mint a napszámos. Húst például egyharmadával kevesebbet fogyaszt, mint a középparaszt, és csaknem felével kevesebbet, mint a nagyparaszt. Ezek az adatok újra és újra igazolják, mennyire helytelenek a különbségek mellőzésével alkotott általános ítéletek és mennyire hamisak az életszínvonal különbségeivel nem számoló jövedelemszámítások. Ha például táblázatunknak *csak* a két utolsó oszlopát nézzük (hogy elkerüljük az élelmiszerek pénzre való bonyolult átszámítását), azt látjuk, hogy nemcsak a kisparaszt, de még a középparaszt „tiszta nyeresége" is *merő fikció*, amellyel csak a Hechthez és Klawkihoz hasonló vérbeli burzsoák vagy a mi kritikusaink fajtájából való vérbeli Vorosilovok bíbelődhetnek. Valóban, ha elfogadjuk, hogy a kisparaszt ugyanannyit költ termékek vásárlására, mint a középparaszt, akkor kiadása *száz* márkával növekszik és igen nagy *vesztesége* lesz. Ha a középparaszt ugyanannyit költene, mint a nagygazda, kiadása

220 márkával növekednék, s ha nem „szorítaná le" élelmiszerszükségletét, neki is vesztesége lenne*. Vajjon a kisparaszt fogyasztásának ez a rosszabbodása — amely magától értetődően elválaszthatatlanul összefügg a jószág rosszabb takarmányozásával és a föld termőerejének hiányos helyreállításával (sőt olykor valóságos kizsarolásával) — nem igazolja-e teljes egészében Marx szavait, amelyek hallatára oly fennhéjázóan vonogatják vállukat a mai kritikusok: „A termelési eszközök végtelenül szétforgácsolódnak és maguk a termelők szétszóródnak. Az emberi erő óriási mértékben elfecsérlődik. A termelési feltételek fokozódó rosszabbodása és a termelési eszközök drágulása — ez a parcellatulajdon szükségszerű törvénye" („Das Kapital". III. köt. 2. rész. 342. old.[63]).

Ugyanezzel a badeni adatgyüjteménnyel kapcsolatban Bulgakov úr mégegy hamisítására kell felhívnunk a figyelmet (a kritikusok kölcsönösen kiegészítik egymást: ha az egyik bizonyos forrásműben a dolog egyik oldalát ferdíti el, a másik a másik oldalát forgatja ki). Bulgakov úr többízben idézi a badeni adatgyüjteményt, úgylátszik tehát, *mintha* ismerné. Ennek ellenére ilyen dolgokat mond: „A paraszt állítólagos rendkívüli és végzetes eladósodása — így hangzik a nyitány, II. köt. 271. old. — egyik legvitat-

* Csernov úr azt az „ellenvetést" teszi: hát a nagygazda nem szorítja le még jobban napszámosa élelmezését és egyéb ráfordított kiadásait? („Russzkoje Bogatsztvo", 1900, 8. sz. 212. old.) Ez az ellenvetés a régi Krivenkov—Voroncov-féle módszert ismétli meg — ha szabad ezt a kifejezést használnunk —, amelynek az a lényege, hogy polgári-liberális érveket *adnak* a marxisták *szájába*. Ennek az ellenvetésnek csak azzal szemben van értelme, aki azt állítja, hogy a nagygazdaság nemcsak technikailag magasabbrendű, hanem azért is, mert javítja (vagy legalábbis általában tűrhetővé teszi) a munkás helyzetét. A marxisták nem mondják ezt. Ők csak leleplezik azokat a hamis módszereket, amelyekkel *szépítgetni* szokták a kistermelő helyzetét, amikor minden megkülönböztetés nélkül virágzásról beszélnek (Csernov úr Hechtről), vagypedig a „jövedelmezőség" kiszámításakor *elhallgatják* a fogyasztás csökkenését. A burzsoáziának feltétlen érdeke ez a szépítgetés, annak az illúziónak a táplálása, hogy a munkásból „gazda" lehet, hogy a kis„gazda" nagy jövedelemre tehet szert. A szocialisták dolga, hogy leleplezzék ezt a hazugságot és megmagyarázzák a kisparasztoknak, hogy nekik sincs más menekvésük, minthogy csatlakozzanak a proletariátus forradalmi mozgalmához.

hatatlanabb dogmája volt a parasztgazdaság kérdésében alkotott irodalmi mitológiának . . ." „A rendelkezésünkre álló tanulmányokban csak a legkisebb, még meg nem szilárdult birtokok (Tagelöhnerstellen) nagyfokú eladósodásáról van szó. Például Sprenger így írja le általános benyomását, melyet a terjedelmes badeni adatgyüjtemény (a jegyzetben hivatkozik az adatgyüjteményre) adatai keltettek benne: «. . . a legtöbb megvizsgált községben aránylag csak a napszámos-parcellák és a kisparaszti birtokok eladósodása jelentősebb, de az esetek többségében itt sem olyan nagy, hogy aggodalomra adna okot . . .»" (272. old.). Furcsa! Egyrészt *magára az adatgyüjteményre hivatkozik, másrészt* csupán valamiféle Sprenger „általános benyomását" idézi, aki erről az adatgyüjteményről ír. És amilyen szerencsétlen, ez a Sprenger éppen valótlanságot mond (legalábbis a Bulgakov úr által idézett helyen, mert Sprenger könyvét nem ismerjük). Az adatgyüjtemény szerzői azt állítják, hogy az esetek többségében éppen a kisparaszti földbirtok eladósodása aggasztóan *nagyfokú.* Ez az első. Másodszor pedig azt állítják, hogy ami az eladósodást illeti, a kisparasztok helyzete nemcsak a közép- és a nagyparasztokénál rosszabb (amit Sprenger szintén megállapított), *hanem még a napszámosok helyzeténél is.*

Általában meg kell jegyeznünk, hogy a badeni adatgyüjtemény szerzői azt a rendkívül fontos tényt állapítják meg, hogy a nagygazdaságokban *magasabb a megengedhető* (vagyis a tönkremenés veszélye nélkül megengedhető) *eladósodás határa, mint a kisgazdaságban.* A nagy-, közép- és kisparasztok gazdasági eredményeiről fentebb közölt statisztikai adatok után ez a körülmény nem szorul külön magyarázatra. Az adatgyüjtemény szerzői a nagy- és a középgazdaság megengedhető és aggodalomra okot nem adó (unbedenklich) eladósodását a föld értékének 40—70%-ára, átlagban 55%-ára becsülik. A kisgazdaságnál (amelynek nagyságát földművelés esetén 4—7 *ha*-ban, szőlőtermelés és kereskedelmi növények termesztése esetén 2—4 *ha*-ban állapítják meg) véleményük szerint „az eladósodás határának . . . nem szabad meghaladnia a birtok értékének 30%-át, ha *teljesen* biztosnak tekinthető, hogy a kamatokat és az adósság részleteit *pontosan* fogják

fizetni" (IV. köt. 66. old.). A megvizsgált községekben (azok kivételével, ahol — mint például Unadingenben és Neukirchben — Anerbenrecht* van) az eladósodás százaléka (a birtok becsértékéhez viszonyítva) a kisgazdaságoktól a nagygazdaságok felé haladva fokozatosan csökken. Például Ditwar községben az ¼ *ha*-ig terjedő gazdaságok eladósodási százaléka = 180,65%; az 1—2 hektáros gazdaságoké 73,07%; a 2—5 hektárosoké 45,73%; az 5—10 hektárosoké 25,34%; a 10—20 hektárosoké 3,02% (ugyanott, 89—90. old.). De az eladósodás mértékére vonatkozó számadatok egymagukban még nem mondanak el mindent, s az adatgyűjtemény szerzői erre a következtetésre jutnak:

„Tehát az előző számadatok igazolták azt az azóta már igen elterjedt nézetet, hogy azok a parasztbirtoktulajdonosok, akik a földdel rendelkező (ipari) napszámosok és a középparasztok határán (közöttük) foglalnak helyet (az idetartozó gazdákat a községekben rendszerint «középrendnek» — Mittelstandnak — nevezik), gyakran nehezebb helyzetben vannak, mint a felsőbb és alsóbb (sic!) birtokos csoportok, amennyiben *mérsékelt* adósság mellett egész jól elboldogulhatnak ugyan, de már bizonyos, nem is igen magas eladósodási határnál csak nehezen tudják teljesíteni kötelezettségeiket, mert nem nézhetnek *rendszeres* mellékkereset (napszám stb.) után és így nem növelhetik jövedelmüket . . ." A napszámosok, „amennyiben csak valamelyest is rendszeres mellékkeresetük van, gyakran jóval kedvezőbb helyzetben vannak, mint a «középrend»-hez tartozók, mert — mint a számítások számos esetben kimutatták — mellékkeresetük gyakran annyi készpénzbevételt biztosít, hogy még *nagy* adósságot is le tudnak törleszteni" (ugyanott, 67. old.)**. Végül a szerzők újra elismétlik, hogy a kisparaszti gazdaságok eladósodása az eladósodás megengedhető határát tekintve

---

* — örökösödési jog, amely szerint a parasztgazdaság javait egy örökös osztatlanul örökli. — *Szerk.*

** A kisparaszt — mondják joggal az adatgyűjtemény szerzői — arányilag keveset ad el készpénzért, viszont különösen nagy szüksége van pénzre, s tőkehiány miatt a jószág elhullása, jégeső stb. különösen érzékenyen érinti.

„részben nem veszélytelen" s „ezért földvásárlás tekintetében mindenekelőtt éppen a *kis*paraszti népesség és a napszámos népességnek hozzá közel álló része gazdaságilag különösen óvatos" (98. old.).

Lám, milyen a kisparaszt burzsoá tanácsadója! Egyrészt táplálja a reményt a proletárokban és félproletárokban, hogy „ha nem is az első, de a második nemzedékük" már vásárolhat egy darabka földecskét, s ebből szorgalommal és mértékletességgel igen nagy százalék „tiszta jövedelmet" húzhat, másrészt éppen a szegénységnek ajánl „különös óvatosságot" a földvétel tekintetében, ha „nincs rendszeres mellékkeresete", vagyis ha a tőkés uraknak nincs szükségük egyhelyben lakó munkásokra. És még akadnak olyan együgyű „kritikusok", akik ezt az önző hazugságot és ezeket az elcsépelt banalitásokat a legesleg-újabb tudomány ítéleteinek tartják!

A nagy-, közép- és kisparasztokról közölt részletes adatokból, úgy látszott, még V. Csernov úr is megértette, hogy a parasztságra alkalmazva mi a tartalma a „kispolgáriasság" kategóriájának, amely akkora rémületet kelt benne. A tőkés fejlődés nemcsak az egyes nyugateurópai államok, hanem a nyugateurópai államok és Oroszország *általános* gazdasági rendszerét is annyira közelhozta egymáshoz, hogy a parasztgazdaság gazdasági *alapvonásai* ugyanazok Németországban, mint Oroszországban. Csakhogy a parasztság felbomlásának folyamata, amelyet az orosz marxista irodalom részletesen bebizonyított, Oroszországban kezdeti fejlődési szakaszában van, még nem öltött többé-kevésbbé végleges formát, például nem választotta ki a nagyparasztok (Grossbauern) külön és mindenki számára azonnal felismerhető, világos típusát, paraszti burzsoáziánk „első lépései" még túlságosan eltakarják a parasztság óriási részének tömeges kisajátítását és kihalását. Nyugaton ez a folyamat, amely még a jobbágyság eltörlése előtt kezdődött (v. ö. Kautsky, „Agrarfrage", 27. old.), már régen a paraszti és a (mi értelmezésünk szerint) „magánbirtokos" gazdaság közötti rendi határvonal megszüntetéséhez és a mezőgazdasági bérmunkások már

meglehetősen kialakult osztályának létrejöttére vezetett*. Nagy hiba volna azonban azt hinni, hogy ez a folyamat megállt, mihelyt kialakultak a falusi népesség új típusainak többé-kevésbbé határozott formái. Ellenkezőleg, ez a folyamat szakadatlanul halad, magától értetődik, hogy hol gyorsabban, hol lassabban, tömérdek különböző körülménytől függően, a legkülönbözőbb formákat öltve a különböző agronómiai feltételek stb. szerint. A parasztság proletarizálódása folytatódik, ezt alább a német statisztika adatai alapján ki fogjuk mutatni, de világosan látható ez a kisparasztságról fentebb közölt adatokból is. Már maga az a tény, hogy nemcsak a falusi munkások, hanem a parasztok is egyre nagyobb számban menekülnek faluról a városokba, szemléltető tanúbizonysága a proletarizálódás fokozódásának. De annak, hogy a paraszt a városba menekül, elkerülhetetlen előzménye az, hogy koldusbotra jut. Koldusbotra jutása előtt pedig kétségbeesetten harcol gazdasági önállóságáért. És éppen ezt a harcot domborítják ki a különböző típusú parasztok bérmunka-alkalmazására, „tiszta jövedelmére" és fogyasztására vonatkozó adatok. A harc fő eszköze a „vasszorgalom" és a takarékosság, takarékosság: „nem fontos, hogy mit eszünk, csak tele legyen a zsebünk". A harc elkerülhetetlen eredménye, hogy kiválik egy jómódú, vagyonos gazdákból álló kisebbség (s többnyire elenyésző kisebbség, hacsak nincsenek különösen kedvező feltételek, mint például a főváros közelsége, vasútépítés, a piacra termelő mezőgazdaság valamely új jövedelmező ágának felfedezése stb.), a többség pedig egyre jobban elszegényedik, a szüntelen éhezés és a mértéktelen munka tönkreteszi a dolgozók erejét, romlik a föld és a jószág minősége. A harc elkerülhetetlen eredménye, hogy kialakul a bérmunkán alapuló *tőkés* gazdaságok kisebbsége, a többség pedig egyre inkább rákényszerül arra, hogy „mellékkereset" után nézzen, vagyis ipari és mezőgazdasági bérmunkássá váljék. A bér-

* „A parasztság — írja Bulgakov úr a XIX. század Franciaországáról — két, egymástól már élesen különböző részre oszlott: proletariátusra és kisbirtokosokra" (II. köt. 176. old.). Csak a szerző — helytelenül — azt hiszi, hogy ezzel befejeződött a „felbomlás"; ez szüntelenül előrehaladó folyamat.

munkára vonatkozó adatok a napnál is világosabban mutatják minden kistermelőnek azt a mostani társadalmi rendben elháríthatatlan, benső, immanens tendenciáját, hogy kistőkéssé váljék.

Tökéletesen megértjük, miért kerülik és miért kénytelenek kerülni a burzsoá közgazdászok és a legkülönbözőbb opportunisták a dolognak ezt az oldalát. A parasztság felbomlása a kapitalizmus *legmelyebb* ellentmondásait tárja fel előttünk *keletkezésük* és további növekedésük folyamatában; ezeknek az ellentmondásoknak teljes feltárásával kapcsolatban elkerülhetetlenül el kell ismernünk, hogy a kisparasztságnak kilátástalan, reménytelen a helyzete (reménytelen, ha a proletariatusnak az egész tőkés rend elleni forradalmi harcatol függetlenül tekintjük). Nem csoda, hogy eppen ezeket a legmelyebb és legfejletlenebb ellentmondásokat hallgatják el: megpróbálják megkerülni a kisparasztok mértektelen munkajának és elegtelen fogyasztásának tényét, amit csak lelkiismeretlen vagy tudatlan emberek tagadhatnak; homályban hagyják azt a kérdést, hogy a paraszti burzsoázia bérmunkásokat alkalmaz, a paraszti szegénység pedig bérmunkát végez. Bulgakov úr például „A mezőgazdasági fejlődés elméletének kísérlete" címmel egész tanulmányt nyujtott át nekünk, amelyben sokatmondó hallgatással* kerülte meg

* Vagy nem kevésbbé ékesszóló csűrés-csavarással, mint például: „... az ipar és a földmüveles egyesítésenek az a gyakori esete, hogy az ipari bérmunkasoknak egy darabka földjük is van ..." „csak reszlet (!?) a nemzetgazdasag rendszereben; egyelőre semmi okunk sincs (??) arra, hogy a mezőgazdaság iparosodásanak új megnyilvánulását, önalló fejlődésenek elveszteset lássuk ebben, ez a jelenség — méreteit tekintve — egészen jelentéktelen (Németországban például az ipari dolgozókra a mezőgazdasagi területnek mindössze 4,09%-a esik)" (sic! — II. köt. 254—255. old.). Először is az a tény, hogy a munkások százezrei a földnek csak elenyésző *részével* rendelkeznek, nem azt mutatja, hogy „ez a jelenség — méreteit tekintve — egészen jelentéktelen", hanem azt, hogy a kapitalizmus a kisföldművest a melybe taszitja es proletarizalja. Hiszen a két *ha*-nál kevesebb földdel rendelkező földmuvesek (noha oriási a számuk, 5,5 millió közül 3,2 millio, vagyis 58,2%, csaknem *háromotöd*) a mezőgazdasági teruletnek „mindössze" 5,6%-at birtokolják! Talán ebből is azt a következtetest fogja levonni az éleselméjű Bulgakov úr, hogy a kisbirtok es a kisparaszti földművelés „jelensége" általában csak „reszlet" es „mereteit tekintve egeszen jelen-

mindkét utóbbi kérdést! „Parasztgazdaságnak — mondja Bulgakov úr — az a gazdaság tekinthető, amelynek teljesen vagy túlnyomórészt elegendő a parasztcsalád saját munkája; idegen munka — a szomszéd segítsége, vagy rövid időre alkalmazott bérmunka nélkül még a parasztgazdaság is ritkán lehet meg, ez azonban nem változtat (hogyan is változtatna?!) gazdasági arculatán" (I. köt. 141. old.). Hertz naivabb valamivel, s mindjárt a könyve elején kijelenti: „Kisüzemen vagy parasztgazdaságon a továbbiakban mindig azokat a gazdaságokat értem, amelyekben csak a gazda, a gazda családja és legfeljebb egy-két munkás dolgozik" (6. old.; orosz ford. 29. old.). Amikor „egy kis segítség" béreléséről van szó, Kleinbürgereink gyorsan megfeledkeznek a földművelésnek azokról a „sajátosságairól", amelyekről különben annyit szoktak beszélni, akár odavág, akár nem. A földművelésben egyáltalán nem kevés 1—2 munkás, még akkor sem, ha csak nyáron dolgoznak. De nem is az a fontos, hogy sok-e vagy kevés, hanem az, hogy bérmunkásokat éppen a legmódosabb, legvagyonosabb gazdák alkalmaznak, akiknek „haladását" és „virágzását" a kispolgárság lovagjai a néptömegek jólétéként szeretik feltüntetni. És hogy tetszetősebb magyarázatát adják ennek a hamisításnak, kenetteljesen kijelentik a lovagok: „A paraszt ugyanolyan dolgozó ember, mint a proletár" (Bulgakov, II. köt. 288. old.). S a szerző megelégedését fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy „egyre inkább elhalványul a munkáspártok korábbi (korábbi!) parasztellenes árnyalata" (289. old.).

---

téktelen"?! Az 5,5 millió német földműves közül 791 000, vagyis 14,4%-uk ipari bérmunkás és óriási többségüknek, 743 000-nek, 2 *ha*-nál kevesebb földje van, s ez a 743 000 ipari bérmunkás az összes 2 *ha*-nál kevesebb földdel rendelkező földművesek 22,9%-a. Másodszor, Bulgakov úr szokása szerint ismét *meghamisította az általa idézett statisztikát.* Figyelmetlenségből a német adatgyűjtemény idézett oldaláról („Stat. d. D. R.", 112. köt. 49*. old.) az *önálló* iparűző-földművesek földterületének számadatait közölte. A nemönálló iparűző-földművesek (azaz az ipari bérmunkások) ugyanis a mezőgazdasági területnek *mindössze* 1,84%-ával rendelkeznek. 791 000 bérmunkás a mezőgazdasági terület 1,84%-át, 25 000 földbirtokos a mezőgazdasági terület 24%-át tartja kezében. Ugye, egészen jelentéktelen „részlet"!

„Korábban" ugyanis „szem elől tévesztették, hogy a paraszti tulajdon nem a kizsákmányolás eszköze, hanem a munkabefektetés feltétele". Ez aztán a történetírás! Igazán nem állhatjuk meg, hogy oda ne szóljunk: hamisítsanak csak uraim, de azért mindennek van határa! Mert Bulgakov úr írt ugyan egy nyolcszázoldalas kétkötetes „tanulmányt", amelyet teletüzdelt minden elképzelhető adatgyüjteményből, leírásból, monográfiából stb. szedett „idézetekkel" (ezeknek az „idézeteknek" a pontosságáról már nem egyszer beszéltünk), de még egyszer sem, *a szó szoros értelmében egyetlenegyszer sem* kísérelte meg, hogy megvizsgálja, hogyan viszonyulnak azok a parasztok, akiknek tulajdona a kizsákmányolás eszköze, azokhoz a parasztokhoz, akiknek tulajdona „egyszerűen" a munkabefektetés feltétele. *Egyetlenegyszer sem* közölt rendszeres adatokat (pedig ilyen adatok, mint láttuk, az általa idézett forrásművekben is bőven akadnak) arra vonatkozólag, hogy milyen típusú a gazdaságuk és milyen az életszínvonaluk azoknak a parasztoknak, akik bérmunkásokat foglalkoztatnak, és milyen azoké a parasztoké, akik nem foglalkoztatnak bérmunkást, de maguk sem szegődnek el munkásnak, végül azoké a parasztoké, akik bérmunkát vállalnak. Sőt mi több, láttuk, hogy „a parasztgazdaság" (az *általában* vett parasztgazdaság!) „haladásának" igazolása végett olyan tényekre hivatkozott, amelyek a nagyparasztokra vonatkoznak, olyan ítéletekre, amelyek megállapítják, hogy egyesek előrehaladnak, mások viszont elszegényednek és proletarizálódnak. Sőt általában „a társadalom gyógyulását" (sic!) látja az „erős parasztgazdaságok" kialakulásában (II. köt. 138. old.; v. ö. a 456. oldalon található általános következtetéssel), mintha az erős parasztgazdaság nem ugyanaz volna, mint a burzsoá, vállalkozói jellegű parasztgazdaság! Egyetlen kísérlete, hogy kivergődjék az ellentmondásoknak ebből a hálójából, a következő még zavarosabb okoskodásban merül ki: „A parasztság természetesen nem egyöntetű tömeg; ezt fentebb kimutattuk (ott talán, ahol olyan jelentéktelen részletről elmélkedik, mint a földművesek ipari bérmunkája?); itt állandó harc folyik a differenciáló és nivelláló folyamatok között; de vajjon nagyobb-e a külön érdekek-

nek ez a különbsége, sőt ellentéte, mint a munkásosztály egyes rétegei, a városi és a falusi munkások, a szakképzett és a tanulatlan munkások, a szervezett és a szervezetlen munkások közötti különbség és ellentét? Mert csak ezeknek a munkásrend soraiban meglevő különbségeknek (amelyek bizonyos kutatókat arra indítanak, hogy a negyedik rend mellett már egy ötödik rendről beszéljenek) a teljes mellőzésével volt lehetséges a látszólag egyöntetű munkásosztályt a különnemű parasztsággal szembeállítani" (288.). Milyen remek, mélyenszántó elemzés! A szakmai különbségek összetévesztése az osztálykülönbségekkel, a mindennapi életmódban mutatkozó különbségek összetévesztése az osztályoknak a társadalmi termelés egész rendjében elfoglalt helyzetében fennálló különbségekkel igazán szemléltetően illusztrálja a divatos „kritika"* teljes tudományos elvtelenségét, és magának az „osztály" fogalmának eltörlésére, magának az osztályharc eszméjének kiküszöbölésére irányuló gyakorlati tendenciáját. A falusi munkás napi 50 kopekot keres; a napszámosokat tartó parasztgazda pedig napi egy rubelt; a fővárosi gyárimunkás napi két rubelt; a saját műhellyel rendelkező vidéki kisiparos napi másfél rubelt. Minden valamelyest is öntudatos munkás a legkisebb nehézség nélkül meg tudja mondani, mely osztályokhoz tartoznak ezeknek a külön-

* Meg kell jegyeznünk, hogy a munkásosztály *látszólagos* egyöntetűségére való hivatkozás E. Bernsteinnek és minden hívének közkeletű érvei közé tartozik. Ami pedig a „differenciálódást" illeti, a „Kritikai megjegyzések"-ben már Sztruve úr is nagybölcsen úgy okoskodott, hogy van differenciálódás is, és van nivellálódás is, s az objektív kutató szempontjából ezek egyformán fontos folyamatok (mint ahogy a scsedrini objektív történész szempontjából is teljesen mindegy volt, hogy Izjaszlav verte-e meg Jaroszlavot, vagypedig Jaroszlav Izjaszlavot[64]). Fejlődik a pénzgazdaság, de észlelhető a naturális gazdasághoz való visszatérés is. Fejlődik a gyáripari nagyüzemi termelés, de fejlődik a tőkés háziipar is (Bulgakov, II. köt. 88. old.: „A Hausindustrie [háziipar. — *Szerk.*] . . . Németországban még nem szándékszik kihalni"). A „tárgyilagos" tudósnak az a kötelessége, hogy buzgalommal gyűjtsön apróbbnál apróbb tényeket, megnézzen mindent „egyrészről" és „másrészről", „menjen sorjában könyvről könyvre, lapról lapra" (mint Goethe Wagnere), és eszébe ne jusson, hogy következetes nézetek kidolgozásával bíbelődjék és általános képet alkosson az egész folyamatról a maga teljességében.

féle „rétegeknek" képviselői és szükségszerűen milyen irányú e „rétegek" társadalmi tevékenysége. Ám az egyetemi tudomány képviselője vagy a modern „kritikus" számára olyan ördöngösség ez, ami sehogy se fér a fejébe.

VIII

AZ 1882-ES ÉS 1895-ÖS NÉMET MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ADATAI. A KÖZÉPGAZDASÁGOK KÉRDÉSE

Miután megvizsgáltuk a parasztgazdaságra vonatkozó részletes adatokat — amelyek különösen fontosak számunkra, mert éppen a parasztgazdaság kérdéseiben rejlik a modern agrárkérdés lényege —, áttérünk a német mezőgazdasági statisztika általános adataira, és ellenőrizzük a „kritikusoknak" ezekkel az adatokkal összefüggő következtetéseit. Röviden közöljük az 1882-es és 1895-ös összeírások főbb eredményeit:

A gazdaságok csoportjai	A gazdaságok száma (ezrekben)		Mezőgazdasági terület (1000 *ha*-ban)		A gazdaságok százalékaránya		A mezőgazdasági terület százalékaránya		A gazdaságok számának abszolút növekedése v. csökkenése	A mezőgazdasági terület abszolút növekedése v. csökkenése
	1882	1895	1882	1895	1882	1895	1882	1895	ezrekben	ezer *ha*
2 *ha*-ig	3 062	3 236	1 826	1 808	58,0	58,2	5,7	5,6	+ 174	— 18
2— 5 «	981	1 016	3 190	3 286	18,6	18,3	10,0	10,1	+ 35	+ 96
5— 20 «	927	999	9 158	9 722	17,6	18,0	28,7	29,9	+ 72	+ 564
20—100 «	281	282	9 908	9 870	5,3	5,1	31,1	30,3	+ 1	— 38
100 *ha* és nagyobb ...	25	25	7 787	7 832	0,5	0,4	24,5	24,1	± 0	+ 45
Összesen ...	5 276	5 558	31 869	32 518	100	100	100	100	+ 282	+ 649

Három körülményt kell tisztázni a változásoknak ezzel a képével kapcsolatban, amelyeket különbözőképpen értelmeztek a marxisták és a „kritikusok": a legkisebb

gazdaságok számának növekedését, a latifundiumok, vagyis az 1 000 *ha*-os és még nagyobb gazdaságok növekedését, amelyek rövid táblázatunkban a 100 *ha*-nál nagyobb gazdaságok között szerepelnek, és végül a középparaszti gazdaságok (5—20 *ha)* növekedésének tényét, ami a legtöbb vitára adott alkalmat és a legszembeötlőbb.

A legkisebb gazdaságok számának növekedése a nyomor és a proletarizálódás óriási fokozódására mutat, mert a két *ha*-nál kevesebb földdel rendelkező birtokosok túlnyomó többsége nem élhet meg csak a földművelésből, hanem más keresetből, vagyis bérmunkából él. Természetesen van kivétel is; a speciális ágakban, a szőlészetben, a konyhakertészetben, a kereskedelmi és ipari növények termesztése esetén, általában a városkörnyéki gazdaságokban stb. még a másfél *ha*-ral rendelkező (olykor nem is egészen kisgazda számba menő) földműves is lehet önálló. De a 3 millió *gazdaság* közül ez csak egészen jelentéktelen kivétel. Hogy ezek a kis-„földművesek" (akik az összes gazdáknak csaknem $^3/_5$-ét alkotják) tömegükben *bérmunkások*, szemléltetően mutatják a német statisztikának a különböző csoportokhoz tartozó földművesek főfoglalkozására vonatkozó adatai. Rövidítve közöljük ezeket az adatokat:

A földművesek csoportjai	Falusi gazdák *főfoglalkozásuk* szerint (%-ban)					Az önálló falusi gazdák közül mellékfoglalkozást űz (%-ban)
	Önálló		Nem önálló munka	Egyéb foglalkozás	Összesen	
	földművelés	kereskedelem stb.				
2 *ha*-ig	17,4	22,5	50,3	9,8	100	26,1
2— 5 « ...	72,2	16,3	8,6	2,9	100	25,5
5— 20 «	90,8	7,0	1,1	1,1	100	15,5
20—100 «	96,2	2,5	0,2	1,1	100	8,8
100 *ha* és nagyobb .	93,9	1,5	0,4	4,2	100	23,5
Összesen	45,0	17,5	31,1	6,4	100	20,1

Látjuk ebből, hogy a német földműveseknek csak 45%-a, vagyis *kevesebb mint a fele* önálló földműves

főfoglalkozása szerint is. Sőt még ezeknek az önálló földműveseknek az *egyötöde* (20,1%-uk) is mellékfoglalkozást űz. A földművesek 17,5%-a főfoglalkozását tekintve kereskedő, iparos, konyhakertész stb. („önállóak", vagyis a megfelelő foglalkozási ágban tulajdonosok, nempedig munkások). *Csaknem harmadrészük* (31,3%) bérmunkás („nem önállóak" a mezőgazdaság és az ipar valamelyik ágában). A földművesek 6,4%-a főleg szolgálatot teljesít (katonák, tisztviselők stb.), szabad foglalkozásúak és így tovább. A 2 *ha*-nál kisebb földdel rendelkező földművesek *fele* bérmunkás; e 3,2 millió „gazdának" csak a 17,4%-a, vagyis jelentéktelen kisebbsége „önálló" földműves. De még e 17% *negyedének* (26,1%-ának) *mellék*foglalkozása is van, vagyis bérmunkások, ha nem is a főfoglalkozásuk (mint a fentebb említett 50,3%), hanem mellékfoglalkozásuk szerint. Sőt még a 2—5 *ha*-ral rendelkező földműveseknek is csak valamivel több mint fele (1 016 000 közül 546 000) mellékfoglalkozás nélküli önálló földművelő.

Ebből látható, milyen hallatlanul elferdíti Bulgakov úr a való tényállást, amikor azt állítja (mégpedig, mint már kimutattuk, tévesen), hogy növekszik a mezőgazdaságban ténylegesen foglalkoztatott személyek száma, s ezt „az önálló gazdaságoknak, mint már tudjuk, mindenekelőtt a középparaszti gazdaságoknak a nagygazdaságok rovására történő növekedésével" (II. köt. 133. old.) magyarázza. Ha a középparaszti gazdaságok számának valamennyi gazdaság számához viszonyított részaránya növekedett leginkább (17,6%-ról 18%-ra, vagyis 0,4%-kal emelkedett), ez még korántsem jelenti azt, hogy a falusi népesség növekedését mindenekelőtt a középparaszti gazdaságok számának növekedése magyarázza. Arra a kérdésre, hogy mely csoportok növekedése járult hozzá leginkább a gazdák számának általános növekedéséhez, közvetlen és félreérthetetlen adatokkal válaszolhatunk: az összes gazdaságok száma 282 000-rel növekedett, köztük a 2 *ha*-nál kisebb gazdaságok száma 174 000-rel. Tehát a falusi népesség növekedésének (ha növekszik és amennyiben növekszik) éppen a nem-önálló gazdaságok számának növekedése a magyarázata (mert a 2 *ha*-nál kisebb gazdaságok zöme nem önálló). Leginkább a parcella-

gazdaságok száma növekszik, ez pedig a *proletarizálódás* növekedését jelenti. Még a 2—5 *ha*-os gazdaságok számának (35 000-es) növekedését sincs jogunk teljes egészében az *önálló* gazdaságok szaporodásának számlájára írni, mert az 1 016 000 ilyen gazda közül csak 546 000 önálló földművesnek nincs mellékfoglalkozása.

Áttérve a nagygazdaságok kérdésére, mindenekelőtt a következő jellegzetes (és mindenféle apologetika megcáfolása szempontjából igen fontos) tényt kell megállapítanunk: a földművelés más foglalkozásokkal való összekötésének különböző és ellentétes jelentősége van a földművesek különböző csoportjaiban. A kisföldművesek számára a földműves proletarizálódását, önállóságának csökkenését jelenti, mert itt a földművelést bérmunkával, kisiparral, kiskereskedelemmel stb. kötik össze. A nagygazdák számára vagy azt jelenti, hogy emelkedik a nagybirtok politikai jelentősége állami, katonai szolgálat stb. révén, vagy azt, hogy a földművelés erdőgazdasággal és mezőgazdasági technikai iparágakkal egyesül. Ez utóbbi jelenség pedig, mint tudjuk, egyik legjellegzetesebb ismertetőjele a földművelés *tőkés* fejlődésének. Ezért tapasztaljuk, hogy azoknak a földműveseknek a részaránya, akik az „önálló" mezőgazdaságot tekintik főfoglalkozásuknak (vagyis mint tulajdonosok, nempedig mint munkások művelik a földet), a gazdaság területének növekedésével gyorsan emelkedik (17—72—90—96%), míg a 100 *ha*-os és ennél nagyobb gazdaságok csoportjában 93%-ra csökken; ebben a csoportban a gazdák 4,2%-a a hivatalt („egyéb foglalkozások"), a gazdák 0,4%-a pedig a „nem-önálló" munkát tartja főfoglalkozásának (ezek nem bérmunkások, hanem intézők, felügyelők és hasonlók; v. ö. „Stat. d. D. R.", 112. köt. 49*. old.). Ugyanígy azt is tapasztaljuk, hogy azoknak az önálló földműveseknek a részaránya, akiknek mellékfoglalkozásuk is van, gyorsan csökken a gazdaság területének növekedésével (26—25—15—9%), de erősen növekszik a 100 és több *ha*-ral rendelkező gazdák csoportjában (23%).

Ami a nagygazdaságok (100 és több *ha*) számát és területét illeti, a fenti adatok azt mutatják, hogy az összes gazdaság együttes számához, illetőleg az összes mezőgaz-

dasági területhez viszonyítva *csökken* az arányuk. Kérdezzük, lehet-e ebből arra következtetni, hogy a kis- és középgazdaságok kiszorítják a nagygazdaságokat, mint Bulgakov úr siet megtenni? Azt hisszük, hogy nem, és hogy Bulgakov úr ebben a kérdésben Kautsky ellen intézett dühös kirohanásaival csak azt bizonyította be, hogy képtelen Kautsky véleményét érdemben megcáfolni. Először is, a nagygazdaságok részarányának csökkenése igen-igen kicsiny (a gazdaságok számát tekintve 0,47%-ról 0,45%-ra, vagyis kétszázad százalékkal, a mezőgazdasági területet tekintve pedig 24,43%-ról 24,088%-ra, vagyis 35 század százalékkal csökkent). Közismert jelenség, hogy belterjesebb gazdálkodás esetén olykor kissé csökkenteni *kell* a mezőgazdasági területet, és a nagygazdák, hogy munkásokhoz jussanak, kisparcellákban bérbeadják a birtok központjától távol eső földet. Fentebb kimutattuk, hogy a keletporoszországi nagy- és kisgazdaságok részletes leírásának szerzője nyíltan elismeri a kisbirtoknak a nagybirtok mellett betöltött kisegítő szerepét, és buzgón ajánlja a munkások letelepítését. Másodsorban már csak azért sem lehet szó arról, hogy a kisgazdaságok kiszorítják a nagygazdaságokat, mert a gazdaság *területére* vonatkozó adatok egymagukban még nem elegendőek a *termelés méreteinek* megítéléséhez. És hogy e tekintetben a nagygazdaságok igen nagy lépést tettek előre, azt megcáfolhatatlanul bizonyítják a gépek használatára (lásd fentebb) és a mezőgazdasági technikai iparágakra vonatkozó adatok (ezeket az adatokat később külön fogjuk elemezni, mert Bulgakov úr elképesztően hamisan értelmezi a német statisztika idevágó adatait). Harmadszor, a 100 *ha*-os és ennél nagyobb gazdaságok csoportjában különösen kitűnnek a *latifundiumok*, az 1 000 *ha*-os és ennél nagyobb gazdaságok, amelyek száma nagyobb arányban, 515-ről 572-re, vagyis 11%-kal, míg a középparaszti gazdaságok száma 926 000-ről 998 000-re, azaz 7,8%-kal emelkedett. A latifundiumok területe 708 000 *ha*-ról 802 000 *ha*-ra, vagyis 94 000 *ha*-ral *növekedett*; a latifundiumok 1882-ben az egész mezőgazdasági terület 2,22%-át, 1895-ben pedig már 2,46%-át alkották. Bulgakov úr a „Nacsaló"-ban Kautsky ellen

ezzel kapcsolatban emelt alaptalan kifogásait könyvében most a következő még alaptalanabb általánosítással egészíti ki: „A nagygazdaságok hanyatlásának jele... — írja — a latifundiumok gyarapodása, noha a mezőgazdaság előrehaladásának, fokozódó belterjességének elaprózódással kell együttjárnia" (II. köt. 126. old.) — és Bulgakov úr habozás nélkül már egyenesen a nagygazdaság „latifundiális (!) elfajulásáról" beszél (II. köt. 190, 363. old.). Lám, milyen pompás logikával érvel a mi „tudósunk": *mivel* a gazdaság területének csökkenése a belterjesség fokozódásával együtt *olykor* a termelés növekedését jelenti, *ezért* a latifundiumok számának és területének növekedése *általában* feltétlenül hanyatlást kell hogy jelentsen! De ha a logika cserbenhagyta, miért nem fordult segítségért a statisztikához? Hiszen abban a forrásműben, amelyből Bulgakov úr merít, számos adatot találunk e latifundiumok gazdálkodására vonatkozólag. Idézünk közülük néhányat: 572 legnagyobb gazdaságnak 1895-ben 1 159 674 *ha* területe volt, ebből 802 000 *ha* mezőgazdasági terület, 298 000 *ha* pedig erdőség (a latifundiumtulajdonosok egy része főleg erdőkitermelő és nem mezőgazda). Jószágot általában a latifundiumok 97,9%-a, igásállatot 97,7%-a tart; gépeket használ 555 birtokos, és mint láttuk, egy gazdaság átlag *maximális számú* esetben használ különféle gépeket; gőzekét 81 gazdaság használt, vagyis az összes latifundiumok 14%-a. Állatállományuk: 148 678 szarvasmarha, 55 591 ló, 703 813 juh, 53 543 sertés. E gazdaságok közül cukorgyárral volt egybekötve 16, szeszgyárral 228, sörgyárral 6, keményítőgyárral 16, malommal 64. A belterjesség fokozódására következtethetünk abból, hogy 211 latifundium (26 000 *ha*-on) cukorrépát és 302 burgonyát termel ipari feldolgozás céljából. 21 latifundium a városokban értékesíti a tejet (teheneik száma 1 822, vagyis egy gazdaságra átlag 87 tehén esik), 204 pedig tejszövetkezetekben vesz részt (18 273 tehénnel, azaz egy gazdaság átlag 89 tehénnel). Ugye, mennyire hasonlít mindez a „latifundiális elfajulásra"?

Térjünk át a középparaszti (5—20 *ha*-os) gazdaságok kérdésére. Számuk az összes gazdaságok számához viszo-

nyítva 17,6%-ról 18%-ra (0,4%-kal), területük pedig az egész mezőgazdasági területhez viszonyítva 28,7%-ról 29,9%-ra (1,2%-kal) növekedett. És egészen természetesen ezeket az adatokat tekintik fő ütőkártyájuknak a marxizmus minden rendű és rangú „kiirtói". Ebből vezeti le Bulgakov úr „a nagygazdaság kiszorítását a kisgazdaság által", ebből vezeti le a „decentralizálódási tendenciát" stb. stb. Fentebb kimutattuk, hogy éppen a „parasztság" tekintetében a globálisan vett adatok különösen helytelenek, különösen alkalmasak arra, hogy megtévesszék az embert: a vállalkozói kisgazdaságok kialakulásának folyamata és a paraszti burzsoázia „haladása" éppen itt leplezheti el leginkább a többség proletarizálódását és elnyomorodását. És ha általában Németország egész mezőgazdaságában azt tapasztaljuk, hogy egyrészt kétségtelenül fejlődik a tőkés nagygazdaság (a latifundiumok gyarapodnak, terjed a gépek használata és fejlődnek a mezőgazdasági technikai iparágak), másrészt pedig még kétségtelenebbül fokozódik a proletarizálódás és az elnyomorodás (a városokba menekülnek, fokozódik a föld elaprózódása, növekszik a parcellagazdaságok száma, terjed a mellékfoglalkozásszerű bérmunka, rosszabbodik a kisparasztok táplálkozása stb.), akkor teljesen valószínűtlen és lehetetlen, hogy ne lennének meg ugyanezek a folyamatok a „parasztság" soraiban is. A részletes adatok is félreérthetetlenül mutatják ezeket a folyamatokat és igazolják azt az állítást, hogy a szóbanforgó esetben a gazdasági terület statisztikája egymagában teljesen elégtelen. Ezért tökéletesen igaza volt Kautskynak, amikor a német mezőgazdaság tőkés fejlődésének általános képe alapján megállapította, hogy indokolatlan ezekből az adatokból a kisüzemi termelésnek a nagyüzemi termelésen aratott győzelmére következtetni.

Vannak azonban közvetlen, mégpedig tömeges adatok is, amelyek azt bizonyítják, hogy a „középparaszti gazdaságok" növekedése nem a megelégedettség és jólét, hanem a *szükség növekedését* jelenti. Ezek éppen az igásállatokra vonatkozó adatok, amelyeket Bulgakov úr a „Nacsaló"-ban és könyvében oly szerencsétlenül használt fel. „Ha ez még bizonyításra szorulna — írta Bulgakov úr arról az állí-

tásáról, hogy a középgazdaság előrehalad, a nagygazdaság pedig hanyatlik —, akkor a munkaerő mennyiségének ismérvét még ki lehet egészíteni az igásállatok használatának ismérvével is. Ime egy beszédes táblázat"*:

	A mezei munkákhoz jószággal rendelkező üzemek száma		Különbség
	1882	*1895*	
0— 2 *ha*	325 005	306 340	— 18 665
2— 5 «	733 967	725 584	— 8 383
5— 20 «	894 696	925 103	+ 30 407
20—100 «	279 284	275 220	— 4 064
100 *ha* és nagyobb .	24 845	24 485	— 360
Összesen	2 257 797	2 256 732	— 1 065

„Az igásjószággal rendelkező gazdaságok száma a nagy- és a kisgazdaságok csoportjában egyaránt csökkent és csak a középgazdaságok csoportjában növekedett" („Nacsalo", 1. sz. 20. old.).

Az még csak megbocsátható volna, ha Bulgakov úr egy sebtiben írt folyóiratcikkben elnézte azt a hibát, amely arra indította, hogy az igásállatokra vonatkozó adatokból *éppen az ellenkezőjére* következtessen annak, amit ezek az adatok bizonyítanak; „szigorú tudósunk" azonban „tanulmányában" is elköveti ezt a hibát (II. köt. 127. old., ahol ráadásul a + 30 407 és a — 360 számokat az állatok darabszámára vonatkoztatja, holott azok az igásállatokat használó gazdaságok számára vonatkoznak; ez azonban természetesen csekélység).

Megkérdezzük „szigorú tudósunkat", aki oly merészen beszél a „nagygazdaság hanyatlásáról" (II. köt. 127. old.): mit jelent az, hogy az igásállatot tartó középparaszti gazdaságok száma 30 000-rel, az *összes* középparaszti gazdaságok *száma* viszont 72 000-rel növekedett (II. köt. 124. old.)? Nem világos-e ebből, hogy az igásállatokkal rendelkező középparaszti gazdaságok *részaránya csökkent?* Ha pedig ez így van, akkor nem kellett volna-e tüzetesebben

* Teljes egészében közöljük a Bulgakov úr által idézett táblázatot, csak az övéből hiányzó végösszegekkel egészítjük ki.

megvizsgálni, hogy a különböző csoportokhoz tartozó gazdaságoknak *hány százaléka* tartott igásállatot 1882-ben és 1895-ben? Annál is inkább, mivel ezek az adatok ugyanazon az oldalon és ugyanabban a táblázatban szerepelnek, ahonnan Bulgakov úr az abszolút számokat vette („Stat. d. D. R.", 112. köt. 31*. old.).

Lássuk ezeket az adatokat:

	Az igásállatokkal rendelkező gazdaságok részaránya (%)		Különbség
	1882	*1895*	
0— 2 *ha*	10,61	9,46	— 1,15
2— 5 «	74,79	71,39	— 3,40
5— 20 «	96,56	92,62	— 3,94
20—100 «	99,21	97,68	— 1,53
100 *ha* és nagyobb	99,42	97,70	— 1,72
Összesen	42,79	40,60	— 2,19

Eszerint az igásállatokkal rendelkező gazdaságok részaránya *általában* valamivel több mint két százalékkal csökkent, de a kisparaszti és a középparaszti gazdaságokban ez a csökkenés *nagyobb az átlagnál*, míg a nagygazdaságokban *kisebb az átlagnál**. Azonkívül arról sem szabad megfeledkezni, hogy „éppen a nagygazdaságokban állati erő helyett gyakran mechanikai erőt, mindenféle gépet és különösen gőzgépet (gőzekét stb.) használnak" („Stat. d. D. R.", 112. köt. 32*. old.). Ezért, ha a nagygazdaságok (100 és több *ha*) csoportjában az igásállattal rendelkező

* Legjelentéktelenebb a csökkenés a legkisebb gazdaságokban, amelyeknek csak viszonylag egészen elenyésző része tart igásállatot; később látni fogjuk, hogy éppen ezekben a gazdaságokban (és *csakis* ezekben) javult az igásállatállomány összetétele is, vagyis aránylag több lovat és ökröt és kevesebb tehenet kezdtek tartani. Világosan mutatja ez — mint a német adatgyűjtemény szerzői helyesen meg is jegyezték (32*. old.) —, hogy a legkisebb parcellák tulajdonosai nemcsak földjük megművelése végett tartanak igásállatot, hanem „másoknak végzett bérmunka céljából is". Ezért az igásállatok kérdésében általában helytelen volna számításba venni a parcellagazdaságokat, amelyek egészen kivételes helyzetben vannak.

gazdaságok száma 360-nal csökkent, ugyanakkor azonban a gőzekét használó gazdaságoké *615-tel növekedett* (1882-ben 710 volt, 1895-ben pedig már 1 325), világos, hogy általában és egészében véve a nagygazdaságok nemcsak hogy nem veszítettek, hanem még nyertek is. Ebből az következik, hogy a német földművesek egyetlen olyan csoportja, amely kétségtelenül *javította* a gazdálkodás feltételeit (a mezei munkáknál igavonó állatok alkalmazása, vagy azok gőzerővel való helyettesítése tekintetében), a 100 *ha*-ral és ennél több földdel rendelkező *nagy*gazdák csoportja. A gazdálkodás feltételei valamennyi többi csoportban rosszabbodtak, és *éppen a középparaszti gazdaságok csoportjában rosszabbodtak leginkább*, ahol a *legnagyobb* mértékben csökkent az igásállatokkal rendelkező gazdaságok százaléka. Az igásállatokkal rendelkező gazdaságok százalékát tekintve a nagygazdaságok (100 és több *ha*) és a középgazdaságok (5—20 *ha*) közötti különbség azelőtt kisebb volt, mint három százalék (99,42—96,56), most azonban több mint öt százalék (97,70—92,62).

Ezt a következtetést igen jelentősen alátámasztják az igásállatállomány összetételére vonatkozó adatok. Minél kisebb a gazdaság, annál rosszabb az igásállatállomány összetétele —, viszonylag annál kevesebb ökröt és lovat, és annál több, sokkal gyengébb *tehenet* használnak a mezei munkára. Az alábbi adatok rávilágítanak arra, mi volt a helyzet ebben a tekintetben 1882-ben és 1895-ben:

A mezei munkához jószággal rendelkező száz gazdaság közül:

	Csak tehenet használt			Tehenet és lovat vagy ökröt használt		
	1882	*1895*		*1882*	*1895*	
0— 2 *ha*	83,74	82,10	— 1,64	85,21	83,95	— 1,26
2— 5 «	68,29	69,42	+ 1,13	72,95	74,93	+ 1,98
5— 20 «	18,49	20,30	+ 1,81	29,71	34,75	+ 5,04
20—100 «	0,25	0,28	+ 0,03	3,42	6,02	+ 2,60
100 *ha* és nagyobb ..	0,00	0,03	+ 0,03	0,25	1,40	+ 1,15
Összesen	41,61	41,82	+ 0,21	48,18	50,48	+ 2,30

Az igásállatállomány összetételének általános rosszabbodását látjuk (a parcellagazdaságok az említett okokból

nem jönnek számításba), és a *legnagyobb rosszabbodás* éppen *a középparaszti gazdaságok csoportjában tapasztalható*. Ebben a csoportban az igásállatot tartó gazdaságok közül *leginkább* azoknak a százaléka emelkedett, amelyek *teheneket* kénytelenek mezei munkára használni, továbbá azoké is, amelyek *csak teheneket* használhatnak mezei munkára. Jelenleg az igásállatokkal rendelkező középparaszti gazdaságoknak már több mint harmadrésze kénytelen tehenet használni mezei munkára (ami természetesen a szántás rosszabbodására és ennek következtében a föld terméshozamának és a tehenek tejhozamának csökkenésére vezet), több mint ötödrésze pedig már csak tehenet használhat mezei munkára.

Ha a mezei munkára használt állatok számát tekintjük, minden csoportban (a parcellagazdaságok kivételével) a tehenek számának növekedését állapíthatjuk meg. A lovak és ökrök száma pedig így változott:

	A mezei munkára használt lovak és ökrök száma (ezrekben)		Különbség
	1882	*1895*	
0— 2 *ha*	62,9	69,4	+ 6,5
2— 5 «	308,3	302,3	— 6,0
5— 20 «	1 437,4	1 430,5	— 6,9
20—100 «	1 168,5	1 155,4	— 13,1
100 *ha* és nagyobb	650,5	695,2	+ 44,7
Összesen	3 627,6	3 652,8	+ 25,2

A parcellagazdaságok kivételével a tulajdonképpeni igásállatok számának növekedése *csak* a nagygazdáknál észlelhető.

Tehát a mezei munkára használt állati és gépi erő szempontjából a gazdálkodás feltételeinek megváltozását illetőleg azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy *javulás* csak a nagygazdáknál látható, a többi csoportban rosszabbodás észlelhető, de a *legnagyobb* a rosszabbodás a *középparaszti gazdaságokban*.

Az 1895-ös adatok lehetővé teszik, hogy a középparaszti gazdaságok csoportját két alcsoportra osszuk:

5—10 és 10—20 *ha*-os gazdaságokra. Mint várható is volt, az első (a gazdaságok számát tekintve sokkal nagyobb) alcsoportban az igásállatok használata tekintetében hasonlíthatatlanul rosszabbak a gazdálkodás feltételei. 606 000 5—10 *ha*-os gazda közül 90,5%-nak (393 000 10—20 *ha*-os gazda közül pedig 95,8%-nak) van igásjószága, és mezei munkára 46,3% (a 10—20 *ha*-os gazdák alcsoportjában 17,9%) használ tehenet; 41,3% pedig (a 10—20 *ha*-os alcsoportban 4,2%) csak teheneket használ. És kiderül, hogy a gazdaságok számát és területét tekintve 1882-től 1895-ig éppen ez az 5—10 *ha*-os alcsoport *növekedett leginkább*, amely az igásállatok használata szempontjából különösen rossz helyzetben van. Ezt a következő adatok mutatják:

	A gazdaságok száma az összes gazdaságok számának			*A gazdaságok egész területe az összes gazdaságok egész területének*			*A gazdaságok mezőgazdasági területe az összes gazdaságok mezőgazdasági területének*		
	s z á z a l é k á b a n								
	1882	*1895*		*1882*	*1895*		*1882*	*1895*	
5—10 *ha*	10,50	10,90	+ 0,40	11,90	12,37	+ 0,47	12,26	13,02	+ 0,76
10—20 «	7,06	7,07	+ 0,01	16,70	16,59	— 0,11	16,48	16,88	+ 0,40

A 10—20 *ha*-os gazdaságok alcsoportjában egészen elenyésző a gazdaságok számának növekedése, sőt az egész területhez viszonyított részarányuk csökkent, a mezőgazdasági területhez viszonyított részarányuk pedig sokkal kisebb mértékben növekedett, mint az 5—10 *ha*-os gazdaságoké. Tehát a középparaszti gazdaságok növekedése főleg (sőt részben kizárólag) az 5—10 *ha*-os gazdaságok alcsoportjára esik, vagyis arra az alcsoportra, amelyben igásállatok használata tekintetében különösen rosszak a gazdálkodás feltételei.

Vagyis a statisztika megcáfolhatatlanul tisztázza a középparaszti gazdaságok hírhedt növekedésének igazi jelentőségét: ez nem a jólét, hanem az *ínség növekedése*, nem a kisgazdaság előrehaladása, hanem a *kisgazdaság letaszítása*. Ha a középparaszti gazdaságok rontották *leginkább* gazdálkodásuk feltételeit, ha leginkább ők voltak kénytelenek tehenet használni mezei munkára, akkor

ennek az egy (és általában egyik legfontosabb) gazdasági tényezőnek alapján nemcsak hogy jogunk van, hanem kötelességünk is a gazdaság valamennyi többi oldalára következtetni. Ha (az orosz olvasó előtt ismeretes, s a szóbanforgó esetben teljes joggal alkalmazható kifejezéssel élve) a lónélküliek száma emelkedett, ha az igásállatállomány összetétele rosszabbodott, akkor kétségtelen, hogy rosszabbodott általában az állattartás is, rosszabbodott a föld megművelése, rosszabbodott a földműves táplálkozása és életkörülményei, mert a parasztgazdaságban, mint ez köztudomású, minél rosszabbul tartják és minél kíméletlenebbül dolgoztatják a jószágot, annál rosszabbul él és nehezebben dolgozik az ember is, és viszont. Azokat a következtetéseket, amelyeket Klawki részletes tanulmányából fentebb levontunk, az összes németországi kisparaszti gazdaságra vonatkozó tömeges adatok minden tekintetben igazolják.

IX

TEJGAZDASÁG ÉS MEZŐGAZDASÁGI SZÖVETKEZETEK NÉMETORSZÁGBAN. NÉMETORSZÁG FALUSI NÉPESSÉGE A GAZDASÁGBAN ELFOGLALT HELYZETE SZERINT

Az igásállatokra vonatkozó adatokkal azért foglalkoztunk olyan részletesen, mert (a gépekre vonatkozó fentebb elemzett adatokon kívül) csak ezek engednek bepillantást, hogy úgy mondjuk, a gazdaság belsejébe, berendezésébe, szervezetébe. A többi adat — mint a föld nagyságának (már ismertetett) és az állatok számának (mindjárt ismertetésre kerülő) adatai — csak külsőleg írják le a gazdaságot, egyenlővé téve azt, ami nyilván nem egyenlő, mert a föld megmunkálása, következésképpen a hozama is és a jószág minősége és hozama a különböző gazdaságokban más és más. De bármilyen közismert tény is ez a különbség, az általános statisztikai számításokban rendszerint megfeledkeznek róla, és csak a gépekre és igásállatokra vonatkozó adatok nyujtanak némi lehetőséget arra, hogy számbavegyük ezt a különbséget, s

csak ezek mutatják meg, kinek válik a javára (nagyjában és egészében) ez a különbség. Ha a nagygazdaságok nagyobb mértékben használják a különösen bonyolult és drága gépeket, s a statisztika csak ezeket veszi számba, akkor világos, hogy a többi munkaeszközök is, amelyekről a statisztika nem tesz említést (ekék, boronák, szekerek stb.), a nagygazdaságokban jobb minőségűek, minden egyes nagygazdaságban teljesebben vannak meg és (a gazdaság nagyobb méreteinél fogva) jobban használják ki őket. Ugyanez áll az élő felszerelésre is. A kisbirtokosnak elkerülhetetlenül szorgalommal és takarékossággal kell ellensúlyoznia ezeket az előnyöket (más eszközei nincsenek a létért való küzdelemben), s ezért ezek a tulajdonságok nem véletlen, hanem állandó és elkerülhetetlen jellemzői a kisparasztnak a tőkés társadalomban. A polgári közgazdász (és a modern „kritikus", aki mint minden más kérdésben, itt is a polgári közgazdász után kullog) a takarékosság, kitartás stb. erényének nevezi (v. ö. Hechttel és Bulgakovval) és a paraszt érdemének tudja be ezt. A szocialista mértéken felüli munkának (Überarbeit) és elégtelen fogyasztásnak (Unterkonsumption) nevezi, a kapitalizmus bűnéül rója fel ezt, s igyekszik felnyitni a paraszt szemét, hogy világosan lássa azoknak a manyilovi beszédeknek keresztül-kasul hazug voltát, amelyek erénnyé avatják a társadalmi süllyedést, és így akarják örökkévalóvá tenni.

Most pedig térjünk át azokra az adatokra, amelyek megmutatják, hogyan oszlott meg az állatállomány a német földművesek különböző csoportjai között 1882-ben és 1895-ben? Az idevonatkozó adatok fő eredményei a következők:

Százalékban:

	Az egész állatállomány (érték szerint)			Szarvasmarhaállomány			Sertésállomány		
	1882	*1895*	±	*1882*	*1895*	±	*1882*	*1895*	±
0— 2 *ha*	9,3	9,4	+ 0,1	10,5	8,3	— 2,2	24,7	25,6	+ 0,9
2— 5 «	13,1	13,5	+ 0,4	16,9	16,4	— 0,5	17,6	17,2	— 0,4
5— 20 «	33,3	34,2	+ 0,9	35,7	36,5	+ 0,8	31,4	31,1	— 0,3
20—100 «	29,5	28,8	— 0,7	27,0	27,3	+ 0,3	20,6	19,6	— 1,0
100 *ha* és nagyobb .	14,8	14,1	— 0,7	9,9	11,5	+ 1,6	5,7	6,5	+ 0,8
Összesen	100	100	—	100	100	—	100	100	—

Vagyis a nagygazdaságok részaránya az egész állatállományban csökkent, s a középparaszti gazdaságok részaránya növekedett legjobban. Az adatok az egész állatállomány értékére vonatkoznak, mi azonban az egész állatállomány számáról beszélünk, mert a statisztikusoknak az a feltevése, hogy a különböző csoportokban minden darab állat egyenlő értékű, nyilvánvalóan helytelen. Az értékre vonatkozó adatok, mivel lehetővé teszik különféle állatfajták összeadását (ugyanezt az eredményt érhetnénk el úgy is, ha az állatokat szarvasmarhára számítanánk át, de ebben az esetben újabb számításokat kellene végezni, amelyek lényegesen nem változtatnának a következtetéseken), éppen az egész élő felszerelés számbeli, nempedig tényleges értéke szerinti megoszlását tüntetik fel. Mivel a nagygazdák állatállománya jobbminőségű, mint a kisgazdáké, és (a holt felszerelés javulása alapján ítélve) valószínűleg nagyobb mértékben javul, mint az utóbbiaké, ezért a közölt adatok a valóságosnál lényegesen kisebbnek tüntetik fel a nagygazdaság valóságos fölényét.

Ami az egyes állatfajtákat illeti, meg kell jegyeznünk, hogy a nagygazdaságok részarányának csökkenése teljes egészében a kereskedelmi juhtenyésztés hanyatlásával függ össze: a juhok száma 1882-től 1895-ig 21,1 millióról 12,6 millióra esett, vagyis 8,5 millióval csökkent, s ebből 7 millió a 20 *ha*-os és ennél nagyobb gazdaságokra esik. Mint tudjuk, Németországban különösen a tejelő és hízó állatok tenyésztése tartozik a kereskedelmi állattenyésztés fejlődő ágaihoz. Ezért vettük a szarvasmarha- és a sertésállományra vonatkozó adatokat. Kiderült, hogy a nagygazdaság (100 és több *ha*) az állattenyésztésnek ebben a két ágában tette a *legnagyobb* lépést: a szarvasmarha- és sertésállományban ennek részaránya növekedett a legjobban. Annál figyelemreméltóbb ez a tény, mert az állattenyésztő gazdaságok rendszerint kisebb méretűek, mint a földművelő gazdaságok, s ezért azt lehetett volna várni, hogy nem a tőkés nagygazdaságok fejlődnek gyorsabban, hanem a tőkés középgazdaságok. Az általános következtetés (az állatok számát, nempedig minőségét tekintve) tehát így hangzik: a kereskedelmi juhtenyésztés erős

hanyatlása következtében a nagygazdák vesztettek legtöbbet, s ezt a hiányt nem küszöbölték ki, csupán csökkentették a szarvasmarha- és sertéstenyésztés (a kis- és középgazdaságokhoz képest) jelentősebb fokozásával.

A tejelő állatok tenyésztéséről szólva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a német statisztika rendkívül tanulságos és tudomásunk szerint felhasználatlan adatait. Ez azonban már a mezőgazdaság és a technikai iparágak egybekötésének általános kérdésére vonatkozik, és mégis ki kell térnünk erre a kérdésre, mert Bulgakov úr újra elképesztően meghamisítja a tényeket. Mint tudjuk, a mezőgazdaságnak és a mezőgazdasági termékek technikai feldolgozásának egybekötése a mezőgazdaság specifikusan tőkés fejlődésének egyik legszembetűnőbb ismertetőjele. Bulgakov úr már a „Nacsaló"-ban kijelentette: „Nézetem szerint Kautsky rendkívül eltúlozta ennek az egybekötésnek a jelentőségét; ha a statisztikai adatokat nézzük, azt látjuk, hogy az iparral ilymódon egybekötött föld nagysága egészen elenyésző" (3. sz. 32. old.). Igen gyenge érv, mivel ennek az egybekötésnek technikailag haladó voltát Bulgakov úr nem meri tagadni, a legfőbb kérdést pedig — hogy a nagyüzemi vagy a kisüzemi termelés-e a hordozója ennek a haladásnak — egyszerűen megkerüli. Mivel azonban a statisztika egészen pontos választ ad erre a kérdésre, Bulgakov úr... sit venia verbo!..* furfanghoz folyamodik könyvében. Idézi a mezőgazdasági ipar egyik vagy másik ágával egybekötött gazdaságok (együttesen, nempedig csoportok szerint vett gazdaságok!) százalékát, és megjegyzi: „Nem kell azt gondolni, hogy ezek a technikai iparágak főleg a nagygazdaságokkal vannak egybekötve" (II. köt. 116. old.). Éppen ellenkezőleg, mélyen tisztelt professzor úr, igenis éppen ezt kell gondolni, s az ön kis táblázata (amely *nem* adja meg a technikai iparágakkal egybekötött gazdaságok számának az *adott* csoport összes gazdaságához viszonyított százalékát) csak port hint a járatlan és figyelmetlen olvasó szemébe. Együttesen

* — bocsánat a kifejezésért! — *Szerk.*

közöljük (hogy ne tarkítsuk számokkal az oldalakat) a cukorgyárakkal, szeszfőzőkkel, keményítőgyárakkal, sörgyárakkal és malmokkal egybekötött gazdaságok számát (az összeg tehát a földművelő gazdaságok és a technikai iparágak egybekötése *eseteinek* számát tünteti fel), és a következő képet kapjuk:

	A gazdaságok száma	Technikai iparágakkal való egybekötésük eseteinek száma	%
0— 2 *ha*	3 236 367	11 364	0,01
2— 5 «	1 016 318	13 542	1,09
5— 20 «	998 804	25 879	2,30
20—100 «	281 767	8 273	2,52
100 *ha* és nagyobb ...	25 061	4 006	15,72
Összesen	5 558 317	63 064	1,14
1 000 *ha*-os és nagyobb gazdaságok	572	330	57,69

Vagyis a technikai iparágakkal egybekötött gazdaságok százaléka a kisgazdaságok csoportjában egészen elenyésző és csak a nagygazdaságok csoportjában figyelemreméltó (a latifundiumoknál pedig igen nagy; a latifundiumoknak *több mint a fele* élvezi ennek az egybekötésnek az előnyeit). Ha ezzel a ténnyel összevetjük a gépekre és az igásállatokra vonatkozó fentebb közölt adatokat, az olvasó megérti, milyen hivalkodóan ostoba Bulgakov úr kinyilatkoztatása a „konzervatív" marxistáknak arról az „illúziójáról", hogy „a nagygazdaság a gazdasági haladás, a kisgazdaság pedig a hanyatlás hordozója" (II. köt. 260. old.).

„Túlnyomó részét (tudniillik a cukorrépa és a szeszfőzéshez szükséges burgonya túlnyomó részét) — folytatja Bulgakov úr — kisgazdaságokban termelték."

Ellenkezőleg: *éppen nagygazdaságokban* termelték:

	A cukorrépát vető gazdaságok száma	Az összes gazdaságok számának %-ában	A cukorrépa vetésterülete *ha*-ban	%	Technikai feldolgozás céljából burgonyát vető gazdaságok száma	Az összes gazdaságok számának %-ában
0— 2 *ha*	10 781	0,33	3 781	1,0	565	0,01
2— 5 «	21 413	2,10	12 693	3,2	947	0,09
5— 20 «	47 145	4,72	48 213	12,1	3 023	0,30
20—100 «	26 643	9,45	97 782	24,7	4 293	1,52
100 *ha* és nagyobb .	7 262	28,98	233 820	59,0	5 195	20,72
Összesen	113 244	2,03	396 289	100	14 023	0,25
1 000 *ha*-os és nagyobb gazdaságok	211	36,88	26 127	—	302	52,79

Vagyis ismét csak azt látjuk, hogy a technikai feldolgozás céljából cukorrépát és burgonyát vető gazdaságok százaléka a kisgazdaságok csoportjában egészen elenyésző, a nagygazdaságok csoportjában már jelentős, a latifundiumoknál pedig igen magas. A cukorrépa túlnyomó részét — 83,7%-át — a cukorrépa vetésterületéből ítélve nagygazdaságokban termelik*.

Éppoly kevéssé tisztázta Bulgakov úr a „nagygazdaságok részarányát" a tejgazdaságban (II. köt. 117. old.), pedig a kereskedelmi állattenyésztésnek ez az ága azok közé tartozik, amelyek különösen gyorsan fejlődnek egész Európában, és ez szintén egyik ismertetőjele a mezőgazdaság előrehaladásának. Nézzük azoknak a gazdaságoknak adatait, amelyek a városokban adják el a tejet és a tejtermékeket:

* Bulgakov úr a technikai iparágakra vonatkozó állításaival határozottan melléfogott, és ez annyira furcsa, hogy önkénytelenül is felmerül a kérdés: vajjon nem az-e az oka ennek, hogy Bulgakov úr kiírta a német összeírás anyagában található táblázatokat, *de nem vette észre,* hogy ezekben a táblázatokban a technikai iparágakkal egybekötött gazdaságok százalékaránya *egyáltalán nem az adott csoport gazdaságainak számához viszonylik?* Egyrészt nehéz dolog egy ilyen szigorú tudós „tanulmányában" ennyi sekélyességet feltételezni (a sok fennhéjázó következtetés után). Másrészt kétségtelen, hogy Bulgakov úr táblázatai azonosak az összeírás táblázataival (40*. és 41*. old.) ... Ó, ezek a „szigorú tudósok"!

	Az ilyen gazdaságok száma	A végösszeg %-ában*	A csoporthoz tartozó gazdaságok számának %-ában	Teheneik száma	A végösszeg %-ában	Az egy gazdaságra eső tehenek száma
0— 2 *ha*	8 998	21,46	0,3	25 028	11,59	2,8
2— 5 «	11 049	26,35	1,1	30 275	14,03	2,7
5— 20 «	15 344	36,59	1,5	70 916	32,85	4,6
20—100 «	5 676	13,54	2,0	58 439	27,07	10,3
100 *ha* és nagyobb ..	863	2,06	3,4	31 213	14,46	36,1
Összesen ...	41 930	100	0,8	215 871	100	5,1
1 000 *ha*-os és nagyobb gazdaságok	21	—	3,7	1 822	—	87,0

Vagyis a nagygazdaságok itt is élenjárnak: annál magasabb a tejkereskedelemben résztvevő mezőgazdák százaléka, minél nagyobb a gazdaság, és legmagasabb a latifundiumoknál („latifundiális elfajulás"). Például a középparaszti (5—20 *ha*) gazdaságokhoz viszonyítva a nagygazdaságok (100 és több *ha*) több mint kétszerte gyakrabban (3,4%, illetőleg 1,5%) adják el a tejet a városban.

Hogy a (föld területe szerinti) nagygazdaságok a tejgazdaságot is nagyban folytatják, az az egy gazdára eső tehenek számából látható: egy 100 és több *ha*-os gazdára átlag 36, egy latifundiumra pedig átlag 87 tehén jut. Általában a nyilvánvalóan tőkés gazdaságokban (20 és több *ha*) összpontosul azoknak a teheneknek 41,5%-a, amelyek tejét a városban adják el, noha ezek a gazdák csak elenyésző részét (5,52%-át) alkotják az összes gazdáknak, és még mindig igen kis részét (15,6%-át) azoknak a gazdáknak, akik a városokban adják el a tejet. Kétség sem férhet tehát a tőkés gazdaság előrehaladásához és a kereskedelmi állattenyésztés szóbanforgó ágának kapitalista koncentrációjához.

De a terület nagysága szerint csoportosított gazdaságok adatai távolról sem jellemzik teljesen a tejgazdaság

* Azért közöljük ezt a számoszlopot, hogy az olvasó világos képet alkosson magának Bulgakov úr módszereiről, aki következtetéseinek igazolására csak erre az egyetlen (az összeírásból vett) számoszlopra hivatkozik!

koncentrációját. Már a priori* is világos, hogy lehetnek és vannak is olyan gazdaságok, amelyeknek egyenlő a területük, de nem egyenlő állataik és különösen a tejelő jószáguk száma. Mindenekelőtt nézzük meg, hogyan oszlik meg a gazdaságok között az *egész* szarvasmarhaállomány és az a tehénállomány, amelyek tejét a városban értékesítik.

	Az egész szarvasmarha-állomány megoszlása	Annak a tehén-állománynak a megoszlása, melynek tejét a városban értékesítik	Különbség
	%	%	
0— 2 *ha*	8,3	11,6	+ 3,3
2— 5 «	16,4	14,0	— 2,4
5— 20 «	36,5	32,8	— 3,7
20—100 «	27,3	27,1	— 0,2
100 *ha* és nagyobb	11,5	14,5	+ 3,0
Összesen	100	100	

Vagyis ismét azt látjuk, hogy éppen a *középparaszti* gazdaságok helyzete a *legrosszabb*, mert ez a csoport használja szarvasmarhaállományának legkisebb részét arra, hogy tejét a városban adja el (vagyis a tejgazdaság legelőnyösebb ágára). A nagygazdaságok viszont igen előnyös helyzetben vannak, mert szarvasmarhaállományuk viszonylag nagy hányadának tejét a városban adják el**. De még előnyösebb a legkisebb gazdák helyzete, akik szarvasmarhaállományuk *legnagyobb* hányadának tejét adják el a városban. Következésképpen ezekben a gazdaságokban már speciális „tej-farmok" létesülnek, ahol a földművelés háttérbe szorul vagy teljesen hiányzik (ennek a csoportnak 8 998 olyan gazdasága közül, amelyek a városban értékesítik a tejet, 471 gazdaságnak egyáltalán

* — eleve. — *Szerk.*

** Ez a különbség nem magyarázható azzal, hogy a szarvasmarhaállományban nem egyenlő számban szerepelnek ökrök, mert a nagygazdaságban az ökrök (legalábbis a mezei munkára használt ökrök) százaléka az egész szarvasmarhaállományhoz viszonyítva magasabb, mint a középparaszti gazdaságban.

nincs földművelési területe, s tulajdonosaiknak 5 344 tehene, vagyis egy gazdának átlag 11,3 tehene van). Érdekes adatokat kapunk a tejgazdaság koncentrációjáról a földművelési terület nagyságát tekintve egyforma csoporton belül, ha a német statisztika adatainak segítségével különválasztjuk az 1 és a 2 tehenes gazdaságokat.

A tejtermékeket a városban értékesítő gazdaságok
Ebből:

	A gazdaságok száma	1 tehénnel	2 tehénnel	3 és több tehénnel	Ez utóbbiak teheneinek száma	Vagyis egy gazdaságra jut	A tehenek száma összesen
0—50 ár	1 944	722	372	850	9 789	11,5	11 255
50 ár—2 *ha* ..	7 054	3 302	2 552	1 200	5 367	4,5	13 773
0—2 *ha*	8 998	4 024	2 924	2 050	15 156	7,4	25 028
2—5 «	11 049	1 862	4 497	4 690	19 419	4,3	30 275

A teljesen elenyésző földművelési területtel rendelkező gazdaságok (0—½ *ha*) között a tejgazdaság óriási koncentrációját látjuk: ezeknek a gazdáknak kevesebb mint a fele (1 944 közül 850) kezében összpontosul e csoport tehénállományának csaknem a $^{9}/_{10}$-e (11 255-ből 9 789), s átlag 11,5 tehenük van. Ezek már egyáltalán nem „kis"-gazdák, hanem olyan gazdák, akiknek a forgalma (különösen a nagyvárosok közelében) valószínűleg évi többezer márkára rúg, és akik aligha nélkülözhetik a bérmunkásokat. A városok gyors növekedésével együtt szüntelenül növekszik az ilyen „tej-farmerek" száma, s természetesen mindig akadnak majd Hechtek, Davidok, Hertzek és Csernovok, akik a nyomorgó kisparasztok tömegeit egy-két tejgazdasággal, dohánytermeléssel stb. „emberré lett" társuk példájával fogják vigasztalni.

A ½—2 *ha*-os gazdaságok csoportjában a gazdáknak nem egészen egyötöde (7 054 közül 1 200) kezében van a teheneknek több mint kétötöde (13 773-ból 5 367), a 2—5 *ha*-os gazdaságok csoportjában pedig a gazdáknak kevesebb mint fele (11 049 közül 4 690) a teheneknek több mint háromötödével (30 275-ből 19 419-cel) rendelkezik

stb. Sajnos a német statisztika nem nyujt lehetőséget a jelentősebb számú tehénnel rendelkező csoportok különválasztására*.

De az ismertetett adatok is teljesen igazolják azt az általános következtetést, hogy *a valóságban sokkal nagyobb a tőkés mezőgazdaság koncentrációja*, mint csupán a területi statisztika adatai alapján gondolhatnánk. Ez a statisztika egy csoportba foglalja a — területük és a gabonatermelés méretei szerint — kis gazdaságokat és a — tejelő vagy hízó állatok tenyésztése, a szőlészet, a dohánytermelés, a konyhakertészet stb. méretei szerint — nagy gazdaságokat. Természetesen ezek az ágak messze háttérbe szorulnak a gabonatermeléssel szemben, és nem változtatnak a területi adatok alapján levont bizonyos *tömegméretű*

* Pontosabban: a német statisztika adatainak *feldolgozása* nem nyujt erre lehetőséget; az adatok megvoltak, mert az összeírás szerzőinek minden egyes gazdaságról külön adatai voltak (a földműves gazdák egyenként válaszoltak a megküldött íveken levő kérdésekre). Mellesleg megjegyezve, a német mezőgazdasági statisztika, amely minden egyes gazdaságról külön-külön gyüjt adatokat, ebben előnyösen különbözik a franciától, és úgy látszik, az angoltól és más statisztikáktól is. Ennek a rendszernek alapján a különböző típusú gazdaságokat nemcsak területük nagysága, hanem például a tejgazdaság mérete, a géphasználat, a technikai iparágak fejlődési foka stb. szerint is különválaszthatjuk. Ehhez csak a statisztikai adatok alaposabb feldolgozása szükséges: először is, a gazdaságokat nem egyetlen ismertetőjel (a terület nagysága), hanem több ismertetőjel (gépek, állatok száma, speciális növényfélék vetésterülete stb.) szerint kell csoportosítani, másodsorban kombinálni kell a különböző csoportosításokat, vagyis minden egyes csoportot, például a terület nagysága alapján meghatározott csoportot alcsoportokra kell osztani az állatok száma stb. szerint. E tekintetben mintaképül szolgálhatna és kellene is, hogy mintaképül szolgáljon a parasztgazdaságra vonatkozó orosz zemsztvo-statisztika. A német hivatalos statisztika, ami az adatok átfogó terjedelmét és teljességét, egyöntetűségét és pontosságát, gyors feldolgozását és közzétételét illeti, fölötte áll ugyan az orosz *kormány*-statisztikának, de a mi *zemsztvo*-statisztikánk az egyes adatok figyelemreméltó teljessége és részletes feldolgozása tekintetében felülmúlja az európai részleges összeírásokat és kutatásokat. Az orosz zemsztvo-statisztika már régen bevezette az egyes gazdaságok vizsgálatát, a különféleképpen csoportosított táblázatokat és azokat a kombinált táblázatokat, amelyekről az imént beszéltünk. Ha az európaiak közelebbről megismerkednének a mi zemsztvo-statisztikánkkal, ez valószínűleg erősen előrelendítené a társadalmi statisztika fejlődését általában.

következtetések jelentőségén. De először is, a kereskedelmi mezőgazdaság egyes speciális ágai éppen Európában különösen gyorsan fejlődnek, és különösen jellemzőek a mezőgazdaság *tőkés* fejlődési folyamatára, másodszor, az említett körülményről az egyes példákra vagy kerületekre való hivatkozás során is lépten-nyomon megfeledkeznek, és itt rendkívül tág tere nyílik annak a kispolgári apologetikának, melynek gyöngyszemei ott ékeskednek Hecht, David, Hertz és Csernov munkáiban. Ők a dohánytermelőkre hivatkoztak, akik gazdaságuk területét tekintve „echte und rechte Kleinbauern"*; de a dohánytermelés méretei szerint egyáltalán nem „kis"-gazdák, s ha külön vizsgáljuk a dohánytermelésre vonatkozó adatokat, ott is tőkés koncentrációt látunk. Például 1898-ban egész Németországban 139 000 dohánytermelőt tartottak nyilván, akiknek dohányföldje összesen 17 600 *ha*-ra rúgott, de a 139 000 dohánytermelő közül 88 000, vagyis 63%-uk, együttvéve legfeljebb 3 300 *ha*-ral, vagyis a dohány egész vetésterületének mindössze egyötödével rendelkezett; a többi négyötödrész a gazdák 37%-ának birtokában volt**.

Ugyanez vonatkozik a szőlőtermelésre is. Például Németországban a „középnagyságú" szőlőgazdaság terü-

* — „igazi, valódi kisparasztok". — *Szerk.*

** „Die deutsche Volkswirtschaft am Schlusse des 19. Jrhd." („A német nemzetgazdaság a XIX. század végén". — *Szerk.)*, Berlin 1900. 60. old.; a kincstári statisztika igen nyers adatai szerint Oroszországra vonatkozólag a következő adatainkvannak a dohánytermelés megoszlásáról: Poltava kormányzóság három járásának 25 089 dohányt termelő parasztgazdasága közül 3 015 gazdaság (vagyis kevesebb mint $^1/_8$-a) kezén van a gabonaföldnek több mint a fele (146 774 gyeszjatyinából 74 565 gyeszjatyina) és a dohányföldnek körülbelül a fele (6 844 gyeszjatyinából 3 239 gyeszjatyina). Ezeknek a gazdaságoknak a dohányültetvények nagysága szerinti csoportosítása azt mutatja, hogy 324 gazdaságnak (25 089 közül) egyenként 2 és ennél több gyeszjatyina, összesen pedig 6 844 gyeszjatyinából 2 360 gyeszjatyina dohányföldje van. Ezek azok a nagytőkés dohányültetvények, akiknek hallatlan munkáskizsákmányolásáról oly gyakran jelennek meg tudósítások. Fél gyeszjatyinánál nagyobb dohányföldje mindössze 2 773 gazdaságnak (egytizedüknél valamivel többnek) volt, és a 6 844 gyeszjatyina dohányföldből 4 145 gyeszjatyina esett rájuk. Lásd „Обзор табаководства в России" („Az oroszországi dohánytermelés áttekintése" — *Szerk.)*, II. és III. füzet, Szentpétervár 1894.

lete általában igen kicsi: 0,36 *ha* (344 850 gazda és 126 109 *ha* szőlő). A szőlőtermelők megoszlása azonban olyan, hogy 49%-uk (20 árnál kisebb szőlővel) az egész szőlőterületnek csak 13%-át, 30% „közép"-szőlősgazda (20—50 ár) a 26%-át és 20% nagygazda (½ és több *ha*) a 61%-át, vagyis több mint háromötödét tartja birtokában*. Még sokkal fokozottabb a koncentráció a kereskedelmi kertészetben (Kunst- und Handelsgärtnerei), amely a nagyvárosok, nagy vasútállomások, ipartelepek stb. növekedésével együtt minden tőkés országban oly gyorsan fejlődik. Németországban 1895-ben 32 540 kereskedelmi kertgazdaság volt összesen 23 570 *ha*, azaz gazdaságonként átlag kevesebb mint egy *ha*-nyi területtel. De ennek a területnek több mint a fele (51,39%) 1 932 gazdának, vagyis a kertészek 5,94%-ának kezében összpontosult. Hogy milyen nagy kert- és egyéb mezőgazdasági területtel rendelkeznek ezek a nagygazdák, az a következő számokból látható: 1 441 2—5 *ha*-os kertészettel rendelkező kertésznek átlag 2,76 *ha* kertterülete, általában pedig 109,6 *ha* földje, 491—5 *ha*-os vagy ennél nagyobb kertészettel rendelkező kertésznek pedig átlag 16,54 *ha* kertterülete és összesen 134,7 *ha* földje van.

Térjünk vissza a tejgazdaságra; e gazdaságok adatainak segítségével könnyebben válaszolhatunk arra a kérdésre, hogy mi a jelentősége a szövetkezetnek, amit Hertz a kapitalizmus elleni csodaszerré avat. Hertz a szövetkezetek támogatásában látja a „szocializmus fő feladatát" (21. és 89. old.; orosz ford. 62. és 214. old.), Csernov úr pedig, akinek szokása, hogy hétrét görnyedjen az új bálványok előtt, már arról beszél, hogy a szövetkezetek segítségével „a mezőgazdaság nem kapitalista úton fog fejlődni". Ennek a nagyszerű felfedezésnek elméleti jelentő-

* Érdekes, hogy Franciaországban, ahol hasonlíthatatlanul fejlettebb a szőlőtermelés (1 800 500 *ha*), a szőlők koncentrációja is sokkal jelentékenyebb. Ezt azonban csak az általános területstatisztikai adatok alapján tudjuk megítélni, mert Franciaországban nem gyűjtenek adatokat az egyes gazdaságokról, és ismeretlen a szőlőtulajdonosok száma. Németországban a 10 és több *ha* földdel rendelkező gazdák kezében van az összes szőlők 12,83%-a, Franciaországban viszont az 57,02%-a.

ségéről általában még mondunk néhány szót. Most csak annyit, hogy a szövetkezetek hívei szeretnek arra hivatkozni, hogy mit „lehet" elérni a szövetkezetek segítségével (lásd a fenti példát). Mi azonban inkább azt fogjuk kimutatni, amit valóban el is érnek a szövetkezetek segítségével a modern tőkés társadalmi rendben. A német statisztika a foglalkozások és gazdaságok 1895. évi összeírása alkalmával összeszámlálta a tejértékesítő szövetkezetekben (Molkereigenossenschaften und Sammelmolkereien) résztvevő mezőgazdasági üzemeket, valamint azoknak a teheneknek a számát, amelyek tejtermékeit eladják a gazdák. Tudomásunk szerint alighanem ezek az egyedüli *tömeges* adatok, amelyek nemcsak a különböző csoportokhoz tartozó gazdák szövetkezeti részvételének fokát határozzák meg pontosan, hanem — és ez különösen fontos — hogy úgy mondjuk, részvételük gazdasági méreteit is, vagyis annak a gazdasági ágnak a méreteit, amellyel az egyes gazdák résztvesznek a szövetkezetben (azoknak a teheneknek számát, amelyek tejtermékeinek eladását szövetkezetek szervezik). Itt közöljük ezeket az adatokat, a gazdák földjének nagysága szerint öt főcsoportra osztva:

A tejértékesítő szövetkezetekben résztvevő gazdaságok

	Az ilyen gazdaságok száma	Az összes gazdaságok számának %-ában	A végösszeg %-ában*	Tehenek száma	A végösszeg %-ában	Az egy gazdára eső tehenek száma
0— 2 *ha*	10 300	0,3	6,95	18 556	1,71	1,8
2— 5 «	31 819	3,1	21,49	73 156	6,76	2,3
5— 20 «	53 597	5,4	36,19	211 236	19,51	3,9
20—100 «	43 561	15,4	29,42	418 563	38,65	9,6
100 *ha* és nagyobb	8 805	35,1	5,95	361 435	33,37	41,0
Összesen ...	148 082	2,7	100	1 082 946	100	7,3
1 000 *ha*-os és nagyobb gazdaságok	204	35,6	—	18 273	—	89,0

72,02

* Bulgakov úr kijelentette: „A nagygazdaság részaránya itt világossá válik a következő számokból" (II. köt. 17. old.), és *csak* ezeket idézte, holott ezek a „nagygazdaságok részarányát" nem világítják meg, hanem inkább (más számokkal való összehasonlítás hiányában) *elhomályosítják*.

Tehát a kisföldművéseknek egészen elenyésző kisebbsége, 3—5%-a, vagyis akkor a hanyada vesz részt a szövetkezetben, amely valószínűleg még az alsóbb csoportokba tartozó tőkés gazdaságok részarányánál is kisebb. Ezzel szemben a nagy, nyilvánvalóan tőkés gazdaságok szövetkezeti részvételének százaléka háromszor-hétszer meghaladja még a középparaszti gazdaságokét is. A latifundiumok vesznek részt leggyakrabban a szövetkezetekben. Most megítélhetjük az osztrák Vorosilov, Hertz határtalan naivságát, aki azt hozza fel Kautsky ellen, hogy „a német gazdák beszerzési egyesülete (Bezugsvereinigung), amelyhez a legnagyobb szövetkezetek tartoznak, *1 050 000 mezőgazdát* képvisel" (112. old.; orosz ford. 267. old., Hertz kiemelése), és azt a következtetést vonja le, hogy *eszerint* nemcsak a nagygazdák (306 000 gazda, egyenként 20 *ha*-t meghaladó birtokkal) vesznek részt a szövetkezetekben, hanem a parasztok is! Csak futólag kellett volna átgondolnia Hertznek saját feltevését (az *összes* nagygazdák résztvesznek a szövetkezetekben), és rájött volna arra, hogy ha az összes nagygazdák szövetkezeti tagok, akkor *eszerint* a többieknek *kisebb hányada van benn*, eszerint teljesen beigazolódik Kautskynak az a megállapítása, hogy *a nagygazdaság 'a szövetkezeti tömörülés terén is fölényben van a kisgazdasággal szemben.*

Még érdekesebbek azonban az olyan tehenek számára vonatkozó adatok, amelyek termékeinek értékesítését szövetkezetek szervezik: ezeknek a teheneknek *túlnyomó többsége, csaknem háromnegyede* (72%), *tőkés tejgazdaságot* fenntartó nagygazdák tulajdonában van, akiknek átlag tíz, negyven, sőt (a latifundiumokon) nyolcvan tehenük van. Most pedig hallgassuk meg Hertzet: „Állítjuk, hogy *a szövetkezetek éppen a kisebb és legkisebb birtokosoknak használnak a legtöbbet . . .*" (112. old.; orosz ford. 269. old., Hertz kiemelése). A Vorosilovok mindenütt egyformák — Oroszországban is, Ausztriában is; amikor egy ilyen Vorosilov mellét verve azt mondja és még hangsúlyozza is, hogy „Állítjuk" — akkor bizonyosak lehetünk abban, hogy olyasmit állít, ami nincs.

A német agrárstatisztikai adatok áttekintésének befejezéseként vessünk egy pillantást arra, hogyan oszlik

meg a mezőgazdaságban foglalkoztatott népesség a gazdaságban elfoglalt helyzete szerint. Természetesen csak a szoros értelemben vett mezőgazdaságot vesszük tekintetbe (a német megjelölés szerint az A 1-et, s nem az A 1—6-ot, vagyis nem számítjuk a földművesek közé a halászokat, az erdőkitermelőket és a vadászokat), továbbá azoknak az adatait vesszük, akiknek *főfoglalkozásuk* volt a földművelés. A német statisztika ezt a népességet három főcsoportra osztja: a) önállóakra (vagyis birtokos gazdák, bérlők stb.); b) alkalmazottakra (intézők, kasznárok, felügyelők, irodai személyzet stb.) és c) munkásokra, s az utóbbi csoport a következő négy alcsoportra oszlik: c^1) „a családfő, apa, testvér stb. gazdaságában dolgozó családtagok". Másszóval ezek családbeli munkások, megkülönböztetésül a bérmunkásoktól, akik a *c* csoport többi alcsoportjához tartoznak. Ezért világos, hogy a népesség társadalmi összetételének (és tőkés fejlődésének) tanulmányozása végett ezeket a családbeli munkásokat nem szabad egy csoportba venni a bérmunkásokkal, mint rendszerint teszik, hanem a birtokos gazdák közé (*a*) kell sorolni, mert a családbeli munkások voltaképpen társbirtokosok, a gazdacsaládok örökösödésre jogosult tagjai stb. Azután a c^2) alcsoport: mezőgazdasági cselédek (Knechte und Mägde); a c^3): „mezőgazdasági napszámosok és egyéb munkások (juhászok, pásztorok), akiknek saját vagy bérelt földjük van". Ezek tehát olyan személyek csoportját alkotják, akik egyidejűleg gazdák is és bérmunkások is, azaz egy közbülső, átmeneti csoportot alkotnak, amelyet külön kell tárgyalni. Végül a c^4): „szintén mezőgazdasági napszámosok és egyéb munkások, akiknek azonban sem saját, sem bérelt földjük nincs". Így három fő csoportot kapunk: I. Gazdák — földtulajdonosok és a gazdacsaládok tagjai. II. Gazdák — földtulajdonosok és egyben bérmunkások. III. Földnélküli bérmunkások (alkalmazottak, cselédek és napszámosok). Németország mezőgazdasági népessége* 1882-ben és 1895-ben a következőképpen oszlott meg e csoportok között:

* Csak az „aktív" (mint a franciák nevezik; németül „erwerbsthätige"), vagyis a valóban földműveléssel foglalkozó népességről beszélünk, nem számítva a cselédeket és azokat a család-

	Aktív (kereső) népesség, amely a mezőgazdaságot tekinti főfoglalkozásának (ezrekben)			
	1882	*1895*		
a) Birtokos gazdák	2 253	2 522	+ 269	
c[1]) A gazdacsaládok tagjai	1 935	1 899	— 36	
I	4 188	4 421	+ 233	+ 5,6%
c[2]) Földdel rendelkező munkások (II)	866	383	— 483	—55,8%
I+II	5 054	4 804	— 250	
b) Alkalmazottak	47	77	+ 30	
c[3]) Cselédek	1 589	1 719	+ 130	
c[4]) Földnélküli munkások.....	1 374	1 445	+ 71	
III	3 010	3 241	+ 231	+ 7,7%
Összesen ..	8 064	8 045	— 19	— 0,2%

Tehát az aktív népesség egészében véve csökkent, ha nem is jelentős mértékben. Ezen belül a birtokos népesség (I+II) csökkent, a földnélküli népesség (III) növekedett. Ez világosan mutatja, hogy *fokozódik a mezőgazdasági népességnek*, mégpedig éppen a kisbirtokosoknak a *kisajátítása*, mert már tudjuk, hogy a kis darabka földdel rendelkező bérmunkások a legkisebb gazdák közé tartoznak. Kiderül továbbá, hogy a földdel rendelkező személyek közül a munkás-gazdák száma csökken, míg a birtokos-gazdák száma nő. Tehát *a közép-csoportok eltűnnek, a szélső csoportok viszont növekednek;* a közbülső csoport eltűnik,

tagokat, akik nem vesznek részt rendszeresen és állandóan a mezőgazdasági munkákban. Az orosz társadalmi statisztika annyira fejletlen, hogy még csak külön szakkifejezése sincs az „active" „erwerbsthätige", „occupied" fogalmára. Janszon a pétervári lakosság foglalkozási adatainak feldolgozása során („Szentpétervár az 1890 december 15-i népszámlálás tükrében") az „önálló" kifejezést használja, de ez nem megfelelő, mert „önálló" alatt általában gazdát értenek, és így (a szó tágabb értelmében vett) kereseti ágban való részvétel vagy ennek hiánya szerinti felosztást összetévesztik az egyes személyeknek a kereseti ágban elfoglalt helyzete szerinti felosztással (egyedülálló, földdel rendelkező munkás). Lehetséges volna a „termelő népesség" kifejezés, de ez is pontatlan, mert például a katonák, a járadékosok stb. egyáltalán nem „termelő" osztályok. Talán alkalmasabb volna az a kifejezés, hogy „kereső", vagyis mindenféle kereseti (= jövedelmet adó) tevékenységben résztvevő népesség, megkülönböztetésül azoktól, akik a „keresők" számlájára élnek.

a tőkés ellentmondások kiéleződnek. A bérmunkások között azok száma növekszik, akiket már teljesen kisajátítottak, a földdel rendelkezők száma viszont csökken; a gazdák között növekszik a közvetlen vállalattulajdonosok száma és csökken azok száma, akik a családfő vállalatában dolgoznak. (Az utóbbi körülmény valószínűleg azzal függ össze, hogy a parasztcsaládok dolgozó tagjai legtöbbnyire semmiféle bért nem kapnak a családfőtől, s ezért különösen hajlanak arra, hogy a városba meneküljenek.)

Ha a földművelést *mellék*foglalkozásként űző népesség adatait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az egész (aktív, vagyis kereső) népesség 3 144 000-ről 3 578 000-re, azaz 434 000-rel növekedett, és ez a növekedés csaknem teljes egészében a gazdacsaládok dolgozó tagjainak csoportjára esik, amely 397 000-rel (664 000-ről 1 061 000-re) gyarapodott. A gazdák száma 40 000-rel emelkedett (2 120 000-ről 2 160 000-re), a földdel rendelkező munkásoké 51 000-rel (9 000-ről 60 000-re), a földnélküli munkások száma viszont 54 000-rel (351 000-ről 297 000-re) csökkent. A gazdacsaládok dolgozó tagjai számának ez az óriási növekedése — 13 év alatt 664 000-ről 1 061 000-re, vagyis 59,8%-kal emelkedett — ismét csak a proletarizálódás fokozódásáról, az olyan *parasztok*, paraszti családtagok számának növekedéséről tanuskodik, akik a földművelést már csak *mellék*foglalkozásuknak tekintik. Tudjuk, hogy ilyen esetben a főfoglalkozás elsősorban a bérmunka (és csak ezután a kiskereskedelem, a kisipar stb.). Ha a parasztcsaládok összes dolgozó tagjait egybevesszük, azokat is, akiknek főfoglalkozásuk a földművelés, azokat is, akiknek ez csak mellékfoglalkozásuk —, a következő eredményre jutunk: 1882-ben számuk 2 559 000-re, 1895-ben 2 960 000-re rúgott. Ez a növekedés könnyen hibás értelmezésre és apologetikus következtetésekre adhat alkalmat, különösen akkor, ha a bérmunkások nagyjában és egészében csökkenő számával vetik össze. A valóságban azonban ez az általános növekedés abból adódik, hogy *csökken* azoknak a parasztcsaládtagoknak a száma, akiknek főfoglalkozásuk a földművelés, és *növekszik* azoknak a családtagoknak a száma, akiknek a földművelés csak mellékfoglalkozásuk, úgyhogy az utóbbiak 1882-ben a parasztcsaládok dolgozó

tagjainak mindössze 21,7%-át, 1895-ben pedig már 35,8%-át alkották. Tehát az *egész* mezőgazdasági népesség statisztikája félreérthetetlenül bizonyítja éppen azt a két proletarizálódási folyamatot, amelyre mindig felhívta a figyelmet az ortodox marxizmus, s amelynek elismerése elől az opportunista kritikusok elcsépelt szólamokkal igyekeznek kitérni; bizonyítja, hogy egyrészt egyre inkább földnélkülivé válik a parasztság, hogy egyre inkább kisajátítják a falusi népességet, amely a városba menekül vagy földdel rendelkező munkásból földnélküli munkássá válik; másrészt, hogy terjed a parasztság „mellékfoglalkozása", vagyis a mezőgazdaságnak az iparral való egybekötése, ami a proletarizálódás első fokát jelenti, és mindig az ínség fokozódó növekedésére (a munkanap meghosszabbítására, a táplálkozás rosszabbodására stb.) vezet. Bizonyos fokig mindkét folyamat ellentétes, ha csak külső oldaláról vizsgáljuk: növekszik a földnélküli munkások száma és ugyanakkor növekszik a birtokos parasztok dolgozó családtagjainak száma is. Ezért, ha összetévesztjük e két folyamatot, vagy nem veszünk tudomást valamelyikről, könnyen igen nagy hibákat követhetünk el, amire számos példát találunk Bulgakov könyvében[65]. Végül a foglalkozási statisztika még az alkalmazottak számának nagyarányú növekedését mutatja*: számuk 47 000-ről 77 000-re, vagyis 63,8%-kal emelkedett. A proletarizálódás fokozódása mellett növekszik a tőkés nagyüzemi termelés, amelynek alkalmazottakra van szüksége, mégpedig annál nagyobb mértékben, minél több gépet használnak és minél jobban fejlődnek a technikai iparágak.

Mint látjuk, bármennyire kérkedik is Bulgakov úr „részletezésével", egyáltalán nem tudott eligazodni a német statisztika adatain. A foglalkozási statisztikában csak a földnélküli munkások számának növekedését és a földdel rendelkező munkások számának csökkenését vette észre, mint „a mezőgazdasági munka szervezetében végbement változások" mutatóját (II. köt. 106. old.). De a munka

* Ehhez a tényhez Bulgakov úr a „Nacsaló"-ban a következő igen lapos elmésséget fűzi: „a tisztek számának növekedése a hadsereg létszámcsökkenése mellett". A nagyüzemi termelés munkaszervezetének leegyszerűsített felfogása!

szervezetének ez a változása az egész német mezőgazdaságban a mezőgazdasági kapitalizmus általános rendszerétől és általános fejlődésétől független, teljesen véletlen és érthetetlen tény maradt számára. Valójában pedig ez a kapitalizmus fejlődésfolyamatának egyik oldala csupán. A német mezőgazdaság technikai előrehaladása — Bulgakov úr véleménye ellenére is — főleg a nagyüzemi termelés előrehaladását jelenti, mint ezt a gépek használatára, az igásállatokkal rendelkező gazdaságok részarányára és az igásállatállomány összetételére, a mezőgazdasági technikai iparágak fejlődésére, a tejgazdaság növekedésére stb. vonatkozó adatok megcáfolhatatlanul bizonyítják. A nagyüzemi termelésnek ezzel az előrehaladásával elválaszthatatlanul összefügg a falusi népesség fokozódó proletarizálódása és kisajátítása, a parcellagazdaságok és az olyan parasztok számának növekedése, akiknek fő megélhetési forrásává a mellékfoglalkozás válik, az ínség fokozódása a középparaszti népesség körében, ahol leginkább romlottak a gazdálkodás feltételei (a lónélküli és a mezei munkára tehenet használó gazdák százalékának legnagyobb mérvű növekedése), és következésképpen a létfeltételek és a föld gondozásának minősége is.

AZ OSZDMP KÜLFÖLDI SZERVEZETEINEK „EGYESÜLÉSI" KONGRESSZUSA

1901 SZEPTEMBER 21—22 (OKTÓBER 4—5)[66]

1

BESZÉD SZEPTEMBER 21-ÉN (OKTÓBER 4-ÉN)

(JEGYZŐKÖNYVI FELJEGYZÉS)

Elvtársak!

Azzal a ponttal kezdjük, melytől a kongresszus sikere függ.

Mint az „Iszkra" képviselője, szükségesnek tartom, hogy röviden érintsem más szervezetekhez való viszonyunk történetét. Az „Iszkra" kezdettől fogva egészen önállóan lépett fel, csupán az oroszországi szociáldemokráciával való eszmei kapcsolatot ismerte el, és sok oroszországi elvtárs megbízásából cselekedett. Az „Iszkra" már az első számában kijelentette, hogy nem fog foglalkozni az „Orosz Szociáldemokraták Szövetségében"[67] észlelt szervezeti nézeteltérésekkel, és a legfontosabbnak elvi álláspontját tekinti*.

A „Szövetség" tagjainak egy része konferenciát ajánlott nekünk, hogy megegyezzünk a külföldi szervezetekkel. Ezt az ajánlatot úgy értettük, hogy a „Szövetségben" van egy csoport, mely a mi elveinket osztja, tehát remélhető, hogy a „Szövetség" szintén elismeri azokat. A „Szocial-demokrat" forradalmi szervezet[68] szervezeti és elvi nézeteltérései ellenére is hozzájárult a konferenciához. A „Szövetség" sajnos elutasította a tárgyalásokat. A kezdeményezők újabb csoportjának fellépése után a „Szövetség" hozzájárult a tárgyalásokhoz. Mivel a „Szövetség" arculata nagyon határozatlan volt, mivel a „Szövetségben" új áramlat keletkezett, mely a forradalmi marxizmus felé hajlott, remélhető volt, hogy elvileg meg lehet egyezni.

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 394—395. old. — *Szerk.*

Az „Iszkra" és a „Szocial-demokrat" újra beleegyezését adta, s ezután összeült a genfi konferencia. Az ülés elején Kruglov elvtárs felolvasta a konferencia határozatát, amelyhez nem fűzött semmiféle megjegyzést. A „Szövetség" tagjai közül senki sem kért szót, hogy állást foglaljon a határozat ellen.

Meg kell állapítanunk, hogy a „Rabocseje Gyelo" 10. számában félreérthetetlenül szakított a forradalmi marxizmus hagyományaival, és a genfi konferencián kidolgozott elvi megegyezés ellen foglalt állást, pedig a „Szövetség" nyilvánvalóan egyetértett a konferencia tendenciájával.

Bírálatom éle ezért nem az egész „Szövetség", hanem csupán a „Rabocseje Gyelo" szerkesztősége ellen irányul.

Hasonlítsuk össze a genfi határozatot a „Rabocseje Gyelo" 10. számában megjelent cikkekkel.

A genfi határozat meglepően részletes, és olyan pontokat hangsúlyoz, amelyek közismertek.

Az elvi megegyezés 1. pontja így szól: „Elismerjük a tudományos szocializmus alapelveit és a nemzetközi forradalmi szociáldemokráciával szolidárisan együttműködve visszautasítunk minden olyan kísérletet, amely a proletariátus osztályharcát az opportunizmus lejtőjére igyekszik terelni — minden olyan kísérletet, amely az úgynevezett ökonomizmusban, bernsteinizmusban, millerandizmusban stb. nyilvánul meg." Ez a pont nyilvánvalóan valamire céloz, nyilván harc folyt az opportunizmus és a forradalmi marxizmus között. Bármit tartalmazott is a „Rabocseje Gyelo" 10. száma, semmiesetre sem teheti meg nem történtté azt a történelmi tényt, hogy a genfi konferencia összeült, és hogy a konferencián elfogadott határozat alapja lehet az egyesülésnek. A genfi határozat 3. pontja például elismeri, hogy a demokráciáért vívott harcban a szociáldemokráciának kell vállalnia a hegemóniát. Korábban nyilván ebben a kérdésben is voltak nézeteltérések. A határozat annyira igyekszik kerülni az opportunizmust, hogy szinte furcsaságokig megy. (Lásd az 5. szakasz „d" pontját.) Tehát még az ilyen elemi kérdésekben is voltak nézeteltérések. Most hasonlítsuk össze ezt a határozatot a „Rabocseje Gyelo" 10. számában közölt

cikkekkel. Sajnos csak három nap állt rendelkezésemre, hogy átfussam őket.

Ezek a cikkek részletesen megvilágítják nézeteltéréseinket; a cikkek néhány helyes útbaigazítást adnak a „Zarjá"-nak és az „Iszkrá"-nak, amelyeket meg is fogunk szívlelni, most azonban nem ez érdekel bennünket. Bennünket azok az elvek érdekelnek, amelyek e cikkek alapjául szolgáltak. A „Rabocseje Gyelo" 10. számának elvi álláspontja felborítja a „Szövetség" küldötteinek a genfi konferencián elfoglalt álláspontját. Ezt a kétféle álláspontot nem lehet kibékíteni. Fel kell tárni ellentéteiket, hogy megtudjuk, milyen alapon áll a „Szövetség", hogy megtudjuk, lehetséges-e az eszmei egyesülés, amely nélkül nincs értelme a szervezeti egyesülésnek sem; nem volt és nem lehetett célunk az ilyen egyesülés. A „Rabocseje Gyelo" 10. számának 32. és 33. oldalán a cikk szerzője elégedetlenkedik, hogy a nemzetközi szociáldemokráciában a Hegypártot és a Gironde-ot szembeállítják egymással[69]. Nézzék csak a genfi konferenciát! Vajjon nem a Hegypárt és a Gironde összecsapása volt ez a konferencia? Vajjon nem a Hegypártot képviseli az „Iszkra"? Vajjon nem azt hangsúlyozza-e az „Iszkra" már az első szerkesztőségi nyilatkozatában is, hogy az eszmei elhatárolódás előtt nem kíván semmiféle szervezeti egyesülést? A „Rabocseje Gyelo" 10. számában azt olvassuk, hogy még a legcégéresebb bernsteinisták is az osztályérdekek alapján állnak. A határozat külön beszél a bernsteinizmusról, a konferencia tagjai rengeteg munkát fordítottak a bernsteinizmus megcáfolására, és most a „Rabocseje Gyelo" 10. számának cikkei már megint a régi nótát fújják. Mi ez, kihívás vagy gúnyolódás? Akkor miért kellett ennek ilyen nagy feneket keríteni?! Nagy munkába került, amíg kidolgoztuk az elméleti alapot — és most kinevetnek bennünket miatta. Nem szabad elfelejtenünk, hogy közös eszmei alap nélkül szó sem lehet egyesülésről. A cikk a továbbiak során nézeteltéréseink további kiéleződését helyezi kilátásba. A 33. oldalon például azt mondja a szerző: „lehetséges, hogy nézeteltéréseink a marxizmus különböző értelmezéséből erednek". Még egyszer ismétlem, miért kellett ennek ilyen nagy feneket keríteni?!

A genfi határozat 4. szakaszának „c" pontja azt mondja, hogy feltétlenül harcolni kell a forradalmi marxizmus összes ellenfelei ellen, itt pedig arról beszélnek, hogy úgy lehet, általában különbözőképpen értelmezzük a marxizmust.

Azt is meg kell jegyeznem, hogy mindezt a gondolat gúzsbakötésének káros voltáról szóló stb. bölcselkedésekkel kísérik, vagyis éppen azzal, amiről minden bernsteinista beszél. Erről beszéltek már a lübecki pártkongresszuson is[70], ezt hajtogatják a jaurès-isták is. Éppen ez az, amiről nincs szó a megegyezés pontjaiban, mert a megegyezés éppen a forradalmi marxizmus alapján jött létre. A kritikizmusnak még a legkisebb megnyilvánulása is teljes szakadásra vezetne. Azért jöttünk össze, hogy a vélemények tartalmáról beszéljünk, s nem azért, hogy a vélemények szabadságáról szónokoljunk. A francia és német példákra való hivatkozás egészen szerencsétlen. A németek már elérték azt, amiért mi még harcolunk. A németeknél egységes szociáldemokrácia van, s ezé a hegemónia a politikai harcban. Nálunk ezzel szemben a szociáldemokrácia még nem vezére a forradalmi csoportoknak; ellenkezőleg, nálunk más forradalmi tendenciák megélénkülése észlelhető. A „Rabocseje Gyelo" 10. számának cikkeiben nyoma sincs az opportunizmussal való teljes elvi szakításnak, sőt — ami még rosszabb — magasztalják az ösztönös mozgalom elhatalmasodását. Nem szavakba kötök bele. Mi, az „Iszkrá"-hoz és a „Szocial-demokrat"-hoz tartozó elvtársak, és én is — valamennyien csak a cikkek fő tendenciájára figyelünk, de ezek a szavak, mint a németek mondják, ins Gesicht schlagen*. Márpedig ami ezeket a pontokat illeti, a genfi határozat a napnál is világosabb. A nemrégiben keletkezett „Oroszország Politikai Felszabadításának Munkáspártja"[71] szintén ugyanazt a nótát fújja, mint ezek a cikkek.

Figyeljék meg a cikkben a terv-taktika és a folyamat-taktika nevezetes megkülönböztetését. A cikk szerzője azt mondja, hogy a terv-taktika ellentétben áll a forradalmi marxizmus szellemének lényegével, és azt hiszi,

* — arcul csapják az embert. — *Szerk.*

hogy csak „folyamat-taktikáról" beszélhetünk, s ezen a párt növekedésével együtt növekvő pártfeladatok növekedését érti. Véleményem szerint ez egyszerűen azt jelenti, hogy nem akarnak tárgyalni. Annyi időnkbe és munkánkba került a határozott politikai feladatok megfogalmazása, annyit beszéltünk róluk a genfi konferencián — most pedig egyszercsak „terv-taktikáról" és „folyamat-taktikáról" beszélnek nekünk. Véleményem szerint ezzel visszatérnek a „Rabocsaja Miszl" bernsteinizmusának ahhoz a különösen korlátolt termékéhez, hogy csak olyan harcot kell folytatni, amely lehetséges, lehetséges pedig az, ami van. Mi viszont azt állítjuk, hogy csak a marxizmus kiforgatása növekszik. A genfi határozat azt mondja: ahhoz, hogy áttérjünk a politikai agitációra, nincs szükség szakaszokra, — és ezekután egyszercsak közzétesznek egy cikket, amelyben a „leleplező irodalmat" szembeállítják a „proletárharccal". Martinov azt írja a diákokról és a liberálisokról, hogy, úgymond, ők maguk is tudnak gondoskodni a demokratikus követelésekről. Mi viszont azt hisszük, hogy az orosz szociáldemokrácia egész sajátossága abban rejlik, hogy a liberális demokrácia nem vállalta a politikai harc kezdeményezését. Ha maguk a liberálisok jobban tudják, mit kell tenniök, és ezt maguk is végre tudják hajtani, akkor nekünk nincs mit tennünk. A cikk szerzője odáig megy, hogy feltételezi, hogy maga a kormány fog konkrét és adminisztratív intézkedéseket tenni.

A terror kérdésében, mint valamennyien tudják, bizonyos nézeteltérések keletkeztek a genfi konferencián. A konferencia után a „Szövetség" egy része, a Bund[72] határozottan a terror ellen foglalt állást kongresszusán. A szerző viszont cikkének 23. oldalán azt írja, hogy „nem akarunk szembeszegülni a terrorista hangulattal". Ez a legnyilvánvalóbb opportunista nyilatkozat*.

Először e kötet orosznyelvű kiadásában jelent meg.

---

* — Itt félbeszakad a jegyzőkönyvi feljegyzés. — *Szerk.*

2

AZ „EGYESÜLÉSI“ KONGRESSZUSON AZ „OROSZ SZOCIÁLDEMOKRATÁK SZÖVETSÉGÉHEZ“ INTÉZETT KÉRDÉSEK 1901 SZEPTEMBER 21 (OKTÓBER 4)

1. Elismeri-e elvben mind a három szervezet a júniusi konferencia határozatát?

2. Szándékában és módjában van-e az „Orosz Szociáldemokraták Szövetségének“ olyan irányú irodalmi tevékenységről gondoskodni, amely lehetetlenné teszi a mozgalmunkra nézve annyira veszélyes, zűrzavart okozó, elvtelen és opportunista elhajlásokat a forradalmi marxizmustól, s amely megszünteti a burkolt és nyilt bernsteinizmussal való kacérkodást és a mozgalom elemi formái és ösztönössége előtti szolgai hajbókolást, ami elkerülhetetlenül oda vezet, hogy a munkásmozgalom a burzsoá demokrácia eszközévé válik?

Először megjelent:
„Az «egyesülési» kongresszus okmányai“
c. brosúrában. 1901 december.

HARC AZ ÉHEZŐK ELLEN

Milyen csodálatosan gondoskodik kormányunk az éhezőkről! Milyen terjedelmes körrendelettel fordult belügyminiszterünk (augusztus 17-én) az ínség sujtotta kormányzóságok kormányzóihoz! Több mint egy normális nyomdai ív, egész irodalmi mű ez, amely Szipjagin szavaival a kormány egész élelmezési politikáját megvilágítja. E mű kiadásával nyilván hatást akartak gyakorolni a „társadalomra": lám, úgymond, milyen gondosak vagyunk, hogy sietünk a segítséggel, jóelőre gondoskodunk az élelmezési intézmények megszervezéséről is, működésük formáiról és módjairól is. És el kell ismernünk, hogy a belügyminisztérium körrendelete valóban hatást kelt, s nemcsak terjedelmével, hanem (ha valakinek van türelme végigolvasni) tartalmával is. A kormányprogramm nyilt kifejtése mindig a legjobb eszköze a cári kormány elleni agitációnak, és most, amikor mély tisztelettel mondunk köszönetet Szipjagin úrnak, bátorkodunk ajánlani a többi miniszter úrnak is, hogy beszéljenek minél gyakrabban programmjukról a nagy nyilvánosságnak szánt körrendeletekben.

Azt mondottuk: ha valakinek van türelme végigolvasni Szipjagin úr körrendeletét. Nem csekély türelem kell ehhez, mert a körrendelet háromnegyed... — dehogyis! kilenctized — része tele van a szokásos hivatalos szalmacsépléssel. Réges-régóta ismert és a „Törvénytár"-ban is ezerszer ismételt dolgokon rágódik, kerülgeti a lényeget, részletesen leírja a mandarinok egymásközötti érintkezésének kínai szertartásrendjét, s mindezt nagyszerű hivatalnoki stílusban, harminchatsoros körmondatokkal és olyan „kifejezésekkel" fűszerezve, hogy

fáj a szíve az embernek szép orosz nyelvünkért, s amikor figyelmesen elolvassa ezt a remekművet, úgy érzi magát, mintha egy orosz rendőrörsön volna, amelynek penészszagúak a falai, és minden sarkából valami különleges bűz árad, tisztviselői már külsejükkel és modorukkal is elárulják, hogy a világ legelviselhetetlenebb bürokráciájának megtestesítői, s a rendőrőrszoba ablakán át látható melléképületek élénken emlékeztetnek a kínzókamrára.

Az új kormányprogrammban különösen három pont figyelemreméltó: először is, a programm fokozza a hivatalnokok egyszemélyi hatalmát, gondoskodik a bürokratikus szellem és a szolgálati fegyelem megszilárdulásáról, amelyet minden friss fuvallattól óv; másodszor, meghatározza az éhezőknek nyujtandó segély mértékét, vagyis utasítást ad arra nézve, hogyan és mennyi kenyeret kell megállapítani egy „szűkölködő" család számára; harmadszor, kétségbeesett rémülettel állapítja meg, hogy „megbízhatatlan" elemek sietnek az éhezők segítségére, akik még a kormány ellen izgathatják a népet, és már eleve intézkedik ez ellen az „agitáció" ellen. Térjünk ki részletesebben ezekre a pontokra.

Mindössze egy év telt el azóta, hogy a kormány (az 1900 június 12-i törvénnyel) kivette a zemsztvók kezéből az élelmezési ügyek intézését és a kerületi főnökök és járási gyűlések hatáskörébe utalta. És még mielőtt érvénybe léphetett volna ez a törvény, egyszerű körrendelettel máris hatályon kívül helyezik. Elegendő volt néhány kormányzói jelentés, hogy kiábránduljanak ebből a törvényből! Ez mutatja a legjobban, hogy mit érnek azok a törvények, amelyeket nyakra-főre gyártanak a pétervári ügyosztályokon, anélkül hogy komolyan megvitatnák néhány valóban hozzáértő emberrel, aki önálló véleményt tud mondani, anélkül hogy komolyan szándékukban állna a célnak jobban megfelelő rendszert teremteni, csak gyártják őket valamely agyafúrt miniszter becsvágyából, aki minél előbb ki akar tűnni lojalitásával. A zemsztvo nem lojális, tehát ki kell venni kezéből az élelmezést! De még jóformán idejük sem volt rá, hogy megtegyék, és máris kitűnt, hogy a kerületi főnökök és a tisztán hivatalnokokból álló járási gyűlések mintha még

mindig túlságosan sokat okoskodnának; a kerületi főnökök között valószínűleg akadtak olyanok, akik elég ostobák voltak ahhoz, hogy éhínségnek nevezzék az éhínséget, és naivul azt hitték, hogy az éhínség ellen kell harcolni, nempedig azok ellen, akik valóban segíteni akarnak az éhezőkön; a járási gyűléseken is akadt néhány nem a belügyminisztérium alá rendelt hivatalnok, aki valószínűleg szintén nem értette meg a „belpolitika" igazi feladatait. S a miniszter egyszerű körrendelete alapján új „járási központi..." igen, igen, ez nem sajtóhiba: „járási központi élelmezési igazgatóságot" létesítenek, amelynek kizárólag az a rendeltetése, hogy ne tűrjön az élelmezés terén illojális embereket, illojális eszméket és meggondolatlan cselekedeteket. A miniszter például meggondolatlanságnak tekinti és megtiltja, hogy „idő előtt" (vagyis nem közvetlenül a gabonaosztás előtt) állítsák össze a szűkölködők névsorát, mert ezzel „túlzott reményeket" ébresztenek a lakosságban! A „járási központi élelmezési igazgatóságot" *egy személy* kezében összpontosítják, s a minisztérium a *járási nemesi marsallt* javasolja erre az állásra. S valóban — a nemesi marsall olyan szoros kapcsolatban van a kormányzóval, annyi rendőri kötelezettséget teljesít, hogy bizonyára meg tudja majd érteni az élelmezési politika igazi szellemét. Amellett helyi nagybirtokos, akit minden földbirtokos a bizalmával tüntet ki. Az ilyen ember már bizonyára mindenki másnál jobban megérti majd a miniszternek azt a bölcs gondolatát, hogy a segélynek „demoralizáló" hatása van, ha olyanoknak adják, akik nélküle is „ellehetnek". Ami a kormányzó jogkörét illeti, a miniszter mindjárt a körrendelet elején beszél róla és sokszor ismétli, hogy mindenért a kormányzó a felelős, hogy a kormányzónak mindenki köteles engedelmeskedni, hogy a kormányzónak tudnia kell „különleges" rendszabályokat foganatosítani stb. Oroszországban a kormányzó vidéken eddig is valóságos basa volt, a „rábízott" kormányzóságban az ő kegyétől függött minden intézmény, sőt minden személy léte, most azonban már valóságos „ostromállapotot" létesítenek ezen a téren. Rendkívül fokozott szigor — az éhezők segítése tekintetében. Egészen orosz módon!

De a fokozott szigor, a fokozott felügyelet fokozott kiadásokat követel a hivatalnoki gépezetre. S a miniszter erről sem feledkezett meg: a „járási központi élelmezési igazgatóságot" vezető járási nemesi marsalloknak és más uraknak kiadásaik megtérítéseképpen „külön összeget" fognak folyósítani, „amelynek mértékét illetőleg — fűzi hozzá „külön" nyelvén a körrendelet — nagyméltóságod méltóztassék kellő előterjesztéssel hozzám fordulni". Ezenkívül minden járási tanács „ügyviteli költségeire" egy-egy alkalommal 1 000—1 000 rubelt, a kormányzósági hivatalok irodaköltségeire pedig 1 000—1 500 rubelt folyósítanak. Az iroda fog legtöbbet dolgozni, az egész munka irodai formalitás lesz, természetes tehát, hogy gondoskodni kell az irodai költségekről. Először az irodának, s ami marad, azt az éhezőknek.

Szipjagin úr csodálatos állhatatosságról és leleményességről tesz tanuságot, mikor azt kutatja, milyen módon *csökkentse* az éhezők segélyeit. Mindenekelőtt megköveteli, hogy a kormányzók vitassák meg, mely járásokban volt „rossz a termés" (véglegesen maga a minisztérium fogja eldönteni ezt a kérdést, mert még a kormányzókban sem lehet megbízni, hátha nem tudják majd elkerülni a „túlzásokat"!). És utasításokat ad arra vonatkozólag, hogy mikor *nem kell* valamely járást ínségesnek minősíteni: 1) ha a járás körzeteinek legfeljebb csak egyharmadát sujtotta rossz termés; 2) ha a gabonahiány megszokott jelenség és a parasztok minden évben mellékkeresetükből vásárolnak gabonát; 3) ha nincs elegendő helyi eszköz a segélyek folyósítására. Már ez is ízelítőt ad az élelmezési kérdések bürokratikus megoldásából: mindent *egy* mércével mérnek! Mekkora a körzetek egyharmadának lakossága, mennyire szenvedtek a rossz termés miatt, nem csökkent-e a szokásos „mellékkereset" a legnagyobb ipari válság évében — ezek mind felesleges kérdések a minisztérium határozott „előírásai" után! Ez azonban csak a kezdet, a java még hátra van. Az a lényeg, hogy kit kell szűkölködőnek tekinteni és mennyi segélyt kell adni neki. Szipjagin úr a következő „hozzávetőleges számítást" ajánlja, amely „ritkán bizonyul valamelyest is jelentősen túlzottnak" (mindennél jobban félünk a

túlzásoktól; félünk a túlzott reményektől, félünk a túlzott kölcsönöktől! Éhínség és munkanélküliség — ez mind csak „túlzás": ez minden miniszteri okoskodásnak világos értelme). Először is, minden községben próbacséplással kell megállapítani „egy gyeszjatyina *átlagos* terméseredményét", azonkívül minden egyes gazda egész vetésterületének nagyságát. Miért nem állapítják meg a terméseredményt a gazdák vagyoni helyzete szerint is? A szegényparasztságnak alacsonyabb a termése, s az „átlagos" terméseredmény megállapítása éppen a szűkölködőkre nézve hátrányos. Másodszor, nem tekinthető szűkölködőnek az, akinek családjára legalább évi 48 pud gabona jut (három felnőttre egyenként 12 pudot és két gyermekre fejenként 6 pudot számítva). Így csak a legzsugoribb kulák számolhat; normális évben, mint a parasztgazdaságok leírásaiból tudjuk, még a legszegényebb 5—6 tagú parasztcsalád sem 48, hanem 80 pud gabonát fogyaszt, egy öttagú középparasztcsalád pedig normális évben 110 pud gabonát fogyaszt. A cári kormány tehát *felére* csökkenti az élelmezéshez valójában szükséges gabonamennyiséget. Harmadszor, „ez a mennyiség" (vagyis családonként 48 pud) — így hangzik a körrendelet — „felére csökkentendő, ha a lakosságnak körülbelül 50 százaléka munkáselem". A kormány hajthatatlanul kitart a mellett a szabálya mellett, hogy a munkás-népességnek nem kell kölcsönt adni, mert az — mint mondja — kereshet. De hiszen a miniszter már egyszer előírta, hogy azokat a járásokat, ahol megvan a szokásos kereset, nem szabad szűkölködőknek tekinteni. Miért kell hát *másodszor is* kirekeszteni a segélyezésből a munkás-népességet? Hiszen mindenki tudja, hogy ebben az évben nemcsak hogy nincs külön kereset, hanem a válság miatt még a rendes kereset is csökkent. Hiszen maga a kormány utasította ki a városokból a falvakba a munkanélküli munkások tízezreit! Hiszen már a korábbi éhínségek tapasztalatai is bebizonyították, hogy a munkás-népesség kirekesztése csak az amúgyis elégtelen kölcsönnek a felnőttek és gyermekek közötti megosztására vezet! Nem, „egy rókáról nem lehet két bőrt lenyúzni", és ha csak ezt mondjuk a belügyminisztériumról, amely a munkaképeseket kétízben is

kizárja a szűkölködők sorából, akkor még hízelgő véleményt mondtunk róla! Negyedszer, még ennek a teljesen elégtelen segélynek felére csökkentett mértéke is további $^1/_3$—$^1/_5$—$^1/_{10}$-del *csökkentendő*, „tekintettel a mult évről maradt készlettel, vagypedig valamilyen más vagyonnal rendelkező jómódú gazdák hozzávetőleges számára"!! Ezzel már a harmadik bőrt nyúzzák le ugyanarról a rókáról! Milyen „vagyona" vagy „készlete" lehet még annak a parasztnak, aki családja számára legfeljebb 48 pud gabonát takarított be? Minden egyéb keresetét már kétszer is számításba vették, s elvégre még az orosz paraszt sem élhet kizárólag kenyéren, minden nyomorúsága mellett sem, amelybe a kormány politikája, a tőkés és földesúri elnyomás döntötte. Kenyéren kívül még tüzelőt kell vennie, ki kell javítania a házát, ruházatra és élelemre kell költenie. Normális évben, mint a parasztgazdaságról szóló tudományos leírásokból tudjuk, még a szegényparasztok is jövedelmüknek *több mint felét* kenyéren kívül más szükségleteik fedezésére költik. Ha mindezt figyelembe vesszük, kitűnik, hogy a miniszter a segély szükségét a valóságos szükség *negyed- vagy ötödrészében* állapítja meg. Ez nem harc az éhínség ellen, hanem harc azok ellen, akik valóban segíteni akarnak az éhezőkön.

A körrendelet végezetül valóságos hadjáratot indít a magánjótékonykodók ellen. Nem ritka eset — mennydörög Szipjagin úr —, hogy bizonyos jótékonykodók a lakosság körében „elégedetlenséget" igyekeznek szítani „a fennálló rend ellen", arra próbálják rábírni a lakosságot, hogy „teljesen indokolatlan követeléseket támasszon a kormánnyal szemben", „kormányellenes agitációt" folytatnak stb. Ez a vád szemenszedett *hazugság*. Tudjuk, hogy a „parasztok jóakarói" 1891-ben felhívásokat[73] küldtek szét, amelyekben nagyon helyesen mondták meg a népnek, ki az igazi ellensége; az éhínséggel kapcsolatban voltak valószínűleg más agitációs kísérletek is. De egyetlen esetben sem fordult elő, hogy a forradalmárok jótékonykodás ürügyével folytattak volna agitációt. Vitathatatlan tény, hogy a jótékonykodók tömege *csak* jótékonykodott, s ha Szipjagin úr arra hivatkozik, hogy sok olyan ember volt közöttük, akinek „politikai multja nem ki-

fogástalan", ugyan kinek van ma nálunk „kifogástalan multja"? Igen gyakran még „magasrangú egyének" is áldoztak ifjúkorukban az általános demokratikus mozgalomnak! Természetesen mi nem azt akarjuk mondani, hogy az éhínség talaján megengedhetetlen vagy nem kívánatos a kormány ellen agitálni. Ellenkezőleg, agitációra mindig szükség van, különösen éhínség idején. Csak azt akarjuk mondani, hogy Szipjagin úr *meséket kohol*, amikor olyan színben próbálja feltüntetni félelmét és aggodalmait, mintha a tapasztalat indokolná őket. Azt akarjuk mondani, hogy Szipjagin úr szavai csak egy régi igazságot bizonyítanak: a rendőrkormány fél a valamelyest is független és becsületes értelmiség és a nép bármiféle kapcsolatától, fél minden igaz és bátor szótól, amelyet nyiltan a néphez intéznek, sejti — és teljes joggal sejti —, hogy ha valaki az ínség valóságos (és nemcsak látszólagos) enyhítéséről gondoskodik, az már egymagában is egyértelmű a kormányellenes agitációval, mert a nép látja, hogy a magánjótékonykodók őszintén segíteni akarnak rajta, a cár hivatalnokai pedig akadályozzák ezt, szűkebbre szabják a segélyt, kisebbnek tüntetik fel a nyomort, megnehezítik a népkonyhák létesítését stb. Az új körrendelet most nyiltan előírja, hogy az adakozásokat, az adakozásra való felhívást és a népkonyhák szervezését a „hatóságok ellenőrzése alá kell rendelni"; előírja, hogy minden jövevény „jelentkezzék" a kormányzónál, a kormányzó engedélyével válassza meg segítőtársait és számoljon be a kormányzónak tevékenységéről!! Aki segíteni akar, annak engedelmeskednie kell a rendőrtisztviselőknek, alá kell rendelnie magát annak a rendőri rendszernek, amely mindenképpen korlátozza a segélyezést és lelkiismeretlenül csökkenti a segélyeket! Aki nem hajlandó engedelmeskedni ennek az aljas rendszernek, az ne merjen segíteni — ez a lényege a kormány politikájának. Szipjagin úr azt kiabálja, hogy „politikailag megbízhatatlan emberek örömmel használják ki" az éhínséget, hogy „felebaráti segítség leple alatt bűnös céljaikat kövessék", és az egész reakciós sajtó kórusban utána kiabálja ezt (például a „Moszkovszkije Vedomosztyi"). Szörnyűség! „Politikára" használják ki a nép nyomorát! Ellenkezőleg, valójában az a szörnyű,

hogy Oroszországban minden tevékenység, *még* a politikától legtávolabb álló emberbaráti tevékenység (jótékonykodás) is elkerülhetetlenül arra vezet, hogy független emberek összeütközésbe kerülnek a rendőri önkénnyel és a „megelőző", „tiltó", „korlátozó" stb. stb. rendszabályokkal. Az a szörnyű, hogy a kormány magasabb politikai szempontokra való hivatkozással leplezi azt a Juduskához méltó törekvését, hogy az éhező szájából kivegye a falatot, ötödére csökkentse a segélyeket, és a rendőrtisztviselőkön kívül mindenkinek megtiltsa, hogy az éhenhalókhoz közeledjék! Megismételjük az „Iszkra" korábbi felhívását: indítsunk leleplező hadjáratot a rendőrkormány élelmezési kampánya ellen, leplezzük le a nem cenzúrázott szabad sajtóban a helyi basák gyalázatosságait, a segélyek csökkentésének önző taktikáját, a segélyezés nyomorúságos voltát és elégtelenségét, az éhínség kisebbítésének szánalmas kísérletét és azt a gyalázatos harcot, amelyet azok ellen folytatnak, akik segíteni akarnak az éhezőkön! Azt ajánljuk mindenkinek, aki a legcsekélyebb részvétet érzi a nép nyomora iránt, ismertesse meg a népet a miniszteri körrendelet igazi értelmével és jelentőségével. Mert csak a nép határtalan tudatlanságával magyarázható az, hogy az *ilyen* körrendeletek nem keltenek azonnal általános felháborodást. Az öntudatos munkások, akik legközelebb állnak a parasztsághoz is, a fejletlen városi tömegekhez is, vegyék kezükbe a kezdeményezést a kormány leleplezése terén!

„Iszkra" 9. sz.
1901 október.

VÁLASZ A SZENTPÉTERVÁRI BIZOTTSÁGNAK

A külföldi „Orosz Szociáldemokraták Szövetségének" szakadásáról megjegyzés jelent meg az „Iszkra" 1. számában, amelyet a Harci Szövetség szentpétervári bizottsága a „Rabocsaja Miszl" 12. számában kifogásolt. Sajnos ez a kifogás gondosan *megkerüli* a vitás kérdés lényegét; így pedig a vita sohasem vezet a dolog tisztázására. Állítottuk és állítjuk, hogy a külföldi „Orosz Szociáldemokraták Szövetségében" igenis *szakadás* történt, hogy a „Szövetség" két részre *szakadt*, miután az 1900. évi kongresszusról a tagok jelentős kisebbsége eltávozott, közöttük a „Munka Felszabadítása" csoport is, amely a „Szövetség" alapítója és korábban összes kiadványainak szerkesztője volt. A szakadás után egyik rész sem foglalhatja el azt a helyet, amelyet a régi egész „Szövetség" elfoglalt. A szentpétervári bizottság *meg sem kísérli*, hogy megcáfolja ezt a véleményt, csupán (nem tudni miért) Plehanovról beszél, nempedig a „Szocial-demokrat" szervezetről, és csak közvetve adja tudtára az olvasónak, hogy a szentpétervári Harci Szövetség nyilván tagadja *a szakadás tényét*, és az egykori „Szövetség" egyik részét továbbra is az egész „Szövetségnek" tekinti.

Mi célja van a vitának, ha az ellenfél véleményét nem kívánják érdemben megvizsgálni és nem akarják nyiltan megmondani, mi a saját véleményük?

Továbbá: állítottuk és állítjuk, hogy a szakadás legfőbb oka (nem ürügye, hanem oka) elvi nézeteltérés volt, mégpedig a forradalmi és az opportunista szociáldemokrácia közötti ellentét. Többek között már egymagában ezért is a régi „Szövetség" szakadásának kell tekintenünk

azt, ami a külföldi „Orosz Szociáldemokraták Szövetségében“ történt. Kérdezzük, mi a véleménye erről a kérdésről a szentpétervári bizottságnak? Meri-e tagadni, hogy az egykori „Szövetség“ két része között mély elvi ellentét van? Ezt nem tudhatjuk, mert a szentpétervári bizottság furfangosan megírt „kifogásában“ *egy árva szó sincs* erről az alapvető kérdésről. És még egyszer megkérdezzük a pétervári, és nemcsak a pétervári elvtársakat: nem fenyeget-e az a veszély, hogy ez a vita, amely megkerüli a dolog lényegét, igen kellemetlen veszekedéssé fajul? Érdemes-e általában vitát kezdeni, ha nem akarják, vagy ha nem tartják időszerűnek a kérdést érdemben elbírálni és egészen határozottan, minden hátsó gondolat nélkül megmondani a véleményüket?

„Iszkra“ 9. sz.
1901 október.

KÜLFÖLDI ÜGYEK

Az „Iszkra" szervezetének külföldi osztálya és a „Szocial-demokrat" külföldi forradalmi szervezet egy szervezetben egyesült, a „Forradalmi Orosz Szociáldemokrácia Külföldi Ligájában"[74]. Az új szervezet, mint nyilatkozatából látható, egész sor propaganda- és agitációs jellegű brosúrát szándékszik kiadni. A Liga az „Iszkra" külföldi képviselője. A „Munka Felszabadítása" csoport vezette forradalmi szociáldemokraták külföldi szervezete így véglegesen egyesült a lapunk körül csoportosuló szervezettel. A „Munka Felszabadítása" csoport, mint korábban is, közvetlenül résztvesz kiadványaink szerkesztésében.

A külföldi orosz forradalmi szociáldemokrata szervezetek egyesülése azután valósult meg, hogy meghiúsult a („Rabocseje Gyeló"-t kiadó) „Külföldi Orosz Szociáldemokraták Szövetségével" való egyesülési kísérletük. A nyár elején a három szervezet képviselőinek konferenciája kidolgozta a megegyezés tervezetét. A megegyezés alapja több elví határozat volt, amelyekben a „Szövetség" határozottan lemondott az ökonomizmussal és bernsteinizmussal való kacérkodásról és elismerte a forradalmi szociáldemokrácia elveit. Remélhető volt, hogy létrejön az egyesülés, mert eddig csak a „Szövetségnek" és sajtószervének, a „Rabocseje Gyeló"-nak elvi ingadozása gátolta a közeledést. Reményünkben csalatkoztunk: a „Rabocseje Gyelo" nemrég megjelent 10. számában olyan szerkesztőségi cikkek jelentek meg, amelyek nyiltan a konferenciának a „Szövetség" küldötteinek részvételével kidolgozott határozatai ellen irányultak. Nyilvánvaló, hogy a „Szövetség" ismét mozgalmunk jobbszárnya felé fordult.

Valóban, a „Szövetség“ a három szervezet kongresszusán olyan „módosításokat“ nyújtott be az említett határozatokhoz, amelyek világosan megmutatták, hogy a „Szövetség“ visszatér korábbi téves nézeteihez. A többi szervezetnek nem maradt más hátra, mint hogy elhagyja a kongresszust, s ezt meg is tették. A „Szövetséghez“ tartozó elvtársaink nyilván még mindig nem látják elég tisztán azt a veszélyt, amelyet szervezetüknek a forradalmi szocializmus és a liberálisok kezére játszó opportunizmus között ingadozó álláspontja rejt magában. Reméljük, hogy az idő és a keserű tapasztalatok meggyőzik majd őket taktikájuk helytelenségéről. Az a törekvés, amely mindenütt észlelhető pártunkban, hogy necsak mozgalmunk kiszélesítésén, hanem minőségi fellendítésén is munkálkodjunk, legjobb biztosítéka annak, hogy összes erőink annyira óhajtott egyesülése valóra válik a forradalmi szociáldemokrácia zászlaja alatt, amelyet lapunk szolgál.

„Iszkra“ 9. sz.
1901 október.

KÉNYSZERMUNKASZABÁLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁRA ÍTÉLÉS

Már megint „ideiglenes szabályok"!

Csakhogy ezúttal nem engedetlen diákokról van szó, hanem parasztokról, akiknek az a bűnük, hogy éheznek.

Szeptember 15-én legmagasabb helyen jóváhagyták és utána nyomban közzétették az „Ideiglenes szabályokat a rossz termés sujtotta helységek lakosságának a közlekedésügyi minisztérium, a földművelésügyi minisztérium és az állami vagyon minisztériuma által elrendelt munkákban való részvételére vonatkozólag". Az orosz muzsik, ha megismerkedik ezekkel a szabályokkal (természetesen nem az ujságokból, hanem saját tapasztalatából), újabb megerősítését fogja látni annak az igazságnak, amelyet a földbirtokosok és hivatalnokok évszázados igája vert belé: amikor az urak ünnepélyesen kijelentik, hogy a muzsiknak „módot nyujtanak arra, hogy résztvegyen" valami nagy vagy kis ügyben, a földesúri föld megváltásában vagy az éhínséggel kapcsolatban elrendelt közmunkákban, valamilyen újabb egyiptomi csapást várhat.

Valóban, a szeptember 15-i ideiglenes szabályok tartalmuknál fogva egy újabb büntetőtörvény, a büntetőtörvénykönyvhöz kiadott kiegészítő szabályok benyomását keltik. Mindenekelőtt, olyan körültekintő „óvatossággal", olyan bürokratikus huza-vonával szervezik és intézik ezeket a munkákat, mintha nem éhezőkkel, hanem felkelőkkel vagy kényszermunkára száműzöttekkel volna dolguk. Azt hinné az ember, hogy mi sem egyszerűbb, mint munkát szervezni: a zemsztvo- és más intézmények megkapják a pénzt és az anyagot, és munkásokat fogadnak, hogy utakat építsenek, erdőt irtsanak stb. Rendszerint

így is intézik az efféle munkákat. Most azonban külön rendet vezetnek be: a kerületi főnök kijelöli a munkákat, a kormányzó véleményezi, véleményét megküldi Szentpétervárra a külön „élelmezésügyi tanácskozásnak", amely a belügyminiszterhelyettes elnöklete alatt a különböző minisztériumok képviselőiből áll. Azonkívül az általános vezetéssel a minisztert bízzák meg, aki külön meghatalmazottakat is kinevezhet. A pétervári tanácskozás fogja megállapítani még a munkások díjazásának felső határát is, vagyis bizonyára gondja lesz rá, hogy túlmagas díjazással ne „rontsák meg" a muzsikot! A szeptember 15-i ideiglenes szabályoknak nyilvánvalóan az a céljuk, hogy *megnehezítsék* a közmunkák nagyarányú szervezését, mint ahogy Szipjagin augusztus 17-i körrendelete is *megnehezítette* az éhezők segélyének folyósítását.

De még sokkal fontosabbak és sokkal károsabbak azok a külön rendelkezések, amelyek a parasztok munkára való felvételének rendjét szabályozzák.

Ha a munkákat „állandó lakóhelyükön kívüleső kerületekben" végzik (természetesen így lesz az esetek igen nagy többségében), akkor a munkások a *kerületi főnök felügyelete alatt* külön artelekben tömörülnek; a kerületi főnök erősíti meg az artel felelősét is, aki felügyel a rendre. Az éhező parasztok nem mernek maguk felelőst választani, mint a munkásoknál szokás. A botos „kerületi" vezetése alá helyezik őket! Az artel tagjairól külön névsort készítenek, amely *pótolja* a törvény által előírt *tartózkodási engedélyt* ... Tehát külön személyazonossági igazolványok helyett artelnévsorok. Mire való ez a pótlás? Arra való, hogy *korlátozzák* a muzsikot, aki külön személyazonossági igazolvány birtokában szabadabban vállalhatna munkát ott, ahol jónak látja, más községben, és könnyebben hagyhatná ott a munkát, ha nincs megelégedve vele.

Továbbá: „A belügyminisztérium által külön kirendelt tisztviselőket kell megbízni azzal, hogy az utazás alatt gondoskodjanak a kellő rend fenntartásáról és a munka színhelyére szállított munkáscsapatokat átadják a munkavezetőknek." A szabad munkásoknak előleget folyósítanak az utazásra, a jobbágyokat jegyzék szerint „*csapatonként*" „szállítják" és „adják át" a külön erre a célra

kirendelt tisztviselőknek. Hát nincs igazuk a parasztoknak, ha a „köz"- és kincstári munkákat újabb kiadású jobbágyságnak tekintik?

És valóban, a szeptember 15-i törvény nemcsak abból a szempontból kezeli jobbágymódra az éhező parasztokat, hogy megszünteti mozgási szabadságukat, hanem a törvény arra is feljogosítja a hivatalnokokat, hogy a munkások családja részére *visszatartsák a munkások bérének egy részét*, ha ezt „a család lakóhelye szerint illetékes kormányzósági felsőbbség" szükségesnek tartja. A munkások keresetével a munkások hozzájárulása nélkül fognak rendelkezni! A muzsik ostoba, ő maga nem képes családjáról gondoskodni. A felsőbbség mindezt sokkal jobban elvégzi, hiszen ki ne hallott volna arról, hogy milyen kitűnően gondoskodott a katonai telepekre költözött muzsik-családokról?

Csak az a bökkenő, hogy a muzsik most már talán nem olyan alázatos, mint a katonai telepítések idején. Még azt találja követelni, hogy rendes személyazonossági igazolványt adjanak neki, hogy hozzájárulása nélkül ne merjék visszatartani a keresetét! Ebben az esetben meg kell szigorítani a rendet, és a törvény külön cikkelyben rendeli el, hogy „a belügyminiszter rendelkezése értelmében a helyi kerületi főnökök, a külön csendőrparancsnokság tisztjei, a rendőrtisztviselők vagy az erre külön kirendelt személyek kötelesek ügyelni arra, hogy a munkások kellő rendet tartsanak munkahelyükön". A kormány nyilvánvalóan *eleve* „lázadóknak" tekinti az éhező parasztokat s ezért nem elégszik meg azzal, hogy az összes orosz munkásokat az egész oroszországi rendőrség általános felügyelete alá helyezi, hanem még külön, fokozottan szigorú felügyeletet rendel el. *Eleve* elhatározták, hogy kurta pórázon tartják a muzsikot, mert „túlozni" meri az éhínséget és (mint Szipjagin mondotta körrendeletében) „teljesen indokolatlan követeléseket támaszt a kormánnyal szemben".

És hogy a munkások elégedetlensége esetén ne bajlódjanak bírói eljárással, az ideiglenes rendszabályok feljogosítják a hivatalnokokat, hogy a munkásokat csendháborításért, lelkiismeretlen munkáért, a rendelkezések

megszegéséért *külön bírói eljárás nélkül három* napig terjedhető elzárással büntethessék!! A szabad munkást békebíró elé kell állítani, aki előtt védekezhetik és panasszal élhet határozatai ellen, — de az éhező muzsikot minden bírói eljárás nélkül be lehet dutyizni! A szabad munkást, ha nem hajlandó dolgozni, legfeljebb elbocsáthatják, — de az éhező muzsikot „konok munkakerülésért" az új törvény rendelkezése értelmében tolvajokkal és haramiákkal együtt *csoportosan szülőföldjükre toloncolják!*

Az új ideiglenes szabályok igazi kényszermunka-szabályok az éhezők ellen — olyan rendszabályok, amelyek értelmében jogaiktól megfosztva hajtják őket munkára, mert segélykéréssel merték háborgatni a felsőbbséget. A kormány nem elégedett meg azzal, hogy az élelmezési ügyek intézését kivette a zemsztvo hatásköréből, megtiltotta magánszemélyeknek, hogy rendőri engedély nélkül népkonyhákat nyissanak, nem elégedett meg azzal, hogy elrendelte a szükség valóságos mértékének ötödére való csökkentését, hanem még nemteljesjogúaknak is nyilvánítja a parasztokat, és parancsot ad arra, hogy bírói eljárás nélkül bánjanak el velük. Az örökös éhezésben eltöltött élet és az emberfeletti munka állandó kínszenvedését most kincstári munkák fenyegető kínszenvedésével tetézi.

Ilyen rendszabályokat foganatosít a kormány a parasztokkal szemben. Ami a munkásokat illeti, a velük szemben alkalmazott megtorlást legvilágosabban az Obuhovgyári májusi zavargásokkal kapcsolatban készített „Vádirat" jellemzi, amelyet lapunk előző számában közöltünk. Magáról az eseményről már írtunk az „Iszkra" júniusi és júliusi számában. A bírósági tárgyalásról legális sajtónk hallgatott, nyilvánvalóan arra gondolva, hogy még a feltétlenül lojális „Novoje Vremja" is „kikapott", mert írni próbált róla. A lapok mindössze egy-két sorban közölték, hogy a bírósági tárgyalás szeptember végén volt, majd az egyik délvidéki ujság véletlenül közölte az ítéletet: kettőt *kényszermunkára* küldtek, nyolcat felmentettek, a többit 2-től 3½ évig terjedő fogházra és javítómunkára ítélték.

„Újabb véres ütközet" c. cikkünkben („Iszkra" 5. sz.)*

* Lásd ebben a kötetben 14—20. old. — *Szerk.*

tehát nem jellemeztük kellőképpen az orosz kormány boszszúszomját. Azt hittük, hogy azért folyamodott katonai megtorláshoz mint a harc végső eszközéhez, mert félt a bírósághoz fordulni. Most azonban kiderül, hogy a katonai megtorlást bírói megtorlással párosították: a tömeg tettleges bántalmazása és három munkás meggyilkolása után több ezer ember közül előrángattak harminchetet és drákói büntetéssel sujtották őket.

Hogy miként rángatták elő és hogyan ítélték el őket, arról a vádirat nyujt némi képet. Az értelmi szerzők élére An. Iv. Jermakovot, Jefr. Sztyep. Dahint és An. Iv. Gavrilovot állították. A vádirat szerint Jermakov lakásán kiáltványokat találtak (ezt mondotta Mihajlova, egy kincstári pálinkásbolt kiszolgálónője, akit azonban tanúként *nem idéztek a bíróság elé)*, Jermakov a politikai szabadságért való harcról beszélt és április 22-én a Nyevszkijre ment vörös zászlóval a kezében. A vádirat kiemeli továbbá, hogy Gavrilov is az április 22-i tüntetésre szólító kiáltványokat osztogatott. Jakovleva vádlott ellen szintén az a vád, hogy titkos összejöveteleken vett részt. Kétségtelen tehát, hogy az ügyész éppen azokat igyekezett értelmi szerzőkként felelősségre vonni, akikben a nyomozó rendőrség politikai vezetőket gyanított. Az ügy politikai jellege abból is látható, hogy a tömeg azt kiáltotta: „szabadság kell nekünk!", s megállapítható május 1-ével való összefüggéséből is. Mellesleg szólva az egész tűzvészt az lobbantotta lángra, hogy 26 embert elbocsátottak, mert május 1-én „lógtak", de az ügyész magától értetődően egy árva szót sem szólt arról, hogy ez az elbocsátás *törvénytelen* volt!

A dolog világos. Azokat állították bíróság elé, akikben politikai ellenséget gyanítottak. A nyomozó rendőrség előterjesztette a névsort. A rendőrök pedig magától értetődően „tanusították", hogy ezek a személyek ott voltak a tömegben, köveket hajigáltak és kitűntek a többiek közül.

Bírói eljárással leplezték (a véres ütközet után) a politikai bosszú második felvonását. És aljasul leplezték: politikáról beszéltek, hogy súlyosbítsák a bűnt, de nem engedték meg, hogy megvilágítsák az esemény politikai

körülményeit. A vádlottakat közönséges bűnözőkként ítélték el a Büntetőtörvénykönyv 263. szakasza alapján, vagyis „a kormány által kirendelt hatóság elleni nyilt felkelésért", amelyet tetejébe felfegyverzett emberek (?) hajtottak végre. *Célzatosan hamis* vádat emeltek, mert a rendőrség megparancsolta a bíráknak, hogy az ügynek csak egyik oldalát tárgyalják.

Megjegyzendő, hogy a Büntetőtörvénykönyv 263—265. szakaszai értelmében kényszermunkára lehet ítélni *mindenféle* tüntetésért: „nyilt felkelésért, amelynek az a célja, hogy megakadályozza a kormány által előírt rendelkezések és intézkedések végrehajtását", még ha a „felkelők" nem is voltak felfegyverezve és ha nem is követtek el nyiltan erőszakos cselekedeteket! Az orosz törvények bőkezűen osztogatják a kényszermunkát! És legfőbb ideje gondoskodnunk arról, hogy minden ilyen pert maguk a vádlottak *változtassanak* politikai perré, hogy a kormány ne merje bűnügyi komédiával leplezni politikai bosszúját!

És milyen „haladás" észlelhető a bírósági eljárás terén például 1885-höz képest! Akkor esküdtek ítélkeztek a Morozov-gyári takácsok fölött, a lapok teljes egészében közölték a bírósági tárgyalást, a tárgyaláson a munkástanúk leleplezték a gyáros hallatlan gyalázatosságait. Most pedig: hivatalnoki bíróság némán bólogató rendi képviselőkkel, zárt ajtók mögött folyó tárgyalás, némán hallgató sajtó, hamis tanúk: a gyárvezetőség, a gyári őrség, rendőrök, akik ütlegelték a népet, katonák, akik a munkások közé lőttek. Áljas komédia!

Hasonlítsuk össze ezt a „haladást" a munkásokkal való leszámolás terén, amelynek 1885-ben és 1901-ben voltunk a tanúi, azzal a „haladással", amelyet az éhezők elleni harc terén láttunk 1891-ben és 1901-ben — és némi fogalmunk lesz arról, hogy milyen gyorsan mélyül és terjed a népben és a társadalomban a forrongás, milyen dühvel kezd maga körül csapkodni a kormány, „szigorúbbra fogva" a magánjótevőket is, a parasztokat is, s a munkásokat kényszermunkával rémítgetve. Nem, a munkásokat nem rettenti el a kényszermunka, a munkások vezetői félelmet nem ismerve mentek a halálba a cári janicsárok ellen vívott nyilt utcai harcban. A meggyilkolt és a börtönökben

halálra kínzott hős elvtársak emléke megtízszerezi az új harcosok erejét és új segítők ezreit nyeri meg számukra, akik — mint a tizennyolc éves Marfa Jakovleva — nyíltan kiáltják: „testvéreink mellett állunk!". A kormány a tüntetők ellen alkalmazott rendőri és katonai megtorláson kívül még el akarja ítéltetni őket felkelésért is; — mi azzal felelünk erre, hogy egybekovácsoljuk az összes forradalmi erőket, megnyerjük mindazokat, akiket elnyom a cári önkény, és rendszeres munkával előkészítjük a nép általános felkelését!

„Iszkra" 10. sz.
1901 november.

BELPOLITIKAI SZEMLE

A megírás ideje: 1901 október.
Először megjelent:
„Zarja" 2—3. sz. 1901 december.
Aláírás: T. H.

I. AZ ÉHÍNSÉG[75]

Megint éhínség! Az utóbbi évtizedben meglepően meggyorsult az orosz parasztság tönkrejutása, sőt kihalása, s valószínűleg egyetlen háború, még a leghosszabb ideig tartó és legmakacsabb háború sem szedett ilyen rengeteg áldozatot. Korunk leghatalmasabb erői mind összefogtak a muzsik ellen. Összefogott ellene az egyre gyorsabban fejlődő világkapitalizmus, amely nyakára hozta a tengerentúli konkurrenciát, és azt a kevésszámú gazdát, akik fenn tudnak maradni a létért való kétségbeesett küzdelemben, ellátta a legtökéletesebb munkaeszközökkel s megtanította a legtökéletesebb termelési módszerekre; összefogott ellene a katonai állam, mely gyarmatbirtokain, a Távol-Keleten és Közép-Ázsiában kalandorpolitikát folytat, s ennek a tömérdek pénzbe kerülő politikának mértéktelen terheit a munkástömegekre hárítja és ráadásul egyre újabb rendőrosztagokat állít fel a nép pénzén, hogy „csírájában elfojtsa" és „megfékezze" e tömegek fokozódó elégedetlenkedését és zúgolódását.

Mivel az éhínség megszokott jelenség lett nálunk, magától értetődően várható volt, hogy a kormány ugyancsak megszokott élelmezési politikáját igyekszik törvényes formában megszilárdítani. 1891—1892-ben a kormány egészen készületlenül állott és kezdetben alaposan elvesztette a fejét, most azonban már gazdag tapasztalatokkal rendelkezik és biztosan tudja, mit (és hogyan) kell tennie. „Ebben az időpontban — írta júliusban az „Iszkra" (6. sz.) — az ország láthatárán a népet sujtó szerencsétlenség sötét felhője tornyosul, és a kormány újra annak a lelketlen erőnek aljas szerepére készül, amely az éhező lakosság

szájától elvonja a betevő falatot is, és büntetéssel sujt mindennemű gondoskodást az éhező emberekről, amely nem illik bele a felsőbbség terveibe."

A kormány nagyon gyorsan és nagyon erélyesen tette meg előkészületeit. És hogy milyen szellemben folytak ezek az előkészületek, azt eléggé megmutatta a jeliszavetgrádi história. Obolenszkij herceg, Herszon kormányzóság vezetője azonnal hadat üzent mindenkinek, aki olyan vakmerő volt, hogy a jeliszavetgrádi éhínségről mert írni és beszélni, aki fel merte szólítani a társadalmat, hogy segítsen az éhezőkön, aki magántársaságokat mert szervezni és felhívta a magánembereket a segítés megszervezésére. A zemsztvo-orvosok azt írták a lapokban, hogy a járásban éhínség dúl, hogy a nép között betegség és halál pusztít, hogy az eledelül használt „kenyér" valami hihetetlen táplálék, amely igazán nem érdemli meg, hogy kenyérnek nevezzék. A kormányzó vitába száll a zemsztvo-orvosokkal, hivatalos cáfolatokat tesz közzé. Aki valamennyire is ismeri sajtónk általános viszonyait, aki nem sajnálja a fáradságot, hogy visszaemlékezzék arra a kíméletlen hajszára, amelyet az utóbbi időben igen-igen mérsékelt lapok és még náluk is hasonlíthatatlanul mérsékeltebb irodalmárok ellen indítottak, az meg fogja érteni, mit jelentett a kormányzónak holmi zemsztvo-orvosokkal való „vitája", akik még csak állami tisztviselők sem voltak! Egyszerűen a torkukra forrasztotta a szót, egészen nyiltan és minden teketória nélkül kijelentette, hogy a kormány nem tűri, hogy megmondják az igazat az éhínségről. És nemcsak kijelentette! Ha valakinek, úgy bizonyára az orosz kormánynak aligha lehet szemére vetni, hogy megelégszik kijelentésekkel is, amikor lehetősége van arra, hogy „éljen a hatalmával". És Obolenszkij herceg pillanatig sem késlekedett, hogy éljen a hatalmával, személyesen megjelent a hadszíntéren — az éhezők és azok ellen indított harc színhelyén, akik nem voltak hatósági személyek, de *valódi* segítséget akartak nyujtani az éhezőknek, és az éhínség hallatára közben odautazott néhány magánszemélynek (közöttük Uszpenszkaja úrnőnek is) *megtiltotta, hogy népkonyhákat szervezzenek.* Obolenszkij herceg — mint Julius Caesar — jött, látott

és győzött, és győzelméről azonnal táviratilag értesítette az egész orosz olvasóközönséget. Csak az a különös, hogy ez a győzelem, ez az arcátlan kihívása minden orosz embernek, akiben még maradt szemernyi tisztesség és polgári bátorság, nem talált ellenállásra — ha szabad így mondanunk — a leginkább érdekeltek részéről sem. Herszon kormányzóságban kétségtelenül igen sokan tudták és tudják az éhínség elhallgatásának és az éhezők segítése elleni harcnak minden titkát, de nyilvánosan senki sem írt erről a tanulságos ügyről, senki sem tette közzé az idevonatkozó anyagot, még egyszerű tiltakozásra sem szólított senki a népkonyhák felállításának hajmeresztő tilalma ellen. A munkások sztrájkba lépnek, ha a kormány valóra váltja fenyegetését és elrendeli azok elbocsátását, akik „lógtak" május elsején, — az értelmiség azonban hallgat, amikor képviselőinek megtiltják... hogy segítséget nyujtsanak az éhezőknek.

A kormány, mintegy felbuzdulva az éhezőket segíteni merészelő „lázadókkal" való első összetűzés sikerén, hamarosan támadásba ment át az egész vonalon. Obolenszkij herceg vitéz tettét vezérelvvé, törvénnyé avatják, amely mától fogva megszabja minden közigazgatási hivatalnoknak a közellátásban részes személyekkel szemben tanusítandó magatartását (a „részes" szó tulajdonképpen büntetőjogi fogalom, amely csak büntetőtörvénykönyvünkben szerepel, de már láttuk és lejjebb még látni fogjuk, hogy manapság az éhezők engedély nélküli segélyezése teljes egészében kimeríti a bűncselekmény fogalmát). Hamarosan meg is jelent egy ilyen törvény — ezúttal „az 1901. évi rossz termés sujtotta kormányzóságok vezetőihez intézett belügyminiszteri körrendelet" (1901 augusztus 17, 20. sz.) egyszerűsített formájában.

Feltehető, hogy ez a körrendelet sokáig eleven emléke marad annak, milyen hihetetlen esztelenségre viszi rá a rendőrséget a nép vészjósló nyomorától, az éhezők és a rajtuk segítő „intellektuelek" közeledésétől való rettegés, s egyben — az az erős elhatározás, hogy elfojt minden „lármát" az éhínség miatt és maximálisan korlátozza a segélyezést. Csak sajnálhatjuk, hogy ezzel a körrendelettel túlságosan nagy terjedelme és nehézkes hivatali stílusa

miatt nem ismerkedhetnek meg a közönség legszélesebb tömegei.

Mint tudjuk, az 1900 június 12-i törvény kivette az élelmezés ügyét a zemsztvo hatásköréből és a kerületi főnökök és a járási gyűlések hatáskörébe utalta. Azt hinné az ember, hogy biztosabb eszköz már nincs is ennél: a választott elemet kiküszöbölték, jóformán teljesen a felsőbbségtől függő emberek fognak rendelkezni az ügyben, most tehát már nem fognak lármázni. Obolenszkij herceg hadjárata után azonban mindez kevésnek bizonyult: az egész ügyet szigorúbban alá kell rendelni a minisztériumnak és a minisztérium rendelkezéseit közvetlenül végrehajtó hivatalnokoknak, véglegesen el kell vágni minden túlzás lehetőségét. Ezért mától fogva kizárólag a minisztérium fogja *eldönteni**, hogy melyik járásban volt „rossz a termés", és nyilvánvalóan a minisztériumban lesz az éhezők elleni hadműveletek vezérkara. És a kormányzó urak segítségével ez a vezérkar fogja irányítani azoknak a személyeknek (főleg a járási nemesi marsalloknak) a tevékenységét, akiknek kezében összpontosul „a járási központi élelmezési igazgatóság". Az éhezők elleni hadműveletek kezdeményezőjének, Obolenszkij hercegnek személyesen kellett kiszállnia a helyszínre, hogy „elfojtson", „megfékezzen" és „csökkentsen". Ezt most már „rendezték", és elegendő lesz a „járási központi" és a pétervári központi igazgatóság egyszerű táviratváltása (szerencsére az irodai kiadásokra már járásonként ezer

* Hogy miként dönti el a minisztérium ezt a kérdést, azt Perm kormányzóság példájából láthatjuk. Mint a legutóbbi lapok közlik, Perm kormányzóságot még mindig úgy tekintik, mint ahol „jó volt a termés", holott (az október 10-én tartott rendkívüli kormányzósági zemsztvo-gyűlés adatai szerint) a termés *még rosszabb* volt, mint 1898-ban. A gabonatermés az átlagnak csak 58 százaléka, a sadrinszki és irbiti járásban pedig csak 36, illetőleg 34 százaléka volt. 1898-ban a kormány (nem számítva a helyi eszközöket) 1½ millió pud gabonát és több mint ¼ millió rubelt adott. Most azonban a zemsztvónak nincsenek anyagi eszközei, a zemsztvo jogait korlátozták, a termés sokkal rosszabb, mint 1898-ban, a gabonaárak *már július elsején* emelkedni kezdtek, a parasztok már *elkótyavetyélik az állatokat* — de a kormány nem tágít, és a kormányzóság helyzetét továbbra is „kedvezőnek" tartja!!

rubelecskét irányoztak elő), hogy „intézkedjenek". Turgenyev civilizált földesura nemcsak hogy maga nem ment az istállóba a botozáshoz, hanem rendelkezését is csak halk hangon adta ki frakkos és fehérkesztyűs lakájának: „Fjodort illetőleg... intézkedjék!" Most már nálunk is „lárma nélkül", halkan és előkelően fognak „intézkedni" az éhező lakosság mértéktelen étvágyának csillapítása érdekében.

És hogy Szipjagin úr meg van róla győződve, hogy az éhező muzsiknak mértéktelen az étvágya, az abból látható, hogy a körrendelet nemcsak nyomatékosan óv a „túlzásoktól", hanem újabb és újabb szabályokkal egyenesen lehetetlenné is teszi a túlzásokat. Nem kell sietni a szűkölködők jegyzékének elkészítésével, mert ez „túlzott reményeket" kelt a lakosság körében — mondja nyiltan a miniszter és elrendeli, hogy a jegyzékeket csak közvetlenül a gabona szétosztása előtt állítsák össze. Továbbá, a körrendelet feleslegesnek tartja megmondani, hogy mikor *kell* valamely járást a termés szempontjából ínségesnek tekinteni, azt azonban pontosan meghatározza, hogy mikor *nem kell* ínségesnek minősíteni (például, ha a járás körzeteinek legfeljebb egyharmadában volt rossz a termés, ha megvan a szokásos kereset stb.). Végül ami az éhezőknek nyujtandó segély mértékét illeti, a miniszter olyan szabályokat ir elő, amelyek a napnál is világosabban bizonyítják, hogy a kormány *mindenáron* a végletekig akarja csökkenteni ezt a segélyt és olyan könyöradományokkal akarja megúszni a dolgot, amelyek egyáltalán nem óvják meg a lakosságot a kihalástól. Valóban, a norma: egy családra 48 pud gabona (az adott helység átlagtermésének nagysága alapján számítva); akinek ennyi gabonája van, az nem szenved szükséget. Nem tudjuk, honnan vették ezt a számot. Csak azt tudjuk, hogy normális években, amikor *nincs* éhínség, még a legszegényebb parasztok is kétszer annyi gabonát fogyasztanak (lásd a paraszthháztartások zemsztvo-statisztikai vizsgálatait). A koplalást tehát a miniszter úr rendelkezése szerint normális jelenségnek kell tekinteni. De még ezt a normát is csökkentik, először a felére, hogy a lakosságnak körülbelül felét alkotó munkáselem ne kaphasson kölcsönt, és másodszor

még további $^1/_3$—$^1/_5$—$^1/_{10}$-del csökkentik, „aszerint, hogy a jómódú gazdáknak hozzávetőlegesen milyen százaléka rendelkezik mult évről maradt készlettel, vagypedig valamilyen" (pontosan így: „vagypedig valamilyen"!!) „más vagyonnal". Ebből megítélhető, hogy a kormány a lakosság valóságos gabonaszükségletének milyen elenyészően kis részét hajlandó kölcsönadni a lakosságnak! És Szipjagin úr, mintha csak kedve telnék saját arcátlanságában, a segélyek csökkentésének ezt a hihetetlen rendszerét fejtegetve kijelenti, hogy az ilyen hozzávetőleges számítás „ritkán bizonyul valamelyest is jelentősen túlzottnak". Alighanem fölösleges a kommentár.

Az orosz kormány hivatalos kijelentései, már amennyiben nemcsak puszta rendelkezések, hanem valamiképpen meg is próbálják magyarázni ezeket a rendelkezéseket, majdnem mindig — és ez amolyan sajátságos törvény, amely sokkal maradandóbb, mint legtöbb törvényünk — két alapindokot, illetve az indokok két fő típusát foglalják magukban. Egyrészt feltétlenül néhány fellengzős általános frázist találunk bennük arról, hogy a felsőbbség gondoskodni fog a szűkölködőkről, számolni kíván az idők követelményeivel és a közvélemény óhajaival. Beszélnek például „a falusi lakosság körében észlelhető élelmiszerszükség elhárításának fontos ügyéről", a „helyi lakosság jólétéért való erkölcsi felelősségről" stb. Magától értetődik, hogy ezek a közhelyek voltaképpen semmit sem jelentenek és semmire sem köteleznek; viszont úgy hasonlítanak a kifosztott parasztokat kioktató halhatatlan Juduska Golovljov feledhetetlen beszédeire, mint egyik tojás a másikra. Zárójelben: a liberális cenzúrázott sajtó (részben naivságból, részben „szolgálati kötelességből") mindig kapva-kap ezeken a közhelyeken, hogy megkonstruálja a kormány elvi szolidaritását a liberálisok álláspontjával.

De ha jobban szemügyre veszik a kormányrendelkezések más, nem annyira általános és nem annyira nyilvánvalóan semmitmondó indokait, mindig találnak majd konkrét magyarázatokat, amelyek *teljes egészében megismétlik* legreakciósabb sajtószerveink (például a „Moszkovszkije Vedomosztyi") szokott érveit. Véleményünk szerint nem volna haszontalan munka (és még a legális

funkcionáriusok számára sem volna egészen lehetetlen) minden esetben figyelemmel kísérni és megállapítani a kormány és a „Moszkovszkije Vedomosztyi" szolidaritását. Például az említett körrendelet megismétli azt a „legvadabb földbirtokosoktól" kiinduló legaljasabb vádat, hogy a szűkölködők névjegyzékének idő előtti elkészítése arra ösztönöz „egyes vagyonos gazdákat, hogy eladják készleteiket, feleslegeiket és felszerelésüket, és ilymódon próbálják elszegényedettnek feltüntetni gazdaságukat". A miniszter azt mondja, hogy ezt már „be is bizonyították az eddigi élelmezési kampányok tapasztalatai". Tehát? Tehát, a miniszter azoknak a legmegátalkodottabb jobbágytartóknak intelmeiből meríti politikai tapasztalatait, akik a korábbi ínséges években annyit kiabáltak és most is annyit kiabálnak a parasztok csalásairól, és akiket annyira felháborít az éhségtífusz-járvány miatt csapott „lárma".

Ugyanezektől a jobbágytartóktól tanulta el Szipjagin úr, hogy demoralizálásról beszéljen: „igen-igen fontos — írja Szipjagin úr —, hogy... a helyi intézmények... segítsék elő az utalványozott eszközök megtakarítását, és ami a legfontosabb (sic!!), akadályozzák meg, hogy indokolatlanul kormánysegélyt adjanak olyanoknak is, akik nem szorulnak rá, mert ennek káros, demoralizáló hatása van". És ezt az arcátlan rendelkezést, hogy segítsék elő az eszközök megtakarítását, a következő elvi prédikációval indokolja: „... az élelmezési segély széleskörű osztogatása olyan családoknak, amelyek ellehetnek nélküle is" (akik ellehetnek évi 24 pud gabonával családonként?), „nem beszélve arról, hogy ilyen esetekben a kincstári kiadások nem termelékenyek (!), e rendszer végzetes következményeinél fogva a jövőben éppolyan káros lesz az állam előnye és szüksége szempontjából, mintha kellő segély nélkül hagynák a valóban szűkölködőket". Régente az elérzékenyült uralkodók így beszéltek: „jobb tíz bűnöst felmenteni, mint egy ártatlant elítélni". Most pedig a cár jobbkeze kijelenti, hogy éppolyan káros, ha segélyt adnak olyan családnak, amely 24 pud gabonával ki tudja húzni egy évig, mintha segély nélkül hagynák a „valóban" szűkölködőket. Milyen kár, hogy ez a véget nem érő és rendkívül unalmas körrendelet elfedi a nagy-

közönség elől „az állam előnyének és szükségének" ezt az őszinteségében felülmúlhatatlan „szempontját"! De reméljük, hogy talán a szociáldemokrata sajtó és a szociáldemokrata szóbeli agitáció részletesebben megismerteti a népet a miniszteri körrendelet tartalmával.

* * *

A körrendelet azonban különös eréllyel „támadja" a magánjótevőket, s ebből is látható, hogy az éhezők ellen háborút viselő közigazgatási hivatalnokok a magánsegélyegyleteket, a magánjótékonykodók népkonyháit stb. tartják az „ellenség" legfontosabb hadállásainak. Szipjagin úr teljes elismerésre méltó nyiltsággal magyarázza meg, mi az oka annak, hogy ez a magánjótékonykodás már régóta álmatlan éjszakákat okoz a belügyminisztériumnak. „Az 1891-es és 1892-es szűk esztendők óta és minden következő hasonló csapás alkalmából — mondja a körrendelet — gyakran kiderült, hogy bizonyos jótékonykodók, amellett, hogy anyagi segítséget nyujtottak az ínséges helységek lakóinak, elégedetlenséget igyekeztek szítani közöttük a fennálló rend ellen, és arra ösztökélték őket, hogy teljesen indokolatlan követeléseket támasszanak a kormánnyal szemben. Azonkívül a nem teljes mértékben kielégített szükség, az ilyenkor elkerülhetetlen mindenféle betegség és a gazdaság bomlása igen kedvező talajt teremt a kormányellenes agitáció számára, és ezt a talajt politikailag megbízhatatlan egyének személyes felebaráti segítség ürügyével szíves-örömest használják ki bűnös céljaik érdekében. Rendszerint mihelyt híre megy, hogy valahol igen rossz volt a termés, mindenünnen nem éppen kifogástalan politikai multú egyének sereglenek az ínséges vidékre, igyekeznek érintkezésbe lépni a jótékonycélú egyleteknek és intézményeknek a fővárosból odautazó meghatalmazottaival, akik tájékozatlanok lévén, helybeli munkatársaknak hiszik őket, ami nem kevés nehézséget okoz a rendfenntartás és a kormányzás érdekei szempontjából."

De egyre kényelmetlenebbül érzi magát az orosz földön az orosz kormány. Volt idő, amikor csak a tanulóifjúságot tekintették különösen szemmeltartandó rétegnek —

külön szigorú felügyelet alá helyezték, nagy bűnnek tekintették, ha nem kifogástalan politikai multú egyénekkel érintkezett, kormányellenes célokkal gyanusítottak minden kört és egyesületet, még ha kizárólag anyagi segélyezés volt is a célja stb. Azokban a nem is olyan régmúlt időkben nem volt a lakosságnak más *rétege*, s még kevésbbé osztálya, mely „a kormányellenes agitáció számára igen kedvező talajnak" tűnt volna fel a kormány szemében. A kilencvenes évek derekától kezdve azonban a hivatalos kormányközlemények már a lakosság más, mérhetetlenül népesebb osztályára utalnak, amelyre különösen ügyelni kell: a gyári munkások osztályára. A munkásmozgalom fejlődése az új, viharos elem feletti felügyeletet gyakorló intézmények egész rendszerének kiépítésére késztette őket; azoknak a helységeknek jegyzékében, ahol tilos volt lakniok politikailag kétes elemeknek, a fővárosokon és az egyetemi városokon kívül már gyári központok, munkástelepek, járások és egész kormányzóságok kezdtek szerepelni*. Különösen óvták a megbízhatatlan elemektől Európai-Oroszország kétharmad részét, a fennmaradó egyharmadát pedig annyira elárasztotta a „nem kifogástalan politikai multú egyének" tömege, hogy még a legfélreesőbb vidék is nyugtalanná válik**. Kiderül, hogy egy olyan illetékes személyiség mértékadó véleménye szerint, mint a belügyminiszter úr, a legfélreesőbb *falu* is „kedvező talaj" a kormányellenes agitáció számára, mivel ott a nem teljes mértékben kielégített szükség, betegségek és a gazdasági bomlás esetei észlelhetők. Aztán sok olyan orosz falu van-e, ahol nem állandóak az efféle „esetek"? És nem kell-e nekünk, orosz szociáldemokratáknak, azonnal felhasználnunk Szipjagin úrnak a „kedvező" talajra vonatkozó ta-

* V. ö. például az „Iszkra" 6. számában közölt bizalmas körrendelettel a Szentpétervárról kiutasított egyénekről, főleg irodalmárokról, akik közül sokan egyáltalán nem vettek részt semilyen politikai ügyben és legkevésbbé valamilyen „munkás"-ügyben. Mindazonáltal nemcsak az egyetemi városokból, hanem a „gyárvidékekről" is, egyeseket pedig *csak* a gyárvidékekről tiltottak ki.

** Lásd például az „Iszkra" 6. és 7. számában megjelent tudósításokat arról, hogy társadalmi erjedés és kormányellenes magatartás észlelhető még az olyan jámbor városokban is, mint Penza, Szimferopol, Kurszk stb.

nulságos útmutatását? Egyrészt éppen most keltették fel a falu érdeklődését azok a hírek, melyek a városi proletariátusnak és az értelmiségi ifjúságnak a kormány janicsárjaival való februári és márciusi összetűzéseiről itt-ott nagynehezen eljutottak a falvakba, másrészt nem nyujt-e rendkívül gazdag programmanyagot a legszélesebb körű és sokoldalú agitáció számára minden olyan állítás, hogy a muzsik „teljesen indokolatlan követeléseket támaszt" stb.?

Szipjagin úr hasznos útmutatását fel kell használnunk, de naivságán kacagnunk kell. Valóban mulatságosan naiv, ha azt képzeli, hogy a magánjótékonykodásnak a kormányzó felügyelete és ellenőrzése alá helyezésével megnehezíti a lehetőségét annak, hogy „megbízhatatlan" egyének befolyást gyakoroljanak a falura. Az igazi jótékonykodók sohasem követtek politikai célokat, úgy hogy azok az új rendszabályok, amelyek a jótékonykodás fékentartására és megszüntetésére irányulnak, leginkább azokat érik, akik a legkevésbbé veszélyesek a kormányra nézve. Azok az emberek viszont, akik az új rendszabályok jelentőségéről és általában a kormánynak az éhínséggel kapcsolatban tanusított magatartásáról fel akarják világosítani a parasztokat, minden bizonnyal feleslegesnek fogják tartani, hogy érintkezésbe lépjenek a Vöröskereszt meghatalmazottaival, vagy hogy bemutatkozzanak a kormányzó uraknak. Hiszen például, ha már egyszer kiderült, hogy a gyári környezet „kedvező talaj", akkor azok, akik közelebb akarnak kerülni ehhez a környezethez, nem a gyárigazgatókkal lépnek érintkezésbe, hogy megtudják, milyen viszonyok vannak a gyárban, és a gyárfelügyelő uraknak sem mutatkoznak be, hogy engedélyt kapjanak munkásgyűlések tartására. Mi természetesen egyáltalán nem feledkezünk meg arról, hogy a parasztok közötti agitáció igen nagy nehézségekkel jár, annál is inkább, mert lehetetlen és észszerűtlen lenne forradalmi erőket vonni ki erre a városból, de nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy a kormány olyan hőstettei, mint a magánjótékonykodás korlátozása, e nehézségek jórészét elhárítják utunkból és leveszik vállunkról a munka felét.

* * *

Nem térünk ki bővebben ugyanennek a miniszternek a jótékonycélú koncertek, előadások stb. felügyeletének megszigorításáról szóló körrendeletére; „csekélység" ez az imént tárgyalt körrendelethez képest. (V. ö. „Iszkra", 9. sz., „Újabb akadályok".)

Lássuk inkább, mennyire felel meg a valóságos szükségnek a mostani kormánysegély, amelyet az új szabályok szerint állapítanak meg és osztanak szét a lakosság között. Igaz, hogy erre vonatkozólag igen szűkös adatokkal rendelkezünk. A sajtót most igen rövid pórázra fogták, a magánnépkonyhák szervezői tevékenységük „betiltásával" szintén elhallgattak, és az új, szigorú rendszabályoktól meghökkent oroszországi közönség tájékoztatására csak az élelmezési kampány kedvező menetéről szóló rövid, hivatalos, rendőri hírek szolgálnak, meg a „Moszkovszkije Vedomosztyi" ugyanilyen szellemben írt cikkecskéi, meg esetleg valamely ráérő riporter itt-ott közölt beszélgetései egyik-másik közigazgatási kiskirállyal, aki nagyképű fejtegetésekbe bocsátkozik „a kormányzósági joggal felruházott városok vezetőinek egyetértéséről, egyeduralmáról és más effélékről"[76]. Például a „Novoje Vremja" 9195. száma közli, hogy A. P. Engelgardt szarátovi (azelőtt arhangelszki) kormányzó fogadta a helyi ujság munkatársát és többek közt közölte vele, hogy ő, a kormányzó, személyesen tartott értekezletet a helyszínen a nemesi marsallokkal, a zemsztvo-hivatalok képviselőivel, a kerületi főnökökkel és a Vöröskereszt képviselőivel, és „szétosztotta a szerepeket".

„Itt — mondotta A. P. Engelgardt — nem láttam skorbutot olyan formában, mint Arhangelszk kormányzóságban; ott öt lépésnyire sem lehet a beteghez közeledni, ott ez a betegség valóban «rothadás». Itt viszont leginkább az otthoni élet szörnyű körülményei következtében fellépő erős vérszegénység következményei észlelhetők. Itt a skorbutos megbetegedés csaknem egyedüli ismertetőjele a fehér ajak, a fehér íny ... Az ilyen beteg megfelelő táplálkozás esetén egy hét alatt meggyógyul. Most éppen a fokozott táplálásra fektetjük a súlyt. Naponként összesen 1 000 adagot osztunk szét, noha csak 400 szűkölködőt tartunk nyilván.

A skorbutos megbetegedéseken kívül csak három tífuszesetet észleltek az egész vidéken. Remélhető, hogy ennél tovább nem terjed a dolog, mivel már mindenütt megkezdték a közmunkákat és biztosítottuk a lakosság keresetét."

Lám, milyen nagy a jólét. Az egész hvalinszki járásra (erről beszél a kiskirály) csak 400 szűkölködő esik (a többiek valószínűleg — Szipjagin és Engelgardt úrék véleménye szerint —„kihúzhatják" évi 24 pud gabonával családonként!), a lakosság megélhetése már biztosítva van és a betegek egy hét alatt meggyógyulnak. Hogy is ne hinnénk ezekután a „Moszkovszkije Vedomosztyi"-nak, amely külön vezércikkben (258. sz.) igyekszik elhitetni velünk, hogy „a rossz termés sujtotta 12 kormányzóságból kapott legújabb hírek szerint *az ottani közigazgatás lázas tevékenységet fejt ki, hogy megszervezze a segélyezést.* Már számos járást megvizsgáltak, hogy élelmiszersegélyre szorulnak-e, *kinevezik a járási* élelmezési ügyek *vezetőit* stb. A kormányhivatalnokok nyilvánvalóan megtesznek minden tőlük telhetőt, hogy kellő időben elegendő segélyt nyujtsanak."

„Lázas tevékenységet fejt ki", és... „csak 400 szűkölködőt tartanak nyilván..." A hvalinszki járásban a falusi lakosság száma 165 000, de csak 1 000 adagot osztanak szét. Ebben az évben az egész délkeleti vidéken (ide számítva Szarátov kormányzóságot is) 34%-kal kevesebb rozs termett. Szarátov kormányzóságban a paraszti földek összes vetésterületének (1½ millió gyeszjatyina) 15%-án semmi sem termett (a kormányzósági zemsztvohivatal adatai szerint), 75%-án pedig rossz volt a termés, a hvalinszki járás pedig a kamisinival együtt Szarátov kormányzóság legnagyobb kárt szenvedett járásaihoz tartozik. A hvalinszki járás parasztjainak tehát legalább 30%-kal kevesebb gabonája termett. Tegyük fel, hogy ennek a hiánynak a fele a jómódú parasztságra esik, amelynek emiatt még nem kell éheznie (bár ez a feltevés több mint kétséges, mert a jómódú parasztságnak jobb földjei vannak és jobban is műveli azokat, úgy hogy a rossz termés miatt mindig kevesebbet szenved, mint a szegényparasztság). Még e feltevés mellett is megállapítható, hogy az éhezők száma mintegy 15%, vagyis 25 000

ember. Bennünket pedig azzal akarnak vigasztalni, hogy a hvalinszki skorbutot össze sem lehet hasonlítani az arhangelszkivel, hogy állítólag csak három tífuszeset volt (legalább ügyesebben hazudnának!) és hogy 1 000 adagot osztanak szét (melyet valószínűleg a ... túlzások elleni harc Szipjagin-féle módszere szerint számítanak és mérnek ki).

Ami azt a „keresetet" illeti, amelyet Szipjagin úr a túlzások elkerülése végett körrendeletében *háromszor is* igyekezett számításba venni (egyszer, amikor előírja, hogy azokat a járásokat, amelyeknek rendes, megszokott keresetük van, nem kell ínségeseknek tekinteni, másodszor, amikor előírja, hogy felére kell csökkenteni a 48 pudos normát, mivel a munkás-népesség 50%-ának keresnie „kell", és harmadszor, amikor előírja, hogy a helyi viszonyok szerint ezt az utóbbi számot is $^1/_3$ — $^1/_{10}$-del csökkenteni kell), nos, ami a keresetet illeti, Szarátov kormányzóságban nemcsak a mezőgazdasági, hanem a nem-mezőgazdasági kereset is erősen csökkent. „A rossz termés — olvassuk a zemsztvo-hivatal fentemlített jelentésében — a kisiparosokra is kedvezőtlen hatással volt, mert kevesebb árut tudtak eladni. Ennek következtében azokban a járásokban, ahol erősen fejlett a piacra dolgozó kisipar, *válság észlelhető.*" Ezekhez a járásokhoz tartozik a legjobban sujtott kamisini járás is, ahol többek között sokezer szegényparaszt foglalkozik az ottani híres vékony pamutszövet előállításával. Ebben az isten háta mögötti falvakban űzött kézműiparban még normális években is hajmeresztő állapotok uralkodtak: például 6—7 éves gyerekek dolgoztak napi 7—8 kopekért. Elképzelhető, hogy mi ott a helyzet most, amikor igen rossz termés volt és a piacra dolgozó kisipart is külön válság sujtja.

A rossz gabonatermés Szarátov kormányzóságban (mint magától értetődően minden kormányzóságban, ahol rossz volt a termés) takarmányhiánnyal jár együtt. Az utóbbi hónapokban (vagyis már a nyár második felében!) rendkívül elterjedt a marhavész, ami még fokozta az állatállomány pusztulását. „A hvalinszki járás állatorvosának jelentése szerint (ezt ugyanabból a lapból vesszük, amely a kormányzósági zemsztvo-hivatal előbb említett jelenté-

sének tartalmát ismertette) az elhullott állatok felboncolásakor az állatok gyomrában földön kívül egyebet nem találtak".

A „belügyminisztérium zemsztvo-osztályának" az élelmezési kampány folytatásáról kiadott „közleményében" többek között azt olvassuk, hogy az ínségeseknek nyilvánított járások közül „július óta csak a hvalinszki járás két falujában észleltek skorbutjárványt, s most ennek leküzdésén munkálkodik a helyi orvosi személyzet; emellett a helyi erők segítésére kivezényeltek két vöröskeresztes osztagot, amelyek a kormányzó (a már ismert A. P. Engelgardt) jelentése szerint nagy sikerrel dolgoznak; a többi, élelmezési szempontból ínségesnek nyilvánított járásban a minisztériumba szeptember 12-ig beérkezett adatok szerint nem fordult elő olyan eset, hogy égető élelmiszerszükséget ne elégítettek volna ki, és az elégtelen táplálkozás okozta betegségek sem terjednek tovább".

Hogy kimutassuk, mennyire hitelt érdemlő az az állítás, hogy állítólag nem fordult elő olyan eset, amikor nem segítettek az *égető* élelmiszerszükségen (hát *krónikus* szükség nem volt?) és hogy állítólag nem terjednek tovább a betegségek, idézzük még két kormányzóság adatait.

Ufa kormányzóságban ínségesnek nyilvánították a menzelinszki és belebeji járást, és a belügyminisztérium zemsztvo-osztálya közli, hogy „a kormányzó kijelentése szerint" „tulajdonképpeni értelemben vett élelmiszerre" a kormánynak 800 000 pud gabonát kell hiteleznie. Ezzel szemben az Ufa-kormányzósági rendkívüli zemsztvogyűlés, amelyet augusztus 27-re hívtak egybe, hogy megvitassa az ínséges járások megsegítésének kérdését, e járások élelmiszerszükségét 2,2 millió pud gabonában, ezenkívül a többi járás élelmiszerszükségét 1 millió pudban állapította meg, nem számítva a vetőmagkölcsönt (3,2 millió pud a kormányzóság számára) és az állatok takarmányozásához szükséges kölcsönt (600 000 pud). A minisztérium tehát a zemsztvo által megállapított mennyiség *egynegyedében* állapította meg az élelmiszerkölcsönt.

Másik példa: Vjatka kormányzóságban abban az időben, amikor a belügyminisztérium zemsztvo-osztálya közzétette közleményét, nem voltak ínségesnek nyilvá-

nított járások, a zemsztvo-osztály pedig 782 000 pudban állapította meg az élelmiszerkölcsön mértékét. Ezt a mennyiséget a lapok jelentése szerint még a Vjatka-kormányzósági élelmezési hivatal számította ki augusztus 28-i ülésén (az augusztus 18-tól 25-ig tartott járási gyűlések határozatai értelmében). *Ugyanezek* a gyűlések *augusztus 12-e körül* másképpen határozták meg a kölcsön nagyságát, mégpedig: 1,1 millió pudot állapítottak meg élelmiszerre és 1,4 millió pudot vetőmagszükségletre. Honnan ered ez a különbség? Mi történt augusztus 12-e és 28-a között? Az történt, hogy megjelent Szipjagin úrnak az éhezők elleni harcról szóló augusztus 17-i körrendelete. A körrendeletnek azonnal megvolt a kellő hatása, és csekély 230 000 pud gabonát töröltek — jól jegyezzük meg — a járási gyűlések, vagyis olyan intézmények számításából, amelyek (az 1900 június 12-i törvény értelmében) a megbízhatatlan zemsztvo helyébe léptek, olyan intézmények számításából, amelyek hivatalnokokból és kerületi főnökökből állnak... Hát már valóban azt kell megérnünk, hogy még a kerületi főnököket is liberalizmussal vádolják? Meglehet. Legalábbis nemrégiben olvastuk a „Moszkovszkije Vedomosztyi" ilyen értelmű cikkét, amelyben megdorgál bizonyos Om. urat, aki a „Priazovszkij Kraj"-ban azt merte javasolni, hogy tegyék közzé a lapokban a városok ügyeit intéző kormányzósági hivatalok üléseinek jegyzőkönyveit (ha már a sajtó képviselőit nem engedhetik be ezekre az ülésekre):

„Túlságosan átlátszó a cél: *az orosz hivatalnok gyakorta aggódik amiatt, hogy nem-liberálisnak tűnhet fel*, és a nyilvánosság arra kényszerítheti, hogy olykor még saját lelkiismerete ellenére is a városnak vagy a zemsztvónak valamilyen fantasztikus liberális ötletét támogassa. Nem is olyan rossz számítás."

Nem kellene-e külön felügyelet alá helyezni a vjatkai kerületi főnököket, akik nyilvánvalóan abbeli félelmükben, hogy nem-liberálisoknak tűnhetnek fel, megbocsáthatatlan könnyelműséggel „túlozták" az élelmiszerszükséget?*

* Íme, még egy példa arra, hogyan harcol a vjatkai kormányzó a túlzások ellen:

„A vjatkai kormányzó a körzeti vezetőségeknek megküldött

Egyébként a vjatkai zemsztvo „fantasztikus liberális ötlete" még sokkal messzebb ment a szükség megállapítása terén (csakhogy a bölcs orosz kormány kivette hatásköréből az élelmezési ügyek intézését). Legalábbis az augusztus 30-tól szeptember 2-ig tartott rendkívüli kormányzósági gyűlés megállapította, hogy a szükséges mennyiséghez képest a gabonahiány 17%, a takarmányhiány pedig 15%. A szükséges mennyiség 105 millió pud (rendszerint 134 millió pud terem, ebben az évben pedig 84 millió pud termett). A hiány tehát *21 millió pud.* „A kormányzóság 310 körzetéből 158-ban nem lesz elegendő a folyó évben betakarított termés. Ennek a 158 körzetnek a lakossága 1 566 000 fő." Igen, kétségtelen, „a közigazgatás lázas tevékenységet fejt ki", hogy a szükség valóságos mértékét kisebbnek tüntesse fel és az éhezők segélye-

«hirdetményében» megállapítja, hogy a parasztok nagyon óvatosak a kormány és a zemsztvo által folyósított élelmiszerkölcsönnel szemben. «Mikor bejártam a kormányzóságot — mondja Klingenberg úr —, meggyőződtem róla, milyen meggondoltak és óvatosak a parasztok a mai körülmények között, félnek adósságot csinálni, ha csak nincs feltétlen szükségük rá, és szilárdan elhatározták, hogy türelmesen várják isten segítségét a jövő esztendőben, s a maguk erejéből igyekeznek kijutni a nehéz helyzetből.» Vjatka kormányzóság vezetője ezért szilárdan meg van győződve arról, hogy «az ingyenes kormány- és zemsztvo-segélyről, az adósságok és a hátralékok elengedésének lehetőségéről szóló hírek, valamint a rossz terméről terjesztett túlzó híresztelések nem fogják megzavarni Vjatka kormányzóság nyugodt és józan lakosságát.» A kormányzó szükségesnek látja figyelmeztetni a parasztlakosságot, «hogy ha a döntések felülvizsgálása alkalmával kiderül, hogy a gazda, ha nincsenek is készletei, de ebben az évben annyi gabonát takarított be, amely elegendő a család ellátására és vetőmagra, ezt a gabonát azonban eladta és az érte kapott pénzt más szükségletekre fordította, akkor már nem számíthat kölcsönre. A folyósított kölcsönöket az új törvény értelmében egyetemleges felelősség nélkül fogják behajtani, ugyanolyan szabályok szerint, mint a pénzben fizetendő illetékeket. Ezért az a gazda, aki kölcsönt kért és kapott, gondoljon arra, hogy egyedül kell visszatérítenie a kölcsönt, hogy senki sem fog segíteni rajta, és hogy a behajtásnál nem lesznek elnézéssel, úgy hogy nagyobb hátralék esetén minden ingóságát eladhatják, ingatlanát pedig elvehetik.»"

Képzelhetjük, hogy a kormányzó e hirdetménye után hogyan bánnak a körzeti kiskirályok a kölcsönt kérő éhező hátrálékosokkal!

zésének ügyét holmi kopekos jótékonykodási bűvészmutatványra korlátozza.

Egyébként a „jótékonykodási bűvész" még túlságosan hízelgő elnevezés volna a Szipjagin körrendeletének zászlaja alatt sorakozó közigazgatási hivatalnokok részére. A hivatalnokok és a jótékonykodási bűvészek közös vonása, hogy valami nyomorúságos segélyt adnak és ezt igyekeznek felfújni. De a jótékonykodási bűvészek a legrosszabb esetben is úgy tekintenek jótékonykodásuk alanyaira, mint holmi játékszerre, amely kellemesen csiklandozza hiúságukat, a Szipjagin-féle közigazgatás ellenben csupa ellenséget, csupa olyan embert lát bennük, aki törvénytelenül tör valamire („teljesen indokolatlan követeléseket támasztanak a kormánnyal szemben"), s akit ezért meg kell fékezni. Ez a felfogás jól kidomborodott azokban a nagyszerű „Ideiglenes szabályokban", amelyeket 1901 szeptember 15-én hagytak jóvá legfelsőbb helyen.

Valóságos törvény ez, 20 szakaszból áll, és olyan sok figyelemreméltó dolgot tartalmaz, hogy mi habozás nélkül a XX. század elejének legfontosabb törvényhozási aktusai közé sorolnánk. Kezdjük a címmel: „Ideiglenes szabályok a rossz termés sujtotta helységek lakosságának a közlekedésügyi minisztérium, a földművelésügyi minisztérium és az állami vagyon minisztériuma által elrendelt munkákban való *részvételére* vonatkozólag". Ezek a munkák valószínűleg annyi kedvezménnyel járnak, hogy az azokban való „részvétel" külön kegynek tekintendő. Különben valószínűleg az új törvény első szakasza sem úgy mondaná, hogy „a rossz termés sujtotta helységek falusi lakosságának *módot kell nyujtani* arra, hogy *résztvehessen* a munkák kivitelezésében" stb.

De ezekről a „kedvezményekről" a törvény csak a másik felében beszél, az elején az ügy *szervezetét* állapítja meg. Az illetékes igazgatóságok „rendelik el a legmegfelelőbb munkákat" (2. szakasz), mégpedig „alkalmazkodva a törvényben megállapított rendhez" (3. szakasz, amelyet Dickens egyes regényfejezeteinek címéhez hasonlóan így lehetne nevezni. „Az új törvénynek az a szakasza, amelyben arról van szó, hogy alkalmazkodni kell a régi törvényekhez"). A munkákat vagy költségvetési eszközökből,

vagy külön hitel alapján kezdik meg; a munkák megszervezésének általános vezetése a belügyminiszter hatáskörébe tartozik, aki külön meghatalmazottakat nevezhet ki. A belügyminiszter mellett — helyettesének elnöklete alatt — külön „élelmezésügyi tanácskozást" alakítanak a különböző minisztériumok képviselőiből. Ennek a tanácskozásnak hatáskörébe tartozik: *a)* a megállapított rendtől való eltérések engedélyezése, *b)* az anyagi eszközök rendeltetésére vonatkozó tervek megvitatása, *c)* „a munkások maximális díjazásának megállapítása, és azon egyéb feltételek meghatározása, amelyek mellett a lakosságnak megengedik, hogy az említett munkákban résztvegyen, *d)* a munkáscsapatok elosztása munkakörzetek szerint és *e)* e munkáscsapatok átirányítása a munkák kivitelezésének helyére". A tanácskozás véleményezését a belügyminiszter hagyja jóvá; „adott esetekben" más miniszterek jóváhagyása is szükséges. Továbbá: a munkák kijelölése és a rászorulók számának megállapítása már a kerületi főnökök feladata, ők jelentik ezeket az adatokat a kormányzóknak, a kormányzók pedig saját véleményezésükkel együtt felküldik a belügyminisztériumba „és annak utasítása értelmében intézkednek a kerületi főnökökön keresztül, hogy a munkásokat a munkák kivitelezésének helyére irányítsák . . ."

Hű! Csakhogy átrágtuk magunkat az új ügy egész „szervezetén"! Most csak az a kérdés, mennyi kenőcs szükséges ahhoz, hogy mozgásba hozzák ennek a nehézkes, merőben orosz közigazgatási gépezetnek valamennyi kerekét? Próbálják csak ezt a dolgot konkrétan elképzelni: az éhezők mellett közvetlenül ott van egy kerületi főnök. Szóval őt illeti a kezdeményezés. Ő írja a jelentést. Kinek? A kormányzónak — mondja a szeptember 15-i ideiglenes szabályok megfelelő szakasza. Ámde az augusztus 17-i körrendelet alapján külön „járási központi élelmezési igazgatóságot" hoztak létre, amelynek az a rendeltetése, hogy „a járás *egész* élelmezési ügyének intézését egy hivatalnok kezében összpontosítsa" (az augusztus 17-i körrendelet szerint erre a tisztségre elsősorban a járási nemesi marsallt kell kinevezni). Ha „vita" keletkezik, ezt természetesen gyorsan eldöntik az „általános kormányzósági

szervezet" 175. szakaszának hat pontjában kifejtett feltűnően világos és egyszerű „elvek" alapján; ez a szakasz szabályozza ugyanis „a hivatalok és hivatalos személyek között... felmerült viták eldöntésének rendjét". Végeredményben a jelentés mégis csak a kormányzói irodába kerül, ahol nekilátnak, hogy „véleményezzék". Aztán az egészet Pétervárra küldik, ahol a külön tanácskozás elé terjesztik. De a közlekedésügyi minisztériumnak a tanácskozásban résztvevő képviselője nem dönthet olyan kérdésben, hogy vajjon célszerű-e a buguruszláni járás utainak a kijavítása, ezért új írást küldenek Pétervárról vidékre és vissza. És amikor végül elvileg eldöntik a munka célszerűségének stb. stb. kérdését, a pétervári tanácskozás azzal foglalkozik, „hogyan ossza el a munkáscsapatokat" a buzuluki és buguruszláni járás között.

És ugyan miért hoztak létre egy ilyen gépezetet? Azért talán, mert új az ügy? Szó sincs róla. A szeptember 15-i ideiglenes szabályok előtt „az érvényben levő törvényerejű rendeletek alapján" sokkal egyszerűbben lehetett közmunkákat szervezni, és ugyanaz az augusztus 17-i körrendelet, amely a zemsztvók, a munkaszeretet házainak gondnoksága és a kormányzósági hatóságok által szervezett közmunkákról szól, nem lát szükségesnek semmiféle külön szervezetet. Mint látják, a kormány „élelmezési kampánya" abban áll, hogy a pétervári ügyosztályok egy egész hónapon át (augusztus 17-től szeptember 15-ig) törték a fejüket, míg végülis kisütöttek valami végtelenül bonyolult bürokratikus huzavonát. Hanem a pétervári tanácskozást most már bizonyára nem fenyegeti az a veszély, hogy túlzásba esik, ami ellen nincsenek védve a helyi hivatalnokok, akik „attól félnek, hogy nem liberálisoknak látszanak..."

De az új „ideiglenes szabályok" lényege abban áll, hogy törvényesen rendezi a „falusi lakosok" munkábaállításának körülményeit. Amikor „állandó lakóhelyükön kívül" kell munkát végezni, a munkások először külön arteleket alakítanak „a kerületi főnök felügyelete alatt", aki megerősíti a rend felügyeletével megbízott felelőst is; másodszor, az ilyen artelbe belépő munkásokról külön névsort készítenek, amely „az abba" (mint a törvény mondja:

„a fentemlítettbe") „bevezetett munkások számára — átirányításuk és a munkában való részvételük idején — *„pótolja"* a törvényben előírt tartózkodási engedélyt, és amelyet a munka helyére való érkezésükig a munkásokat kísérő hivatalnok, vagy ha ilyen nincs, az artelfelelős, majd a munkavezető őriz".

Miért kellett külön névsorral pótolni a szokásos személyazonossági igazolványt, amelyet minden parasztnak joga van ingyen megkapni, ha távozni kíván? A munkást ez kétségtelenül korlátozza, mert ha külön személyazonossági igazolványa van, sokkal szabadabban választhatja meg lakását, oszthatja be idejét és cserélheti fel munkáját más, előnyösebb vagy kényelmesebb munkával. A továbbiakban látni fogjuk, hogy ezt kétségtelenül szándékosan tették, és nemcsak azért, mert szeretnek bürokratáskodni, hanem éppen azért, hogy korlátozzák a munkásokat és hasonlókká tegyék őket azokhoz a jobbágycsapatokhoz, amelyeket „leltár szerint", mintegy „cikklista" szerint szállítottak. Kiderül, hogy például „a belügyminisztérium által külön kirendelt hivatalnokokra bízzák, hogy az utazás alatt gondoskodjanak a kellő rend fenntartásáról, és hogy az elszállított munkáscsapatokat átadják (sic!) a munkavezetőknek". Minél beljebb megyünk az erdőbe, annál több a fa. A személyazonossági igazolványoknak névsorokkal való pótlása maga után vonja azt is, hogy a mozgásszabadságot „a munkáscsapatok elszállításával és átadásával" pótolják. Hát ez mi? Csak nem kényszermunkára száműzöttek csapatairól van szó? Vagy már (talán büntetésből az éhínség „túlzása" miatt?) hatályon kívül helyezték azokat a törvényeket, amelyek kimondják, hogy az a paraszt, akinek személyazonossági igazolványa van, oda utazhat, ahova és ahogy akar? Vajjon az a körülmény, hogy a kincstár költségén szállítják a munkásokat, elegendő ok-e arra, hogy megfosszák őket polgárjogaiktól?

Kiderül továbbá, hogy a munkáselosztás irányítói, a bérkiutalók és a munkát kivitelező hatóság egyéb tisztviselői „a munkások családjának lakóhelye szerint illetékes kormányzósági felsőbbség értesítése alapján, ha van rá lehetőség, visszatartják a munkabér egy részét és elkül-

dik a család támogatására". Újabb jogfosztás. Hogy merik visszatartani a hivatalnokok a munkabért? Hogy mernek beavatkozni a munkások családi ügyeibe, és hogy merik helyettük eldönteni, kit és milyen mértékben kívánnak támogatni, mintha jobbágyok lennének? Tűrni fogják-e még a munkások, hogy beleegyezésük nélkül visszatartsák megszolgált pénzüket? Bizonyára ez a kérdés merült fel az új „kényszermunkaszabályok" szerzőinek fejében is, mert a törvénynek az a szakasza, amely közvetlenül a fentebb idézett szakasz után következik, így hangzik: „A belügyminiszter rendelkezése értelmében a helyi kerületi főnökök, a külön csendőrparancsnokság tisztjei, a rendőrtisztviselők vagy az erre külön kirendelt személyek kötelesek ügyelni arra, hogy a munkások kellő rendet tartsanak munkahelyükön." Határozottan arról van szó, hogy a parasztokat jogfosztással *büntetik*, mert „túlozzák" az éhínséget és „teljesen indokolatlan követeléseket támasztanak a kormánnyal szemben"! Nem elég, hogy általában az állami rendőrség, a gyári rendőrség és a titkosrendőrség figyeli az összes orosz munkásokat — itt még *külön* felügyeletet írnak elő. A kormány úgy látszik egészen elvesztette a fejét ezektől az ezernyi óvintézkedés mellett útnak indított, elszállított és átadott éhező parasztcsapatoktól való félelmében.

Továbbá: „Közcsend- és közrendháborítás esetén, vagy ha nyilvánvalóan lelkiismeretlenül dolgoznak vagy nem teljesítik azoknak a személyeknek törvényes rendelkezéseit, akik a munkát vezetik vagy a rend fenntartására ügyelnek, a vétkesnek talált munkások az imént idézett 16. szakaszban felsorolt tisztviselők rendelkezése alapján *külön bírói eljárás nélkül három* napig terjedhető elzárással büntethetők; konok munkakerülésért ugyanazon tisztviselők rendelkezése alapján *csoportosan* állandó lakóhelyükre *toloncolhatók*."

Lehet-e ezekután másképp nevezni a szeptember 15-i ideiglenes szabályokat, mint ideiglenes kényszermunkaszabályoknak? Megtorlás bíróság nélkül, csoportos kitoloncolás... Tudatlan, nagyon tudatlan és elnyomott az orosz paraszt, de mindennek van határa. A munkások szüntelen éhezése és a városokból való szüntelen kitolon-

coltatása sem maradhatott következmények nélkül. És kormányunk, amelynek nagyon tetszik, hogy „ideiglenes szabályokkal" kormányozhat*, megéri még, hogy emberére talál.

A szeptember 15-i „Ideiglenes szabályokat" fel kell használnunk arra, hogy a munkáskörökben és a parasztság soraiban széleskörű agitációt folytassunk; *terjesszük* e szabályok szövegét és e szabályokat magyarázó röplapokat, rendezzünk gyűléseket, a gyűléseken olvassuk fel ezt a törvényt, és a kormány egész „élelmezési" politikájával kapcsolatban magyarázzuk meg a tartalmát. Törekedjünk arra, hogy minden valamelyest is öntudatos munkás, aki valamiképpen falura kerül, világos képet alkosson az „ideiglenes kényszermunkaszabályokról" és kivétel nélkül mindenkinek el tudja mondani, hogy miről van itt szó és mit kell tenni, hogy megszabaduljanak a kínzó éhínségtől, önkénytől és jogfosztottságtól.

Azoknak a széplelkű oroszországi intellektueleknek pedig, akik mindenféle arteleken és a kormány által engedélyezett vagy ösztökélt hasonló legális társaságokon törik a fejüket, legyen ez a *munkásartelekről* szóló ideiglenes szabályzat állandó szemrehányás és komoly figyelmeztetés — szemrehányás naivságukért, mert hittek a kormány engedélyének vagy ösztönzésének őszinteségében és a „népi munka fejlesztésének" stb. cégére mögött nem látták meg a uljas, jobbágytartói lényegét; figyelmeztetés, hogy ezután, ha artelekről és a Szipjagin urak által engedélyezett egyéb társaságokról beszélnek, sose feledjék el megmondani az igazat, a színtiszta igazságot a szeptember 15-i ideiglenes szabályok alapján szervezett munkásartelekről, vagy ha nem beszélhetnek az *ilyen* artelekről, inkább hallgassanak.

---

* Már rég megmondották, hogy ostromállapottal minden tökfilkó tud kormányozni. Nos, ostromállapotra csak Európában van szükség, nálunk azonban az ostromállapot általános szabály, amelyet hol itt, hol ott ideiglenes szabályokkal egészítenek ki. Hiszen Oroszországban minden politikai ügyet ideiglenes szabályok alapján intéznek.

II. A VÁLSÁGGAL ÉS AZ ÉHÍNSÉGGEL KAPCSOLATBAN TANUSÍTOTT MAGATARTÁS

Az újabb éhínség mellett még mindig húzódik a már tartóssá vált régi kereskedelmi és ipari válság, amely tíz- meg tízezer munkást lökött az utcára, kárhoztatott munkanélküliségre. A munkanélküliek leírhatatlan nyomorban tengődnek, és ezért annál feltűnőbb, hogy a kormány és a művelt „társadalom" egészen más szemmel nézi a munkások nyomorát, mint a parasztokét. A társadalmi intézmények és a sajtó mégcsak meg sem kísérli, hogy — mint a parasztok szükségét — legalább hozzávetőlegesen megállapítsa a szükséget szenvedő munkások számát és szükségük mértékét. Nyomát sem látni annak, hogy rendszeres intézkedésekkel igyekeznének megszervezni az éhező munkások segítését.

Mi az oka ennek a megkülönböztetésnek? Azt hisszük, legkevésbbé sem az, hogy a munkások nyomora kevésbbé szembetűnő, vagy kevésbbé éles formákban nyilvánul meg. Igaz, a munkásosztályhoz nem tartozó városiak keveset tudnak arról, hogyan gyötrődnek most a gyári munkások, akik még összébb szorulnak a pincékben, a padlásokon és a szűk viskókban, még többet koplalnak, mint rendesen, és a házi cók-mókjuk végső maradványait is eladogatják az uzsorásoknak; igaz, a csavargók és koldusok, az éjjeli menedékhelyek látogatói, a börtönökben és kórházakban sínylődők számának növekedése nem vonja magára különösebben a figyelmet, hiszen „mindenki" annyira hozzászokott ahhoz, hogy egy nagyvárosban tömve vannak az éjjeli menedékhelyek és a legszörnyűbb nyomortanyák; igaz, a munkanélküli munkások egyáltalán nincsenek úgy helyhez kötve, mint a parasztok, és vagy maguk szélednek szét szerte az országban, munkát keresve, vagypedig a munkanélküliek összeverődése miatt aggódó közigazgatás toloncolja ki őket „szülőföldjükre". Mindezek ellenére azonban, aki összeköttetésben van az ipari élettel, saját szemével látja, és aki figyeli a társadalmi életet, az ujságokból tudja, hogy egyre nő a munkanélküliség.

Nem, az említett megkülönböztetés okai mélyebben

rejlenek, abban keresendők, hogy a falusi éhínség és a városi munkanélküliség az ország gazdasági életének egészen különböző formáival függ össze, a kizsákmányolók osztályának és a kizsákmányoltak osztályának egészen különböző viszonyaiból következik. Falun e két osztály viszonyát általában rendkívül kuszálttá és bonyolulttá teszi az átmeneti formák tömege; a mezőgazdaság hol uzsorával, hol bérmunkával stb. stb. párosul. És nem a mezőgazdasági bérmunkások éheznek, akiknek érdekei ellentétben állnak a földbirtokosok és jómódú parasztok érdekeivel, amit mindenki tud és nagyrészt maguk a munkások is világosan látnak, hanem a kisparasztok éheznek, akikről általában azt hiszik (és akik maguk is azt hiszik), hogy önálló gazdák és csak véletlenül kerülnek néha valamilyen „átmeneti" függő helyzetbe. Az éhínség legközvetlenebb okát, a rossz termést, a tömeg tisztán elemi csapásnak, isten csapásának tekinti. Mivel pedig már emberemlékezet óta rossz a termés, s mindig éhínség a következménye, a törvényhozás is már régóta kénytelen számolni vele. Régóta vannak már (főleg papíron) népélelmezési szabályzatok, amelyek az „intézkedések" egész rendszerét írják elő. És bármilyen kevéssé felelnek meg korunk követelményeinek ezek az intézkedések, amelyeket nagyrészt a jobbágyság és a patriarchális naturális gazdaság uralma idejéből vettek át, az éhínség minden alkalommal mozgásba hozza az egész közigazgatási és zemsztvogépezetet. Ennek a gépezetnek pedig, bármennyire szeretnék is a hatalom birtokosai, nehéz, csaknem lehetetlen nélkülöznie e gyűlöletes, „lármás" „harmadik személyek", az intellektuelek minden térre kiterjedő segítségét. Másrészt, mivel az éhínség összefüggésben van a rossz terméssel, és mivel a paraszt annyira el van nyomva, hogy nem ismeri fel (vagy csak rendkívül homályosan ismeri fel), hogy kizárólag a fokozódó tőkés elnyomás, s a kormány és a földbirtokosok rablópolitikája juttatta koldusbotra, az éhezők teljesen tehetetleneknek érzik magukat, és nemcsak hogy rendkívüli „követeléseket" nem támasztanak, de a szó szoros értelmében távol áll tőlük mindennemű „követelőzés".

És minél kevésbbé ébredt az elnyomott osztály

elnyomatása tudatára és minél kisebb igényeket támaszt az elnyomókkal szemben, annál több jótékonykodásra hajlamos egyén akad a vagyonos osztályok körében, s annál kisebb aránylag a paraszt koldussorsában közvetlenül érdekelt helyi földbirtokosok ellenállása ezzel a jótékonykodással szemben. Ha figyelembe vesszük ezt a kétségtelen tényt, akkor kiderül, hogy a földbirtokosok ellenállásának fokozódása, a muzsik „demoralizálódása" miatt csapott lárma fokozódása és végül, az ilyen szellemtől „áthatott" kormány merőben katonai rendszabályai az éhezők ellen és a jótékonykodók ellen egyaránt — mindez világosan tanusítja, hogy az ősi, patriarchális, évszázadok által megszentelt és rendíthetetlenül szilárdnak hitt falusi életmód, amelytől annyira el voltak ragadtatva a legszenvedélyesebb szlavofilok, a legöntudatosabb reakciósok és a legnaivabb, nagyapáink idejéből való „narodnyikok", teljes hanyatlásnak indult és felbomlóban van. Bennünket, szociáldemokratákat, mindig csak vádoltak — a narodnyikok azzal, hogy az osztályharc fogalmát mesterségesen átvisszük oda, ahol egyáltalán nem alkalmazható, a reakciósok pedig azzal, hogy osztálygyűlöletet szítunk és a „lakosság egyik részét a másik ellen" uszítjuk. Már százszor válaszoltunk ezekre a vádakra, és fölösleges ismétlésbe bocsátkoznunk. Csak annyit jegyzünk meg, hogy az orosz kormány *valamennyiünkön túltesz* az osztályharc mélységének megítélése és az ebből következő rendszabályok erélyessége tekintetében. Aki bármilyen összeköttetésben állt azzal a közönséggel, amely az ínséges években elindult „táplálni" a parasztokat — és ki nem állt vele összeköttetésben közülünk? — az tudja, hogy egyszerűen az emberi szánalom és a könyörület indította őket erre, hogy teljesen távol állt tőlük mindennemű „politikai" célzat, hogy az osztályharc eszméinek propagálása egészen hidegen hagyta ezt a közönséget, hogy a marxisták érvei, amelyekkel oly hevesen harcoltak a faluról alkotott narodnyik nézetek ellen, nem győzték meg ezt a közönséget. Mi köze van mindehhez az osztályharcnak? — mondották. Mindössze éheznek a parasztok, és segíteni kell rajtuk.

De akit nem győztek meg a marxisták érvei, azt talán

meggyőzik majd a belügyminiszter úr „érvei". Nem, nem egészen úgy van az, hogy „mindössze éheznek" — nyilatkoztatja ki a jótékonykodóknak —, és a felsőbbség engedélye nélkül nem szabad „egyszerűen" segíteni, mert ez fokozza demoralizálódásukat és arra ösztönzi őket, hogy teljesen indokolatlan követeléseket támasszanak. Aki beavatkozik az élelmezési kampányba, az beavatkozik az isteni és rendőri gondviselés szándékába, amely a földbirtokos uraknak éhbérért dolgozó munkásokat, a kincstárnak pedig az adók kipréselését biztosítja. És aki figyelmesen elmélyed a Szipjagin-féle körrendeletben, annak azt kell mondania magában: igen, falvainkban társadalmi háború folyik, és mint minden háborúban, itt sem vitatható el a hadviselő feleknek az a joga, hogy átvizsgálhassák azoknak a hajóknak a rakományát, amelyek ellenséges kikötőkbe tartanak, még ha semleges lobogó leng is árbocukon! Ez csak abban különbözik más háborúktól, hogy itt az egyik fél, amely örökösen dolgozni és örökösen éhezni köteles, egyáltalán nem is harcol, hanem csak leterítik ... egyelőre.

A gyáriparban kétségtelenül régóta folyik már ez a háború, és szükségtelen körrendeletekkel magyarázgatni a „semleges" jótékonykodónak, hogy engedély nélkül (vagyis a felsőbbség és a gyáros urak engedélye nélkül) ne ártsa magát mások dolgába. Már 1885-ben, amikor még szó sem lehetett valamelyest is figyelemreméltó szocialista agitációról a munkások körében, az ipari válság még a központi kerületekben is, ahol a munkások közelebb állnak a parasztsághoz, mint a fővárosban, annyira feszültté tette a gyári légkört, hogy hol itt, hol ott, de állandóan robbanások voltak. A jótékonykodás ilyen viszonyok között már eleve hatástalan, csak egyes személyek esetleges, tisztán egyéni ügye, és semmiféle társadalmi jelentősége sincs.

Ami a társadalomnak az éhínséggel kapcsolatban tanusított magatartását illeti, még egy sajátosságra kell rámutatnunk. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a legutóbbi időkig az a vélemény uralkodott nálunk, hogy az egész orosz gazdasági rend, sőt még az államrend is csupán a földdel rendelkező és a földön önállóan gazdálkodó paraszt-

ság *tömegein* nyugszik. És hogy mennyire gyökeret vert ez a nézet még az olyan gondolkodó emberek haladó köreiben is, akik legkevésbbé sem voltak hajlandók behódolni a hivatalos tömjénezésnek, azt különösen szemléltetően mutatta Nyikolaj—on emlékezetes könyve, amely az 1891—1892. évi éhínség után jelent meg[77]. Az a tény, hogy rengeteg parasztgazdaság ment tönkre, olyan abszurdumnak, olyan lehetetlen nemlétbe való ugrásnak látszott, hogy csaknem általános jelszóvá vált, hogy a legszélesebbkörű segítségre van szükség, amely valóban „be tudja gyógyítani a sebeket". S megint csak Szipjagin úr volt az, aki elvállalta azt a munkát, hogy eloszlassa a végső illúziókat is. Mi tartja fenn „Oroszországot", mi a mezőgazdasági, kereskedelmi és ipari osztályok létének alapja, ha nem az, hogy koldusbotra juttatják és nyomorba döntik a népet? Aki *ezt* a „sebet" nemcsak papíron próbálja begyógyítani, az államellenes bűntettet követ el!

Szipjagin úr kétségkívül közreműködik majd annak az igazságnak a terjesztésében és megerősítésében, hogy nincs és nem is lehet más eszköz sem a munkanélküliség, sem a válságok ellen, sem a kistermelő kisajátításának olyan ázsiaian barbár és kegyetlen formái ellen, aminőket nálunk öltött ez a folyamat, — mint a forradalmi proletariátus osztályharca az egész kapitalista rend ellen. A kapitalista állam gazdái éppoly kevéssé törődnek az éhínség és a válságok tömérdek áldozatával, mint amilyen kevéssé törődik a mozdony azokkal, akiket útközben elgázol. A holttestek fékezik a kerekeket, a vonat megáll, sőt (ha a mozdonyvezető túlságosan energikus) még az is megeshet, hogy kisiklik, kisebb-nagyobb fennakadás után azonban tovább folytatja az útját. Önök azt hallják, hogy a kistermelők tíz- és százezrei halnak éhen és jutnak koldusbotra, de ugyanakkor azt is hallják, hogy fejlődik a hazai mezőgazdaság, hogy az oroszországi földbirtokosoknak, akik orosz mezőgazdákból álló expedíciót küldtek Angliába, sikerül meghódítaniuk a külföldi piacot, hogy bővül a tökéletesebb munkaeszközök piaca és terjed a takarmányfélék vetése stb. A pusztulás és az éhínség fokozódása az orosz földművelés gazdáira (mint minden kapitalistára) nézve nem jelent egyebet, mint kisebb át-

meneti fennakadást, amelyre alig fordítanak figyelmet, hacsak az éhezők nem *kényszerítik* őket, hogy fordítsanak rájuk figyelmet. Minden megy a maga útján — még a jómódú *parasztgazdák* földspekulációja is.

Például Szamára kormányzóság buguruszláni járását a „termés tekintetében ínségesnek" nyilvánították. Tehát itt a legnagyobb a parasztság *tömegeinek* anyagi pusztulása és az éhínség. A tömeg nyomora azonban nemcsak hogy nem gátolja, hanem még mintha elő is mozdítaná a parasztság burzsoá kisebbségének gazdasági megerősödését. Ezt olvassuk ugyanerről a járásról a „Russzkije Vedomosztyi"[78] (244. sz.) szeptemberi tudósításában:

„Szamára kormányzóság buguruszláni járása. A legégetőbb kérdés nálunk, hogy a földárak mindenütt gyorsan emelkednek és az árak emelkedése következtében óriási földspekuláció folyik. Mintegy 15—20 évvel ezelőtt itt kitűnő, völgyben fekvő földeket *10—15 rubelért* adtak gyeszjatyinánként: voltak a vasúttól távol fekvő helységek, ahol még három év előtt a 35 rubelt is soknak tartották egy gyeszjatyináért és csak a legjobb föld gyeszjatyinájáért fizettek egyszer 60 rubelt, de annak kitűnően felszerelt majorja és hetipiaca volt. Most pedig rosszabb földért is megadják az *50—60 rubelt*, a jobb földek ára pedig gyeszjatyinánként 80, sőt 100 rubelre emelkedett. A földárak emelkedésével kapcsolatban kétféle spekulációt űznek: először is azért vásárolnak földet, hogy azonnal továbbadják (előfordult, hogy a földet 40 rubelért vásárolták és egy év mulva *55 rubeljével* adták el a helybeli *parasztoknak)*; rendszerint azok a földbirtokosok az eladók, akiknek vagy nincs kedvük, vagy már nincs idejük bajlódni azzal a sok huzavonával és formasággal, ami azzal járna, ha a Parasztbankon keresztül adnák el a földet a parasztoknak, a vevők pedig kapitalista kereskedők, akik *ugyanazoknak a helybeli parasztoknak adják el a földet.* Másodszor, a különböző közvetítők siserehada azzal foglalkozik, hogy a távoli (főleg kisoroszországi) kormányzóságokból jövő parasztoknak mindenféle rossz földet sózzon a nyakába, amiért a földtulajdonosoktól csinos *jutalékot* (minden gyeszjatyina[5] után *1—2 rubelt)* kapnak. Már a mondottakból is látható, hogy a földspekuláció fő cél-

pontja a *paraszt*, és a paraszt földéhsége az oka annak, hogy a föld ára elképzelhetetlen módon, ugrásszerűen emelkedik, ami egyszerű gazdasági okokkal meg nem magyarázható. Természetesen a vasutaknak is volt szerepük ebben, de korántsem ekkora mértékben, mert nálunk főleg a parasztság vesz földet, a parasztság számára pedig a vasút korántsem elsőrendű tényező."

Ezek a szívós „takarékos parasztocskák", akik oly mohón fektetik földvásárlásba „megtakarított" (és összerabolt) pénzecskéjüket, elkerülhetetlenül megadják a kegyelemdöfést azoknak a szegény parasztoknak is, akik még ép bőrrel úszták meg a mostani éhínséget.

A burzsoá társadalomban a nincstelen parasztok koldusbotrajutásának és éhínségének az az ellenszere, hogy a jómódú parasztok földet vásárolnak, a válságnak, a piac iparcikkekkel való túltelítésének pedig az az ellenszere, hogy új piacokat keresnek. A talpnyaló sajtó („Novoje Vremja" 9188. sz.) el van ragadtatva új perzsiai kereskedelmünk sikereitől, élénken tárgyalják a középázsiai és különösen a mandzsúriai kereskedelmi kilátásokat. A vasgyárosok és egyéb iparmágnások elégedetten dörzsölik kezüket a vasútépítkezés megélénkülése hallatára. Elhatározták, hogy Pétervár és Vjatka, Bologoje és Szedlec, Orenburg és Taskent között nagy vasútvonalakat építenek, a kormány 37 milliós vasútépítési kölcsönt garantált (a Moszkva—Kazáni, a Lodzi és a Délkeleti Vasúttársaságnak), tervbevették a Moszkva—Kistimi, a Kamisin—Asztrahán és a Feketetengeri vasútvonalat. Az éhező parasztok és a munkanélküli munkások azzal vigasztalhatják magukat, hogy a kincstári pénzeket (ha ugyan még tud pénzt szerezni a kincstár) természetesen nem fogják „nem termelékeny" (v. ö. Szipjagin körrendeletével) segélyekre pazarolni — nem, ezek a pénzek mérnökök és vállalkozók, csupa olyan kincstárrabló virtuóz zsebébe fognak vándorolni, mint akik éveken át nyakrafőre loptak Nyizsnyijben a szormovói gátépítésnél, s akiket a moszkvai törvényszék csak most ítélt el Nyizsnyij-Novgorodban (kivételesen)*.

* Sajnos, helyszűke miatt nem foglalkozhatunk bővebben ezzel a perrel, amely újra megmutatta, hogyan garázdálkodnak a

III. A HARMADIK ELEM

A „harmadik elem" vagy „harmadik személyek" kifejezést, ha nem tévedünk, a szamárai kormányzóhelyettes, Kondoigyi úr hozta forgalomba az 1900. évi Szamára-

---

mérnökök és a vállalkozók. Nálunk, oroszoknál, éppen ez az a régi história, amely örökre új marad. Alekszandrov mérnök a közlekedésügyi minisztérium kazáni körzete nyizsnyij-novgorodi osztályának főnökével, Snakenburggal és hat perbefogott vállalkozóval egyetemben *három éven át* (1893—1895) jó pár ezer rubelre rúgó tőkét „szerelt össze" magának és másoknak olymódon, hogy soha el nem végzett munkákról és nemlétező szállításokról mutatott be számlákat, kimutatásokat és jegyzőkönyveket a kincstárnak. És nemcsak a munkálatok voltak fiktívek, hanem maguk a vállalkozók is: egyszerű kis írnokok írták alá magukat vállalkozónak! Hogy mekkora összeget vágott zsebre ez a kompánia, megítélhető a következőkből: Alekszandrov mérnök *több mint kétszázezer* rubelről mutatott be számlákat (melyeket a vádlottak padjára került „vállalkozók" állítottak ki), és ezekkel pl. 400 rubelnyi valóságos kiadás helyett 4 400 rubelt számláztak. Alekszandrov mérnök az egyik tanú vallomása szerint hol nők, hol közvetlen főnökei és vasúti mérnökök társaságában 50—80 rubelt költött egy-egy ebédre.

De az a legérdekesebb, hogy miként intézték ezt az ügyet és mivel végződött. A rendőrfőnök, akinek a titkosrendőrség ügynöke jelentést tett, „nem akarta megindítani az ügyet" (!). „Nem ránk tartozik — mondta —, hanem a közlekedésügyi minisztériumra", és az ügynöknek az ügyészhez kellett fordulnia. Egyébként az egész ügy csak azért került napvilágra, mert a tolvajok összevesztek — Alekszandrov „nem osztozkodott" az egyik írnok-vállalkozóval. *Hat évig* húzták az ügyet, sok tanú már meg is halt és majdnem mindenki elfelejtette a leglényegesebbet. A kazáni vasúti körzet egykori főnökét, Lohtyint, ezt a fontos tanút *meg se találták* (sic!), mert hol Kazánban, hol Jenyiszejszk városában volt kiküldetésben! Nehogy azt higgye az olvasó, hogy ez tréfa, ezt a históriát a bírói tárgyalásról szóló jelentésből másoltuk le.

És hogy ebbe az ügybe korántsem csak a vádlottak voltak belekeverve, az a következő két tényből is látható: először is, maga az erényes rendőrügynök, aki megindította az ügyet, most már nem rendőr, hanem házat szerzett és annak jövedelméből él. Másodszor, Makarov mérnök, a *kazáni vasúti körzet főnöke* (aki a szormovói gátépítés idején a főnök helyettese volt), a bírósági tárgyaláson minden tőle telhetőt elkövetett, hogy mentse Alekszandrovot; szószerint azt mondotta, hogy ha 1894 tavaszán a víz alámosta a gátat, *„ennek így is kellett lennie"*. Valahányszor Makarov felülvizsgálta az építkezést, Alekszandrovnál minden rendben volt, és Alekszandrov tapasztalatával, buzgalmával és pontosságával tűnt ki!

kormányzósági zemsztvo-gyűlés megnyitása alkalmával tartott beszédében. Így nevezte el azokat, akik „nem tartoznak sem a közigazgatáshoz, sem a rendek képviselőihez". E személyek — a zemsztvóban dolgozó orvosok, technikusok, statisztikusok, agronómusok, pedagógusok stb. — számának és befolyásának növekedése már régen magára vonta reakciósaink figyelmét, akik ezeket a gyűlölt „harmadik személyeket" „zemsztvo-bürokráciának" szokták még nevezni.

Általában meg kell mondanunk, hogy reakciósainknak — ideértve természetesen az egész felső bürokráciát is — jó politikai szimatjuk van. Olyan sok tapasztalatra tettek már szert az ellenzék, a népi „lázadások", a különböző szekták követői, a felkelések, a forradalmárok elleni harc terén, hogy állandóan „résen állnak" és minden naív, együgyű embernél és „becsületes igavonónál" sokkal jobban tudják, hogy az önkényuralom *minden* önálló, becsületes, független meggyőződésnek, büszke, igazi tudásnak engesztelhetetlen ellensége. Tökéletesen magukba szívták a hajbókolásnak és a papíros-ügyintézésnek az oroszországi hivatalnoki kar hierarchiájában uralkodó szellemét; mindenki gyanús nekik, aki nem hasonlít Gogol Akakij Akakijevicsére, vagypedig — korszerűbb hasonlattal élve — a tokbabújt emberre.

És valóban, ha nem hivatali állásuk, hanem tudásuk és érdemeik szerint fogják értékelni azokat, akik valamilyen társadalmi funkciót végeznek, nem vezet-e ez logikailag elkerülhetetlenül a tudást és az érdemeket méltató közvélemény és társadalmi ellenőrzés szabadságára? Vajjon nem ássa-e alá gyökerében a rendi és hivatalnoki kiváltságokat, az önkényuralmi Oroszország egyedüli pilléreit? Hallgassák csak meg, mivel indokolta elégedetlenségét ugyanaz a Kondoigyi úr:

Az eredmény: Alekszandrovot egyévi fogházra ítélték; Snakenburgot szigorú megrovásra (de a határozat az 1896. évi kiáltvány értelmében hatályát vesztette!); a többieket felmentették. A kincstár kártérítési keresetét elutasították. Képzelem, mennyire meg voltak elégedve a meg nem talált Lohtyinok és a szolgálatot teljesítő Makarovok!

„Előfordul — mondja —, hogy a rendek képviselői kellőképpen ellenőrzött indok nélkül holmi intellektuelek szavára hallgatnak, bár ezek csak szerződéses hivatali tisztviselők, s csak azért hallgatnak rájuk, mert azok a tudományra, ujságírók és folyóiratok munkatársainak intelmeire hivatkoznak." Hogyan? Egyszerű „szerződéses tisztviselők" — és a „rendek képviselőit" merészelik kioktatni! Egyébként a zemsztvo-képviselők — t. i. róluk beszél a kormányzóhelyettes úr — valójában nem is rendi intézmény tagjai, mivel azonban nálunk mindent átitat a rendiség, és mivel az új szabályzat értelmében a zemsztvók is csaknem teljesen elvesztették nem-rendi jellegüket, a rövidség kedvéért valóban úgy is mondhatjuk, hogy Oroszországban két uralkodó „osztály" van: *1.* a közigazgatás, és *2.* a rendek képviselői. Harmadik elemnek nincs helye a rendi monarchiában. Ha azonban az engedetlen gazdasági fejlődés a kapitalizmus növekedése következtében egyre jobban aláássa a rendi pilléreket és szükségessé teszi az „intellektueleket", akiknek száma mindjobban növekszik, akkor múlhatatlanul számítanunk kell arra, hogy a harmadik elem igyekezni fog kitágítani a számára szűk kereteket.

„Azoknak az ábrándjai, akik nem tartoznak sem a közigazgatáshoz, sem a zemsztvók rendi képviselőihez — mondotta ugyanaz a Kondoigyi úr — csak fantasztikus jellegűek, de ha feltételezzük, hogy politikai tendencia az alapjuk, káros oldaluk is lehet."

A „politikai tendencia" feltételezése csak diplomatikus kifejezése annak a meggyőződésnek, hogy ez a tendencia megvan. „Ábrándoknak" pedig, ha úgy tetszik, azokat a célkitűzéseket nevezik itt, amelyek az orvos számára az egészségügy érdekeiből, a statisztikus számára a statisztika érdekeiből következnek — tekintet nélkül az uralkodó rendek érdekeire. Önmagukban fantasztikusak ezek az ábrándok, de — lámcsak — politikai elégedetlenséget szítanak.

Egy másik közigazgatási hivatalnok, az egyik központi kormányzóság vezetője másképpen próbálja megindokolni, hogy miért elégedetlen a harmadik elemmel. Szerinte *a gondjaira bízott* kormányzóság zemsztvójának

tevékenysége „évről évre egyre jobban eltávolodik azoktól az alapelvektől, amelyekre a zemsztvo-intézmények szabályzata épül". E szabályzat értelmében a helyi ügyes-bajos dolgok intézése a helybeli lakosság joga; mivel azonban a földbirtokosok többsége nem törődik ezzel a jogával, „a zemsztvo-gyűlések puszta *formalitássá* váltak, az ügyeket pedig olyan hivatalok intézik, amelyek jellege igen sok kívánnivalót hagy hátra". Ennek „az lett a következménye, hogy a hivatalok mellett nagy irodákat szerveztek és a zemsztvo-szolgálatra *szakembereket* hívtak meg — statisztikusokat, agronómusokat, pedagógusokat, orvosokat stb., akik, mivel érzik, hogy *képzettségük* és olykor *szellemi képességük is meghaladja* a zemsztvo-képviselőkét, *egyre önállóbban* kezdtek fellépni, amit különösen azzal értek el, hogy a kormányzóságban különböző *gyűléseket*, a hivatalok mellett pedig tanácsokat szerveztek. Végeredményben a zemsztvo egész gazdálkodása olyan emberek kezébe került, akiknek *semmi közük sincs a helyi lakossághoz.*" Bár „nagyon sokan vannak közöttük olyanok is, akik teljesen lojálisak és feltétlenül tiszteletet érdemelnek, szolgálatukat azonban csak megélhetési eszköznek tekintik, a helyi ügyes-bajos dolgok pedig csak annyiban érdeklik őket, amennyiben személyi boldogulásuk függ tőlük". — „Zemsztvo-ügyekben — a kormányzóság vezetőjének véleménye szerint — *szerződéses tisztviselő nem helyettesítheti a tulajdonost.*" Ez az indokolás ravaszabb is, őszintébb is, aszerint, hogy miként nézzük. Ravaszabb, mert hallgat a politikai tendenciákról és véleményét kizárólag a helyi ügyek érdekeivel igyekszik indokolni. Őszintébb, mert a „szerződéses tisztviselőt" nyiltan szembeállítja a *tulajdonossal.* Ősrégi álláspontja ez már az oroszországi Kit Kiticseknek, akiket egy „tanítócska" szerződtetésénél elsősorban és főleg a szóbanforgó szakmai szolgálat piaci ára vezérel. Mindennek az igazi urai a tulajdonosok — hirdeti annak a tábornak a képviselője, ahonnan állandóan Oroszországnak és szilárd, senkitől sem függő, osztályok fölött álló hatalmának magasztalása hallható, mert nálunk hálistennek nem uralkodnak önző érdekek a nép élete fölött, mint a parlamentarizmus által korrumpált nyugati országokban. Ha pedig a tulajdonos az úr, akkor neki kell az

egészségügyi, statisztikai és oktatási „ügy" urának is lennie — ide lyukad ki minden szégyenkezés nélkül közigazgatási kiskirályunk, aki következtetésében nyiltan elismeri a vagyonos osztályok politikai hegemóniáját. Sőt mi több — és ez különösen furcsa —, nem átallja bevallani, hogy ezek a „szakemberek" tudatában vannak műveltségi, olykor pedig szellemi fölényüknek is a zemsztvo-képviselőkkel szemben. Márpedig a szellemi fölény ellen magától értetődően semmi sem használ, hacsak nem a szigorú rendszabály . . .

És reakciós sajtónknak nemrégiben különösen jó alkalma volt arra, hogy ismét szigorú rendszabályokat követeljen. Az intellektuelek nem voltak hajlandók megengedni, hogy egyszerű bérmunkásokként, munkaerejük eladóiként kezeljék őket (s nem olyan polgárokként, akik meghatározott társadalmi funkciókat végeznek), ami folytonosan majd itt, majd ott arra vezetett, hogy a hivatali vezetők hol a kollektíven nyugdíjaztatásukat kérő orvosokkal, hol a technikusokkal stb. keveredtek konfliktusba. Az utóbbi időben pedig valósággal járványszerűen terjednek a hivatalok és a statisztikusok közötti konfliktusok.

Még májusban megírta az „Iszkra" (4. sz.), hogy a helyi hatóságok (Jaroszlavlban) már régóta ferde szemmel nézik a statisztikát és a szentpétervári márciusi események után „meg is tisztították" az irodát, a vezetőt pedig felhívták, hogy „a jövőben szigorúan válogassa meg az alkalmazandó diákokat, hogy még csak gondolni se lehessen arra, hogy valamikor megbízhatatlanoknak bizonyulhatnak". A „Lázadás Kljazma-Vlagyimirban" című tudósítás („Iszkra", 5. sz. június) vázolta a meggyanúsított statisztika általános helyzetét, és megvilágította az okát annak, hogy a kormányzó, a gyárosok és a földbirtokosok miért nem szeretik a statisztikát. Az a körülmény, hogy a vlagyimiri statisztikusokat elbocsátották, mert táviratilag rokonszenvüket fejezték ki Annyenszkijnek (akit a Kazán-téren március 4-én véresre vertek), az iroda tényleges megszűnésére vezetett, és mivel más városokból való statisztikusok sem voltak hajlandók olyan zemsztvóban dolgozni, amely nem tudja megvédeni alkalmazottainak érdekeit, a helybeli csendőrségnek kellett vállalnia az elbo-

csátott statisztikusok és a kormányzó közötti közvetítő szerepét. „Csendőr jelent meg egyes statisztikusok lakásán, és felhívta őket, hogy újra kérjék felvételüket az irodába", de a csendőr küldetése teljes kudarccal végződött. Végül, az „Iszkra" augusztusi száma (7. sz.) beszámolt a „jekatyerinoszlavi zemsztvóban történt incidensről". Rodzjanko „pasa" (a kormányzósági zemsztvo-hivatal elnöke) ugyanis elbocsátotta a zemsztvo statisztikusait, mert nem vezették az „előírt" naplót. Az elbocsátásnak az lett a következménye, hogy az iroda valamennyi többi tagja lemondott, a harkovi statisztikusok pedig több levélben tiltakoztak (ezeket is közölte az „Iszkrá"-nak ugyanaz a száma). Minél tovább megyünk az erdőbe, annál több a fa. Beavatkozott a harkovi pasa, Gorgyejenko úr is (szintén a kormányzósági zemsztvo-hivatal elnöke), és kijelentette „saját" zemsztvója statisztikusainak: nem tűri, hogy az alkalmazottak „a hivatal falai között szolgálati kötelezettségeikkel össze nem függő kérdésekről tanácskozzanak". A harkovi statisztikusoknak még jóformán idejük sem volt arra, hogy a közöttük levő besúgó (Antonovics) elbocsátását követeljék, a hivatal máris elbocsátotta a statisztikai iroda vezetőjét, s ennek megintcsak az lett a következménye, hogy az összes statisztikusok eltávoztak.

Hogy mennyire felizgatták ezek az események a zemsztvo-statisztikusok egész tömegét, látható például a vjatkai statisztikusok leveléből is, akik körülményesen meg akarták indokolni, miért nem kívánnak a mozgalomhoz csatlakozni, és ezért az „Iszkra" (9. sz.) joggal nevezte őket „vjatkai sztrájktörőknek".

Az „Iszkra" természetesen csak egyes esetekről írt, korántsem tért ki mindazokra a konfliktusokra, amelyekre a legális lapok tudósításai szerint még Pétervár, Olonyec, Nyizsnyij-Novgorod, Tauria, Szamára kormányzóságokban került sor (azokat az eseteket is a konfliktusok közé soroljuk, amikor egyszerre több statisztikust bocsátottak el, mivel ezek az esetek is nagy elégedetlenséget és zúgolódást keltettek). Hogy általában mennyire ment a kormányzósági hatóságok gyanakvása és arcátlansága, arra jó példa a következő eset:

„*Sz. M. Bleklov, a tauriai iroda vezetője* a dnyeprovszki járás 1901 május—júniusi vizsgálatáról a zemsztvo-hivatalnak beterjesztett jelentésében elmondta, hogy a munkálatok eddig soha nem tapasztalt körülmények között folytak ebben a járásban. Bár a kormányzó hozzájárult ahhoz, hogy a vizsgálattal foglalkozó statisztikusok elvégezzék munkájukat, bár ellátták őket a kellő okmányokkal és a kormányzósági vezető rendelkezése alapján joguk volt a helyi hatóságok támogatására, a járási rendőrség mégis *rendkívül gyanakvó szemmel nézte őket, minden lépésüket* követte, a *legdurvább formában* fejezte ki bizalmatlanságát, odáig ment, hogy — mint egy paraszt mondotta — a statisztikusok nyomában mindenütt ott volt a rendőrbiztos és tudakozódott a parasztoknál, «nem propagálnak-e a statisztikusok káros állam- és hazaellenes eszméket». A statisztikusok elé — Bleklov úr szavai szerint — «különböző akadályokat és nehézségeket gördítettek, amelyek zavarták munkájukat, sőt mélyen sértették *emberi méltóságukat*... A statisztikusok gyakran olyan helyzetben voltak, mintha *vizsgálati foglyok* lennének, akiknek ügyében titkos vizsgálat folyik — amiről egyébként mindenki tud —, és akikkel szemben óvintézkedéseket tartottak szükségesnek. Ebből mindenki megértheti, hogy a statisztikusok gyakran erkölcsileg elviselhetetlenül nehéz helyzetben voltak».“

Nem rossz illusztráció a zemsztvo-statisztikusok konfliktusainak történetéhez, és általában a „harmadik elem“ feletti felügyelet jellemzéséhez!

Nem csoda, hogy a reakciós sajtó rávetette magát az új „lázadókra“. A „Moszkovszkije Vedomosztyi“ „A zemsztvo-statisztikusok sztrájkja“ címmel dörgedelmes vezércikket írt (263. sz. szeptember 24) és közzétette N. A. Znamenszkij úr „A harmadik elem“ című külön cikkét (279. sz. október 10). A „harmadik elem“ „igen elbízta magát“ — írta az ujság —, „rendszeres ellenzékieskedéssel és sztrájkkal“ felel az „elengedhetetlen szolgálati fegyelem“ bevezetésére irányuló kísérletekre. Mindez a zemsztvo-liberálisok bűne, akik szabadjára engedték az alkalmazottakat.

„Egészen kétségtelen, hogy a zemsztvo legjózanabb

és legokosabb vezetői, akik a vezetésük alá rendelt *hivatalokban* nem voltak hajlandók megtűrni a *fegyelmezetlenséget — még liberális* ellenzéki lobogó *alatt sem* —, némi rendet teremtettek a zemsztvók becslési-statisztikai munkáiban. Az ellenzék és a *sztrájkok* láttára végülis meg kellett érteniök, kikkel van dolguk annak a *szellemi proletariátusnak* személyében, *amely egyik kormányzóságból a másikba kóborolva* félig statisztikai vizsgálatokkal, *félig a helybeli serdülő ifjúság szociáldemokrata szellemű felvilágosításával foglalkozott.*

A zemsztvo-vezetők belátó része mindenesetre hasznos leckét kap a «zemsztvo-statisztikus konfliktusok» formájában. Hisszük, hogy most már egészen világosan fogják látni, milyen kígyót melengettek keblükön a zemsztvo-intézmények a «*harmadik elem*» képében"*.

Ami bennünket illet, mi sem kételkedünk abban, hogy az önkényuralom hű házőrző kutyájának csaholása és vonítása (mint tudjuk, így nevezte magát „maga" Katkov is, aki hosszú időre „meg tudta tölteni" szellemével a „Moszkovszkije Vedomosztyi"-t) sokakkal „meg fogja értetni", akik még nem értették meg teljesen, hogy az önkényuralom engesztelhetetlen ellensége a társadalmi fejlődés érdekeinek, s általában az értelmiség érdekeinek, minden igazi közügynek, amely nem kincstárrablásban és árulásban áll.

A „harmadik elem" ellen indított hadjáratnak és a „zemsztvo-statisztikus konfliktusoknak" e kis képe szolgáljon számunkra, szociáldemokraták számára fontos tanulságul. Az általunk vezetett munkásmozgalom mindenható erejébe vetett hitünk feltétlen új erőre kap, ha azt látjuk, hogy az élenjáró forradalmi osztályban erjedő felbuzdulás átterjed a társadalom más osztályaira és rétegeire is, s hogy ez a felbuzdulás már nemcsak a diákság forradalmi szellemének példátlan fellendülésére vezetett**, hanem hatására a falu is ébredni kezd, és erősödik az olyan

* „Moszkovszkije Vedomosztyi" 263. sz.

** Amikor e sorokat írjuk, mindenünnen olyan hírek érkeznek, hogy a diákság körében újra fokozódik az erjedés, hogy Kievben, Pétervárott és más városokban összejöveteleket tartanak, Odesszában forradalmi diákcsoportok alakultak stb. Talán úgy akarja a történelem, hogy a döntő összeütközésben is a diákság

társadalmi csoportok önbizalma és harckészsége, amelyek (mint csoportok) eddig alig éreztek velünk.

Oroszország egész népében, a nép minden osztályában fokozódik a társadalmi felbuzdulás, és a mi kötelességünk, a forradalmi szociáldemokraták kötelessége minden erőt arra irányítani, hogy ki tudjuk használni ezt a felbuzdulást, hogy megmagyarázzuk a haladó munkás-értelmiségnek, milyen szövetségesei vannak a parasztság, a diákság és általában az értelmiség személyében, hogy megtanítsuk a munkás-értelmiséget, hogyan kell kihasználnia a társadalmi tiltakozás hol itt, hol ott fellobbanó tüzét. Csak akkor tudjuk betölteni a szabadság élenjáró harcosának szerepét, ha a harcos forradalmi párt vezette munkásosztály egy pillanatra sem feledkezik meg a mai társadalomban elfoglalt különleges helyzetéről és különleges világtörténelmi feladatáról: az emberiségnek a gazdasági rabságból való kiszabadításáról — s ugyanakkor magasra emeli az egész nép *szabadságharcának* zászlaját és e zászló alá felsorakoztatja mindazokat, akiket Szipjagin és Kondoigyi úr és ez az egész banda oly buzgalommal taszít most a társadalom legkülönbözőbb rétegeihez tartozó elégedetlenek soraiba.

Ehhez csak az szükséges, hogy ne csak azt a hajthatatlan forradalmi elméletet vegyük át mozgalmunkba, amelyet az európai gondolkodás évszázados fejlődése során alkotott, hanem azt a forradalmi energiát és forradalmi tapasztalatot is, amelyet nyugateurópai és orosz elődeink hagytak ránk örökül, és ne utánozzuk szolgamódra az opportunizmus mindenféle formáját, amelyektől nyugati elvtársaink, akik aránylag keveset szenvedtek azoktól, már kezdenek megszabadulni, és amelyek annyira feltartóztatnak bennünket a győzelemhez vezető úton.

Az orosz proletariátusra vár most a legnehezebb, de egyúttal a leghálásabb forradalmi feladat: el kell

---

játssza a kezdeményező szerepét? Bármint legyen is, ahhoz, hogy győzelmet arassunk ebben az ütközetben, talpra kell állítani a proletariátus tömegeit és minél sürgősebben, a lehető legsürgősebben gondoskodnunk kell a tömegek öntudatosságának, lelkesedésének és szervezettségének fokozásáról.

tipornia az ellenséget, melyet a sokat szenvedett orosz értelmiség nem volt képes leteperni, és helyet kell foglalnia a szocializmus nemzetközi hadseregének soraiban.

IV. KÉT NEMESI MARSALL BESZÉDE

„Sajnálatosan nevezetes, eddig még példátlanul álló tény, és sok soha nem látott szerencsétlenséget jövendölnek Oroszországnak az ilyen tények, amelyek csak nagyon elharapózott szociális demoralizációnk mellett lehetségesek . . . " Ezt írták a „Moszkovszkije Vedomosztyi" szeptember 29-i vezércikkében (268. sz.) az Orel-kormányzósági nemesi marsallnak, M. A. Sztahovicsnak a misszionáriusok oreli kongresszusán mondott beszéde alkalmából (a kongresszus szeptember 24-én ért véget) . . . Nos, ha már a nemesi marsallok soraiba is behatolt a „szociális demoralizáció", akik pedig a járásban rangban az első, a kormányzóságban a második helyen állnak, akkor valóban hol végződik az a „pestises szellemi fekély, amely ellepi Oroszországot"?

„Miről van szó? Arról van szó, hogy Sztahovics úr (ugyanaz, aki szeszjövedék-beszedő állásokat akart biztosítani az oreli nemeseknek; lásd „Zarja" 1. sz., „Alkalmi megjegyzések"*) tüzes beszédet mondott a lelkiismereti szabadság védelmében, s emellett „annyira tapintatlan, hogy ne mondjuk, cinikus volt, hogy ilyen indítványt terjesztett elő"**:

---

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 399—430. old. — *Szerk.*

** „Moszkovszkije Vedomosztyi", ugyanott. Bocsánatot kérek olvasóimtól, hogy ennyire rokonszenvezek a „Moszkovszkije Vedomosztyi"-val. Nem tehetek róla! Szerintem mégiscsak ez a legérdekesebb, legkövetkezetesebb *és legjózanabb* politikai lap Oroszországban. Hiszen mégsem lehet „politikainak" nevezni e szó tulajdonképpeni értelmében azt az irodalmat, amely a legjobb esetben is csak egynéhány érdekes, nyers, apró tényt válogat össze és mindenféle „bölcselkedés" helyett csak epekedik. Nem vitatom, hogy ez nagyon hasznos lehet, de ez nem politika. Ugyanígy az újfajta irodalmat sem lehet a szó valódi értelmében politikainak nevezni, annak ellenére (vagy helyesebben: annak következtében), hogy túlságosan politikus. Ennek az irodalomnak nincs semilyen határozott politikai programmja, nincs semilyen meggyőződése, csak ahhoz

„Oroszországban a misszionáriusok kongresszusára hárul leginkább az a kötelesség, hogy hirdesse a lelkiismereti szabadság szükségességét, hirdesse, hogy el kell törölni mindennemű büntető fenyítést azokkal szemben, akik kilépnek a pravoszláv egyházból és más hitre térnek át. *És én felhívom a misszionáriusok oreli kongresszusát, hogy nyilatkozzék nyíltan ebben az értelemben és tegyen megfelelő lépéseket ennek érdekében!..“*

Természetesen, amilyen naív volt a „Moszkovszkije Vedomosztyi“, amikor Robespierre-ré avatta Sztahovics urat (ez az életvidám M. A. Sztahovics — akit oly régen ismerek — mint Robespierre! ezt írta róla a „Novoje Vremjá“-ban Szuvorin úr, és nehéz volt kacagás nélkül olvasni „védő“-beszédét), a maga nemében épp olyan naív volt Sztahovics úr is, amikor felszólította a pópákat, hogy tegyenek „megfelelő lépéseket“ a lelkiismereti szabadság érdekében. Épp olyan ez, mintha a rendőrfőnökök kongresszusán indítványozná azt valaki, hogy járjanak közben a politikai szabadság érdekében!

Aligha kell mondanunk az olvasónak, hogy „a papi gyülekezet, élén a főpásztorral“, miután meghallgatta Nyikanor oreli püspök őeminenciájának, N. I. Ivanovszkijnak a kazáni hittudományi főiskola professzorának, V. M. Szkvorcovnak, a „Misszionyerszkoje Obozrenyije“ c. folyóirat szerkesztőjének és kiadójának, V. A. Tyernavcev és M. A. Novoszelov missziós-lelkészeknek és egyetemi kandidátusoknak „komoly ellenvetéseit“, elvetette Sztahovics úr indítványát „mind tartalmánál fogva, mind pedig azért, mert nincs összhangban a helyi misszionáriuskongresszus feladataival“. Mondhatni: a „tudomány“ és az egyház szövetsége!

De Sztahovics úr természetesen nem azért érdekel

ért, hogy viselkedésében a pillanat hangjához és hangulatához alkalmazkodjék, megalázkodjék a hatalom birtokosai előtt, bármit parancsoljanak is, s holmi közvéleményszerűséggel kacérkodjék. A „Moszkovszkije Vedomosztyi“-nak viszont saját irányvonala van és nem fél (neki aztán nincs mit félnie!) attól, hogy elébevágjon a kormánynak, nem fél attól, hogy olykor igen őszintén érintse a legkényesebb pontokat. Hasznos ujság, a forradalmi agitáció pótolhatatlan munkatársa!

bennünket, mintha a politikailag világosan és következetesen gondolkodó ember mintaképe volna, hanem azért, mert mintaképe annak az „életvidám" orosz kurtanemesnek, aki mindenkor kész elemelni a kincstárból egy-egy ízesebb falatot. És milyen óriási méreteket kellett öltenie a „demoralizációnak", amelyet a rendőri önkény és a szekták inkvizíciós üldözése visz be az orosz életbe általában, de kiváltkép falvaink életébe, hogy még a kövek is jajgatnak! Hogy a nemesi marsallok tüzesen szónokolnak a lelkiismereti szabadságról!

Sztahovics úr beszédéből idézzük azoknak a viszonyoknak és azoknak a hajmeresztő jelenségeknek apró példáit, amelyek végül még a „legéletvidámabb" embert is felháborítják.

„Vegyék ki most — mondja a szónok — a missziósszerzet könyvtárából a törvénymutatót, és ebben elolvashatják, hogy a II. köt. I. részének egy és ugyanaz a 783. szakasza a párbajozás, a gúnyversek, a részegeskedés, az orvvadászat, a közös férfi- és női fürdők megszüntetésén kívül a rendőrség gondjaira bízza a pravoszláv hittételek ellen irányuló viták ellenőrzését, és annak ellenőrzését, nem csábítják-e a pravoszlávokat más hitre vagy szakadárságra!" És a törvénynek valóban van egy olyan szakasza, amely a szónok által felsoroltakon kívül még sok más ugyanilyen kötelezettséget ró a rendőrségre. A legtöbb városi lakos természetesen csak furcsaságnak fogja tartani ezt a szakaszt — mint ahogy Sztahovics úr is annak nevezte. A muzsik azonban érzi, hogy e furcsaság mögött bitterer Ernst — az a keserű igazság rejlik, hogy az alantas rendőrség, amely igen jól megjegyezte, hogy az isten magasan, a cár meg messze van, akadálytalanul garázdálkodik.

Konkrét példákat idézünk „Pjotr Rozsgyesztvenszkij főpásztornak, az oreli pravoszláv Péter-Pál szerzet tanácsa és az oreli egyházmegyei misszionáriusok kongresszusa elnökének" hivatalos cáfolatával együtt („Moszkovszkije Vedomosztyi", 269. sz., az „*Orlovszkij Vesztnyik*" 257. számából):

„a) A beszédben (Sztahovics úr) azt mondotta a trubcsevszki járás egyik falujáról:

«*A lelkész és a felsőbbség tudtával és hozzájárulásával*

a gyanúba fogott baptistákat bezárták a templomba, asztalt hoztak, tiszta abroszt terítettek és szentképet állítottak rá, és egyenként odavezették a baptistákat. — Csókold meg!

— Nem akarok bálványokat csókolni... — Úgy! *Azonnal deresre vele!* Akik gyengébbek voltak, már az első botozás után visszatértek a pravoszláv egyház kebelébe. De voltak, akik *négyszer is kibírták*».

Viszont az oreli pravoszláv Péter-Pál szerzet 1896. évi jelentésében közzétett hivatalos adatok és D. Pereverzev lelkésznek a kongresszuson elhangzott szóbeli beszámolója szerint a trubcsevszki járás Ljubec falujának pravoszláv lakossága *a falu gyülekezetének határozata alapján számolt le a szekta híveivel és ez valahol a faluban történt, de semmiesetre sem az akkori helybeli lelkész hozzájárulásával és nem a templomban;* és ez a szomorú incidens *18—19 évvel ezelőtt* történt, amikor az oreli egyházmegyében még híre-hamva sem volt a misszionák."

A „Moszkovszkije Vedomosztyi", közzétéve ezt, azt mondja, hogy Sztahovics úr *csak két tényt* említett beszédében. Meglehet. De milyen tényeket! Az a cáfolat, mely a pravoszláv szerzet jelentésének „hivatalos" (rendőrségi!) „adatain" alapul, *csak megerősíti* ezeket a hajmeresztő eseteket, amelyek még egy életvidám nemest is felháborítanak. Hogy a templomban vagy „valahol a faluban", fél évvel vagy 18 évvel ezelőtt történt-e a botozás — az mit sem változtat a dolgon (hacsak abban az egyben nem, hogy az utóbbi időben, mint köztudomású, még állatiasabban üldözik a szekták híveit és a missziók alakulása közvetlen összefüggésben van ezzel!). És hogy a helybeli lelkész *félrehúzódhatott* ezektől a *darócgúnyás inkvizitoroktól*, erről, főpásztor-atya, jobb volna a sajtóban nem beszélni*, mert még kinevetik! Persze, a „helybeli

* Sztahovics úrnak a hivatalos helyreigazítások ellen az volt az ellenvetése: „Nem tudom, mi van a szerzet hivatalos jelentésében, de állítom, hogy amikor Pereverzev lelkész a kongresszuson elbeszélte a részleteket és kikottyantotta, hogy a polgári hatóságok tudtak (sic!!!) az ítéletről, arra a személyes kérdésemre, hogy: Hát a tisztelendő atya tudott-e róla? — azt felelte: — Igen, szintén tudott róla." Kommentár felesleges.

lelkész" nem adta „beleegyezését" a büntető és fenyítő kinzáshoz, mint ahogy a szent inkvizíció sem büntetett soha maga, hanem azt már a világi hatóságokra bízta, és vért sem ontott soha, hanem csak máglyán égette meg áldozatait.

A másik tény:

„b) A beszédben ez áll:

«Csakhogy akkor a missziós-lelkész nem ad majd olyan feleletet, amelyet itt is hallottunk, hogy: — *Ön, tisztelendő atya, azt mondja, hogy eleinte 40 baptista család volt, most pedig csak 4.* Hová lett a többi? — Hát isten kegyelméből *a Kaukázusontúlra és Szibériába száműzték őket*».

Valójában a Trubcsevszki járás Glibocska falujában — jelen esetben erről a faluról van szó — a szerzet adatai szerint *1898-ban* nem *40 baptista család, hanem 40 baptista* nő és férfi volt, ide számítva 21 gyermeket is; ugyanabban az évben a kerületi bíróság határozata alapján csak 7 embert száműztek a Kaukázusontúlra, mert másokat baptista hitre csábítottak. Ami pedig a helybeli lelkésznek ezt a kifejezését illeti, hogy «*isten kegyelméből száműzték őket*», *ezt csak alkalmilag mondta a kongresszus zárt ülésén a kongresszus tagjainak fesztelen eszmecseréje közben*, és nem is lehetett másképp, mert a nevezett lelkészt azelőtt is mindenki a *legtiszteletreméltóbb* missziós-lelkipásztorok egyikének ismerte és a kongresszuson is ilyennek mutatkozott."

Ez a cáfolat aztán igazán felülmúl minden képzeletet! Csak alkalmilag mondta fesztelen eszmecsere közben! Éppen ez az érdekes benne, mert valamennyien nagyon jól tudjuk, mit érnek a hivatalos személyek hivatalosan mondott szavai. És ha az a tisztelendő atya, aki ezeket a „lelkéből fakadó" szavakat mondotta, „egyike a legtiszteletreméltóbb missziós-lelkipásztoroknak", annál jelentősebbek a szavai. „Isten kegyelméből a Kaukázusontúlra és Szibériába száműzték őket" — ezeknek a nagyszerű szavaknak a maguk nemében nemkevésbbé emlékezeteseknek kell lenniök, mint Filaret metropolita beszéde, amelyben a szentírás alapján védelmezte a jobbágyságot.

Mellesleg, ha már Filaretről beszélünk, igazság-

talanság lenne, ha hallgatnánk egy „tudós liberálisnak" Ambroziusz őeminenciájához, a harkovi érsekhez írt leveléről, amelyet a „Vera i Razum" c. folyóirat tett közzé 1901-ben*. A szerző így írta alá a levelet: „Ijeronyim Preobrazsenszkij tiszteletbeli polgár, volt lelkész"; a „tudós (!) liberális" fedőnevet már a szerkesztőség adta neki, mert nyilván megijedt ettől a „rengeteg bölcseségtől". Csak néhány részletet közlünk ebből a levélből, amely újra azt bizonyítja, hogy a politikai gondolkodás és a politikai tiltakozás láthatatlan utakon mérhetetlenül szélesebb körökbe hatol, semmint olykor hisszük.

„Én már öreg vagyok, közel 60 éves, sokszor kellett tapasztalnom életem során, hogy kitérnek az egyházi kötelezettségek teljesítése elől és lelkiismeretemre mondom, hogy minden esetben papságunk volt az oka ennek. De a «*legutóbbi eseményekért*» mégis szívből köszönetet kell mondani mostani papságunknak, mert sokaknak felnyitja a szemét. Most nemcsak a körzeti írnokok, hanem öregek és fiatalok, művelt, kevésbbé művelt és olvasni is alig tudó emberek mindannyian igyekeznek olvasni az orosz föld nagy írójának műveit. Drága pénzért szerzik meg őket (a „Szvobodnoje Szlovo"[79] külföldi kiadását, amelyet Oroszország kivételével a világ minden országában szabadon terjesztenek), olvassák, megvitatják, és döntésük természetesen nem a papság mellett szól. A tömegek most már kezdik érteni, hol a hazugság és hol az igazság, és látják, hogy papságunk vizet prédikál és bort iszik és még szavaival is gyakran ellentmond önmagának. Sok igazságot lehetne mondani, de a papsággal nem lehet őszintén beszélni, azonnal feljelentést tesz, hogy büntessenek és kivégezzenek... Pedig Krisztus nem erőszakkal és kivégzéssel, hanem igazsággal és szeretettel hódított...

... Beszéde végén ön azt írja, hogy «mi nagy harci erővel rendelkezünk: legistenfélőbb uralkodóink önkényuralmi hatalmával». Ismét hamisítás és ismét nem hiszünk önnek. Noha önök, *felvilágosult* papok, azt akarják elhitetni velünk,

* Ebből az alkalomból köszönetet mondunk a tudósítónak, aki elküldte nekünk e folyóirat külön lenyomatát. Parancsnokló osztályaink nagyon gyakran külön börtön-, egyházi és hasonló kiadványokban au naturel (természetes mivoltukban. — *Szerk.)* szeretnek mutatkozni. Legfőbb ideje, hogy mi, forradalmárok, hozzálássunk ennek a politikai nevelés szempontjából „megbecsülhetetlen kincsesbányának" rendszeres felhasználásához.

hogy «már csecsemőkoruk óta az önkényuralmi hatalom odaadó hívei» (a mostani vikárius püspökké avatásakor mondott beszédéből), de mi, *nem lévén felvilágosultak*, nem hisszük, hogy egy egyéves gyermek (mégha püspök lesz is belőle) meg tudná ítélni a kormányzás módját és előnyben részesítené az önkényuralmat. Nyikon patriarchának az után a sikertelen próbálkozása után, hogy a római pápák szerepét játssza Oroszországban, akik Nyugaton a szellemi hatalmat a világi hatalommal együtt gyakorolják, a mi egyházunk, s annak nevében legmagasabb képviselői — a metropoliták — teljesen és mindörökre alávetették magukat az uralkodók hatalmának, akik olykor despotikusan parancsokat osztogattak az egyháznak, amint ez Nagy Péter uralkodása alatt volt. (Nagy Péter Alekszej cárevics elítélése ügyében nyomást gyakorolt a papságra.) A XIX. században már azt látjuk, hogy a világi és az egyházi hatalom teljes összhangban van Oroszországban. I. Miklós zord korszakában, amikor a felébredt társadalmi öntudat a nyugati nagy szociális mozgalmak hatása alatt nálunk is sorompóba állított egyes harcosokat az egyszerű nép felháborító leigázása ellen, egyházunk teljesen közömbösen nézte a nép szenvedését és a papság Krisztusnak az emberek testvériségéről, a felebarátaink iránti könyörületességről szóló magasztos tanítása ellenére egy árva szóval sem kelt a zord földesúri önkénytől kisemmizett nép védelmére, és ez csak azért volt így, mert a kormány egyelőre még nem mert a jobbágyság ellen dönteni, amelynek létezését a moszkvai Filaret egyenesen az ótestamentum szent szövegével igazolta. De lecsapott a villám: Szevasztopolnál megverték és politikailag megalázták Oroszországot. Az összeomlás világosan feltárta a reform előtti rendszerünk minden fogyatékosságát, és a fiatal, humánus uralkodó (akinek szellemi nevelését és akaratát Zsukovszkij, a költő irányította) mindenekelőtt szétzúzta a rabszolgaság évszázados láncait, és a sors iróniája úgy akarta, hogy a február 19-i nagy törvénynek keresztény szellemben való szerkesztését ugyanarra a Filaretre bízták, aki nyilvánvalóan a kor szellemének megfelelően sebtiben megváltoztatta a jobbágyságra vonatkozó nézeteit. A nagy reformok korszaka nem múlt el nyomtalanul papságunk felett sem. Makarij (a későbbi metropolita) alatt termékeny munkát fejtettek ki papi intézményeink átszervezése terén, ekkor vágtak ablakot, ha szűk ablakot is, amelyen papi intézményeinkbe is behatolhatott a világi szellem és a fény. Az 1881 március 1-e után bekövetkezett reakció a papság körében is azoknak az elemeknek kedvezett, akik megnyerték Pobedonoszcev és Katkov

tetszését, és míg a zemsztvo és a társadalom haladó emberei szerte az országban petíciókban követelik a testi fenyítés maradványainak eltörlését, az egyház hallgat, egy árva szóval sem ítéli el a deresnek, az isten képére teremtett ember megalázása felháborító eszközének védelmezőit. Igazságtalanság lesz-e részünkről, ha a mondottak alapján feltételezzük, hogy amennyiben *felülről megváltoztatják ezt a rendszert*, egész papságunk képviselői személyében ugyanúgy fogja dicsőíteni az alkotmányos uralkodót, mint ahogy most az abszolutisztikus uralkodót dicsőíti? Mire való tehát a kétszínűség, hiszen nem az önkényuralomban, hanem az uralkodóban rejlik az erő. I. Péter is istentől felkent abszolutisztikus uralkodó volt, a papság azonban máig sem igen kedveli; III. Péter is ugyanolyan abszolutisztikus uralkodó volt, aki le akarta nyiratni a papok haját és műveltté akarta tenni őket. Kár, hogy nem engedték uralkodni legalább két-három évig. És ha mostani abszolutisztikus uralkodónk, II. Miklós áldását kegyeskednék adni a derék Lev Nyikolajevicsre — hová lennének önök, akik örökösen fondorlatokat szőnek, rettegnek és fenyegetőznek?

Hiába idézik önök a cárért könyörgő papi imák szövegét — csak hottentotta nyelven mondott szóhalmaz az, amely senkit sem győz meg semmiről. Mert hiszen minálunk önkényuralom van —, ha parancsot adnak, háromszor olyan hosszú és még kifejezőbb imákat fognak írni."

* * *

A másik nemesi marsall beszéde, ha jól tudom, nem került be a sajtóba. A szerkesztőség egyik ismeretlen levelezője küldte be még augusztusban; a beszédet sokszorosították és ceruzával ezt írták rá: „Egy járási nemesi marsall beszéde a nemesi marsalloknak a diákság ügyében tartott zárt értekezletén". Idézzük a beszéd teljes szövegét:

„Az idő rövidsége miatt tézisek formájában fogom elmondani a nemesi marsallok jelen értekezletével kapcsolatos gondolataimat:

Körülbelül tudjuk, mi idézte elő a mostani zavargásokat: először is, az egész állami rendszerben meghonosodott általános zűrzavar, a hivatalnoki testület oligarchikus kormányzása, vagyis a hivatalnoki diktatúra.

A hivatalnoki kormánydiktatúrának ez a zűrzavara az egész orosz társadalomban, fentről lentig, általános elégedet-

lenségben nyilvánul meg, amely külsőleg általános politikai fondorlatok, de nem átmeneti, felszínen mozgó, hanem mély, krónikus jellegű politikai fondorlatok formájában jut kifejezésre.

Ez az örökös politikai intrikálás tükröződik vissza az egész társadalom általános betegségeként minden társadalmi jelenségben, funkcióban és intézményben, ezért szükségképpen visszatükröződik az iskolákban is, ahol az ifjabb, tehát fogékonyabb nemzedék tanul, amelyre szintén nyomasztólag hat a bürokratikus diktatúrának ez a rendszere.

Miután megállapítottuk, hogy a diákzavargások legmélyebb oka az általános állami zűrzavar és a zűrzavar okozta általános betegség, és mivel az a legfőbb óhajunk, hogy megakadályozzuk — és meg is kell akadályoznunk — a lokális baj továbbterjedését, feltétlen figyelemmel kell lennünk ezekre a zavargásokra, és arra kell törekednünk, hogy legalább erről az oldaláról csökkentsük az általános baj rettenetesen romboló megnyilvánulását, éppúgy, mint amikor az egész szervezet beteg, hogy lassan, gyökeresen meggyógyítsák, sürgősen intézkednek a betegség helyi, akut, romboló komplikációinak elfojtására.

A közép- és főiskolákon ez a bajt okozó bürokratikus rendszer főleg abban nyilvánul meg, hogy az ember (az ifjúság) nevelését és oktatását bürokratikus idomítással helyettesítik, melynek az a lényege, hogy rendszeresen elnyomják egyéniségét és önérzetét.

Mindez arra vezet, hogy az ifjúság bizalmatlan a felsőbbséggel és a tanárokkal szemben, elkeseredik, haragszik rájuk, és ez átterjed a gimnáziumokból az egyetemekre, ahol az ifjúság — szerencsétlenségünkre — a mai egyetemi viszonyok mellett ugyanazzal a bajjal találja magát szemben, ahol ugyanúgy elnyomják az ember egyéniségét és önérzetét.

Egyszóval az ifjúság azt látja, hogy az egyetem nem a tudomány megszentelt csarnoka, hanem gyár, ahol az egyéniségüktől megfosztott diáktömegből az állam számára szükséges bürokrata árut gyártják.

Az emberi egyéniségnek ez a lábbaltiprása (a diákságnak közömbös, idomított tömeggé változtatása mellett), ami az egyéniség és az önérzet minden megnyilvánulásának rendszeres, állandó elnyomásában, üldözésében, s gyakran durva erőszakban nyilvánul meg,— ez volt az oka mindazoknak a diákzavargásoknak, amelyek már néhány évtized óta tartanak és azzal fenyegetnek, hogy a jövőben is folytatódni fognak, sőt egyre fokozódnak, és magukkal sodorják az orosz ifjúság legjobb erőit.

Mindezt tudjuk — de mit kell tennünk a mai helyzetben? Hogyan segítsünk a mai akut helyzeten, a ma égető kérdésein, minden gondján-baján? Hagyjunk fel mindennel, s ne kíséreljünk meg semmit? Hagyjuk ifjúságunkat minden segítség nélkül a sors, a bürokrácia és rendőrség önkényére, és kezünket mosva továbbálljunk? Véleményem szerint ez a legfőbb kérdés, vagyis az, hogy miként segítsünk a betegség mai akut megnyilvánulásán, amely általános jellegű?

Értekezletünk azt a sok jószándékú embert juttatta eszembe, akik azzal a céllal mentek az őserdőbe, hogy kiirtsák a vadont, és ahelyett, hogy egy pontra összpontosították volna erejüket, teljesen értetlenül álltak az óriási, emberi erőt meghaladó munka előtt.

K. T. professzor általánosságban kitűnő képet festett az egyetem és a diákság mostani igazi helyzetéről, rámutatott a megingott diákság körében észlelhető különböző veszedelmes, kívülről jövő politikai, sőt rendőri befolyásra is, mindezt azonban, ha nem is ilyen világosan, de többé-kevésbbé azelőtt is tudtuk.

Egyedüli lehetséges intézkedésként azt ajánlotta nekünk, hogy általában radikálisan zúzzuk össze összes iskoláinknak egész mai rendszerét és újjal, jobbal pótoljuk; a professzor azonban megjegyezte, hogy ez valószínűleg nagyon sok időbe kerül, de ha figyelembe vesszük, hogy az orosz államban, mint minden más államban, minden részletjellegű berendezés szervesen összefügg az általános rendszerrel, akkor ennek az időnek, úgy lehet, se vége, se hossza nem lesz.

De mit kell tennünk most, hogy legalább enyhítsük a betegség okozta elviselhetetlen fájdalmat? Milyen csillapítószert használjunk? Hiszen gyakran szükség van olyan csillapítószerekre is, amelyek csak ideiglenesen enyhítik a beteg fájdalmát. Erre a kérdésre azonban nem feleltünk; válasz helyett — kimondom — határozatlan, helytelen szentenciákat hallottunk a tanulóifjúságról általában, amivel még jobban elhomályosították a kérdést; nehéz ugyan emlékezetembe idézni ezeket a szentenciákat, de megpróbálom.

Azt mondták a nőhallgatókról, hogy, lám, tanfolyamokat rendezünk és előadásokat tartunk számukra, ők pedig mivel hálálják meg mindezt? — azzal, hogy résztvesznek a diákzavargásokban!

Ha csokrokkal vagy drága dísztárgyakkal halmoznánk el a szépnemet, akkor érthető volna ez a szemrehányás, de a női tanfolyamok rendezése nem kedveskedés, hanem társadalmi szükséglet kielégítése; a női tanfolyamokat nem hóbortból

rendezik, a társadalom számára ezek is éppoly szükséges főiskolák, mint az egyetemek stb., hogy felső oktatásban részesítsék az ifjúságot nemi különbség nélkül. És ez az oka annak, hogy a női és férfi tanintézetek között teljes társadalmi és kollegiális szolidaritás van.

Véleményem szerint ezzel a szolidaritással világosan megmagyarázható az is, hogy az ifjúsági zavargásokban résztvesznek a női tanintézetek tanulói is; általában a tanulóifjúság zavarog, tekintet nélkül arra, hogy szoknyát visel-e vagy nadrágot.

Majd ismét rátértek a diákzavargásokra és azt mondották, hogy nem kell elnézéssel lenni a diákok iránt, hogy zavargásaikat erőszakkal kell elnyomni; erre azt felelték, és véleményem szerint egészen helyesen, hogy ha tűrhetetlenek is a zavargások, de semmiesetre sem véletlenek, hanem krónikusak, amelyeknek mély okai vannak, és hogy ezért büntető rendszabályok foganatosítása egymagában mit sem használ, amit a mult tapasztalatai bizonyítanak. Nekem az a véleményem, hogy még nagy kérdés, kinek a tűrhetetlen eljárása okozza ezeket a tűrhetetlen zavargásokat, amelyek annyira izgatják és tönkreteszik tanintézeteinket; én nem hiszek a kormányközleményeknek.

Éppen az a baj, hogy nálunk nem hallgatják meg, sőt nem is lehet meghallgatni a másik felet, mert elnémították (de az az állításom, hogy a közigazgatás hamis jelentéseket tesz közzé és hogy főleg a közigazgatás eljárása, a közigazgatás befolyása a tűrhetetlen, nem igazolódott be teljesen).

Utaltak különböző forradalmi erőknek a tanulóifjúságra kívülről gyakorolt befolyására.

Igen, van ilyen befolyás, de túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítanak neki; például a gyárosok — mert főleg a gyárakban érvényesül ez a befolyás — szintén erre hárítanak mindent és azt mondják, hogy ha ez nem volna, idillikus béke és nyugalom uralkodnék, valóságos mennyország volna náluk, s közben megfeledkeznek és hallgatnak a munkások mindenféle törvényes és törvénytelen kizsákmányolásáról, arról, hogy kisemmizik őket, s ez elégedetlenséget kelt, majd zavargásokra vezet; ha nem volna ez a kizsákmányolás, akkor a külső forradalmi elemeknek sem volna annyi alkalmuk és okuk arra, hogy oly könnyen beleártsák magukat a gyárak dolgába. Véleményem szerint ugyanez elmondható tanintézeteinkről is, amelyeket a tudomány megszentelt csarnokából bürokratákat gyártó üzemekké változtattak.

Az egész tanulóifjúságra nehezedő nyomás általános,

ösztönszerű felismerésében, összes tanintézeteink ifjúságának e nyomás okozta általános, beteges közérzetében gyökerezik annak a maroknyi, de öntudatos ifjúságnak az ereje, amelyről a professzor úr beszélt, amely hipnotizálni képes és tetszése szerint sztrájkokba, különböző zavargásokba tudja vinni az ifjúság tömegét, pedig az ifjúság nyilvánvalóan egyáltalán nem hajlik a zavargásokra. — Így van ez minden gyárban!

Azután, ha jól emlékszem, arról beszéltek, hogy nem kell tömjénezni a diákokat, nem kell rokonszenvezni velük a zavargások idején, mert a rokonszenv megnyilvánulása csak újabb zavargásokra indítja őket, amit példákkal, azaz különböző esetekkel illusztráltak; — ezzel kapcsolatban először is meg kell jegyeznem, hogy a zavargások alkalmával felmerülő lehetséges esetek annyira különbözőek, zavarosak és tarkák, hogy egyetlen esetre sem lehet bizonyítékul hivatkozni, mert minden esettel szemben számos más, ellentmondó esetet lehet felhozni, és ezért csak a közös ismérvekkel lehet érdemlegesen foglalkozni. Megpróbálom azokat röviden elemezni.

A diákságot, mint valamennyien tudjuk, egyáltalában nem kényeztették el, nemcsak hogy nem tömjénezte a társadalom (nem beszélek a 40-es évekről), de még nem is rokonszenvezett vele különösebben; a diákzavargások idején vagy egészen közömbös volt a diákok iránt, vagypedig kimondottan ellenséges szemmel nézte őket, kizárólag a diákságot vádolta, anélkül, hogy ismerte volna vagy kíváncsi lett volna a zavargások okaira (csak a diáksággal szemben ellenséges kormánykörleményeknek adott hitelt, nem kételkedett azok igaz voltában; úgylátszik, először történt meg, hogy a társadalom kételkedik benne), — tehát nincs mit beszélni holmi tömjénezésről.

A diákság, amely nem remélhetett támogatást sem az értelmiség társadalmától, sem a professzoroktól és az egyetemi vezetőségtől, végülis különböző népi elemek körében keresett rokonszenvet, és látjuk, hogy ez végül többé-kevésbbé sikerült is neki; lassanként megnyerte a néptömeg rokonszenvét.

Magunk is meggyőződhetünk erről, ha visszaemlékezünk arra, hogy mennyire más volt a tömeg magatartása a diákokkal szemben az ohotnij-rjádi kardlapozások idején, mint most. És ez nagy baj; nem általában a rokonszenvben van a hiba, hanem az a baj, hogy ez a rokonszenv egyoldalú, demagóg jellegű.

A tanulóifjúság nem lel semmiféle rokonszenvre, semmiféle támogatásra a komoly értelmiség körében, bizalmatlanná válik és így akarva-nemakarva a demagógok és a forradalmárok

karjaiba veti magát, ezek eszközévé válik, és magában az ifjúság körében, szintén akarva-nemakarva, egyre több demagóg elem üti fel a fejét, akik letérítik az ifjúságot a békés kulturális fejlődés útjáról, szembeállítják a fennálló renddel (ha ugyan rendnek lehet ezt nevezni) és az ellenség táborába viszik.

Önnönmagunkat kell hibáztatnunk azért, hogy az ifjúság már nem bízik bennünk; mi semmivel sem érdemeltük ki az ifjúság bizalmát!

Azt hiszem, ezek azok a főbb gondolatok, amelyeket ki kellett fejtenem az egybegyűltek előtt; a többiről (pedig az sem kevés), azt hiszem, nem érdemes beszélni.

Tehát befejezem beszédemet. Midőn egybegyűltünk, az volt a célunk, hogy tegyünk valamit a legaktuálisabb probléma enyhítése érdekében, hogy könnyítsünk ifjúságunk nehéz sorsán, mégpedig ma, és nem majd valamikor — tervünk azonban meghiúsult. És az ifjúság ismét joggal mondhatja majd és fogja is mondani, hogy a békés, komoly orosz értelmiség, éppúgy mint azelőtt, ma sem tud és nem is akar segíteni rajta, védő karját nyujtani feléje, nem tudja és nem is akarja megérteni őt, nem akar könnyíteni keserű sorsán. — A szakadék köztünk és az ifjúság között még jobban mélyülni fog és az ifjúság ezután is és még nagyobb számban fog csatlakozni a különböző demagógok soraihoz, akik segédkezet nyujtanak neki.

Nem azért hiúsult meg a tervünk, mert nem fogadták el azt az indítványunkat, hogy forduljunk a cárhoz; meglehet, hogy valóban nem volt célszerű ez az indítvány (bár véleményem szerint meg sem vizsgálták), hanem azért hiúsult meg, mert nálunk ki van zárva minden lehetősége annak, hogy bármi módon segítsünk szenvedő ifjúságunkon, bevallottuk tehetetlenségünket és mint korábban, most is homályban maradtunk.

Dehát mégis mit tegyünk?

Mossuk kezeinket és menjünk tovább?

Ebben a homályban rejlik az orosz élet rettenetes, vigasztalan tragikuma."

Ezt a beszédet nem kell sokat kommentálni. Szintén egy orosz nemes mondta, aki nyilvánvalóan még elég „életvidám", és félig doktrinér, félig önző okokból áhítattal tekint a „fennálló rend" „békés kulturális fejlődésére", s a „forradalmárok" ellen mennydörög, akiket összetéveszt a „demagógokkal". Ez a mennydörgés azonban, ha jobban figyelünk, inkább egy öreg (nem koránál, hanem nézeteinél fogva öreg) ember zsörtölődésére emlékeztet, aki

esetleg kész elismerni a jót is abban, ami miatt zsörtölődik. Amikor a „fennálló rendről" beszél, nem állhatja meg, hogy ne fűzze hozzá: „ha ugyan rendnek lehet ezt nevezni". Lelke mélyén jó adag keserűség gyülemlett már fel a „hivatalnoki diktatúra" túlkapásai miatt, „minden egyéni és önérzetes megnyilvánulás rendszeres, állandó üldözése miatt", látnia kell, hogy minden hajmeresztő rendellenesség oka főleg a közigazgatás, eléggé őszinte, hogy bevallja tehetetlenségét, hogy tisztességteleneknek tartsa azokat, akik „mossák a kezeiket", amikor az egész ország bajairól van szó. Igaz, őt még rémíti, hogy a „tömeg" rokonszenvez a diákokkal, s hogy ez a rokonszenv „egyoldalú"; a „demagógia" veszélye, sőt talán a szocializmus veszélye rémlik arisztokratikusan kifinomult agyában (őszinteségét őszinteséggel viszonozzuk!). De helytelen volna, ha szocialista mértékkel mérnők egy nemesi marsall nézeteit és érzelmeit, aki torkig van ezzel az undorító oroszországi bürokratizmussal. Kereken megmondjuk neki is, másnak is: ha például egy orosz földbirtokos támadja a *gyári* munkások törvénytelen kizsákmányolását és kisemmizését, akkor nem mulasztjuk el, hogy mellesleg meg ne mondjuk neki: „nem ártana, komám, ha magadra néznél!" Pillanatig sem titkoljuk előtte, hogy a mi álláspontunk: engesztelhetetlen osztályharc a mai társadalom „urai" ellen, és a jövőben is kitartunk emellett. De a politikai csoportosulást nemcsak a végcélok határozzák meg, hanem a legközelebbi célok is, nemcsak az általános nézetek, hanem a közvetlen, gyakorlati szükségesség nyomása is. Mindazokat, akik világosan felismerték az ország „kulturális fejlődése" és a „bürokratikus diktatúra elnyomó rendszere" közötti ellentmondást, előbb-utóbb maga az élet vezeti majd rá arra a következtetésre, hogy ez az ellentmondás nem szüntethető meg az önkényuralom megsemmisítése nélkül. És aki erre a következtetésre jutott, feltétlenül segíteni fogja — zsörtölődni fog, de segíteni fogja — azt a pártot, amely félelmetes (nemcsak e párt, hanem kivétel nélkül mindenki megítélése szerint is félelmetes) erőt tud harcba vinni az önkényuralom ellen. A szociáldemokráciának ahhoz, hogy ilyen párttá váljék — ismételjük —, meg kell tisztítania magát

minden opportunista szennytől, és a forradalmi elmélet zászlaja alatt, a legforradalmibb osztályra támaszkodva, agitációs és szervező tevékenységet kell kifejtenie a lakosság minden osztályában!

A nemesi marsalloknak pedig ezt mondjuk búcsúzóul: viszontlátásra uraim, holnapi szövetségeseink!

ELŐSZÓ „AZ «EGYESÜLÉSI» KONGRESSZUS OKMÁNYAI" CÍMŰ BROSÚRÁHOZ

Az „Iszkra" 9. (1901 októberi) számában* már beszámoltunk arról, hogy a „Zarja" és az „Iszkra" szervezete külföldi osztályának, a „Szocial-demokrat" forradalmi szervezetnek és a külföldi „Orosz Szociáldemokraták Szövetségének" egyesülési kísérlete nem sikerült. Hogy minden orosz szociáldemokrata önállóan ítélhessen a külföldi egyesülési kísérlet sikertelenségének okairól, elhatároztuk, hogy közzétesszük az „egyesülési" kongresszus jegyzőkönyveit. Sajnos a kongresszus egyik titkára, akit a „Szövetség" választott meg, nem volt hajlandó résztvenni a kongresszusi jegyzőkönyvek elkészítésében (amint a két másik szervezet titkárainak meghívására adott — alább, a 10—11. oldalon idézett — válaszleveléből látható).

Ez a visszautasítás annál különösebb, mert a „Szövetség" most maga adott ki beszámolót az „egyesülési" kongresszusról („Két kongresszus", Genf 1901). A „Szövetség" tehát, amely az orosz elvtársakat meg akarja ismertetni a kongresszus eredményeivel, *nem óhajtotta* megismertetni őket a kongresszuson folyt vitákkal**. Olvasóinkra

---

* Lásd ebben a kötetben 245—246. old. — *Szerk.*

** A kongresszus ügyrendje szerint a jegyzőkönyveket magának a kongresszusnak kellett megerősítenie, mégpedig úgy, hogy minden ülésnek az előző ülés jegyzőkönyveinek jóváhagyásával kellett kezdődnie. A kongresszus második napján azonban, amikor az elnök az ülés elején az előző napi két ülés jegyzőkönyveinek jóváhagyását javasolta, mind a három titkár egyhangúlag kijelentette, hogy a jegyzőkönyveket nem tudják előterjeszteni. Mivel nem volt gyorsíró, a vitákról készített feljegyzések egyáltalán nem voltak kielégítőek. Ezért érthető, hogy ha a titkárok a kongresszus második napjára virradó éjjel nem tudták elkészíteni a kongresszus első

bízzuk, ítéljenek maguk e vonakodás lehetséges és valószínű okairól.

A „Szövetség" visszautasítása után mi nem tartottuk helyénvalónak, hogy olyan feljegyzést adjunk ki a vitákról, amelyet nem mind a három titkár készített, és ezért kénytelenek vagyunk megelégedni azzal, hogy közzétesszük a *kongresszus irodájához beterjesztett összes* okmányokat és nyilatkozatokat. A kongresszus irodájában résztvett mind a három szervezet elnöke és titkára, és minden nyilatkozatot írásban terjesztettek be az irodához, tehát kétség sem férhet ahhoz, hogy az okmányok és nyilatkozatok alapján elfogulatlanul ismertettük a kongresszust.

Másrészt az irodához beterjesztett *összes* okmányok és nyilatkozatok kiadása jelenleg annál szükségesebb, mivel a „Szövetség", amely olyan furcsán megtagadta, hogy résztvegyen a jegyzőkönyvek elkészítésében, ezt a kongresszusi jelentés összeállításának még furcsább módjával tetézte. Így például a „Szövetség" *nem közölte* teljes egészében azokat az interpellációkat, amelyeket az „Iszkra" képviselője (Frej) az „Iszkra" külföldi osztálya és a „Szocial-demokrat" szervezet nevében intézett a kongresszus *irodájához**, de közölte az irodához be sem terjesztett és a kongresszuson fel sem olvasott feleletet, amelyet a „Szövetség" egyedül „dolgozott ki" (a „Két kongresszus" c. brosúra 26. old.). A „Szövetség" téved, amikor azt mondja, hogy az „interpellációt" visszavonták. Az interpelláció két kérdésből állt, amelyet Frej két szervezet nevében intézett a „Szövetséghez" (lásd alább 6. old.). Egyik kérdést *sem vonták vissza*, csupán a kérdés formáját változ-

napjának jegyzőkönyvét, akkor a második nap este, amikor távoztunk a kongresszusról, szó sem lehetett jegyzőkönyvről. Nagyon jól tudta mindenki, hogy a jegyzőkönyvek nem készültek el. Következésképpen a „Szövetség" felháborodása azon, hogy az elnökünk, „nem várva be a kongresszusi jegyzőkönyvek jóváhagyását", „dezertált" (a „Két kongresszus" c. brosúra, 29. old.), nem egyéb, mint kibúvó. Gyorsírói jegyzőkönyvek hiányában nem maradt más hátra, mint hogy a három titkár összeüljön és a vitákról legalább rövid feljegyzést készítsen. Mi ezt is javasoltuk, de a „Szövetség" kitért előle. Világos, hogy a „Szövetség" felelős azért, hogy nincsenek ha nem is teljes, de legalább rövid jegyzőkönyvek.

* Lásd ebben a kötetben 234. old. — *Szerk.*

tatták meg olymódon, hogy a kérdésekből határozati javaslat lett, amelyet szavazásra lehetett bocsátani (ahelyett, hogy „elvben elismeri-e a «Szövetség» a júniusi konferencia határozatát?" — ezt írták: „mind a három szervezet elvben elismeri a júniusi konferencia határozatát" stb.), továbbá a „Szövetség" nem tette közzé azt a nyilatkozatot sem, melyet a „Borba" csoport *terjesztett be az irodához* (lásd alább 6—7. old.).

A „Szövetség" a „Borba" csoport egyik tagjának beszédét sem ismertette, sőt még csak említést sem tett* erről a beszédről, amely azután hangzott el, hogy a „Szövetség" módosításokat nyujtott be a júniusi határozatokhoz. Ebben a beszédben a „Borba" csoport tagja, aki résztvett a júniusi konferencián is, ellenezte a „Szövetség" módosításait. A „Szövetség" ellenben közzétette a módosítások „indokait", amelyeket B. Kricsevszkij fejtett ki a kongresszuson, de nem terjesztett be az irodához. Egyszóval a „Szövetség", amely elutasította azt az indítványunkat, hogy közösen készítsünk feljegyzést az összes vitákról, jobbnak látta, ha csak azt ismerteti, amit a maga szempontjából előnyösnek látott, és elhallgat egyet-mást még abból is, amit az irodához beterjesztettek.

Nem szándékozunk ezt a példát követni. Megelégszünk azzal, hogy közzétesszük az irodához beterjesztett összes nyilatkozatokat és okmányokat, és rámutatunk arra, hogy milyen értelemben beszéltek a kongresszuson jelen volt *összes* szervezetek szónokai. Ítéljenek ezekután maguk az olvasók arról, vajjon megsértették-e a „Rabocseje Gyelo" 10. számában közzétett cikkek és a „Szövetség" *módosításai* a megegyezés elvi alapját, amelyet a júniusi konferencia dolgozott ki. Éppígy magától értetődően nem válaszolunk azokra a dühös kifakadásokra sem, amelyek oly dúsan ékesítik a „Szövetség" brosúráját, beleértve azt is, hogy „rágalmazással" vagy azzal vádolnak bennünket, hogy távozásunkkal „meghiúsítottuk" a kongresszust. Csak mosolyogni tudunk ezen a vádon: összejött három szervezet, hogy megvitassa az egyesülés kérdését; két szervezet meggyőződött róla, hogy a harma-

* A „Két kongresszus" c. brosúra, 28. old. — *Szerk.*

dikkal nem egyesülhet. Természetesen nem maradt más hátra, mint hogy kifejtsék véleményüket és távozzanak. Ezt csak azok nevezhetik a kongresszus „meghiúsításának", azt a véleményt pedig, hogy a „Szövetség" elvileg ingatag, csak azok minősíthetik „rágalomnak", akik azért haragszanak, mert nincs igazuk.

Ami pedig az orosz szociáldemokrácia vitás kérdéseire vonatkozó nézetünket illeti, azt jobbnak látjuk mellőzni a kongresszusi adatok objektív ismertetésénél. Azokon a cikkeken kívül, melyeket az „Iszkrá"-ban és a „Zarjá"-ban tettünk közzé és fogunk még közzétenni, külön brosúra készül mozgalmunk égető kérdéseiről, és a közeljövőben meg is fog jelenni.

A megírás ideje: 1901 november.

Először megjelent:
„Az Orosz Forradalmi Szociáldemokrácia Ligája" kiadásában. 1901 december.

A FINN NÉP TILTAKOZÁSA

Teljes egészében közöljük a finn néptömegek újabb feliratát. Ezzel fejezi ki a finn nép erélyes tiltakozását annak a kormánynak a politikája ellen, amely merényletet követett el Finnország alkotmánya ellen és most is Finnország alkotmányára tör, megszegve azt az ünnepélyes *esküt*, amelyet — I. Sándortól II. Miklósig — minden cár letett.

Ezt a feliratot 1901 szeptember 17-én (30-án) adták át a finnországi szenátusnak, hogy terjessze a cár elé. A feliratot 473 363 finn férfi és nő, vagyis majdnem *félmillió* honpolgár írta alá a társadalom minden rétegéből. Finnországnak összesen 2½ millió lakosa van, ez az újabb felirat tehát valóban *az egész nép szava.*

A felirat így szól:

„*Leghatalmasabb, legkegyelmesebb cárunk és nagyfejedelmünk! Felséges Urunk!* Cári felséged megváltoztatta a finnországi hadkötelezettségi törvényt, ami az egész országban általános nyugtalanságot keltett és nagy szomorúságot okozott.

A hadkötelezettségről szóló ukázok, a kiáltvány és a törvény, amelyeket felséged ez év július 12-én (június 29-én) megerősített, szöges ellentétben állnak nagyfejedelemségünk alaptörvényeivel és a finn népet, az ország összes polgárait törvényei erejénél fogva megillető legdrágább jogokkal.

Az alaptörvények értelmében a polgárok honvédelmi kötelezettségéről szóló szabályokat csakis a rendek képviselőinek hozzájárulásával lehet kiadni. Ennek a szabálynak a betartásával hozták II. Sándor cár és a rendek képviselőinek közös elhatározása alapján az 1878. évi hadkötelezettségi törvényt is. III. Sándor cár uralkodása alatt ezt a törvényt egyes részeiben többízben megváltoztatták, de minden egyes esetben a rendek

képviselőinek hozzájárulásával. Ennek ellenére most a rendek képviselőinek hozzájárulása nélkül hatályon kívül helyezték az 1878. évi törvényt, a helyébe lépő új rendelkezések pedig teljes egészében ellenkeznek az 1899. évi rendkívüli szejm rendi képviselőinek határozatával.

Minden finn honpolgár egyik legfontosabb joga, hogy a finnországi törvények védelme alatt élhet és tevékenykedhetik. Most ezer és ezer finn honpolgárt fosztottak meg ettől a jogától, mert az új hadkötelezettségi törvény szerint orosz csapatokban kötelesek szolgálni, és a hadkötelezettség teljesítését szenvedésnek érzik majd hazánknak azok a fiai, akiket erőszakkal olyan csapatokba fognak besorozni, amelyek nyelve, vallása, erkölcsei és szokásai idegenek számukra.

Az új rendelkezések megszüntetik az évi kontingens törvényben meghatározott minden korlátozását. Azonkívül az új rendelkezések nem ismerik el a rendek képviselőinek azt az alaptörvényeinkben biztositott jogát, hogy résztvegyenek a hadügyi költségvetés megállapításában.

Még a népfelkelés ügyét is teljesen a hadügyminisztérium belátásától teszik függővé, szöges ellentétben az 1878-as törvény alaptételével.

Azt a benyomást, amelyet az ilyen rendelkezések keltenek, nem enyhíti az a körülmény sem, hogy a kiáltvány egyelőre még meghatározatlan átmeneti időre könnyítéseket is tartalmaz, mivel nyomban a behívottak számának ideiglenes csökkentése után korlátlan számban fognak behívni finn polgárokat orosz csapatokban való szolgálatra.

A finn nép nem kérte, hogy könnyítsenek mostani haditerhein. A rendek képviselői, akik a nép véleményét fejezték ki, bebizonyították, hogy Finnország erejéhez képest hajlandó fokozottabb mértékben résztvenni az állam védelmében azzal a feltétellel, hogy a finn csapatok mint finn intézmények megtartják jogi helyzetüket.

Ezzel ellentétben az új rendelkezések szerint a finn csapatokat nagyrészt meg fogják szüntetni és a még megmaradt kevés finn katonai egységben orosz tisztek is teljesíthetnek szolgálatot, sőt ezekben az egységekben még az altisztek is kötelesek oroszul tudni, aminek az lesz a következménye, hogy a finn születésű, főleg parasztszármazású katonák egyáltalán nem érhetnek el altiszti rangot; ezek a csapatok orosz vezetés alá kerülnek és békében is Finnország határain kívül tarthatók.

Ezek az ukázok nem tartalmaznak semmiféle reformot, csak az a céljuk, hogy megszüntessék a finnországi nemzeti

katonaságot; ezek az ukázok a bizalmatlanság jelei, pedig a finn nép sohasem adott okot erre az Oroszországgal való egyesülése óta eltelt majdnem száz esztendő alatt.

Az új hadkötelezettségi rendelkezésekben olyan kifejezések is előfordulnak, amelyek tagadják, hogy a finn népnek külön hazája van, hogy az ország fiai finn állampolgárok. Ezekből a kifejezésekből olyan célok csillannak ki, amelyek összeegyeztethetetlenek a finn népnek azzal a feltétlen jogával, hogy Oroszországgal egyesülve is megtarthassa azt a politikai helyzetét, amelyet 1809-ben örökérvényűen biztosítottak Finnország számára.

Az utóbbi években sötét bánat felhői gyülekeztek országunk felett. Sorra meggyőződtünk róla, hogy részint a törvényhozási intézkedésekben, részint azáltal, hogy fontos tisztségeket orosz születésűekkel töltöttek be, semmibevették az ország alaptörvényeinek rendelkezéseit. Az országot úgy igazgatták, mintha az lenne a cél, hogy megbontsák a rendet és nyugalmat, akadályozzák a közjót szolgáló törekvéseket, ellenségeskedést szítsanak az oroszok és finnek között.

De az ország legnagyobb szerencsétlensége az új hadkötelezettségi rendelkezések bevezetése.

A rendek képviselői 1899 május 27-én kelt leghűségesebb alattvalói válaszfeliratukban részletesen ismertették azt a rendet, amely Finnország alaptörvényei értelmében a hadkötelezettségi törvény kiadása alkalmával betartandó. Emellett rámutattak arra, hogy ha más úton fognak új hadkötelezettségi törvényt hozni, az ilyen törvény, mégha erőszakkal életbe is léptetik, nem ismerhető el jogszerű törvénynek, és a finn nép csak az erőszak parancsát fogja látni benne.

Mindazt, amire a rendek képviselői utaltak, a finn nép továbbra is változatlanul jogának tekinti, s ezen erőszakkal mit sem lehet változtatni.

Aggódnunk kell, hogy az ország törvényeivel ellenkező ukázoknak nagyon súlyos következményei lesznek. A hivatalnokok és a kormányintézmények kínos ellentétbe kerülnek kötelességérzetükkel, mivel lelkiismeretük arra indítja őket, hogy ne engedelmeskedjenek az ilyen ukázoknak. Ha életbeléptetik a kihirdetett rendelkezéseket, még inkább megnő a munkaképes áttelepülők száma, akik már korábban kénytelenek voltak máshova költözni, mert féltek a fenyegető változásoktól.

Az új hadkötelezettségi rendelkezések, mint a többi olyan rendszabály is, amely a finn nép külön politikai és nemzeti létre való jogai ellen irányul, elkerülhetetlenül aláássák az

uralkodó és a nép egymás iránti bizalmát, egyre fokozódó elégedetlenséget keltenek, fokozzák az általános elnyomatás érzését és a bizonytalanságot, és a legnagyobb nehézségeket gördítik a társadalomnak és tagjainak országunk javára kifejtett munkája elé. Ezt csak úgy lehet elhárítani, ha a fentebb említett ukázokat a rendek képviselőinek közreműködésével hozott hadkötelezettségi törvénnyel helyettesítik, és az ország kormányhatóságai általában szigorúan alaptörvényeink útmutatásaitól vezéreltetik magukat.

A finn népnek mindenkor külön nemzetnek kell lennie. Népünk, melyet a közös történelmi sors, a jogi fogalmak és a kultúrmunka közössége kovácsolt egybe, hű marad hőn szeretett finn hazájához és törvényes szabadságához. A nép következetes marad abban a törekvésében, hogy a népek között méltó módon foglalja el a sors által számára kijelölt szerény helyét.

Amilyen szilárd a jogainkba vetett hitünk és amilyen mélységesen tiszteljük törvényeinket, amelyek társadalmi életünk támaszául szolgálnak, épp olyan szilárdan meg vagyunk győződve arról, hogy a hatalmas Oroszország egységén nem eshetik csorba, ha Finnországot a jövőben is az 1809-ben megállapított alapelvek értelmében fogják kormányozni, hogy boldognak és nyugodtnak érezze magát az Oroszországgal való egyesülés kötelékében.

A haza iránti kötelesség érzése készteti arra a társadalom minden közösségének és rétegének tagjait, hogy cári felséged előtt az igazságnak megfelelően, minden szépítgetés nélkül feltárják ügyüket. Fentebb rámutattunk arra, hogy a nemrég kihirdetett hadkötelezettségi rendelkezések ellentétben állnak a nagyfejedelemség ünnepélyesen megerősített alaptörvényeivel, tehát nem ismerhetők el jogszerű törvénynek. Kötelességünknek tartjuk hozzáfűzni, hogy a haditerheknek nem tulajdonít a finn nép olyan jelentőséget, mint a szilárd jogszabályok elvesztésének és annak, hogy tiszteletben tartsák törvénnyel biztosított jogait ebben az annyira fontos kérdésben. Ezért alattvalói hűséggel kérjük cári felségedet, vizsgálja meg legkegyelmesebben az itt érintett kérdéseket, ahogyan azok komolysága megkívánja. Maradunk stb."

Kevés hozzáfűzni valónk van ehhez a felirathoz, amely valóságos népítélet az alaptörvényeket megszegő orosz hivatalnokok bandája fölött.

Emlékeztetünk a „finn kérdés" főbb adataira.

Finnországot 1809-ben, a Svédország elleni háború

idején csatolták Oroszországhoz. I. Sándor, hogy megnyerje a finneket, akik a svéd király alattvalói voltak, elhatározta, hogy elismeri és megerősíti a régi finn alkotmányt. Ennek az alkotmánynak értelmében *a szejm, vagyis az összes rendek képviselőiből álló gyülekezet hozzájárulása nélkül* egyetlen alaptörvényt sem lehet kiadni, megváltoztatni, magyarázni vagy hatályon kívül helyezni. És I. Sándor több kiáltványban „ünnepélyesen" megerősítette *„igéretét, hogy szentül megtartja az ország külön alkotmányát"*.

Ezt az esküvel megerősített ígéretet később valamennyi orosz uralkodó megismételte, közöttük II. Miklós is, aki az 1894 október 25-i (november 6-i) kiáltványban „... megígérte, hogy sértetlenül és változatlanul érvényben tartja az alaptörvényeket".

De még öt év sem telt el, s az orosz cár máris *megszegte esküjét*. A megvásárolható és megalázkodó sajtónak Finnország ellen indított hosszantartó hajszája után, 1899 február 3-án (15-én) „kiáltványt" adtak ki, amely új rendet vezetett be: *a szejm hozzájárulása nélkül* is hozhatnak törvényeket, „ha a törvények általános állami érdekeket érintenek vagy összefüggésben állnak a birodalmi törvényhozással".

Ez az alkotmány félreérthetetlen megsértése, igazi *államcsíny* volt, mert hiszen minden törvényről mondhatják, hogy általános állami érdekeket érint!

És ezt az államcsínyt *erőszakkal* hajtották végre: Bobrikov, a tábornok-kormányzó azzal fenyegetőzött, hogy katonaságot vezényel Finnországba, ha a szenátus megtagadja a kiáltvány közzétételét. A Finnországban állomásozó orosz csapatoknak (orosz tisztek elbeszélése szerint) már éles töltényeket osztottak ki, a lovasságot készenlétbe helyezték stb.

Az első erőszakot számtalan más erőszak követte: sorra betiltották a finnországi lapokat, eltörölték a gyülekezési szabadságot, orosz kémek és a legaljasabb provokátorok falkája árasztotta el Finnországot, akik felkelésre bujtogattak stb. stb. Végül, *a szejm hozzájárulása nélkül* június 29-én (július 12-én) törvényt hoztak a hadkötelezettségről, amelyet eléggé jellemzett a felirat.

Törvénytelen az 1899 február 3-i kiáltvány is, az 1901 június 29-i törvény is; mindez egy esküszegőnek és annak a bandának az erőszakoskodása, amelyet cári kormánynak neveznek. Két és félmillió finn természetesen nem gondolhat felkelésre, de nekünk, orosz állampolgároknak, valamennyiünknek gondolkoznunk kell a bennünket ért gyalázaton. Mi még mindig rabok vagyunk, akiket felhasználhatnak arra, hogy más nemzeteket rabságba döntsenek. Mi még mindig tűrünk egy olyan kormányt, amely hóhérkegyetlenséggel nyom el minden szabadságtörekvést Oroszországban és azonkívül orosz csapatokat használ fel arra, hogy erőszakkal törjön más népek szabadságára!

„Iszkra" 11. sz.
1901 november 20.

A „SZVOBODA" CÍMŰ FOLYÓIRATRÓL

A „Szvoboda" c. folyóiratocska egészen rossz. Szerzője — a folyóirat ugyanis azt a benyomást kelti, mintha elejétől végig egy ember írná — azt hiszi, hogy népszerűen ír „a munkásoknak". Ez azonban nem népszerű stílus, hanem kellemetlen hangú népszerűsködés. Egyetlen szót sem mond egyszerűen, mindent nyakatekerten fejez ki... A szerző egyetlen mondatot sem mond cikornyák, „népi" hasonlatok és olyan „népi" szócskák nélkül, mint pl. „űkelme". És ezen a torz nyelven újabb adatok, újabb példák, új feldolgozás nélkül elcsépelt, szándékosan vulgarizált szocialista gondolatokon kérődzik. A népszerűsítés, mondhatnók a szerzőnek, nagyon távol áll a vulgarizálástól, a népszerűsködéstől. A népszerű író a legegyszerűbb közismert adatokból kiindulva vezeti a gondolkozó olvasót a mély tanításhoz, egyszerű okfejtéssel vagy jól megválasztott példákkal világítja meg az adatokból folyó legfontosabb *következtetéseket*, s így állandóan további kérdésekre ösztönzi. A népszerű író nem olyan olvasót tételez fel, aki nem gondolkodik, nem akar vagy nem tud gondolkodni; ellenkezőleg, feltételezi, hogy a fejletlen olvasó komolyan akarja törni a fejét és *segít* neki ebben a komoly és nehéz munkában, vezeti, segíti őt, amikor az első lépéseket teszi, és arra *tanítja*, hogy önállóan menjen tovább. A vulgáris író olyan olvasót tételez fel, aki nem gondolkodik és nem képes gondolkodni, nem vezeti rá a komoly tudomány alapelveire, hanem torzításig leegyszerűsített, apró tréfákkal és szójátékokkal fűszerezett formában „készen" tálalja fel neki egy bizonyos tanítás

összes következtetéseit, úgy hogy az olvasónak meg sem kell rágnia, csak le kell nyelnie ezt a kását.

A megírás ideje: 1901 ősze.
Először megjelent: „Bolsevik“ 2. sz. 1936.

BESZÉLGETÉS AZ ÖKONOMIZMUS VÉDELMEZŐIVEL

Teljes egészében közöljük az alábbi levelet, amelyet egyik képviselőnk küldött be nekünk:

„*Levél az orosz szociáldemokrata lapoknak.*

Válaszul száműzött társainknak arra a javaslatára, hogy nyilatkozzunk az «Iszkrá»-ról, elhatároztuk, hogy kifejtjük azokat az okokat, miért nem értünk egyet ezzel a lappal.

Elismerjük, hogy teljesen időszerű egy külön szociáldemokrata lap megjelenése, amely speciálisan a politikai harc kérdéseivel foglalkozik, de nem hisszük, hogy az «Iszkra», amely magára vállalta ezt a feladatot, kielégítően oldotta volna meg. Leglényegesebb fogyatékossága, amely vörös fonálként húzódik végig minden hasábján, és minden többi kisebb-nagyobb hibájának az oka abban rejlik, hogy az «Iszkra» igen tekintélyes szerephez juttatja a mozgalom ideológusait a mozgalom egyik vagy másik irányzatának befolyásolása értelmében. Ugyanakkor az «Iszkra» nemigen számol a mozgalomnak azokkal az anyagi elemeivel és azzal az anyagi környezettel, amelyek kölcsönhatásából alakul ki a munkásmozgalom bizonyos típusa, amelyek kölcsönhatása határozza meg e mozgalom útját, amelyről nem képes letéríteni az ideológusok semmiféle erőfeszítése, még ha a legjobb elméletek és programmok lelkesítik is őket.

Különösen szembeötlő az «Iszkrá»-nak ez a fogyatékossága, ha összehasonlítjuk a «Juzsnij Rabocsij»-jal[36], amely — az „Iszkrá"-hoz hasonlóan — magasba emeli a politikai harc zászlaját, de ezt a harcot összefüggésbe hozza a déloroszországi munkásmozgalom megelőző fázisával. Az «Iszkra» nem így veti fel a kérdést. Azt tűzi ki céljául, hogy «a szikrából hatalmas tüzet» lobbantson lángra, de elfelejti, hogy ehhez megfelelő gyúlékony anyag és kedvező külső feltételek szükségesek. Az «Iszkra» kézzel-lábbal szabadulni igyekszik az «ökonomis-

táktól», de szem elől téveszti, hogy az ő munkájuk készítette elő a munkásoknak a februári és márciusi eseményekben való részvételét, amelyet az «Iszkra» különös buzgalommal hangsúlyoz és szemmelláthatólag erősen túloz. Az «Iszkra» negatívan ítéli meg a kilencvenes évek végén fellépett szociáldemokraták tevékenységét, de figyelmen kívül hagyja, hogy abban az időben még nem voltak meg a feltételek ahhoz, hogy az apró követelésekért folyó harcon kívül más munkát végezzenek, és figyelmen kívül hagyja ennek a harcnak óriási nevelő jelentőségét. Az «Iszkra» egészen helytelenül és egyáltalán nem történelmileg ítéli meg az orosz szociáldemokraták tevékenységének ezt az időszakát és ezt az irányzatát, taktikájukat azonosítja Zubatov taktikájával, nem látja a különbséget az «apró követelésekért folyó harc» között, amely kiszélesíti és elmélyíti a munkásmozgalmat, és az «apró engedmények» között, amelyeknek az a céljuk, hogy megbénítsanak minden harcot és minden mozgalmat.

Az «Iszkrá»-t minden ízében türelmetlen szektaszellem hatja át, amely annyira jellemző a szociális mozgalmak csecsemőkorának ideológusaira; minden nézetet, amely eltér az övétől, a szociáldemokrata elvektől való eltérésnek, sőt az ellenséges táborhoz való csatlakozásnak hajlandó bélyegezni. Így nagyon illetlenül, a legszigorúbban és a legkíméletlenebbül elítélendő módon támadta meg a «Rabocsaja Miszl»-t, neki szentelte a Zubatovról írt cikket, melyben a «Rabocsaja Miszl» befolyásának tulajdonította Zubatov sikereit a munkások bizonyos körében. Az «Iszkra» kedvezőtlenül vélekedik minden más szociáldemokrata szervezetről, amely nem úgy látja az orosz munkásmozgalom menetét és feladatait, mint ő. A vita hevében néha megfeledkezik az igazságról és egy-egy valóban sikerületlen kifejezésbe belekötve olyan nézeteket tulajdonít ellenfeleinek, amelyeket sohasem vallottak, kiemeli a nézeteltéréseket, amelyek gyakran csaknem lényegtelenek, és makacsul hallgat a nézetek számos érintkezési pontjáról; az «Iszkrá»-nak a «Rabocseje Gyeló»-hoz való viszonyára gondolunk.

Az «Iszkrá»-nak ez a fékezhetetlen vitatkozó hajlama elsősorban abból ered, hogy túlbecsüli az «ideológia» (programmok, elméletek . . .) szerepét a mozgalomban, részben pedig annak a belső harcnak az utórezgése, amely Nyugaton folyt az orosz emigránsok között és amelyről több vita-brosúrában és cikkecskében siettek értesíteni a világot. Véleményünk szerint az orosz emigránsok nézeteltérései alig befolyásolják az orosz szociáldemokrata mozgalom tényleges menetét, legfeljebb csak

ártanak a mozgalomnak, mert szakadást idéznek elő az Oroszországban működő elvtársak között, ami nem lenne kívánatos. Ezért nem ítélhetjük el eléggé az «Iszkra» vitatkozó hevét, különösen akkor, amikor túllépi az illendőség határait.

Az «Iszkrá»-nak ugyanez a legfőbb hibája az oka annak, hogy következetlen a szociáldemokráciának a különböző társadalmi osztályokhoz és irányzatokhoz való viszonya kérdésében. Az «Iszkra» elméleti latolgatások alapján elhatározza, hogy azonnal át kell térni az abszolutizmus elleni harcra, de valószínűleg érzi, hogy a mai helyzetben nagyon nehéz feladat ez a munkások számára, mivel azonban nincs türelme kivárni, amíg a munkások újabb erőt gyűjtenek erre a harcra, a liberálisok és az értelmiség körében kezd szövetségeseket keresni, és keresés közben gyakran letér az osztályálláspontról, elkeni az osztályellentéteket, és a kormánnyal szemben megnyilvánuló közös elégedetlenséget tolja előtérbe, jóllehet a «szövetségesek» elégedetlenségének oka és foka nagyon különböző. Ilyen például az «Iszkrá»-nak a zemsztvóhoz való viszonya. A zemsztvo ellenzéki támadásait, amelyek okát gyakran abban kell keresnünk, hogy a kormány az iparhoz képest nem védi eléggé a zemsztvo-képviselő urak agrárigényeit, az «Iszkra» a politikai harc lángjává igyekszik felszítani, és a kormány könyöradományaival elégedetlen nemeseknek megígéri a munkásosztály segítségét, de közben egy szóval sem említi a lakosság e rétegeinek osztályviszályát. Megengedjük, hogy lehet beszélni a zemsztvo ébredéséről, és lehet olyan elemnek tekinteni a zemsztvót, amely a kormány ellen harcol, de ezt csak világos és félreérthetetlen formában szabad tenni, ami minden kétséget kizár az ilyen elemekkel való lehetséges megegyezésünk jellegét illetőleg. Az «Iszkra» azonban úgy veti fel a zemsztvóhoz való viszony kérdését, hogy nézetünk szerint csak elhomályosíthatja az osztályöntudatot, mert itt a liberalizmus és a különböző kultúrkezdeményezések szószólóival együtt éppen az ellenkezőjét cselekszi annak, ami a szociáldemokrata irodalom fő feladata lenne, vagyis ahelyett hogy bírálná a burzsoá rendet és megvilágítaná az osztályok érdekeit, elhomályosítja azok antagonizmusát. Ugyanilyen az «Iszkra» viszonya a diákmozgalomhoz is. Pedig az «Iszkra» más cikkeiben élesen elítél mindennemű «kompromisszumot» és védelmébe veszi például a guesde-isták türelmetlen magatartását.

Nem térünk ki az «Iszkra» más, kevésbbé fontos fogyatékosságaira és baklövéseire, de kötelességünknek tartjuk, hogy befejezésül megjegyezzük: kritikánkkal korántsem akarjuk kisebbíteni az «Iszkra» lehetséges jelentőségét és nem

húnyunk szemet érdemei fölött. Üdvözöljük az «Iszkrá»-t, mint a szociáldemokrácia oroszországi politikai lapját. Nagy érdemének tekintjük, hogy a terror kérdésének kellő időben több cikket szentelt és sikeresen tisztázta ezt a kérdést. Végül ki kell emelnünk az «Iszkra» mintaszerű irodalmi nyelvezetét, amely oly ritka az illegális kiadványokban, és érdeméül kell betudnunk, hogy rendszeresen jelenik meg, s bő, friss, érdekes anyagot közöl.

1901 szeptember

Elvtársak."

Ami a levelet illeti, mindenekelőtt szívből üdvözöljük íróinak nyiltságát és őszinteségét. Már régóta ideje, hogy felhagyjunk a bujócskajátékkal, mert bujócskát játszanak, akik véka alá rejtik ökonomista „credójukat"* (mint az odesszai bizottság egyik része teszi, amelytől különváltak a „politikusok"), vagypedig csúfot űznek az igazságból, kijelentvén, hogy „ökonomizmusban ma igazán egyetlen szociáldemokrata szervezet sem vétkes" (a „Rabocseje Gyelo" kiadásában megjelent „Két kongresszus" c. brosúra 32. old.). — Most pedig térjünk a tárgyra.

A levél írói ugyanazt az alapvető hibát követik el, mint a „Rabocseje Gyelo" (lásd különösen a 10. sz.). Belezavarodnak a mozgalom „anyagi" (a „Rabocseje Gyelo" kifejezése szerint ösztönös) és ideológiai (tudatos, „tervszerűen" cselekvő) elemei kölcsönös viszonyának kérdésébe. Nem értik, hogy egy „ideológus" csak akkor méltó arra, hogy ideológusnak nevezzék, ha *előtte* jár az ösztönös mozgalomnak és utat mutat annak, ha másoknál előbb tudja megoldani azokat az elméleti, politikai, taktikai és szervezeti kérdéseket, amelyekbe a mozgalom „anyagi elemei" ösztönösen beleütköznek. Hogy igazán „számolhassunk a mozgalom anyagi elemeivel", kritikával kell néznünk azokat, látnunk kell az ösztönös mozgalom veszélyeit és fogyatékosságait, rá kell mutatnunk azokra, értenünk kell ahhoz, hogy az ösztönösséget a tudatosság fokára *emeljük*. Aki azt mondja, hogy az ideológusok

* — hitvallás, programm, valamely világnézet kifejtése. — *Szerk.*

(azaz a tudatos vezetők) nem téríthetik le a mozgalmat arról az útról, amelyet a környezet és az elemek kölcsönhatása határoz meg, az elfelejti azt az elemi igazságot, hogy a tudatosság *résztvesz* ebben a kölcsönhatásban és ebben a meghatározásban. Az európai katolikus és monarchista munkásegyletek szintén a környezet és az elemek kölcsönhatásának szükségszerű eredményei, csakhogy ebben a kölcsönhatásban nem a szocialisták, hanem a papok és a Zubatovok tudatossága vett részt. A levél íróinak (akárcsak a „Rabocseje Gyeló"-nak) elméleti felfogása nem marxista felfogás, hanem a marxizmus paródiája, amellyel „kritikusaink" és a bernsteinisták házalnak, akik nem tudják, hogyan kell az ösztönös fejlődést a tudatos forradalmi tevékenységgel egybekapcsolni.

Ez a nagy elméleti tévedés napjainkban szükségképpen maga után vonja azt az igen komoly taktikai hibát, amely már rengeteg kárt okozott és okoz az orosz szociáldemokráciának. Az utóbbi években ugyanis meglepően meggyorsult a munkástömeg és (e tömegek hatására) más társadalmi rétegek ösztönös mozgalmának fellendülése. A mozgalom „anyagi elemei" még 1898-hoz viszonyítva is óriási mértékben megnövekedtek, de a *tudatos vezetők* (a szociáldemokraták) *elmaradnak e növekedéstől.* Ez a legfőbb oka az orosz szociáldemokrácia mostani válságának. A tömeg (ösztönös) mozgalmának nincsenek olyan „ideológusai", akik elméletileg eléggé képzettek volnának ahhoz, hogy ne ingadozzanak, nincsenek olyan széles politikai látókörrel, olyan forradalmi energiával, olyan szervezőtehetséggel megáldott vezetői, hogy az új mozgalom alapján harcos politikai pártot teremtsenek.

Mindez azonban még nem volna olyan nagy baj. Az elméleti tudás is, a politikai tapasztalat is, a szervezőképesség is idővel megszerezhető. Csak legyen kedvünk a tanuláshoz, hogy kifejlesszük magunkban a szükséges tulajdonságokat. De 1897 végétől és különösen 1898 őszétől kezdve olyan emberek és olyan lapok jelentek meg az orosz szociáldemokrata mozgalomban, akik és amelyek nemcsak hogy szemet hunytak e fogyatékosság fölött, hanem még különös erénynek is nyilvánították, elméletté

avatták az ösztönösség előtti hajbókolást és szolgai megalázkodást, és azt kezdték hirdetni, hogy a szociáldemokratáknak nem az élen kell haladniok, hanem a mozgalom *uszályában* kell kullogniok. (Nemcsak a „Rabocsaja Miszl" tartozott e lapok közé, hanem a „Rabocseje Gyelo" is, mely a „stádium-elmélettel" kezdte és az ösztönösség, „a jelen mozgalmának teljesjogúsága", „a folyamattaktika" stb. elvi védelmével végezte.)

Ez már aztán valóban nagy baj volt. Ez *külön irányzat* kialakulását jelentette, amelyet általában ökonomizmusnak neveznek (a szó tágabb értelmében), és amelynek az a legfőbb vonása, hogy nem érti, sőt *védi az elmaradást*, vagyis — mint már megvilágítottuk — a tudatos vezetők elmaradását a tömegek ösztönös nekilendülésétől. Ezt az irányzatot elvi tekintetben az jellemzi, hogy elposványosítja a marxizmust és tehetetlen a mai „kritikával", az opportunizmusnak ezzel a legújabb válfajával szemben; politikai tekintetben az, hogy a politikai agitáció és a politikai harc szűkítésére, szétforgácsolására törekszik, és nem érti, hogy a szociáldemokrácia nem döntheti meg az önkényuralmat, ha nem veszi *saját* kezébe az általános demokratikus mozgalom vezetését; taktikai tekintetben az, hogy teljesen ingatag (a „Rabocseje Gyelo" tavasszal még zavartan állt a terror „új" kérdése előtt és csak félév múltán, számos ingadozás után nyilatkozott ellene egy fölöttébb kétértelmű határozatban, mint mindig, most is a mozgalom uszályában kullogva); szervezeti tekintetben nem érti, hogy a mozgalom tömegjellege nem csökkenti, hanem ellenkezőleg, inkább fokozza azt a kötelességünket, hogy megteremtsük a forradalmárok erős és centralizált szervezetét, amely az előkészítő harcot is, minden váratlan kirobbanást is és a végső döntő támadást is vezetni tudja.

Ez ellen az irányzat ellen engesztelhetetlen harcot folytattunk és folytatunk. A levél írói nyilvánvalóan maguk is ehhez az irányzathoz tartoznak. Azt állítják, hogy a gazdasági harc készítette elő a munkások részvételét a tüntetésekben. Igen, hiszen éppen mi voltunk azok, akik mindenki másnál korábban és jobban értékeltük ezt az előkészítő munkát, amikor még 1900 decemberében (1. sz.)

a stádium-elmélet ellen nyilatkoztunk*, amikor februárban (2. sz.), mindjárt azután, hogy a diákokat katonának vitték és még a tüntetések kezdete előtt felszólítottuk a munkásokat, hogy siessenek a diákok segítségére**. A februári és márciusi események nem „cáfoltak rá" az „Iszkra" „félelmére és aggodalmaira" (mint ahogy Martinov hiszi — „Rabocseje Gyelo" 10. sz. 53. old. —, aki ezzel csak azt árulta el, hogy egyáltalán nem érti a dolgot), hanem teljes egészében igazolták azokat, mert a vezetők *mögötte* maradtak a tömegek ösztönös nekilendülésének, nem voltak eléggé képzettek, hogy mint vezetők, teljesítsék kötelességüket. Ez a képzettség még most is igen tökéletlen, és ezért minden olyan szóbeszéd, hogy „túlbecsüljük az ideológia szerepét" vagy a tudatos elem szerepét az ösztönös elemmel szemben stb., gyakorlatilag továbbra is rendkívül káros befolyást gyakorol pártunkra.

Ugyanilyen káros hatású az a szóbeszéd is, hogy állítólag az osztályszempontot érdekében kevésbbé kellene hangsúlyozni a közös vol át a kormánnyal való elégedetlenségnek, amely a lakosság különböző rétegeiben észlelhető. Ellenkezőleg, mi büszkék vagyunk arra, hogy az „Iszkra" a lakosság *minden* rétegében szítja a politikai elégedetlenséget, és csak azt sajnáljuk, hogy nem sikerül még nagyobb méretekben fokozni ezt. Nem igaz, hogy mi eközben elkenjük az osztályszempontot; a levél írói egyetlen konkrét esetet sem hoztak fel erre és nem is tudnak felhozni. A szociáldemokráciának azonban, mint a demokrácia élenjáró harcosának — a „Rabocseje Gyelo" véleménye ellenére is (10. sz., 41. old.) — vezetnie kell a különböző ellenzéki rétegek aktív tevékenységét, meg kell magyaráznia nekik a kormánnyal való egyéni és szakmai összeütközések általános politikai jelentőségét, meg kell nyernie őket a forradalmi párt támogatására, olyan vezéreket kell kinevelnie saját soraiból, akik politikailag minden lehetséges ellenzéki rétegre hatni tudnak. Aki lemond erről a szerepről, mégha a proletárharccal való szoros, szerves

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 381—386. old. — *Szerk.*
** Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 431—436. old. — *Szerk.*

kapcsolat fellengzős frázisaiba stb. burkolja is, az újra „védelmébe veszi" a szociáldemokraták „elmaradását" az általános demokratikus népmozgalom fellendülésétől, az a burzsoá demokráciának engedi át a vezetőszerepet. Gondolkozzanak csak a levél írói, mi volt az oka annak, hogy a tavaszi események a *nem*-szociáldemokrata forradalmi irányzatok ilyen nagyfokú megélénkülésére vezettek, ahelyett, hogy a szociáldemokrácia tekintélyét és presztízsét növelték volna!

Azt sem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a levél írói meglepően rövidlátóan ítélik meg az emigránsok vitáját és belső harcát. Régi badarságokat ismételnek, „illetlennek" mondván, hogy a Zubatovról írt cikket a „Rabocsaja Miszl"-nek szenteltük. Csak nem akarják tagadni, hogy az ökonomizmus terjedése megkönnyíti Zubatov úrék feladatát? Hiszen mi csak ezt mondjuk, és egyáltalában nem „azonosítjuk" az ökonomisták taktikáját Zubatov taktikájával. Ami pedig az „emigránsokat" illeti (ha a levél írói nem volnának olyan megbocsáthatatlanul gondatlanok, és megértenék az eszmék folytatólagosságát az orosz szociáldemokráciában, akkor tudniok kellene, hogy az „emigránsok", nevezetesen a „Munka Felszabadítása" csoport figyelmeztetései az ökonomizmus tekintetében a legfényesebben beigazolódtak!), hallgassák csak, hogyan vélekedett Lassalle, aki 1852-ben a rajnai munkások közt dolgozott, a londoni emigrációban folyó vitákról:

„A rendőrség — írta Marxnak — aligha gördít akadályokat a «nagy vezérek», Kinkel, Ruge stb. ellen írt munkád kiadása elé ... A kormány, úgy gondolom, még örül is az ilyen műveknek, mert azt hiszi, hogy «a forradalmárok maguk intézik el egymást». Hogy a pártharc erőt és elevenséget ad a pártnak, hogy a párt gyengeségének legfőbb bizonyítéka az elmosódottság és az élesen kiütköző ellentétek tompítása, hogy a párt erősödik azzal, hogy megtisztítja magát, ezt még csak nem is sejti és nem is tart tőle a bürokrácia logikája" (Lassalle Marxhoz írt 1852 június 24-i leveléből)[81].

Ezt vegye tudomásul az éles hang, az engesztelhetetlenség, a vitázó hév stb. valamennyi széplelkű ellensége, akik ma olyan sokan vannak!

Befejezésül meg kell jegyeznünk, hogy itt csak futólag érinthettük a vitás kérdéseket. Részletesen külön brosúrában fogunk foglalkozni velük, amely remélhetőleg körülbelül másfél hónap mulva meg is jelenik.

„Iszkra" 12. sz.
1901 december 6.

G. V. PLEHANOV HUSZONÖTÉVES FORRADALMI TEVÉKENYSÉGÉNEK JUBILEUMÁRA

Az „Iszkra" szerkesztősége szívvel-lélekkel csatlakozik G. V. Plehanov huszonötéves forradalmi tevékenységének megünnepléséhez. Erősítse ez az ünneplés a forradalmi marxizmust, amely egyedül képes vezetni a proletariátus felszabadító világharcát és ellenállni az új elnevezések alatt oly nagy lármával fellépő, örökké régi opportunizmus nyomásának. Fűzze szorosabbra ez az ünneplés az ifjú orosz szociáldemokraták ezreit, akik minden erejüket a nehéz gyakorlati munkának szentelik, a „Munka Felszabadítása" csoporttal, amely megadja a mozgalomnak azt, amire oly nagy szüksége van: a hatalmas elméleti tudást, a széles politikai látókört, a gazdag forradalmi tapasztalatokat.

Éljen az orosz forradalmi szociáldemokrácia, éljen a nemzetközi szociáldemokrácia!

A megírás ideje: 1901 december eleje.

Először megjelent: „Proletarszkaja Revoljucija" 7. (30.) sz. 1924.

A TÜNTETÉSEK KEZDETE

Két héttel ezelőtt ünnepeltük a pétervári Kazántéren, 1876 december 6-án lezajlott első oroszországi szociális-forradalmi tüntetés[82] 25. évfordulóját, és rámutattunk arra, hogy a folyó év elején hatalmas mértékben fellendült a tüntetési mozgalom. Azt mondottuk, hogy a tüntetőknek határozottabb politikai jelszót kell kitűzniök, mint a „föld és szabadság" jelszava (1876), átfogóbb követeléssel kell fellépniök, mint az „Ideiglenes szabályok hatályon kívül helyezése" (1901). Ennek a jelszónak a *politikai szabadság* jelszavának kell lennie, s az egész nép követelése legyen *a népképviselők egybehívásának követelése.*

És máris tanúi vagyunk annak, hogy a legkülönbözőbb okokból újra megkezdődnek a tüntetések Nyizsnyijben is, Moszkvában is, Harkovban is. Mindenütt fokozódik a forrongás és egyre égetőbbé válik annak szükségessége, hogy ezt a forrongást egy áradatban egyesítve *az önkényuralom ellen* fordítsuk, amelynek nyomában mindenütt zsarnokság, szolgasors és erőszak kél. A november 7-i nyizsnyiji tüntetésre, amely nem volt ugyan nagy, de sikeresen folyt le, Makszim Gorkij kiutasítása adott okot. Az európai hírű írót, akinek egyetlen fegyvere — mint helyesen mondotta a nyizsnyij-novgorodi tüntetés szónoka — a szabad szó, az önkényuralmi kormány bírói ítélet és vizsgálat nélkül kiutasítja szülővárosából. A basák azzal vádolják őt, hogy rossz hatással van ránk — mondotta a szónok valamennyi orosz ember nevében, akiben nem húnyt ki a világosság és a szabadság felé törekvés szikrája —, mi azonban kijelentjük, hogy ez a hatás áldásos volt. A nép elnyomói titokban garázdálkodnak, de

mi leleplezzük és nyilvánosságra hozzuk garázdálkodásukat. Nálunk verik a jobb életre való jogukat védelmező munkásokat, nálunk verik a zsarnokság ellen tiltakozó diákokat, nálunk elfojtanak minden becsületes és bátor szót! — A tüntetés, amelyen munkások is résztvettek, egy diák ünnepi szavalatával végződött: „Elbukik a zsarnok, s felkél a hatalmas, szabad és erős nép!"

A moszkvai állomáson a diákok százai várták Gorkijt, akit a megrémült rendőrség még útközben, a vonaton letartóztatott, megtiltotta neki (a korábban adott külön engedély ellenére), hogy Moszkvába utazzék és arra kényszerítette, hogy a nyizsnyij-novgorodi vonalról mindjárt szálljon át a kurszki vonalra. A Gorkij kiutasítása miatt tervezett tüntetés nem sikerült, de 18-án a diákok és „idegen személyek" (ahogy miniszterein mondják) minden előkészület nélkül kisebb tüntetést rendeztek a tábornok-kormányzó háza előtt, aki betiltotta az N. A. Dobroljubov halálának 40. évfordulója alkalmából november 17-re tervezett ünnepélyt. Az önkényuralom moszkvai képviselőjét kifütyülték azok az emberek, akik szívének, mint az egész művelt és gondolkodó Oroszországnak, drága az az író, aki szenvedélyesen gyűlölte a zsarnokságot és szenvedélyesen várta a nép felkelését a „belföldi törökök" ellen: az önkényuralmi kormány ellen. Helyesen mutatott rá arra a moszkvai diákszervezetek végrehajtó bizottsága november 23-i közleményében, hogy ez a spontán tüntetés az elégedetlenség és a tiltakozás világos jele.

A diák-ügyekkel kapcsolatban rendezett harkovi tüntetés már igazi utcai összeütközésbe csapott át, amelyben nemcsak diákok vettek részt. Okultak a diákok a mult év tapasztalataiból. Megértették, hogy csak a nép támogatásával és főleg a munkások támogatásával érhetnek el sikert, és ezt a támogatást azzal nyerhetik meg, ha nemcsak az akadémiai (diák-) szabadságért, hanem az *egész nép szabadságáért, a politikai szabadságért* indulnak harcba. A diákszervezetek Harkovi Szövetségi Tanácsa már októberi kiáltványában nyiltan leszögezte ezt. De a pétervári, moszkvai, kievi, rigai és odesszai diákok is, mint röplapjaikból és kiáltványaikból látható, kezdik megérteni, hogy az akadémiai szabadságról szőtt álmaik

„üres ábrándok", amíg a nép sötét rabságban tengődik. Vannovszkij tábornok aljas moszkvai beszéde, amelyben cáfolni igyekezett azt a „híresztelést", hogy ő valaha bármit is ígért, egy pétervári rendőrkopó hallatlan szemtelensége (aki az Elektrotechnikai Intézetben letartóztatott egy hallgatót, hogy elvegyen tőle egy küldönc útján kapott levelet), meg az, hogy a rendőrség az utcán és az örsön agyba-főbe verte a jaroszlavli diákokat — mindez és még ezernyi más tény harcra, harcra és ismét harcra hív az egész önkényuralmi rendszer ellen. A harkovi állatorvostanhallgatók esete aztán csordultig töltötte a türelem poharát. Az első évfolyam hallgatói kérvényt adtak be, hogy távolítsák el Lagermark professzort, mert bürokratikusan teljesíti kötelességét, s elviselhetetlen durvaságában annyira elragadtatja magát, hogy a diákok arcába vágja a tanrendet! A kormány meg sem vizsgálta az ügyet, s azzal válaszolt, hogy kicsapta az intézetből az egész évfolyamot és közleményében még azt hazudta, hogy a diákok maguknak követelik a professzorok kinevezésének jogát. Erre megmozdult az egész harkovi diákság, s elhatározta, hogy sztrájkot és tüntetést rendez. Harkov november 28-tól december 2-ig ebben az évben már másodízben vált a zsarnoki önkény ellen tiltakozó nép és a „belföldi törökök" harcának színterévé. Egyfelől azt kiáltják: „Le a zsarnoksággal! Éljen a szabadság!" Másfelől: kardcsapások, korbácsütések, lovasok gázolják le a népet. A rendőrség és a kozákok irgalmatlanul agyba-főbe vertek mindenkit, aki csak a kezük ügyébe került, nemre és korra való tekintet nélkül, győzelmet arattak a fegyvertelenek felett és most diadalünnepet ülnek...

Csak nem hagyjuk, hogy diadalt üljenek?

Munkások! Nagyonis jól ismeritek azt az ellenséges erőt, amely gúnyt űz az orosz népből. Ez az ellenséges erő kezeteket-lábatokat gúzsba köti mindennapi harcotokban, amelyet a jobb életért és emberi méltóságotokért viseltek a munkáltatók ellen. Ez az ellenséges erő legjobb elvtársaink százait és ezreit ragadja ki közülünk, börtönbe veti, száműzi őket és még csúfot is űz belőlük, amikor „rovottmultú egyéneknek" bélyegzi őket. Ez az ellenséges

erő május 7-én a pétervári Obuhov-gyár munkásai közé lövetett, mert talpraállva azt kiáltották: „Szabadság kell nekünk!“ — s ezután még bírósági komédiát rendezett, hogy kényszermunkára hajtsa azokat a hősöket, akiket nem terített le a golyó. Ez az ellenséges erő, amely ma a diákokat veri agyba-főbe, holnap reátok, munkásokra veti magát, hogy még vadállatibb kegyetlenséggel benneteket verjen agyba-főbe. Minden perc drága! Ne feledjétek, hogy támogatnotok kell mindennemű tiltakozást és harcot az önkényuralmi kormány basái ellen! Minden úton-módon igyekezzetek megegyezni a tüntető diákokkal, szervezzetek köröket a hírek gyors közlése és a felhívások terjesztése céljából; magyarázzátok meg mindenkinek, hogy ti az egész nép szabadságáért indultok harcba.

Amikor már itt-ott felcsapnak a nép felháborodásának és a nyilt harcnak apró lángocskái, akkor kell leginkább a friss levegő, hogy élessze ezeket a lángocskákat és hatalmas lángra lobbantsa őket.

„Iszkra“ 13. sz.
1901 december 20.

A „DÉLVIDÉKI MUNKÁSOK“ LEVELE

Levelet kaptunk a „Délvidéki munkásoktól“. Üdvözlik a forradalmi irányzat erősödését az orosz szociáldemokráciában és arra kérnek bennünket, hogy adjuk át üdvözletüket az „Orosz Forradalmi Szociáldemokrácia Külföldi Lígájának“. Sajnos helyszűke miatt nem közölhetjük a levél egész szövegét. Teljesen egyetértünk a levél íróival abban, hogy „a kiáltványok módszere, amelyet a forradalmi eszméknek a tömegek közötti terjesztése céljából alkalmaznak Oroszországban, nem képes politikailag tudatosan nevelni a tömegeket“, hogy „az orosz proletariátus politikai nevelésére külön irodalmat kell teremteni“. De aligha praktikus a levél íróinak az a javaslata, hogy adjunk ki ebből a célból 3—4 oldalas népszerű brosúrákat és terjesszük ezeket „egyidejűleg egész Oroszországban“. Az a véleményünk, hogy az orosz proletariátus már teljesen megérett az olyasfajta irodalomra is, amelyet valamennyi többi osztály fegyverként használ, vagyis az ujságra. Csak a politikai lap nevelheti valóban politikailag tudatosan a tömeget és világíthatja meg — a levél íróinak szavai szerint — „egész társadalmi életünket, a negyedik rendtől kezdve egészen a nagyburzsoáziáig“. Csakis egy országos orosz lap terjedhet el többé-kevésbbé „egyidejűleg egész Oroszországban“ és jelenhet meg olyan gyakran, hogy megérdemelje, hogy ujságnak nevezzék, feltéve, hogy az összes bizottságok és helyi körök tevékenyen támogatják. És csakis ebben az esetben mondhatjuk, hogy mozgalmunk „a gazdasági sztrájkharcról“ véglegesen áttért „az orosz önkényuralmi kormány elleni

széles fronton támadó forradalmi harcra", ha tartósan megvetjük egy ilyen forradalmi ujság alapját.

„Iszkra" 13. sz.
1901 december 20.

ANARCHIZMUS ÉS SZOCIALIZMUS

Tézisek:

1) Az anarchizmus 35—40 éve létezik (Bakunin és az *Internacionále*, 1866—) (ha pedig Stirnertől számítjuk, még sokkal régebbi), és ez alatt az idő alatt a *kizsákmányolás* ellen hangoztatott általános frázisokon kívül semmit sem adott.

Ezek a frázisok több mint 2 000 év óta forgalomban vannak. Hibái: (*α*) Nem érti a kizsákmányolás *okait*; (*β*) nem érti a társadalmi *fejlődést*, amely a szocializmushoz vezet; (*γ*) nem érti az *osztályharcot*, mint a szocializmus megvalósításának alkotó erejét.

2) A kizsákmányolás *okainak* megértése. A *magán*tulajdon, mint az *áru*gazdaság alapja. A termelési eszközök társadalmi tulajdona. Nil* az anarchistáknál.

Az anarchizmus visszájára fordított burzsoá *individualizmus*. Az individualizmus mint az anarchizmus egész világszemléletének alapja.

A kistulajdon és a *kis*üzemi *mezőgazdaság* védelme.
Keine Majorität**.
A hatalom egyesítő és szervező erejének tagadása.

3) Nem érti a társadalom fejlődését — a nagyüzemi termelés szerepét — a kapitalizmusnak a szocializmusba való fejlődését.

(Az anarchizmus a *kétségbeesés* szülötte. Nem a prole-

---

* — Nihil — semmi sincs. — *Szerk.*

** — Semmiféle többség (vagyis az anarchisták tagadják, hogy a kisebbségnek alá kell vetnie magát a többségnek). — *Szerk.*

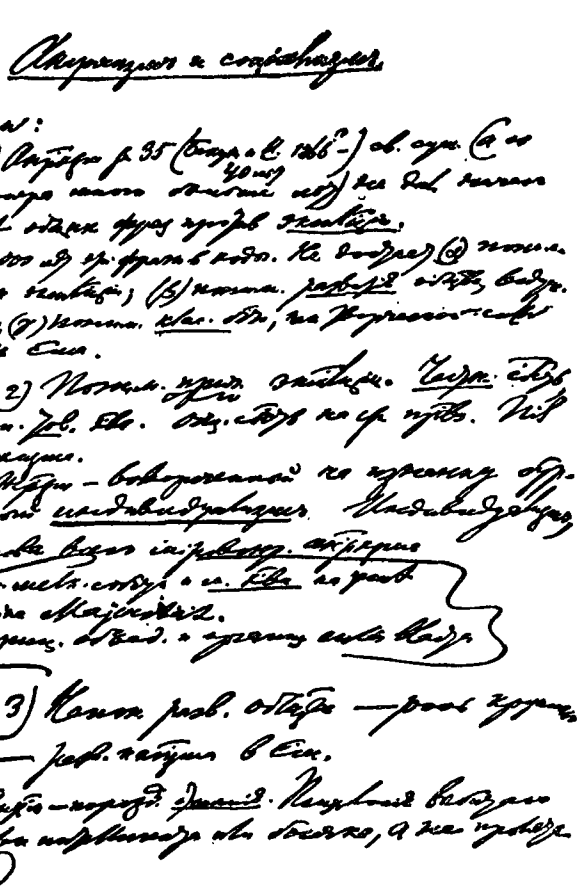

Lenin „Anarchizmus és szocializmus" c. téziseinek első kézirati oldala. — 1901

Kisebbítve

tár, hanem az élet rendes kerékvágásából kizökkent intellektuel vagy deklasszált elem pszichológiája.)

4) Nem érti a proletariátus *osztály*harcát.

A politika együgyű tagadása a burzsoá társadalomban.

Nem érti a munkások szervezkedésének és nevelésének szerepét.

Egyoldalú, összefüggésükből kiragadott eszközökből kotyvasztott csodaszerek.

5) Európa legújabb történelmében mit adott az anarchizmus, amely valaha uralkodó volt a latin országokban?

— Nincs egyetlen tantétele, nincs forradalmi tanítása, nincs elmélete.

— Szétforgácsolta a munkásmozgalmat.

— Teljes csődöt mondott a forradalmi mozgalom gyakorlatában (proudhonizmus 1871, bakunizmus 1873).

— A politika tagadásának ürügyével a munkásosztályt alárendelte a *burzsoá* politikának.

A megírás ideje: 1901.

Először megjelent: „Proletarszkaja Revoljucija" 7. sz. 1936.

AZ ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉSRŐL

Mint mindig, lapjaink ezúttal is közzétették a pénzügyminiszter leghűségesebb alattvalói jelentését az 1902. évi állami bevételekről és kiadásokról. Mint mindig, a miniszter állítása szerint ezúttal is minden rendben van: „a pénzügyek állapota teljesen kedvező", a költségvetés „változatlanul egyensúlyban van", „a vasútügyek továbbra is sikeresen fejlődnek", sőt „a népjólét is állandóan emelkedik"! Nem csoda, hogy minálunk minden fontosságuk ellenére is oly kevéssé érdeklődnek az államháztartás kérdései iránt; az érdeklődést tompítja a kötelező hivatali tömjénezés, mindenki tudja, hogy a papír mindent eltűr, hogy a publikumot „úgysem" „méltóztatnak beengedni" a hivatalos pénzügyi bűvészkedés kulisszái mögé.

Ezúttal azonban különösen feltűnő a következő körülmény: a bűvész szokott ügyességével üres kezét mutatja a közönségnek, majd meglóbálja és egymásután aranypénzeket varázsol elő. A közönség tapsol. A bűvész azonban ennek ellenére nagybuzgón védekezni kezd, és csaknem könnyeit hullatva bizonygatja, hogy ő nem szélhámoskodik, hogy nincs deficit, hogy kevesebb az adósság, mint a vagyon. Az orosz közönség annyira fegyelmezett a hivatalos helyen való illedelmes viselkedés dolgában, hogy kívülről nézve a dolgokat valahogyan kellemetlenül érzi magát, és csak egy-két ember morogja magában azt a francia közmondást, hogy „aki védekezik, az vádolja magát".

Nézzük, hogyan „védekezik" a mi Vitténk. A majdnem kétmilliárd rubelnyi (1 946 millió) óriási kiadást csak úgy tudja teljesen fedezni, ha 144 milliót vesz az államkincs-

tár híres „szabad készletéből", a szabad készletet pedig a mult évi 127 millió rubelnyi 4%-os kölcsönnel pótolja (az egész kölcsön összege 148 millió rubel volt, de 21 milliót még nem kaptak meg). Szóval kölcsönnel fedezi a deficitet? — Szó sincs róla, mondja a mágus, „a kölcsönt korántsem azért vettük fel, hogy fedezzük a költségvetésben előre nem látott kiadásokat", hiszen e kiadások fedezése után 114 millió rubel „teljesen szabad" maradt, hanem új vasutakat akarunk építeni. — Nagyon helyes, Vitte úr! De először ezzel nem cáfolja meg a deficitet, mert még a „teljesen szabad" 114 millió rubellel sem lehet fedezni 144 millió rubel kiadást. Másodszor, a (114 millió rubel) szabad készlethez hozzácsapták azt a 63 millió rubelt is, amellyel az 1901. évi rendes bevételek meghaladták a költségvetési előirányzatot, és sajtónk már régóta beszél róla, hogy ön *mesterségesen csökkenti* a költségvetés bevételi előirányzatát, hogy fiktíven felfújja a „szabad készletet" és állandóan növelje az adókat. Így a mult évben emelték a bélyegilletékeket (új bélyegilletékskála), a kincstári vodka árát vedrenként* 7 rubelről 7 rubel 60 kopekre emelték, tovább emelték a vámokat (a vámemelés 1900-ban történt — állítólag „ideiglenesen" — a kínai háborúval kapcsolatban) stb. Harmadszor, ön a vasutak „kultúrszerepének" magasztalása közben szerényen hallgat arról a tisztán orosz és egyáltalában nem kultúrszokásról, hogy a vasútépítkezéseknél *megrabolják a kincstárt* (arról már nem is szólva, hogy a vasútépítő vállalkozók hajmeresztően kizsákmányolják a munkásokat és az éhező parasztokat!). Például egy orosz lap nemrégiben közölte, hogy a szibériai vasútépítés költségeit eredetileg 350 millió rubelben állapították meg, de a valóságban máris **780** millió rubelt költöttek, s az összes költségek valószínűleg meg fogják haladni az *egymilliárdot* (hogy milyen rablás folyt a szibériai vasútépítésnél, arról az „Iszkra" már közölt egyet-mást; lásd 2. sz.). Vitte úr hiány nélkül, helyesen számítja ki a bevételeket, de próbáljon számot adni *a kiadások valóságos összegéről!*

Azután azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy az

* Orosz űrmérték, kb. 10 liter. — *Szerk.*

1902-es vasútépítkezés oka részint „békeszerető" kormányunk háborús célja volt (az óriási, több mint 1 000 versztes Bologoje—Szedleci vasútvonal), részint pedig az, hogy feltétlenül „segíteni" kell valamivel ezen az elnyomott iparon, melyben az Állami Bank közvetlenül érdekelt. Az Állami Bank nemcsak bőkezű kölcsönöket nyujtott a különböző, tönk szélén álló vállalatoknak, hanem számos ilyen vállalatot ténylegesen maga vett a kezébe. Az iparvállalatok csődje állami csőddel fenyegetett! Végül azt se feledjük el, hogy a „zseniális" Vitte minisztersége alatt állandóan növekszik a kölcsönök összege és az adók mértéke, noha a takarékpénztárak minden tőkéjét teljes egészében az államhitel támogatására fordítják. Pedig ez a tőke már meghaladta a 800 millió rubelt. Ha mindezt figyelembe veszik, önök is megértik, hogy Vitte rablógazdálkodást űz, hogy az önkényuralom lassan, de biztosan a csőd felé halad, mert elvégre nem lehet vég nélkül emelni az adókat, és a francia burzsoázia sem fog mindig segíteni az orosz cáron.

Vitte olyan érvekkel védekezik az államadósság növekedésének vádja ellen, hogy csak kacagni lehet rajtuk. Összeveti az adósságot a „vagyonnal", az 1892-es és 1902-es államkölcsönök összegét a kincstári vasutak 1892-es és 1902-es értékével, és az eredmény: a „tiszta" adósság csökkenése. De hiszen nekünk még más vagyonunk is van: vannak „erődeink és hadihajóink" (biz'isten ez áll a jelentésben!), kikötőink és állami gyáraink, szolgáltatási követeléseink és erdőségeink. — Nagyszerű, Vitte úr! Dehát nem veszi észre, hogy ön ahhoz a kereskedőhöz hasonlít, akit csőd miatt bíróság elé állítanak és igazolni kezdi magát azok előtt, akik le akarják foglalni a vagyonát? Hiszen amíg a vállalat valóban megingathatatlan és szilárd, senkinek sem fog eszébe jutni, hogy a kölcsönökre külön biztosítékot követeljen. Hiszen senki sem vonja kétségbe, hogy az orosz népnek nagy „vagyona" van, de minél nagyobb ez a vagyon, annál bűnösebbek azok, akik e bőséges vagyon ellenére csak egyre növekvő kölcsönök és az adók emelése segítségével tudnak gazdálkodni. Hiszen ön csak azt bizonyítja, hogy a népnek mielőbb el kell kergetnie a vagyonával rendelkező rablókat. Való-

ban, az európai országok közül eddig csak Törökország hivatkozott arra, hogy külön államvagyon szolgál az államkölcsönök biztosítékául. És ennek a hivatkozásnak természetesen az volt az eredménye, hogy *a külföldi hitelezők ellenőrzésük alá vették* azt a vagyont, amelynek kölcsönadott pénzük visszatérítését kellett biztosítania. Az „orosz nagyhatalom" gazdasága Rotschild és Bleichröder megbízottainak ellenőrzése alatt, — Vitte úr, ön valóban ragyogó perspektívát tár elénk!*

Arról már nincs is mit beszélnünk, hogy erődöket és hadihajókat egyetlen bankár sem fogad el zálogul, hogy ez nem plusz, hanem mínusz nemzetgazdaságunkban. De a vasutak is csak akkor szolgálhatnak biztosítékul, ha jövedelmezőek. Vitte jelentéséből azonban megtudjuk, hogy egészen a legutóbbi időkig az összes orosz vasutakra ráfizettünk. Csak 1900-ban fedezték a szibériai vasutak deficitjüket és „kisebb tiszta nyereség" is mutatkozott, de olyan kicsiny, hogy Vitte szerényen hallgat összegéről. Hallgat arról is, hogy 1901 két első harmadában Európai-Oroszország vasútainak bevétele csökkent a válság miatt. Milyen volna vasútgazdaságunk mérlege, ha nemcsak az építési költségek kincstárilag kimutatott összegét, hanem az építésnél ellopott valóságos pénzösszegeket is összeszámolnák? Nem ideje-e már, hogy ezt a valóban értékes vagyont megbízhatóbb kezekre bízzuk?

Az ipari válságról Vitte természetesen nagyon megnyugtató hangon beszél: a „fennakadás" „kétségtelenül nem fogja érinteni az általános ipari eredményeket és bizonyos idő multán valószínűleg (!!) elkövetkezik az ipari megélénkülés újabb időszaka". Jó vigasztalás a munkásosztály milliói számára, akik annyit szenvednek a munkanélküliség és a kereset megcsappanása miatt! Az állami kiadások tételei között hiába keresnők a nyomát

* Vitte maga is észrevette, milyen ügyetlenül érvel a „vagyonnal", s ezért jelentése másik részében azzal igyekszik „helyrehozni" a hibát, hogy kijelenti: az államvagyon értéknövekedésének „az orosz kincstári kötelezettségek szempontjából nincsen különös jelentősége, mert Oroszország hitele nem szorul külön biztosítékokra". No persze! De e különös biztosítékok részletes felsorolása mégis megmaradt — minden eshetőségre!

annak, hogy hány milliót és tízmilliót dobott ki a kincstár a válság miatt „szenvedő" ipari vállalatok közvetlen és közvetett támogatására. Pedig hogy itt óriási összegekkel dobálóztak, az megítélhető abból az újságokban is közölt tényből, hogy az Állami Bank által 1899 január 1-től 1901 január 1-ig nyujtott kölcsönök összege 250 millióról 449 millió rubelre, az ipari kölcsönök összege pedig 8,7 millióról 38,8 millió rubelre emelkedett. Sőt még az ipari kölcsönökből eredő 4 millió rubeles veszteség sem okozott fejtörést a kincstárnak. A munkásokat pedig, akik nem a pénztárcájuk tartalmát, hanem életüket és a keresetükből élő milliók életét áldozták fel az „ipari eredmények" oltárán, a kincstár azzal segítette, hogy „ingyen", ezrével toloncolta ki őket az ipari városokból az éhező falvakba!

Az „éhínség" szót Vitte egyáltalán nem használja, s azt ígéri jelentésében, hogy „a rossz termés súlyos következményeit... a rászorulók bőkezű támogatásával fogják enyhíteni". Ez a bőkezű támogatás, saját állítása szerint, **20** millió rubellel egyenlő, mikor az elmaradt termés értékét **250** millió rubelre becsülik (igen alacsony áron, pudonként 50 kopeket számítva, de a jótermésű évekkel hasonlítva össze). Ez aztán igazán „bőkezű" támogatás, nemde? Sőt tegyük fel, hogy az elmaradt termésnek csak a fele esik a szegényparasztságra — még ebben az esetben sem jellemeztük eléggé az orosz kormány zsugoriságát, amikor azt írtuk (Szipjagin körrendeletéről, lásd „Iszkra", 9. sz.)*, hogy a kormány a szükséges kölcsönnek csak az *ötödrészét* adja. Az orosz cár bőkezű, de nem akkor, ha a muzsikon kellene segíteni, hanem akkor, amikor rendőri rendszabályokat foganatosít azokkal szemben, akik igazán segíteni akartak az éhezőkön. Bőkezűen dobálja a milliókat arra is, hogy minél zsírosabb falatot ragadjon el Kínától. Két év alatt — jelenti Vitte — a rendkívüli kiadásokból **80** *millió rubelt* és *„azonfelül a rendes költségvetésből* is igen jelentékeny összegeket költöttek" a kínai háborúra. Összesen tehát valószínűleg *100 millió rubelt*, ha ugyan nem többet! Viszont a munkanélküli munkás és az éhező

* Lásd ebben a kötetben 235—242. old. — *Szerk.*

muzsik azzal vigasztalhatja magát, hogy bizonyára miénk lesz Mandzsúria...

Helyszűke miatt csak röviden érinthetjük a jelentés többi részét. Vitte az ellen a vád ellen is védekezik, hogy szűkre szabja a közoktatási kiadásokat; e minisztérium 36 millió rubeles költségelőirányzatához hozzáadja más minisztériumok oktatásügyi kiadásait és az összeget 75 millió rubelre „srófolja fel". De egész Oroszországot tekintve még ez a (kétes) összeg is nagyon nyomorúságos, öt százaléka sincs az egész költségvetésnek. — Azt a körülményt, hogy „állami költségvetésünk főleg a közvetett adórendszeren épül fel", Vitte előnynek tekinti és az elcsépelt burzsoá érveket szajkózza, hogy „ilymódon a közvetett adók alá eső cikkek fogyasztása összhangba hozható a jólét fokával". Valójában pedig, mint tudjuk, a közvetett adók rendkívül igazságtalanok, mivel a tömegfogyasztási cikkeket terhelik. A közvetett adórendszer egész súlyával a szegénység vállára nehezedik, a gazdagokat viszont kiváltságban részesíti. Minél szegényebb az ember, jövedelmének annál nagyobb részét adja oda az államnak közvetett adók formájában. A kisvagyonú és nincstelen tömegek az egész lakosság $^{9}/_{10}$-ét alkotják, a közvetett adók alá eső összes termékek $^{9}/_{10}$-ét fogyasztják és a közvetett adók egész összegének $^{9}/_{10}$-ét fizetik, viszont az egész nemzeti jövedelemnek csak két-háromtizedét kapják.

Befejezésül még egy érdekes „csekélység". Mely kiadások emelkedtek leginkább 1901-től 1902-ig? Az összes kiadások 1 788 millió rubelről 1 946 millió rubelre, vagyis nem egészen $^{1}/_{10}$-del emelkedtek. De *két* tétel *majdnem negyedével* növekedett: „a cári család tagjainak ellátási költségei" 9,8 millió rubelről 12,8 millió rubelre és... „a külön csendőrhadtest fenntartási költségei" 3,96 millió rubelről 4,94 millió rubelre emelkedtek. Ez a válasz arra a kérdésre, hogy melyek „az orosz nép legégetőbb szükségletei"? És milyen megható a cár és a csendőrök „szoros egysége"!

„Iszkra" 15. sz.
1902 január 15.

POLITIKAI AGITÁCIÓ ÉS „OSZTÁLYSZEMPONT"

Kezdjük egy példával.

Olvasóink valószínűleg emlékeznek még arra, hogy milyen lármát csaptak M. A. Sztahovics, Orel-kormányzósági nemesi marsall beszéde miatt, aki a misszionáriusok kongresszusán a *lelkiismereti szabadság* törvényes elismerését követelte. A konzervatív sajtó, élén a „Moszkovszkije Vedomosztyi"-val, valósággal tombol, nem talál elég szót Sztahovics úr szidalmazására, csaknem hazaárulással vádolja az összes oreli nemeseket, akik újra Sztahovics urat választották meg marsalljuknak. Ez a választás valóban tanulságos jelenség, bizonyos fokig tüntető jellegű, a rendőri önkény és garázdálkodás ellen irányuló nemesi tüntetés kifejezője.

Sztahovics — mondja a „Moszkovszkije Vedomosztyi" — „nem annyira nemesi marsall, mint inkább Misa Sztahovics, a vidám cimbora, a társaság lelke, kellemes társalgó . . ." (1901. 348. sz.). Annál rosszabb, urak, önökre nézve, akik a bunkót védelmezik. Ha már az ilyen vidám földbirtokosok is lelkiismereti szabadságról beszélnek, akkor ez azt jelenti, hogy valóban se szeri, se száma azoknak az aljasságoknak, amelyeket papjaink és rendőreink művelnek. — „. . . Mi köze a Sztahovics urakat szülő és a Sztahovics uraknak tapsoló, könnyelmű «intellektuel» tömegnek a mi szentségünkhöz, pravoszláv hitünkhöz és a hithez való szent viszonyunkhoz? . . " Megint csak azt mondhatjuk: annál rosszabb, urak, önökre nézve, akik az önkényuralmat, a pravoszláv hitet, a népiséget védelmezik. Nagyszerű lehet a mi rendőri önkényuralmunk rendszere, ha még a vallást is annyira áthatotta a dutyi

szelleme, hogy „a Sztahovicsok“ (akiknek nincs szilárd meggyőződésük vallási kérdésekben, de — mint alább látni fogjuk — érdekük, hogy a vallás fennmaradjon) teljesen közömbösek e hírhedt „népi“ szentség iránt (ha ugyan nem gyűlölik azt)! —... „Hitünket tévelygésnek nevezik!! Kigúnyolnak bennünket, mert «tévelygésünkben» félünk a bűntől és kerüljük a bűnt, mert zokszó nélkül teljesítjük kötelességünket, bármilyen súlyos is az, mert erőt és frisseséget merítünk e «tévelygésből», hogy elviselhessük a bánatot és nélkülözéseket, mert távol áll tőlünk a büszkeség, ha sikereink vannak és boldogok vagyunk ...“ No lám, ez a dolog veleje! Azért olyan drága a pravoszláv hit szentsége, mert arra tanítja az embert, hogy „zokszó nélkül“ viselje el a bánatot! Csakugyan hasznos dolog ez a szentség az uralkodó osztályok számára! Ha olyan a társadalom berendezése, hogy egy elenyésző kisebbség élvezi a gazdagságot és a hatalmat, a tömegek pedig állandóan „nélkülöznek“, és „súlyos kötelezettségek“ nehezednek rájuk, akkor egészen természetes, hogy a kizsákmányolók rokonszenveznek a vallással, amely azt tanítja, hogy az állítólagos földöntúli paradicsomért „zokszó nélkül“ kell tűrni a földi poklot. A „Moszkovszkije Vedomosztyi“ a buzgalom hevében itt-ott elszólja magát. Annyira elszólta magát, hogy *akaratlanul is igazat mondott.* Hallgassák csak tovább: „... Még csak nem is sejtik, hogy ők, a Sztahovics urak, épp ennek a «tévelygésnek» köszönhetik, hogy jóllakhatnak, nyugodtan alhatnak és vidáman élhetnek.“

Szent igaz! Pontosan így van, a Sztahovicsok is, az Oblomovok is, kapitalistáink is, akik a tömegek munkájából élnek, és maga a „Moszkovszkije Vedomosztyi“ is azért „alhat nyugodtan“, mert a néptömegekben rendkívül elterjedt a vallási „tévelygés“. És minél felvilágosultabb lesz a nép, minél inkább kiszorítja a szocialista öntudat a vallási előítéleteket, annál közelebb lesz a proletariátus győzelme, amely az összes elnyomott osztályokat megszabadítja a mai társadalomban rájuk nehezedő igától.

De a „Moszkovszkije Vedomosztyi“, miután egy pontban elszólta magát, igen olcsón szabadult egy másik érdekes kérdéstől. A lap nyilvánvalóan téved, ha azt hiszi,

hogy a Sztahovicsok „nem is sejtik" a vallás jelentőségét és csak „könnyelműségből" követelnek liberális reformokat. Nagyon gyerekes és naiv magyarázata ez egy ellenséges politikai irányzatnak! És hogy Sztahovics úr az adott esetben egy egész liberális irányzat szószólója lett, azt legjobban maga a „Moszkovszkije Vedomosztyi" bizonyította be, különben miért kellett valóságos hadjáratot indítania *egy* beszéd ellen? miért kellett Sztahovics*okról*, „intellektuel tömegekről" beszélni, nempedig magáról Sztahovicsról?

A „Moszkovszkije Vedomosztyi" tévedése természetesen önző tévedés. A „Moszkovszkije Vedomosztyi" magától értetődően inkább nem kívánja, semmint nem tudja alkalmazni az osztályszempontot a gyűlöletes liberalizmus elemzésére. Arról, hogy nem kívánja, nincs mit beszélni. De az, hogy nem tudja alkalmazni, általános jelentőségű nagy probléma számunkra, mert igen sok forradalmár és szocialista szenved ebben a hibában. Ez a hibájuk az „Iszkra" 12. számában közölt levél íróinak is, akik azzal vádolnak bennünket, hogy feladtuk az „osztályszempontot", mert lapunkban igyekszünk figyelemmel kísérni a liberálisok elégedetlenségének és tiltakozásának minden megnyilvánulását; ezt a hibát követik el a „Proletárharc"[83] és a „Szociáldemokrata Könyvtár"-ban[84] megjelent egyikmásik brosúra szerzői is, akik azt képzelik, hogy a mi önkényuralmi rendszerünk a burzsoázia önkényuralma; ez a hibájuk a Martinovoknak is, akik arra szólítanak bennünket, hogy az önkényuralom ellen indított, mindenre kiterjedő leleplező kampány (vagyis a legszélesebbkörű politikai agitáció) helyett főleg gazdasági reformokért harcoljunk (adjunk valami „pozitívumot" a munkásosztálynak, a munkásosztály nevében „követeljünk" „konkrét", „bizonyos kézzelfogható eredményekkel kecsegtető" törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket); ez a hibájuk a Nagyezsgyineknek is, akik a statisztikus-konfliktusokról írt tudósításainkkal kapcsolatban értetlenül kérdik: „szent isten, csak nem a zemsztvo képviselőinek írják ezt a lapot?"

Ezek a szocialisták mindannyian megfeledkeznek arról, hogy az önkényuralom érdekei a vagyonos osztályok-

nak csak bizonyos érdekeivel és csak bizonyos körülmények között, és emellett gyakran nem is az összes vagyonos osztályok minden rétegének, hanem csak egyes rétegeinek érdekeivel esnek egybe. A burzsoázia más rétegeinek érdekei, úgyszintén az *egész* burzsoáziának, általában a kapitalizmus egész fejlődésének tágabb értelemben vett érdekei szükségszerűen létrehozzák az önkényuralom liberális ellenzékét. Például az önkényuralom biztosítja a burzsoázia számára, hogy a legdurvább kizsákmányolási formákat alkalmazhassa, de másfelől ezer és ezer akadályt gördít a termelőerők nagyarányú fejlődése és a műveltség terjedése elé, amivel nemcsak a kispolgárságot, hanem olykor a nagyburzsoáziát is maga ellen ingerli; az önkényuralom védelmet biztosít (?) a burzsoázia számára a szocializmus ellen, de másfelől ez a védelem a lakosság jogfosztottsága folytán szükségszerűen olyan rendőri garázdálkodássá fajul, hogy az mindenkit felháborít. Hogy mi az eredménye ezeknek az ellentétes tendenciáknak, milyen a konzervatív és a liberális hangulat vagy irányzat kölcsönös viszonya a burzsoázia körében az adott pillanatban, azt nem lehet egy-két általános tételből levezetni, ez a mostani társadalmi és politikai helyzet valamennyi sajátosságától függ. Hogy ezt meghatározhassuk, részleteiben kell ismernünk ezt a helyzetet, figyelemmel kell kísérnünk minden társadalmi réteg mindennemű összeütközését a kormánnyal. Éppen az „osztályszempontból" *megengedhetetlen*, hogy egy szociáldemokrata közömbösen nézze a „Sztahovicsok" elégedetlenkedését és tiltakozásait.

Az említett szocialisták viszont elmélkedéseikkel és tevékenységükkel azt bizonyítják, hogy nem törődnek a liberalizmussal, s ezzel elárulják, hogy nem értik a „Kommunista Kiáltvány"-nak, a nemzetközi szociáldemokrácia „evangéliumának" alaptételeit. Emlékezzenek csak vissza például a „Kommunista Kiáltvány"-nak azokra a szavaira, hogy a burzsoázia a hatalomért vívott harcával, egyes rétegeinek és csoportjainak összeütközésével stb. maga nyujt anyagot a proletariátus politikai neveléséhez[85]. A proletariátus csak a politikailag szabad országokban jut hozzá magától ehhez az anyaghoz (és ott is csak részben). A rabszolga Oroszországban azonban nekünk,

szociáldemokratáknak aktív munkát kell kifejtenünk, hogy a munkásosztályhoz elvigyük ezt az „anyagot", vagyis *vállalnunk* kell az önkényuralom elleni mindenre kiterjedő politikai agitáció, az egész nép leleplező kampányának feladatát. És ez a feladat különösen fontos a politikai erjedés időszakaiban. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a proletariátus a forradalmi nevelés szempontjából többet tanulhat a politikai felélénkülés egy esztendeje alatt, mint a szélcsend néhány esztendejében. Ezért különösen káros az említett szocialistáknak az a tendenciája, hogy tudatosan vagy öntudatlanul *szűkítsék* a politikai agitáció terjedelmét és tartalmát.

Továbbá, emlékezzenek csak vissza azokra a szavakra, hogy a kommunistáknak támogatniok kell *minden* olyan forradalmi mozgalmat, amely a fennálló rend ellen irányul. Ezeket a szavakat gyakran túlságosan szűken értelmezik, nem terjesztik ki a liberális ellenzék támogatására. De nem szabad elfeledni, hogy vannak korszakok, amikor a haladó társadalmi érdekek talaján a kormánnyal való minden összeütközés, bármilyen kis jelentőségű legyen is önmagában, bizonyos feltételek mellett *(a mi támogatásunk pedig egyike ezeknek a feltételeknek)* általános tűzvésszé fejlődhet. Elegendő arra emlékeztetnünk, mekkora társadalmi mozgalommá fejlődött Oroszországban a diákok és a kormány összeütközése az akadémiai követelések talaján[86], vagy Franciaországban a haladó elemek és a katonai klikk összeütközése egy hamisítványokra alapozott bírósági ügy talaján[87]. Ezért közvetlen kötelességünk, hogy minden liberális és demokratikus tiltakozást megmagyarázzunk a proletariátusnak, hogy kiszélesítsük és a munkások aktív részvételével támogassuk, akár a zemsztvo-képviselők és a belügyminisztérium, akár a nemesek és a pravoszláv rendőregyház, akár a statisztikusok és a basáskodó kiskirályok, a parasztok és a „kerületiek", a szekták hívei és a csendőrség stb. stb. közötti összeütközésekből ered. Aki az orrát fintorgatja egyes összeütközések siralmas volta miatt, vagy mert „reménytelenek" azok a kísérletek, hogy az összeütközéseket általános tűzvésszé fejlesszék, az nem érti, hogy éppen a mindenre kiterjedő politikai agitáció az a gyujtópont, amelyben a proletariátus poli-

tikai nevelésének életbevágó érdekei az egész társadalmi fejlődésnek és az egész népnek, a nép összes demokratikus elemeinek életbevágó érdekeivel találkoznak. Közvetlen kötelességünk, hogy beavatkozzunk minden liberális kérdésbe, ezzel kapcsolatban meghatározzuk saját, szociáldemokrata álláspontunkat, megtegyünk mindent, hogy a proletariátus aktívan résztvegyen ennek a kérdésnek eldöntésében és kikényszerítse, hogy érdekeinek megfelelő módon döntsék el azt. Aki húzódozik az ilyen beavatkozástól, az valójában (bármilyen szándék vezesse is) kapitulál a liberalizmus előtt, átadja neki a munkások politikai nevelésének ügyét, s a politikai harc vezetését olyan elemeknek engedi át, akik végeredményben a burzsoá demokrácia vezérei.

A szociáldemokrata mozgalom osztályjellegének nem abban kell megnyilvánulnia, hogy feladatainkat a „tisztán munkás"-mozgalom közvetlen és legközelebbi szükségleteire korlátozzuk, hanem abban, hogy vezetjük a mai társadalom egyetlen valóban forradalmi osztályának, a proletariátusnak a nagy felszabadító harcát e harc minden területén és minden megnyilvánulásában. A szociáldemokráciának mindenkor és törhetetlenül ki kell terjesztenie a munkásmozgalom befolyását a mai társadalmi és politikai élet minden területére. Nemcsak a munkások gazdasági harcát kell vezetnie, hanem a proletariátus politikai harcát is; egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztenie végcélunkat, állandóan propagálnia kell a proletár ideológiát — a tudományos szocializmus tanítását, vagyis a marxizmust, meg kell óvnia a hamisításoktól és tovább kell fejlesztenie. Szüntelenül harcolnunk kell minden burzsoá ideológia ellen, bármilyen divatos és csillogó köntösben jelenjék is meg. Az előbb említett szocialisták azért és annyiban is eltérnek az „osztály"-szemponttól, amennyiben nem törődnek a „marxizmus kritikája" elleni harc feladatával. Csak a vakok nem látják, hogy ez a „kritika" éppen azért honosodott meg Oroszországban oly feltűnő gyorsasággal, és éppen azért kapta fel oly nagy diadallal az orosz liberális ujságírás, mert ez a „kritika" az Oroszországban kialakuló burzsoá (most már tudatosan burzsoá) demokrácia egyik eleme.

Ami különösen a politikai harcot illeti, éppen az „osztályszempont" követeli meg, hogy a proletariátus minden demokratikus mozgalmat *előrelökjön*. A munkásdemokrácia politikai követelései tekintetében nem elvileg, hanem csak követelései mértékében különbözik a burzsoá demokráciától. A gazdasági felszabadulásért, a szocialista forradalomért vívott harcban a proletariátus elvileg más alapon áll és egyedül áll (a kistermelő csak annyiban segíti, amennyiben átmegy vagy átmenni készül a proletariátus soraiba). De a politikai felszabadulásért folyó harcban sok szövetségesünk van, és megengedhetetlen, hogy ne törődjünk velük. Amíg azonban a burzsoá demokráciához tartozó szövetségeseink, liberális reformokért küzdve, mindig vissza-visszatekintgetnek és igyekeznek úgy intézni a dolgot, hogy mint azelőtt, most is „jóllakhassanak, nyugodtan alhassanak és vidáman élhessenek" mások rovására, a proletariátus véges-végig hátratekintés nélkül halad előre. Amikor holmi R. N. Sz. urak (a Vitte feljegyzéséhez írt előszó szerzője) alkudozni fognak a kormánnyal a hatalommal felruházott zemsztvo jogairól vagy az alkotmányról, mi a demokratikus köztársaságért fogunk harcolni. Csak azt ne feledjük el, hogy ahhoz, hogy másokat előretoljunk, szüntelenül a vállukon kell tartani a kezünket. A proletariátus pártjának értenie kell ahhoz, hogy éppen abban a pillanatban kapjon el minden liberálist, amikor rászánta magát, hogy egy arasszal előbbre megy, és kényszerítse arra, hogy egy egész méterrel haladjon előre. Ha pedig vonakodik, nélküle és rajta keresztül megyünk előre.

„Iszkra" 16. sz.
1902 február 1.

VÁLASZ „EGY OLVASÓNAK"

Szerkesztőségünk a következő levelet kapta:

„Az «Iszkra» (ha nem tévedek, a 13. számában) az agitáció kérdését érintve ellenezte a politikai tárgyú agitációs röpirodalmat (két-három oldalas brosúrákat). A szerkesztőség véleménye szerint az ilyen irodalom egészen jól pótolható ujságokkal. Az ujság természetesen jó dolog. Ezt senki sem vitatja. De pótolhatók-e ujságokkal az olyan röplapok, amelyeknek az a speciális rendeltetésük, hogy széles körben terjesszék a tömegek között? A szerkesztőség már kapott egy levelet Oroszországból, amelyben munkásagitátorok egy csoportja mond véleményt erről a kérdésről. Az «Iszkra» válasza erre a levélre nyilvánvaló félreértés. Az agitáció kérdése most ugyanolyan fontos, mint a tüntetések kérdése. Ezért kívánatos, hogy a szerkesztőség újra felvesse ezt a kérdést és ezúttal figyelmesebben foglalkozzék vele.

Egy olvasó."

Aki nem sajnálja a fáradságot, hogy ezzel a levéllel egyidejűleg elolvassa a „Délvidéki munkásoknak" az „Iszkra" 13. számában* adott válaszunkat, az könnyen meggyőződhet róla, hogy éppen a levél írója az, aki nyilvánvalóan félreértette a dolgot. Szó sem volt arról, hogy az „Iszkra" ellenezte volna az „agitációs röpirodalmat"; még csak eszébe sem jutott senkinek, hogy a „röplapokat" ujsággal „pótolja". A levél írója nem vette észre, hogy a kiáltványok is röplapok. A „Délvidéki munkások" és az „Iszkra" tökéletesen egyetértettek abban, hogy az olyanfajta irodalom, mint a kiáltvány, *semmivel sem pótolható* és mindig *feltétlenül szükség lesz rá.* De abban is egyetértettek, hogy az effajta irodalom *nem elegendő.* Ha egyet-

* Lásd ebben a kötetben 336—337. old. — *Szerk.*

értünk abban, hogy a munkásoknak nem elegendő a jó táplálék s azt mondjuk, hogy jó lakásra is szükségük van, akkor ez bizonyára nem jelenti azt, hogy „ellene" vagyunk a jó tápláléknak. Az a kérdés, melyik a magasabbrendű *agitációs* irodalom? Amikor a „Délvidéki munkások" felvetették ezt a kérdést, *egy árva szót sem szóltak* az ujságról. Persze lehetséges, hogy hallgatásuk a helyi viszonyoktól függött, és anélkül hogy levelezőinkkel „vitatkozni" akartunk volna, természetszerűen emlékeztetnünk kellett őket arra, hogy a proletariátusnak is meg kell teremtenie a maga lapját, mint ahogy a lakosság más osztályai már meg is tették, s hogy a szétforgácsolt munka egymagában nem elegendő, hanem mindenütt rendszeresen, aktívan, vállvetve kell dolgozni egy forradalmi lap érdekében.

Ami pedig a „3—4 oldalas brosúrákat" illeti, ezeket *korántsem „elleneztük"*, hanem csak kétségbevontuk annak a tervnek a praktikus voltát, hogy ezekből a brosúrákból *rendszeres* irodalmat teremtsünk, amelyet „egyidejűleg egész Oroszországban" terjesztenének. Ezek a 3—4 oldalas brosúrák lényegileg szintén kiáltványok lennének. Oroszország minden részéből sok-sok igen jó és könnyen érthető diák- és munkáskiáltványt kapunk, de még ezeknek a terjedelme is kis formátumban 6—8 oldal. Egy valóban *népszerű* brosúra pedig, amely valamely külön kérdést még az egészen tanulatlan munkásnak is meg tud *magyarázni*, bizonyára sokkal nagyobb terjedelmű lesz, és nem lesz lehetőség arra, de meg (mivel nem ideiglenes jelentőségű) nem is lesz szükséges, hogy „egyidejűleg egész Oroszországban" terjesszék. Teljes mértékben elismerjük a politikai irodalom minden fajtáját, régit és újat egyaránt, csak valóban jó politikai irodalom legyen, de ugyanakkor azt tanácsolnánk, hogy ne a röplapok és a népszerű brosúrák között álló közbülső típus kigondolásán törjék a fejüket, hanem olyan forradalmi sajtószerven munkálkodjanak, amely *tényleg* megérdemli, hogy időszaki (vagyis havonként nem egyszer, hanem legalább kétszer-négyszer megjelenő) és *országos* lapnak nevezzék.

„Iszkra" 16. sz.
1902 február 1.

MI A TEENDŐ?

MOZGALMUNK ÉGETŐ KÉRDÉSEI[88]

„... A pártharc erőt és elevenséget ad a pártnak, a párt gyengeségének legfőbb bizonyítéka az elmosódottság és az élesen kiütköző ellentétek tompítása; a párt erősödik azzal, hogy megtisztítja magát ...“

(Lassalle Marxhoz írt 1852 június 24-i leveléből.)

A megírás ideje:
1901 ősze—1902 februárja.
Először 1902 márciusában jelent meg, külön könyv alakjában.

Что дѣлать?

Наболѣвшіе вопросы нашего движенія

Н. ЛЕНИНА.

„...Партійная борьба придастъ партіи силу и жизненность, величайшимъ доказательствомъ слабости партіи является ея расплывчатость и притупленіе рѣзко обозначенныхъ границъ, партія укрѣпляется тѣмъ, что очищаетъ себя"... (Изъ письма Лассаля къ Марксу отъ 24 іюня 1852 г.).

Цѣна 1 руб.
Preis 2 Mark = 2.50 Francs.

STUTTGART
Verlag von J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)
1902

Lenin „Mi a teendő?" c. művének borítólapja. — 1902
Kisebbítve

ELŐSZÓ

Ezt a brosúrát a szerző eredeti terve szerint a „Mivel kezdjük?" c. cikkben („Iszkra" 4. sz. 1901 május)* felvetett gondolatok részletes kifejtésének kellett volna szentelni. S mindenekelőtt bocsánatot kell kérnünk az olvasótól az ott tett (és sok levélre és kérdésre adott válaszban megismételt) ígéret késői beváltásáért. Ennek a késedelemnek az volt az egyik oka, hogy a mult (1901) év júniusában kísérletet tettek valamennyi külföldi szociáldemokrata szervezet egyesítésére. Természetesen be kellett várni e kísérlet eredményeit, mert sikere esetén talán valamelyest más szemszögből kellett volna kifejteni az „Iszkra" szervezeti elveit, és a siker mindenesetre reményt nyujtott volna arra, hogy igen hamar véget lehet vetni a két áramlat létezésének az orosz szociáldemokráciában. Mint az olvasó tudja, a kísérlet kudarccal végződött és — mint az alábbiakban igyekszünk bizonyítani — nem is végződhetett másképpen azután, hogy a „Rabocseje Gyelo" 10. számában újra az ökonomizmus felé fordult. Feltétlenül szükségessé vált, hogy erélyesen harcba szálljunk ezzel a szétfolyó és kevéssé határozott, de annál makacsabb irányzattal, amely különböző formákban megújulni képes. Ennek megfelelően a brosúra eredeti terve megváltozott és igen jelentékenyen kibővült.

A brosúra fő témájának a „Mivel kezdjük?" c. cikkben felvetett három kérdésnek kellett volna lennie. Ez a három kérdés: politikai agitációnk jellege és fő tartalma, szervezési feladataink és egy harcos országos szervezet egy-

* Lásd ebben a kötetben 1—13. old. — *Szerk.*

idejűleg és mindenfelől meginduló felépítésének terve. Ezek a kérdések régóta érdeklik a szerzőt, aki már a „Rabocsaja Gazetá"-ban, e lap felújítására irányuló egyik sikertelen kísérlet alkalmából megpróbálkozott e kérdések felvetésével (lásd az V. fejezetet). De az az eredeti szándékunk, hogy a brosúrában csak e három kérdés vizsgálatával foglalkozzunk és nézeteinket lehetőleg pozitív formában, minden vagy majdnem minden vita nélkül fejtsük ki, két okból teljesen megvalósíthatatlannak bizonyult. Egyrészt kitűnt, hogy az ökonomizmus sokkal szívósabb, mint hittük (az ökonomizmus szót tágabb értelmében használjuk, ahogy az „Iszkra" (1901 december havi) 12. számában a „Beszélgetés az ökonomizmus védelmezőivel" c. cikkben kifejtettük, amely mintegy körvonalazta e brosúra vázlatát*). Kétségtelenné vált, hogy e három kérdés megoldásának különböző felfogása nem annyira a részletekben megnyilvánuló nézeteltéréssel, hanem sokkal inkább az orosz szociáldemokrácia két irányzatának szöges ellentétével magyarázható. Másrészt az a körülmény, hogy az ökonomisták nem tudták felérni ésszel, hogy nézeteinknek valóban érvényt szereztünk az „Iszkrá"-ban, félreérthetetlenül megmutatta, hogy gyakran a szó szoros értelmében különböző nyelven beszélünk, hogy ezért *nem tudunk* megegyezni semmiben, ha nem kezdjük ab ovo**, hogy meg kell próbálnunk minél népszerűbben, számos egészen konkrét példával megvilágítva, *rendszeresen „megértetni magunkat" minden* ökonomistával nézeteltéréseink *minden* fontos pontjában. S én elhatároztam, hogy megkísérlem „megértetni magam", bár teljesen tudatában voltam annak, hogy ez erősen felduzzasztja a brosúra terjedelmét és késleltetni fogja megjelenését, de ugyanakkor nem láttam semmi lehetőséget arra, hogy más módon váltsam be a „Mivel kezdjük?" c. cikkben tett ígéretemet. Tehát nemcsak a késedelemért kell bocsánatot kérnem, hanem bocsánatot kell kérnem még a brosúra irodalmi kidolgozásának igen nagy fogyatékosságaiért is: *a legnagyobb sietséggel* kellett dolgoznom,

* Lásd ebben a kötetben 321—329. old. — *Szerk.*
** — a legelején. — *Szerk.*

méghozzá mindenféle egyéb munka okozta megszakításokkal.

A brosúra fő témája változatlanul a fentemlített három kérdés taglalása, de előbb két általánosabb kérdést kellett megvilágítanom: miért van az, hogy egy olyan „ártatlan" és „természetes" jelszó, mint „a kritika szabadsága", valóságos harci jeladás számunkra? miért nem tudunk megegyezni még abban az alapvető kérdésben sem, hogy mi a szociáldemokrácia szerepe az ösztönös tömegmozgalom tekintetében? Továbbá: a politikai agitáció jellegéről és tartalmáról vallott nézetek kifejtése a trade-unionista és a szociáldemokrata politika közötti különbség magyarázatává, a szervezési feladatokról vallott nézetek kifejtése pedig az ökonomistákat kielégítő kontárkodás és a nézetünk szerint nélkülözhetetlen forradalmár-szervezet közötti különbség magyarázatává módosult. Azonkívül ragaszkodom az országos politikai lap „tervéhez", annál is inkább, mivel az ellene felhozott ellenvetések alaptalanok és nem adnak érdemleges választ arra a „Mivel kezdjük?" c. cikkben feltett kérdésre, hogyan foghatnánk hozzá egyidejűleg és mindenfelől a számunkra nélkülözhetetlen szervezet felépítéséhez. Végül a brosúra befejező részében remélhetőleg sikerült kimutatnom, hogy mi minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy elejét vegyük az ökonomistákkal való végleges szakításnak, ami azonban mégis elkerülhetetlennek bizonyult; — hogy a „Rabocseje Gyelo" azért tett szert különleges, ha úgy tetszik, „történelmi" jelentőségre, mert legteljesebben, legvilágosabban nem a következetes ökonomizmust, hanem azt a zűrzavart és azokat az ingadozásokat fejezte ki, amelyek az orosz szociáldemokrácia történetében egy *egész időszak* jellegzetes vonását alkották; — hogy ezért a „Rabocseje Gyeló"-val való vitának, amely az első pillanatra túlságosan részletesnek látszik, szintén megvan a jelentősége, mert nem haladhatunk előre, ha végérvényesen fel nem számoljuk ezt az időszakot.

1902 február.

N. Lenin

I

A DOGMATIZMUS ÉS A „KRITIKA SZABADSÁGA"

a) MIT JELENT A „KRITIKA SZABADSÁGA"?

A „kritika szabadsága" kétségtelenül a legdivatosabb jelszó manapság. Ezt hangoztatják leggyakrabban a szocialisták és a demokraták közti vitákban minden országban. Az első pillanatra nehéz valami furcsábbat elképzelni, mint mikor a vitázó felek egyike ünnepélyesen a kritika szabadságára hivatkozik. Hát valóban akadt valaki az élenjáró pártokban, aki szót emelt volna az európai országok többségének az ellen az alkotmányos törvénye ellen, amely biztosítja a tudomány és a tudományos kutatás szabadságát? „Itt valami nincs rendjén!" — fogja gondolni minden kívülálló ember, aki úton-útfélen hallja ezt a divatos jelszót, de még nem hatolt a vitázók nézeteltéréseinek mélyére. „Ez a jelszó nyilván egyike azoknak a konvencionális szólamoknak, amelyeket — akár a fedőneveket — a használat törvényesít és amelyek csaknem köznevekké válnak."

Valóban nem titok, hogy a jelenlegi nemzetközi*

* Mellesleg szólva, a modern szocializmus történetében alighanem egyedülálló és a maga nemében rendkívül vigasztaló jelenség, hogy a szocializmuson belül fennálló különböző irányzatok viszálya elsőízben lett nemzetiből nemzetközivé. A multban a lassalleánusok és az eisenachiak[89], a guesdisták és a posszibilisták[90], a fábiánusok[91] és a szociáldemokraták, a narodovolecek és a szociáldemokraták közötti viták tisztán nemzeti keretek közt folytak, merőben nemzeti sajátosságokat tükröztek, s hogy úgy mondjuk, különböző síkon mozogtak. Ma (most már világosan látható ez) az angol fábiánusok, a francia miniszterialisták, a német bernsteinisták, az orosz kritikusok valamennyien egy családot alkotnak, valamennyien dicsérik egymást, tanulnak egymástól és vállvetve hadakoznak a „dogmatikus" marxizmus ellen. Hátha ebben a szocialista oppor-

szociáldemokráciában két irányzat alakult ki, amelyek harca hol fellobban és heves lángra gyúl, hol pedig lelohad és hatásos „fegyverszüneti határozatok" hamuja alatt parázslik. Hogy mi a lényege a „régi, dogmatikus" marxizmussal „kritikusan" szembenálló „új" irányzatnak, azt elég határozottan *megmondotta* Bernstein és *megmutatta* Millerand.

A szociáldemokráciának a szociális forradalom pártjából át kell alakulnia a szociális reformok demokratikus pártjává. Ezt a politikai követelést Bernstein meglehetős következetességgel összehangolt „új" érvek és meggondolások egész ütegével fedezte. Bernstein tagadta, hogy a szocializmus tudományosan megindokolható és hogy a materialista történelemfelfogás alapján bebizonyítható a szükségszerűsége és elkerülhetetlensége; tagadta a nyomor és a proletarizálódás fokozódásának és a kapitalista ellentmondások kiéleződésének tényét; tarthatatlannak nyilvánította a „*végcél*" fogalmát, és feltétlenül elvetette a proletariátus diktatúrájának eszméjét; tagadta a liberalizmus és a szocializmus elvi ellentétét; tagadta *az osztályharc elméletét*, amely állítólag nem alkalmazható a többség akarata szerint kormányzott szigorúan demokratikus társadalomra és így tovább.

Azt a követelést tehát, hogy a forradalmi szociáldemokráciától határozottan a burzsoá szociálreformátorkodás felé kell fordulni, nyomon követte a marxizmus összes alapeszméinek burzsoá kritikája felé tett nem kevésbbé határozott fordulat. Mivel pedig már régóta ilyen szellemben „kritizálják" a marxizmust, politikai szószékekről és egyetemi katedrákról, a brosúrák tömegében és számos tudományos értekezésben egyaránt, és mivel a művelt osztályok egész serdülő ifjúságát évtizedeken át rendszeresen ezen a kritikán nevelték, nincs mit csodálkozni azon, hogy a szociáldemokrácia „új kritikai" irányzata úgyszólván egyszerre, teljesen kész formában jött a világra, akárcsak Minerva Jupiter fejéből. Tartalmát

---

tunizmussal való első igazán nemzetközi összecsapásban fog annyira megerősödni a nemzetközi forradalmi szociáldemokrácia, hogy véget vethessen az Európában már régóta uralkodó politikai reakciónak?

tekintve ennek az irányzatnak nem is kellett fejlődnie és alakulnia; készen hozták át a burzsoá irodalomból a szocialista irodalomba.

Továbbá: ha Bernstein elméleti kritikájával és politikai törekvéseivel még mindig nincs tisztában valaki, a franciák gondoskodtak az „új módszer" szemléltető bemutatásáról. Franciaország ezúttal is hű maradt annak az országnak régi jó híréhez, „amelynek történetében, inkább mint bárhol másutt, döntésre vitték az osztályok harcát" (Engelsnek Marx „Der 18 Brumaire"[92] c. munkájához írt előszavából). A francia szocialisták nem sokat teoretizáltak, hanem mindjárt cselekedni kezdtek; Franciaországnak a demokrácia tekintetében fejlettebb politikai viszonyai lehetővé tették, hogy nyomban áttérjenek a „gyakorlati bernsteinizmusra", annak minden következményével együtt. Millerand kitűnő példát szolgáltatott erre a gyakorlati bernsteinizmusra, — nem ok nélkül történt, hogy Bernstein is, Vollmar is oly buzgón védte és dicsérte Millerand-t! Valóban, ha a szociáldemokrácia lényegében csak reformpárt és van bátorsága nyiltan be is vallani ezt, akkor a szocialistának nemcsak joga van belépni a burzsoá kormányba, hanem még állandóan törekednie is kell erre. Ha a demokrácia lényegében az osztályuralom megszüntetését jelenti, akkor miért ne bűvölhetné el egy szocialista miniszter az egész burzsoá világot az osztályok együttműködésének hirdetésével? Miért ne maradhatna benn a kormányban még akkor is, ha a csendőrök a munkások gyilkolásával újra meg újra megmutatják az osztályok demokratikus együttműködésének igazi jellegét? Miért ne vehetne részt személyesen a cár fogadásában, akit a francia szocialisták már csak az akasztófa, a kancsuka és a száműzések hőseként (knouteur, pendeur et déportateur) emlegetnek? És kárpótlásul azért, hogy a szocializmust ország-világ előtt hallatlanul megalázták és önnönmaguk mocskolták be, hogy megrontották a munkástömegek szocialista tudatát, ezt az egyetlen alapot, amely biztosíthatja győzelmünket, mindezért nyomorúságos reformok nagyhangú *tervezetével* fizetnek, olyan nyomorúságos tervekkel, amelyeknél többet sikerült kicsikarni még a burzsoá kormányoktól is!

Aki nem tetteti magát vaknak, annak látnia kell, hogy a szocializmusban felbukkant új „kritikai" irányzat nem egyéb, mint *az opportunizmus* újabb válfaja. És ha az embereket nem a csillogó mundérjuk és nem is hatásosan megválasztott nevük után ítéljük meg, hanem aszerint, hogy mit cselekszenek és valójában mit propagálnak, akkor nyilvánvaló, hogy a „kritika szabadsága" a szociáldemokrácia opportunista irányzatának szabadsága, szabadság azok számára, akik a szociáldemokráciát demokratikus reformpárttá igyekeznek változtatni, akik a szocializmusba burzsoá eszméket és burzsoá elemeket igyekeznek átplántálni.

Szabadság . . . Nagy szó ez, de az ipari szabadság zászlaja alatt folytak a legszörnyűbb rablóháborúk, a munka szabadságának zászlaja alatt pedig a dolgozókat fosztották ki. Ugyanilyen belső képmutatás rejlik a „kritika szabadsága" jelszavának mai használatában is. Akik csakugyan meg vannak győződve róla, hogy előbbre vitték a tudományt, azok nem azt követelnék, hogy a régiek mellett az új nézeteket is szabadon hirdethessék, hanem azt, hogy a régi nézeteket az újakkal helyettesítsék. De ha manapság azt kiabálják, hogy „éljen a kritika szabadsága!", ez a kiabálás erősen emlékeztet az üres hordó meséjére.

Mi meredek és nehéz úton haladunk zárt sorokban, erősen fogva egymás kezét. Mindenfelől ellenség vesz körül bennünket és majdnem állandóan ellenséges tűzben kell menetelnünk. Szabad elhatározásból éppen azért egyesültünk, hogy harcoljunk ellenségeink ellen és ne térjünk le a szomszédos mocsárba, amelynek lakói kezdettől fogva elítéltek bennünket azért, mert külön csoportot alakítottunk és nem a megbékülés, hanem a harc útját választottuk. És íme, néhányan közülünk kiáltozni kezdenek: gyerünk ebbe a mocsárba! — ha pedig rájuk pirítanak, azt válaszolják: milyen maradi emberek vagytok! Nem szégyelitek magatokat, még azt sem engeditek meg nekünk, hogy jobb útra hívjunk benneteket! — Ó igen, uraim, önöknek szabadságukban áll nemcsak hívogatni, hanem oda is menni, ahová tetszik, akár be a mocsárba; sőt úgy gondoljuk, hogy az önök igazi helye éppen a mocsárban van, és tőlünk telhetőleg készek vagyunk segí-

teni *önöknek* abban, hogy odaköltözzenek. De akkor ereszszék el a kezünket, ne kapaszkodjanak belénk és ne mocskolják be a szabadság fennkölt nevét, mert hiszen nekünk is „szabadságunkban áll", hogy oda menjünk, ahová akarunk, és felvegyük a harcot — necsak a mocsárral, hanem azokkal is, akik a mocsár felé fordítják a szekér rúdját!

b) A „KRITIKA SZABADSÁGÁNAK" ÚJABB VÉDELMEZŐI

És legújabban éppen ezt a jelszót („a kritika szabadságát") tűzte ki ünnepélyesen a „Rabocseje Gyelo" (10. sz.), a külföldi „Orosz Szociáldemokraták Szövetségének" lapja, de nem mint elméleti posztulátumot, hanem mint politikai követelést, mint választ arra a kérdésre, hogy „lehetséges-e a külföldön működő szociáldemokrata szervezetek egyesülése?" — „Tartós egyesüléshez elengedhetetlen a kritika szabadsága" (36. old.).

Ebből a nyilatkozatból két egészen határozott következtetés vonható le: 1. a „Rabocseje Gyelo" általában védelmébe veszi a nemzetközi szociáldemokráciában fellépő opportunista irányzatot; 2. a „Rabocseje Gyelo" szabadságot követel az orosz szociáldemokráciában fellépő opportunizmus számára. Vizsgáljuk meg közelebbről ezeket a következtetéseket.

A „Rabocseje Gyeló"-nak „különösen" az nem tetszik, hogy „az «Iszkra» és a «Zarja» hajlamos megjósolni a nemzetközi szociáldemokrácia *Hegypártjának* és *Girondejának* szakítását"*.

„Általában — írja B. Kricsevszkij, a «Rabocseje Gyelo» szerkesztője — a szociáldemokrácia soraiban *Hegypártról* és

* A forradalmi proletariátus két irányzatát (a forradalmit és az opportunistát) az „Iszkra" 2. számának (1901 február) vezércikke hasonlította a XVIII. század forradalmi burzsoáziájának két irányzatához (a jakobinus „Hegypárthoz" és a girondistákhoz). Ennek a cikknek szerzője: Plehanov. A kadetok, a „bezzaglavecek"[98] és a mensevikek még most is előszeretettel beszélnek az orosz szociáldemokráciában érvényesülő „jakobinizmusról". De arról, hogy Plehanov először a szociáldemokrácia jobbszárnya ellen használta ezt a kifejezést, erről most inkább hallgatnak, vagy ... megfeledkeznek. (A szerző jegyzete az 1907-es kiadáshoz. — *Szerk.)*

Gironde-ról beszélni szerintünk nem egyéb, mint felületes történelmi hasonlat, és különös, ha egy marxista ír ilyet. A Hegypárt és a Gironde nem különböző vérmérsékletet vagy eszmeáramlatot képviselt, mint a történész-ideológusok vélhetik, hanem különböző osztályokat vagy rétegeket: egyfelől a középburzsoáziát, másfelől a kispolgárságot és a proletariátust. A mostani szocialista mozgalomban azonban nem ütköznek össze osztályérdekek, ez a mozgalom teljes egészében, *minden* (B. Kr. kiemelése) válfajában, beleértve a legmegrögzöttebb bernsteinistákat is, a proletariátus osztályérdekeinek, politikai és gazdasági felszabadulásáért folyó osztályharcának talaján áll" (32—33. old.).

Merész állítás! Vajjon nem hallott B. Kricsevszkij arról a már régen megállapított tényről, hogy a bernsteinizmus ilyen gyors elterjedését éppen az biztosította, hogy az „akadémikusok" széles *rétege* vett részt az utóbbi évek szocialista mozgalmában? És ami a fő: mire alapítja szerzőnk azt a véleményét, hogy a „legmegrögzöttebb bernsteinisták" is a proletariátus politikai és gazdasági felszabadításáért folyó osztályharc talaján állnak? Nem tudjuk. Foggal-körömmel védi a legmegrögzöttebb bernsteinistákat, de egyetlen érvet, egyetlen gondolatot sem hoz fel védelmük igazolására. A szerző nyilván azt hiszi, hogy ha ugyanazt mondja, amit a legmegrögzöttebb bernsteinisták mondanak önmagukról, akkor állítása nem szorul bizonyításra. De elképzelhetünk-e valami „felületesebbet" annál, mint mikor egy egész irányzatot annak alapján ítélnek meg, amit ennek az irányzatnak a képviselői maguk mondanak magukról? Elképzelhetünk-e valami felületesebbet annál, mint a párt fejlődésének két különböző, sőt egymással homlokegyenest ellenkező típusáról vagy útjáról szóló szüntelen „moralizálás" („Rabocseje Gyelo" 34—35. old.)? Lám, a német szociáldemokraták elismerik a kritika teljes szabadságát, a franciák viszont nem, és éppen az ő példájuk mutatja teljes egészében „a türelmetlenség káros voltát".

Éppen B. Kricsevszkij példája mutatja — feleljük erre mi —, hogy néha olyan emberek nevezik magukat marxistáknak, akik a történelmet a szó szoros értelmében „Ilovajszkij módján"[94] szemlélik. Ahhoz, hogy meg-

magyarázzuk a német szocialista párt egységét és a francia szocialista párt szétdaraboltságát, egyáltalán nem szükséges a két ország történelmének sajátosságaiban turkálni, szembeállítani egymással a katonai félabszolutizmus és a köztársasági parlamentarizmus viszonyait, egyáltalán nem szükséges a kommün és a szocialistaellenes kivételes törvény következményeit vizsgálgatni, összevetni a gazdasági életet és a gazdasági fejlődést, és visszaemlékezni arra, hogy „a német szociáldemokrácia példátlan növekedését" nyomonkísérte a szocializmus történetében példátlan energiával folytatott harc minden elméleti (Mülberger, Dühring*, a katedra-szocialisták[4]) és taktikai (Lassalle) eltévelyedés ellen stb. stb. Mindez felesleges! A franciák azért veszekednek, mert türelmetlenek, a németek egységesek, mert derék fiúk.

És jegyezzék meg: ezzel a páratlanul mély bölcseséggel „hárítják el" azt a tényt, amely teljesen rácáfol a bernsteinisták védelmezésére. Azt a kérdést, hogy vajjon a proletariátus osztályharcának talaján *állnak-e* a bernsteinisták, végérvényesen és megmásíthatatlanul csak a történelmi tapasztalat alapján lehet eldönteni. Következésképpen ebben a tekintetben éppen Franciaország példája a legfontosabb, mert ez az egyetlen ország, ahol a bernsteinisták — német kollégáik (és részben az orosz opportunisták: v. ö. „Rabocseje Gyelo", 2—3. sz. 83—

* Amikor Engels nekirontott Dühringnek, a német szociáldemokrácia képviselői közül meglehetősen sokan hajlottak az utóbbi nézetei felé, s a gorombaság, türelmetlenség, elvtársak közt megengedhetetlen vitatkozás stb. vádjával illették Engelst, még nyilvánosan, a pártkongresszuson is. J. Most és társai azt indítványozták (az 1877. évi kongresszuson), hogy ne közöljék a „Vorwärts"-ben Engels cikkeit, mert azok „az olvasók óriási többségét egyáltalán nem érdeklik", Vahlteich pedig kijelentette, hogy ezeknek a cikkeknek a közlése nagy kárt okozott a pártnak, hogy Dühring is tett szolgálatokat a szociáldemokráciának: „mindenkit fel kell használnunk a párt érdekében, de ha a professzorok egymással vitatkoznak, akkor egyáltalán nem a «Vorwärts» az a hely, ahol ilyen vitákat kell folytatni" („Vorwärts", 1877. 65. sz. június 6). Mint látjuk, ez is egy példa arra, hogyan védelmezik a „kritika szabadságát", s nem ártana, ha legális kritikusaink és illegális opportunistáink, akik annyira szeretnek a németek példájára hivatkozni, gondolkodnának ezen a példán!

84. old.) élénk helyeslése mellett — megkísérelték, hogy önállóan *talpra álljanak*. A franciák „engesztelhetetlenségére" való hivatkozás — eltekintve (nozdrjovi értelemben vett) „történelmi" jelentőségétől — nem egyéb, mint igen kellemetlen tényeknek haragos szavakkal való elkenésére irányuló kísérlet.

De mi még a németeket sem akarjuk odaajándékozni B. Kricsevszkijnek és a „kritika szabadsága" többi számos védelmezőjének. Ha a német párt még megtűri soraiban a „legmegrögzöttebb bernsteinistákat", csak annyiban tűri meg őket, amennyiben *alávetik magukat* a hannoveri határozatnak[96], amely határozottan elvetette Bernstein „módosításait", és a lübecki határozatnak[70], amely (bármennyire diplomatikus is) nyiltan figyelmezteti Bernsteint. Az még csak vitatható a német párt érdekei szempontjából, hogy helyénvaló volt-e a diplomácia, hogy jobb-e az adott esetben a rossz béke, mint a jó veszekedés, egyszóval lehetnek nézeteltérések abban, hogy *így vagy úgy* célszerűbb-e elvetni a bernsteinizmust, de lehetetlen nem látni azt a tényt, hogy a német párt két ízben is *elvetette* a bernsteinizmust. Aki tehát azt hiszi, hogy a németek példája igazolja azt a tételt, hogy „a legmegrögzöttebb bernsteinisták is a proletariátus gazdasági és politikai felszabadulásáért folyó osztályharcának talaján állnak", az egyáltalán nem látja, mi történik körülötte*.

* Meg kell jegyeznünk, hogy a „Rabocseje Gyelo" a német pártban fellépő bernsteinizmus kérdésében mindig a tények puszta leírására szorítkozott és mindig „tartózkodott" önálló megítélésüktől. Lásd például a 2—3. sz. 66. old. — a stuttgarti kongresszusról[97]; minden nézeteltérést a „taktikára" vezet vissza és csak azt állapítja meg, hogy a túlnyomó többség hű a korábbi forradalmi taktikához. Vagy a 4—5. szám 25. és köv. oldalán egyszerűen ismerteti a hannoveri kongresszuson elhangzott beszédeket és idézi Bebel határozati javaslatát; Bernstein nézeteinek ismertetését és bírálatát megint (mint a 2—3. számban is) elhalasztotta egy „külön cikk" megjelenéséig. Furcsa, hogy a 4—5. szám 33. oldalán azt olvassuk: „... A kongresszus túlnyomó többsége Bebel nézeteit osztja", valamivel lejjebb pedig: „... David védte Bernstein nézeteit... Mindenekelőtt azt igyekezett bebizonyítani, hogy ... Bernstein és barátai mégis (sic!) az osztályharc talaján állnak"... Ezt 1899 decemberében írta a „Rabocseje Gyelo", 1901 szeptemberében pedig valószínűleg már csalatkozott Bebel igazában és David nézetét a sajátjaként ismétli!

Sőt mi több, a „Rabocseje Gyelo", mint már megjegyeztük, az *orosz* szociáldemokráciával szemben „a kritika szabadságát" követeli és a bernsteinizmust védelmezi. Nyilván arra a meggyőződésre jutott, hogy igazságtalanul bántottuk „kritikusainkat" és bernsteinistáinkat. Dehát kiket? kicsoda? hol? mikor? miben állt tulajdonképpen az igazságtalanság? — Erről hallgat a „Rabocseje Gyelo"; soha egyetlen orosz kritikust vagy bernsteinistát sem említ! Itt csak két feltevés lehetséges. *Vagy* maga a „Rabocseje Gyelo" az igazságtalanul megbántott fél (ezt igazolja az, hogy a tizedik szám mindkét cikkében csak azokról a bántalmakról van szó, amelyek a „Zarja" és az „Iszkra" részéről érték a „Rabocseje Gyeló"-t). Akkor mivel magyarázható az a furcsaság, hogy a „Rabocseje Gyelo", amely mindig oly konokul megtagadott mindennemű szolidaritást a bernsteinizmussal, nem tudta védeni magát anélkül, hogy ne szólt volna egy-két jó szót a „legmegrögzöttebb bernsteinisták" és a kritika szabadsága érdekében? *Vagypedig* másokat bántottak meg igazságtalanul. Akkor vajjon mi lehet az oka annak, hogy hallgatnak róluk?

Látjuk tehát, hogy a „Rabocseje Gyelo" most is azt a bujócskát folytatja, amelyet (mint alább ki fogjuk mutatni) kezdettől fogva játszott. Aztán vegyük csak szemügyre, hogyan fest az annyira dicsőített „kritikai szabadságnak" ez az *első* gyakorlati alkalmazása. A valóságban legott kitűnt, hogy a „kritika szabadsága" minden kritika hiányát, sőt általában az önálló ítélet hiányát jelenti. Ugyanaz a „Rabocseje Gyelo", amely úgy hallgat az orosz bernsteinizmusról, mintha (Sztarover[98] találó kifejezése szerint) valami titkos betegség lenne, ennek a betegségnek orvoslására a betegség német válfaja ellen írt legutolsó német recept *egyszerű lemásolását* javasolja! A kritika szabadsága helyett: szolgai utánzás... sőt még ennél is rosszabb: majmolás! A modern nemzetközi opportunizmus azonos szociális és politikai tartalma más és más változatban bukkan elő a nemzeti sajátosságoknak megfelelően. Az egyik országban az opportunisták csoportja már régen külön zászló alatt lépett fel, a másikban az opportunisták nem törődtek az elmélettel s gyakorlatilag

a radikális szocialisták politikáját folytatták, a harmadikban a forradalmi párt egyes tagjai átszöktek az opportunizmus táborába, és céljukat nem az elvekért és az új taktikáért folytatott nyílt harccal igyekeznek elérni, hanem saját pártjuk fokozatos, észrevétlen és — ha szabad így mondanom — büntetlen züllesztésével, a negyedikben ugyanilyen renegátok a politikai rabszolgaság homályában és a „legális" és „illegális" tevékenység egészen eredeti kapcsolata mellett alkalmazzák ugyanezeket a módszereket stb. Aki azonban arról beszél, hogy a kritika és a bernsteinizmus szabadsága a feltétele az *orosz* szociáldemokraták egyesülésének, és ugyanakkor nem vizsgálja, hogy voltaképpen miben nyilvánult meg és milyen különleges gyümölcsöket termett az *orosz* bernsteinizmus, az csak azért beszél, hogy semmit se mondjon.

Kíséreljük meg hát, hogy magunk mondjuk el azt — ha csak néhány szóban is —, amit a „Rabocseje Gyelo" nem akart elmondani (vagy talán nem is tudott megérteni).

c) A KRITIKA OROSZORSZÁGBAN

A szóbanforgó kérdés tekintetében Oroszországnak az a legfőbb sajátossága, hogy egyrészt már az ösztönös munkásmozgalom *legelején*, másrészt amint a haladó közvélemény a marxizmus felé fordult, nyilvánvalóan különböző elemek egyesültek közös lobogó alatt a közös ellenfél (az elavult társadalmi és politikai világnézet) elleni harcra. A „legális marxizmus" mézesheteiről beszélünk. Ez általában rendkívül eredeti jelenség volt, amelynek még a lehetőségében sem hitt volna senki a nyolcvanas években vagy a kilencvenes évek elején. Egy önkényuralmi országban, ahol teljesen béklyóba verték a sajtót, az ádáz politikai reakció korszakában, amikor minden politikai elégedetlenkedést és tiltakozást már csírájában üldözőbe vettek, hirtelen utat tört a *cenzurázott* irodalomban a forradalmi marxizmus elmélete, — ezópuszi, de minden „érdeklődő" számára érthető nyelven. A kormány megszokásból csak a (forradalmi) narodnyikság elméletét tartotta veszélyesnek, s mint rendesen, most sem vette észre annak belső

fejlődését, s örült *minden* ellene irányuló kritikának. Mire a kormány észbekapott, mire a cenzorok és csendőrök nehézkes hada kiszimatolta az új ellenséget és rávetette magát, addig nem kis idő telt el (orosz mértékünkkel mérve). Ez alatt az idő alatt pedig sorra jelentek meg a marxista könyvek, marxista folyóiratok és ujságok indultak, jóformán mindenki marxista lett, hízelegtek a marxistáknak, udvaroltak a marxistáknak, a kiadók el voltak ragadtatva a marxista könyvek meglepő kelendőségétől. Teljesen érthető, hogy ebben a kábító légkörben nem egy kezdő marxista „író"-vá akadt, akinek „fejébe szállt a dicsőség . . ."[99]

Most már nyugodtan mondhatjuk, hogy ez a szakasz a multé. Egyáltalán nem titok, hogy a marxizmus rövidéletű virágzását irodalmunk felszínén a szélsőséges elemeknek az igen mérsékelt elemekkel kötött szövetsége idézte elő. Az utóbbiak tulajdonképpen burzsoá-demokraták voltak és némelyek már a „szövetség" kettészakadása előtt is erre a megállapításra jutottak (amit a mérsékelt elemek későbbi „kritikai" fejlődése szemmelláthatóan igazolt)*.

De ha ez így van, akkor a későbbi „zűrzavarért" nem éppen a forradalmi szociáldemokratákat terheli-e a legnagyobb felelősség, akik szövetségre léptek a leendő „kritikusokkal"? Ezt kérdezik olykor és mindjárt igennel válaszolnak is rá azok, akik túlságosan egyszerűen látják a dolgot. De ezeknek egyáltalán nincs igazuk. Csak az félhet az ideiglenes szövetségektől, mégha megbízhatatlan emberekkel kötik is őket, aki nem bízik önmagában. Egyetlen politikai párt sem lehet meg ilyen szövetségek nélkül. A legális marxistákkal való egyesülés pedig az orosz szociáldemokráciának mintegy első igazi politikai szövetsége volt. Ennek a szövetségnek köszönhettük, hogy meglepően gyors győzelmet arattunk a narodnyikságon, és hogy a marxizmus eszméi (bár vulgarizált formában) rendkívül széles körben elterjedtek. Amellett

* Itt K. Tulinnak Sztruve ellen írt cikkéről van szó (lásd *Lenin Művei*. 1. köt. 1951. 349—539. old. — *Szerk.)*, melyet „A marxizmus tükröződése a polgári irodalomban" c. referátumból állított össze. (A szerző jegyzete az 1907-es kiadáshoz. — *Szerk.)*

ezt a szövetséget nem is minden „feltétel" nélkül kötöttük meg. Bizonyíték: a cenzúra által 1895-ben elégetett „Adalékok Oroszország gazdasági fejlődésének kérdéséhez" c. marxista gyüjtemény[1]. Ha a legális marxistákkal kötött irodalmi megegyezést politikai szövetséghez lehet hasonlítani, akkor ez a könyv politikai szerződéshez hasonlítható.

A szakítást természetesen nem az okozta, hogy a „szövetségesek" burzsoá demokratáknak bizonyultak. Ellenkezőleg, ennek az utóbbi irányzatnak képviselői természetes és kívánatos szövetségesei a szociáldemokráciának, amennyiben a szociáldemokráciának azokról a demokratikus feladatairól van szó, amelyeket Oroszország jelenlegi helyzete állít előtérbe. De az ilyen szövetségnek elengedhetetlen feltétele az, hogy a szocialisták akadálytalanul feltárhassák a munkásosztály előtt a munkásosztály érdekeinek és a burzsoázia érdekeinek kibékíthetetlen ellentétét. A bernsteinizmus és a „kritikai" irányzat azonban, amelyhez szívvel-lélekkel csatlakozott a legális marxisták többsége, lehetetlenné tette ezt, és a szocialista öntudat megrontására törekedett azzal, hogy elposványosította a marxizmust, a társadalmi ellentétek tompulásának elméletét hirdette, esztelenségnek nyilvánította a szociális forradalom és a proletárdiktatúra eszméjét, a munkásmozgalmat és az osztályharcot szűk trade-unionizmusra és apró, fokozatos reformokért folyó „realisztikus" harcra redukálta. Ez pedig teljesen egyértelmű volt a burzsoá demokrácia álláspontjával, amely tagadja a szocializmus önállóságra való jogát, tehát a létjogosultságát is; gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy a kezdődő munkásmozgalmat a liberalisok uszályává igyekeztek változtatni.

Természetes, hogy ilyen körülmények között elengedhetetlen volt a szakítás. De a szakítás nálunk azt jelentette, hogy a szociáldemokratákat egyszerűen kitessékelték a széles körben elterjedt, mindenki számára legkönnyebben hozzáférhető „legális" irodalomból. Ebben nyilvánult meg Oroszország „eredeti" sajátossága. A legális irodalomban a „kritika zászlaja" mellé szegődött „egykori marxisták" sáncolták el magukat, akik szinte monopóliumot

kaptak a marxizmus „szétzúzására". „Le az ortodoxiával", „Éljen a kritika szabadsága" — ezek a jelszavak (melyeket most a „Rabocseje Gyelo" ismételget) egyszerre divatos jelszavakká váltak, s hogy ennek a divatnak a cenzorok és a csendőrök sem tudtak ellenállni, az abból is látható, hogy Bernstein nevezetes (hérosztratoszi nevezetességű) könyve *három* orosz kiadást ért meg, vagy hogy Bernstein, Prokopovics úr stb. könyveit Zubatov ajánlotta („Iszkra" 10. sz.). A szociáldemokratákra most az új áramlat elleni harc feladata hárult, amely már önmagában is nehéz feladat volt, de merőben külső akadályok még sokkal jobban megnehezítették. És ez az áramlat nem szorítkozott csupán az irodalom területére. A „kritika" felé fordulással együtt járt az, hogy a szociáldemokrata gyakorlati funkcionáriusok között érezhetővé vált az „ökonomizmushoz" való vonzódás.

Hogy miként keletkezett és fejlődött tovább a legális kritika és az illegális ökonomizmus kapcsolata és kölcsönös függése, ez az érdekes kérdés külön cikk tárgya lehetne. Ehelyütt elég, ha megállapítjuk, hogy ez a kapcsolat kétségkívül fennáll. A hírhedt „Credo" éppen azzal érdemelte ki hírnevét, hogy ezt a kapcsolatot nyíltan megfogalmazta, és kifecsegte az „ökonomizmus" politikai alaptendenciáját: a munkások folytassanak gazdasági harcot (szabatosabb volna így mondani: trade-unionista harcot, mert az utóbbi a specifikus munkáspolitikát is felöleli), a marxista értelmiség pedig olvadjon össze a liberálisokkal, hogy velük együtt folytassa a politikai „harcot". A „nép között" végzett trade-unionista munka e feladat első felének, a legális kritika e feladat második felének végrehajtását jelentette. Ez a nyilatkozat oly nagyszerű fegyvernek bizonyult az ökonomizmus ellen, hogy ha a „Credo" nem lenne, érdemes lett volna kitalálni.

A „Credo" nem kitalálás, de szerzőinek hozzájárulása nélkül, sőt talán akaratuk ellenére került nyilvánosságra. Legalábbis e sorok írójának, akinek szintén része volt abban, hogy ezt az új „programmot" napvilágra hozták*,

* A *17-eknek* a „Credo" ellen írt *tiltakozásáról* van szó. E sorok írója szintén résztvett ennek a tiltakozásnak a megfogalmazásában

sok panaszt és szemrehányást kellett hallania amiatt, hogy a szónokok nézeteinek hevenyészve összefoglalt tartalmát másolatokban terjesztették, elnevezték „Credo"-nak, sőt még a sajtóba is bekerült a tiltakozással együtt! Azért említjük meg ezt az epizódot, mert az oroszországi ökonomizmusnak egyik igen érdekes vonását fedi fel: a nyilvánosságtól való irtózást. Nem csupán a „Credo" szerzőire jellemző ez, hanem általában az egész ökonomizmusra; elárulja ezt a „Rabocsaja Miszl" is, az ökonomizmus legnyiltabb és legbecsületesebb szószólója, meg a „Rabocseje Gyelo" is (amely felháborodott azon, hogy „ökonomista" írásokat közöltek a „Vademecum"-ban[100]), meg a Kievi Bizottság is, amely két évvel ezelőtt nem volt hajlandó megengedni, hogy „profession de foi"-ját* közzétegyék a cáfolatával együtt**, és az ökonomizmus sok más képviselője is.

Hogy a kritika szabadságának hívei ennyire félnek a kritikától, azt nem lehet csupán ravaszkodással magyarázni (bár olykor kétségtelenül közrejátszik a ravaszkodás is; meggondolatlanság volna az ellenfél támadásának kitenni az új irányzat még meg sem erősödött fiatal hajtásait!). Nem, az ökonomisták többsége egészen őszintén ellenséges szemmel néz (és az ökonomizmus lényegénél fogva nem is nézhet másképp) mindenféle elméleti vitát, frakciós nézeteltérést, általánosabb jelentőségű politikai kérdést, a forradalmárok megszervezésére irányuló tervet stb. „Hagyjuk mindezt a külföldre!" — mondta nekem egyszer egy eléggé következetes ökonomista, és ezzel annak az igen elterjedt (és megint csak merőben

---

(1899 végén)[101]. A tiltakozást a „Credó"-val együtt külföldön nyomtatták ki 1900 tavaszán. (Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 167—183. old. — *Szerk.)* Ma már Kuszkova asszonynak (azt hiszem a *„Bilojé"*-ban[102] megjelent) cikkéből tudjuk, hogy ő volt a „Credo" szerzője, az akkori idők külföldön élő „ökonomistái" között pedig Prokopovics úr játszott kiemelkedő szerepet. (A szerző jegyzete az 1907-es kiadáshoz. — *Szerk.)*

* — hitvallás, programm, valamely világnézet kifejtése[104]. — *Szerk.*

** Ha jól tudjuk, a Kievi Bizottság összetétele azóta megváltozott.

trade-unionista) véleménynek adott kifejezést, hogy a mi dolgunk a munkásmozgalom, az itteni, helybeli munkásszervezetek, — minden egyéb a doktrinérek kieszelése, az „ideológia túlbecsülése", ahogy az „Iszkra" 12. számában megjelent levél írói írták, egy nótát fújva a „Rabocseje Gyelo" 10. számával.

Most az a kérdés: ha az orosz „kritikának" és az orosz bernsteinizmusnak ilyen sajátosságai vannak, mit kellett volna tenniök azoknak, akik nemcsak fogadkozásokkal, hanem valóban fel akarták venni a harcot az opportunizmus ellen? Először gondoskodniok kellett volna arról, hogy újra meginduljon az az elméleti munka, amely éppen csak megindult a legális marxizmus korszakában, s most ismét az illegális funkcionáriusokra hárul; e nélkül a munka nélkül nem fejlődhetett eredményesen a mozgalom. Másodszor: erélyesen harcba kellett volna szállniok a legális „kritikával", amely romboló munkájával megfertőzte az elméket. Harmadszor: erélyesen fel kellett volna lépniök a gyakorlati mozgalomban észlelhető zűrzavar és ingadozás ellen, leleplezve és visszautasítva minden olyan kísérletet, amely tudatosan vagy öntudatlanul programmunk és taktikánk degradálására irányult.

Köztudomású, hogy a „Rabocseje Gyelo" sem az első, sem a második, sem a harmadik feladatot nem teljesítette, s ezt a közismert igazságot az alábbiakban még részletesen meg kell világítanunk a legkülönbözőbb szempontokból. Most csak azt akarjuk kimutatni, hogy a „kritika szabadságának" követelése milyen kiáltó ellentétben áll hazai kritikánk és az orosz ökonomizmus sajátosságaival. Valóban, olvassák csak el a „Külföldi Orosz Szociáldemokraták Szövetségének" azt a határozatát, amelyben jóváhagyta a „Rabocseje Gyelo" álláspontját:

„A szociáldemokrácia további eszmei fejlődése érdekében feltétlenül szükségesnek tartjuk a szociáldemokrata elmélet kritikájának szabadságát a pártirodalomban, amennyiben a kritika nem ellenkezik ennek az elméletnek osztály- és forradalmi jellegével" („Két kongresszus", 10. old.).

A megokolás pedig így hangzik: a határozat „első

része egybevág a lübecki pártkongresszusnak a Bernstein-ügyben hozott határozatával . . .“ Együgyűségükben észre sem veszik a „szövetségesek“, hogy ezzel a másolással milyen testimonium paupertatis-t (szegénységi bizonyítványt) állítanak ki magukról! . . „de . . . a második része jobban korlátozza a kritika szabadságát, mint a lübecki pártkongresszus“.

A „Szövetség“ határozata tehát az orosz bernsteinisták ellen irányul? Különben merő képtelenség volna Lübeckre hivatkozni! De nem igaz, hogy a „Szövetség“ határozata „jobban korlátozza a kritika szabadságát“. A németek hannoveri határozatukban pontról pontra *éppen azokat* a módosításokat vetették el, amelyeket Bernstein ajánlott, lübecki határozatukban pedig *Bernsteint személyesen* is megintették, névszerint említve őt a határozatban. Ezzel szemben a mi „szabad“ utánzóink *egy árva szóval sem* utalnak a speciálisan orosz „kritika“ és az orosz ökonomizmus *egyetlen megnyilvánulására sem*, de azzal, hogy hallgatnak róla és pusztán az elmélet osztály- és forradalmi jellegére hivatkoznak, sokkal tágabb teret engednek mindenféle hamis magyarázatnak, különösen akkor, ha a „Szövetség“ „az úgynevezett ökonomizmust“ nem hajlandó opportunizmusnak tekinteni („Két kongresszus“, 8. old. az 1. ponthoz). De ezt csak mellesleg. A fő az, hogy a német opportunistáknak a forradalmi szociáldemokratákkal szemben elfoglalt álláspontja homlokegyenest ellenkezik az oroszországi opportunisták álláspontjával. Németországban a forradalmi szociáldemokraták, mint ismeretes, fenn akarják tartani azt, ami van: fenn akarják tartani a régi programmot és taktikát, amelyet mindenki ismer és a sok évtizedes tapasztalat minden részletében megvilágított. Ezzel szemben a „kritikusok“ változtatásokat akarnak, és mivel ezek a kritikusok elenyésző kisebbségben vannak, revizionista törekvéseikben pedig nagyon bátortalanok, érthető, hogy a többség csupán az „újítások“ rideg visszautasítására szorítkozik. Nálunk, Oroszországban viszont a kritikusok és az ökonomisták akarják fenntartani azt, ami van: a „kritikusok“ azt akarják, hogy továbbra is marxistáknak tartsák őket és biztosítsák számukra azt a „kritikai szabadságot“,

amelyet minden tekintetben élveztek (mert voltaképpen soha semmiféle *párt*köteléket nem ismertek el*, de meg nem is volt nálunk olyan általánosan elismert pártszerv, amely a kritika szabadságát, ha csak tanáccsal is, „korlátozhatta" volna); az ökonomisták azt akarják, hogy a forradalmárok ismerjék el „a jelenlegi mozgalom teljesjogúságát" („Rabocseje Gyelo", 10. sz. 25. old.), vagyis a „törvényes voltát" annak, ami létezik; hogy az „ideológusok" ne próbálják „letéríteni" a mozgalmat arról az útról, amelyet „az anyagi elemek és az anyagi környezet kölcsönhatása szab meg" („Levél" az „Iszkra" 12. számában); hogy azt a harcot ismerjék el kívánatosnak, „amelyet a munkásoknak az adott körülmények között egyedül lehetséges folytatniok", lehetségesnek pedig azt a harcot ismerjék el, „amelyet az adott pillanatban a valóságban folytatnak" („A «Rabocsaja Miszl» külön melléklete" 14. old.). Ezzel szemben mi, forradalmi szociáldemokraták elégedetlenek vagyunk azzal, hogy így meghódolnak az ösztönösség előtt, vagyis az előtt, ami „az adott pillanatban" van; mi azt követeljük, hogy változtassák meg az utóbbi években uralkodó taktikát, kijelentjük, hogy „mielőtt egyesülnénk, és ahhoz hogy egyesüljünk, előbb határozottan és félreérthetetlenül el kell határolnunk magunkat" (az „Iszkra" kiadásáról szóló nyilatkozatból)**. Egyszóval a németek megmaradnak amellett, ami van,

* A nyílt pártkötelékeknek és párthagyományoknak ez a hiánya már egymagában is olyan sarkalatos különbség Oroszország és Németország között, amelynek minden értelmes szocialistát óvnia kellett volna a vak utánzástól. Íme egy példája annak, hogy mivé fajult a „kritika szabadsága" Oroszországban. Bulgakov úr, az orosz kritikus így rója meg Hertzet, az osztrák kritikust: „Bár Hertz következtetései önállóak, ebben a pontban (a szövetkezetek kérdésében) úgy látszik mégis túlságosan köti pártja véleménye, és ha részletekben el is tér attól, az általános elvvel nem mert szakítani" („Kapitalizmus és földművelés". II. köt. 287. old.). Egy politikailag leigázott állam alattvalója, ahol a lakosság $^{999}/_{1000}$-ét csontja velejéig megrontotta a politikai szolgalelkűség, a pártbecsületnek és a pártkötelékeknek teljes megnemértése, fennhéjázóan megrója egy alkotmányos ország polgárát azért, mert túlságosan „köti pártja véleménye"! Illegális szervezeteinknek ezekután nincs is más tennivalójuk, mint hogy határozatokat írjanak a kritika szabadságáról . . .

** Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 369. old. — *Szerk.*

és elvetik a változtatásokat; mi a meglevő megváltoztatását követeljük, nem akarunk meghódolni az előtt, ami van, és nem vagyunk hajlandók megbékülni vele.

Ezt a „csekély" különbséget észre sem vették a német határozatok „szabad" lemásolói!

d) ENGELS AZ ELMÉLETI HARC JELENTŐSÉGÉRŐL

„Dogmatizmus, doktrinérség", „a párt megcsontosodása: elkerülhetetlen büntetés a gondolat erőszakos megkötözéséért" — ezek azok az ellenségek, amelyek ellen a „kritika szabadságának" bajnokai oly vitézül harcbaszállnak a „Rabocseje Gyeló"-ban. Nagyon örülünk, hogy ez a kérdés napirendre került, és csak az lenne a javaslatunk, hogy egészítsék ki még egy másik kérdéssel:

Kik legyenek a bírák?

Két nyilatkozat van előttünk, mindkettő irodalmi kiadványokról. Az egyik az „Orosz Szociáldemokraták Szövetsége időszaki lapjának, a «Rabocseje Gyeló»-nak a programmja" (lenyomat a „Rabocseje Gyelo" 1. számából). A másik pedig „közlemény a «Munka Felszabadítása» csoport kiadói tevékenységének felújításáról". Mindkettő 1899-ben kelt, amikor „a marxizmus válsága" már régen napirenden volt. És mit látunk? Az első nyilatkozatban hiába keresnénk utalást erre a jelenségre, hiába keresnők a határozott kifejtését annak, hogy az új lap milyen álláspontra kíván helyezkedni ebben a kérdésben. Az elméleti munkáról és az adott időpontban elodázhatatlan feladatairól egy árva szó sincs, sem ebben a programmban, sem a „Szövetség" 1901. évi harmadik kongresszusán elfogadott kiegészítésben („Két kongresszus", 15—18. old.). Ez alatt az idő alatt a „Rabocseje Gyelo" szerkesztősége figyelmen kívül hagyta az elméleti kérdéseket, noha azok az egész világ szociáldemokratáit élénken foglalkoztatták.

Ezzel szemben a másik nyilatkozat mindenekelőtt rámutat arra, hogy az utóbbi években megcsappant az érdeklődés az elmélet iránt, nyomatékosan követeli, hogy „éber figyelemmel foglalkozzunk a proletariátus forra-

dalmi mozgalmának elméleti oldalával" és felszólít, hogy „kíméletlenül bíráljuk" a mozgalmunkban lábrakapott „bernsteinista és más forradalomellenes tendenciákat". A „Zarja" megjelent számai mutatják, hogyan valósítottuk meg ezt a programmot.

Látjuk tehát, hogy a gondolkodás megcsontosodása stb. elleni nagyhangú szólamok csak az elméleti gondolkodás fejlesztése terén észlelhető nemtörődömséget és tehetetlenséget takargatják. Az orosz szociáldemokraták példája különösen szemléltetően illusztrálja azt az általános európai jelenséget (amelyet már a német marxisták is régen megállapítottak), hogy a hírhedt kritikai szabadság nem az egyik elméletnek másikkal való felváltását jelenti, hanem minden egységes és átgondolt elmélet hiányát, eklekticizmust és elvtelenséget. Aki csak valamelyest is ismeri mozgalmunk valóságos állapotát, annak látnia kell, hogy a marxizmus széleskörű elterjedésével együtt bizonyos mértékben süllyedt az elméleti színvonal. A mozgalomhoz gyakorlati jelentősége és gyakorlati sikerei folytán nagy számban csatlakoztak olyanok is, akiknek nagyon kevés vagy egyáltalán semmi elméleti előképzettségük nem volt. Megítélhető ebből, hogy milyen tapintatlanságot árul el a „Rabocseje Gyelo", amikor nagy diadallal kivágja Marxnak azt a mondását, hogy „a valóságos mozgalom egyetlen lépése többet ér tucatnyi programmnál"[105]. Ezeknek a szavaknak ismételgetése az elméleti zűrzavar korszakában ugyanolyan tapintatlanság, mintha valaki egy temetési menet láttára azt kiáltaná: „Adjon isten minden jót, diófából koporsót!" Hiszen Marxnak ezek a szavai a gothai programmról írt leveléből valók, amelyben *élesen elítéli* az elvek megfogalmazásánál megtűrt eklekticizmust: ha már egyesülnötök kell — írta Marx a párt vezetőinek —, akkor kössetek megállapodásokat a mozgalom gyakorlati céljainak megvalósítása érdekében, de ne tűrjetek alkut az elvek tekintetében, ne tegyetek elméleti „engedményeket". Ez volt Marx gondolata, nálunk pedig akadnak emberek, akik az ő nevében igyekeznek kisebbíteni az elmélet jelentőségét!

Forradalmi elmélet nélkül nem lehet forradalmi mozgalom sem. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezt a

gondolatot olyan időben, amikor az opportunizmus divatos hirdetése a gyakorlati tevékenység legszűkebb formáiért való lelkesedéssel párosul. De az orosz szociáldemokráciára nézve még fokozottabb jelentősége van az elméletnek három okból, amelyről gyakran megfeledkeznek. Először: pártunk még csak kialakulóban van, még csak most formálja ki arculatát és még korántsem számolt le végleg a forradalmi gondolat más irányzataival, amelyek azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy letérítik a mozgalmat a helyes útról. Sőt mi több, a nem-szociáldemokrata forradalmi irányzatok éppen a legutóbbi időben kaptak erőre (mint Akszelrod már régen megjósolta az ökonomistáknak). Ilyen körülmények között egy első pillanatra „jelentéktelennek" látszó hiba is a legszomorúbb következményekkel járhat, s csak rövidlátó emberek tarthatják időszerűtlennek és feleslegesnek a frakciós vitákat és az árnyalatok szigorú megkülönböztetését. Az egyik vagy a másik „árnyalat" megszilárdulása sok-sok évre eldöntheti az orosz szociáldemokrácia jövőjét.

Másodszor: a szociáldemokrata mozgalom lényegénél fogva nemzetközi. Ez nemcsak azt jelenti, hogy harcolnunk kell a nemzeti sovinizmus ellen. Ez azt is jelenti, hogy egy fiatal országban megindulló mozgalom csak akkor lehet eredményes, ha elsajátítja és alkalmazza más országok tapasztalatait. Ehhez azonban nem elegendő e tapasztalatok egyszerű ismerete vagy a legújabb határozatok egyszerű lemásolása. Ahhoz is értenünk kell, hogy bíráló szemmel mérlegeljük és önállóan felülvizsgáljuk ezeket a tapasztalatokat. Akinek van némi fogalma arról, hogy milyen óriásira nőtt és mennyire szerteágazott a modern munkásmozgalom, az tudja, hogy e feladat végrehajtásához mennyi elméleti erő, mennyi politikai (és forradalmi) tapasztalat szükséges.

Harmadszor: az orosz szociáldemokrácia nemzeti feladatai olyanok, aminők még nem álltak a világ egyetlen szocialista pártja előtt sem. Alább beszélnünk kell majd azokról a politikai és szervezési kötelességekről, amelyeket ez a feladat, az egész népnek az önkényuralom igájából való kiszabadítása, ró ránk. Most csak arra akarunk rámutatni, hogy *az élenjáró harcos szerepét csak az a párt*

tudja betölteni, amelyet élenjáró elmélet vezet. S hogy az olvasó csak némileg is konkrét fogalmat alkosson arról, hogy ez mit jelent, gondoljon vissza az orosz szociáldemokrácia olyan előfutáraira, mint Gercen, Belinszkij, Csernisevszkij és a hetvenes évek forradalmárainak ragyogó gárdája, gondoljon az orosz irodalom világraszóló jelentőségére, amelyre most tesz szert, gondoljon... de ez is elég!

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy mi az elmélet jelentősége a szociáldemokrata mozgalomban, idézzük Engelsnek 1874-ben írt megjegyzéseit. Engels a szociáldemokrácia nagy harcának *nem két* formáját ismeri el (a politikait és a gazdaságit), mint nálunk szokásos, *hanem hármat: a politikai és a gazdasági harccal egy sorba állítja az elméleti harcot.* Engels megjegyzései, amelyeket a gyakorlatilag és politikailag megerősödött német munkásmozgalomnak adott útravalóul, olyan tanulságosak a mostani kérdések és viták szempontjából, hogy az olvasó, reméljük, nem neheztel meg ránk a „Der deutsche Bauernkrieg"* c. brosúra előszavából vett hosszú idézetért (ez a brosúra már régóta a legnagyobb bibliográfiai ritkaságok közé tartozik):

„A német munkásoknak két lényeges előnyük van Európa többi országának munkásaival szemben. Először, hogy Európa leginkább elméleti népéhez tartoznak és megőrizték azt az elméleti érzéket, amely szinte teljesen kiveszett Németországból úgynevezett «művelt» osztályaiból. A német tudományos szocializmus, az egyedüli tudományos szocializmus, amely valaha is létezett, sohasem jött volna létre, ha nem előzte volna meg a német filozófia, különösen Hegel filozófiája. Ha a munkásokban nem volna elméleti érzék, ez a tudományos szocializmus sohasem vált volna annyira vérükké, mint ahogy a valóságban történt. És hogy ez milyen mérhetetlenül nagy előny, megmutatja egyrészt az a minden elmélettel szemben tanusított közöny, amely egyik legfőbb oka annak, hogy

* Dritter Abdruck. Leipzig 1875. Verlag der Genossenschaftsbuchdruckerei. („A német parasztháború". Harmadik kiadás. Lipcse 1875. Szövetkezeti Kiadó. — *Szerk.*)

az angol munkásmozgalom az egyes szakmák nagyszerű szervezettsége ellenére is oly lassan halad előre, másrészt pedig az a dezorganizáció és zűrzavar, amelyet a proudhonizmus okozott, — a franciáknál és belgáknál eredeti formájában, a spanyoloknál és olaszoknál pedig még torzabb, bakunista formában.

A másik előny abban áll, hogy a németek időrendben csaknem utolsókként jelentek meg a munkásmozgalomban. Amint a német elméleti szocializmus sohasem fogja elfelejteni, hogy Saint-Simonnak, Fouriernek és Owennek, három olyan embernek a vállán áll, akik tanaiknak minden fantasztikus volta és minden utópizmusa ellenére is minden idők legjelentékenyebb elméi közé tartoznak, és zseniálisan megsejtettek számtalan olyan dolgot, amelyek helyességét most bizonyítjuk be tudományosan, éppúgy a német gyakorlati munkásmozgalomnak sem szabad soha elfelejtenie, hogy az angol és a francia mozgalom vállán fejlődött ki, azok drágán szerzett tapasztalatait egyszerűen a maga javára fordíthatja, s most már elkerülheti azok akkoriban többnyire elkerülhetetlen hibáit. Hol tartanánk most az angol trade-unionok és a francia munkások politikai harcai nélkül, a nélkül az óriási lökés nélkül, amelyet különösen a Párizsi Kommün adott?

El kell ismerni, hogy a német munkások ritka hozzáértéssel aknázták ki helyzeti előnyüket. Mióta munkásmozgalom van, első ízben folyik a harc tervszerűen mindhárom irányban, először hangolják össze és kapcsolják egybe az elméleti, a politikai és a gyakorlati-gazdasági harcot (a tőkésekkel szemben kifejtett ellenállást). Ebben a mondhatni koncentrikus támadásban rejlik a német mozgalom ereje és legyőzhetetlensége.

A német munkások egyrészt előnyös helyzetüknél fogva, másrészt az angol mozgalom szigeti sajátosságai és a francia mozgalom erőszakos elnyomása következtében ezidőszerint a proletárharc élére kerültek. Hogy az események meddig hagyják őket ezen a megtisztelő helyen, azt nem lehet előre megmondani. De ameddig megtartják helyüket, remélhetőleg méltó módon fogják betölteni. Ehhez megkettőzött erőfeszítésre van szükség a harc és az agitáció minden területén. Különösen a vezérek köte-

lessége, hogy egyre tisztábban lássanak minden elméleti kérdést, egyre jobban felszabadítsák magukat a régi világnézettel összefüggő hagyományos frázisok befolyása alól és mindig tartsák szem előtt, hogy a szocializmus, amióta tudomány lett, megköveteli, hogy tudományként foglalkozzanak vele, vagyis hogy tanulmányozzák. Az így szerzett egyre tisztultabb belátást fokozott buzgalommal kell terjeszteni a munkástömegek között, és egyre tömörebbé kell kovácsolni a párt szervezetét és a szakszervezeteket ...

... Ha a német munkások így haladnak majd előre, akkor, ha nem is éppen a mozgalom élén fognak menetelni — a mozgalomnak egyáltalán nem érdeke, hogy egy bizonyos nemzet munkásai haladjanak az élén —, de tiszteletreméltó helyet fognak elfoglalni az arcvonalon és teljes fegyverzetben fognak állni, ha váratlanul súlyos megpróbáltatások vagy hatalmas események fokozott bátorságot, fokozott elszántságot és tetterőt követelnek tőlük"[106].

Engels szavai prófétai szavaknak bizonyultak. Néhány évvel később a német munkásokat váratlanul súlyos megpróbáltatás érte: a szocialistaellenes kivételes törvény. És a német munkások csakugyan teljes fegyverzetben fogadták ezeket a megpróbáltatásokat és győzedelmesen kiállták a próbát.

Az orosz proletariátusra hasonlíthatatlanul nagyobb megpróbáltatások várnak: olyan szörnyeteggel kell megbirkóznia, amelyhez képest egy alkotmányos országban hozott kivételes törvény valóban csak csekélységnek látszik. Az a legközelebbi feladat, melyet a történelem most elénk tűzött, a *legforradalmibb* minden más ország proletariátusának *legközelebbi* feladatai közül. Ennek a feladatnak a megvalósítása, az európai és (most már mondhatjuk) egyben az ázsiai reakció leghatalmasabb védőbástyájának lerombolása az orosz proletariátust a nemzetközi forradalmi proletariátus élcsapatává tenné. És mi joggal számítunk rá, hogy kivívjuk ezt a megtisztelő címet, amelyre már elődeink, a hetvenes évek forradalmárai rászolgáltak, ha ugyanolyan odaadó elszántsággal és energiával tudjuk lelkesíteni ezerszerte szélesebb és mélyebb mozgalmunkat.

II

A TÖMEGEK ÖSZTÖNÖSSÉGE ÉS A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA TUDATOSSÁGA

Azt mondottuk, hogy mozgalmunkat, amely sokkal szélesebb és mélyebb a hetvenes évek mozgalmánál, ugyanolyan odaadó elszántsággal és energiával kell lelkesíteni, mint akkor. Valóban, eddig, úgy hiszem, még senki sem vonta kétségbe, hogy a mai mozgalom ereje a tömegek (és főleg az ipari proletariátus) öntudatra ébredése, gyengesége pedig a vezető forradalmárok fogyatékos tudatossága és kezdeményező képessége.

A legutóbbi időben azonban olyan meglepő felfedezésre jutottak, amely felforgatással fenyegeti a szóbanforgó kérdés terén uralkodó összes eddigi nézeteket. Ezt a felfedezést a „Rabocseje Gyelo" tette, amely az „Iszkrá"-val és „Zarjá"-val való vitájában nem szorítkozott csupán részleges ellenvetésekre, hanem az „általános nézeteltérést" egy mélyebb okra, „az ösztönös és a tudatosan «tervszerű» elem *viszonylagos* jelentőségének különböző értékelésére" próbálta visszavezetni. A „Rabocseje Gyelo" vádpontja így hangzik: *„Lebecsülik a fejlődés objektív vagy ösztönös elemének jelentőségét"**. Mi azt mondjuk erre: ha az „Iszkra" és a „Zarja" vitájának csak az lett volna az eredménye, hogy a „Rabocseje Gyeló"-t rávezette ennek az „általános nézeteltérésnek" a gondolatára, már egymagában ezzel az eredménnyel is nagyon meg lehetnénk elégedve, annyira nagyjelentőségű ez a tétel, annyira élesen rávilágít az orosz szociáldemokraták közti mai elméleti és politikai nézeteltérések lényegére.

A tudatosság és az ösztönösség viszonyának kérdése ezért igen nagy, általános érdeklődésre tarthat számot, s ezzel a kérdéssel igen részletesen kell foglalkoznunk.

---

* „Rabocseje Gyelo", 10. sz. 1901 szeptember, 17. és 18. old. A „Rabocseje Gyelo" kiemelése.

a) AZ ÖSZTÖNÖS FELLENDÜLÉS KEZDETE

Az előző fejezetben már említettük, hogy a kilencvenes évek derekán az orosz művelt ifjúság körében *általános* volt a marxizmus elméletéért való lelkesedés. Ugyanilyen általános jellegűek voltak a körülbelül ugyanebben az időben, az 1896. évi nevezetes pétervári ipari háború után lezajlott munkássztrájkok is. Az a tény, hogy a sztrájkmozgalom egész Oroszországra kiterjedt, világosan mutatta az újra fellendülő **népi mozgalom elmélyülését**, és ha már „ösztönös elemről" van szó, akkor természetesen éppen ezt a sztrájkmozgalmat kell elsősorban ösztönösnek elismerni. De ösztönösség és ösztönösség között különbség van. Voltak sztrájkok Oroszországban a hetvenes és a hatvanas években is (sőt már a XIX. század első felében is), amikor „ösztönösen" összerombolták a gépeket stb. Ezekhez a „lázadásokhoz" képest a kilencvenes évek sztrájkjait már „tudatosaknak" is lehet nevezni, olyan jelentős lépéssel haladt előre azóta a munkásmozgalom. Ez azt mutatja, hogy az „ösztönös elem" lényegében nem más, mint a tudatosság *kezdeti formája*. A primitív lázadások is már bizonyos öntudatra ébredést fejeztek ki: megrendült a munkásoknak az elnyomó rendszer szilárdságába vetett ősi hite, kezdték — nem mondom, hogy megérteni, de megérezni a kollektív ellenállás szükségességét, és félreérthetetlenül kezdtek szakítani a felsőbbség előtti rabszolgai meghunyászkodással. De ez mégis sokkal inkább a kétségbeesés és a bosszú megnyilvánulása volt, semmint *harc*. A kilencvenes évek sztrájkjaiban sokkal élesebben villan már fel a tudatosság: határozott követeléseket támasztanak, előre kiszámítják, melyik időpont kedvezőbb, megtárgyalják a másutt történt ismeretes eseteket és példákat stb. A lázadások csupán elnyomottak felkelései voltak, a rendszeres sztrájkok azonban már az osztályharc csírái, de éppen csak csírái. Önmagukban véve ezek a sztrájkok még nem szociáldemokrata harcok, hanem tradeunionista harcok voltak, a munkások és a munkáltatók közötti antagonizmus aktivizálódását jelezték, de a munkások még nem ébredtek és nem is ébredhettek érdekeik és az egész mai politikai és társadalmi rendszer kibékít-

hetetlen ellentétének tudatára, vagyis a munkásoknak még nem volt és nem is lehetett szociáldemokrata tudatuk. Ilyen értelemben a kilencvenes évek sztrájkmozgalma — bármily nagy haladást jelentett is a „lázadásokhoz" képest — merőben ösztönös mozgalom volt.

Azt mondottuk, hogy a munkásoknak *nem is lehetett* szociáldemokrata tudatuk. Ezt a tudatot csak kívülről vihették be. Minden ország történelme arról tanuskodik, hogy a munkásosztály kizárólag saját erejéből csak tradeunionista tudatot képes kifejleszteni, vagyis csak azt a meggyőződést, hogy szervezetekben kell egyesülnie, hogy harcolnia kell a munkáltatók ellen, hogy a munkások érdekében álló törvényeket kell kicsikarnia a kormánytól stb.* A szocializmus tanítása ellenben filozófiai, történelmi, közgazdasági elméletekből nőtt ki, amelyeket a vagyonos osztályok művelt képviselői, értelmiségiek dolgoztak ki. A modern tudományos szocializmus megalapítói, Marx és Engels, társadalmi helyzetük szerint maguk is a polgári értelmiséghez tartoztak. Éppígy Oroszországban is a szociáldemokrácia elméleti tanítása a munkásmozgalom ösztönös növekedésétől teljesen függetlenül jött létre, mint a forradalmi szocialista értelmiség eszmei fejlődésének természetes és elkerülhetetlen eredménye. Abban az időben, vagyis a kilencvenes évek derekán ez a tanítás már nemcsak a „Munka Felszabadítása" csoport teljesen kialakult programmja volt, hanem meghódította az oroszországi forradalmi ifjúság többségét is.

Megvolt tehát a munkástömegek ösztönös ébredése, tudatos életre és tudatos harcra ébredése, és megvolt a szociáldemokrata elmélettel felfegyverzett forradalmi ifjúság is, amely keresve kereste a kapcsolatot a munkásokkal. Emellett különösen fontos megállapítani azt a gyakran mellőzött (és aránylag kevéssé ismert) tényt, hogy ennek az időszaknak *első* szociáldemokratái, bár *buzgón foglalkoztak gazdasági agitációval* — (teljes mértékben megszívlelve „Az

* Egyáltalán nem úgy van, mint egyesek gondolják, hogy a trade-unionizmus minden „politikát" kizár. A trade-unionok mindig folytattak bizonyos (de nem szociáldemokrata) politikai agitációt és harcot. A trade-unionista és szociáldemokrata politika közti **különbségről** a következő fejezetben lesz szó.

agitációról" című, akkor még csak kéziratban meglevő brosúra valóban hasznos útmutatásait) —, de nem tartották ezt az egyedüli feladatuknak; ellenkezőleg, *kezdettől fogva* előtérbe helyezték az orosz szociáldemokrácia legmesszebbmenő történelmi feladatait, s különösen az önkényuralom megdöntésének feladatát. Így például a pétervári szociáldemokratáknak az a csoportja, amelyik megalapította a „Harci Szövetséget a Munkásosztály Felszabadítására", már 1895 végén elkészítette a „Rabocseje Gyelo" c. ujság első számát. Ezt a teljesen nyomdakész számot egy rajtaütés alkalmával, 1895 december 8-áról 9-ére virradó éjjel, lefoglalták a csendőrök a csoport egyik tagjánál, Anat. Aleksz. Vanyejevnél*, és így a „Rabocseje Gyelo" első alakjában nem láthatott napvilágot. Ennek a lapnak a vezércikke (amelyet vagy 30 esztendő mulva talán szintén ki fog ásni egy akkori „Russzkaja Sztarina"[107] a rendőri ügyosztály irattárából) körvonalazta Oroszország munkásosztályának történelmi feladatait, és e feladatok élére a politikai szabadság kivívását helyezte. Azután volt benne egy cikk „Min törik a fejüket minisztereink?" címmel**, amely arról szólt, hogy a rendőrség szétkergette az „Irni-olvasni tudást terjesztő bizottságokat", ezenkívül több tudósítást tartalmazott, mégpedig nemcsak Pétervárról, hanem Oroszország más helyeiről is (pl. a munkások és a rendőrség véres összetűzéséről Jaroszlavl kormányzóságban). A kilencvenes évek orosz szociáldemokratáinak ez a — ha nem tévedünk — „első kísérlete" tehát nem szűk, helyi érdekű és még kevésbbé „ökonomista" jellegű lap volt, hanem arra törekedett, hogy a sztrájkharcot egybekapcsolja az önkényuralom elleni forradalmi mozgalommal és megnyerje a szociáldemokrácia támogatása számára mindazokat, akiket elnyomott a reakciós népbutítás politikája. Aki csak valamelyest is

* A. A. Vanyejev meghalt 1899-ben, egy keletszibériai vizsgálati fogház magánzárkájában szerzett tüdővészben. Ez okból tartottuk lehetőnek, hogy nyilvánosságra hozzuk a szövegben közölt adatokat, amelyek hitelességéről kezeskedünk, mert olyan személyektől származnak, akik közvetlenül és nagyon jól ismerték A. A. Vanyejevet.

** Lásd *Lenin* Művei. 2. köt. 1951. 79—84. old. — *Szerk.*

ismeri a mozgalom akkori állapotát, nem fog kételkedni abban, hogy a fővárosi munkásság és a forradalmi értelmiség egyaránt meleg rokonszenvvel fogadott volna egy ilyen lapot, s a lap a legszélesebb körben elterjedt volna. A vállalkozás nem sikerült, s ez csak azt bizonyította, hogy az akkori szociáldemokraták forradalmi tapasztalatok és gyakorlati képzettség híján képtelenek voltak eleget tenni az akkori idők halaszthatatlan követelményének. Ugyanezt kell mondani az „SzPB Rabocsij Lisztok"-ról[108] és különösen az 1898 tavaszán megalakult Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt „Rabocsaja Gazetá"-járól[109] és „Kiáltvány"-áról is. Magától értetődik, hogy eszünk ágában sincs a képzettség hiányát az akkori vezetők bűnéül felróni. De ahhoz, hogy felhasználhassuk a mozgalom tapasztalatait és gyakorlati tanulságokat vonhassunk le belőlük, teljesen tisztában kell lennünk az egyes hiányosságok okaival és jelentőségével. Ezért igen fontos megállapítanunk, hogy az 1895—1898-as években tevékenykedő szociáldemokraták egy része (sőt talán többsége) teljes joggal lehetségesnek tartotta, hogy már akkor, mindjárt az „ösztönös" mozgalom kezdetén átfogó programmal és harcos taktikával lépjen fel*. Mert az a körülmény, hogy a forradalmárok többsége nem volt eléggé képzett, egészen természetes jelenség volt, s így semmi különösebb

* „Az «Iszkra» kifogásolja a kilencvenes évek végén tevékenykedő szociáldemokratáink munkáját, de megfeledkezik arról, hogy abban az időben az apró követelésekért folytatott harc előfeltételein kívül minden más munka előfeltételei hiányoztak" — mondják az ökonomisták a „Levél az orosz szociáldemokrata lapokhoz" c. cikkükben („Iszkra", 12. sz.). A szövegben említett tények azt bizonyítják, hogy ez az „előfeltételek hiányáról" szóló állítás *merőben ellenkezik az igazsággal.* Nemcsak a kilencvenes évek végén, de már a kilencvenes évek derekán is teljes mértékben megvoltak az apró követelésekért folytatott harc előfeltételein kívül minden *más* munka összes előfeltételei is — kivéve a vezetők kellő képzettségét. De az „ökonomisták" ahelyett, hogy nyíltan beismernék, hogy mi, ideológusok és vezetők nem voltunk eléggé képzettek, mindent az „előfeltételek hiányára", az anyagi környezet befolyására akarnak hárítani, amely meghatározza azt az utat, amelyről semmiféle ideológus sem térítheti le a mozgalmat. Mi egyéb ez, ha nem az ösztönösség előtti szolgai meghódolás? mi egyéb, ha nem az „ideológusok" szerelme saját fogyatékosságaikba?

aggodalmat nem kelthetett. Ha egyszer a feladatokat helyesen tűzték ki és megvolt a kellő energia, hogy ismételten megkíséreljék e feladatok végrehajtását, az átmeneti kudarcok nem jelentettek nagy bajt. A forradalmi tapasztalatokat és a szervezői ügyességet meg lehet szerezni. Csak meglegyen hozzá az akarat, hogy kifejlesszük magunkban a szükséges tulajdonságokat! Csak ismerjük fel világosan a fogyatékosságokat, ami forradalmi dolgokban több mint fél javulás!

De a jelentéktelen bajból nagy baj lett, amikor ez a felismerés halványulni kezdett (pedig a fentemlített csoportok vezetőiben nagyonis elevenen élt), amikor akadtak emberek — sőt még szociáldemokrata lapok is —, akik a fogyatékosságot készek voltak erénnyé avatni, sőt még azt is megkísérelték, hogy *az ösztönösség előtti szolgai megalázkodásukat és meghódolásukat elméletileg* indokolják. Itt az ideje, hogy megvonjuk a mérlegét ennek az irányzatnak, amelynek tartalmát az „ökonomizmus" túlságosan szűk fogalma igen pontatlanul jellemzi.

b) MEGHÓDOLÁS AZ ÖSZTÖNÖSSÉG ELŐTT. A „RABOCSAJA MISZL"

Mielőtt rátérnénk az ösztönösség előtti meghódolás irodalmi megnyilatkozásaira, meg kell emlékeznünk a következő jellemző tényről (amelyet a fentemlített forrásból tudtunk meg), s amely némileg rávilágít arra, hogyan keletkezett és mélyült el a Pétervárott tevékenykedő elvtársak körében az orosz szociáldemokrácia későbbi két irányzatának viszálya. 1897 elején A. A. Vanyejev és néhány társa a száműzés előtt résztvett egy zártkörű összejövetelen[110], ahol a „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására" „öreg" és „fiatal" tagjai találkoztak. Főleg a szervezkedésről és különösen arról a „munkáspénztári alapszabályzatról" beszélgettek, amelyet végleges formájában a „Lisztok «Rabotnyika»" 9—10. száma közölt (46. old.)[111]. Az „öregek" (a „dekabristák", ahogy akkor tréfásan a pétervári szociáldemokraták nevezték őket) és egynéhány „fiatal" között (akik később

a „Rabocsaja Miszl" közvetlen munkatársai lettek) azonnal éles nézeteltérés merült fel, és parázs vita kerekedett. A „fiatalok" abban a formában védelmezték az alapszabályzat fő indokait, ahogyan közzétették. Az „öregek" azt mondták, hogy nekünk egyáltalán nem erre van elsősorban szükségünk, hanem arra, hogy a „Harci Szövetség"-et a forradalmárok szilárd szervezetévé kovácsoljuk, amelynek alá kell rendelni a különböző munkáspénztárakat, a tanulóifjúság közötti propagandát szolgáló köröket stb. Magától értetődik, hogy a vitatkozók még távolról se gondoltak arra, hogy ebben a nézeteltérésben a különválás kezdetét lássák; ellenkezőleg, elszigetelt, véletlen jelenségnek tartották. De ez a tény azt mutatja, hogy az „ökonomizmus" kialakulása és elterjedése korántsem ment símán Oroszországban sem, mert az „öreg" szociáldemokraták harcoltak ellene (amiről gyakran megfeledkeznek a mostani ökonomisták). És ha ennek a harcnak többnyire nem maradtak „írásos" nyomai, ennek az az *egyedüli* oka, hogy a működő munkáskörök összetétele rendkívül gyakran változott, nem volt semmiféle folytonosság és ezért a nézeteltéréseket sem rögzítették le írásban.

A „Rabocsaja Miszl" megjelenésével napvilágra került az ökonomizmus, de ez sem ment egyszerre. Konkrétan kell elképzelnünk az orosz körök zömének munkafeltételeit és rövid életét (ezt pedig csak az tudja konkrétan elképzelni, aki átélte), hogy megértsük, milyen nagy szerepe volt a véletlennek abban, hogy az új irányzat sikert aratott-e vagy kudarcot vallott egy-egy városban, és hogy miért nem tudták oly sokáig megállapítani ennek az „új valaminek" sem a hívei, sem az ellenfelei — és a szó szoros értelmében nem is volt rá lehetőségük, hogy megállapítsák —, vajjon valóban külön irányzat-e ez, vagypedig csak egyes személyek hiányos képzettségének a kifejezője. Például a „Rabocsaja Miszl" első hektografált számairól a szociáldemokraták óriási többségének nem volt tudomása, és ha most az első szám vezércikkére hivatkozhatunk, csak azért tehetjük, mert V. I.[112] cikkében („Lisztok «Rabotnyika»", 9—10. sz. 47. és köv. old.) újranyomtatták. V. I. persze nem mulasztotta el, hogy

buzgón, sőt túlbuzgón magasztalja az új lapot, amely annyira különbözött a fentemlített ujságoktól és ujságtervezetektől*. Ez a vezércikk olyan félreérthetetlenül fejezte ki a „Rabocsaja Miszl" és általában az ökonomizmus *egész szellemét*, hogy érdemes vele bővebben foglalkozni.

A vezércikk rámutat arra, hogy a kékhajtókás kéz nem tartóztathatja fel a munkásmozgalom fejlődését, majd így folytatja: „... A munkásmozgalom annak köszönheti életerejét, hogy a munkás végre maga veszi kézbe sorsának intézését, kiragadva azt a vezetők kezéből", és részletesen fejtegeti ezt az alaptételt. A valóságban a vezetőket (vagyis a szociáldemokratákat, a „Harci Szövetség" szervezőit) ragadta ki a rendőrség, hogy úgy mondjuk, a munkások kezéből**, — itt pedig úgy tüntetik fel a dolgot, hogy a munkások harcot folytattak e vezetők ellen és megszabadultak igájuktól! Ahelyett, hogy előre, a forradalmi szervezet megszilárdítására és a politikai tevékenység kiterjesztésére szólítottak volna, *visszafelé*, kizárólag trade-unionista harcra hívtak. Azt hirdették, hogy „a politikai eszmény állandó szemmeltartására irányuló törekvés elhomályosítja a mozgalom gazdasági alapját", hogy a munkásmozgalomnak ez a jelszava: „harc a gazdasági helyzetért" (!), vagy ami még jobb: „munkások a munkásokért"; azt hirdették, hogy a sztrájkpénztárak „hecsesebbek a mozgalom számára, mint száz más szervezet" (hasonlítsák össze ezt az 1897 októberében tett kijelentést a „dekabristák" és a fiatalok 1897 elején folytatott vitájával) stb. Olyasféle szólamok jöttek divatba, hogy nem a munkások „krémjét", hanem az

---

* Mellesleg, a „Rabocsaja Miszl"-nek ez a magasztalása 1898 novemberében, amikor az ökonomizmus — különösen külföldön — már teljesen kialakult, ugyanattól a V. I.-től eredt, aki csakhamar a „Rabocseje Gyelo" egyik szerkesztője lett. És a „Rabocseje Gyelo" még tagadta, hogy két irányzat van az orosz szociáldemokráciában, mint ahogy még most is tagadja!

** Hogy mennyire helytálló ez a hasonlat, az a következő jellemző tényből látható: mikor a „dekabristák" letartóztatása után a Stisszelburgi-út munkásai közott híre terjedt annak, hogy a lebukásnál közreműködött N. N. Mihajlov provokátor (egy fogorvos), aki közel állott a „dekabristákkal" érintkező egyik csoporthoz, a munkások felháborodásukban elhatározták, hogy megölik.

„átlag"-munkást, a tömeg-munkást kell elsősorban szem előtt tartani, hogy „a politika mindig engedelmesen követi az ökonómiát"* stb. stb., és ellenállhatatlan befolyást gyakoroltak a mozgalomba áramló fiatalok tömegeire, akik a marxizmusnak többnyire csak a töredékeit ismerték és azokat is csak legális ismertetésben.

Ez azt jelentette, hogy a tudatosságot teljesen elfojtotta az ösztönösség, azoknak a „szociáldemokratáknak" az ösztönössége, akik V. V. úr „eszméit" szajkózták, azoknak a munkásoknak az ösztönössége, akik felültek annak az érvnek, hogy az egyszázalékos béremelés mindenféle szocializmusnál és mindenféle politikánál kézenfekvőbb és becsesebb, hogy „abban a tudatban kell harcolniok, hogy nem a jövendő nemzedékek érdekében, hanem önmagukért és gyermekeikért harcolnak" (a „Rabocsaja Miszl" 1. számának vezércikke). Az efféle frázisok mindig kedvelt fegyverei voltak azoknak a nyugateurópai burzsoáknak, akik a szocializmus iránti gyűlöletükben (mint például Hirsch, a német „szociálpolitikus") fáradságot nem kímélve maguk igyekeztek átültetni az angol tradeunionizmust a hazai talajba, s azt mondták a munkásoknak, hogy éppen akkor harcolnak önmagukért és gyermekeikért, nempedig holmi jövendő nemzedékekért és holmi jövendő szocializmusért, ha csak-szakszervezeti harcot** folytatnak. Most pedig „az orosz szociáldemokrácia V. V.-i" szajkózzák ezeket a burzsoá frázisokat. Három olyan körülményre kell itt utalni, amelyek azért fontosak, mert a *jelenlegi* nézeteltérések további elemzése során igen hasznosak lesznek***.

---

* A „Rabocsaja Miszl" első számának ugyanabból a vezércikkéből. Ebből megítélhető, hogy milyen volt „az orosz szociáldemokrácia e V. V.-inek"[113] elméleti képzettsége, akik a durván elposványosított „gazdasági materializmust" szajkózták abban az időben, amikor az irodalomban a marxisták háborút viseltek az igazi V. V. úr ellen, akit a politika és a gazdaság viszonyának *ugyanilyen* felfogásáért már régen „a reakció mesterének" neveztek el!

** A németeknek még külön szavuk is van erre: „Nur-Gewerkschaftler", amellyel a „csak-szakszervezeti" harc híveit jelölik meg.

*** Azoknak a kedvéért emeljük ki, hogy *jelenlegi*, akik farizeusok módjára vonogatják vállukat és azt mondják: könnyű most szidni a „Rabocsaja Miszl"-t — csakhogy ez már mind elavult

Először is, az ösztönösség elfojtotta a tudatosságot, s ez szintén *ösztönösen* történt. Ez szójátéknak látszik, pedig — sajnos! — keserű valóság. Nem úgy történt, hogy két homlokegyenest ellentétes nézet nyílt harcot folytatott egymás ellen és az egyik győzelmet aratott a másikon, hanem úgy, hogy a csendőrség egyre több és több „öreg" forradalmárt „ragadott ki", és egyre több és több „fiatal" „orosz szociáldemokrata V. V." lépett a színre. Ha nem is vett részt valaki a *jelenlegi* orosz mozgalomban, de legalább beleszagolt, az nagyon jól tudja, hogy csakugyan így áll a dolog. És ha ennek ellenére különösen ragaszkodunk ahhoz, hogy az olvasó egészen tisztán lássa ezt a közismert tényt, ha — hogy úgy mondjuk — a szemléletesség kedvéért adatokat közlünk az első eresztésű „Rabocseje Gyelo"-ról, valamint az „öregek" és a „fiatalok" 1897 elején lezajlott vitájáról, ezt azért tesszük, mert egyesek, akik „demokratizmusukkal" kérkednek, arra spekulálnak, hogy a közönség széles rétegei (vagy az egészen fiatalkorú ifjúság) nem ismerik ezeket a tényeket. Alább még visszatérünk erre.

Másodszor: már az ökonomizmus első irodalmi megnyilatkozásában megfigyelhetjük azt a rendkívül sajátságos és a mai szociáldemokraták körében fennálló összes nézeteltérések megértése szempontjából fölöttébb jellemző jelenséget, hogy a „tisztán munkásmozgalom" hívei, a proletárharccal való legszorosabb és „legszervesebb" (a „Rabocseje Gyelo" kifejezése) kapcsolat hívei, minden nem-munkás értelmiség ellenfelei (még ha szocialista értelmiségről van is szó) álláspontjuk megvédése céljából a *burzsoá* „csak-trade-unionisták" érveihez kénytelenek folyamodni. Ez azt mutatja, hogy a „Rabocsaja Miszl" kezdetétől fogva — anélkül, hogy tudatában lett volna — a „Credo" programmját igyekezett megvalósítani. Ez azt mutatja — (amit a „Rabocseje Gyelo" sehogy sem tud megérteni) —, hogy *mindennemű* meghódolás a munkás-

---

história! Mutato nomine de te fabula narratur (Változtasd meg a nevet, s rólad szól a mese. — *Szerk.*) — válaszoljuk mi ezeknek a mai farizeusoknak, akikről alább *bebizonyítjuk*, hogy teljesen rabul ejtették őket a „Rabocsaja Miszl" eszméi.

mozgalom ösztönössége előtt, a „tudatos elem" szerepének, a szociáldemokrácia szerepének mindennemű lekicsinylése egyszersmind *azt jelenti, hogy erősödik a burzsoá ideológiának a munkásságra gyakorolt befolyása, teljesen függetlenül attól, hogy az, aki lekicsinyli, maga óhajtja-e ezt vagy sem.* Mindazok, akik „az ideológia túlbecsüléséről"*, a tudatos elem szerepének túlzásáról** stb. stb. beszélnek, azt képzelik, hogy a tisztán munkásmozgalom önmaga is ki tudja dolgozni és ki is dolgozza önálló ideológiáját, mihelyt a munkások „kiragadják sorsuk intézését a vezetők kezéből". Ez azonban nagy tévedés. A fentebb mondottak kiegészítéséül idézzük még Kautskynak az osztrák szociáldemokrata párt új programmtervezetéhez fűzött nagyon helyes és fontos megjegyzéseit***:

„Némely revizionista kritikusunk véleménye szerint Marx azt állította, hogy a gazdasági fejlődés és az osztályharc nemcsak a szocialista termelés előfeltételeit teremti meg, hanem közvetlenül létrehozza a szocializmus szükségszerűségének *felismerését* is (K. Kautsky kiemelése). És ezek a kritikusok mindjárt elő is hozakodnak azzal az ellenvetéssel, hogy noha Anglia áll a kapitalista fejlődés legmagasabb fokán, az összes modern országok közül éppen Anglia áll legtávolabb ettől a felismeréstől. Az új tervezet alapján azt lehetne hinni, hogy az osztrák programmbizottság is osztja ezt az ilymódon megcáfolt, állítólag ortodox marxista nézetet. A tervezet ugyanis azt mondja: «Minél jobban növekszik a proletariátus a kapitalizmus fejlődésével, annál inkább kénytelen és képes felvenni a harcot a kapitalizmus ellen». A proletariátus a szocializmus lehetőségének és szükségszerűségének «tudatára ébred» stb. Ebben az összefüggésben a szocialista tudat a proletár osztályharc szükségszerű, közvetlen eredményének látszik. Ez azonban nem így van. Magától értetődik, hogy a szocializmus mint tanítás, éppúgy a mai gazdasági viszonyokban gyökerezik, mint a proletariátus osztályharca, éppúgy, mint ahogy ez utóbbi is a tömegeknek a kapitalizmus szülte szegénysége

* Az „ökonomisták" levele az „Iszkra" 12. számában.
** „Rabocseje Gyelo", 10. sz.
*** „Die Neue Zeit", 1901—1902. XX. évf. I. köt. 3. sz. 79. old. A bizottság tervezetét, amelyről Kautsky beszél, a bécsi pártkongresszus (a mult év végén) némileg megváltoztatott formában elfogadta.

és nyomora elleni harcból ered, a szocializmus és a proletariátus osztályharca azonban nem egymásból, hanem egymás mellett, de különböző feltételek alapján keletkezik. A modern szocialista tudat csak mély tudományos belátás alapján keletkezhetik. Valóban, a mai közgazdasági tudomány éppúgy előfeltétele a szocialista termelésnek, mint például a mai technika, de a proletariátus a legjobb akarattal sem tudja létrehozni sem az egyiket, sem a másikat, mert mindkettő a mai társadalmi folyamatból keletkezik. A tudomány hordozója azonban nem a proletariátus, hanem *a polgári értelmiség*" (Kautsky kiemelése); „a modern szocializmus is e réteg egyes tagjainak agyában született meg, ők adták tovább szellemileg kiváló proletároknak, akik aztán ott, ahol a viszonyok megengedik, beviszik a proletariátus osztályharcába. A szocialista tudat tehát olyasvalami, amit kívülről vittek be (von aussen Hineingetragenes) a proletariátus osztályharcába, nempedig olyasmi, ami abból spontán (urwüchsig) fejlődött ki. Ennek megfelelően a régi hainfeldi programm igen helyesen mondja, hogy a szociáldemokrácia feladata: a proletariátust helyzetének és feladatának *tudatára ébreszteni* (szó szerint: eltölteni helyzetének és feladatának tudatával). Nem volna szükség erre, ha ez a tudat magától következnék az osztályharcból. Az új tervezet ezt a tételt a régi programmból vette át és hozzátoldotta a fent idézett tételhez. Így azonban teljesen megszakadt a gondolatmenet . . ."

Ha tehát szó sem lehet a munkástömegek által mozgalmuk folyamán kidolgozott önálló ideológiáról*, akkor a

* Ez persze nem jelenti azt, hogy a munkások nem vesznek részt az ideológia kidolgozásában. De nem mint munkások vesznek részt benne, hanem mint a szocializmus teoretikusai, mint Proudhonok és Weitlingek, másszóval: csak akkor és csak annyiban, amennyiben kisebb-nagyobb mértékben sikerül elsajátítaniok és előbbrevinniök koruk ismereteit. És hogy a munkásoknak *gyakrabban sikerüljön ez*, ahhoz általában az szükséges, hogy minél jobban gondoskodjunk a munkások tudatossági színvonalának emeléséről, és hogy a munkások ne zárkózzanak be a „*munkásoknak való irodalom*" mesterségesen szűkített keretei közé, hanem tanulják meg egyre jobban elsajátítani az *általános irodalmat*. Sőt, „ne zárkózzanak be" helyett helyesebb volna azt mondani, hogy ne zárják be őket, mert maguk a munkások mindent elolvasnak, még azt is el akarják olvasni, amit az értelmiség számára írnak, és csak egyes (rossz) intellektuelek gondolják, hogy „a munkásoknak" elég, ha a gyári állapotokról beszélnek nekik és rég ismert dolgokon kérődznek.

kérdés *csakis így* tehető fel: burzsoá vagy szocialista ideológia? Itt nincs középút (mert az emberiség semmiféle „harmadik" ideológiát nem dolgozott ki és mert általában egy osztályellentétektől marcangolt társadalomban sohasem lehet osztályonkívüli vagy osztályok feletti ideológia): Ezért a szocialista ideológia *mindennemű* lekicsinylése, *mindennemű mellőzése* egyszersmind a burzsoá ideológia erősbítését jelenti. Ösztönösségről beszélnek. De a munkásmozgalom *ösztönös* fejlődése éppen oda vezet, hogy a munkásmozgalom a burzsoá ideológia befolyása alá kerül, *éppen* a „Credo" *programmjának vonalán halad*, mert az ösztönös munkásmozgalom nem egyéb, mint trade-unionizmus, Nur-Gewerkschaftlerei, a trade-unionizmus pedig éppen azt jelenti, hogy a burzsoázia eszmeileg leigázza a munkásságot. Ezért feladatunk, a szociáldemokrácia feladata az, hogy *harcoljunk az ösztönösség ellen*, hogy a munkásmozgalmat *eltérítsük* a trade-unionizmustól, amely ösztönösen a burzsoázia szárnyai alá igyekszik, és vonjuk a forradalmi szociáldemokrácia szárnyai alá. Ezért az „Iszkra" 12. számában megjelent „ökonomista" levél íróinak az a frázisa, hogy a leglelkesebb ideológusok semmiféle erőfeszítése sem képes letéríteni a munkásmozgalmat arról az útról, amelyet az anyagi elemek és az anyagi környezet kölcsönhatása határoz meg, *teljesen egyértelmű a szocializmus feladásával*, és ha a levél írói bátran és következetesen végig tudnák gondolni azt, amit mondanak, mint ahogy mindenkinek végig kell gondolnia gondolatait, aki az irodalmi és társadalmi tevékenység porondjára lép, akkor nem maradna más hátra számukra, mint „üres kebellel és ölbetett kézzel vesztegelni" és . . . átengedni a tettek mezejét Sztruve és Prokopovics úréknak, akik a munkásmozgalmat „a legkisebb ellenállás vonalán", vagyis a burzsoá trade-unionizmus vonalán vonszolják, vagypedig Zubatov úréknak, akik a papi és csendőri „ideológia" vonalán rángatják.

Emlékezzünk Németország példájára. Mi volt Lassalle történelmi érdeme a német munkásmozgalomban? Az, hogy *letérítette* ezt a mozgalmat a haladópárti trade-unionizmus és a kooperativizmus útjáról, amelyen ösztönösen elindult *(a Schulze-Delitzschek és a hozzájuk hasonlók*

szíves közreműködésével). Ennek a feladatnak a teljesítéséhez egészen másra volt szükség, mint az ösztönös elem lekicsinyléséről, a folyamat-taktikáról, az elemek és a környezet kölcsönhatásáról stb. szóló fecsegésre. *Ehhez elkeseredett harcra* volt szükség az *ösztönösség ellen*, és csak egy ilyen, sok-sok évig tartó harc eredményeképpen lehetett elérni például azt, hogy Berlin munkáslakossága a haladó párt támaszából a szociáldemokrácia egyik legszilárdabb erődjévé vált. És ez a harc korántsem ért véget, még most sem (mint azok gondolhatnák, akik a német mozgalom történetét Prokopovics, filozófiáját pedig Sztruve nyomán tanulmányozzák). A német munkásosztály most is — ha szabad így mondanunk — több ideológia között oszlik meg: a munkásság egy része a katolikus és monarchista munkásegyletekben, másik része az angol trade-unionizmus burzsoá hódolói által alapított Hirsch—Duncker-féle szervezetekben[114], harmadik része a szociáldemokrata szervezetekben tömörül. Az utóbbi rész hasonlíthatatlanul nagyobb a többinél, de ezt az elsőbbséget a szociáldemokrata ideológia csakis az összes többi ideológia ellen folytatott rendületlen harccal tudta elérni és tudja továbbra is megtartani.

De, kérdezhetné az olvasó, miért vezet az ösztönös mozgalom, a legkisebb ellenállás vonalán haladó mozgalom éppen a burzsoá ideológia uralmához? Azon egyszerű oknál fogva, mert a burzsoá ideológia sokkal régebbi eredetű, mint a szocialista ideológia, mert minden részletében jobban kidolgozott, mert a terjesztésnek *méhetlenül* több eszközével rendelkezik*. És ezért minél fiatalabb a

---

* Gyakran mondják: a munkásosztály *ösztönösen* vonzódik a szocializmushoz. Ez tökéletesen helyes abban az értelemben, hogy a szocialista elmélet minden más elméletnél mélyebben és helyesebben határozza meg a munkásosztály nyomorának okait, és ezért is sajátítják el oly könnyen a munkások, de csak akkor, *ha* az elmélet maga nem torpan meg az ösztönösség előtt, *ha* irányít is alá veszi az ösztönösséget. Ez voltaképpen magától értetődik, de a „*Rabocseje Gyelo*" éppen ezt a magától értetődő dolgot felejti el és forgatja ki. A munkásosztály ösztönösen vonzódik a szocializmushoz, de ennek ellenére a leginkább elterjedt (és a legkülönbözőbb formákban újra meg újra feltámasztott) burzsoá ideológia mindennél inkább ösztönösen hatalmába keríti a munkást.

szocialista mozgalom valamely országban, annál erélyesebben kell harcolnia minden olyan kísérlet ellen, amely a nem-szocialista ideológia megszilárdítására irányul, annál határozottabban kell óvnia a munkásokat azoktól a rossz tanácsadóktól, akik „a tudatos elem túlbecsülése" stb. ellen kiabálnak. Az ökonomista levél írói a „Rabocseje Gyeló"-val egyetemben kórusban mennydörögnek a mozgalom gyermekkorára jellemző türelmetlenség ellen. Mi erre azt feleljük: igen, mozgalmunk valóban gyermekkorát éli, s éppen azért, hogy mennél előbb elérje férfikorát, türelmetlennek kell lennie azokkal szemben, akik az ösztönösség előtti meghódolásukkal hátráltatják fejlődését. Nincs nevetségesebb és károsabb annál, mint mikor valaki megjátssza az öreget, aki már régen túl van a harc minden döntő epizódján!

Harmadszor: a „Rabocsaja Miszl" első száma azt mutatja, hogy az „ökonomizmus" elnevezés (amelyet természetesen nem szándékozunk elvetni, mert így vagy úgy már átment a köztudatba) nem fejezi ki eléggé pontosan az új irányzat lényegét. A „Rabocsaja Miszl" nem tagadja teljesen a politikai harcot: a „Rabocsaja Miszl" 1. számában közölt pénztári alapszabályzat a kormány elleni harcról beszél. Csakhogy a „Rabocsaja Miszl" úgy véli, hogy „a politika mindig engedelmesen követi az ökonómiát" (a „Rabocseje Gyelo" pedig programmjában úgy variálja ezt a tételt, hogy „Oroszországban a gazdasági harc — még inkább mint minden más országban — *elválaszthatatlan* a politikai harctól"). A „Rabocsaja Miszl"-nek és a „Rabocseje Gyeló"-nak ezek a tételei teljesen hamisak, *ha a politikán szociáldemokrata politikát értünk.* A munkásság gazdasági harca — mint már láttuk — igen gyakran összefügg (ha nem is elválaszthatatlanul) a burzsoá, klerikális stb. politikával. A „Rabocseje Gyelo" tételei igazak, ha a politikán trade-unionista politikát értünk, vagyis az összes munkásoknak azt a közös törekvését, hogy az államtól különféle intézkedéseket harcoljanak ki, amelyek enyhítenék ugyan a helyzetükkel járó bajokat, de nem vetnének véget ennek a helyzetnek, vagyis nem szüntetnék meg a tőke uralmát a munka felett. Ez a törekvés csakugyan közös vonása a szocializmussal ellenségesen szembenálló

angol trade-unionistáknak is, a katolikus munkásoknak is, a „zubatovi" munkásoknak is stb. Politika és politika közt különbség van. Azt látjuk tehát, hogy a „Rabocsaja Miszl" a politikai harcot illetően is nem annyira tagadja azt, mint inkább meghódol annak *ösztönössége*, tudattalan volta előtt. A „Rabocsaja Miszl" teljesen elismeri a munkásmozgalomból ösztönösen kinövő politikai harcot (helyesebben: a munkások politikai óhajait és követeléseit), de teljesen lemond a szocializmus általános feladatainak és a jelenlegi orosz viszonyoknak megfelelő specifikus *szociáldemokrata politika önálló kidolgozásáról*. Az alábbiakban ki fogjuk mutatni, hogy a „Rabocseje Gyelo"-nak is ugyanez a hibája.

c) „AZ ÖNFELSZABADÍTÁS CSOPORTJA" ÉS A „RABOCSEJE GYELO"

Azért foglalkoztunk ilyen részletesen a „Rabocsaja Miszl" első számának alig ismert és ma már csaknem feledésbe merült vezércikkével, mert legelsőnek és a legplasztikusabban fejezte ki azt a közös áramlatot, amely később számtalan erecske formájában bukkant elő. V. I.-nek tökéletesen igaza volt, amikor a „Rabocsaja Miszl" első számát és vezércikkét magasztalva azt mondta, hogy „éles hangnemben, hévvel" írták („Lisztok «Rabotnyika»", 9—10. sz. 49. old.). Minden meggyőződéses ember, aki azt hiszi, hogy valami újat ad, „hévvel" ír és plasztikusan fejezi ki nézeteit. Csak azok nem „hevülnek" soha, akik megszokták, hogy két szék közt üljenek, csak ezek képesek arra, hogy tegnap a „Rabocsaja Miszl" hevét magasztalják, ma pedig az ellenfeleit támadják „heves vitatkozási módszerük" miatt.

Nem kívánunk időzni „A «Rabocsaja Miszl» külön mellékleté"-nél (később, különböző kérdésekkel kapcsolatban alkalmunk lesz hivatkozni erre a műre, amely mindennél következetesebben fejezi ki az ökonomisták eszméit), csak „A Munkások Önfelszabadítása csoportjának felhívásá"-ról fogunk röviden megemlékezni (1899 március, újra nyomtatva a londoni „Nakanunye"[115] 1899 július

havi, 7. számában). A felhívás szerzői igen helyesen mondják, hogy „a munkás-Oroszország *még csak ébredezik*, még csak széjjeltekint és *ösztönösen kap a legelső, útjába kerülő* harci eszközön", de ebből ugyanazt a helytelen következtetést vonják le, mint a „Rabocsaja Miszl", megfeledkezve arról, hogy az ösztönösség éppen a tudatosság hiánya (spontaneitás), amelyen a szocialistáknak kell segíteniök, hogy a mai társadalomban „a legelső, útjába kerülő" harci eszköz mindig a trade-unionista harci eszköz, „a legelső, útjába kerülő" ideológia pedig mindig a burzsoá (trade-unionista) ideológia lesz. Éppígy a politikát sem „tagadják" ezek a szerzők, hanem csak (csak!) azt mondják — V. V. úr után szabadon —, hogy a politika felépítmény, és ezért „a politikai agitációnak a gazdasági harc érdekében folytatott agitáció felépítményének kell lennie, ennek a harcnak a talajából kell kinőnie és ehhez kell igazodnia".

Ami a „Rabocseje Gyeló"-t illeti, tevékenységét **mindjárt** az ökonomisták „védelmével" kezdte. Már az **első** számában (141—142. old.) *nyilvánvaló valótlanságot* mondott. „Nem tudjuk — úgymond —, miféle fiatal elvtársakról beszélt Akszelrod", aki ismert brosúrájában* óva intette az ökonomistákat, de amikor e valótlanság miatt Akszelrod és Plehanov vitába szállt a „Rabocseje Gyeló"-val, az utóbbi kénytelen volt beismerni, hogy „az értetlenség formájában *védelmébe* akarta venni az összes fiatalabb külföldi szociáldemokratákat ezzel az igazságtalan váddal szemben" (Akszelrod ugyanis szűklátókörűséggel vádolta az ökonomistákat). Valójában ez a vád teljesen jogos volt és a „Rabocseje Gyelo" nagyon jól tudta, hogy többek közt egyik szerkesztőségi tagjára, V. I.-re is vonatkozott. Mellesleg megjegyzem, hogy az említett vitában Akszelrodnak tökéletesen igaza volt, a „Rabocseje Gyeló"-nak pedig egyáltalán nem volt igaza abban, ahogyan „Az orosz szociáldemokraták feladatai"

* „К вопросу о современных задачах и тактике русских социалдемократов" („Az orosz szociáldemokraták jelenlegi feladatainak és taktikájának kérdéséhez". — *Szerk.)* Genf 1898. Két 1897-ben írt levél a „Rabocsaja Gazetá"-hoz.

c. brosúrámat* értelmezte. Ezt a brosúrát 1897-ben, még a „Rabocsaja Miszl" megjelenése előtt írtam, amikor a szentpétervári „Harci Szövetség" fentebb jellemzett *eredeti* irányzatát tartottam uralkodónak, és joggal tartottam annak. Legalábbis 1898 közepéig valóban ez az irányzat uralkodott. Ezért a „Rabocseje Gyelo"-nak egyáltalán nem volt joga ahhoz, hogy az ökonomizmus létezésének és veszélyének megcáfolása céljából olyan nézeteket fejtegető brosúrára hivatkozzék, amelyeket Szentpétervárott 1897—1898-ban *kiszorítottak* az „ökonomista" nézetek**.

De a „Rabocseje Gyelo" nemcsak hogy „védelmezte" az ökonomistákat, hanem maga is állandóan bele-beleesett legnagyobb tévedéseikbe. Ennek a zavarnak a forrása a „Rabocseje Gyelo" következő programmpontjának kétértelmű felfogása: „*a munkásoknak* az utolsó években keletkezett *tömegmozgalmát* tartjuk az orosz élet legfontosabb jelenségének, amely elsősorban *fogja megszabni* a Szövetség irodalmi tevékenységének *feladatait*" (a mi kiemelésünk) „és jellegét" (a „Rabocseje Gyelo" kiemelése). Hogy a tömegmozgalom rendkívül fontos jelenség, ez vitathatatlan. Kérdés azonban, mit kell értenünk azon, hogy ez a tömegmozgalom „fogja megszabni a feladatokat"? Ezt kétféleképpen lehet érteni: *vagy* úgy, hogy meghódolunk e mozgalom ösztönössége előtt, vagyis a szociáldemokrácia szerepét a munkásmozgalomnak mint olyannak egyszerű

---

* Lásd *Lenin* Művei. 2. köt. 1951. 333—362. old. — *Szerk.*

** A „Rabocseje Gyelo" első valótlanságát („nem tudjuk, miféle fiatal elvtársakról beszélt P. B. Akszelrod") védekezése során még egy másikkal tetézte, amikor a „Válasz"-ban azt írta: „A «Feladatok» bírálatának megírása óta bizonyos orosz szociáldemokraták körében a gazdasági egyoldalúság felé hajló tendenciák keletkeztek, illetve többé-kevésbbé világosan ki is alakultak, amelyek mozgalmunknak a «Feladatok»-ban vázolt állapotához képest visszafejlődést jelentenek" (9. old.). Ezt írja az *1900-ban* megjelent „Válasz". A „Rabocseje Gyelo" első száma pedig (a bírálattal) *1899 áprilisában* jelent meg. Vajjon csak 1899-ben keletkezett az ökonomizmus? Nem. 1899-ben tiltakoztak először az *orosz* szociáldemokraták az ökonomizmus ellen (tiltakozás a „Credo" ellen). De az ökonomizmus, mint a „Rabocseje Gyelo" is nagyon jól tudja, 1897-ben keletkezett, mert *V. I.* már *1898 novemberében* („Lisztok «Rabotnyika»", 9—10. sz.) magasztalta a „Rabocsaja Miszl"-t.

kiszolgálására korlátozzuk (ez a „Rabocsaja Miszl", az „Önfelszabadítás Csoportja" és más ökonomisták felfogása) *vagy* pedig úgy, hogy a tömegmozgalom *új* elméleti, politikai, szervezeti feladatokat tűz elénk, sokkal bonyolultabbakat, mint amelyekkel a tömegmozgalom keletkezését megelőző időszakban beérhettük. A „Rabocseje Gyelo" éppen az első felfogás felé hajlott és hajlik most is, mert nem beszélt semmiféle új feladatról, nem mondott erről semmi határozottat, hanem egész idő alatt úgy okoskodott, mintha a „tömegmozgalom" *felmentene* bennünket az előtérbe került feladatok világos felismerésének és megoldásának szükségessége alól. Elég, ha arra hivatkozunk, hogy a „Rabocseje Gyelo" lehetetlennek tartotta, hogy a munkások tömegmozgalma elé *első* feladatul az önkényuralom megdöntését tűzzék ki, s ezzel ezt a feladatot (a tömegmozgalom nevében) a legközelebbi politikai követelésekért folytatott harc feladatává fokozta le („Válasz", 25. old.).

Mellőzve a „Rabocseje Gyelo" szerkesztőjének, B. Kricsevszkijnek a 7. számban megjelent „Gazdasági és politikai harc az orosz mozgalomban" c. cikkét, amely ugyanezeket a hibákat ismétli meg*, egyenesen áttérhetünk a

* A politikai harc „stádium-elmélete" vagy „félénk cik-cak"-elmélete ebben a cikkben például így fejeződik ki: „Azoknak a politikai követeléseknek azonban, amelyek jellegük szerint egész Oroszországra érvényesek, az első időben" (ezt 1900 augusztusában írták!) „meg kell felelniök azoknak a tapasztalatoknak, amelyeket az illető munkásréteg (sic!) a gazdasági harcból szűrt le. Csakis (!) ezeknek a tapasztalatoknak alapján lehet és kell hozzáfogni a politikai agitációhoz" stb. (11. old.). A 4. oldalon a szerző az ökonómiai eretnekségnek véleménye szerint teljesen alaptalan vádján felháborodva patétikusan felkiált: „Melyik szociáldemokrata nem tudja, hogy Marx és Engels tanítása szerint az egyes osztályok gazdasági érdekei döntő szerepet játszanak a történelemben, *következésképpen* különösen a proletariátusnak saját gazdasági érdekeiért folytatott harca szükségkép elsőrendű jelentőségű a proletariátus osztályfejlődése és felszabadító harca szempontjából?" (a mi kiemelésünk). Ez a „következésképpen" egyáltalán nem helyénvaló. Abból, hogy a gazdasági érdekek döntő szerepet játszanak, *semmiképp sem lehet* a gazdasági (= szakmai) harc elsőrendű jelentőségére következtetni, mert az osztályok leglényegesebb, „döntő" érdekei általában *csakis* gyökeres *politikai* átalakulások útján elégíthetők ki; nevezetesen, a proletariátus alapvető gazdasági érdeke csakis politikai forradalom útján elégíthető ki, mely a burzsoázia diktatúrája helyébe a proletariátus diktatúráját állítja. B. Kricsevszkij

„Rabocseje Gyelo" 10. számára. Természetesen nem szándékozunk B. Kricsevszkijnek és Martinovnak a „Zarja" és az „Iszkra" ellen felsorakoztatott egyes ellenvetéseit taglalni. Bennünket ezúttal kizárólag a „Rabocseje Gyelo" elvi álláspontja érdekel, melyet 10. számában fejtett ki. Nem fogjuk taglalni például azt a furcsaságot sem, hogy a „Rabocseje Gyelo" „szöges ellentmondást" látott a következő két tétel között:

„A szociáldemokrácia nem köti meg a kezét, nem korlátozza tevékenységét a politikai harcnak valamilyen előre kigondolt tervével vagy módszerével — elismer minden harci eszközt, feltéve hogy megfelelnek a párt meglevő erőinek" stb. („Iszkra", 1. sz.)*.

„Ha... nincs a politikai harc terén tapasztalt, minden helyzetben és minden időszakban kipróbált erős szervezetünk, akkor szó sem lehet olyan rendszeres, szilárd elvekre támaszkodó és tántoríthatatlanul végrehajtandó munkatervről, amely egyedül méltó arra, hogy taktikának nevezzük" („Iszkra", 4. sz.)**.

Aki minden célszerű harci eszköz, minden célszerű terv és módszer *elvi* elismerését összetéveszti azzal a követelménnyel, hogy *valamely adott politikai helyzetben* egy tántoríthatatlanul végrehajtandó terv szerint járjunk el — amennyiben taktikáról van szó —, ugyanúgy tesz, mint az, aki mindenféle gyógymód orvostudományként való elismerését összetéveszti azzal a követelménnyel, hogy valamely adott betegség gyógyításánál egyvalamely meghatározott gyógymódhoz tartsuk magunkat. De hisz éppen arról van szó, hogy a „Rabocseje Gyelo", amely maga is abban a betegségben szenved, amit mi az ösztönösség előtti meghódolásnak neveztünk el, nem akarja elismerni *ennek* a betegségnek semmiféle „gyógymódját". Ezért azt a

---

megismétli „az orosz szociáldemokrácia V. V.-inek" (a politika az ökonómiát követi stb.) és a német szociáldemokrácia bernsteinistáinak bölcselkedéseit (pl. Woltmann éppen ilyen bölcselkedéssel bizonygatta, hogy a munkásoknak „gazdasági erőre" kell szert tenniök, mielőtt politikai forradalomra gondolnának).

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 386. old. — *Szerk.*

** Lásd ebben a kötetben 7. old. — *Szerk.*

nagyszerű felfedezést tette, hogy a „terv-taktika ellentmond a marxizmus belső szellemének" (10. sz. 18. old.), hogy a taktika nem egyéb, mint *„a párttal együtt növekvő pártfeladatok növekedési folyamata"* (11. old., a „Rabocseje Gyelo" kiemelése). Ennek az utóbbi mondatnak minden esélye megvan arra, hogy nevezetes szállóigévé, a „Rabocseje Gyelo" „irányzatának" örökértékű emlékévé váljék. Arra a kérdésre, hogy *„merre tartsunk?"*, a vezető lap ezt feleli: a mozgás nem egyéb, mint a mozgás kiindulópontja és következő pontjai közötti távolság változásának folyamata. Ez a páratlan bölcseség azonban nemcsak furcsaság (ebben az esetben nem volna érdemes különösebben foglalkozni vele), hanem *egy egész irányzat programmja is*, mégpedig ugyanaz a programm, amelyet R. M. („A «Rabocsaja Miszl» külön mellékleté"-ben) ezekkel a szavakkal fejezett ki: az a harc kívánatos, amely lehetséges, lehetséges pedig az, amely az adott pillanatban folyik. Ez pedig éppen az ösztönösséghez passzívan alkalmazkodó határtalan opportunizmus irányzata.

„A terv-taktika ellentmond a marxizmus belső szellemének!" De hisz ez a marxizmus megrágalmazása, a marxizmusnak ugyanaz a karikatúrája, amelyet a narodnyikok szegeztek nekünk az ellenünk viselt háborúban. Ez nem más, mint a tudatos vezetők kezdeményezésének és energiájának semmibevevése, pedig a marxizmus éppen ellenkezőleg, óriási lökést ad a szociáldemokraták kezdeményezésének és energiájának azzal, hogy a legszélesebb perspektívákat tárja fel előttük s rendelkezésükre bocsátja (ha szabad ezt mondanunk) az „ösztönösen" harcra kelő munkásosztály millióinak hatalmas erejét! A nemzetközi szociáldemokrácia egész történelme tele van tervekkel, hol az egyik, hol a másik politikai vezér lépett fel velük, igazolva az egyik előrelátását és politikai, szervezeti nézeteinek helyességét, felfedve a másik rövidlátását és politikai hibáit. Amikor Németország egyik legnagyobb történelmi fordulatát élte át — amikor megalapították a birodalmat, megnyitották a Reichstagot, megadták az általános választójogot —, más szociáldemokrata politikai terve és általában munkaterve volt Liebknechtnek, és más terve volt Schweitzernek. Amikor a német szocialistákra

rázúdult a kivételes törvény, más terve volt Mostnak és Hasselmannak, akik készek voltak erőszakra és terrorra szólítani, és más terve volt Höchbergnek, Schramnak és (részben) Bernsteinnek, akik azt kezdték prédikálni a szociáldemokratáknak, hogy oktalan élességükkel és forradalmiságukkal saját maguk idézték fel ezt a törvényt, és most példás magatartással kell kiérdemelniök a bocsánatot; megint más tervük volt azoknak, akik egy illegális lap előkészítésén és kiadásán dolgoztak. Visszatekintve, sok évvel az után, hogy elült az útválasztás kérdése miatt fellángolt harc, és a történelem végleg eldöntötte, hogy helyes volt-e a választott út, persze nem nehéz bölcsnek lenni és a párttal együtt növekvő pártfeladatok növekedéséről szónokolni. De aki a zűrzavar pillanatában*, amikor az orosz „kritikusok" és ökonomisták tradeunionizmussá fokozzák le a szociáldemokráciát, a terroristák pedig olyan „terv-taktika" elfogadását hirdetik nagy hévvel, amely megismétli a régi hibákat, aki ilyen pillanatban efféle bölcseségekre szorítkozik, az „szegénységi bizonyítványt" állít ki önmagáról. Amikor sok orosz szociáldemokratának éppen az a baja, hogy híján van a kezdeményezésnek és az energiának, híján van a „politikai propaganda, agitáció és szervezés lendületének"**, híján van a forradalmi munka nagyobbszabású szervezési „terveinek", — aki ilyen körülmények közt azt mondja, hogy „a terv-taktika ellentmond a marxizmus belső szellemének", az nemcsak elméletileg posványosítja el a marxizmust, hanem gyakorlatilag is *visszafelé húzza a pártot.*

„A szociáldemokrata forradalmárnak csak az a feladata — így oktat minket tovább a „Rabocseje Gyelo" —, hogy tudatos munkájával gyorsítsa az objektív fejlődést, és nem az, hogy megváltoztassa vagy szubjektív tervekkel helyettesítse azt.

---

* „Ein Jahr der Verwirrung" („A zűrzavar éve") — ezt a címet adta Mehring „A német szociáldemokrácia története" c. munkája egyik fejezetének, amelyben leírja a szociáldemokraták kezdeti ingadozásait és határozatlanságát az új viszonyoknak megfelelő „terv-taktika" kiválasztásánál.

** Az „Iszkra" 1. számának vezércikkéből. (Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 384. old. — *Szerk.)*

Elméletben mindezt tudja az «Iszkra». De mivel a marxizmus óriási jelentőséget tulajdonít a tudatos forradalmi munkának — és joggal —, a taktikáról vallott doktrinér nézetei mellett az «Iszkra» gyakorlatilag *a fejlődés objektív vagy spontán elemei jelentőségének lebecsülésére* ragadtatja magát" (18. old.).

Megint a legnagyobb elméleti zagyvaság, amely méltó V. V. úrhoz és társaságához. Szeretnők megkérdezni filozófusunktól: miben nyilvánulhat meg az, hogy a szubjektív tervek alkotója „lebecsüli" az objektív fejlődést? Nyilván abban, hogy figyelmen kívül hagyja azt, hogy ez az objektív fejlődés létrehoz vagy erősít, tönkretesz vagy gyengít bizonyos osztályokat, rétegeket, csoportokat, bizonyos nemzeteket vagy nemzetcsoportokat stb., s ezzel megszabja az erők ilyen és ilyen nemzetközi politikai csoportosulását, a forradalmi pártok ilyen és ilyen álláspontját stb. De ebben az esetben az ilyen tervkészítő bűne nem az ösztönös elem lebecsülésében, hanem ellenkezőleg, a *tudatos* elem lebecsülésében rejlik, mert „tudatossága" nem elegendő az objektív fejlődés helyes megértéséhez. Ezért ha az ösztönösség és a tudatosság *„viszonylagos"* (a „Rabocseje Gyelo" kiemelése) „jelentőségének értékeléséről" beszélnek, ez már egymagában is a „tudatosság" teljes hiányát árulja el. Ha egyáltalán felfoghatja az emberi tudat a „fejlődés" bizonyos „ösztönös elemeit", akkor helytelen értékelésük a „tudatos elem lebecsülését" jelenti. Ha pedig nem foghatja fel, akkor nem ismerjük ezeket az elemeket és nem is beszélhetünk róluk. Miről is beszél tulajdonképpen B. Kricsevszkij? Ha az „Iszkra" „szubjektív terveit" téveseknek tartja (márpedig csakugyan téveseknek nyilvánítja őket), akkor ki kellett volna mutatnia, hogy milyen objektív tényeket mellőznek ezek a tervek, és ezért a mellőzésért a *kellő tudatosság hiányával*, vagy hogy az ő nyelvén beszéljünk, „a tudatos elem lebecsülésével" kellett volna vádolnia az „Iszkrá"-t. Ha pedig neki, aki elégedetlen a szubjektív tervekkel, nincsen más érve, mint „az ösztönös elem lebecsülésére" való utalás (!!), akkor ezzel csak azt bizonyítja, hogy (1) elméletileg a marxizmust a Karejevek és Mihajlovszkijok módjára fogja fel, akiket Beltov[116] már eléggé kifigurázott, (2) gyakorlatilag teljesen meg van elégedve „a fejlődés

ösztönös elemeivel", amelyek legális marxistáinkat a bernsteinizmus, szociáldemokratáinkat pedig az ökonomizmus útjára sodorták, és hogy „borzasztóan haragszik" azokra, akik elhatározták, hogy az orosz szociáldemokráciát mindenáron *letérítik* az „ösztönös" fejlődés útjáról.

Ezután már egészen mulatságos dolgok következnek. „Amint az emberek a természettudomány minden sikere ellenére ősapáink módjára szaporodnak, ugyanígy egy új társadalmi rend világrajötte is a társadalmi tudományok minden sikere és az öntudatos harcosok számának növekedése ellenére továbbra is *főként* ösztönös robbanások eredménye lesz." (19. old.) Amint az ősi bölcseség így hangzik: mindenkinek van ahhoz való esze, hogy gyermekei legyenek — ugyanígy hangzik a „legújabb szocialisták" (à la Narcisz Tuporilov[117]) bölcsesége is: mindenkinek van annyi esze, hogy résztvegyen az új társadalmi rend spontán világrajöttében. Mi is azt hisszük, hogy mindenkinek van annyi esze. Ehhez a részvételhez elegendő, ha *engednek* az ökonomizmusnak, amikor az ökonomizmus uralkodik, és engednek a terrorizmusnak, amikor életre kelt a terrorizmus. Így ez év tavaszán, amikor annyira fontos volt, hogy óvjunk a terrorért való lelkesedéstől, a „Rabocseje Gyelo" tanácstalanul állt a számára „új" kérdés előtt. Most pedig, fél évvel később, amikor már nem olyan időszerű a kérdés, így nyilatkozik: „úgy véljük, hogy a szociáldemokráciának nem lehet és nem is szabad feladatául tekintenie, hogy akadályozza a terrorista hangulat növekedését" („Rabocseje Gyelo", 10. sz. 23. old.), és ugyanakkor közli a kongresszus határozatát is: „A rendszeres támadó terrort a kongresszus időszerűtlennek tartja" („Két kongresszus", 18. old.). Milyen csodálatosan világos és logikus! Nem akadályozzuk, — de időszerűtlennek nyilvánítjuk, úgy azonban, hogy a „határozat" ne terjedjen ki a rendszertelen és védekező terrorra. El kell ismernünk, hogy az ilyen határozat egészen veszélytelen és egészen biztos, hogy nem hibázhat, mint ahogy az sem hibázhat, aki csak azért beszél, hogy semmit se mondjon! Az ilyen határozat megfogalmazásához csak egy szükséges: érteni kell ahhoz, hogy a mozgalom *uszályába* kapaszkodjanak. Amikor az „Iszkra" mulatott azon, hogy a „Ra-

bocseje Gyelo" újnak nyilvánította a terror kérdését*, a „Rabocseje Gyelo" dühösen azzal vádolta az „Iszkrá"-t, hogy „szinte hihetetlen igényességgel ráerőszakolja a pártszervezetre a taktikai kérdéseknek azt a megoldását, amelyet az emigrált írók egyik csoportja több mint 15 évvel ezelőtt adott" (24. old.). Valóban, micsoda igények és micsoda túlbecsülése a tudatos elemnek! Azt akarják, hogy előbb elméletileg oldjuk meg a kérdéseket, hogy aztán e megoldás helyességéről a szervezetet is, a pártot is, a tömegeket is meggyőzzük!** Mennyivel egyszerűbb, ha rég ismert dolgokat ismételgetünk, és anélkül hogy bárkire valamit is „ráerőszakolnánk", szépen engedünk minden „fordulatnak" — az ökonomizmus felé is, a terrorizmus felé is. A „Rabocseje Gyelo" még általánosítja is az élet-bölcseségnek ezt az aranyszabályát és azzal vádolja az „Iszkrá"-t és a „Zarjá"-t, hogy „a mozgalommal szembeállítják a maguk programmját, mint valami szellemet, amely az alaktalan káosz felett lebeg" (29. old.). De vajjon mi a szociáldemokrácia szerepe, ha nem az, hogy „szellem" legyen, amely nemcsak lebeg az ösztönös mozgalom felett, hanem *fel is emeli* az utóbbit *„a maga programmjának" szintjére?* És semmiesetre sem az, hogy a mozgalom *uszályában* kullogjon, mert ez a legjobb esetben haszontalan, legrosszabb esetben pedig nagyon, nagyon káros a mozgalomra nézve. De a „Rabocseje Gyelo" nemcsak követi ezt a „folyamat-taktikát", hanem még elvvé is avatja, úgyhogy irányzatát is helyesebb volna nem opportunizmusnak, hanem (a hvoszt = uszály szó után) *hvosztizmusnak* (uszálypolitikának) nevezni. És feltétlenül el kell ismerni, hogy akik szilárdan elhatározták, hogy mindig a mozgalom után fognak kullogni annak uszályaként, azok egyszersmindenkorra abszolúte be vannak biztosítva „a fejlődés ösztönös elemének lebecsülése" ellen.

* * *

* Lásd ebben a kötetben 7—8. old. — *Szerk.*

** Azt sem szabad elfeledni, hogy a „Munka Felszabadítása" csoport, amikor „elméletileg" megoldotta a terror kérdését, *általánosította* a korábbi forradalmi mozgalom tapasztalatait.

Így tehát meggyőződtünk arról, hogy az orosz szociáldemokrácia „új irányzatának" az a fő hibája, hogy meghódol az ösztönösség előtt, nem érti meg, hogy a tömeg ösztönössége tőlünk, szociáldemokratáktól igen nagyfokú tudatosságot követel. Minél erősebb a tömegek ösztönös nekilendülése, minél szélesebbé válik a mozgalom, annál gyorsabban, hasonlíthatatlanul gyorsabban fokozódik a tudatosság szükségessége a szociáldemokrácia elméleti, politikai és szervezeti munkájában egyaránt.

A tömegek ösztönös nekilendülése Oroszországban olyan gyorsan történt (és olyan gyorsan történik ma is), hogy a szociáldemokrata ifjúság nem volt felkészülve az ezzel járó gigászi feladatok végrehajtására. Ez a készületlenség a mi közös bajunk, *valamennyi* orosz szociáldemokrata baja. A tömegek nekilendülése megszakítás nélkül és következetesen ívelt felfelé és szélesedett, s nemcsak hogy nem szűnt meg ott, ahol elkezdődött, hanem újabb vidékekre és a lakosság újabb rétegeire is átterjedt (a munkásmozgalom hatására élénkebb lett a tanulóifjúság és általában az értelmiség, sőt még a parasztság soraiban észlelhető erjedés is). A forradalmárok azonban „elméleteikben" is, tevékenységükben is *elmaradtak* ettől a nekilendüléstől, nem sikerült olyan megszakítás nélkül működő és a folytonosságot fenntartó szervezetet teremteniök, amely az egész mozgalmat *vezetni* tudta volna.

Az első fejezetben megállapítottuk, hogy a „Rabocseje Gyelo" lefokozza elméleti feladatainkat, és „ösztönösen" szajkózza a „kritika szabadságának" divatos jelszavát, de ezek a szajkók nem voltak eléggé „tudatosak" és így nem értették meg, hogy a németországi opportunista „kritikusok" és a forradalmárok álláspontja homlokegyenest ellentéte az oroszországiakénak.

A következő fejezetekben azt fogjuk vizsgálni, hogyan nyilvánult meg ez az ösztönösség előtti meghódolás a szociáldemokrácia politikai feladatainak és szervezeti munkájának területén.

III

TRADE-UNIONISTA ÉS SZOCIÁLDEMOKRATA POLITIKA

Kezdjük ismét a „Rabocseje Gyelo" dicséretével. „A leleplező irodalom és a proletárharc" — ezt a címet adta Martinov a „Rabocseje Gyelo" 10. számában megjelent cikkének, amelyben az „Iszkra" és a „Rabocseje Gyelo" közt fennálló nézeteltérésekről ír. „Nem szorítkozhatunk csupán (a munkáspárt) fejlődésének útjában álló rendszer leleplezésére. Figyelemmel kell lennünk a proletariátus legközelebbi és jelenlegi érdekeire is" (63. old.) — így formulázta ezeknek a nézeteltéréseknek a lényegét. „... Az «Iszkra» ... ténylegesen a forradalmi ellenzék lapja, amely leleplezi rendszerünket és főleg politikai rendszerünket ... Mi viszont a munkás-ügyért dolgozunk és fogunk dolgozni szoros, szerves kapcsolatban a proletárharccal" (ugyanott). Csak hálásak lehetünk Martinovnak ezért a fogalmazásért, amely igen nagy, általános érdeklődésre tarthat számot, mert lényegében nem csupán a köztünk és a „Rabocseje Gyelo" közt fennálló nézeteltéréseket fogja át, hanem általában felöleli minden nézeteltérést, amely a politikai harc kérdésében elválaszt minket az „ökonomistáktól". Már kimutattuk, hogy az „ökonomisták" nem tagadják feltétlenül a „politikát", csak éppen állandóan eltérnek a politika szociáldemokrata értelmezésétől s a politikát trade-unionista módon fogják fel. Ugyanígy tér el tőle Martinov is, és ezért a szóbanforgó kérdésben éppen őt kívánjuk az ökonomista eltévelyedések *példájának* tekinteni. Ezzel a választással — s ezt igyekszünk kimutatni — meg lehetnek velünk elégedve „A «Rabocsaja Miszl» külön mellékleté"-nek szerzői is, az „Önfelszabadítás Csoportja" kiáltványának szerzői is, az „Iszkra" 12. számában közölt ökonomista levél írói is.

a) A POLITIKAI AGITÁCIÓ ÉS HOGYAN SZŰKÍTIK EZT AZ ÖKONOMISTÁK

Köztudomású, hogy az orosz munkások gazdasági* harcának nagyarányú elterjedése és megszilárdulása együtt haladt a gazdasági (gyári és szakmai) leleplező „irodalom" megteremtésével. A „röplapok" főleg a gyári viszonyok leleplezésével foglalkoztak, és a munkásokat hamarosan valóságos leleplező láz fogta el. Mihelyt látták, hogy a szociáldemokrata körök újfajta röplapokat akarnak és tudnak adni nekik, amelyek megmondják a teljes igazságot nyomorúságos életükről, mérhetetlenül nehéz munkájukról és jogfosztott helyzetükről, szinte özönével jöttek a gyári tudósítások. Ez a „leleplező irodalom" nemcsak abban a gyárban keltett óriási szenzációt, amelynek viszonyait ostorozta a röplap, hanem azokban a gyárakban is, ahová eljutott a leleplezett tények híre. És mivel a különböző üzemek és a különböző szakmák munkásainak szükségletei és bajai sok tekintetben azonosak, az „igaz tények a munkáséletből" *mindenkit* fellelkesítettek. A legelmaradottabb munkások közt is valóságos szenvedéllyé vált „nyomtatásban megjelenni" — nemes szenvedély ez, amellyel felkarolták az egész mai, rablásra és elnyomásra felépített társadalmi rend ellen folytatott háborúnak ezt a kezdeti formáját. És a „röplapok" a legtöbb esetben valóban hadüzenetet jelentettek, mert a leleplezések rendkívül buzdítóan hatottak, arra ösztönözték a munkásokat, hogy közösen követeljék a legkiáltóbb visszaélések megszüntetését és sztrájkokkal támogassák ezeket a követeléseket. Végül már maguk a gyárosok is kénytelenek voltak elismerni, hogy ezek a röplapok valóban hadüzenetet jelentenek, és többnyire nem akarták bevárni magát a háborút. A leleplezéseket, mint mindig, már

* Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy a további fejtegetésekben gazdasági harcon (a nálunk meghonosodott szóhasználatnak megfelelően) mindenütt azt a „gyakorlati-gazdasági harcot" értjük, amelyet Engels a fenti idézetben „a tőkésekkel szemben kifejtett ellenállásnak" nevezett, s amelyet a szabad országokban szakszervezeti, szindikalista vagy trade-unionista harcnak hívnak.

egymagában megjelenésük ténye is hatalmas erkölcsi nyomást gyakorló erővé tette. Nem egyszer megtörtént, hogy a röplap megjelenése egymagában is elegendő volt ahhoz, hogy az összes követeléseket vagy egy részüket teljesítsék. Egyszóval a gazdasági (gyári) leleplezések a gazdasági harc fontos emelői voltak és ma is azok. És ez a jelentőségük mindaddig megmarad, amíg fennáll a kapitalizmus, mely a munkásokat szükségszerűen önvédelemre kényszeríti. A legelőrehaladottabb európai országokban manapság is megfigyelhetjük, hogy ha valamely isten háta mögötti „ipartelepen" vagy az otthonmunka valamilyen mindenkitől elfelejtett ágában visszaéléseket lepleznek le, ez a leleplezés az osztályöntudat ébredésének, a szakmai harcnak és a szocializmus terjedésének kiindulópontjául szolgál*.

Az utóbbi időben a gyári leleplezések szervezése csaknem teljesen igénybevette az orosz szociáldemokraták túlnyomó többségét. Elegendő a „Rabocsaja Miszl"-re gondolni, hogy lássuk, milyen nagyfokú volt ez az elfoglaltság, s közben mennyire megfeledkeztek arról, hogy *önmagában véve* ez voltaképpen még nem szociáldemokrata, hanem csak trade-unionista tevékenység. A leleplezések tulajdonképpen csak *egy bizonyos szakma* munkásainak munkáltatóikhoz való viszonyára terjedtek ki és csak

* Ebben a fejezetben csak a *politikai* harcról, a politikai harc tágabb vagy szűkebb értelmezéséről beszélünk. Ezért csak mellesleg, mint furcsaságot említjük a „Rabocseje Gyeló"-nak azt a vádját, hogy az „Iszkra" „feleslegesen tartózkodó" a gazdasági harccal szemben („Két kongresszus", 27. old., agyonmagyarázva Martinov „A szociáldemokrácia és a munkásosztály" c. brosúrájában). Ha a vádló urak akár pudokban, akár nyomtatott ívekben fejeznék ki (ők ezt így szeretik mérni) az „Iszkra" egyévi gazdasági harci rovatát és összehasonlítanák a „Rabocseje Gyelo" és a „Rabocsaja Miszl" megfelelő rovataival együttvéve, könnyen meggyőződhetnének róla, hogy azok még ebben a tekintetben is mögötte maradnak. Nyilvánvalóan ennek az egyszerű igazságnak a tudata készteti őket arra, hogy olyan érvekhez folyamodjanak, amelyek világosan elárulják zavarukat. „Az «Iszkra»-nak — írják — akár akarja, akár nem (!), számolnia kell (!) az élet parancsoló követelményeivel és legalább (!!) tudósításokat kell közölnie a munkásmozgalomról" („Két kongresszus", 27. old.). Ez aztán igazán megsemmisítő érv ellenünk!

annyit értek el, hogy a munkaerő eladói megtanulták, hogyan kell ezt az „árut" előnyösebben eladni és hogyan kell harcolni a vevővel a tiszta kereskedelmi üzletkötés talaján. Ezek a leleplezések (amennyiben a forradalmárok szervezete bizonyos mértékben kihasználta őket) a szociáldemokrata tevékenység kezdetévé és alkotórészévé válhattak, de „csak-szakmai" harchoz és nem-szociáldemokrata munkásmozgalomhoz is vezethettek (sőt az ösztönösség előtti meghódolás mellett oda is kellett vezetniök). A szociáldemokrácia a munkásosztálynak nemcsak azt a harcát vezeti, amely a munkaerő eladásának kedvező feltételeiért folyik, hanem annak a társadalmi rendnek megsemmisítéséért indított harcát is, amely a nincsteleneket arra kényszeríti, hogy eladják magukat a gazdagoknak. A szociáldemokrácia a munkásosztályt nemcsak a munkáltatók egy bizonyos csoportjához való viszonyában képviseli, hanem a mai társadalom valamennyi osztályához, az államhoz mint szervezett politikai erőhöz való viszonyában is. Ezekután érthető, hogy a szociáldemokraták nem szorítkozhatnak csupán a gazdasági harcra, sőt még azt sem engedhetik meg, hogy tevékenységük javarészét a gazdasági leleplezések megszervezése kösse le. Aktívan hozzá kell látnunk a munkásosztály politikai neveléséhez, politikai öntudatának fejlesztéséhez. Ezzel *most* — a „Zarjá"-nak és az „Iszkrá"-nak az ökonomizmus ellen intézett első rohama után — „mindenki egyetért" (habár némelyek csak szóban, mint azonnal látni fogjuk).

Mármost az a kérdés, hogy milyen legyen a politikai nevelés? Elegendő-e, ha csak azt az eszmét propagáljuk, hogy a munkásosztály ellensége az önkényuralomnak? Természetesen nem elegendő. Nem elég *megmagyarázni* a munkások politikai elnyomatását (mint ahogy nem volt elég *megmagyarázni* nekik, hogy érdekeik ellentétesek a munkáltatók érdekeivel). Agitálnunk kell ennek az elnyomatásnak minden konkrét megnyilvánulásával kapcsolatban (mint ahogy már agitálunk is a gazdasági elnyomás konkrét megnyilvánulásaival kapcsolatban). Mivel azonban *ez* az elnyomás a társadalom legkülönbözőbb osztályait sujtja, s a szakmai, az általános polgári, a sze-

mélyes, a családi, a vallási, a tudományos stb. stb. élet és tevékenység legkülönbözőbb területein egyaránt megnyilvánul, világos, hogy *nem teljesíthetjük feladatunkat*, nem fejleszthetjük a munkások politikai öntudatát, *ha nem vállaljuk* az önkényuralom *minden téren való politikai leleplezésének* megszervezését. Hiszen ahhoz, hogy az elnyomás konkrét megnyilvánulásaival kapcsolatban agitálhassunk, le kell leplezni ezeket a jelenségeket (mint ahogy le kellett leplezni a gyári visszaéléseket is, hogy gazdasági agitációt folytathassunk).

Ez ugyebár világos. De éppen itt derül ki az, hogy a politikai öntudat *mindenirányú* fejlesztésének szükségességével csak szavakban ért egyet „mindenki". Éppen itt látjuk, hogy a „Rabocseje Gyelo" például nemcsak nem vállalta a minden téren való politikai leleplezések megszervezését (vagy e szervezés kezdeményezését), hanem még az „Iszkrá"-t is igyekezett *visszafelé húzni*, amely hozzálátott ehhez a feladathoz. Hallgassák csak: „A munkásosztály politikai harca csupán" (éppen, hogy nem csupán) „a gazdasági harc legfejlettebb, legszélesebb és leghatékonyabb formája" (a „Rabocseje Gyelo" programmja, „Rabocseje Gyelo", 1. sz. 3. old.). „A szociáldemokratákra most az a feladat vár, hogy lehetőleg magának a gazdasági harcnak kölcsönözzenek politikai jelleget" (Martinov, 10. sz. 42. old.). „A gazdasági harc a legszélesebb körben alkalmazható eszköz arra, hogy a tömegeket bevonjuk az aktív politikai harcba" (a Szövetség kongresszusi határozata és a „módosítások": „Két kongresszus", 11. és 17. old.). A „Rabocseje Gyeló"-t, mint az olvasó is láthatja, megjelenésének első napjától kezdve egészen a legutóbbi „szerkesztőségi utasításokig" ezeknek a tételeknek szelleme hatja át, amelyek mind félreérthetetlenül ugyanezt a nézetet hirdetik a politikai agitációról és a politikai harcról. Vizsgáljuk hát meg közelebbről ezt a nézetet annak a véleménynek szempontjából, mely az összes ökonomistáknál uralkodó, t. i. hogy a politikai agitációnak *igazodnia* kell a gazdasági agitációhoz. Igaz-e az, hogy a gazdasági harc általában* „a legszélesebb kör-

* Azért mondjuk, hogy „általában", mert a „Rabocseje Gyeló"-ban éppen az egész párt általános elveiről és általános feladatairól

ben alkalmazható eszköz" arra, hogy a tömegeket bevonjuk a politikai harcba? Egyáltalán nem igaz. Ennek a „bevonásnak" éppolyan „széles körben alkalmazható" eszköze a rendőri elnyomás és az önkényuralmi bitangság *mindennemű* megnyilvánulása, és korántsem csak azok a jelenségek, amelyek a gazdasági harccal függnek össze. A kerületi főnökök garázdálkodása és a parasztok testi fenyítése, a hivatali korrupció és a rendőrség bánásmódja a városi „köznéppel", az éhezők elleni harc és a világosságra és tudásra szomjazó nép törekvéseinek üldözése, az adók kipréselése és a szekták hívei elleni hajsza, a katonák léleköllő fegyelmezése és kaszárnyamódszerek alkalmazása a diáksággal és a liberális értelmiséggel szemben — vajjon miért volna az elnyomásnak ez a számos jelensége és még ezernyi hasonló, a „gazdasági" harccal közvetlenül össze nem függő megnyilvánulása általában *kevésbbé* „széles körben alkalmazható" eszköz és alkalom arra, hogy politikai agitációt folytassunk és a tömegeket bevonjuk a politikai harcba? Éppen ellenkezőleg, ha összességükben vesszük az életnek azokat az eseteit, amikor a munkás (akár önmaga, akár a hozzá közelállók miatt) a jogtalanságtól, az önkénytől és az erőszaktól szenved, a rendőri elnyomás esetei éppen a szakmai harcban kétségtelenül elenyészően kisszámúak. Minek már előre *szűkíteni* a politikai agitáció terjedelmét azzal, hogy csak az *egyik* eszközt nyilvánítjuk „a legszélesebb körben alkalmazhatónak", amikor a szociáldemokratáknak ezzel egyidejűleg más, általában véve nem kevésbbé „széles körben alkalmazható" eszközök is feltétlenül rendelkezésére állnak?

---

van szó. A gyakorlatban kétségtelenül előfordul, hogy a politikának valóban igazodnia *kell* a gazdasághoz, de erről csak az ökonomisták beszélhetnek olyan határozatban, amely egész Oroszországnak szól. Hiszen az is előfordul, hogy politikai agitációt „kezdettől fogva" „csak gazdasági talajon" *lehet* folytatni — és ennek ellenére végülis azt sütötte ki a „Rabocseje Gyelo", hogy „semmi szükség sincs" erre („Két kongresszus", 11. old.). A következő fejezetben kimutatjuk, hogy a „politikusok" és forradalmárok taktikája egyáltalán nem hagyja figyelmen kívül a szociáldemokrácia trade-unionista feladatait, sőt ellenkezőleg, csakis ez a taktika *biztosítja* következetes teljesítésüket.

Valamikor réges-régen (egy évvel ezelőtt!..) ezt írta a „Rabocseje Gyelo": „A legközelebbi politikai követelések is csak egy, vagy legfeljebb néhány sztrájk után válnak érthetővé a tömegek számára", „amint a kormány rendőrséget és csendőrséget vezényelt ki ellenük" (7. sz. 15. old., 1900 *augusztus).* Ezt az opportunista stádiumelméletet ma már elvetette a Szövetség, s engedményt tesz nekünk, kijelentvén, hogy „nincs semmi szükség arra, hogy kezdettől fogva csak gazdasági talajon folytassunk politikai agitációt" („Két kongresszus", 11. old.). Az orosz szociáldemokrácia jövendő történetírója már pusztán abból is, hogy a „Szövetség" megtagadja régi eltévelyedéseinek egy részét, jobban fogja látni, mint bármilyen hosszú fejtegetésből, mennyire megalázták a szocializmust a mi ökonomistáink! De milyen naív volt a Szövetség, amikor azt képzelte, hogy amennyiben lemond a politika szűkítésének egyik formájáról, ez arra indíthat bennünket, hogy belemenjünk a politika szűkítésének másik formájába! Nem volna-e logikusabb itt is azt mondani, hogy a gazdasági harcot minél szélesebb fronton kell folytatni, s mindig fel kell használni politikai agitációra, de „semmi szükség sincs arra", hogy a tömegnek az aktív politikai harcba való bevonására a gazdasági harcot tekintsük a *legszélesebb* körben alkalmazható eszköznek?

A Szövetség jelentősnek tartja, hogy a „legszélesebb körben alkalmazható eszköz" kifejezéssel cserélte fel a „legjobb eszköz" kifejezést, amelyet a Zsidó Munkásszövetség (Bund) IV. kongresszusának idevágó határozatában használtak. Igazán nehezen tudnók megmondani, hogy a két határozat közül melyik a jobb; szerintünk *egyik rosszabb, mint a másik.* Itt a Szövetség is, a Bund is (részben talán öntudatlanul, a hagyomány hatása alatt) a politika ökonomista, trade-unionista értelmezésének tévútjára tér. Lényegében mit sem változtat a dolgon, hogy a „legjobb", vagypedig a „legszélesebb körben alkalmazható" kifejezéssel térnek rá erre a tévútra. Ha a Szövetség azt mondta volna, hogy „a gazdasági talajon folytatott politikai agitáció" a legszélesebb körben alkalmazandó (és nem „alkalmazható") eszköz, akkor igaza

volna szociáldemokrata mozgalmunk bizonyos fejlődési időszaka tekintetében. Tudniillik igaza volna az 1898—1901-es évek *ökonomistái*, sok (ha ugyan nem a legtöbb) gyakorlati funkcionáriusa tekintetében, mert ezek a gyakorlati ökonomisták csakugyan *majdnem kizárólag gazdasági talajon alkalmazták* a politikai agitációt (amennyiben egyáltalán alkalmazták!). Az *ilyen* politikai agitációt — mint láttuk — a „Rabocsaja Miszl" is, az „Önfelszabadítás Csoportja" is elismerte, sőt még ajánlotta is! A „Rabocseje Gyeló"-nak határozottan *el kellett volna ítélnie* azt, hogy a hasznos gazdasági agitáció mellett károsan szűkítették a politikai harcot, ehelyett azonban *(az ökonomisták által)* legszélesebb körben alkalmaz*andó* eszközt a legszélesebben alkalmaz*hatónak* nyilvánítja! Nem csoda, hogy ezek az emberek, amikor ökonomistáknak nevezzük őket, nem tehetnek egyebet, mint hogy „misztifikálóknak", „dezorganizátoroknak", „pápai nunciusoknak", „rágalmazóknak"* tituláljanak bennünket, és úton-útfélen lamentáljanak, hogy vérig sértették őket, és mintegy esküvel erősítgessék, hogy „ökonomizmusban ma igazán egyetlenegy szociáldemokrata szervezet sem vétkes"**. Ó ezek a rágalmazók, ezek a gonosz — politikusok! Vajjon nem készakarva gondolták-e ki az egész ökonomizmust, hogy pusztán embergyűlöletből vérig sértsék az embert?

Milyen konkrét, reális értelme van Martinov szájában annak a szociáldemokrácia elé tűzött feladatnak, hogy „magának a gazdasági harcnak kölcsönözzön politikai jelleget"? A gazdasági harc a munkások kollektív harca a munkáltatók ellen a *munkaerő eladásának* kedvező feltételeiért, a munkásság munka- és életfeltételeinek megjavításáért. Ez a harc szükségképpen szakmai harc, mert a munkafeltételek a különböző szakmákban rendkívül különbözőek, tehát e feltételek *megjavításáért* csakis szakmák szerint (Nyugaton a szakszervezetek, Oroszországban ideiglenes szakmai egyesülések és röplapok stb. segítségével) lehet harcolni. „Magának a gazdasági harc-

* A „Két kongresszus" c. brosúra eredeti kifejezései, 31, 32, 28. és 30. old.

** Ugyanott, 32. old.

nak politikai jelleget" kölcsönözni annyit jelent tehát, mint arra törekedni, hogy ugyanazokat a szakmai követeléseket, a munkafeltételeknek ugyanazt a szakmai javítását „törvényhozási és közigazgatási rendszabályokkal" teljesítsék (így mondja Martinov cikkének következő, 43. oldalán). Éppen ezt teszik és mindig is ezt tették az összes szakmai munkásszövetségek. Csak lapozzák át a Webb házaspárnak, ennek a két alapos tudósnak (és „alapos" opportunistának) a munkáit, és látni fogják, hogy az angol munkásszövetségek már réges-régen felismerték és teljesítik azt a feladatot, hogy „magának a gazdasági harcnak kölcsönözzenek politikai jelleget", réges-régen harcolnak a sztrájkszabadságért, a szövetkezeti és a szakszervezeti mozgalom minden néven nevezendő jogi akadályának elhárításáért, a nő- és gyermekvédelmi törvényekért, a munkafeltételeknek egészségügyi és gyári törvényekkel való megjavításáért stb.

A mögött a fellengzős frázis mögött tehát, hogy „*magának* a gazdasági harcnak kölcsönözzenek politikai jelleget", ami egyébként „borzasztó" bölcsen és forradalmian hangzik, lényegében az a hagyományos törekvés rejlik, hogy a szociáldemokrata politikát trade-unionista politikává *fokozzák le!* Azt a látszatot keltve, hogy helyreigazítják az egyoldalú „Iszkrá-"t, amely — no lám! — „a dogma forradalmasítását fölébe helyezi az élet forradalmasításának"*, újdonságként tálalják elénk a *gazdasági reformokért való harcot.* Valójában az a frázis, hogy „magának a gazdasági harcnak kölcsönözzenek politikai jelleget", nem tartalmaz egyebet, mint gazdasági reformokért folyó harcot. És Martinov maga is rájöhetett volna erre az igazán egyszerű következtetésre, ha jobban megrágta volna saját szavainak értelmét. „Pártunknak — mondja, legnehezebb ágyúját szegezve az „Iszkrá"-ra —

* „Rabocseje Gyelo", 10. sz. 60. old. Ez a következő tétel: „A gyakorlati mozgalom egyetlen lépése többet ér tucatnyi programmnál," — mozgalmunk mai, zűrzavaros állapotára való már fentebb jellemzett alkalmazásának Martinov-féle változata. Lényegében nem más, mint orosz fordítása annak a hírhedt Bernstein-féle mondásnak, hogy „A mozgalom — minden, a végcél semmi".

konkrét törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket lehetett és kellett volna követelnie a kormánytól a gazdasági kizsákmányolás, a munkanélküliség, az éhínség stb. ellen." („Rabocseje Gyelo", 10. sz. 42—43. old.). Konkrét intézkedéseket követelni — vajjon nem szociális reformok követelése ez? Még egyszer megkérdezzük az elfogulatlan olvasót: vajjon rágalmazzuk-e a rabocsejegyelóistákat (bocsánat ezért az esetlen közkeletű szóért!), ha burkolt bernsteinistáknak nevezzük őket, amikor a gazdasági reformokért való harc szükségességének tételét úgy tüntetik fel, mint az „Iszkrá"-val való *nézeteltérésüket?*

A forradalmi szociáldemokrácia tevékenysége mindig kiterjedt és ma is kiterjed a reformokért való harcra. De a „gazdasági" agitációt arra használja fel, hogy nemcsak mindenféle intézkedést követeljen a kormánytól, hanem azt is (és mindenekelőtt azt) követelje, hogy a kormány ne legyen többé önkényuralmi kormány! Azonkívül kötelességének tartja, hogy *nemcsak* a gazdasági harc talaján követelje ezt a kormánytól, hanem általában a társadalmi és politikai élet minden jelenségének a területén is. Szóval a reformokért folyó harcot — mint részt az egésznek — alárendeli a szabadságért és a szocializmusért folyó forradalmi harcnak. Martinov viszont más formában feltámasztja a stádium-elméletet, amikor a politikai harc fejlődésének, hogy úgy mondjuk, feltétlenül gazdasági útját igyekszik előírni. Mikor a forradalmi fellendülés pillanatában a reformokért való harc állítólag külön „feladatával" lép fel, visszafelé húzza a pártot, az „ökonomista" és a liberális opportunizmus malmára hajtja a vizet.

Továbbá. Amikor Martinov a reformokért való harcot szemérmesen a mögé a fellengzős tétel mögé rejtette, hogy „magának a gazdasági harcnak kölcsönözzünk politikai jelleget", a *kizárólag csak gazdasági* (sőt kizárólag csak gyári) *reformokat* valami külön dolognak tüntette fel. Hogy miért tette, nem tudjuk. Talán tévedésből? De ha nemcsak „gyári" reformokra gondolna, akkor az imént idézett tételének semmi értelme sem volna. Vagy talán azért tette, mert csak gazdasági téren tart lehetségesnek vagy valószínűnek „engedményeket" a kormány részé-

ről?* Ha igen, akkor ez furcsa tévedés, hiszen engedmények lehetségesek és előfordulnak a deresről, az útlevélről, a váltságfizetésről, a szektákról, a cenzúráról stb. stb. hozott törvények terén is. A kormány számára a „gazdasági" engedmények (vagy látszatengedmények) magától értetődően a legolcsóbbak és legelőnyösebbek, mert azt reméli, hogy ilymódon megnyerheti a munkástömegek bizalmát. De éppen ezért nekünk, szociáldemokratáknak feltétlenül küzdenünk *kell* az ellen a nézet (vagy félreértés) ellen, hogy nekünk becsesebbek a gazdasági reformok, hogy mi éppen azokat tartjuk különösen fontosaknak stb. „Az ilyen követelések — mondja Martinov azokról a konkrét törvényhozási és közigazgatási követelésekről, amelyeket fentebb javasolt — nem lennének üres szavak, mert kézzelfogható eredményekkel kecsegtetnek és ezért a munkástömegek tevékenyen támogathatnák őket . . ." Mi nem vagyunk ökonomisták, ó nem! Mi csak szintén rabszolgamódra térdre borulunk a konkrét eredmények „kézzelfogható" volta előtt, mint a Bernsteinek, a Prokopovicsok, a Sztruvék, R. M.-ek és tutti quanti!** Mi csak (Narcisz Tuporilovval egyetemben) meg akarjuk értetni, hogy mindaz, ami nem „kecsegtet kézzelfogható eredményekkel", „üres szó" csupán! Mi csak úgy beszélünk, mintha a munkástömeg képtelen volna arra (és mintha már nem bizonyította volna be, hogy mindazok ellenére, akik saját filiszterségüket őrá hárítják, igenis képes rá), hogy aktívan támogasson *minden* tiltakozást az önkényuralom ellen, még ha *abszolúte semmiféle kézzelfogható eredménnyel sem kecsegtet!*

Nézzük akár Martinov példáit, a munkanélküliség és az éhínség elleni „intézkedéseket". Amikor a „Rabocseje Gyelo", ígérete szerint ítélve, azzal foglalkozik, hogy „kézzelfogható eredményekkel kecsegtető" „törvényhozási és közigazgatási követeléseket" dolgozzon ki és azokat

* 43. old.: „Ha azt javasoljuk a munkásoknak, hogy bizonyos gazdasági követeléseket támasszanak a kormánnyal szemben, ezt természetesen azért tesszük, mert *gazdasági* téren az önkényuralmi kormány kényszerűségből hajlandó bizonyos engedményeket tenni."

** — mindahányan! — *Szerk.*

(törvénytervezetek formájában?) „konkretizálja" — ugyanakkor az „Iszkra", amely „a dogma forradalmasítását mindenkor fölébe helyezi az élet forradalmasításának", igyekezett megmagyarázni, hogy a munkanélküliség elválaszthatatlanul összefügg az egész kapitalista renddel, figyelmeztetett, hogy „jön az éhínség", leleplezte a rendőrség „harcát az éhezők ellen" és a felháborító „ideiglenes kényszermunka-szabályokat", a „Zarja" pedig ugyanakkor különlenyomatban agitációs brosúraként kiadta a „Belpolitikai szemle" c. cikknek* az éhínséggel foglalkozó részét. De úristen, milyen „egyoldalúak" voltak ezek a javíthatatlanul szűklátókörű ortodoxok, ezek „az élet" parancsaival szemben süket dogmatikusok! Egyetlenegy cikkükben sem volt — ó borzalom! — *egyetlenegy*, nos, képzeljék csak el, a szó szoros értelmében egyetlenegy „kézzelfogható eredményekkel kecsegtető" „konkrét követelés" sem! Szerencsétlen dogmatikusok! Be kellene adni őket a Kricsevszkijek és Martinovok iskolájába, hogy ők is meggyőződjenek arról, hogy a taktika a növekvő stb. növekedés folyamata, és hogy *magának* a gazdasági harcnak kell politikai jelleget kölcsönözni!

„A munkások gazdasági harcának, melyet a munkáltatók és a kormány ellen folytatnak *(„gazdasági* harc a kormány ellen"!!), közvetlen forradalmi jelentőségén kívül még megvan az a jelentősége is, hogy a munkásokat szüntelenül rávezeti politikai jogfosztottságuk kérdésére" (Martinov, 44. old.). Nem azért írtuk ki ezt az idézetet, hogy századszor és ezredszer elismételjük azt, amit már fentebb elmondottunk, hanem azért, hogy külön köszönetet mondjunk Martinovnak ezért az új és nagyszerű formulázásért: „A munkások gazdasági harca a munkáltatók és a kormány ellen." Milyen pompás! Milyen páratlan tehetséggel s az ökonomisták közti valamennyi részleges nézeteltérésnek és árnyalati különbségnek mily mesteri kiküszöbölésével fejezi ki egyetlen rövid és világos tételben az ökonomizmus *egész lényegét*, kezdve azzal, hogy a munkásokat „politikai harcra" hívja, „amelyet általános érdekekért folytatnak, szem előtt tartva minden

* Lásd ebben a kötetben 255—278. old. — *Szerk.*

munkás helyzetének megjavítását"*, folytatva a stádiumelmélettel, és végezve a kongresszusnak a „legszélesebb körben alkalmazható eszközről" szóló határozatával stb. „Gazdasági harc a kormány ellen" — ez éppen tradeunionista politika, amely még nagyon, de nagyon messze van a szociáldemokrata politikától.

b) ELBESZÉLÉS ARRÓL, HOGYAN MÉLYÍTETTE EL MARTINOV PLEHANOVOT

„Milyen sok szociáldemokrata Lomonoszov tűnt fel nálunk az utóbbi időben!" — jegyezte meg egyszer egy elvtárs, arra gondolva, hogy az ökonomizmus felé hajló személyek közül sokan meglepő hajlandóságot mutatnak arra, hogy feltétlenül a „saját eszükkel" jussanak el a nagy igazságokhoz (például ahhoz, hogy a gazdasági harc rávezeti a munkásokat jogfosztottságuk kérdésére), és közben a zseniális őstehetségek nagyszerű nemtörődömségével figyelemre se méltatják mindazt, amit már létrehozott a forradalmi gondolat és a forradalmi mozgalom megelőző fejlődése. Pontosan ilyen őstehetség a mi Lomonoszov-Martinovunk is. Fussák csak át az „Aktuális kérdések" című cikkét, és látni fogják, hogyan *közelíti meg* „saját eszével" azt, amit Akszelrod (akiről Lomonoszovunk persze mélyen hallgat) már régen megmondott, hogyan *kezdi* például megérteni, hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül a burzsoázia egyik vagy másik rétegének ellenzékiségét („Rabocseje Gyelo", 9. sz. 61, 62, 71. old. — v. ö. a „Rabocseje Gyelo" szerkesztőségének Akszelrodhoz intézett „Válaszával", 22, 23—24. old.) stb. Sajnos csak „megközelíti" és csak „kezdi", de ennél nem jut tovább, mert még mindig nem értette meg Akszelrod gondolatait, s „a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harcról" beszél. A „Rabocseje Gyelo" három évig (1898—1901) erőlködött, hogy megértse Akszelrodot, és... és mégsem értette meg! Azért van talán ez is, mert a szociáldemokrácia

* „A «Rabocsaja Miszl» külön melléklete", 14. old.

„az emberiséghez hasonlóan" mindig csak megvalósítható feladatokat tűz maga elé?

De a Lomonoszovok nemcsak azzal tűnnek ki, hogy sokmindent nem tudnak (ez még nem volna nagy baj!), hanem azzal is, hogy nincsenek tudatában tudatlanságuknak. Ez aztán már nagy baj, s ez a baj arra készteti őket, hogy mindjárt nekilássanak Plehanov „elmélyítésének".

„Sok víz folyt le azóta — meséli Lomonoszov-Martinov —, hogy Plehanov megírta az említett könyvecskét („A szocialisták feladatai az oroszországi éhínség elleni harcban"). Azok a szociáldemokraták, akik tíz éven át vezették a munkásosztály gazdasági harcát... még nem jutottak hozzá, hogy széles elméleti alapokra fektessék a párt taktikáját. Ez a kérdés most megérett, és ha meg akarnók adni ezt az elméleti megalapozást, kétségtelenül alaposan el kellene mélyítenünk azokat a taktikai elveket, amelyeket annakidején Plehanov fejtett ki... Most nem úgy kellene meghatároznunk a propaganda és az agitáció közötti különbséget, mint Plehanov tette" (Martinov közvetlenül ezelőtt idézte Plehanov szavait: „a propagandista sok eszmét ad egy vagy néhány személynek, az agitátor viszont csak egy vagy néhány eszmét ad, de ezt aztán az emberek egész tömegének"). „Propagandán mi az egész fennálló rendnek vagy e rend egyes jelenségeinek forradalmi megvilágítását értenők, függetlenül attól, hogy egyes személyek, vagypedig széles tömegek számára érthető formában történik. Agitáción a szó szigorúan vett értelmében" (sic!) „a tömegeknek bizonyos konkrét akciókra való felhívását, annak előmozdítását értenők, hogy a proletariátus közvetlenül forradalmi módon avatkozzék be a társadalmi életbe."

Gratulálunk az orosz, sőt a nemzetközi szociáldemokráciának is Martinov új, szigorúbb és mélyebb terminológiájához. Eddig azt hittük (Plehanovval és a nemzetközi munkásmozgalom valamennyi vezetőjével együtt), hogy a propagandistának, ha például a munkanélküliség kérdéséről beszél, meg kell magyaráznia a válságok kapitalista jellegét, rá kell mutatnia azokra az okokra, amelyek elkerülhetetlenekké teszik a válságokat a mai társadalomban, vázolnia kell, hogy ezt a társadalmat szükségszerűen fel kell váltania a szocialista társa-

dalomnak stb. Egyszóval „sok eszmét" kell adnia, olyan sokat, hogy ezeket az eszméket teljes összességükben csak (viszonylag) kevesen fogják azonnal elsajátítani. Az agitátor viszont, amikor ugyanerről a kérdésről beszél, olyan példát fog felhozni, melyet a hallgatói jól ismernek, s amely egyben a legkiemelkedőbb is — mondjuk, egy munkanélküli család éhhalálát, a nyomor növekedését vagy más hasonlót — és minden igyekezetével arra fog törekedni, hogy ebből a közismert tényből kiindulva *egy eszmét* adjon a „tömegeknek" — azt az eszmét, hogy a gazdagság növekedése és a nyomor növekedése között esztelen ellentmondás van, arra fog törekedni, hogy elégedetlenséget és felháborodást *keltsen* a tömegben ezzel a kiáltó igazságtalansággal szemben, ennek az ellentmondásnak a teljes megvilágítását pedig a propagandistára hagyja. A propagandista ezért főleg *nyomtatott*, az agitátor pedig *élő* szóval hat. A propagandistának más képességekkel kell rendelkeznie, mint az agitátornak. Kautskyt és Lafargue-ot például propagandistának, Bebelt és Guesde-et agitátornak nevezzük. De megkülönböztetni a gyakorlati tevékenységnek még egy harmadik területét vagy harmadik funkcióját is, ehhez a funkcióhoz sorozva „a tömegek bizonyos konkrét akciókra való felhívását", a legnagyobb értelmetlenség, mert a „felhívás" mint egyszeri ténykedés természetszerűen és elkerülhetetlenül kiegészíti az elméleti tanulmányt is, a propaganda-brosúrát is, az agitációs beszédet is, vagypedig merőben végrehajtó funkció. Valóban, nézzük például a német szociáldemokratáknak a gabonavámok ellen indított mostani harcát. A teoretikusok tanulmányokat írnak a vámpolitikáról, harcra „hívnak" mondjuk a kereskedelmi szerződésekért és a szabadkereskedelemért; ugyanezt teszi a propagandista is a folyóiratokban, az agitátor is nyilvános szónoklataiban. A tömegek „konkrét akciója" itt abban áll, hogy a gabonavámok felemelése ellen tiltakozó petíciókat írnak alá és a petíciókat benyujtják a Reichstagnak. Erre az akcióra közvetve a teoretikusoktól, propagandistáktól és agitátoroktól indul ki a felhívás, közvetlenül pedig azoktól a munkásoktól, akik az aláírási ívekkel bejárják a gyárakat és a lakásokat. A „Martinov-

féle terminológia" szerint Kautsky is, Bebel is propagandista, az aláírási ívek terjesztői pedig agitátorok, nemde?

A német példáról eszembe jut a német Verballhornung szó, ami betű szerint „ballhornizálást" jelent. Ballhorn János lipcsei könyvkiadó a XVI. században kiadott egy ábécés könyvet, melynek első oldalán — szokás szerint — egy kakas képe volt, csakhogy a kép a szokásos sarkantyús lábú kakas helyett egy sarkantyútlan kakast és mellette két tojást ábrázolt. Az ábécés könyv címlapjára pedig ezt írta: „Ballhorn János *javított* kiadása". Azóta a németek „Verballhornung"-nak mondják az olyan „javítást", amely valójában csak ront az eredetin. Önkénytelenül is Ballhorn jut eszünkbe, amikor azt látjuk, hogyan „mélyítik el" a Martinovok Plehanovot...

Minek „találta fel" Lomonoszovunk ezt a zagyvaságot? Annak illusztrálására, hogy az „Iszkra" „csak a dolog egyik oldalára fordít figyelmet, éppúgy, ahogy Plehanov tette már másfél évtizeddel ezelőtt" (39. old.). „Az «Iszkrá»-ban — legalábbis mostanában — a propaganda feladatai háttérbe szorítják az agitáció feladatait" (52. old.). Ha ezt az utóbbi tételt Martinov nyelvéről közérthető emberi nyelvre fordítjuk le (mert az emberiségnek még nem volt ideje elsajátítani az újonnan feltalált terminológiát), akkor a következő tételt kapjuk: az „Iszkrá"-ban a politikai propaganda és a politikai agitáció feladatai háttérbe szorítják azt a feladatot, hogy „a kormánytól bizonyos kézzelfogható eredményekkel kecsegtető konkrét törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket követeljenek" (vagyis szociális reformokat, ha szabad még ez egyszer a Martinov színvonalát még el nem ért ósdi emberiség ósdi terminológiáját használnunk). Ajánljuk az olvasónak, hasonlítsa össze ezzel a tétellel a következő tirádát:

„Az is meglepő ezekben a programmokban" (a forradalmi szociáldemokraták programmjaiban), „hogy örökösen előtérbe helyezik a munkások parlamenti tevékenységének előnyeit (holott nálunk nincs parlament), és ugyanakkor (forradalmi nihilizmusuk következtében) teljesen figyelmen kívül hagyják,

mennyire fontos az, hogy a munkások résztvegyenek a gyárosok gyári törvényhozói gyűlésein, amelyek léteznek, vagy hogy résztvegyenek legalább a városi önkormányzatban . . .“

Ennek a szóáradatnak a szerzője valamivel egyenesebben, világosabban és nyiltabban fejezi ki ugyanazt a gondolatot, amelyhez Lomonoszov-Martinov a saját eszével jutott el. Ez a szerző pedig R. M., „A «Rabocsaja Miszl» külön mellékletének“ cikkírója (15. old.).

c) A POLITIKAI LELEPLEZÉSEK ÉS A „FORRADALMI AKTIVITÁSRA VALÓ NEVELÉS“

Amikor Martinov az „Iszkrá“-nak szegezi „a munkástömegek aktivitásának fokozásáról“ szóló „elméletét“, tulajdonképpen ennek az aktivitásnak a *lejokozására* irányuló törekvését árulja el, mert szerinte az aktivitás felkeltésének legbecsesebb, különösen fontos, „legszélesebb körben alkalmazható“ eszköze és az aktivitás területe ugyanaz a gazdasági harc, amely előtt az ökonomisták is mind térdre borultak. És éppen azért jellemző ez a tévelygés, mert távolról sem egyedül Martinov tévelygése. Valójában „a munkástömegek aktivitásának fokozása“ *csakis* abban az esetben érhető el, ha *nem szorítkozunk* csupán a „gazdasági talajon folytatott politikai agitációra“. A politikai agitáció elengedhetetlen kiterjesztésének egyik alapvető feltétele pedig az, hogy *minden téren* politikai leleplezéseket szervezzünk. *Csakis* ezekkel a leleplezésekkel *lehet* a tömegeket politikai öntudatra és forradalmi aktivitásra nevelni. Ez a tevékenység ezért az egész nemzetközi szociáldemokrácia egyik legfontosabb funkciója, mert a politikai szabadság sem teszi feleslegessé ezeket a leleplezéseket, csak némileg más irányba tereli. A német párt például éppen annak köszönheti pozícióinak megszilárdulását és befolyásának kiterjedését, hogy lankadatlan energiával folytatja politikai leleplező hadjáratát. A munkásosztály öntudata nem válhat igazi politikai öntudattá, ha a munkásokat nem tanítjuk meg arra, hogy az önkény és az elnyomás, az erőszak és a visszaélés *minden egyes* esetére reagáljanak,

bármelyik osztályt érintik is ezek az esetek — és hogy ne akármilyen, hanem éppen szociáldemokrata szempontból reagáljanak azokra. A munkástömegek öntudata nem válhat igazi osztályöntudattá, ha a munkások nem tanulják meg konkrét és amellett feltétlenül időszerű (aktuális) politikai tények és események alapján, hogy *valamennyi* többi társadalmi osztályt szemmeltartsák szellemi, erkölcsi és politikai életük *minden* megnyilvánulásában; ha nem tanulják meg, hogyan kell a gyakorlatban *valamennyi* társadalmi osztály, réteg és csoport életének és tevékenységének *minden* oldalát materialista módon elemezni és materialista módon értékelni. Aki a munkásosztály figyelmét, megfigyelőképességét és öntudatát kizárólag vagy főként a munkásosztályra irányítja, az nem szociáldemokrata, mert a munkásosztály önmegismerése elválaszthatatlanul összefügg azzal, hogy a modern társadalom *valamennyi* osztályának kölcsönös viszonyáról alkotott elméleti... sőt helyesebben: nem is annyira elméleti, mint inkább a politikai élet tapasztalatai alapján kialakult fogalmai egészen világosak legyenek. Ezért olyan rendkívül káros és olyan felette reakciós gyakorlati jelentőségénél fogva ökonomistáinknak az a tanítása, hogy a gazdasági harc a legszélesebb körben alkalmazható eszköz a tömegeknek a politikai mozgalomba való bevonására. A munkásnak, hogy szociáldemokrata legyen, világosan kell látnia a földbirtokos és a pap, a magasrangú hivatalnok és a paraszt, a diák és a lumpenproletár gazdasági természetét, társadalmi és politikai arculatát, ismernie kell erős és gyenge oldalait, el kell igazodnia azoknak a közkeletű frázisoknak és legkülönfélébb álokoskodásoknak labirintusában, amelyekkel minden osztály és minden réteg önző szándékait és igazi „bensőjét" *leplezi*, el kell igazodnia abban, hogy mely intézmények és törvények tükrözik vissza és miképpen tükrözik vissza ezeket vagy azokat az érdekeket. De ezeket a „világos fogalmakat" semmiféle könyvből sem lehet meríteni; ezeket csak élő valóság adhatja és azon melegében való leleplezése annak, ami az adott pillanatban körülöttünk történik, amiről a maguk módján beszélnek vagy suttognak az emberek, ami ilyen és ilyen eseményekben, ilyen

és ilyen számadatokban, ilyen és ilyen bírói ítéletekben stb. stb. stb. fejeződik ki. Ezek a minden területre kiterjedő politikai leleplezések a tömegek forradalmi aktivitásra való nevelésének elengedhetetlen és *alapvető* feltételei.

Miért van az, hogy az orosz munkás még kevés forradalmi aktivitást fejt ki, amikor a rendőrség állatiasan bánik a néppel, üldözik a szekták híveit, ütlegelik a parasztokat, a cenzúra pimaszkodik, kínozzák a katonákat, hajszát indítanak a legártatlanabb kulturális kezdeményezések ellen stb.? Azért talán, mert nem „vezeti rá" erre a „gazdasági harc", mert ez kevés „kézzelfogható eredménnyel" „kecsegtet", kevés „pozitívumot" ad? Nem, az efféle vélemény — ismételjük — nem egyéb, mint kísérlet arra, hogy saját hibáinkat másra hárítsuk, saját filiszterségünket (és bernsteinizmusunkat) a munkástömegekre hárítsuk. Sajátmagunkban, a tömegek mozgalmától való elmaradottságunkban kell keresnünk az okát annak, hogy még nem tudtuk kellőképpen megszervezni mindezeknek az aljasságoknak széleskörű, hatásos és gyors leleplezését. Ha ezt megtesszük (mert meg kell és meg is tudjuk tenni), akkor a legegyszerűbb munkás is megérti *vagy megérzi*, hogy a diákokkal és a szekták híveivel, a paraszttal és az íróval is ugyanaz a sötét erő komiszkodik és önkényeskedik, amely őt is annyira leigázza és elnyomja életének minden percében, és ha ezt megérzi, ő maga is hallatni akarja, visszafojthatatlanul hallatni akarja majd szavát, akkor megtalálja majd a módját annak, hogy ma a cenzoroknak rendezzen macskazenét, holnap a parasztlázadást leverő kormányzó háza előtt tüntessen, holnapután pedig azokat a csuhába bujtatott zsandárokat leckéztesse meg, akik a szent inkvizíció munkáját folytatják stb. Mi még nagyon keveset, jóformán semmit sem tettünk azért, hogy minden területre kiterjedő és frisskeletű leleplezésekkel *felrázzuk* a munkástömegeket. Sokan közülünk még azt sem tudják, hogy ez *kötelességük*, és ösztönösen kullognak a gyári élet szűk keretei közt folyó „szürke, mindennapi harc" mögött. Aki ilyen körülmények közt azt mondja, hogy „az «Iszkrá»-nak az a tendenciája, hogy a csillogó és tökéletes eszmék propagandájával szemben kisebbítse a szürke, mindennapi

harc előrehaladó menetének jelentőségét" (Martinov, 61. old.), az visszafelé húzza a pártot, az képzetlenségünket és elmaradottságunkat védelmezi és dicsőíti.

Ami pedig a tömegeknek akcióra való felhívását illeti, ez meglesz önmagától, ha erélyes politikai agitációt folytatunk, ha eleven és hathatós leleplező hadjáratot indítunk. Ha valakit tetten érünk a helyszínen és nyomban ország-világ előtt megbélyegezzük, ez önmagában is jobban hat minden „felhívásnál", és gyakran olyan hatást kelt, hogy utána meg sem lehet állapítani, voltaképpen ki „hívta fel" a tömeget és voltaképpen ki vetette fel ennek vagy annak a tüntetésnek a gondolatát stb. Felhívni — a szónak nem általános, hanem konkrét értelmében — csak a tett színhelyén lehet, és csak az hívhat fel, aki maga is rögtön indul. A mi dolgunk pedig, a szociáldemokrata ujságírók dolga a politikai leleplezések és a politikai agitáció elmélyítése, kiterjesztése és fokozása.

Ha már a „felhívásokról" van szó, nem hallgathatjuk el, hogy *az „Iszkra" volt az egyetlen lap*, amely még a tavaszi események *előtt* aktív beavatkozásra *hívta fel* a munkásokat egy olyan kérdésbe, amely egyáltalán semilyen *kézzelfogható eredménnyel* sem *kecsegtette* a munkást, a diákok ügyébe, akiket katonának vittek. Mihelyt megjelent a január 11-i rendelet, hogy „183 diákot katonának visznek", az „Iszkra" nyomban cikket közölt erről (2. sz., február)*, és *még mielőtt* a tüntetések megkezdődtek volna, nyiltan *felhívta* a „munkást", hogy „siessen a diák segítségére", felhívta a „népet", hogy nyiltan válaszoljon a kormány vakmerő kihívására. Kérdezzük: mivel és hogyan magyarázható meg az a feltűnő tény, hogy Martinov, aki olyan sokat beszél a „felhívásokról", sőt a „felhívásokat" külön tevékenységi formának tekinti, egy árva szóval sem emlékezett meg *erről* a felhívásról? És vajjon nem filiszterség-e ezekután, hogy Martinov *egyoldalúnak* minősíti az „Iszkrá"-t, mert nem eléggé „hív fel" olyan követelésekért való harcra, amelyek „kézzelfogható eredményekkel kecsegtetnek"?

Ökonomistáinknak — s köztük a „Rabocseje Gyeló"-

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 431—436. old. — *Szerk.*

nak is — azért voltak sikereik, mert az elmaradt munkások szájíze szerint beszéltek. De a szociáldemokrata munkás, a forradalmár munkás (és az ilyen munkások száma egyre nő) felháborodással utasítja vissza ezeket a „kézzelfogható eredményekkel kecsegtető" követeléseikért való harcról stb. szóló bölcseségeket, mert tudja, hogy ezek csak az „egy rubelre egy kopeket" kezdetű régi nóta újabb változatai. Az ilyen munkás azt fogja mondani a „Rabocsaja Miszl" és a „Rabocseje Gyelo" tájékáról jövő tanácsadóinak: hiába iparkodnak, uraim, hiába avatkoznak be oly túlzott buzgalommal olyan dolgokba, amelyekkel magunk is megbirkózunk, és hiába próbálnak kibújni igazi kötelezettségeik teljesítése alól. Hiszen teljesen oktalan beszéd az olyasmi, hogy a szociáldemokratáknak az a feladatuk, hogy magának a gazdasági harcnak kölcsönözzenek politikai jelleget; ez csak a kezdet, és nem is ebben áll a szociáldemokraták fő feladata, mert az egész világon, és Oroszországban is *gyakran maga a rendőrség kezd* politikai jelleget *adni* a gazdasági harcnak, s a munkások maguktól is rájönnek arra, hogy ki mellett áll a kormány*. Hiszen „a munkásoknak a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harcát", amelyről annyit be-

* Az a követelés, hogy „magának a gazdasági harcnak kölcsönözzenek politikai jelleget", rendkívül szemléltetően fejezi ki az *ösztönösség előtti meghódolást* a politikai tevékenység terén. A gazdasági harc lépten-nyomon *ösztönösen*, vagyis a „forradalmi bacillus, azaz az értelmiség" beavatkozása nélkül, az öntudatos szociáldemokraták beavatkozása nélkül is politikai jelleget ölt. Politikai jelleget öltött például az angliai munkások gazdasági harca is, pedig egyáltalán nem vettek részt benne szocialisták. A szociáldemokraták feladata nem merül ki a gazdasági talajon folytatott politikai agitációban, a szociáldemokratáknak az a feladatuk, hogy ezt a trade-unionista politikát szociáldemokrata politikai harccá *változtassák, továbbélesszék* a politikai öntudatnak azokat a fel-felcsillanó szikráit, amelyeket a gazdasági harc oltott a munkásokba, hogy a *szociáldemokrata* politikai öntudat színvonalára *emeljék* őket. De a Martinovok, ahelyett hogy magasabb fokra emelnék és előre ösztökélnék az ösztönösen ébredező politikai öntudatot, *térdre borulnak az ösztönösség előtt*, és unos-untalan azt hajtogatják, hogy a gazdasági harc „rávezeti" a munkásokat politikai jogfosztottságuk kérdésére. Csak éppen az a baj, uraim, hogy önöket a trade-unionista politikai öntudatnak ez az ösztönös ébredezése nem *„vezeti rá"* szociáldemokrata feladataikra!

szélnek, mintha Amerikát fedezték volna fel, számtalan isten háta mögötti orosz fészekben maguk a munkások folytatják, akik sztrájkokról már hallottak, de szocializmusról még jóformán semmit sem. Hiszen az az „aktivitás", amelyet önök mindnyájan támogatni akarnak, kézzelfogható eredményekkel kecsegtető konkrét követeléseket támasztva, bennünk, munkásokban már megvan, és mindennapi, aprólékos szakmai munkánk során magunk állítjuk fel ezeket a konkrét követeléseket, gyakran az intellektuelek minden segítsége nélkül. De mi nem érjük be az *ilyen* aktivitással; nem vagyunk gyerekek, akiket egyedül a „gazdasági" politika kásájával jól lehet lakatni; mi tudni akarjuk mindazt, amit mások is tudnak, részletesen akarjuk ismerni a politikai élet *minden* oldalát és *aktívan* akarunk résztvenni minden politikai eseményben. Ehhez az szükséges, hogy az intellektuelek kevesebbet beszéljenek arról, amit magunk is tudunk* és adjanak

* Annak igazolására, hogy a munkásoknak ezt az ökonomistákhoz intézett beszédét nem minden alap nélkül gondoltuk ki, két olyan tanúra hivatkozunk, akik kétségtelenül közvetlen közelből ismerik a munkásmozgalmat és a legkevésbbé sem részrehajlók velünk, „dogmatikusokkal" szemben, mert az egyik tanú ökonomista (aki még a „Rabocseje Gyeló"-t is politikai lapnak tekinti!), a másik pedig terrorista. Az előbbi tanú a „Rabocseje Gyelo" 6. számában megjelent „A pétervári munkásmozgalom és a szociáldemokrácia gyakorlati feladatai" című, őszinteségével és elevenségével kitűnő cikk szerzője. Ő a munkásokat 1) tudatos forradalmárokra, 2) közbülső rétegre és 3) egyéb tömegre osztja. És lám, a közbülső réteget „gyakran jobban érdeklik a politikai élet kérdései, mint saját legközvetlenebb gazdasági érdekei, amelyeknek az általános társadalmi viszonyokkal való összefüggését már régen megértette . . ." A „Rabocsaja Miszl"-t „élesen bírálják": „mindig egy és ugyanaz, régóta tudjuk, régen olvastuk már", „a politikai szemlében megint nincs semmi" (30—31. old.). De még a harmadik réteg, a „fogékonyabb, fiatalabb, a kocsma és a templom által kevésbbé megrontott munkástömeg is, amely csaknem sohasem juthat politikai tartalmú könyvhöz, töviről-hegyire meghányja-veti a politikai élet jelenségeit, elgondolkodik a diáklázongásokról szóló töredékes híreken" és így tovább. A terrorista pedig így ír: „... Egyszer-kétszer elolvassák a különböző, nem a saját városuk gyári életének apró eseményeiről szóló híreket, aztán abba is hagyják . . . Unalmas . . . Ha egy munkáslapban nem beszélnek az államról . . . az annyit jelent, hogy a munkást kisgyereknek tekintik . . . A munkás nem gyerek" („Szvoboda", a forradalmi szocialista csoport kiadása, 69. és 70. old.).

nekünk többet abból, amit még nem tudunk s amit gyári és „gazdasági" tapasztalatainkból magunk sohasem tudhatunk meg: adjanak politikai tudást. Ezt a tudást önök, intellektuelek, meg tudják szerezni, és *kötelességük*, hogy százszor, ezerszer több tudást adjanak nekünk, mint amennyit eddig adtak, de necsak bölcselkedések, brosúrák és cikkek formájában (amelyek gyakran — bocsánat az őszinteségért! — meglehetősen unalmasak), hanem feltétlenül eleven *leleplezések* formájában is: leplezzék le azt, hogy voltaképpen mit is csinál most kormányunk, mit csinálnak parancsnokló osztályaink az élet minden területén. Teljesítsék buzgóbban ezt a kötelességüket és *ne fecsegjenek annyit „a munkástömegek aktivitásának fokozásáról"*. Sokkal több bennünk az aktivitás, semmint gondolnák, és mi nyílt, utcai harccal olyan követeléseket is tudunk támogatni, amelyek nem kecsegtetnek semmiféle „kézzelfogható eredménnyel"! És nem az önök dolga, hogy a mi aktivitásunkat „fokozzák", mert *éppen önök azok, akikből hiányzik az aktivitás.* Kevesebbet hajbókoljanak, uraim, az ösztönösség előtt és többet gondoljanak *saját* aktivitásuk fokozására!

d) MIBEN EGYEZIK AZ ÖKONOMIZMUS ÉS A TERRORIZMUS?

Az előbbi jegyzetben egy ökonomistát és egy nemszociáldemokrata terroristát idéztünk, akiknek véletlenül egyezett a nézetük. De az ökonomisták és a terroristák között általában nem véletlen, hanem szükségszerű benső kapcsolat áll fenn, amelyre később még visszatérünk, és amelyet épp a forradalmi aktivitásra való nevelés kérdésével kapcsolatban okvetlenül érintenünk kell. Az ökonomistáknak és a modern terroristáknak van egy közös gyökerük: ez *az ösztönösség előtti meghódolás*, amelyről az előző fejezetben mint általános jelenségről beszéltünk, és amelyet most a politikai tevékenység és a politikai harc területére gyakorolt hatásában vizsgálunk. Állításunk első pillanatra paradoxonnak tűnhet fel, hiszen látszólag nagy különbség van azok között, akik a „szürke, mindennapi harcot" hangsúlyozzák, és azok között, akik a leg-

önfeláldozóbb harcra szólítanak egyes személyeket. Pedig ez nem paradoxon. Az ökonomisták és a terroristák az ösztönös áramlat különböző pólusai előtt hódolnak meg — az ökonomisták a „tisztán munkásmozgalom" ösztönössége előtt, a terroristák viszont olyan intellektuelek izzó felháborodásának ösztönössége előtt, akik nem tudják vagy akiknek nincs lehetőségük a forradalmi munkát a munkásmozgalommal egységes egészbe forrasztani. Aki már nem hisz vagy sohasem hitt ebben a lehetőségben, az a terroron kívül valóban nehezen talál más utat felháborodása és forradalmi energiája levezetésére. E kétirányú ösztönösség előtti meghódolás tehát nem egyéb, mint a „Credo" hirdette híres programm *megvalósításának a kezdete:* a munkások magukban folytatják „gazdasági harcukat a munkáltatók és a kormány ellen" (bocsássa meg nekünk a „Credo" szerzője, hogy az ő gondolatát Martinov szavaival fejezzük ki! Azt hisszük, jogunk van hozzá, mert a „Credó"-ban is az áll, hogy a munkások a gazdasági harc folyamán „beleütköznek a politikai rendszerbe"), — az intellektuelek pedig a maguk erejéből folytatják a politikai harcot — természetesen terror segítségével! Ez teljesen logikus és elkerülhetetlen *következtetés*, amelyet le kell vonnunk *még akkor is, ha azok*, akik elkezdik e programm megvalósítását, *maguk nem ismerték fel*, hogy ez a következtetés elkerülhetetlen. A politikai tevékenységnek megvan a maga logikája, amely független azok tudatától, akik a legjobb szándékkal hívnak fel terrorra, vagypedig arra, hogy magának a gazdasági harcnak kölcsönözzünk politikai jelleget. A pokol is csupa jószándékkal van kikövezve, és jelen esetben a jószándék még senkit sem ment meg attól az ösztönös hajlandóságtól, hogy a „legkisebb ellenállás vonalán", a „Credo" *tisztán burzsoá* programmja vonalán haladjon. Hiszen nem véletlen az a körülmény sem, hogy számos orosz liberális — nyílt és marxista álarcot viselő liberális egyaránt — szívvel-lélekkel rokonszenvez a terrorral és igyekszik támogatni a mostanában fellendülő terrorista hangulatot.

És most, amikor felbukkant a „«Szabadság» Forradalmi Szocialista Csoport", amely éppen a munkásmozgalom mindenirányú támogatását tűzte ki feladatául,

de ugyanakkor felvette *programmjába* a terrort is, és úgyszólván függetlenítette magát a szociáldemokráciától, ez a tény ismételten igazolta P. B. Akszelrod bámulatos előrelátását, aki *már 1897 végén* („Az aktuális feladatok és a taktika kérdéséhez") *pontosan megjövendölte*, hogy a szociáldemokrata ingadozásoknak ilyen következményei lesznek, és felvázolta nevezetes „két perspektíváját". Az orosz szociáldemokraták összes későbbi vitái és nézeteltérései bennefoglaltatnak már ebben a két perspektívában, mint a növény a magjában*.

Az említett szempontból érthetővé válik az is, hogy a „Rabocseje Gyelo", amely nem tudott ellenállni az ökonomizmus ösztönösségének, nem tudott ellenállni a terrorizmus ösztönösségének sem. Igen érdekes a „Szvoboda" sajátságos érvelése a terror védelmében. A terror megfélemlítő szerepét „teljesen tagadja" („A forradalmiság újjászületése", 64. old.), ezzel szemben kiemeli „excitatív (izgató) jelentőségét". Jellemző ez, először, mint annak a (szociáldemokráciát megelőző) hagyományos eszmekörnek egyik bomlási és hanyatlási szakasza, amely arra késztetett, hogy fenntartsák a terrort. Aki elismeri, hogy a kormányt most terrorral nem lehet „megfélemlíteni", tehát dezorganizálni sem, az voltaképpen teljes mértékben elítéli a terrort mint harci rendszert, mint programmal

* Martinov „más, reálisabb (?) dilemmát gondol el" („Социал-демократия и рабочий класс" — „A szociáldemokrácia és a munkásosztály". — *Szerk.* — 19. old.): „Vagy magára vállalja a szociáldemokrácia a proletariátus gazdasági harcának közvetlen vezetését és ezzel (!) forradalmi osztályharccá változtatja..." „Ezzel", vagyis nyilvánvalóan a gazdasági harc közvetlen vezetésével. Ugyan mutassa meg nekünk Martinov, hol sikerült *egyes-egyedül* a szakmai harc vezetésével forradalmi osztálymozgalommá változtatni a trade-unionista mozgalmat? Hát nem tudja megérteni, hogy ennek az „átváltoztatásnak" az érdekében aktívan hozzá kell látnunk a *minden területre kiterjedő* politikai agitáció „közvetlen vezetéséhez"?.. „Vagypedig a másik perspektíva: a szociáldemokrácia távoltartja magát a munkások gazdasági harcának vezetésétől és ezzel... saját magának szegi szárnyát..." A „Rabocseje Gyelo" fent idézett véleménye szerint az „Iszkra" „tartja távol magát". Láttuk azonban, hogy az „Iszkra" *sokkal többet* tesz a gazdasági harc vezetése érdekében, *mint a „Rabocseje Gyelo"*, s emellett nem elégszik meg ezzel, és *nem szűkíti* ennek kedvéért politikai feladatait.

szentesített tevékenységi kört. Másodszor: még jellemzőbb ez, mint iskolapéldája annak, hogy mennyire nem értik „a tömegek forradalmi aktivitásra való nevelése" terén előttünk álló halaszthatatlan feladatokat. A „Szvoboda" a terrort mint olyan eszközt propagálja, amely „izgatólag" hat a munkásmozgalomra, „erős lökést" ad neki. Nehezen lehet elképzelni olyan érvelést, amely ennél nyilvánvalóbban cáfolna rá önmagára! Kérdezzük, vajjon már nincs elegendő gyalázatosság az orosz életben, hogy különleges „izgató"-szereket kell kieszelni? És másrészt nem nyilvánvaló-e, hogy akit még az orosz önkény is hidegen hagy, akit még ez sem képes felizgatni, az a kormány és egy maroknyi terrorista párviadala láttára is csak a vállát fogja vonogatni? Hiszen éppen arról van szó, hogy a munkástömegeket nagyon is izgatják az orosz élet gyalázatosságai, de mi nem tudjuk összegyüjteni — ha szabad ezt a kifejezést használnunk —, nem tudjuk koncentrálni a nép ingerültségének cseppjeit és erecskéit, amelyeket az orosz élet mérhetetlenül nagyobb mennyiségben fakaszt, mint hisszük és gondoljuk, de amelyeket *egyetlen* hatalmas áradatban kell egyesíteni. Hogy ez a feladat megvalósítható, azt megcáfolhatatlanul bizonyítja a munkásmozgalom óriási növekedése és a munkások mohó sóvárgása politikai irodalom után, amiről már fentebb beszéltünk. Aki pedig terrorra hív fel, éppúgy az is, aki arra hív fel, hogy magának a gazdasági harcnak kölcsönözzünk politikai jelleget, más-más formában egykép *kibújik* az orosz forradalmárok legsürgősebb kötelessége: a minden területre kiterjedő politikai agitáció megszervezése alól. A „Szvoboda" terrorral akarja *pótolni* az agitációt, nyiltan beismerve, hogy „ha megkezdődik a fokozott, energikus agitáció a tömegek soraiban, a terror eljátszotta excitatív (izgató) szerepét" („A forradalmiság újjászületése", 68. old.). Éppen ez mutatja azt, hogy a terroristák is, az ökonomisták is, a tavaszi események* nyilvánvaló tanusága ellenére *lebecsülik* a tömegek forradalmi aktivitását, s a terroristák mesterséges „izgatószereket" keresnek,

* *1901* tavaszáról van szó, amikor megkezdődtek a nagy utcai tüntetések. (A szerző jegyzete az 1907-es kiadáshoz. — *Szerk.*)

az ökonomisták pedig „konkrét követelésekről" beszélnek. Sem ezek, sem amazok nem fordítanak elég figyelmet arra, hogy *saját aktivitásukat* fejlesszék a politikai agitáció és a politikai leleplezések megszervezése terén. Márpedig *pótolni* ezt a munkát semmi mással nem lehet sem most, sem máskor.

e) A MUNKÁSOSZTÁLY MINT A DEMOKRÁCIA ELŐHARCOSA

Láttuk, hogy a legszélesebbkörű politikai agitáció, és következésképpen az általános politikai leleplezések megszervezése minden téren, feltétlenül szükséges és *mindennél halaszthatatlanabb* munkafeladat, ha ez a munka valóban szociáldemokrata jellegű. Amikor azonban ilyen következtetést vontunk le, *csupán* abból indultunk ki, hogy a munkásosztálynak égető szüksége van politikai tudásra és politikai nevelésre. De ha csak ebből a szempontból vetnénk fel a kérdést, ez igen szűk szempont lenne, mert figyelmen kívül hagyná minden szociáldemokrácia és különösen a mai orosz szociáldemokrácia általános demokratikus feladatait. Hogy egészen konkrétan világítsuk meg ezt a tételt, próbáljuk a dolgot az ökonomisták „szívéhez legközelebb álló", vagyis gyakorlati oldaláról szemügyre venni. „Mindenki egyetért" abban, hogy feltétlenül fejleszteni kell a munkásosztály politikai öntudatát. De *hogyan* kell ezt tenni és mi kell ahhoz, hogy ezt megtehessük? A gazdasági harc csak a kormány és a munkásosztály viszonyát érintő kérdésekre „vezeti rá" a munkásokat, és ezért *bármennyit vesződnénk is* azzal a feladattal, hogy „magának a gazdasági harcnak kölcsönözzünk politikai jelleget", e feladat keretében *sohasem tudnók* kifejleszteni a munkásság politikai öntudatát (nem tudnók a szociáldemokrata politikai öntudat fokára emelni), mert *ez a keret maga is szűk*. Martinov formulája korántsem azért értékes számunkra, mert Martinov mindent összezavaró képességét illusztrálja, hanem azért, mert élesen kidomborítja az összes ökonomisták legnagyobb tévedését: azt a meggyőződésüket, hogy a munkások politikai osztályöntudata, hogy úgy mondjuk, *belülről*,

a munkások gazdasági harcából, vagyis kizárólag (vagy legalábbis főleg) ebből a harcból kiindulva, kizárólag (vagy legalábbis főleg) erre a harcra támaszkodva fejleszthető ki. Ez a nézet teljesen hibás, mégpedig azért, mert az ökonomisták, akik nehezteinek ránk az ellenük indított vita miatt, nem hajlandók alaposan átgondolni, hogy mi a nézeteltérések forrása. Így állott elő az a helyzet, hogy a szó szoros értelmében nem értjük meg egymást, különböző nyelven beszélünk.

A politikai osztályöntudatot a munkás *csak kívülről*, vagyis csak olyan területről kaphatja, amely kívül esik a gazdasági harc körén, a munkások és a munkáltatók kölcsönös viszonya körén. Ez a tudás kizárólag egyetlen forrásból meríthető, ez pedig az *összes* osztályoknak és rétegeknek az államhoz és a kormányhoz való viszonya, az *összes* osztályok egymásközötti viszonya. Ezért arra a kérdésre: mit kell tennünk, hogy politikai tudással vértezzük fel a munkásokat, nem elég egymagában az a válasz, hogy „menjünk a munkásokhoz", amivel a gyakorlati funkcionáriusok — az ökonomizmus felé hajló gyakorlati funkcionáriusokról nem is szólva — többnyire beérik. A szociáldemokratáknak ahhoz, hogy politikai tudással vértezzék fel a *munkásokat*, el kell *menniök a lakosság valamennyi osztályához, minden irányban* szét kell küldeniök hadseregük osztagait.

Szándékosan választottunk ilyen esetlen formulázást, szándékosan fejezzük ki magunkat ilyen élesen és egyszerűen — egyáltalán nem azért, hogy paradoxonokban beszéljünk, hanem azért, hogy annak rendje és módja szerint „rávezessük" az ökonomistákat azokra a feladatokra, amelyeket megbocsáthatatlanul lenéznek, hogy rávezessük őket a trade-unionista és a szociáldemokrata politika közötti különbségre, amelyet nem akarnak megérteni. És ezért arra kérjük az olvasót, hogy ne türelmetlenkedjék, hanem figyelmesen hallgasson végig bennünket.

Nézzük meg közelebbről a szociáldemokrata köröknek az utóbbi években legjobban elterjedt típusát, és lássuk a munkáját. „Kapcsolatban áll a munkásokkal", és ezzel be is éri; röplapokat ad ki, amelyekben ostorozza a gyári visszaéléseket, a kormány részrehajló magatar-

tását a kapitalistákkal szemben és a rendőrség erőszakoskodását; rendszerint a munkások gyűlésein sem beszélnek vagy alig beszélnek egyébről; a forradalmi mozgalom történetéről, kormányunk bel- és külpolitikájának kérdéseiről, Oroszország és Európa gazdasági fejlődésének kérdéseiről, ennek vagy annak az osztálynak a mai társadalomban elfoglalt helyzetéről stb. szóló előadások és beszélgetések a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak; senki sem gondol arra, hogy rendszeres kapcsolatot teremtsen a társadalom egyéb osztályaival és kibővítse ezt a kapcsolatot. A vezetőnek az ilyen kor képzeletében élő eszményképe a legtöbb esetben lényegében sokkal inkább hasonlít egy szakszervezeti titkárra, mint a szocialista politikai vezérre. Mert például bármelyik angol trade-union titkára mindig segíti a munkásokat gazdasági harcukban, gyári leleplezéseket szervez, megmagyarázza azoknak a törvényeknek és intézkedéseknek igazságtalan voltát, amelyek korlátozzák a sztrájkszabadságot és a sztrájk-őrségek felállításának szabadságát (a sztrájkőrök mindenkit figyelmeztetnek, hogy a gyárban sztrájk van), megmagyarázza a lakosság burzsoá osztályaihoz tartozó békéltető bírák részrehajlását stb. stb. Egyszóval minden szakszervezeti titkár folytat „gazdasági harcot a munkáltatók és a kormány ellen" és segít e harc folytatásában. És nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy *ez még nem* szociáldemokratizmus, hogy a szociáldemokrata eszményképének nem egy trade-union titkárának kell lennie, hanem a *néptribunnak*, aki reagálni tud az önkény és az elnyomás minden megnyilvánulására, bárhol történjék, bármely réteget vagy osztályt érintsen is, aki mindezeket a jelenségeket általánosítani tudja a rendőri erőszak és a kapitalista kizsákmányolás egységes képében, aki minden apróságot ki tud használni arra, hogy *mindenki előtt* kifejtse szocialista meggyőződését és demokratikus követeléseit, hogy *minden egyes emberrel* megértesse a proletariátus felszabadító harcának világtörténelmi jelentőségét. Hasonlítsunk össze például két olyan vezető egyéniséget, mint Robert Knight (az egyik leghatalmasabb angol trade-unionnak, a kazánkovácsok szövetségének ismert titkára és vezére) és Wilhelm Liebknecht — és

próbáljuk meg jellemezni őket abban a szembeállításban, ahogyan Martinov vázolta a közte és az „Iszkra" közt fennálló nézeteltéréseket. Azt fogjuk látni — kezdem lapozni Martinov cikkét —, hogy R. Knight sokkal inkább „konkrét akciókra hívta fel a tömegeket" (39. old.), W. Liebknecht viszont többet foglalkozott „az egész fennálló rend vagy e rend egyes jelenségeinek forradalmi megvilágításával" (38—39. old.); hogy R. Knight „a proletariátus legközelebbi követeléseit fogalmazta meg és rámutatott megvalósításuk eszközeire" (41. old.), W. Liebknecht viszont amellett, hogy ezt is megtette, nem mondott le arról sem, hogy „egyidejűleg a különböző ellenzéki rétegek aktív tevékenységét irányítsa", hogy „azoknak pozitív akcióprogrammot diktáljon"* (41. old.); hogy R. Knight „lehetőleg magának a gazdasági harcnak" igyekezett „politikai jelleget kölcsönözni" (42. old.) és nagyszerűen értett ahhoz, hogy „bizonyos kézzelfogható eredményekkel kecsegtető konkrét követeléseket támasszon a kormánnyal szemben" (43. old.), míg W. Liebknecht sokkal inkább „egyoldalú" „leleplezésekkel" foglalkozott (40. old.); hogy R. Knight „a szürke, mindennapi harc előrehaladó menetének" (61. old.), W. Liebknecht pedig „a csillogó és tökéletes eszmék propagandájának" tulajdonított nagyobb jelentőséget (61. old.); hogy Liebknecht a vezetése alatt álló ujságot csakugyan „a forradalmi ellenzék lapjává" tette, amely „lerántja a leplet rendszerünkről, kiváltképpen politikai rendszerünkről, amennyiben összeütközik a lakosság legkülönbözőbb rétegeinek érdekeivel" (63. old.), míg R. Knight „a proletárharccal szoros és szerves kapcsolatban dolgozott a munkásügy érdekében" (63. old.) — már amennyiben „szoros és szerves kapcsolaton" azt az ösztönösség előtti meghódolást értjük, amelyet fentebb Kricsevszkij és Martinov példáján tanulmányoztunk — és „szűkítette befolyásának szféráját", mert akárcsak Martinov, természetesen ő is meg volt győződve arról, hogy „ezáltal magát a hatást komplikálta" (63. old.). Egyszóval azt látjuk, hogy Marti-

* Például a francia-porosz háború idején Liebknecht diktált akcióprogrammot *az egész demokráciának* —, és meg inkább Marx és Engels 1848-ban.

nov de facto* trade-unionizmussá fokozza le a szociáldemokráciát, bár ezt természetesen korántsem azért teszi, hogy a szociáldemokráciának ártson, hanem egyszerűen azért, mert kissé elsiette a dolgot és mindjárt el akarta mélyíteni Plehanovot, ahelyett, hogy megérteni igyekezett volna.

De vegyük fel újra fejtegetésünk fonalát. Azt mondottuk, hogy a szociáldemokratának, ha nemcsak szavakban tartja szükségesnek a proletariátus politikai öntudatának általános kifejlesztését, „el kell mennie a lakosság valamennyi osztályához". Itt a következő kérdések merülnek fel: hogyan kell ezt csinálni? Van-e ehhez elegendő erőnk? Van-e talaja az ilyen munkának valamennyi többi osztályban? Nem jelent-e ez eltérést az osztályszemponttól vagy nem fog-e arra vezetni? Álljunk meg ezeknél a kérdéseknél.

„El kell mennünk a lakosság valamennyi osztályához" — úgy is mint teoretikusoknak, úgy is mint propagandistáknak, úgy is mint agitátoroknak, úgy is mint szervezőknek. Hogy a szociáldemokraták elméleti munkájának az egyes osztályok társadalmi és politikai helyzetének, helyzetük összes sajátosságainak tanulmányozására kell irányulnia, abban senki sem kételkedik. E tekintetben azonban nagyon, de nagyon kevés történik, aránytalanul kevesebb ahhoz a munkához képest, amelyet a gyári élet sajátosságainak tanulmányozására fordítunk. A bizottságokban és a körökben akadnak olyanok, akik még valamely vasipari ág speciális tanulmányozásába is belemélyednek, de arra alig akad példa, hogy a szervezetek tagjai (akik, mint gyakran megesik, valamilyen okból kénytelenek otthagyni a gyakorlati munkát) speciálisan azzal foglalkoznának, hogy anyagot gyűjtenek társadalmi és politikai életünk valamely aktuális kérdéséhez, ami alkalmat adhatna arra, hogy a lakosság egyéb rétegei között szociáldemokrata munkát végezzenek. A munkásmozgalom mai vezetői többségének gyenge előképzettségéről szólva nem szabad megfeledkezni az ilyenirányú képzettségről sem, mert ez is összefügg „a proletárharccal

* — ténylegesen, valójában. — *Szerk.*

való szoros és szerves kapcsolat" „ökonomista" értelmezésével. De természetesen az a legfontosabb, hogy *propagandát* folytassunk és *agitáljunk* a nép valamennyi rétegében. A nyugateurópai szociáldemokratáknak megkönnyítik ezt a népgyűlések és az összejövetelek, amelyekre *bárki* elmehet, megkönnyíti a parlament, ahol az *összes* osztályok képviselői előtt beszélhetnek. Nálunk nincs sem parlament, sem gyülekezési szabadság, de mi mégis értjük a módját annak, hogy gyüléseket tartsunk a munkásoknak, akik *szociáldemokratákat* akarnak hallgatni. De éppúgy meg kell találnunk a módját annak is, hogy gyűléseket rendezzünk a lakosság minden osztályának képviselői számára, akik *demokratákat* akarnak hallgatni. Mert nem szociáldemokrata az, aki a gyakorlatban megfeledkezik arról, hogy „a kommunisták minden forradalmi mozgalmat támogatnak", hogy tehát kötelességünk *az egész nép előtt* ismertetni és hangsúlyozni az *általános demokratikus feladatokat*, egy percre sem titkolva szocialista meggyőződésünket. Nem szociáldemokrata az, aki a gyakorlatban megfeledkezik arról a kötelességéről, hogy *minden* általános demokratikus kérdés feltevésében, kiélezésében és megoldásában *élen kell járnia.*

„Ezzel kivétel nélkül mindenki egyetért!" — szakít félbe bennünket a türelmetlen olvasó —, sőt a „Rabocseje Gyelo" szerkesztőségének adott új utasítás, amelyet a legutóbbi szövetségi kongresszuson fogadtak el, egyenesen azt mondja: „Politikai propagandára és agitációra alkalmul kell szolgálnia a társadalmi és politikai élet minden olyan jelenségének és eseményének, amely a proletariátust vagy közvetlenül mint külön osztályt, vagy mint a *szabadságért folyó harc összes forradalmi erőinek* avant-garde-ját érinti" („Két kongresszus", 17. old., a mi kiemelésünk). Igen, ezek nagyon igaz és nagyon szép szavak, és mi tökéletesen meg lennénk elégedve, ha a „Rabocseje Gyelo" *megértené* ezeket a szavakat, *ha nem mondana ezenkívül még olyasmit is, ami szöges ellentétben áll velük.* Mert nem elég, ha „avant-garde"-nak, élcsapatnak nevezzük magunkat, — úgy is kell cselekedni, hogy *valamennyi* többi csapat lássa és kénytelen legyen elismerni, hogy mi haladunk az élen. És kérdezzük az olvasót: hát olyan ostobák a többi

„csapat" képviselői, hogy puszta szavunkra elhiszik, hogy „élcsapat" vagyunk? Képzeljék csak el konkrétan a következő képet: a művelt orosz radikálisok vagy liberális alkotmánypártiak „csapatában" megjelenik egy szociáldemokrata és azt mondja: mi vagyunk az élcsapat; „most az a feladatunk, hogy lehetőleg magának a gazdasági harcnak politikai jelleget kölcsönözzünk". Egy okosabb radikális vagy alkotmánypárti (márpedig az orosz radikálisok és alkotmánypártiak között sok az okos ember) csak nevetni fog az ilyen beszéden, és azt mondja majd (persze csak magában, mert a radikálisok és az alkotmánypártiak többnyire tapasztalt diplomaták): „De együgyű ez az «élcsapat»! Még azzal sincs tisztában, hogy a mi feladatunk, a burzsoá demokrácia haladó képviselőinek feladata, hogy politikai jelleget kölcsönözzünk *magának* a munkások gazdasági harcának. Hiszen, mint az összes nyugateurópai burzsoák, mi is be akarjuk vonni a munkásokat a politikába, *de természetesen csakis a trade-unionista, nempedig a szociáldemokrata politikába.* A munkásosztály trade-unionista politikája: ez éppen a munkásosztály *burzsoá politikája.* És ahogy ez az «élcsapat» formulázza a feladatát, az pontosan a trade-unionista politika formulázása! Ezért ha kedvük tartja, nevezzék csak magukat szociáldemokratáknak. Elvégre nem vagyunk gyerekek, hogy címkék miatt felfortyanjunk! Csak ne engedjenek ezeknek a veszedelmes ortodox dogmatikusoknak, csak hagyják meg a «kritika szabadságát» azoknak, akik öntudatlanul trade-unionista mederbe terelik a szociáldemokráciát!"

És könnyedén mosolygó alkotmánypárti emberünk homéroszi kacajban tör ki, amikor megtudja, hogy a szociáldemokráciáról mint élcsapatról beszélő szociáldemokraták jelenleg, amikor majdnem teljesen az ösztönösség uralkodik mozgalmunkban, semmitől sem félnek annyira, mint az „ösztönös elem lebecsülésétől", nem merik „kisebbíteni a szürke, mindennapi harc előrehaladó menetének jelentőségét a csillogó és tökéletes eszmék propagandájával szemben" stb. stb.! „Él"-csapat, amely attól fél, hogy a tudatosság túl találja szárnyalni az ösztönösséget, s nem mer kiállni olyan merész „tervvel", amelytől még a más-

képpen gondolkodók sem tagadhatnák meg általános elismerésüket! Vajjon nem tévesztik össze az avant-garde szót az arrière-garde* szóval?

Valóban, gondolkozzanak csak Martinov következő okoskodásán: a 40. oldalon azt mondja, hogy az „Iszkra" leleplező taktikája egyoldalú, hogy „bármilyen bizalmatlanságot és gyűlöletet keltsünk is a kormánnyal szemben, mindaddig nem érjük el célunkat, amíg nem sikerül elegendő aktív társadalmi energiát kifejleszteni a kormány megdöntésére". Ezt a nótát — mellesleg szólva — hallottuk már: gondoskodjunk a tömeg-aktivitásának fokozásáról, s ugyanakkor iparkodjunk csökkenteni saját aktivitásunkat. De most nem erről van szó. Martinov itt *forradalmi* energiáról beszél („a megdöntésre"). És milyen következtetésre jut? Minthogy normális időben a társadalom különböző rétegei elkerülhetetlenül külön-külön haladnak, „ezért világos, hogy mi, szociáldemokraták, nem irányíthatjuk egyidejűleg a különböző ellenzéki rétegek aktív tevékenységét, nem diktálhatunk nekik határozott akcióprogrammot, nem írhatjuk elő nekik, hogy milyen eszközökkel kell harcolniok napról napra saját érdekeikért . . . A liberális rétegek maguk fognak gondoskodni a közvetlen érdekeikért indítandó aktív harcról, amelyben szemtől szembe kerülnek majd politikai rendszerünkkel" (41. old.). Vagyis alig kezdett Martinov forradalmi energiáról, az önkényuralom megdöntéséért folytatandó aktív harcról beszélni, mindjárt átsiklott a szakmai energiára, a közvetlen érdekekért folytatandó aktív harcra! Magától értetődik, hogy mi nem irányíthatjuk a diákoknak, a liberálisoknak stb. „közvetlen érdekeikért" folyó harcát, de hiszen nem is erről volt szó, igen tisztelt ökonomista úr! Arról volt szó, hogy a különböző társadalmi rétegek résztvehetnek és szükségszerűen részt is fognak venni az önkényuralom megdöntésében, a „különböző ellenzéki rétegeknek" *ezt* az „aktív tevékenységét" pedig nemcsak irányíthatjuk, de feltétlenül irányítanunk is kell, ha „élcsapat" akarunk lenni. Arról, hogy diákjaink, liberálisaink stb. „szemtől-szembe kerüljenek politikai rendszerünkkel",

* — utóvéd, hátvéd. — *Szerk.*

nemcsak ők maguk fognak gondoskodni, — erről mindenekelőtt és főleg maga a rendőrség és maguk az önkényuralmi kormány hivatalnokai gondoskodnak majd. De „nekünk", ha élenjáró demokraták akarunk lenni, gondoskodnunk kell arról, hogy azokat az embereket, akik tulajdonképpen csak az egyetemi vagy csak a zemsztvo-rendszerrel stb. elégedetlenek, *rávezessük* az egész politikai rendszer tarthatatlanságának gondolatára. *Nekünk* kell vállalni azt a feladatot, hogy ezt az általános politikai harcot a *mi* pártunk vezetése alatt szervezzük úgy, hogy ezt a harcot és ezt a pártot valamennyi ellenzéki réteg támogathassa és erejéhez mérten valóban támogassa is. *Nekünk* kell a gyakorlati szociáldemokrata funkcionáriusokból olyan politikai vezéreket nevelni, akik ennek az általános harcnak minden megnyilvánulását irányítani tudják, akik a kellő pillanatban „határozott akcióprogrammot tudnak diktálni" a lázongó diákságnak is, az elégedetlen zemsztvo-képviselőknek is, a különböző szekták felháborodott követőinek is, a megbántott néptanítóknak is stb. stb. *Teljesen helytelen* ezért Martinovnak az az állítása, hogy „mi ezekkel szemben *csak* a rendszer leleplezőinek *negatív* szerepében léphetünk fel . . . Mi *csak* a különböző kormánybizottságokhoz fűzött reményeiket oszlathatjuk el" (a mi kiemelésünk). Az effajta beszéddel Martinov csak azt árulja el, hogy *halvány fogalma sincs* a forradalmi „élcsapat" igazi szerepéről. És ha az olvasó ezt figyelembe veszi, mindjárt megérti Martinov következő befejező szavainak *igazi értelmét:* „Az «Iszkra» a forradalmi ellenzék lapja, amely leleplezi rendszerünket és főleg politikai rendszerünket, amennyiben összeütközik a lakosság legkülönbözőbb rétegeinek érdekeivel. Mi viszont a munkásság ügyéért dolgozunk és fogunk dolgozni, szoros és szerves kapcsolatban a proletariátus harcával. Befolyási szféránk szűkítésével komplikáljuk magát a hatást" (63. old.). Ennek a következtetésnek igazi értelme a következő: Az „Iszkra" a munkásosztály trade-unionista politikáját (amellyel félreértésből, képzettség hiján, vagypedig meggyőződésből igen gyakran beérik a gyakorlati funkcionáriusok) *fel akarja emelni* a szociáldemokrata politika színvonalára. A „Rabocseje Gyelo" viszont a szociáldemokrata politikát

trade-unionista politikává akarja *lejokozni*. És amellett még azt is el akarja hitetni mindenkivel, hogy ez a két álláspont „teljesen összeegyeztethető a közös ügyben" (63. old.). O, sancta simplicitas!*

Menjünk tovább. Van-e elegendő erőnk ahhoz, hogy a lakosság *valamennyi* osztályában propagandát folytassunk és agitáljunk? Persze, hogy van. Ökonomistáink, akik nem ritkán hajlandók tagadni ezt, figyelmen kívül hagyják, hogy mozgalmunk (körülbelül) 1894-től 1901-ig óriási lépést tett előre. Mint igazi „hvosztisták" (hátulkullogók), gyakran a mozgalom régmúlt kezdeti időszakának elképzeléseiben élnek. Akkoriban csakugyan rendkívül kevés erőnk volt, akkor természetes és jogos volt az az elhatározás, hogy minden erőnket a munkások közötti munkának szenteljük és szigorúan elítéljünk minden eltérést ettől; akkor az volt minden feladatunk, hogy gyökeret verjünk a munkásosztályban. Azóta rengeteg erőt vontunk be a mozgalomba, mind hozzánk jönnek a művelt osztályok ifjú nemzedékének legjobb képviselői, országszerte mindenütt tétlenül kénytelenek ülni olyan emberek, akik már résztvettek vagy részt akarnak venni a mozgalomban, olyan emberek, akik vonzódnak a szociáldemokráciához (1894-ben viszont a tíz ujjunkon is megszámolhattuk volna az orosz szociáldemokratákat). Mozgalmunk egyik legnagyobb politikai és szervezeti fogyatékossága, hogy *nem tudjuk* foglalkoztatni mindezeket az erőket, *nem tudunk* mindenkinek megfelelő munkát adni (részletesebben a következő fejezetben beszélünk erről). Eröink óriási többségének egyáltalán nincs lehetősége arra, hogy „a munkásokhoz menjen", tehát szó sem lehet arról a veszélyről, hogy legfontosabb ügyünktől vonunk el erőket. Viszont ahhoz, hogy a munkásoknak igazi, átfogó és eleven politikai tudást nyujthassunk, az kell, hogy mindenütt ott legyenek „a mi embereink", a szociáldemokraták, ott legyenek minden társadalmi rétegben, minden olyan helyen, amely lehetővé teszi államgépezetünk belső rúgóinak megismerését. És ilyen emberekre nemcsak a propaganda és az agitáció szempont-

* — Ó, szent együgyűség! — *Szerk.*

jából van szükségünk, hanem méginkább szükségünk van rájuk szervezési szempontból.

Van-e talaja tevékenységünknek a lakosság összes osztályaiban? Aki ezt nem látja, az megintcsak elmarad öntudat dolgában a tömegek ösztönös nekilendülése mögött. A munkásmozgalom egyesekben elégedetlenséget, másokban az ellenzék támogatásának reményét, ismét másokban az önkényuralom lehetetlenségének és összeomlása elkerülhetetlenségének tudatát keltette és kelti most is. Csak szavakban lennénk „politikusok" és szociáldemokraták (ami a valóságban igen-igen gyakori eset), ha nem volnánk tudatában feladatunknak, ha nem használnók ki az elégedetlenség minden megnyilvánulását, nem gyüjtenők össze és nem dolgoznók fel a tiltakozás minden legkisebb jelét, még ha csirájában van is ez a tiltakozás. Arról már nem is szólunk, hogy a dolgozó parasztság, a kézművesek, kisiparosok stb. sokmilliós tömege bármikor mohón hallgatná egy ügyesebb szociáldemokrata szónoklatát. De van-e a lakosságnak akár egyetlen olyan osztálya is, amelyben ne volnának a jogtalanság és az önkény miatt elégedetlenkedő emberek, csoportok és körök, s ahol éppen ezért ne találnának termékeny talajra a szociáldemokratáknak mint a legégetőbb általános demokratikus szükségletek kifejezőinek igéi? És aki konkrétan akarja elképzelni, hogy a szociáldemokratáknak hogyan kell ilyen politikai agitációt folytatniok a lakosság *valamennyi* osztályában és rétegében, annak felhívjuk a figyelmét a szó tágabb értelmében vett *politikai leleplezésekre*, mint ennek az agitációnak legfőbb (de magától értetődően nem egyetlen) eszközére.

„A **nép** minden valamelyest öntudatos rétegében — írtam a „Mivel kezdjük?" c. cikkemben („Iszkra", 4. sz. 1901 május), amelyről alább részletesen kell szólnunk — fel kell keltenünk a *politikai* leleplezések szenvedélyét. Ne zavarjon bennünket az a körülmény, hogy a leleplező hangok politikailag oly gyengék, szórványosak és bátortalanok manapság. Korántsem az az oka ennek, hogy az emberek általában megbékültek a rendőri önkénnyel. Ennek az az oka, hogy a leleplezésre kész és képes embereknek nincs szószékük, ahonnan szavukat hallathatnák, nincs hallgatóságuk, amely szenvedélyesen

hallgatná és bátorítaná a szónokokat, s hogy sehol sem látnak a népben olyan erőt, amelyhez érdemes volna panasszal fordulniok a «mindenható» orosz kormány ellen... Most meg tudjuk teremteni és kötelességünk megteremteni azt a szószéket, ahonnan az egész nép leleplezheti a cári kormányt. Ilyen szószéknek kell lennie a szociáldemokrata lapnak"*.

Éppen a munkásosztály az, amely ilyen ideális hallgatósága a politikai leleplezéseknek, a munkásosztály, amelynek mindenekelőtt és leginkább van szüksége áttogó és élő politikai tudásra, amely leginkább képes arra, hogy ezt a tudást aktív harccá változtassa, még akkor is, ha az semilyen „kézzelfogható eredménnyel" sem kecsegtet. Az *egész nép* leleplezési hadjáratának szószéke pedig csak egy országos lap lehet. „Politikai lap nélkül a modern Európában el sem képzelhető olyan mozgalom, amely méltó arra, hogy politikai mozgalomnak nevezzék" — és Oroszország ebben a tekintetben kétségkívül szintén a modern Európához tartozik. A sajtó már régóta erőt jelent nálunk, — ha nem így volna, a kormány nem költene tízezreket a sajtó megvesztegetésére és a különféle Katkovok és Mescserszkijek segélyezésére. És az sem ujság az önkényuralmi Oroszországban, hogy az illegális sajtó áttörte a cenzúra korlátait és *arra kényszerítette* a legális és konzervatív lapokat, hogy nyiltan beszéljenek róla. Így volt ez a hetvenes, sőt már az ötvenes években is. És mennyivel szélesebbek, mennyivel mélyebbek most azok a néprétegek, amelyek az illegális sajtót akarják olvasni és készek megtanulni belőle, „hogyan kell élni és hogyan kell meghalni" — hogy egy munkás szavaival éljünk, aki levelet írt az „Iszkrá"-nak (7. sz.)[118]. A politikai leleplezések hadat üzennek a *kormánynak*, mint ahogy a gazdasági leleplezések hadat üzennek a gyárosnak. És ennek a hadüzenetnek annál nagyobb az erkölcsi jelentősége, minél szélesebb és erősebb ez a leleplezési hadjárat, minél népesebb és elszántabb az a társadalmi *osztály*, amely *azért üzen hadat, hogy megkezdje a háborút*. A politikai leleplezési hadjárat ezért már önmagában véve is az ellenséges csatarend *megbontásának* egyik leghatalmasabb eszköze, amellyel

* Lásd ebben a kötetben 9—10. old. — *Szerk.*

eltéríthetjük az ellenségtől alkalmi vagy ideiglenes szövetségeseit, ellenségeskedést szíthatunk és bizalmatlanságot kelthetünk az önkényuralmi hatalom állandó részesei között.

Manapság csak az a párt válhat a forradalmi erők élcsapatává, amely *megszervezi* ezt a leleplezési hadjáratot, amely valóban *az egész nép* hadjárata. És annak a kifejezésnek, hogy „az egész nép", igen komoly tartalma van. Azok a leleplezők, akik nem a munkásosztályhoz tartoznak (márpedig hogy élcsapattá legyünk, más osztályokat is be kell vonnunk), óriási többségükben józan politikusok és hidegvérű gyakorlati emberek. Kitűnően tudják, hogy milyen veszélyes, ha csak a legkisebb hivatalnokra is „panaszkodnak", hát még ha a „mindenható" orosz kormány ellen emelik fel szavukat! És ezek csak akkor fognak *hozzánk* fordulni a panaszaikkal, ha látják, hogy a panasznak valóban van hatása, hogy mi *politikai erőt* jelentünk. Hogy azzá legyünk a kívülállók szemében, sokat és kitartóan kell munkálkodnunk tudatosságunk, kezdeményezőképességünk és energiánk *fokozásán;* ehhez nem elég, ha az utóvéd elméletére és gyakorlatára ráragasztjuk az „élcsapat" címkét.

De ha nekünk kell megszervezni valóban az egész nép leleplező hadjáratát a kormány ellen, akkor miben nyilvánul meg mozgalmunk osztályjellege? — fogja kérdezni és kérdi máris „a proletárharccal való szoros és szerves kapcsolatnak" inkább buzgó, semmint értelmes hódolója. — Nos, éppen abban, hogy az egész népnek ezt a leleplező hadjáratát mi, szociáldemokraták, szervezzük meg; abban, hogy az agitáció folyamán felvetett minden kérdést törhetetlen szociáldemokrata szellemben világítunk meg, és ugyanakkor irgalmat nem ismerve harcolunk a marxizmus minden szándékos vagy akaratlan meghamisítása ellen; abban, hogy ezt a minden területre kiterjedő politikai agitációt olyan párt fogja folytatni, amely szétbonthatatlan egésszé forrasztja össze az egész nép nevében a kormányra gyakorolt nyomást is, a proletariátus forradalmi nevelését is, politikai önállóságának egyidejű megóvásával, a munkásosztály gazdasági harcának vezetését is, felhasználva a munkásosztály és a ki-

zsákmányolói közötti spontán összeütközéseket, amelyek talpraállítják és a mi táborunkba vonják a proletariátus egyre újabb rétegeit!

De az ökonomizmusnak éppen az az egyik legjellemzőbb vonása, hogy nem érti meg, hogy a proletariátus legéletbevágóbb szükséglete (a minden irányú politikai nevelés, a politikai agitáció és politikai leleplezések segítségével) összefügg, sőt mi több: egybeesik az általános demokratikus mozgalom szükségletével. És a megértés teljes hiánya nemcsak a „Martinov-féle" frázisokban fejeződik ki, hanem azokban az állítólagos osztályálláspontra való hivatkozásokban is, amelyek értelmük szerint azonosak ezekkel a frázisokkal. Az „Iszkra" 12. számában közölt „ökonomista" levél* írói például a következőképpen fejezik ki idevonatkozó nézetüket: „Az «Iszkrá»-nak ugyanez a legfőbb hibája (az ideológia túlbecsülése) az oka annak, hogy következetlen a szociáldemokráciának a különböző társadalmi osztályokhoz és irányzatokhoz való viszonya kérdésében. Az «Iszkra» elméleti latolgatások alapján . . ." (és nem „a párttal együtt növekvő pártfeladatok növekedésével . . .") „elhatározza, hogy azonnal át kell térni az abszolutizmus elleni harcra, de valószínűleg érzi, hogy a mai helyzetben nagyon nehéz feladat ez a munkások számára . . ." (és nemcsak érzi, hanem nagyon jól tudja, hogy a munkások korántsem látják olyan nehéznek ezt a feladatot, mint a kisdedekért aggódó „ökonomista" intellektuelek, mert a munkások még olyan követelésekért is készek harcolni, amelyek, hogy a feledhetetlen Martinov szavaival éljünk, semmiféle „kézzelfogható eredménnyel" sem kecsegtetnek) . . . „mivel azonban nincs türelme kivárni, amíg a munkások újabb erőt gyüjtenek erre a harcra, a liberálisok és az értelmiség körében kezd szövetségeseket keresni . . ."

* Az „Iszkrá"-ban helyszűke miatt nem tudtunk egész részletesen válaszolni erre az ökonomistákra rendkívül jellemző levélre. Nagyon örültünk megjelenésének, mert már régóta hallunk olyan híreszteléseket — mégpedig a legkülönfélébb forrásokból —, hogy az „Iszkra" osztályálláspontja nem következetes, és mi csak kedvező alkalomra, illetve a közkeletű vád szabatos megfogalmazására vártunk, hogy válaszolhassunk rá. A támadásra pedig nem védekezéssel, hanem ellentámadással szoktunk válaszolni.

Igen, igen, mi már csakugyan elvesztettük minden „türelmünket", hogy „kivárjuk" azt a boldog időt, amelyet már réges-régen ígérnek a „békítgetők", amikor ökonomistáink nem fogják többé *saját* elmaradottságukat a munkásokra hárítani, nem fogják saját pipogyaságukat a munkásság állítólagos erőtlenségével igazolni. Azt kérdezzük ökonomistáinktól: mit jelentsen az, hogy „amíg a munkások új erőt gyüjtenek erre a harcra"? Hát nem nyilvánvalóan azt, hogy a munkásokat politikailag neveljük és leleplezzük előttük a gaz önkényuralom *minden* megnyilvánulását? És nem világos-e, hogy *éppen ehhez a munkához* van szükségünk „szövetségesekre a liberálisok és az értelmiség soraiban", akik velünk együtt készek részt venni a zemsztvo-képviselők, a tanítók, a statisztikusok, a diákok, stb. elleni politikai hadjárat leleplezésében? Hát csakugyan olyan nehéz megérteni ezt a csodálatosan „ravasz fortélyt"? Hát nem azt hajtogatja-e P. B. Akszelrod már 1897 óta: „Azt a feladatot, hogy az orosz szociáldemokraták híveket és közvetlen vagy közvetett szövetségeseket szerezzenek a nem-proletár osztályok soraiból, mindenekelőtt és főképpen a proletariátus körében folytatott propagandatevékenység jellege dönti el"? A Martinovok a többi ökonomistával együtt azonban továbbra is úgy képzelik el a dolgot, hogy a munkásoknak *előbb* „a munkáltatók és a kormány ellen folytatott gazdasági harcban" kell erőt gyüjteniök (a trade-unionista politikához), és csak *azután* lehet majd valószínűleg „áttérni" —a trade-unionista „aktivitásra való nevelésről" a szociáldemokrata aktivitásra!

„... Keresés közben — folytatják az ökonomisták — az «Iszkra» gyakran letér az osztályálláspontról, elkeni az osztályellentéteket, és a kormánnyal szemben megnyilvánuló közös elégedetlenséget tolja előtérbe, jóllehet a «szövetségesek» elégedetlenségének oka és foka nagyon különböző. Ilyen például az «Iszkrá»-nak a zemsztvóhoz való viszonya..." Az „Iszkra" állítólag „a kormány könyöradományaival elégedetlen nemeseknek megígéri a munkásosztály segítségét, s közben egy szóval sem említi a lakosság e rétegei közötti osztályviszályt". Ha az olvasó belenéz „Az önkényuralom és a zemsztvo" c. cikkekbe

(„Iszkra", 2. és 4. sz.) — a levél írói *valószínűleg* ezekről beszélnek —, meggyőződhet róla, hogy ezek a cikkek* a *kormánynak* a „rendi bürokratikus zemsztvo lagymatag agitációjával", „sőt a vagyonos osztályok öntevékenységével szemben" tanusított magatartásával foglalkoznak. A cikk azt mondja, hogy a munkásnak nem szabad közönyösen néznie a kormány zemsztvo elleni harcát, és felhívja a zemsztvo-képviselőket, hogy hagyják abba a lagymatag beszédet, szavuk zúgjon keményen és élesen, amikor a kormány előtt egész nagyságában ott áll majd a forradalmi szociáldemokrácia. Mivel nem értenek itt egyet a levél írói? Nem tudjuk. Azt hiszik talán, hogy a munkás „nem érti meg" a „vagyonos osztályok" és a „rendi bürokratikus zemsztvo" szavakat? Azt hiszik talán, hogy „az ideológia túlbecsülése", ha a zemsztvo-képviselőket arra *ösztönzik*, hogy hagyjanak fel a lagymatag beszéddel és szóljanak élesen? Azt képzelik talán, hogy a munkások „erőt gyüjthetnek" az abszolutizmus elleni harcra, ha nem ismerik az abszolutizmusnak a zemsztvóhoz való viszonyát *is?* Mindez megint homályban marad. Csak az az egy világos, hogy a levél íróinak nagyon homályos elképzeléseik vannak a szociáldemokrácia feladatairól. Még világosabbá válik ez a következő mondatukból: „Ugyanilyen az «Iszkrá»-nak a diákmozgalommal szemben elfoglalt álláspontja is" (azaz itt is „elhomályositja a kibékíthetetlen osztályellentéteket"). Úgy látszik, nem arra kellett volna felhívni a munkásokat, hogy nyilvános tüntetéssel fejezzék ki, hogy az erőszakoskodás, a garázdálkodás és a zabolátlanság igazi góca az orosz kormány, nempedig a diákság („Iszkra", 2. sz.**); valószínűleg inkább a „Rabocsaja Miszl" szellemében írt elmefuttatást kellett volna közölnünk! És szociáldemokraták mondanak ilyesmit, 1901 őszén, a februári és márciusi események után, a diákmozgalom újabb fellendülésének előestéjén, ami azt mutatja, hogy az önkényuralom elleni „ősztönös"

* A két cikk megjelenése *között* pedig („Iszkra", 3. sz.) egy speciálisan a falusi osztályellentétekkel foglalkozó cikket közöltünk. (Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 437—445. old. — *Szerk.)*

** Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 431—436. old. — *Szerk.*

tiltakozás ezen a területen is *megelőzi* a mozgalom tudatos szociáldemokrata vezetését. A munkások ösztönösen igyekeznek védelmére kelni a diákoknak, akiket a rendőrök és a kozákok agyba-főbe vernek, — és ez az ösztönös igyekezet megelőzi a szociáldemokrata szervezet tudatos tevékenységét!

„Pedig az «Iszkra» más cikkeiben — folytatják a levél írói — élesen elítél mindennemű kompromisszumot és védelmébe veszi például a guesdisták türelmetlen magatartását." Ajánljuk mindazoknak, akik olyan önhitten és könnyelműen szokták mondogatni a mai szociáldemokraták közt fennálló nézeteltérésekről, hogy nem is olyan fontosak ezek a nézeteltérések és semmiképpen sem igazolják a szakadást — gondolják át alaposan ezeket a szavakat. Végezhetnek-e sikeres munkát *egy* szervezeten belül olyan emberek, akik azt mondják, hogy mi még feltűnően keveset tettünk azért, hogy leleplezzük az önkényuralom ellenséges magatartását a legkülönbözőbb osztályokkal szemben, és megismertessük a munkásokkal a legkülönbözőbb rétegek ellenzéki magatartását az önkényuralommal szemben, és olyanok, akik ebben „kompromisszumot" látnak — nyilván „a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harc" elméletével való kompromisszumot?

A parasztfelszabadítás negyvenedik évfordulója alkalmából beszéltünk arról, hogy az osztályharcot be kell vinni a faluba (3. sz.*), és Vitte bizalmas feljegyzésével kapcsolatban írtunk az önkormányzat és az önkényuralom kibékíthetetlen viszonyáról (4. sz.); az új törvény alkalmából támadtuk a földbirtokosok jobbágyúri igényeit és a földesurakat kiszolgáló kormányt (8. sz.**) és üdvözöltük az illegális zemsztvo-kongresszust, arra buzdítva a zemsztvo-képviselőket, hogy az alázatos kérvényezésről térjenek át a harcra (8. sz.***); buzdítottuk a diákokat, akik kezdték megérteni a politikai harc szükségességét és kezdtek áttérni a politikai harcra (3. sz.), s ugyanakkor ostoroztuk a „csak-diákmozgalom" híveinek „vad korlátoltságát", akik arra

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 437—445. old. — *Szerk.*
** Lásd ebben a kötetben 89—94. old. — *Szerk.*
*** Lásd ebben a kötetben 95—97. old. — *Szerk.*

hívták fel a diákokat, hogy ne vegyenek részt az utcai tüntetésekben (3. sz., a moszkvai diákság Végrehajtó Bizottságának február 25-i felhívása alkalmából); lelepleztük a „Rosszija"[119] c. lap liberális kópeinak „esztelen álmodozását" és „hazug képmutatását" (5. sz.), s ugyanakkor rámutattunk arra, hogy a kormány kínzókamráiban „őrjöngve kegyetlenkednek békés irodalmárokkal, öreg professzorokkal és tudósokkal, közismert liberális zemsztvo-képviselőkkel" (5. sz.: „Rendőrroham az irodalom ellen"); lelepleztük az „állami munkásjóléti gondoskodás" programmjának igazi jelentőségét és üdvözöltük azt az „értékes beismerést", hogy „jobb felülről kezdeményezett reformokkal megelőzni azok alulról jövő követelését, semmint bevárni (6. sz.*); — buzdítottuk a tiltakozó statisztikusokat (7. sz.) és elítéltük a sztrájktörő statisztikusokat (9. sz.). Aki ezt a taktikát a proletár osztályöntudat elhomályosításának és *a liberalizmussal kötött kompromisszumnak* tekinti, az csak azt árulja el ezzel, hogy egyáltalán nem érti a „Credo" programmjának valódi jelentőségét és de facto *éppen ezt a programmot hajtja végre*, ha százszor megtagadja is! Mert *ezzel* visszahúzza a szociáldemokráciát „a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harchoz" és *kapitulál a liberalizmus előtt*, lemondva arról a feladatról, hogy aktívan beavatkozzék *minden* „liberális" kérdésbe és meghatározza *saját*, szociáldemokrata álláspontját ebben a kérdésben.

f) ÚJRA „RÁGALMAZÓK", ÚJRA „MISZTIFIKÁLÓK"

Ezek a szeretetreméltó kifejezések — mint emlékeznek olvasóink — a „Rabocseje Gyeló"-tól származnak, amely így válaszol arra a vádunkra, hogy „közvetve előkészíti a talajt arra, hogy a munkásmozgalom a burzsoá demokrácia eszközévé váljék". Együgyűségében azt hitte a „Rabocseje Gyelo", hogy ez a vád nem egyéb polemikus kirohanásnál: lám, ezek a rosszmájú dogmatikusok eltökélték, hogy mindenféle kellemetlenséget mondanak ne-

* Lásd ebben a kötetben 81. old. — *Szerk.*

künk; nos, mi lehet kellemetlenebb annál, mint hogy a burzsoá demokrácia eszközének tartják az embert? Erre aztán jön a vastag betűvel szedett „cáfolat": „szemenszedett rágalom" („Két kongresszus", 30. old.), „misztifikáció" (31. old.), „farsangi komédia" (33. old.). A „Rabocseje Gyelo" Jupiterhez hasonlóan (bár nem igen hasonlít Jupiterhez), éppen azért haragszik, mert nincs igaza, s elhamarkodott szitkozódásával csak azt bizonyítja, hogy nem tudja megérteni ellenfelei gondolatmenetét. Pedig ha csak egy kicsit gondolkodnék, mindjárt megértené, hogy *minden* meghódolás a tömegmozgalom ösztönössége előtt, a szociáldemokrata politika *minden* lefokozása trade-unionista politikává, előkészíti a talajt arra, hogy a munkásmozgalmat a burzsoá demokrácia eszközévé tegyék. Az ösztönös munkásmozgalom önmagában csak trade-unionizmust tud létrehozni (és azt elkerülhetetlenül létre is hozza), a munkásosztály trade-unionista politikája pedig nem más, mint éppen a munkásosztály burzsoá politikája. Ha a munkásosztály résztvesz a politikai harcban, sőt ha politikai forradalomban vesz is részt, ez még korántsem jelenti azt, hogy politikája szociáldemokrata politika. Ezt csak nem akarja tagadni a „Rabocseje Gyelo"? Vajjon eszébe jut-e végre, hogy ország-világ előtt nyiltan és kertelés nélkül megmondja, mi a véleménye a nemzetközi és az orosz szociáldemokrácia égető kérdéseiről? — Ó, nem, ilyesmi sohasem jut eszébe, mert rendíthetetlenül ragaszkodik ahhoz a módszerhez, amelyet „nem tudok semmiről" trükknek lehetne nevezni. Én nem vagyok én, a ló nem az enyém, én nem vagyok kocsis. Mi nem vagyunk ökonomisták, a „Rabocsaja Miszl" nem ökonomizmus, Oroszországban egyáltalán nincs ökonomizmus. Ez csodálatosan ügyes és „politikus" trükk, csak az az egy hibája van, hogy az ilyen trükkökkel operáló lapokat úgy szokták nevezni: „Mit méltóztatik parancsolni?"

A „Rabocseje Gyelo" azt hiszi, hogy a burzsoá demokrácia Oroszországban általában csak „agyrém" („Két kongresszus", 32. old.)*. Boldog emberek! Strucc módjára

* Ugyanitt hivatkoznak „a konkrét orosz viszonyokra, amelyek végzetszerűen a forradalmi útra terelik a munkásmozgalmat". Ezek az emberek nem akarják megérteni, hogy a munkásmozgalom

homokba dugják a fejüket és azt képzelik, hogy most már semmi sincs körülöttük. Egy sereg liberális ujságíró, akik havonta diadalmasan világgá kürtölik, hogy a marxizmus darabokra hullott, sőt eltűnt, s egy sereg liberális ujság („SzPB Vedomosztyi"[120], „Russzkije Vedomosztyi" és sok más), amelyek azokat a liberálisokat buzdítják, akik az osztályharc brentanói felfogására és a politika trade-unionista felfogására oktatják a munkásokat, s a marxizmus kritikusainak serege, akiknek igazi tendenciáit oly világosan felfedte a „Credo", és akiknek irodalmi árucikkei kizárólagos adó- és vámmentességet élveznek egész Oroszországban, s a forradalmi *nem*-szociáldemokrata irányzatok feléledése, különösen a februári és márciusi események után — mindez bizonyára csak agyrém! Mindennek semmi, de semmi köze sincs a burzsoá demokráciához!

A „Rabocseje Gyeló"-nak és az „Iszkra" 12. számában megjelent ökonomista levél íróinak nem ártott volna „elgondolkozniok azon, mi volt az oka annak, hogy a tavaszi események a forradalmi nem-szociáldemokrata irányzatok ilyen megélénkülésére vezettek, ahelyett, hogy a szociáldemokrácia tekintélyét és presztízsét emelték volna". — Azért, mert nem álltunk feladatunk magaslatán, a munkástömegek aktivitása nagyobb volt a mi aktivitásunknál, nem voltak eléggé képzett forradalmi vezetőink és szervezőink, akik jól ismerték volna az összes ellenzéki rétegek hangulatát és élére tudtak volna állni a mozgalomnak, politikai tüntetéssé tudták volna változtatni az ösztönös tüntetést, ki tudták volna szélesíteni politikai jellegét stb. Ilyen körülmények között elkerülhetetlen, hogy elmaradottságunk miatt a mozgékonyabb, energikusabb nem-szociáldemokrata forradalmárok javára billenjen a mérleg, és a munkások, bármily önfeláldozóan és

---

forradalmi útja lehet nem-szociáldemokrata út is! Hiszen az abszolutizmus idején forradalmi útra „terelte" a munkásokat az egész nyugateurópai burzsoázia, és tudatosan törekedett erre. De mi, szociáldemokraták, nem érhetjük be ennyivel. És ha mi bárhogyan is ösztönös trade-unionista politikává fokozzuk le a szociáldemokrata politikát, akkor ezzel a burzsoá demokrácia malmára hajtjuk a vizet.

erélyesen küzdjenek is a rendőrséggel és katonasággal, bármilyen forradalmi legyen is a fellépésük, csak olyan erőnek fognak bizonyulni, amely ezeket,a forradalmárokat támogatja, csak a burzsoá demokrácia utóvédje lesznek, nempedig szociáldemokrata élcsapat. Nézzük a német szociáldemokráciát, amelynek csak a gyenge oldalait akarják átvenni a mi ökonomistáink. Miért nem zajlik le Németországban *egyetlen* politikai esemény *sem* anélkül, hogy ne volna hatással a szociáldemokrácia tekintélyének és presztízsének egyre fokozottabb öregbedésére? Azért, mert a szociáldemokrácia mindig az élen jár az események legforradalmibb értékelésében és minden tiltakozás védelmében, amely az önkény ellen irányul. Nem áltatja magát olyan okoskodásokkal, hogy a gazdasági harc majd rávezeti a munkásokat jogfosztottságuk kérdésére, és hogy a konkrét viszonyok a munkásmozgalmat végzetszerűen ráterelik a forradalom útjára. Beavatkozik a társadalmi és politikai élet minden jelenségébe és minden kérdésébe, abba is, hogy Vilmos nem hagyta jóvá a burzsoá haladópárti polgármester megválasztását (a németeket még nem tudták felvilágosítani ökonomistáink arról, hogy ez voltaképpen kompromisszum a liberalizmussal!), abba is, hogy törvényt hoztak az „erkölcstelen" művek és képek ellen, abba is, hogy a kormány befolyást gyakorol az egyetemi tanárok kiválasztására stb. stb. Mindenütt az élen járnak, politikai elégedetlenséget keltenek az összes osztályokban, felrázzák az álmosokat, előre buzdítják az elmaradottakat, anyagot szolgáltatnak a proletariátus politikai öntudatának és politikai aktivitásának fejlesztéséhez minden téren. S ez az oka annak, hogy az élenjáró politikai harcost még a szocializmus tudatos ellenségei is megbecsülik, és nem ritka eset, hogy nemcsak a burzsoázia, hanem még a bürokrácia és az udvar köreiből is valamilyen csoda folytán a „Vorwärts" szerkesztőségi szobájába kerül egy-egy fontos okmány.

Itt van a nyitja annak a látszólagos „ellentmondásnak", amely annyira meghaladja a „Rabocseje Gyelo" felfogóképességét, hogy csak égnek emeli a kezét és így kiált fel; „Farsangi komédia!" Valóban, képzeljék csak el: mi, a „Rabocseje Gyelo", a munkások *tömeg*mozgalmát

tekintjük *a legfontosabbnak* (és ezt vastag betűkkel szedetjük!), mi mindenkit óva intünk attól, hogy lebecsülje az ösztönös elem jelentőségét, mi magának — *magának* — *magának* a gazdasági harcnak akarunk politikai jelleget kölcsönözni, mi szoros és szerves kapcsolatban akarunk maradni a proletárharccal! És még azt mondják nekünk, hogy mi készítjük elő a talajt arra, hogy a munkásmozgalom a burzsoá demokrácia eszközévé váljék. És kik mondják ezt? Olyanok, akik „kompromisszumra" lépnek a liberalizmussal, beavatkoznak minden „liberális" kérdésbe (mennyire nem értik meg „a proletárharccal való szerves kapcsolatot"!) s oly sok figyelmet fordítanak a diákokra, sőt még (ó, borzalom!) a zemsztvo-képviselőkre is! Olyanok, akik általában (szemben az ökonomistákkal) erőik nagyobb százalékát annak akarják szentelni, hogy a lakosság nem-proletár osztályai körében fejtsenek ki tevékenységet! Hát nem „farsangi komédia" ez??

Szegény „Rabocseje Gyelo"! Rájön-e valaha e ravasz fortély nyitjára?

IV

AZ ÖKONOMISTÁK KONTÁRKODÁSA ÉS A FORRADALMÁROK SZERVEZETE

A „Rabocseje Gyelo"-nak azok a fentebb taglalt állításai, hogy a gazdasági harc a politikai agitáció legszélesebb körben alkalmazható eszköze, hogy most az a feladatunk, hogy magának a gazdasági harcnak kölcsönözzünk politikai jelleget stb. — ezek az állítások nemcsak politikai feladataink szűk értelmezését fejezik ki, hanem *szervezési* feladataink szűk értelmezését is. „A munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harchoz" egyáltalán nem szükséges, és ezért a gazdasági harc alapján nem is alakulhat ki olyan országos centralizált szervezet, amely egységes általános rohamra egyesítené a politikai ellenzék, a tiltakozás és a felháborodás minden megnyilvánulását, — olyan szervezet, amely hivatásos forradalmárokból áll és

amelyet az egész nép igazi politikai vezérei vezetnek. És ez érthető is. Minden intézmény szervezetének jellegét természetszerűen és feltétlenül az illető intézmény tevékenységének tartalma határozza meg. Ezért a „Rabocseje Gyelo" fentebb taglalt állításaival nemcsak a politikai tevékenység szűk korlátait szentesíti és törvényesíti, hanem a szervezési munka szűk korlátait is. A „Rabocseje Gyelo" mint mindig, ebben az esetben is olyan lap, amelynek tudatossága kapitulál az ösztönösség előtt. Pedig az ösztönösen kialakuló szervezeti formák előtti meghódolás, annak a felismerésnek a hiánya, hogy szervező munkánk még szűkkörű és kezdetleges, hogy még „kontárok" vagyunk ezen a fontos területen, — ennek a felismerésnek a hiánya, mondom, mozgalmunk igazi betegsége. Magától értetődik, hogy ez nem a hanyatlással, hanem a növekedéssel együttjáró betegség. De éppen most, amikor a spontán felháborodás hulláma, mondhatni, összecsap felettünk, akik a mozgalom vezetői és szervezői vagyunk, most különösen nagy szükség van arra, hogy a legkérlelhetetlenebb harcot folytassuk az elmaradottság mindenféle védelmezése ellen, a szűk korlátok minden törvényesítése ellen ebben a kérdésben, s különösen nagy szükség van arra, hogy mindenkiben, aki résztvesz a gyakorlati munkában, vagy akár csak készül résztvenni benne, felkeltsük az elégedetlenséget a nálunk uralkodó *kontárkodással* szemben és arra a szilárd elhatározásra bírjuk őket, hogy megszabaduljanak tőle.

a) MI A KONTÁRKODÁS?

Próbáljunk erre a kérdésre az 1894—1901-es évek egyik tipikus szociáldemokrata körének, egy ilyen tipikus kör működésének rövid leírásával felelni. Arról már beszéltünk, hogy akkoriban az egész tanulóifjúság a marxizmusért lelkesedett. Persze nemcsak, söt nem is annyira a marxizmusért mint elméletért lelkesedett, hanem inkább azért, mert a marxizmus feleletet adott arra a kérdésre: „mi a teendő?", és hadjáratra hívott az ellenség ellen. És az új harcosok bámulatosan primitív felszereléssel és ki-

képzéssel szálltak hadba. A legtöbb esetben alig volt felszerelésük és egyáltalán nem voltak felkészülve. Úgy mentek a háborúba, mint a paraszt az eke szarva mellől — csak husángot vittek magukkal. Egy-egy ilyen diákkör, amelynek semmi kapcsolata sem volt a mozgalom régi vezetőivel, semmi kapcsolata sem volt a más vidéken, sőt egy és ugyanannak a városnak más részeiben (vagy más tanintézeteiben) működő körökkel, anélkül hogy megszervezte volna a forradalmi munka egyes részeit, anélkül hogy valamelyest is számottevő időszakra rendszeres munkaterve lett volna, kapcsolatot teremt a munkásokkal és nekilát a munkának. A kör fokozatosan mind szélesebbkörű propagandát és agitációt fejt ki, fellépésének puszta tényével megnyeri meglehetősen széles munkásrétegek rokonszenvét, a művelt társadalom bizonyos részének rokonszenvét, amely pénzt szerez és az ifjúság egyre újabb csoportjait bocsátja a „Bizottság" rendelkezésére. Egyre nagyobb lesz a bizottság (vagy harci szövetség) varázsa, kibővül munkájának területe, és egész ösztönösen kiterjeszti tevékenységét. Ugyanazok, akik egy évvel vagy néhány hónappal ezelőtt a „merre tartsunk?" kérdését feszegették a diákkörökben, akik kapcsolatot teremtettek és tartottak fenn a munkásokkal, röplapokat készítettek és adtak ki, most összeköttetésbe lépnek más forradalmár csoportokkal, megszerzik az irodalmat, helyi ujság kiadásába kezdenek, tüntetés rendezéséről kezdenek beszélni, és végül áttérnek a nyilt hadműveletekre (ilyen nyilt hadművelet lehet — a körülményektől függően — akár az első agitációs röplap, akár egy ujság első száma, akár az első tüntetés). És ennek a tevékenységnek, mindjárt az elején, rendszerint azonnal teljes lebukás lett a vége. Azonnali és teljes lebukás — éppen azért, mert ezek a hadműveletek nem egy hosszú, szívós harc rendszeres, előre átgondolt és lépésről lépésre előkészített tervének eredményei voltak, hanem csak a körök hagyományos munkájának spontán növekedését tükrözték, és mert a rendőrség természetesen majdnem mindig ismerte a helyi mozgalom valamennyi főbb szereplőjét, akik már az iskolapadban „bemutatkoztak", és csak a rajtaütés legalkalmasabb pillanatára várt, szándékosan engedte nőni és fejlődni a kört, hogy

kézzelfogható corpus delicti*-je legyen, mindig ügyelve arra, hogy néhány ismert embert meghagyjon „magnak" (úgy tudom, ezt a szakkifejezést használják erre a mieink is, a rendőrök is). Olyan ez a háború, mint amikor husángokkal felfegyverzett parasztok összeverődött osztagai modern katonaság ellen vonulnak fel. Csak csodálkozni lehet a mozgalom életképességén, amely terjedt, nőtt és győzelmeket aratott annak ellenére, hogy a harcosok minden kiképzés híján voltak. Igaz, hogy történelmi szempontból a primitív felszerelés kezdetben nemcsak elkerülhetetlen, hanem *még indokolt is* volt, mint a harcosok tömeges bevonásának egyik feltétele. Mihelyt azonban megkezdődtek a komoly hadműveletek (ezek pedig voltaképpen már az 1896-os nyári sztrájkokkal megkezdődtek), harci szervezetünk hiányait mind erősebben kezdtük érezni. A kormány, amely eleinte meghökkent és több hibát követett el (például azt, hogy a szocialisták gonoszságait ismertető felhívással fordult a közvéleményhez, vagy hogy a fővárosokból a vidéki ipari központokba utasította ki a munkásokat), hamarosan alkalmazkodott az új harci feltételekhez, és már megfelelő helyekre tudta állítani provokátorokból, kémekből és csendőrökből álló, tökéletesen felszerelt csapatait. Olyan gyakran kezdtek ismétlődni a pogromok, olyan sokan estek áldozatul és olyan alaposan kisöpörték a helyi köröket, hogy a munkástömegek a szó szoros értelmében elvesztették összes vezetőiket, a mozgalom hihetetlenül kapkodó jelleget öltött, úgyhogy semmiféle folytonosság, semmiféle összefüggés sem alakulhatott ki a munkában. A helyi funkcionáriusok megdöbbentő szétforgácsolódása, a körök véletlen összetétele, képzetlensége és szűk látóköre az elméleti, politikai és szervezeti kérdések terén elkerülhetetlen következménye volt az ismertetett körülményeknek. Odáig fajultak a dolgok, hogy egyes helyeken a munkások, látva, hogy nincs bennünk elég kitartás, és a konspiráció sem kielégítő, bizalmatlanok lettek az értelmiséggel szemben és kezdték kerülni őket; azt mondták, hogy az intellektuelek rendkívüli meggondolatlansága idézi elő a lebukásokat.

* — bűnjele. — *Szerk.*

Hogy ezt a kontárkodást végülis minden gondolkodó szociáldemokrata beteges állapotnak kezdte érezni, azt mindenki tudja, aki csak valamelyest is ismeri a mozgalmat. De nehogy a járatlan olvasó azt higgye, hogy mi mesterségesen „konstruálunk" egy külön mozgalmi szakaszt vagy valami különös mozgalmi betegséget, hivatkozunk a már egyszer említett tanúra. Ne nehezteljenek ránk a hosszú idézetért.

„Jellegzetes vonás — írja B—v a „Rabocseje Gyelo" 6. számában — a szélesebbkörű gyakorlati tevékenységre való fokozatos átmenet, amely közvetlenül összefügg az orosz munkásmozgalom mostani általános átmeneti idejével... de van az orosz munkásforradalom általános mechanizmusának még egy másik, nem kevésbbé érdekes vonása is. *A cselekvőképes forradalmi erők általános hiányáról** beszélünk, amely nemcsak Pétervárott, hanem egész Oroszországban is érezhető. Amikor a munkásmozgalom általános megélénkülése és a munkástömegek általános fejlődése észlelhető, amikor mind gyakoribbak a sztrájkok, egyre nyiltabban folyik a munkások tömegharca, amelyet egyre kíméletlenebbül üldöz a kormány letartóztatásokkal, számüzetéssel és kiutasításokkal, *a jól képzett forradalmi erők hiánya mind feltűnőbbé válik*, és kétségtelen, hogy ez *elkerülhetetlenül hatással van a mozgalom elmélyülésére és általános jellegére is.* Sok sztrájk a forradalmi szervezetek erősebb és közvetlen befolyása nélkül zajlik le... érezhetően kevés az agitációs röplap és illegális irodalom... a munkáskörök agitátorok nélkül maradnak... Ugyanakkor állandó pénzhiánnyal küszködnek. Egyszóval *a munkásmozgalom növekedése megelőzi a forradalmi szervezetek növekedését és fejlődését.* Az aktív forradalmárok mostani létszáma túlságosan jelentéktelen ahhoz, hogy saját kezükben összpontosítsák az egész felajzott munkástömeg befolyásolását, hogy minden forrongásnak legalább némileg rendezett és szervezett jelleget kölcsönözzenek... Az egyes körök, az egyes forradalmárok szét vannak szórva, nincsenek egyesítve, nem alkotnak egységes, erős és fegyelmezett, tervszerűen kifejlesztett részekkel rendelkező szervezetet..." A szerző megjegyzi, hogy ha azonnal új körök lépnek a szétvertek helyébe, „ez csak a mozgalom életképességét bizonyítja... de még nem jelenti azt, hogy már elegendő számban vannak teljesen alkalmas forradalmi vezetők", és ezzel végzi: „A pétervári forradalmárok gyakor-

* Mindenütt a mi kiemelésünk.

lati képzettségének hiánya meglátszik munkájuk eredményein is. A legutóbbi perek, különösen az «Önfelszabadítás» és «A munka és a tőke harca»[121] csoport perei világosan megmutatták, hogy az a fiatal agitátor, aki nem ismeri töviről-hegyire a gyár munkaviszonyait, és következésképpen agitációs lehetőségeit sem, aki nem ismeri a konspiráció elveit és csak az általános szociáldemokrata nézeteket sajátította el" (ha ugyan elsajátította?), „legfeljebb 4—5—6 hónapig dolgozhat. Aztán jön a letartóztatás, aminek gyakran az egész szervezetnek vagy legalább egy részének szétzúzása a következménye. Kérdezzük, lehet-e sikeres és termékeny a csoport munkája, ha mindössze néhány hónapig létezik?.. Nyilvánvaló, hogy a meglevő szervezetek fogyatékosságait nem lehet teljes egészében az átmeneti idő rovására írni... nyilvánvaló, hogy nem kis szerepe van ebben a működő szervezetek számbeli és főleg minőségi összetételének is, és szociáldemokratáink legelső tennivalója... *a szervezetek reális egyesítése a tagok szigorú megválogatása mellett.*"

b) KONTÁRKODÁS ÉS ÖKONOMIZMUS

Most olyan kérdéssel kell foglalkoznunk, amelyre már bizonyára választ vár minden olvasó. Vajjon van-e összefüggés a kontárkodás mint az *egész* mozgalom sajátos növekedési betegsége, és az ökonomizmus mint az orosz szociáldemokrácia *egyik* áramlata között? Azt hisszük, igen. A gyakorlati képzettség hiánya, a szervezési munkában észlelhető járatlanság valóban *mindnyájunk* közös vonása, azoké is, akik kezdettől fogva tántoríthatatlanul kitartottak a forradalmi marxizmus álláspontja mellett. Magáért a képzettség hiányáért természetesen senki sem hibáztathatná a gyakorlati funkcionáriusokat. De a „kontárkodás" fogalma a képzettség hiányán kívül még valami mást is tartalmaz, benne van általában az egész forradalmi munka szűk terjedelme, annak a meg nem értése, hogy ilyen szűkkörű munka mellett ki sem alakulhat jó forradalmár-szervezet, végül benne van az is — és ez a legfőbb —, hogy igazolni próbálják a munkának ezt a szűk terjedelmét és külön „elméletté" igyekeznek avatni, vagyis ezen a területen is meghódolnak az ösztönösség előtt. Mihelyt nyilvánvalóak lettek ezek a próbálkozások, már kétség-

telenné vált, hogy a kontárkodás összefügg az ökonomizmussal, és hogy mindaddig nem szabadulunk meg szervezeti tevékenységünk szűk korlátaitól, amíg általában meg nem szabadulunk az ökonomizmustól (vagyis a marxizmus elméletének, a szociáldemokrácia szerepének és politikai feladatainak szűk értelmezésétől). Ezek a próbálkozások két irányban mutatkoztak meg. Egyesek azt mondogatták, hogy maga a munkástömeg még nem tűzött ki olyan átfogó politikai harci feladatokat, aminőket a forradalmárok „erőszakolnak" rá; a munkástömegnek még a *legközelebbi* politikai követeléseiért kell harcolnia, „gazdasági harcot kell folytatnia a munkáltatók és a kormány ellen"* (és ennek a tömegmozgalom számára „hozzáférhető" harcnak természetesen olyan szervezet felel meg, amely még a legkevésbbé felkészült ifjúság számára is „hozzáférhető"). Mások, akiktől távol áll mindenféle „fokozatosság", azt mondogatták, hogy „a politikai forradalom véghezvitele" lehetséges és szükséges is, de ehhez semmi szükség sincs arra, hogy erős forradalmár-szervezetet alakítsunk, amely állhatatos és szívós harcban nevelné a proletariátust; ehhez elegendő, ha mindannyian husángot ragadunk, amely „hozzáférhető", amelyet már ismerünk. Vagyis képes beszéd nélkül: rendezzünk általános sztrájkot**, vagy az „izgató terror" segítségével serkentsük a munkásmozgalom „lanyha" menetét***. Mindkét irányzat, az opportunisták is, a „revolucionisták" is, kapitulál az uralkodó kontárkodás előtt, nem hisz a kontárkodástól való megszabadulás lehetőségében, nem érti meg legelső és legsürgősebb gyakorlati feladatunkat, nem érti, hogy meg kell teremtenünk a *forradalmárok szervezetét*, amely biztosítani tudja a politikai harc energikus, állhatatos és következetes folytatását.

Az imént idéztük B—v-nek azt a kijelentését, hogy „a munkásmozgalom növekedése megelőzi a forradalmi

---

* „Rabocsaja Miszl" és „Rabocseje Gyelo", különösen a Plehanovnak írt „Válasz".

** A „Ki fogja végrehajtani a politikai forradalmat?" c. brosúra, az Oroszországban kiadott „Proletárharc" c. gyűjteményben. Újra kiadta a Kievi Bizottság is.

*** „A forradalmiság újjászületése" és a „Szvoboda".

szervezetek növekedését és fejlődését". Számunkra kétszeresen becses egy „közelálló megfigyelőnek" ez az „értékes közlése" (a „Rabocseje Gyelo" szerkesztőségének véleménye B—v cikkéről). Megmutatja, hogy igazunk volt, amikor az orosz szociáldemokrácia jelenlegi válságának legfőbb okát abban láttuk, hogy a *vezetők* (az „ideológusok", a forradalmárok, a szociáldemokraták) *elmaradtak a tömegek ösztönös nekilendülésétől.* Megmutatja, hogy az ökonomista levél („Iszkra", 12. sz.) írói, B. Kricsevszkij és Martinov éppen a kontárkodást dicsőítik és védelmezik, amikor az ösztönös elem, a szürke mindennapi harc lebecsülésének veszélyéről, a folyamat-taktikáról bölcselkednek stb. Ezek az emberek, akik nem tudják a „teoretikus" szót megvető fintor nélkül kiejteni, akik „az élet iránti érzéknek" nevezik azt, hogy térdre borulnak az életre való felkészületlenség és a képzetlenség előtt, csak azt árulják el, hogy valójában nincsenek tisztában legsürgősebb *gyakorlati* feladatainkkal. A lemaradóknak azt kiáltják: tartsatok lépést! ne rohanjatok előre! Azoknak pedig, akik nem elég energikusak és nem mutatnak kellő kezdeményezőkészséget a szervező munkában, akiknek nincsenek nagyszabású, merész „terveik" az ügy megszervezésére, azoknak a „folyamat-taktikáról" kiabálnak! Az a mi legnagyobb bajunk, hogy politikai és *szervezési* feladatainkat a legközelebbi, „kézzelfogható", „konkrét" érdekekért folyó mindennapi gazdasági harccá *fokozzuk le,* — ők meg csak tovább fújják azt a nótát, hogy magának a gazdasági harcnak kell politikai jelleget kölcsönözni! Ismételjük: ez éppen olyan „életérzék", mint a népmese hősének „életérzéke", aki egy temetési menet láttára így kiáltott fel: „Adjon isten minden jót, diófából koporsót!"

Gondoljunk csak arra, milyen felülmúlhatatlan, igazi „nárciszi" gőggel oktatták ki ezek a bölcsek Plehanovot: „a munkás*körök* általában" (sic!) „értetlenül állnak a politikai feladatokkal szemben e szónak valóságos, *gyakorlati* értelmében, azaz a politikai követelésekért folyó célirányos és sikeres *gyakorlati* harc értelmében" („A «Rabocseje Gyelo» szerkesztőségének válasza", 24. old.). Köre válogatja, uraim! A „kontárok" köre persze értetlenül áll a politikai feladatokkal szemben mindaddig, amíg a kon-

tárok fel nem ismerik kontárságukat és meg nem szabadulnak tőle. De ha a kontárok azonkívül még szerelmesek is kontárkodásukba, ha a „gyakorlat" szót okvetlen dőlt betűvel írják és azt képzelik, hogy a gyakorlatiasság azt követeli, hogy feladataikat lefokozva a legelmaradottabb néprétegek értelmi színvonalához igazodjanak, akkor magától értetődik, hogy ezek a kontárok reménytelenek, s *általában* csakugyan *értetlenül állnak a politikai feladatokkal szemben.* De az Alekszejevhez és Miskinhez, Halturinhoz és Zseljabovhoz hasonló kiváló emberek köre tisztán látja a politikai feladatokat e szó legvalóságosabb, leggyakorlatibb értelmében, tisztán látja éppen azért és annyiban, amennyiben lángoló igéik visszhangra találnak az ösztönösen ébredező tömegben, amennyiben pezsgő energiájukat felkapja és támogatja a forradalmi osztály energiája. Ezerszeresen igaza volt Plehanovnak, amikor nem elégedett meg azzal, hogy megmutatta ezt a forradalmi osztályt és bebizonyította ennek az osztálynak elkerülhetetlen és küszöbönálló ösztönös felébredését, hanem magasztos, nagy politikai feladatot is tűzött a „munkáskörök" elé. Önök pedig azért hivatkoznak az azóta kialakult tömegmozgalomra, hogy *lefokozzák* ezt a feladatot — azért, hogy *elernyesszék* a „munkáskörök" energiáját és *szűkítsék* tevékenységük terjedelmét. Mit mutat ez, ha nem azt, hogy a kontár szerelmes a saját kontárkodásába? Önök gyakorlatiasságukkal kérkednek — és nem látják azt, amit minden orosz gyakorlati funkcionárius tud, nem látják, hogy milyen csodákra képes egy kör, sőt még egyetlen ember energiája is, ha a forradalom ügyéről van szó. Vagy talán azt hiszik, hogy mozgalmunknak nem lehetnek olyan kiváló vezetői, mint a hetvenes években voltak? Miért ne lehetnének? Azért talán, mert nem vagyunk eléggé felkészülve? De mi készülünk, készülni fogunk és fel is készülünk! Igaz, a „munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harc" állóvizét szerencsétlenségünkre belepte a hínár, olyan emberek tűntek fel, akik térdenállva imádják az ösztönösséget, áhítattal szemlélve (Plehanov kifejezése szerint) az orosz proletariátus „hátulját". De mi meg tudunk szabadulni ettől a hínártól. Az az orosz forradalmár, akit valóban forradalmi

elmélet vezérel, a valóban forradalmi és ösztönösen ébredező osztályra támaszkodva, most végre — végre! — egész nagyságában felegyenesedhet és megmutathatja roppant erejét. Ehhez csak az szükséges, hogy mozgalmunk gyakorlati funkcionáriusainak tömege és az az ennél is nagyobb tömeg, amely már az iskolapadban is gyakorlati munkáról ábrándozott, gúnnyal és megvetéssel fogadjon minden olyan kísérletet, amely politikai feladataink lefokozására és szervezőmunkánk terjedelmének szűkítésére irányul. Legyenek nyugodtak, uraim, ezt el is érjük!

A „Mivel kezdjük?" c. cikkben azt írtam a „Rabocseje Gyelo" ellen: „Huszonnégy óra alatt meg lehet változtatni az agitáció taktikáját valamilyen speciális kérdésben, meg lehet változtatni a pártszervezés valamely részletének megvalósítására irányuló taktikát, de arra vonatkozó nézeteiket, hogy szükség van-e általában, mindenkor és feltétlenül harci szervezetre és politikai agitációra a tömegek között, nemhogy 24 óra alatt, de még 24 hónap alatt is csak olyan emberek változtathatják meg, akiknek egyáltalán nincsenek szilárd elveik"*. A „Rabocseje Gyelo" erre azt feleli: „Az «Iszkrá»-nak ez az egyetlen ténybeli alapra igényt tartó vádja is teljesen indokolatlan. Jól tudják a „Rabocseje Gyelo" olvasói, hogy mi, nem várva be az „Iszkra" megjelenését, kezdettől fogva nem csupán politikai agitációra szólítottunk..." (hangsúlyozva, hogy nemcsak a munkásköröknek, „de a munkások tömegmozgalmának sem lehet első politikai feladata az abszolutizmus megdöntése", hanem az első feladat csak a legközelebbi politikai követelésekért folyó harc lehet, és hogy a „legközelebbi politikai követelések is csak egy vagy legfeljebb néhány sztrájk után válnak érthetővé a tömeg számára..."), „hanem kiadványainkban mi nyujtottuk külföldről az Oroszországban dolgozó elvtársaknak az *egyetlen* szociáldemokrata, politikai agitációs anyagot is..." (de ebben az egyetlen anyagban önök csaknem kizárólag a gazdasági harc talaján folytattak politikai agitációt, sőt végül kisütötték azt is, hogy ez a szűkített

* Lásd ebben a kötetben 6. old. — *Szerk.*

agitáció „a legszélesebb körben alkalmazható". És önök, uraim, nem veszik észre, hogy érvelésük éppen azt bizonyítja, hogy amikor ilyen volt az *egyetlen* anyag, az „Iszkrá"-nak feltétlenül meg kellett jelennie és fel kellett vennie a harcot a „Rabocseje Gyelo" ellen?) . . . „Másrészt kiadói tevékenységünk gyakorlatilag előkészítette a párt taktikai egységét . . ." (azt az egységes véleményt, hogy a taktika a párttal együtt növekvő pártfeladatok növekedési folyamata? Szép kis egység!). . . „és ezzel együtt annak a «harci szervezetnek» a lehetőségét, amelynek megteremtése érdekében a Szövetség általában mindent megtett, amit csak megtehetett egy külföldi szervezet" („Rabocseje Gyelo", 10. sz. 15. old.). Hiábavaló mentegetőzési kísérlet! Hogy önök mindent megtettek, ami önöktől tellett, azt sohasem volt szándékomban tagadni. Én azt állítottam és állítom, hogy rövidlátásuk szűkíti a *határait* annak, ami „kitelne" önöktől. Beszélni is nevetséges olyan „harci szervezetről", amelynek egyedüli célja a „legközelebbi politikai követelésekért" folyó harc, vagy „a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harc".

De ha az olvasó a kontárkodás iránti „ökonomista" szerelem gyöngyszemeit akarja élvezni, akkor az eklektikus és ingatag „Rabocseje Gyelo" helyett magától értetődően a következetes és határozott „Rabocsaja Miszl"-hez kell fordulnia. „Most néhány szót a tulajdonképpeni, úgynevezett forradalmi értelmiségről — írja R. M. a „Külön melléklet" 13. oldalán —, ez az értelmiség teljesen készen áll arra, hogy «döntő harcba induljon a cárizmus ellen», ezt már többször megmutatta a gyakorlatban. Csak az a baj, hogy forradalmi értelmiségünk, amelyet a politikai rendőrség kíméletlenül üldözőbe vett, a politikai rendőrség elleni harcot az önkényuralom elleni politikai harcnak tekintette. Ez az oka annak, hogy máig sem látja tisztán, «honnan merítsen erőt az önkényuralom elleni harchoz?»"

Ugye, milyen fölényes és megvető kézlegyintéssel intézi el az *ösztönös* mozgalom hódolója (rossz értelemben vett hódolója) a rendőrség elleni harcot? Konspirációs ügyetlenségünket azzal akarja *igazolni*, hogy ösztönös tömegmozgalom mellett voltaképpen nem is fontos a politikai rendőrség elleni harc!! Forradalmi szervezeteink fogya-

tékosságainak kérdése olyan fájó pontja mindenkinek, hogy kevesen, nagyon kevesen fogják aláírni ezt a képtelen következtetést. De ha például Martinov sem írja alá, ennek csakis az az oka, hogy nem tudja vagy nem meri végiggondolni saját tételeit. Mert ha csak az a „feladat", hogy a tömeg konkrét, kézzelfogható eredményekkel kecsegtető követeléseket támasszon, minek kell akkor olyan különös gondot fordítani a forradalmárok szilárd, centralizált, harcos szervezetének megalakítására? Vajjon nem teljesítheti-e ezt a „feladatot" olyan tömeg is, amely egyáltalán nem „harcol a politikai rendőrség ellen"? Sőt mi több: vajjon teljesíthető volna-e ez a feladat, ha a kevés vezetőn kívül nem vállalkoznának rá olyan munkások is, akik (óriási többségükben) egyáltalán *képtelenek* „harcolni a politikai rendőrség ellen"? Az ilyen munkások, az átlagos tömegemberek gigászi energiát tudnak kifejteni és példátlan önfeláldozásra készek a sztrájkokban, a rendőrség és katonaság elleni utcai harcban, *el tudják dönteni* (és csakis ők tudják eldönteni) egész mozgalmunk kimenetelét, — de éppen a *politikai* rendőrség elleni harc különleges képességeket követel, *hivatásos* forradalmárokat követel. És nekünk nemcsak arról kell gondoskodnunk, hogy a tömeg konkrét követeléseket „támasszon", hanem arról is, hogy a munkástömeg egyre több és több hivatásos forradalmárt „adjon". Eljutottunk tehát a hivatásos forradalmárok szervezete és a csak-munkásmozgalom kölcsönös viszonyának kérdéséhez. Ez a kérdés, amely oly kevés nyomot hagyott az irodalomban, sokat foglalkoztatott bennünket, „politikusokat" az ökonomizmushoz többékevésbbé vonzódó elvtársakkal folytatott beszélgetések és viták során. Érdemes külön foglalkozni vele. De előbb fejezzük be még egy idézettel annak a tételünknek az illusztrálását, hogy a kontárkodás összefügg az ökonomizmussal.

„A «Munka Felszabadítása» csoport — írta „Válasz"-ában N. N.[122] úr — nyilt harcot követel a kormány ellen és nem mérlegeli, hogy hol van a harchoz szükséges anyagi erő, nem mutatja meg, hogy *melyek a harc útjai*." És a szerző, az utóbbi szavakat kiemelve, a következő megjegyzést fűzi az „útjai" szóhoz: „Ez a körülmény

nem magyarázható konspirációs célokkal, mert a programmban nem összeesküvésről, hanem *tömegmozgalomról* van szó. A tömeg pedig nem járhat titkos utakon. Vagy talán sztrájkolhatnak titokban is? Lehet-e titokban tüntetni vagy petíciót írni?" („Vademecum", 59. old.) A szerző már-már rátalált erre az „anyagi erőre" (a sztrájkok és tüntetések rendezői) és a harc „útjaira" is, de zavarában elveszti a fejét, mert „meghódol" a tömegmozgalom előtt, vagyis azt hiszi, hogy a tömegmozgalom *fölöslegessé teszi* a mi forradalmi aktivitásunkat és nem látja, hogy a tömegmozgalomnak kell bátorítania, *előre ösztökélni* forradalmi aktivitásunkat. A sztrájk nem lehet titok azok előtt, akik résztvesznek benne és akiket közvetlenül érint. De az orosz munkások tömegei előtt „titokban" maradhat (és a legtöbb esetben titokban is marad), mert a kormány gondoskodik róla, hogy elvágjon minden összeköttetést a sztrájkolókkal és lehetetlenné tegyen minden híradást a sztrájkról. Itt aztán már speciális harcra van szükség, — „harcra a politikai rendőrség ellen", de ezt a harcot sohasem folytathatja aktívan akkora nagy tömeg, amekkora a sztrájkokban vesz részt. Ezt a harcot „a művészet összes szabályai szerint" kell megszervezni, s ezt csak azok tudják, akiknek hivatásuk a forradalmi munka. Ennek a harcnak megszervezése nem vált *kevésbbé szükségessé* annak következtében, hogy a tömegek ösztönösen belesodródnak a mozgalomba. Ellenkezőleg, ebben az esetben *még szükségesebbé* válik a szervezés, mert mi, szocialisták, nem teljesítenők magától értetődő kötelességünket a tömegekkel szemben, ha nem tudnók megakadályozni a rendőrséget abban, hogy eltitkoljon (és magunk se legyünk kénytelenek néha titokban előkészíteni) bármilyen sztrájkot és bármilyen tüntetést. Ezt pedig keresztül *tudjuk* vinni, de csak azért, mert az ösztönösen ébredező *tömeg soraiból is* egyre több és több „hivatásos forradalmár" *fog kiemelkedni* (feltéve, hogy nem igyekszünk mindenképpen rábeszélni a munkásokat, hogy egyhelyben vesztegeljenek).

c) A MUNKÁSOK SZERVEZETE ÉS A FORRADALMÁROK SZERVEZETE

Ha egy szociáldemokrata a politikai harc fogalmát a „munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harc" fogalmával azonosítja, akkor természetszerűen várható, hogy a „forradalmárok szervezetének" fogalmát is többékevésbbé azonosítani fogja a „munkások szervezetének" fogalmával. És ez valóban elő is fordul, s ezért, ha szervezetről beszélünk, kiderül, hogy a szó szoros értelmében különböző nyelven beszélünk. Élénken emlékszem például egy eléggé következetes ökonomistával folytatott beszélgetésemre, akit azelőtt nem ismertem. A „Ki fogja végrehajtani a politikai forradalmat?" c. brosúráról volt szó, és hamarosan megegyeztünk abban, hogy a brosúrának az a legnagyobb fogyatékossága, hogy figyelmen kívül hagyja a szervezet kérdését. Már azt hittem, hogy egyetértünk, de... a további beszélgetés folyamán kiderült, hogy egészen más dolgokról beszélünk. Ő a sztrájkpénztárak, a segélyegyletek stb. mellőzésével vádolja a szerzőt, én pedig a forradalmárok szervezetére gondoltam, ami a politikai forradalom „végrehajtásához" kell. És mihelyt kiderült, hogy nézeteink eltérnek ebben a kérdésben, nem emlékszem, hogy általában bármely más elvi kérdésben egyetértettem volna ezzel az ökonomistával!

Mi volt nézeteltéréseink forrása? Az, hogy az ökonomisták a szervezési és politikai feladatok kérdésében egyaránt állandóan eltérnek a szociáldemokratizmustól és a trade-unionizmus útjára tévednek. A szociáldemokrácia politikai harca sokkal átfogóbb és bonyolultabb, mint a munkások gazdasági harca a munkáltatók és a kormány ellen. Éppígy (és ennek következtében) a forradalmi szociáldemokrata párt szervezetének is szükségképpen *másnak* kell lennie, mint a munkások szervezetének, amely a gazdasági harcot szolgálja. A munkások szervezetének először: szakmainak, másodszor: minél szélesebbnek, harmadszor: minél kevésbbé konspiratívnak kell lennie (amit itt és alább mondok, az természetesen csak az önkényuralmi Oroszországra vonatkozik). Ezzel szemben a forradalmárok szervezetének elsősorban és főképpen olyan

emberekből kell állnia, akiknek hivatásuk a forradalmi munka (ezért is beszélek *forradalmárok* szervezetéről, szociáldemokrata forradalmárokat tartva szem előtt). Az ilyen szervezet tagjainak e közös ismertetőjele mellett *teljesen el kell mosódnia a munkások és intellektuelek közötti minden különbségnek*, nem is szólva foglalkozásbeli különbségeikről. Ez a szervezet semmiesetre sem lehet nagyon széles; az ilyen szervezetnek a lehető legkonspiratívabbnak kell lennie. Vizsgáljuk meg közelebbről ezt a háromféle különbséget.

Azokban az országokban, ahol politikai szabadság van, egészen világos a szakmai és a politikai szervezet közti különbség, mint ahogy világos a trade-unionok és a szociáldemokrácia közti különbség is. Az utóbbinak az előbbiekhez való viszonya persze a különböző országokban szükségképpen más és más a történelmi, jogi és egyéb feltételektől függően,—lehet szorosabb vagy kevésbbé szoros, bonyolultabb vagy kevésbbé bonyolult stb. (szerintünk ennek a viszonynak lehetőleg szorosnak és minél kevésbbé bonyolultnak kell lennie), de a szabad országokban szó sem lehet a szakszervezetek és a szociáldemokrata pártszervezet azonosságáról. Oroszországban azonban az önkényuralmi elnyomás látszólag elmos minden különbséget a szociáldemokrata szervezet és a munkásszövetség között, mert tilos *minden* munkásszövetség és *minden* kör, mert a munkások gazdasági harcának fő formája és eszköze, a sztrájk, általában bűncselekménynek (sőt néha politikai bűntettnek!) számít. A mi viszonyaink tehát egyrészt nagyon hamar „rávezetik" a gazdasági harcot folytató munkásokat a politikai kérdésekre, másrészt „rávezetik" a szociáldemokratákat a trade-unionizmus és a szociáldemokratizmus összetévesztésére (és a mi Kricsevszkijeink, Martinovjaink és társaik, akik annyit beszélnek a „rávezetés" első fajtájáról, észre sem veszik a „rávezetés" második fajtáját). Valóban, képzeljünk el olyan embereket, akiket úgyszólván teljesen leköt „a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harc". Egyesek működésük *egész* ideje (négy-hat hónap) alatt egyetlenegyszer sem ütköznek bele abba a kérdésbe, hogy szükség volna a forradalmárok bonyolultabb szervezetére is; mások esetleg „beleütköznek" az

aránylag elterjedt bernsteinista irodalomba, amelyből azt a meggyőződést merítik, hogy „a szürke, mindennapi harc előrehaladó menete" a legfontosabb. Ismét másokat talán az a csábító eszme ejt rabul, hogy „a proletárharccal való szoros és szerves kapcsolatnak", a szakszervezeti és a szociáldemokrata mozgalom kapcsolatának új mintaképét mutassák meg a világnak. Minél később lép egy ország a kapitalizmus, és következésképpen a munkásmozgalom küzdőterére — így okoskodhatnak ezek az emberek —, annál nagyobb a lehetősége annak, hogy a szocialisták résztvegyenek a szakszervezeti mozgalomban és támogassák azt, annál kevesebbre lehet és kell is szorítani a nemszociáldemokrata szakszervezetek számát. Eddig egészen helyes ez az okoskodás, csak az a baj, hogy még tovább mennek és arról ábrándoznak, hogy a szociáldemokratizmus teljesen egybeolvad a trade-unionizmussal. Mindjárt meglátjuk a „Szentpétervári Harci Szövetség szervezeti szabályzatának" példáján, hogy milyen káros hatással vannak szervezési terveinkre ezek az ábrándok.

A munkások gazdasági harcát szolgáló szervezeteknek szakmai szervezeteknek kell lenniök. Minden szociáldemokrata munkás köteles a lehetőséghez képest támogatni ezeket a szervezeteket és aktívan dolgozni bennük. Ez helyes. De egyáltalán nem érdekünk azt követelni, hogy a „műhely"-szervezetek tagjai kizárólag szociáldemokraták lehessenek, mert ez csökkentené a tömegre gyakorolt befolyásunkat. A műhelyszervezetben vegyen részt minden munkás, aki megérti, hogy egyesülnie kell a munkáltatók és a kormány elleni harcra. A műhelyszervezetek nem is érhetnék el céljukat, ha nem egyesítenék mindazokat, akik legalább ezt az elemi dolgot megértik, ha a műhelyszervezetek nem lennének igen *széles* szervezetek. S minél szélesebbek ezek a szervezetek, annál szélesebb lesz bennük a mi befolyásunk is, amely nemcsak a gazdasági harc „spontán" fejlődésének eredménye, hanem annak is, hogy a szervezet szocialista tagjai közvetlenül, tudatosan hatnak társaikra. Széles szervezetben azonban lehetetlen a szigorú konspiráció (amely sokkal nagyobb képzettséget igényel, mint amennyi a gazdasági harcban való részvételhez kell). Hogyan egyeztethető össze a széles szervezet és a szigorú konspiráció

szükségességének ellentmondása? Hogyan érhetjük el azt, hogy a műhelyszervezetek minél kevésbbé legyenek konspiratívak? Ennek általában véve csak két módja lehetséges: vagy legalizálják a műhelyszervezeteket (ami egyes országokban megelőzte a szocialista és a politikai szervezetek legalizálását), vagypedig titkos, de mégis annyira „szabad", alaktalan, mint a németek mondják, lose (laza) marad a szervezet, hogy a tagság tömegei előtt alig lesz konspiráció.

A nem-szocialista és nem-politikai munkásszövetségek legalizálása már megkezdődött Oroszországban, és egészen kétségtelen, hogy gyorsan fejlődő szociáldemokrata munkásmozgalmunk minden lépése megsokszorozza és ösztönözni fogja ezeket a legalizálási kísérleteket, amelyek főleg a fennálló rendszer híveitől indulnak ki, de részben maguktól a munkásoktól és a liberális értelmiségtől is. A legalizálás zászlaját már kitűzték a Vasziljevek és a Zubatovok, már támogatást ígértek és nyujtottak ehhez az Ozerovok és a Vormszok, a munkások között vannak már követői az új áramlatnak. És ezzel az áramlattal ezentúl okvetlenül számolnunk kell. Hogyan kell számolnunk vele — erre vonatkozólag aligha lehet nézeteltérés szociáldemokraták között. Szüntelenül le kell lepleznünk a Zubatovok és a Vasziljevek, a csendőrök és a papok mindennemű részvételét ebben az áramlatban és fel kell világosítanunk a munkásokat e részvevők igazi szándékairól. Le kell lepleznünk azokat a békítgető, „harmonikus" hangokat is, amelyek a liberális politikusoknak a nyilvános munkásgyűléseken tartott beszédeiből csendülnek majd ki, le kell lepleznünk ezeket a hangokat, akár az osztályok békés együttműködésének őszinte óhajából, akár a felsőbbség kegyének kereséséből, akár egyszerűen ügyetlenségből fakadnak. Végül óvnunk kell a munkásokat a rendőrség gyakori csapdáitól, mert a nyilvános gyűléseken és az engedélyezett egyletekben a rendőrök kiszemelik a „tüzes embereket", s a legális szervezeteken keresztül provokátorokat igyekszenek becsempészni az illegális szervezetekbe is.

Mindamellett nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a munkásmozgalom legalizálása *végeredményben* a mi malmunkra hajtja a vizet, nempedig a Zubatovok malmára.

Ellenkezőleg, éppen leleplezési hadjáratunkkal választjuk el a konkolyt a búzától. A konkolyra már rámutattunk. A búza pedig az, hogy a munkások még szélesebb és legelmaradottabb rétegeinek figyelmét is felhívjuk a társadalmi és politikai kérdésekre, hogy mi, forradalmárok felszabadulunk olyan funkciók alól, amelyek lényegében legálisak (legális könyvek terjesztése, segélyezés stb.), és amelyek fejlődése szükségképpen egyre több és több agitációs anyagot nyujt majd nekünk. Ebben az értelemben azt mondhatjuk és azt kell mondanunk a Zubatovoknak és Ozerovoknak: csak rajta, uraim, rajta! Ha önök csapdát állítanak a munkásoknak (akár nyilt provokálás formájában, akár abban az értelemben, hogy a munkásokat „jóhiszeműen" züllesztik „sztruvizmus"-sal), mi majd gondoskodunk az önök leleplezéséről. Ha önök valóban előrehaladnak, még ha egészen „bátortalan cik-cakban" is, de mégis csak előre mennek, mi azt mondjuk: csak tessék! Valóságos haladás csak az lehet, ha a munkások több cselekvési szabadságot kapnak, még ha egészen parányival is többet. Ha pedig szabadabb a tér a munkások előtt, ez a mi javunkra szolgál, mert meggyorsítja az olyan legális egyletek alakulását, amelyekben nem a provokátorok fognak majd szocialistákat, hanem a szocialisták fognak híveket maguknak. Szóval most az a feladatunk, hogy küzdjünk a konkoly ellen. Nem a mi dolgunk, hogy virágcserepekben neveljünk búzát a szobában. Ha kigyomláljuk a konkolyt, ezzel megtisztítjuk a talajt, hogy kikelhessenek a búzamagvak. És mialatt az Afanaszij Ivanicsok és a Pulherija Ivanovnák szobanövények termesztésével foglalkoznak, nekünk olyan aratókat kell nevelnünk, akik majd ki tudják irtani a mai konkolyt is és le tudják aratni a holnapi búzát is*.

Vagyis legalizálással *mi* nem tudjuk *megoldani* azt a

* Az „Iszkrá"-nak a konkoly elleni harcát a „Rabocseje Gyelo" a következő mérges kirohanással fogadta: „Az «Iszkra» nem annyira ezekben a (tavaszi) nagy eseményekben, mint inkább Zubatov ügynökeinek a munkásmozgalom «legalizálására» irányuló szánalmas kísérleteiben látja az idők jelét. Nem látja, hogy ezek a tények éppen ellene szólnak, mert ezek a tények arról tanuskodnak, hogy a munkásmozgalom a kormány szerint igen fenyegető méreteket öltött"

feladatot, hogy lehetőleg minél kevésbbé konspiratív és minél szélesebb szakszervezetet teremtsünk (igen örülnénk azonban, ha a Zubatovok és Ozerovok legalább részben lehetővé tennék nekünk ennek a feladatnak a megoldását, — ezért a lehető legerélyesebben kell harcolnunk ellenük!). Marad tehát a titkos szakszervezetek útja, és teljes erőnkből *támogatnunk kell* a munkásokat, azokat a munkásokat, akik már (mint erről biztos tudomásunk van) erre az útra lépnek. A szakszervezetek nemcsak a gazdasági harc fejlődésének és megszilárdulásának lehetnek óriási mértékben hasznára, hanem a politikai agitációnak és a forradalmi szervezetnek is rendkívül fontos segítőivé válhatnak. Ahhoz, hogy ezt elérjük, ahhoz, hogy a kezdődő szakszervezeti mozgalmat a szociáldemokrácia számára kívánatos mederbe tereljük, mindenekelőtt világos képet kell alkotnunk arról a képtelen szervezeti tervről, amellyel immár öt éve házalnak a pétervári ökonomisták. Ezt a tervet megtaláljuk az 1897 júliusi „Munkáspénztári alapszabályzat"-ban („Lisztok «Rabotnyika»", 9—10. sz. 46. old. — a „Rabocsaja Miszl" 1. számából) és az 1900 októberi „Szövetségi munkásszervezeti alapszabályzat"-ban (Szentpétervárott kinyomtatott külön röplap, amelyről az „Iszkra" 1. száma tesz említést). Mindkét alapszabályzatnak az a fő hibája, hogy rendkívül körülményesen szabályozza a széles munkásszervezet minden részletét és összetéveszti a forradalmárok szervezetével. Nézzük a második alapszabályzatot, amelyet jobban kidolgoztak. A gerince *ötvenkét* paragrafusból áll: 23 paragrafus szabályozza azoknak a „munkásköröknek" a szervezetét, ügyvitelét és hatáskörét, melyeket a gyárakban szerveznek („legalább 10 ember") és amelyek „központi (gyári) csoportokat" választanak. „A központi csoport — így szól a 2. § — figyelemmel kísér mindent, ami a gyárban történik és

---

(„Két kongresszus", 27. old.). Mindennek „az élet ellentmondást nem tűrő parancsaival szemben süket" ortodoxok „dogmatizmusa" az oka. Konokul nem akarják meglátni a méteres búzát, és a hüvelyknyi konkoly ellen hadakoznak! Mi ez, ha nem „fordított távlatérzék az orosz munkásmozgalom perspektívája tekintetében"? (Ugyanott, 27. old.)

naplót vezet az eseményekről." „A központi csoport havonként beszámol minden fizetőnek a pénztár állásáról" (17. §) stb. 10 paragrafus a „kerületi szervezetről" szól, 19 pedig a „Munkásszervezeti Bizottságnak" és „A Szentpétervári Harci Szövetség Bizottságának" rendkívül bonyolult összefonódásáról (minden kerület és minden „végrehajtó csoport" — „a propagandacsoportok, a vidéki és a külföldi kapcsolatok fenntartására, valamint a raktárak, kiadóvállalatok, pénztárak vezetésére alakított csoportok" — választott küldöttei).

A szociáldemokrácia = a munkások gazdasági harcával kapcsolatban alakult „végrehajtó csoportok"! Nehéz volna ennél kézzelfoghatóbban kidomborítani, hogyan csap át az ökonomista gondolata a szociáldemokratizmusról a trade-unionizmusra, s milyen távol áll tőle még a gondolata is annak, hogy a szociáldemokratának mindenekelőtt olyan forradalmárok szervezetére kell gondolnia, akik a proletariátus *egész* felszabadító harcát vezetni tudják. Aki a „munkásosztály politikai felszabadításáról", a „cári önkény" elleni harcról beszél és ugyanakkor ilyen szervezeti szabályzatokat ír, annak halvány fogalma sincs a szociáldemokrácia igazi politikai feladatairól. A félszáz paragrafus között egyetlenegy sincs, amely akár csak sejtetni is engedné azt a gondolatot, hogy politikai agitációt kell folytatni a tömegek legszélesebb köreiben, az orosz abszolutizmus minden oldalát, Oroszország különböző társadalmi osztályainak egész arculatát megvilágítva. Ilyen szervezeti szabályzatok mellett nemcsak a politikai, de még a trade-unionista célokat sem lehet megvalósítani, mert ezek a célok *szakmák szerinti* szervezetet követelnek, amiről még csak említést sem tesznek.

De alighanem mindennél jellemzőbb, milyen megdöbbentően nehézkes ez az egész „rendszer", amely egyforma és nevetségesen aprólékos szabályokkal, hármas lépcsőzetű választási rendszer alapján próbál állandó kapcsolatot létesíteni minden egyes gyár és a „bizottság" között. Az ökonomizmus szűk látókörének présébe szorított gondolat egészen elmerül itt a részletekben, amelyekből csak úgy árad az aktatologatás és a bürokrácia szelleme. Magától értetődik, hogy ezeknek a paragrafusoknak három-

negyedrészét sohasem alkalmazzák a gyakorlatban; az ilyen „konspiratív" szervezet, amelynek minden gyárban központi csoportja van, csak megkönnyíti a csendőrség dolgát és könnyen hihetetlenül széleskörű lebukásokra vezethet. A lengyel elvtársak már átélték a mozgalomnak ezt a szakaszát, amikor mindenki ilyen széles alapokon felépülő munkáspénztárakért lelkesedett, de igen hamar letettek erről a gondolatról, miután meggyőződtek róla, hogy csak a csendőrséget juttatják bőséges aratáshoz. Ha széles munkásszervezeteket akarunk és nem akarunk széleskörű lebukásokat, ha nem akarunk örömet szerezni a csendőrségnek, akkor arra kell törekednünk, hogy ezeknek a szervezeteknek egyáltalán ne adjunk határozott formát. — De vajjon tudnak-e akkor működni? — Nézzük csak meg ezeket a funkciókat: „... figyelemmel kísérni mindent, ami a gyárban történik és naplót vezetni az eseményekről" (a szervezeti szabályzat 2. §-a). Miért kell ennek mindenáron szervezeti formát adni? Hát nem lehet ezt sokkal jobban megvalósítani, ha tudósításokat küldenek az illegális ujságoknak és nem alakítanak külön csoportokat erre a célra? „... Vezetni a munkások harcát gyári helyzetük megjavításáért" (a szervezeti szabályzat 3. §-a). Ennek sem kell szervezeti formát adni. Hogy milyen követeléseket akarnak a munkások támasztani, azt minden valamirevaló agitátor pontosan megtudhatja egyszerű beszélgetésből is, és ha egyszer megtudta, továbbadhatja a forradalmárok immár nem széles, hanem szűk szervezetének, hogy az megfelelő röplapot küldjön. „... Pénztárt szervezni ... minden rubel után kétkopekes járulékkal" (9. §), azután mindenkinek havonként jelentést adni a pénztárról (17. §), kizárni a nem fizető tagokat (10. §) és így tovább. Ez aztán valóságos paradicsom a rendőrség számára, mert mi sem könnyebb, mint kipuhatolni a „központi gyári pénztárnak" ezt az egész konspirációját, elkobozni a pénzt és összefogdosni a legjobb embereket. Nem egyszerűbb, ha bizonyos (nagyon szűk és nagyon konspiratív) szervezet bélyegzőjével ellátott egy- vagy kétkopekes bélyegeket adnak ki, vagy minden bélyeg nélkül fizetik a járulékokat, amelyekről előre megállapított jelszó alatt számolnak el az illegális ujságban?

Ugyanazt a célt érjük el, csak éppen a csendőrségnek lesz százszorta nehezebb megtalálni a szálakat.

Még folytathatnám az alapszabályzat példákkal illusztrált taglalását, de azt hiszem, ebből ennyi is elég. A legmegbízhatóbb, legtapasztaltabb és legedzettebb munkások tömören egybekovácsolt kis magva, amelynek megbízottai vannak a legfontosabb kerületekben, és amely a legszigorúbb konspiráció szabályai szerint kapcsolatban áll a forradalmárok szervezetével, a széles tömegek támogatásával minden határozott forma nélkül is tökéletesen el tudja látni *mindazokat* a funkciókat, amelyek a szakszervezetre hárulnak, és emellett úgy fogja ellátni, ahogy a szociáldemokrácia számára kívánatos. Csakis így lehet *megszilárdítani* és fejleszteni a *szociáldemokrata* szakszervezeti mozgalmat — a csendőrség ellenére is.

Azt vetik majd ellenem, hogy egy ennyire „lose"*, ilyen teljesen alaktalan szervezet, amelynek még szabályszerűen nyilvántartott tagjai sincsenek, nem is nevezhető szervezetnek. Lehet. Nekem nem az elnevezés a fontos. De ez a „tagok nélküli szervezet" mindazt elvégzi, amire szükség van és kezdettől fogva biztosítani fogja jövendő trade-unionjaink tartós kapcsolatát a szocializmussal. Aki pedig *széles* munkásszervezetet akar az abszolutizmus idején — választásokkal, beszámolókkal, általános szavazásokkal stb. — , az egyszerűen javíthatatlan utópista.

Egyszerű a tanulság: ha a forradalmárok erős szervezetének szilárd megalapozásával kezdjük, akkor biztosítani tudjuk az egész mozgalom szilárdságát és akkor meg tudjuk valósítani a szociáldemokrata és a tulajdonképpeni trade-unionista célokat egyaránt. Ha azonban a tömegek számára állítólag legkönnyebben „hozzáférhető" széles munkásszervezettel kezdjük (amely valójában csak a csendőrök számára lesz könnyen hozzáférhető és a forradalmárokat teszi a rendőrség számára könnyen hozzáférhetőkké), akkor sem a szociáldemokrata, sem a trade-unionista célokat nem valósítjuk meg, nem szabadulunk meg a kontárkodástól, és széttagoltságunkkal, örökös lebukásainkkal

* — laza. — *Szerk.*

csak a Zubatov- és Ozerov-féle trade-unionokat tesszük a legkönnyebben hozzáférhetőkké a tömegek számára.

Milyen funkciói legyenek voltaképpen a forradalmárok e szervezetének? — Erről mindjárt részletesen fogunk beszélni. Előbb azonban vizsgáljuk meg közelebbről terroristánknak egyik igen tipikus okfejtését, aki ismét (ez az ő szomorú sorsa!) az ökonomisták tőszomszédságába kerül. A „Szvoboda" c. folyóiratban (1. sz.), amelyet munkásoknak írnak, van egy cikk „A szervezet" címmel, amelynek szerzője meg akarja védelmezni ismerőseit, az ivanovo-voznyeszenszki ökonomista munkásokat.

„Baj — írja —, ha a tömeg hallgat, öntudatlan, ha a mozgalom nem alulról indul. Lássuk csak: az egyetemi város diákjai az ünnepekre vagy nyárra hazautaznak — és a munkásmozgalom megáll. Lehet-e igazi erő az ilyen munkásmozgalom, amelyet kívülről taszigálnak előre? Hol van ez attól!.. Még nem tanult meg a maga lábán járni, járszalagon vezetik. És így van ez minden téren: a diákok elutaznak — és minden megáll; kiragadják a legtehetségesebbeket — és besavanyodik a mozgalom; letartóztatják a «Bizottságot», és amíg megalakul az új, megint szélcsend van és még nem lehet tudni, milyen lesz az új, — lehet, hogy egészen más lesz, mint az előbbi volt; az ezt mondta, ez pedig éppen az ellenkezőjét fogja mondani. Elvész a tegnap és a holnap közötti kapcsolat, a mult tapasztalataiból nem tanul a jövő. És mindez azért van, mert nem a mélyben, a tömegben gyökerezünk, nem száz ostoba dolgozik, hanem tíz okos... Tizet mindig elnyelhet a csuka éhes torka, de ha egyszer a szervezet tömegeket fog át, ha minden a tömegből indul ki, akkor nincs az a buzgalom, amely tönkretehetné az ügyet" (63. old.).

A tényeket helyesen írja le a cikk. Jó képet fest kontárkodásunkról. De a következtetései oktalanságuknál és politikai tapintatlanságuknál fogva méltóak a „Rabocsaja Miszl"-hez. Az oktalanság netovábbja ez a cikk, mert írója összetéveszti a mozgalom „mélyre nyúló" „gyökereinek" filozófiai és társadalomtörténeti kérdését a csendőrség elleni sikeresebb harc technikai és szervezési kérdésével. S a politikai tapintatlanság netovábbja, mert írója ahelyett, hogy a rossz vezetőktől a jó vezetőkhöz fordulna, általában elfordul a vezetőktől és a „tömeghez" fordul. Ez a

kísérlet szervezetileg akar visszahúzni bennünket, mint ahogy az a gondolat, hogy a politikai agitációt izgató terrorral kell pótolni, politikailag húz vissza bennünket. Valóságos „embarras de richesses"-t* érzek, nem is tudom, mivel kezdjem a „Szvoboda" által elénk tálalt zagyvaság elemzését. A szemléletesség kedvéért megpróbálom egy példával kezdeni. Nézzük a németeket. Remélem, nem fogják tagadni, hogy a németek szervezete tömegeket fog át, hogy náluk minden a tömegektől indul ki, hogy az ottani munkásmozgalom megtanult a maga lábán járni? És mégis hogy tudja becsülni ez a milliós tömeg a maga „tíz" kipróbált politikai vezérét, hogy ragaszkodik hozzájuk! A parlamentben gyakran előfordult, hogy az ellenséges pártok képviselői így ugratták a szocialistákat: „Szép kis demokraták vagytok! Mozgalmatok csak papíron a munkásosztály mozgalma, valójában mindig ugyanaz a vezérkompánia lép fel. Mindig ugyanaz a Bebel, mindig ugyanaz a Liebknecht, évről évre, immár évtizedek óta. Hiszen a ti képviselőitek, akiket állítólag a munkások választottak, nehezebben mozdíthatók el, mint a császár által kinevezett hivatalnokok!" A németek azonban csak megvető mosollyal fogadták ezeket a demagóg kísérleteket, amelyeknek az volt a céljuk, hogy a „tömeget" szembeállítsák a „vezérekkel", hogy felszítsák a tömeg rossz és hiú ösztöneit, hogy a tömeget megrendítsék a „tíz okos" iránti bizalmában és ilymódon ássák alá a mozgalmat, megfosztva ellenállóképességétől és szilárdságától. A németeknek már eléggé fejlett a politikai gondolkodásuk, már elegendő politikai tapasztalattal rendelkeznek ahhoz, hogy megértsék, hogy a „tíz" tehetséges (tehetségek pedig nem születnek százával), kipróbált, hivatásszerűen képzett és az évek hosszú során át iskolázott, egymással kitűnően összedolgozó vezér nélkül a jelenlegi társadalomban egyetlen osztály sem folytathat állhatatos harcot. A németek a maguk körében is találkoztak demagógokkal, akik hízelegtek a „száz ostobának", fölébe helyezték őket a „tíz okosnak", körülhízelegték a „keményöklű" tömeget, meggondolatlan „forradalmi" akciókra buzdították (mint Most vagy Hasselmann)

* — bőségből eredő gátlás. — *Szerk.*

és bizalmatlanságot igyekeztek kelteni az állhatatos és szilárd vezérekkel szemben. És csupán a szocializmuson belül fellépő különböző demagóg elemek elleni rendületlen és engesztelhetetlen harcnak köszönhető, hogy a német szocializmus ennyire megnőtt és megerősödött. A mi bölcseink pedig olyan időszakban, amikor az orosz szociáldemokrácia egész válságának az a magyarázata, hogy az ösztönösen felébredt tömegeknek nincs eléggé képzett, fejlett és tapasztalt vezetőjük, az együgyű Ivanuska módjára egyre azt hajtogatják, hogy „baj, ha a mozgalom nem alulról indul"!

„A diákokból álló bizottság nem jó, nem szilárd." Tökéletesen igaz. De ebből az következik, hogy hivatásos *forradalmárokból* kell bizottságot alakítani, tekintet nélkül arra, hogy diák-e vagy munkás, aki hivatásos forradalmárrá tud válni. Önök pedig azt a következtetést vonják le, hogy nem kell a munkásmozgalmat kívülről előretaszigálni! Politikai naivságukban észre sem veszik, hogy ezzel ökonomistáink és kontárkodásunk malmára hajtják a vizet. Ha szabad kérdeznem, miben nyilvánult meg az, hogy diákjaink „előretaszigálták" munkásainkat? *Kizárólag* abban, hogy a diák elhozta a munkásnak a politikai tudásnak azokat a foszlányait, amelyeknek birtokában volt, átadta a szocialista eszméknek azokat a morzsáit, amelyekhez hozzájutott (mert a mai diák legfőbb szellemi tápláléka, a legális marxizmus nem is adhatott egyebet, mint ábécét, morzsákat). *Ilyen* „kívülről jövő előretaszigálás" nemhogy nagyon sok lett volna, hanem ellenkezőleg, édeskevés, istentelenül, becstelenül kevés volt mozgalmunkban, mert szíves-örömest bezárkóztunk a magunk csigaházába, túlságosan szolgaian hajbókoltunk „a munkásoknak a munkáltatók és a kormány elleni" elemi „gazdasági harca" előtt. *Ezzel* az „előretaszigálással" százszor többet kell foglalkoznunk és fogunk is foglalkozni, mi, hivatásos forradalmárok. De önök éppen azzal, hogy olyan csúf kifejezést használnak, mint a „kívülről jövő előretaszigálás", amely elkerülhetetlenül bizalmatlanságot kelt a munkásban (legalábbis az olyan munkásban, aki épp olyan elmaradt, mint önök) *mindenkivel* szemben, aki kívülről hoz neki politikai tudást és forradalmi tapasz-

talatokat, és azt az ösztönszerű kívánságot ébreszti benne, hogy *minden* ilyen emberrel szemben ellenállást tanusítson; az ilyen kifejezéssel önök *demagógiát* űznek, a demagógok pedig a munkásosztály legrosszabb ellenségei.

Igen, igen! Csak ne jajveszékeljenek rögtön „elvtársak közt megengedhetetlen" vitatkozási „módszerem" miatt! Eszem ágában sincs kétségbevonni szándékaik tisztaságát, hiszen megmondtam már, hogy pusztán politikai naivságból is demagóggá válhat valaki. De kimutattam, hogy önök a demagógia hibájába estek, és mindig fáradhatatlanul fogom hangsúlyozni, hogy a demagógok a munkásosztály legrosszabb ellenségei. Azért a legrosszabbak, mert felszítják a tömeg rossz ösztöneit, mert az elmaradt munkás nem tudja felismerni demagóg ellenségeit, akik barátaiként lépnek fel és néha őszintén teszik ezt. Azért a legrosszabbak, mert a zűrzavar és ingadozás időszakában, amikor mozgalmunk arculata még csak kialakulóban van, mi sem könnyebb, mint demagóg frázisokkal magukkal ragadni a tömeget, amelyet aztán csak a legkeservesebb megpróbáltatások tudnak meggyőzni tévedéséről. Ezért most ez legyen a mai orosz szociáldemokrata jelszava: erélyes harc a demagógia hibájába eső „Szvoboda" ellen is, a demagógia hibájába eső „Rabocseje Gyelo" ellen is (amiről alább még részletesebben lesz szó*).

„Könnyebb kihalászni tíz okost, mint száz ostobát." Ez a nagyszerű igazság (amelynek hallatára mindig tapsolni fog önöknek a száz ostoba) csak azért látszik ilyen nyilvánvalónak, mert önök okfejtésük során az egyik kérdésről a másikra ugrottak át. Önök a „bizottság" kihalászásáról, a „szervezet" kihalászásáról kezdtek beszélni, közben pedig átugrottak arra a kérdésre, hogy

* Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy mindaz, amit fentebb mondottunk a „kívülről jövő előretaszigálásról" és a „Szvoboda" minden további, szervezeti kérdésekkel kapcsolatos elmélkedéséről, *teljes mértékben* vonatkozik az *összes* ökonomistákra, köztük a „Rabocseje Gyelo" híveire is, mert részben aktívan hirdették és védelmezték ugyanezeket a szervezeti nézeteket, részben pedig csatlakoztak hozzájuk.

nyomára jönnek a mozgalom „mélyrenyúló gyökereinek". Az igaz, hogy mozgalmunk csak azért kifürkészhetetlen, mert száz- és százezer mélyrenyúló gyökere van, de most egyáltalán nem erről van szó. Ha a „mélyrenyúló gyökereket" tartjuk szem előtt, ebben az értelemben most sem tudnak bennünket „kihalászni" minden kontárkodásunk ellenére sem, és mégis mindannyian panaszkodunk és lehetetlen nem panaszkodnunk a *„szervezetek"* kihalászása miatt, ami minduntalan megszakítja mozgalmunk folytonosságát. De ha egyszer önök a *szervezetek* kihalászásának kérdéséről fognak beszélni és nem ugranak át más kérdésre, akkor meg kell mondanom, hogy tíz okost sokkal nehezebb kihalászni, mint száz ostobát. És én ezt a tételt védelmezni fogom, bármennyire ellenem uszítják is önök a tömeget „antidemokratizmusom" stb. miatt. „Okosokon" szervezeti szempontból — mint már többízben kiemeltem— csakis *hivatásos forradalmárokat* kell érteni, tekintet nélkül arra, hogy diákok vagy munkások közül kerültek-e ki. Állítom: 1) hogy egyetlen forradalmi mozgalom sem lehet tartós a vezetők szilárd és a folytonosságot fenntartó szervezete nélkül; 2) hogy minél nagyobb az a tömeg, amely ösztönösen kapcsolódik be a harcba, amely a mozgalom alapját alkotja és résztvesz benne, annál elengedhetetlenebb egy ilyen szervezet és annál szilárdabbnak kell lennie ennek a szervezetnek (mert annál könnyebb mindenféle demagógnak magával ragadnia a tömeg elmaradt rétegeit); 3) hogy ennek a szervezetnek főleg olyan emberekből kell állnia, akik hivatásszerűen foglalkoznak forradalmi tevékenységgel; 4) hogy egy önkényuralmi országban minél inkább *szűkítjük* az ilyen szervezet taglétszámát, úgyannyira, hogy csak azok lehessenek tagjai, akik hivatásszerűen foglalkoznak forradalmi tevékenységgel és akik a politikai rendőrség elleni harc művészetében szakszerű kiképzésben részesültek, annál nehezebb lesz „kihalászni" az ilyen szervezetet és 5) annál *nagyobb* lesz a munkásosztály és a társadalom többi osztályának soraiban azok száma, akiknek meglesz rá a lehetőségük, hogy résztvegyenek és tevékenyen dolgozzanak a mozgalomban.

Felszólítom ökonomistáinkat, terroristáinkat és „öko-

nomista terroristáinkat"*, cáfolják meg ezeket a tételeket, amelyek közül most csak a két utóbbival kívánok foglalkozni. Az a kérdés, hogy könnyű-e kihalászni „tíz okost" és „száz ostobát", arra a fentebb tárgyalt kérdésre redukálódik, hogy lehetséges-e *tömegszervezet*, ha a legszigorúbb konspirációra van szükség. Egy széles szervezet sohasem emelkedhet a konspirációnak arra a magas fokára, amely nélkül szóba se jöhet a kormány elleni állhatatos harc és e harc folytonosságának fenntartása. És ha minden konspiratív funkciót lehetőleg kevés hivatásos forradalmár kezében összpontosítunk, ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy ők fognak „gondolkodni mindenki helyett", hogy a tömeg nem fog tevékenyen résztvenni a *mozgalomban*. Ellenkezőleg, a tömegből egyre több és több hivatásos forradalmár fog kiemelkedni, mert akkor tudni fogja a tömeg, hogy nem elegendő, ha néhány diák és gazdasági harcot folytató munkás összegyűl, hogy „bizottságot" alakítson, hanem hosszú évek munkájával kell kinevelnie soraiban a hivatásos forradalmárt, és a tömeg sem kizárólag a kontárkodásra, hanem a hivatásos forradalmár kinevelésére fog „gondolni". A *szervezet* konspiratív funkcióinak centralizálása egyáltalán nem jelenti a *mozgalom* összes funkcióinak centralizálását. A legszélesebb tömegeknek az illegális irodalomban való aktív részvétele nem hogy csökkenne, hanem *megtízszereződik*, ha „tíz" hivatásos forradalmár fogja össze ennek az ügynek a konspiratív funkcióit. Így

* Ez a kifejezés talán inkább ráillik a „Szvobodá"-ra, mint az előbbi, mert „A forradalmiság újjászületésé"-ben a terrorizmust, az itt tárgyalt cikkben pedig az ökonomizmust védelmezi. A „Szvobodá"-ról általában el lehet mondani, hogy sokat akar a szarka, de nem bírja a farka! A legszebb hajlamok és a legjobb szándékok — az eredmény pedig zűrzavar főképpen azért, mert a „Szvoboda" a szervezet folytonossága mellett foglal ugyan állást, de hallani sem akar a forradalmi gondolat és a szociáldemokrata elmélet folytonosságáról. Aki arra törekszik, hogy ismét életre keltse a hivatásos forradalmárt („A forradalmiság újjászületése") és ebből a célból először: izgató terrort, másodszor: az „átlagmunkások szervezetét" javasolja („Szvoboda", 1. sz. 66. és köv. old.), akiket kevésbbé „taszigálhatnak előre kívülről", — ez igazán olyan, mintha valaki a lakása befűtésére a lakás berendezését vágná fel tüzelőnek.

és csakis így fogjuk elérni azt, hogy az illegális irodalom olvasása, az illegális irodalomban való közreműködés, sőt részben a terjesztése is *alig lesz már konspirációs ügy*, mert a rendőrség hamarosan rá fog jönni, hogy ostobaság és lehetetlen feladat lenne sokezres példányszámban terjesztett kiadványok minden egyes példánya miatt hosszú bírósági és közigazgatási huzavonát kezdeni. És ez nemcsak a sajtóra vonatkozik, hanem a mozgalom minden funkciójára, még a tüntetésekre is. A tömeg legaktívabb és legmesszebbmenő részvétele nemhogy kárát látná, hanem ellenkezőleg, sokat nyer azáltal, hogy „tíz" kipróbált, rendőrségünknél nem kevésbbé iskolázott hivatásos forradalmár fogja össze az összes konspiratív funkciókat: a röplapok készítését, előzetes terv kidolgozását, irányító csoportok kijelölését a város minden kerülete, minden gyárnegyed, minden tanintézet számára stb. (tudom, azt vetik a szememre, hogy „antidemokratikus" nézeteket vallok, de erre a nem valami okos ellenvetésre alább még részletesen meg fogok felelni). Ha a forradalmárok szervezete fogja össze a legkonspiratívabb funkciókat, ez nem gyengíti, hanem kiszélesíti és tartalmasabbá teszi több olyan szervezet tömegeinek munkáját, amelynek a nagyközönséggel van dolga és ezért formailag a lehető legkevésbbé határozott és a lehető legkevésbbé konspiratív, mint például a munkás-szakszervezetek, munkás önképző- és illegális irodalmi olvasókörök, a szocialista, valamint a lakosság *valamennyi* többi rétegében alakult demokratikus körök stb. stb. Mindenütt *igen sok* ilyen körre, egyletre és szervezetre van szükség, amelyek elláthatják a legkülönfélébb funkciókat, de ostobaság és káros volna *összetéveszteni* őket a *forradalmárok* szervezetével, elmosni a köztük levő határt, kioltani a tömegben az amúgyis hihetetlenül elhalványult tudatát annak, hogy a tömegmozgalom „szolgálatára" olyan emberek kellenek, akik speciálisan és teljes egészében a szociáldemokrata tevékenységnek szentelik életüket, és hogy az ilyen embereknek türelemmel és kitartással hivatásos forradalmárokká kell *nevelniök* magukat.

Igen, ez a tudat hihetetlenül elhalványult. Szervezeti tekintetben az a legsúlyosabb bűnünk, hogy *Oroszországban*

kontárkodásunkkal csorbát ejtettünk a forradalmár tekintélyén. Aki elméleti kérdésekben lagymatag és ingadozó, aki szűklátókörű és a tömegek ösztönösségére hivatkozik, hogy saját ernyedtségét igazolja, aki inkább hasonlít egy tradeunion titkárára, mint egy néptribunra, aki nem tud olyan nagy és merész tervvel kiállni a porondra, amellyel tiszteletet keltene még az ellenfeleiben is, aki tapasztalatlan és ügyetlen hivatása művészetében — a politikai rendőrség elleni harcban — bizony, az nem forradalmár, hanem szánalmas kontár.

Ne sértődjék meg éles szavaim miatt egyetlen gyakorlati funkcionárius sem, mert amikor képzetlenségről beszélek, ezt elsősorban magamra vonatkoztatom. Dolgoztam olyan körben[123], amely hatalmas, átfogó feladatokat tűzött maga elé, és mindegyikünknek, a kör minden tagjának kínosan fájt az a tudat, hogy kontárok vagyunk olyan történelmi pillanatban, amikor az ismert mondást módosítva elmondhattuk volna: adjatok nekünk egy forradalmárokból álló szervezetet — és kifordítjuk sarkából Oroszországot! És minél gyakrabban gondoltam azóta erre az égető szégyenérzetre, amelytől akkor nem tudtam szabadulni, annál több keserűség gyülemlett fel bennem azokkal az álszociáldemokratákkal szemben, akik szónoklataikkal „meggyalázzák a forradalmár fennkölt hivatását", akik nem értik, hogy nem az a feladatunk, hogy védelmezzük a forradalmár kontárrá való lefokozását, hanem hogy a kontárokat a forradalmárok színvonalára *emeljük*.

d) A SZERVEZETI MUNKA TERJEDELME

Mint fentebb láttuk, B—v „akciókra alkalmas forradalmi erők hiányáról" beszél, „amely nemcsak Pétervárott érezhető, hanem egész Oroszországban is". Olyan tény ez, amelyet aligha merne bárki is vitatni. Kérdés azonban, hogy mivel magyarázható? B—v a következőket írja:

„Nem mélyedünk bele e jelenség történelmi okainak megvilágításába, csak annyit mondunk, hogy a hosszantartó politikai reakció által demoralizált és a végbement és folyamatban levő gazdasági változások következtében széttagolt tár-

sadalom *rendkívül kevés forradalmi munkára alkalmas embert* választ ki magából; hogy a munkásosztály soraiból kiemelkednek ugyan munkás-forradalmárok, akik részben feltöltik az illegális szervezeteket, de ezeknek a forradalmároknak a száma nincs arányban az idő követelményeivel. Annál kevésbbé, mert a munkás, aki 11½ órát dolgozik a gyárban, helyzeténél fogva főleg csak agitátori funkciót tölthet be, viszont a propaganda és a szervezés, az illegális irodalom terjesztése és sokszorosítása, felhívások kibocsátása stb. — kénytelen-kelletlen — legnagyobbrészt az igen jelentéktelen intellektuel erőkre hárul" („Rabocseje Gyelo", 6. sz. 38—39. old.).

Sok tekintetben nem értünk egyet B—v-nek ezzel a véleményével, és különösen nem értünk egyet az általunk kiemelt szavakkal, amelyek különösen szemléltetően mutatják, hogy B—v (mint minden valamelyest is gondolkodó gyakorlati funkcionárius), aki végigkínlódta kontárkodásunkat, nem tud kiutat találni ebből a tűrhetetlen helyzetből, mert egészen az ökonomizmus rabja lett. Nem, a társadalom nagyon *sok* olyan embert választ ki magából, akik alkalmasak az „ügy" szempontjából, de mi nem tudjuk valamennyiüket felhasználni. E tekintetben mozgalmunk kritikus, átmeneti állapotát így lehetne kifejezni: *nincs ember és — rengeteg az ember.* Rengeteg az ember, mert a munkásosztály is, a társadalom egyre különfélébb rétegei is évről évre több és több elégedetlen, tiltakozni akaró embert választanak ki magukból, akik erejükhöz mérten készek támogatni harcunkat az abszolutizmus ellen, amelynek tűrhetetlen voltát még nem látja mindenki, de egyre nagyobb tömegek és egyre fájóbban érzik. És ugyanakkor nincs ember, mert nincsenek vezetők, nincsenek politikai vezérek, nincsenek szervező-tehetségek, akik meg tudnák szervezni azt a nagyarányú és egyben jól összefogott, harmonikus munkát, amely biztosítaná minden mégoly jelentéktelen erő felhasználását is. „A forradalmi szervezetek növekedése és fejlődése" nemcsak a munkásmozgalom növekedésétől marad el, amit B—v is elismer, hanem elmarad a nép minden rétegében megindult általános demokratikus mozgalom növekedésétől is (amit egyébként ma — következtetésének kiegészítéseként — valószínűleg B—v is elismerne). A forradalmi munka ter-

jedelme túlságosan szűk a mozgalom széles ösztönös alapjához képest, s ólomsúllyal nehezedik rá „a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harc" nyomorúságos elmélete. Márpedig jelenleg nemcsak a politikai agitátoroknak, hanem a szociáldemokrata szervezőknek is „el kell menniök a lakosság minden osztályához"*. És aligha akad olyan gyakorlati funkcionárius, aki kétségbevonná, hogy a szociáldemokraták szervezőmunkájuk ezernyi apró funkcióját szétoszthatnák a legkülönbözőbb osztályok egyes képviselői között. A kellő specializálás hiánya technikánk egyik legnagyobb fogyatékossága, ami miatt B—v oly keserűen és joggal panaszkodik. Minél apróbbak lesznek az egész munka egyes „műveletei", annál több olyan embert lehet majd találni, akik el tudják végezni ezeket a műveleteket (de akik többnyire teljesen alkalmatlanok arra, hogy hivatásos forradalmárokká váljanak), és annál nehezebb lesz „kihalásznia" a rendőrségnek mindezeket a „részletfunkcionáriusokat", annál nehezebb lesz olyan „ügyet" fabrikálnia, ha holmi apróságon rajta kap valakit, amely megérné az „Ohraná"-ra fordított kincstári költségeket. Ami pedig a támogatásunkra kész emberek számát illeti, már az előző fejezetben utaltunk arra az óriási változásra, amely alig öt év alatt ment végbe ezen a téren. Másrészt azonban ahhoz, hogy ezt a sok aprólékos részletmunkát egybefogjuk, ahhoz, hogy a mozgalom funkcióival együtt el ne aprózzuk magát a mozgalmat is, ahhoz, hogy az apró funkciókkal megbízott elvtársakban megerősítsük azt a tudatot, hogy munkájuk szükséges és fontos, mert enélkül sohasem fognak dolgozni** — mind-

* A hadseregben például a demokratikus szellem kétségtelen felélénkülése észlelhető az utóbbi időben, részben azért, mert egyre gyakoribbak az utcai harcok olyan „ellenség" ellen, mint a munkások és diákok. És mihelyt erőnk engedi, feltétlenül igen komoly figyelmet kell fordítanunk a katonák és tisztek közti propagandára és agitációra, a pártunkhoz tartozó „katonai szervezetek" alakítására.

** Emlékszem, egy elvtárs elmondta nekem, milyen keservesen panaszkodott egy gyári felügyelő, aki kész támogatni és már támogatta is a szociáldemokráciát, hogy nem tudja, eljut-e az ő „információja" az igazi forradalmi központba, mennyiben van szükség a segítségére és milyen mértékben tudják felhasználni apró-cseprő

ehhez elengedhetetlen a kipróbált forradalmárok erős szervezete. Ilyen szervezet mellett annál szilárdabb lesz és annál szélesebb körben terjed majd el a párt erejébe vetett hit, minél konspiratívabb ez a szervezet, márpedig háborúban tudvalevőleg az a legfontosabb, hogy necsak saját hadseregünk higgyen a maga erejében, hanem higgyen benne az ellenség is és minden *semleges* elem, mert a jóakaratú semlegesség olykor eldöntheti az ügyet. Ilyen szilárd elméleti alapon álló és szociáldemokrata lappal rendelkező szervezet mellett igazán nem kell majd attól tartani, hogy a mozgalomba bevont sok „külső" elem letéríti útjáról mozgalmunkat (ellenkezőleg, éppen most, a kontárkodás uralma idején látjuk azt, hogy sok szociáldemokrata a „Credo" vonalán történt és csak hiszi, hogy szociáldemokrata). Szóval a specializálás szükségképpen feltételezi a centralizálást és ugyanakkor feltétlenül meg is követeli.

De maga B—v, aki oly szépen vázolta, hogy mennyire szükséges a specializálás, idézett fejtegetéseinek második részében nézetünk szerint nem értékeli eléggé a specializálást. Azt mondja, hogy nincs elég munkásból lett forradalmár. Ez tökéletesen igaz, és megint csak hangsúlyozzuk, hogy „a közeli megfigyelő értékes közlése" teljes mértékben megerősíti a szociáldemokrácia jelenlegi válságának

---

szolgálatait. Minden gyakorlati funkcionárius természetesen nem egy olyan esetről tud, amikor kontárkodásunk megfosztott bennünket szövetségeseinktől. Pedig külön-külön „apró", de összességükben felbecsülhetetlen szolgálatokat tudnának tenni és tennének is nekünk nemcsak a gyári, hanem a postai, vasúti, vámhivatali tisztviselők, a nemesség és a papság ügyeit és *minden* egyéb ügyet intéző alkalmazottak, sőt még a rendőrségi és udvari hivatalnokok is! Ha lenne már igazi pártunk, amely valóban a forradalmárok harci szervezete volna, akkor nem állítanánk élére minden ilyen „segítőtárs" kérdését, nem sietnénk állandóan és feltétlenül bevonni őket az illegális munka kellős közepébe, hanem ellenkezőleg, különös gonddal óvnánk őket, sőt külön embereket képeznénk ki ilyen funkciókra, azt tartva szem előtt, hogy sok diák jobban hasznára lehetne a pártnak mint a párt „segítőtársa" hivatalnoki állásban, mint „rövidlejáratú" forradalmárok szerepében. De — még egyszer ismétlem — ezt a taktikát csak olyan szervezet alkalmazhatja, amely már teljesen megszilárdult és nem szenved hiányt aktív erőkben.

okairól és következésképpen gyógyításának eszközeiről vallott nézetünket. Nemcsak általában a forradalmárok maradnak el a tömegek ösztönös nekilendülésétől, hanem még a munkásforradalmárok is elmaradnak a munkástömegek ösztönös nekilendülésétől. Ez a *tény* pedig még „gyakorlati" szempontból is igen szemléltetően igazolja, hogy az a „pedagógia", amelyet annyiszor hangoztatnak előttünk, amikor a munkásokkal szemben fennálló kötelességeinkről van szó, nemcsak értelmetlen, hanem *politikailag reakciós* is. Ez a tény arról tanuskodik, hogy a legelső, legsürgősebb kötelességünk olyan munkásforradalmárok kinevelésének elősegítése, akik *a pártmunka tekintetében* ugyanolyan színvonalon állnak, mint az intellektuel forradalmárok (hangsúlyozzuk, hogy „a pártmunka tekintetében", mert egyéb tekintetben a munkásoknak korántsem olyan könnyű és nem is olyan sürgős, hogy elérjék ugyanazt a színvonalat, noha szükséges lenne). Figyelmünket tehát *elsősorban* arra kell fordítanunk, hogy a munkásokat *emeljük fel* a forradalmárok színvonalára, és korántsem arra, hogy magunk *ereszkedjünk le* mindenképpen a „munkástömegek" színvonalára, ahogy az ökonomisták akarják, vagy az „átlagmunkás" színvonalára, ahogy a „Szvoboda" akarja (amely e tekintetben a gazdasági „pedagógia" második fokára emelkedik). Eszemben sincs tagadni, hogy a munkásoknak népszerű irodalom kell, és különösen népszerű (de természetesen nem vásári) irodalom kell a különösen elmaradt munkásoknak. De felháborít, hogy a politikai kérdésekbe, a szervezés kérdéseibe állandóan belekeverik a pedagógiát. Hiszen önök, uraim, az „átlagmunkás" pártfogói, voltaképpen megsértik a munkásokat, ha azt kívánják, hogy okvetlen *mélyen hajoljon* meg az ember, mielőtt munkáspolitikáról vagy munkásszervezetről beszél. Komoly dolgokról beszéljenek emelt fővel, és hagyják a pedagógiát a pedagógusokra, nempedig a politikusokra és a szervezőkre! Az intellektuelek közt talán nincsenek szintén élenjárók, „átlagemberek" és „tömegek"? Nem köztudomású-e, hogy az intellektueleknek is szükségük van népszerű irodalomra, és nekik sem írnak ilyen irodalmat? De képzeljék csak el, hogy a diákok vagy a gimnazisták szervezé-

téről írt cikkben a szerző, mint valami felfedezésen, azon kezdene rágódni, hogy elsősorban az „átlagdiákok" szervezetére van szükség. Az ilyen cikkírót bizonyára kinevetnék — és joggal. Adjon nekünk — mondanák neki — szervezeti eszméket, ha vannak ilyen eszméi, aztán majd magunk döntjük el, ki köztünk az „átlagos", ki az átlagonfelüli, és ki marad alatta. Ha pedig nincsenek *saját* szervezeti eszméi, akkor a „tömegre" és „átlagemberekre" vonatkozó erőfeszítései egyszerűen unalmasakká válnak. Értse meg végre, hogy már maguk a „politikai", a „szervezési" kérdések annyira komolyak, hogy csak egészen komolyan szabad róluk beszélni: *elő lehet és elő is kell készíteni* a munkásokat (és a diákokat és a gimnazistákat) arra, hogy *beszélni lehessen velük* ezekről a kérdésekről, de ha már ön beszélni kezdett róluk, akkor válaszoljon komolyan, de ne bújjék az „átlag" vagy a „tömeg" mögé, és ne üsse el a kérdést mókákkal vagy frázisokkal*.

A munkásforradalmárnak, hogy teljesen felkészülhessen a dolgára, szintén hivatásos forradalmárrá kell válnia. Ezért nincs igaza B—v-nek, amikor azt mondja, hogy mivel a munkás 11½ órát dolgozik a gyárban, (az agitáción kívül) a többi forradalmi funkció „legnagyobbrészt *kénytelen-kelletlen* az igen jelentéktelen intellektuel erőkre hárul". Egyáltalán nem „kénytelen-kelletlen", hanem azért van ez így, mert elmaradottak vagyunk, mert nem vagyunk tudatában annak a kötelességünknek, hogy minden kiemelkedő, tehetséges munkást támogatnunk kell abban, hogy *hivatásos* agitátorrá, szervezővé, propagandis-

* A „Szvoboda" 1. számában megjelent „A szervezet" c. cikk 66. old.: „A roppant munkástömeg súlyos lépteivel fogja erősíteni azokat a követeléseket, amelyeket az oroszországi Munka nevében támasztanak" (a „munka" okvetlen nagy betűvel!). És ugyanez a cikkíró így kiált fel: „Egyáltalán nem vagyok ellensége az értelmiségnek, de . . ." (ez az a bizonyos „de", amit Scsedrin így fordított le: senki sem bújhat ki a maga bőréből! . . . „de mindig szörnyen felbőszít engem, ha megjelenik valaki és csupa szép és nagyszerű dolgot mond, és azt követeli, hogy fogadják el őket azok (az ő?) szépsége és egyéb erényei kedvéért" (62. old.). Úgy van, engem is „mindig szörnyen felbőszít" az ilyesmi . . .

tává, sajtótermékek terjesztőjévé stb. stb. váljék. E tekintetben szégyenletesen pazaroljuk erőinket, nem tudjuk megóvni azt, amit különös gonddal kell ápolni és fejleszteni. Itt vannak a németek, százszor több erővel rendelkeznek, mint mi, de jól tudják, hogy az „átlagból" egyáltalán nem valami gyakran emelkednek ki igazán tehetséges agitátorok stb. Ezért minden tehetséges munkásnak tüstént olyan helyzetet igyekeznek biztosítani, hogy képességeit teljes mértékben kifejleszthesse és érvényesíthesse: hivatásos agitátorrá nevelik, arra ösztönzik, hogy tágítsa ki tevékenysége körét, egy gyárról terjessze ki egy egész szakmára, egy vidékről az egész országra. Tapasztalatokat szerez és ügyességre tesz szert szakmájában, tágítja látókörét, bővíti tudását, közvetlen közelből figyeli más vidékek és más pártok kiemelkedő politikai vezéreit, maga is igyekszik ugyanarra a színvonalra emelkedni, igyekszik egyesíteni magában a munkáskörnyezet ismeretét és szocialista meggyőződésének frisseségét azzal a hivatásbeli képzettséggel, amely nélkül a proletariátus *nem tud* kitartóan harcolni ellenségeinek nagyszerűen képzett csapatai ellen. Így és csakis így emelkednek ki a munkástömegből a Bebelek és Auerek. De ami egy politikailag szabad országban jelentős mértékben önmagától adódik, azon nálunk rendszeresen kell munkálkodniok szervezeteinknek. Egy valamelyest is tehetséges és „reményekre jogosító" munkásagitátornak *nem szabad* 11 órát dolgoznia a gyárban. Gondoskodnunk kell arról, hogy a párt tartsa el, hogy idejében illegalitásba tudjon menni, hogy változtathassa munkahelyét, mert különben nem tehet szert gazdag tapasztalatokra, nem tágíthatja látókörét, nem tarthatja magát legalább néhány esztendeig a csendőrség elleni harcban. Minél szélesebb és mélyebb lesz a munkástömegek ösztönös nekilendülése, annál nagyobb számban emelkednek ki soraikból a tehetséges agitátorok, tehetséges szervezők és propagandisták és a szó jobbik értelmében vett „gyakorlati funkcionáriusok" (akik oly kevesen vannak a mi többnyire orosz módra kissé hanyag és lomha intellektueljeink között). Ha majd speciális kiképzésben részesült munkás-forradalmárokból álló osztagaink lesznek (természetesen „minden fegyvernem-

ből"), akik hosszú iskolázáson mentek keresztül, akkor ezekkel az osztagokkal nem bír majd a világ egyetlen politikai rendőrsége sem, mert ezek a forradalomhoz tántoríthatatlanul hű emberekből álló osztagok a legszélesebb munkástömegeknek éppoly tántoríthatatlan bizalmát fogják élvezni. És megbocsáthatatlan *bűnünk*, hogy túlságosan kevéssé „vezetjük rá" a munkásokat a hivatásos forradalmárok kiképzésének erre az „intellektuelekkel" közös útjára, hogy nagyon gyakran visszafelé húzzuk őket az olyan ostoba beszédekkel, hogy mi az, ami „érthető" a munkástömeg, az „átlagmunkás" számára stb.

E tekintetben és más szempontból is szervezőmunkánk szűk terjedelme kétségtelen és elválaszthatatlan összefüggésben áll elméletünk és politikai feladataink szűkítésével (bár az „ökonomisták" túlnyomó többsége és a kezdő gyakorlati funkcionáriusok nincsenek tudatában ennek). Az ösztönösség előtti meghódolás miatt egyetlen lépéssel sem merünk eltérni attól, ami a tömeg számára „érthető", nem merünk túlságosan magasra emelkedni a fölé a színvonal fölé, amely a tömeg legközelebbi és közvetlen szükségleteinek egyszerű kiszolgálását jelenti. Ne aggódjanak, uraim! Hiszen szervezeti szempontból oly alacsony színvonalon állunk, hogy már maga az a gondolat is merő képtelenség, hogy *túlságosan* magasra *találunk* emelkedni.

e) „AZ ÖSSZEESKÜVŐ" SZERVEZET ÉS A „DEMOKRATIZMUS"

De igen sokan vannak köztünk, akik oly érzékenyen reagálnak „az élet hangjára", hogy éppen ettől félnek a legjobban, és „narodovolec-séggel", a „demokratizmus" félreértésével stb. vádolják azokat, akik az itt kifejtett nézeteket vallják. Ki kell térnünk ezekre a vádakra, amelyeket természetesen a „Rabocseje Gyelo" is felkapott.

E sorok írója igen jól tudja, hogy a pétervári ökonomisták már a „Rabocsaja Gazetá"-t is narodovolec-séggel vádolták (ami érthető is, ha ezt az ujságot a „Rabocsaja Miszl"-lel vetjük össze). Ezért a legkevésbbé sem csodálkoztunk, amikor nem sokkal az „Iszkra" megjelenése után egy elvtárs azt közölte velünk, hogy X város szociál-

demokratái „narodovolec" lapnak nevezik az „Iszkrá"-t. Ez a vád természetesen csak hízelgő volt ránk nézve, mert nincs olyan tisztességes szociáldemokrata, akit az ökonomisták ne vádoltak volna narodovolec-séggel.

Ezek a vádak kettős félreértésből erednek. Először: nálunk oly rosszul ismerik a forradalmi mozgalom történetét, hogy a cárizmusnak döntő háborút üzenő centralizált harci szervezet minden eszméjét „narodovolec-ségnek" nevezik. Pedig a hetvenes évek forradalmárainak kitűnő szervezetét, amelynek mindannyiunk számára mintaképül kellene szolgálnia, egyáltalán nem a narodovolecek, hanem a *zemlevolecek* hozták létre, akik csornoperegyelecekre és narodovolecekre szakadtak. Tehát valami sajátosan narodovolecit látni egy harcos forradalmi szervezetben történelmileg is, logikailag is képtelenség, mert *egyetlen* forradalmi irányzat sem lehet meg ilyen szervezet nélkül, ha valóban komoly harcra gondol. Nem az volt a narodovolecek hibája, hogy az *összes* elégedetleneket szervezetük köré igyekeztek tömöríteni, és ezt a szervezetet az önkényuralom elleni döntő harc szolgálatába akarták állítani. Ellenkezőleg, ez nagy történelmi érdemük volt. Viszont az volt a hibájuk, hogy olyan elméletre támaszkodtak, amely voltaképpen egyáltalán nem volt forradalmi elmélet, és nem értettek ahhoz vagy nem állt módjukban, hogy mozgalmukat elszakíthatatlanul egybekapcsolják a fejlődő kapitalista társadalomban folyó osztályharccal. És csupán a marxizmus legdurvább félreértéséből (vagy a „sztruvizmus" szellemében való „értelmezéséből") származhatott az a nézet, hogy a munkástömegek ösztönös mozgalma *felment* bennünket az alól a kötelesség alól, hogy megteremtsük a forradalmárok olyan szervezetét, amely ugyanolyan jó, sőt hasonlíthatatlanul jobb lesz, mint a zemlevolecek szervezete volt. Ellenkezőleg, éppen ez a mozgalom *kötelez* erre bennünket, mert a proletariátus ösztönös harca mindaddig nem válik igazi „osztályharccá", amíg ezt a harcot nem a forradalmárok erős szervezete fogja vezetni.

Másodszor: sokan — és úgy látszik, B. Kricsevszkij is („Rabocseje Gyelo", 10. sz. 18. old.) — helytelenül értelmezik azt a vitát, amelyet a szociáldemokraták a politikai

harc „összeesküvő" felfogása ellen állandóan folytattak. Mi küzdöttünk és természetesen mindig küzdeni fogunk az ellen, hogy a politikai harcot összeesküvésre *redukálják**, ez azonban magától értetődően korántsem jelentette egy erős forradalmi szervezet szükségességének tagadását. A jegyzetben említett brosúra például amellett, hogy vitába száll azokkal, akik a politikai harcot összeesküvésre redukálják (szociáldemokrata eszményként), olyan erős szervezetet vázol, amely „felkeléshez" és „a támadás bármely más módjához" is folyamodhat, hogy „döntő csapást mérjen az önkényuralomra"**. *Formája* szerint az ilyen erős forradalmi szervezet egy önkényuralmi országban „összeesküvő" szervezetnek is nevezhető, mert a francia eredetű „konspiráció" szó „összeesküvést" jelent, konspirációra pedig a legnagyobb mértékben szüksége van egy ilyen szervezetnek. A konspiráció annyira elengedhetetlen feltétele az ilyen szervezetnek, hogy minden egyébnek (a tagok számának, kiválasztásuknak, a funkcióknak stb.) ahhoz kell igazodnia. Ezért a legnagyobb naivság volna, ha megijednénk attól a vádtól, hogy mi, szociáldemokraták, összeesküvő szervezetet akarunk létrehozni. Ezek a vádak az ökonomizmus minden ellenségére nézve éppoly hízelgőek, mint a „narodovolec-ség" vádja.

Aztán azt vetik ellenünk, hogy egy ilyen erős és szigorúan titkos szervezettel, amely a konspiratív munka összes szálait összefogja, egy ilyen szükségképpen erősen

---

* V. ö. „Az orosz szociáldemokraták feladatai", 21. old., vita P. L. Lavrovval. (Lásd *Lenin* Művei. 2. köt. 1951. 350—351. old. — *Szerk.)*

** „Az orosz szociáldemokraták feladatai", 23. old. (Lásd *Lenin* Művei. 2. köt. 1951. 353. old. — *Szerk.)* Mellesleg, még egy illusztrációja annak, hogy a „Rabocseje Gyelo" vagy nem érti, mit beszél, vagy aszerint változtatja nézeteit, „ahogy a szél fúj". A „Rabocseje Gyelo" 1. számában dőlt betűkkel írták: *„a brosúra ismertetett lényege teljesen azonos a «Rabocseje Gyelo» szerkesztőségi programmjával"* (142. old.). Igazán? Vajjon azonos-e a „Feladatok" álláspontjával az a nézet, hogy a tömegmozgalomnak nem lehet első feladata az önkényuralom megdöntése? Azonos-e vele a „munkásoknak a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harcáról" szóló elmélet? Azonos-e vele a stádium-elmélet? Ítélje meg az olvasó, lehet-e egy olyan lap elvi szilárdságáról beszélni, amely ilyen eredetien fogja fel az „azonosságot".

centralizált szervezettel igen könnyen megesliet, hogy idő előtt indul rohamra, meggondolatlanul kiélezi a mozgalmat, még mielőtt a politikai elégedetlenség fokozódása, a munkásosztályban végbemenő erjedés és az elkeseredés stb. lehetővé és szükségessé tenné. Erre azt feleljük: elvontan szólva természetesen nem tagadható, hogy egy harci szervezet meggondolatlanul is harcba *viheti* seregét, amelynek más feltételek között egyáltalán nem *kellene* okvetlenül vereséggel végződnie. Ilyen kérdésben azonban nem lehet beérni absztrakt meggondolásokkal, mert minden ütközet magában foglalja a vereség absztrakt lehetőségét, és ez a lehetőség csakis az ütközet szervezett előkészítésével *csökkenthető*. Ha pedig a jelenlegi orosz viszonyok konkrét talaján vetjük fel a kérdést, arra a határozott következtetésre kell jutnunk, hogy erős forradalmi szervezetre éppen azért van feltétlen szükség, hogy ellenállóképessé tehessük a mozgalmat és *megóvhassuk* a meggondolatlan támadások lehetőségétől. Most, amikor nem rendelkezünk ilyen szervezettel és meggyorsult a forradalmi mozgalom spontán növekedése, *máris* két ellentétes véglet *észlelhető* (amelyek, mint rendesen, „találkoznak"): itt a teljesen levitézlett ökonomizmus és mértékletesség hirdetése, amott az épp úgy levitézlett „izgató terror", amely arra törekszik, hogy „a fejlődő és erősödő, inkább kezdődő, mint végéhez közeledő mozgalomban mesterségesen előidézze a vég tüneteit" (Vera Zaszulics a „Zarja" 2—3. számában, 353. old.). És a „Rabocseje Gyelo" példája azt mutatja, hogy *vannak már* olyan szociáldemokraták, akik mindkét véglet előtt kapitulálnak. Nincs mit csodálkozni ezen, többek közt azért sem, mert „a munkáltatók és a kormány elleni gazdasági harc" *sohasem* fogja kielégíteni a forradalmárt, és az ellentétes végletek hol itt, hol ott mindenkor fel fognak merülni. Csakis egy centralizált harci szervezet, amely következetesen szociáldemokrata politikát folytat és úgyszólván minden forradalmi ösztönt és törekvést kielégít, tudja megóvni a mozgalmat a meggondolatlan rohamtól és előkészíteni a sikert igérő támadást.

Aztán még azt vetik ellenünk, hogy ez a szervezeti nézet ellentmond a „demokratikus elvnek". Amilyen sajátosan orosz eredetű az előbbi vád, ugyanolyan *sajátosan*

külföldi jellegű az utóbbi. Csak külföldi szervezet (az „Orosz Szociáldemokraták Szövetsége") adhatta szerkesztőségének — többek között — a következő utasítást:

„*Szervezeti elv.* A szociáldemokrácia sikeres fejlődése és egyesülése érdekében hangsúlyozni és fejleszteni kell pártszervezetének széles, demokratikus elvét és harcolni kell érte, ami különösen azért szükséges, mert pártunkban antidemokratikus tendenciák ütötték fel a fejüket" („Két kongresszus", 18. old.).

Hogy miként harcol a „Rabocseje Gyelo" az „Iszkra" „antidemokratikus tendenciái" ellen, azt látni fogjuk a következő fejezetben. Most azonban nézzük meg közelebbről az ökonomistáknak ezt az „elvét". Bizonyára mindenki egyetért azzal, hogy a „széles demokratikus elvnek" a következő két elengedhetetlen feltétele van: először, a teljes nyilvánosság, másodszor, az összes funkciók választás útján való betöltése. Nyilvánosság nélkül nevetséges volna demokratizmusról beszélni; ezen pedig olyan nyilvánosságot értünk, amely nem szorítkozik csupán a szervezet tagjaira. Demokratikusnak nevezzük a német szocialista párt szervezetét, mert ott minden nyilvánosan történik, beleértve a pártkongresszus üléseit is, de senki sem fogja demokratikusnak nevezni azt a szervezetet, amelynek működését titokban tartják mindazok előtt, akik nem tagjai a szervezetnek. Kérdezzük: mi értelme van „*széles* demokratikus elvről" beszélni, amikor ennek alapvető feltétele *nem teljesíthető* egy titkos szervezetben? A „széles elv" tehát csak hangzatos, de üres frázis. Sőt mi több, ez a frázis a jelen pillanat legsürgősebb szervezési feladatainak teljes megnemértéséről tanuskodik. Mindenki tudja, hogy mennyire hiányos a konspiráció forradalmáraink „széles" tömege körében. Láttuk, hogy milyen keservesen panaszkodik emiatt B—v, aki — igen helyesen — „a tagok szigorú megválogatását" követeli („Rabocseje Gyelo", 6. sz. 42. old.). És megjelennek az „életérzékükkel" kérkedő emberek, akik ilyen körülmények között nem a legszigorúbb konspiráció és nem a tagok legszigorúbb (és következésképpen szűkebb) megválogatásának szükségességét *hangsúlyozzák*, hanem — a „*széles* demokratikus elvet"! Ez az, amiről azt mondják, hogy eltalálta szarva közt a tőgyét.

Ugyanez áll a demokratizmus második ismertetőjelére, a választhatóságra is. Azokban az országokban, ahol politikai szabadság van, ez a feltétel magától értetődik. „A párt tagja lehet mindenki, aki elismeri a pártprogramm elveit és erejéhez mérten támogatja a pártot" — így hangzik a német szociáldemokrata párt szervezeti szabályzatának első szakasza. És mivel a politika egész színtere tárvanyitva áll mindenki előtt, mint a színpad a színház nézőközönsége előtt, az ujságokból, a népgyűléseken mindenki megtudhatja, hogy ki ismeri el és ki nem ismeri el ezt a programmot, ki támogatja és ki dolgozik ellene. Mindenki tudja, hogy ez és ez a politikus mivel kezdte, milyen fejlődésen ment keresztül, hogyan viselkedett az élet nehéz perceiben, általában milyen tulajdonságokkal tűnik ki, és ezért természetes, hogy *minden* párttag a dolgok teljes ismeretében foglalhat állást, amikor egy ilyen politikusnak valamely pártfunkcióra való megválasztásáról kell döntenie. A pártember politikai pályafutásának minden lépése (a szó szoros értelmében) általános ellenőrzés alatt áll, ami automatikusan működő mechanizmust teremt, s ez eredményezi azt, amit a biológiában „a legalkalmasabbak fennmaradásának" neveznek. A teljes nyilvánosság, a választhatóság és az általános ellenőrzés útján történő „természetes kiválasztás" biztosítja azt, hogy minden funkcionárius végülis a „megfelelő helyre" kerül, az erejének és képességeinek leginkább megfelelő munkát végzi, saját bőrén érzi hibáinak minden következményét és mindenki láthatja, hogy fel tudja-e ismerni és el tudja-e kerülni hibáit.

Próbálják csak beilleszteni ezt a képet a mi önkényuralmunk keretébe! Elképzelhető-e nálunk, hogy mindenki, „aki elismeri a pártprogramm elveit és erejéhez mérten támogatja a pártot", ellenőrizze a konspiratív forradalmár minden lépését? Elképzelhető-e, hogy mindenki részt vehessen ennek vagy annak a konspiratív forradalmárnak a megválasztásában, amikor a forradalmár a munka érdekében e „mindenki" kilenctizedrésze előtt *köteles* eltitkolni, hogy ki ő? Gondolkozzunk csak egy kicsit a „Rabocseje Gyelo" hangzatos szavainak valódi értelmén, és látni fogjuk, hogy a pártszervezet „széles demokratizmusa" az abszolutizmus sötétségében, a csendőrség jóvoltából tör-

téno „kiválasztás" uralma mellett csak *üres és ártalmas játék*. Üres játék, mert a valóságban soha semmiféle forradalmi szervezetben nem volt és nem is lehet *széles* demokratizmus, még ha akarná sem, és ártalmas játék, mert minden olyan kísérlet, amely a „széles demokratikus elv" keresztülvitelére irányul, a valóságban csak megkönnyíti a rendőrségnek a széles lebuktatásokat, és állandósítja a kontárkodás uralmát, elvonja a gyakorlati funkcionáriusok figyelmét attól a komoly és elodázhatatlan feladattól, hogy hivatásos forradalmárokká képezzék ki magukat, és ehelyett választási rendszerek részletes „papiros"-szabályzatainak kidolgozására tereli. Csak külföldön, ahol gyakran olyan emberek jönnek össze, akiknek nincs lehetőségük arra, hogy igazi, eleven dolgokkal foglalkozzanak, csak külföldön keletkezhetett itt-ott és különösen a különböző apró csoportokban ez a „demokratásdi játék".

Ismét tanúra hivatkozunk, hogy megmutassuk az olvasónak, mennyire rút a „Rabocseje Gyelo" kedvelt fogása, amikor forradalmi ügyben olyan tetszetős „elvvel" hozakodik elő, mint a demokratizmus. Ez a tanú J. Szerebrjakov, a „Nakanunye" c. londoni folyóirat szerkesztője, aki szívből rokonszenvezik a „Rabocseje Gyeló"-val és szívből gyűlöli Plehanovot és a „plehanovistákat"; a „Nakanunye" a külföldi „Orosz Szociáldemokraták Szövetségének" szakadása alkalmából közölt cikkeiben határozottan a „Rabocseje Gyelo" pártját fogta és szemenszedett vásári szavak özönével rontott rá Plehanovra. Annál értékesebb számunkra ez a tanú az itt tárgyalt kérdésben. J. Szerebrjakov a „Nakanunye" 7. (1899 júliusi) számában „A Munkások Önfelszabadítása Csoportjának felhívásáról" címmel megjelent cikkében kiemelte, hogy egy „komoly forradalmi mozgalomban" „nem illik" felvetni az „önámítás, a vezérség, az úgynevezett areopág" kérdését, és többek közt ezt írta:

„Miskin, Rogacsov, Zseljabov, Mihajlov, Perovszkaja, Figner és a többiek sohasem tekintették magukat vezéreknek, senki sem választotta meg, senki sem nevezte ki őket, de a valóságban mégis vezérek voltak, mert a propaganda időszakában is, a kormány elleni harc időszakában is ők vállalták a munka legnagyobb terhét, ők mentek a legveszélyesebb he-

lyekre, és az ő tevékenységük volt a legeredményesebb. Nem azért voltak vezérek, mert ők akarták ezt, hanem azért, mert elvtársaik becsülték eszüket, energiájukat és odaadó önzetlenségüket. Aki holmi «areopágtól» tart (ha pedig senki sem tart tőle, minek írnak róla?), amely önhatalmúlag irányíthatná a mozgalmat, — ez már igazán túlságosan naiv dolog lenne. Ki fog rá hallgatni?"

Kérdezzük az olvasót, miben különbözik az „areopág" az „antidemokratikus tendenciáktól"? És nem nyilvánvaló-e, hogy a „Rabocseje Gyelo" „tetszetős" szervezeti elve egyformán naiv és illetlen; naiv, mert az „areopágra" vagy az „antidemokratikus tendenciájú" emberekre senki sem fog hallgatni, ha „elvtársaik nem fogják becsülni eszüket, energiájukat és odaadó önzetlenségüket"; illetlen, mert nem egyéb demagóg kirohanásnál, amely egyesek hiúságára spekulál, meg arra, hogy mások nem ismerik mozgalmunk valóságos helyzetét, ismét mások pedig képzetlenek és nem ismerik a forradalmi mozgalom történetét. A legszigorúbb konspiráció, a tagok legszigorúbb megválogatása, a hivatásos forradalmárok kiképzése — csakis ez lehet mozgalmunk vezetőinek egyetlen komoly szervezeti elve. Ha már megvannak ezek a tulajdonságok, akkor több is biztosítva van, mint a „demokratizmus"; biztosítva van a forradalmárok teljes elvtársi bizalma egymás iránt. Erre a többre pedig feltétlen szükségünk van, mert nálunk, Oroszországban szó sem lehet arról, hogy ezt a többet általános demokratikus ellenőrzéssel pótoljuk. És nagy hiba volna azt hinni, hogy a forradalmi szervezet tagjai nincsenek ellenőrzés alatt, mivel nem lehet igazi „demokratikus" ellenőrzés. Arra persze nincs idejük, hogy a demokratizmus (a teljes kölcsönös bizalmat élvező elvtársak tömör magvának demokratizmusa) játékformáin gondolkozzanak, de *felelősségüket* igen erősen érzik, mert tapasztalatból tudják, hogy az igazi forradalmárok szervezete semmitől sem riad vissza, hogy megszabaduljon egy-egy semmirekellő tagjától. Azonkívül itt van még a mi eléggé fejlett, egész történelmi multra visszatekintő orosz (és nemzetközi) forradalmi közösségünk közvéleménye, amely könyörtelen szigorral bünteti azt, aki kitér az elvtársi közösségből fakadó kötelezettségek teljesítése elől

(márpedig a „demokratizmus“ — az igazi, nempedig a játékdemokratizmus — éppúgy hozzátartozik az elvtársi közösség fogalmához, mint rész az egészhez!). Ha mindezt figyelembe veszik, akkor rá fognak jönni, hogy ezekből az „antidemokratikus tendenciákat“ hangoztató beszédekből és határozatokból a külföldi generáliskodás dohos szaga árad.

Meg kell még jegyezni, hogy az ilyen beszédek másik forrása, t. i. a naivság szintén abból táplálkozik, hogy egyeseknek zavaros elképzeléseik vannak a demokráciáról. A Webb-házaspárnak az angol trade-unionokról írt könyvében van egy érdekes fejezet: „A primitív demokrácia“. A szerzők elmondják ott, hogy az angol munkások szakszervezeteik fennállásának első időszakában azt tartották a demokrácia elengedhetetlen ismertetőjelének, hogyha a szakszervezet igazgatása terén mindenki mindent intéz; minden kérdést az összes tagok szavazatával döntöttek el, sőt még a tisztségeket is az összes tagok sorjában látták el. Csak sokévi történelmi tapasztalat után értették meg a munkások, hogy a demokrácia ilyen értelmezése képtelenség, és hogy egyrészt képviseleti intézményekre, másrészt hivatásos funkcionáriusokra van szükség. Csak több szakszervezeti pénztár csődje után értették meg a munkások, hogy a befizetett járulékok és a kifizetett segélyek arányát nem lehet kizárólag demokratikus szavazással eldönteni, hanem meg kell hallgatni egy biztosítási szakértőt is. Vegyék elő továbbá Kautskynak a parlamentarizmusról és a népi törvényhozásról írt könyvét — és látni fogják, hogy a marxista teoretikus következtetései megegyeznek az „ösztönösen“ egyesült munkások sok évi gyakorlatának tanulságaival. Kautsky határozottan szembeszáll a demokrácia Rittinghausen-féle primitív értelmezésével, kigúnyolja azokat, akik a demokrácia nevében már azt követelnék, hogy „a nép ujságait maga a nép szerkessze“, kimutatja, hogy a proletariátus osztályharcának szociáldemokrata vezetéséhez *hivatásos* ujságírókra, parlamenti képviselőkre stb. van szükség, támadja „az anarchisták és az irodalmárok szocializmusát“, akik „hatásvadászatból“ magasztalják a közvetlen néptörvényhozást, és nem értik, hogy ez csak nagyon feltételesen alkalmazható a modern társadalomban.

Aki gyakorlatilag dolgozott mozgalmunkban, az tudja, hogy a demokrácia „primitív" felfogása mennyire elterjedt a tanulóifjúság és a munkásság tömegei között. Nem csoda, hogy ez a felfogás a szervezeti szabályzatokban és az irodalomban is visszhangra talál. A bernsteinista irányzatú ökonomisták ezt írták szervezeti szabályzatukban: „10. §. Minden ügyet, amely az egész szervezet érdekeit érinti, a szervezet összes tagjai szavazattöbbséggel döntenek el." A terrorista irányzatú ökonomisták rádupláznak: „A bizottsági határozatoknak keresztül kell menniök az összes körökön és csak ezután válnak érvényes határozatokká" („Szvoboda", 1. sz. 67. old.). Megjegyzendő, hogy a referendum széleskörű alkalmazását még azon *felül* követelik, hogy az *egész* szervezetet a választási elv alapján építsék fel! Természetesen távol áll tőlünk, hogy ezért azokat a gyakorlati funkcionáriusokat ítéljük el, akiknek igen kevés lehetőségük volt arra, hogy megismerkedjenek az igazán demokratikus szervezetek elméletével és gyakorlatával. Amikor azonban a „Rabocseje Gyelo", amely vezetőszerepre tart igényt, ilyen körülmények között megelégszik azzal, hogy határozatot hoz a széles demokratikus elvről — vajjon minek nevezzük ezt, ha nem közönséges „hatásvadászatnak"?

f) A HELYI ÉS AZ ORSZÁGOS MUNKA

Teljesen alaptalanok tehát azok az ellenvetések, amelyeket az itt kifejtett szervezési terv ellen antidemokratizmusa és összeesküvő jellege miatt tettek. De hátra van még egy igen gyakran felmerülő kérdés, amellyel érdemes részletesen foglalkoznunk. Ez a helyi és az országos munka viszonyának kérdése. Ekképpen aggályoskodnak: Vajjon egy centralizált szervezet megalakulásával nem fogja-e háttérbe szorítani az országos munka a helyi munkát? Nem fog-e ez ártani a mozgalomnak azzal, hogy meglazulnak a munkástömegekkel való tartós kapcsolataink és általában alábbhagy a helyi agitáció? Mi erre azt feleljük, hogy az utóbbi években mozgalmunknak éppen az volt a baja, hogy a helyi funkcionáriusokat túlságosan

lekötötte a helyi munka, hogy ezért az országos munkát feltétlenül jobban előtérbe kell helyezni, s hogy ez az eltolódás nemhogy lazítaná, hanem éppen tartósabbá teszi kapcsolatainkat, s nemhogy alábbhagy, hanem még erősebb lesz helyi agitációnk. Nézzük a központi lap és a helyi lapok kérdését, arra kérve az olvasót, ne feledje el, hogy az ujság ügyét csak *példaképpen*, a forradalom mérhetetlenül szélesebb és sokrétűbb ügyének illusztrálására hozzuk fel.

A tömegmozgalom első időszakában (1896—1898) a helyi funkcionáriusok országos lapot próbálnak alapítani, a „Rabocsaja Gazetá"-t; a következő időszakban (1898—1900) a mozgalom óriási lépést tesz előre, de a vezetők figyelmét teljesen lekötik a helyi lapok. Ha mindezeket a helyi lapokat összeszámoljuk, akkor minden hónapra kereken egy lapszám jut*. Hát nem elég kézzelfoghatóan illusztrálja ez kontárkodásunkat? Nem mutatja-e világosan, hogy forradalmi szervezetünk elmaradt a mozgalom spontán fellendülésétől? Ha a szétforgácsolt helyi csoportok helyett egy egységes szervezet adott volna ki *ugyanannyi* ujságszámot, nemcsak rengeteg erőt takarítottunk volna meg, hanem hasonlíthatatlanul jobban biztosítottuk volna munkánk állandóságát és folytonosságát is. Ezt az egyszerű szempontot nagyon gyakran szem elől tévesztik azok a gyakorlati funkcionáriusok is, akiknek *aktív* munkája csaknem kizárólag helyi lapok kiadásában merül ki (a legtöbb esetben sajnos még ma is így van ez), és azok a publicisták is, akik ebben a kérdésben csodálatos módon Don Quijote módjára viselkednek. A gyakorlati funkcionárius rendszerint beéri azzal a megfontolással, hogy a helyi funkcionáriusoknak „nehéz"** egy országos lap megszervezésével foglalkozniok,

* Lásd „Jelentés a párizsi kongresszusnak"[124], 14. old.: „Azóta (1897-től) 1900 tavaszáig különböző helyeken különböző lapok összesen 30 számot adtak ki... Havonként átlag több mint egy szám jelent meg."

** Ez a nehézség csak látszólagos. A valóságban *nincs* olyan helyi kör, amelynek ne volna lehetősége arra, hogy aktívan hozzálásson az országos ügy egyik vagy másik funkciójához. „Ne mondd, hogy nem tudod, mondd, hogy nem akarod."

és még mindig többet ér néhány helyi lap, mint semilyen lap. Az utóbbi állítás természetesen tökéletesen igaz, és mi éppúgy elismerjük, mint bármely gyakorlati funkcionárius, hogy a helyi lapoknak *általában* igen nagy jelentőségük van, hogy a helyi lapok *általában* igen hasznosak. De nem erről van szó, hanem arról, hogy vajjon nem szabadulhatunk-e meg attól a szétforgácsoltságtól és kontárkodástól, amelyet oly szemléltetően fejez ki az a tény, hogy 2½ év alatt egész Oroszországban mindössze 30 helyi lapszám jelent meg. Ne érjük be tehát azzal a kétségbevonhatatlan, de túlságosan általános megállapítással, hogy a helyi lapok általában hasznosak, hanem legyen bátorságunk nyiltan beismerni a helyi lapok rossz oldalait is, amelyeket két és félévi tapasztalatunk mutat. Ez a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a helyi lapok a mi viszonyaink között a legtöbb esetben elvileg ingadozók, politikailag jelentéktelenek, a forradalmi erők felhasználása szempontjából mérhetetlenül drágák, technikai szempontból egyáltalán nem kielégítőek (itt természetesen nem a nyomdatechnikára gondolok, hanem arra, hogy gyakran és rendszeresen jelennek-e meg a lapok). És az említett fogyatékosságok nem véletlenek, hanem elkerülhetetlen következményei annak a szétforgácsoltságnak, amely egyrészt megmagyarázza a helyi lapok túlsúlyát a jelzett időszakban, másrészt pedig támaszra talál a helyi lapok túlsúlyában. Egy magábanálló helyi szervezet *képtelen* biztosítani lapja elvi szilárdságát, *képtelen* a lapját egy politikai lap színvonalára emelni, *képtelen* elegendő anyagot gyüjteni és ezt az anyagot egész politikai életünk megvilágítására felhasználni. A szabad országokban rendszerint azzal szokták indokolni a sok helyi lap kiadását, hogy a helyi nyomdákban olcsó a nyomtatás, és így a helyi lakosságot jobban és gyorsabban lehet tájékoztatni; nálunk azonban ez az *érv*, mint a tapasztalat igazolja, a helyi lapok *ellen* szól. A mi helyi lapjaink mérhetetlenül drágák olyan értelemben, hogy igen sok forradalmi erőt kötnek le és *igen* ritkán jelennek meg azon egyszerű oknál fogva, hogy egy *illegális* lapnak, bármilyen kicsiny is, olyan hatalmas konspiratív apparátusra van szüksége, amelyet csak egy hatalmas szervezet teremthet elő, mert

kisipari módszerekkel lehetetlen létrehozni ezt az apparátust. A konspiratív apparátus kezdetlegességének igen gyakran az a következménye (minden gyakorlati funkcionárius rengeteg ilyen példát tud), hogy már egy-két szám megjelenése és terjesztése *tömeges* letartóztatásokra vezet, és a rendőrség olyan alaposan elseper mindent, hogy az egészet ismét előlről kell kezdeni. A jó konspiratív apparátus megköveteli, hogy a forradalmárok jól készüljenek fel hivatásukra és a legnagyobb következetességgel hajtsák végre a munkamegosztást, ez a két követelmény azonban meghaladja egy magábanálló helyi szervezet erejét, bármilyen erős is az adott pillanatban. Nem beszélve mozgalmunk általános érdekeiről (a munkások elvileg következetes szocialista és politikai neveléséről), de még a kimondottan helyi érdekeket is *jobban szolgálják a nem helyi lapok*. Ez csak első pillanatra látszik paradoxonnak, de a valóságban megcáfolhatatlanul bizonyítja két és félévi tapasztalatunk. Mindenki egyetért velünk abban, hogy ha azok a helyi erők, akik összesen 30 ujságszámot adtak ki, valamennyien *egy* ujságon dolgoztak volna, akkor ennek az ujságnak könnyűszerrel 60, vagy talán 100 száma is megjelenhetett volna, és így teljesebben tükrözte volna a merőben helyi jellegű mozgalom összes sajátosságait is. Kétségtelen, hogy az ilyen magasfokú szervezettség nem könnyű dolog, de végtére is fel kell ismernünk a szükségességét, minden helyi körnek gondolkodnia és *aktívan dolgoznia* kell érdekében; ne várjanak, míg kívülről kapnak lökést és ne áltassák magukat azzal, hogy a helyi lap hozzáférhetőbb és közvetlenebb, mert ez — mint forradalmi tapasztalataink bizonyítják — jórészt csak látszat.

Rossz szolgálatot tesznek a gyakorlati munkának azok az ujságírók, akik azt képzelik, hogy igazán közelállnak a gyakorlati funkcionáriusokhoz, s akik nem látják, hogy a helyi lap hozzáférhetősége és közvetlensége jórészt csak látszat, és a következő meglepően olcsó és meglepően üres okoskodással teszik túl magukat a kérdésen: szükség van helyi lapokra is, kerületi lapokra is, országos lapokra is. Általában véve minderre természetesen szükség van, de ha már egy konkrét szervezeti kérdésről beszélünk, gon-

dolni kell a hely és az idő feltételeire is. Hát nem tiszta donquijote-izmus-e, amikor a „Szvoboda“ (1. sz. 68. old.) külön „kitérve *az ujság kérdésére*“ ezt írja: „Úgy véljük, hogy minden valamelyest is jelentős helységnek, ahol nagyobb számban dolgoznak munkások, saját munkáslapjának kell lennie. Nem valahonnan behozott lapjának, hanem éppen saját lapjának.“ Ha már ez az ujságíró nem hajlandó megfontolni szavainak jelentését, vegye fontolóra helyette az olvasó: hány tucat, vagy hány száz olyan „valamelyest is jelentős helység“ van Oroszországban, ahol „nagyobb számban dolgoznak munkások“, s nem állandósítaná-e kontárkodásunkat, ha csakugyan minden helyi szervezetnek saját lapja volna? Mennyire megkönnyítené ez az elaprózottság csendőrségünk feladatát, amely kihalászhatná — mégpedig minden különösebb fáradság nélkül — a helyi funkcionáriusokat mindjárt tevékenységük kezdetén, még mielőtt igazi forradalmárokká fejlődhettek volna! — Egy országos lapban — folytatja a szerző — nem keltenének érdeklődést a gyárosok üzelmeiről és „más városok gyári életének apróságairól“ szóló leírások, viszont „az oreli munkás igen szívesen olvasna az oreli eseményekről. Mindig tudná, hogy «kit hordtak le», «kinek koppintottak az orrára», és szíve repesne örömében“ (69. old.). Igen, igen, az oreli olvasónak repesne a szíve örömében, de túlságosan „repes“ ujságírónk fantáziája is. Vajjon illik-e ezt a szatócskodást védelmezni? — ezt kellett volna meggondolnia. Senki sem tudja jobban, mint mi, hogy milyen szükségesek és fontosak a gyári leleplezések, de ne feledjük el, hogy már odáig jutottunk, hogy a pétervváriakat már untatják a pétervári „Rabocsaja Miszl“ pétervári tudósításai. A helyi gyári leleplezésekre mindenkor ott voltak a röplapok és *ezután is mindig* röplapoknak *kell erre szolgálniok*, az *ujság* típusát azonban magasabb színvonalra kell emelni, nempedig gyári röplappá lefokozni. Az „ujságban“ a gyári életnek nem annyira az „apróságait“, mint inkább nagy és tipikus fogyatékosságait kell leleplezni és különösen szembeötlő példákkal kell illusztrálni, úgyhogy felkeltsék *minden* munkásnak és a mozgalom minden vezetőjének az érdeklődését, valóban gazdagítsák ismereteiket, tágítsák látókörüket,

kiindulópontul szolgáljanak újabb vidékek, újabb szakmák munkásainak felrázására.

„Azután a helyi lapban azon melegében le lehet leplezni a gyárvezetőség vagy a helyi hatóságok összes üzelmeit. De mire a tudósítás a messzi központi laphoz ér, odahaza már régen el is feledték, hogy mi történt: «mikor is volt ez, ki emlékszik már rá?»" (ugyanott). Ez az: ki emlékszik már rá? A 2½ év alatt kiadott 30 lapszám, mint ugyanabból a forrásból értesülünk róla, hat városra esik. Ez azt jelenti, hogy egy-egy városban átlagosan *félévenként adtak ki egy lapszámot!* És ha könnyelmű újságírónk *meg is háromszorozná* feltevésében a helyi munka termelékenységét (ami feltétlenül helytelen volna, ha egy közepes várost tartunk szem előtt, mert kisipari keretek között lehetetlen jelentékenyen fokozni a termelékenységet), még így is csak minden két hónapban adnának ki egy-egy számot, ami cseppet sem hasonlít az „azon melegében" való leleplezésre. Viszont ha tíz helyi szervezet egyesülne és megbízná küldötteit egy közös lap berendezésének aktív funkcióival, már ez is elegendő volna ahhoz, hogy *egész Oroszországban* kéthetenként, és ne holmi apróságokat, hanem valóban kirívó és tipikus visszaéléseket leplezzenek le „azon melegében". Ebben senki sem kételkedik, aki ismeri szervezeteink helyzetét. Arra pedig, hogy az ellenséget tettenérje — ha komolyan vesszük ezt és nemcsak a szép szó kedvéért mondjuk — egy illegális újság egyáltalán nem is gondolhat; ezt csak titokban terjesztett röplappal lehet elérni, mert az ilyen tettenérés a legtöbb esetben legfeljebb egy-két napig érdekes (gondoljunk például a rendszerint rövid ideig tartó sztrájkokra, a véres gyári összetűzésekre és tüntetésekre stb.).

„A munkás nemcsak a gyárban él, hanem a városban is" — folytatja szerzőnk, olyan szigorú következetességgel haladva az egyestől az általános felé, hogy magának Borisz Kricsevszkijnek is becsületére válnék. Kiemeli a városi dumák, a városi kórházak, a városi iskolák kérdését és azt követeli, hogy a munkásujság ne mellőzze általában a városi ügyeket. — Magábanvéve igen szép követelés ez, de igen szemléltetően illusztrálja, hogy a helyi lapok kérdésének elbírálásánál nagyon gyakran beérik a

tartalmatlan absztrakcióval. Először: ha „minden valamelyest is jelentős helységben, ahol nagyobb számban dolgoznak munkások", csakugyan megjelennének lapok, és ha olyan részletes városi rovatuk is volna, mint a „Szvoboda" szeretné, orosz viszonyaink között akkor is múlhatatlanul merő szatócskodássá fajulna az egész, gyengítené a cári önkényuralom elleni országos forradalmi támadás fontosságának tudatát, erősítené annak az irányzatnak igen szívós, inkább megbújó vagy elnyomott, semmint gyökeresen kiirtott hajtásait, amely már emlékezetessé vált azzal a nevezetes mondással, hogy bizonyos forradalmárok túlságosan sokat beszélnek a nemlétező parlamentről és túlságosan keveset a létező városi dumákról. Azt mondjuk, hogy múlhatatlanul, s ezzel azt akarjuk hangsúlyozni, hogy a „Szvoboda" nyilvánvalóan nem ezt akarja, hanem az ellenkezőjét. De a jószándék egymagában nem elegendő. Ahhoz, hogy a városi ügyeket egész munkánk távlatából világítsuk meg, *előbb* teljesen kidolgozott, nemcsak elmélkedésekkel, hanem a példák tömegével indokolt biztos távlattal kell rendelkeznünk, amely már olyan szilárd, mint *a hagyomány*. Nekünk még nincs, korántsincs ilyen távlatunk, és éppen ezért *előbb* erre van szükségünk, s csak azután gondolhatunk és beszélhetünk széleskörű helyi sajtóról.

Másodszor: ahhoz, hogy igazán jól és érdekesen írjunk a városi ügyekről, jól kell ismernünk őket, és nem csak könyvekből. De *egész Oroszországban* alig akad olyan szociáldemokrata, aki ezzel a tudással rendelkeznék. Ahhoz, hogy egy ujságban (és nem népszerű brosúrában) városi és állami ügyekről írjunk, friss, változatos, ügyesen összegyüjtött és feldolgozott anyagra van szükség. Ahhoz pedig, hogy ilyen anyagot gyüjthessünk és fel is dolgozhassuk, nem elegendő egy primitív kör „primitív demokráciája", ahol mindenki mindennel foglalkozik, és ahol népszavazásdival szórakoznak. Ehhez szakértő írók, szakértő tudósítók vezérkara, szociáldemokrata riporterek hadserege szükséges, akik szerte az országban mindenütt kapcsolatokat teremtenek, akik ki tudnak fürkészni minden „államtitkot" (amelyekkel annyira fontoskodik és amelyeket oly könnyen kifecseg az orosz hivatalnok),

akik be tudnak pillantani „a kulisszák mögé", — olyan emberek hadserege, akiknek „tisztségüknél fogva" mindenütt jelen kell lenniök és mindent tudniok kell. És mi, akik a *mindenféle* gazdasági, politikai, társadalmi és nemzeti elnyomás elleni harc pártja vagyunk, meg tudjuk találni, össze tudjuk gyüjteni, ki tudjuk képezni, mozgósítani tudjuk és harcba tudjuk vinni a mindentudó embereknek ezt a hadseregét — mindez kötelességünk is —, de ez még hátra van! És minálunk a legtöbb helyen még egyetlen lépést sem tettek ebben az irányban, sőt igen gyakran még csak *tudatában* sincsenek annak, hogy ezt el kell végezni. Próbáljanak csak szociáldemokrata sajtónkban eleven és érdekes cikkeket, tudósításokat és leleplezéseket keresni kisebb-nagyobb diplomáciai, hadi, egyházi, városi, pénzügyi stb. stb. ügyekről, — *majdnem semmit* vagy csak nagyon keveset fognak találni benne*. Ezért aztán „mindig szörnyen felbőszít engem, ha megjelenik valaki és csupa szép és nagyszerű dolgot mond" arról, hogy „minden valamelyest is jelentős helységnek, ahol nagyobb számban dolgoznak munkások", legyen saját ujságja, amely leleplezi a gyári, városi és állami visszaéléseket!

Ha a helyi sajtó túlsúlyban van a központival szemben, az vagy a szükség, vagy a fényűzés jele. A szükség jele, ha a mozgalom még nem nevelt ki erőket a nagyszabású munkára, ha még a szatócskodás állapotában vegetál és szinte elmerül „a gyári élet apróságaiban". A fényűzés jele, ha a mozgalom már *teljesen megbirkózott* a mindenre kiterjedő leleplezések és a mindenre kiterjedő

* Ezért még a kivételesen jó helyi lapok példája is teljes mértékben igazolja álláspontunkat. A „Juzsnij Rabocsij" például kitűnő ujság, amelyet egyáltalán nem lehet elvi ingadozással vádolni. De azt, amit a vidéki mozgalomnak akart adni, nem adhatta meg, mert ritkán jelent meg és sok volt a lebukás. Az, ami a jelen pillanatban a legsürgősebb a párt számára, a mozgalom legfontosabb kérdéseinek elvi megfogalmazása és a minden területre kiterjedő politikai agitáció, meghaladta egy helyi ujság erőit. Amit pedig különösen jól csinált, például a bányatulajdonosok kongresszusáról, a munkanélküliségről stb. közölt cikkek, nem volt szigorúan helyi anyag, arra nemcsak a délvidéknek, hanem *egész Oroszországnak is szüksége volt*. Egyetlen ilyen cikk sem jelent meg egész szociáldemokrata sajtónkban.

agitáció feladatával, úgyhogy a központi lapon kívül még számos helyi lap is szükségessé válik. Most már döntse el kiki önmagában, mit bizonyít helyi lapjaink túlsúlya a jelen pillanatban. Én csupán következtetésem gondos megfogalmazására szorítkozom, nehogy félreértésekre adjak alkalmat. Mindezideig helyi szervezeteink többsége majdnem kizárólag a helyi lapokkal törődött és még most is jóformán ebben merül ki minden aktivitásuk. Ez így nincs rendjén. Fordítva kellene lenni: a helyi szervezetek többségének főleg az országos lappal kellene törődnie és főleg azon kellene munkálkodnia. Amíg nem így lesz, *egyetlen* olyan ujságot *sem* tudunk kiadni, amely *mindenre kiterjedő* sajtóagitációval valamelyest is tudná valóban szolgálni a mozgalmat. De ha ez meglesz, akkor a szükséges központi és a szükséges helyi lapok közti normális viszony magától kialakul.

* * *

Első pillanatra úgy tűnhet fel, hogy a speciálisan gazdasági harc területén nem érvényes az a következtetés, hogy a helyi munkával szemben az országos munkát kell előtérbe helyezni, hiszen a munkásság közvetlen ellensége itt az egyes vállalkozó vagy az egyes vállalkozók csoportja, akiket nem egyesít olyan szervezet, amely akár csak távolról is hasonlítana a politikai harcban közvetlen ellenségünk, az orosz kormány tisztán katonai, szigorúan centralizált, minden legkisebb részletében egységes akarat által vezetett szervezetére.

Ez azonban nem így van. A gazdasági harc — már sokszor rámutattunk erre — szakmai harc, és ezért megköveteli, hogy a munkások necsak munkahelyük, hanem szakmák szerint is egyesüljenek. És ez a szakmai egyesülés annál halaszthatatlanabb, minél gyorsabban halad előre vállalkozóink mindenféle szövetségben és szindikátusban való egyesülése. Szétforgácsoltságunk és kontárkodásunk egyenesen gátolja a szakmai egyesülést; a szakmai egyesüléshez elengedhetetlen a forradalmárok egységes, országos szervezete, amely vállalni tudja a munkások országos szakszervezeteinek vezetését. Fentebb már beszéltünk róla, hogy ebből a célból milyen típusú

szervezet kívánatos, s most csak néhány szót fűzünk ehhez sajtónk kérdésével kapcsolatban.

Aligha akad olyan ember, aki kétségbevonná, hogy minden szociáldemokrata ujságnak *külön rovatban* kell foglalkoznia a szakmai (gazdasági) harc kérdéseivel. A szakszervezeti mozgalom növekedése azonban arra késztet, hogy gondoljunk a szakszervezeti sajtóra is. De mégis azt hisszük, hogy Oroszországban — ritka kivétellel — egyelőre szó sem lehet szakszervezeti lapokról; ez fényűzés lenne, mikor gyakran még a mindennapi kenyerünk sincs meg. A szakszervezeti sajtónak az illegális munka feltételeihez igazodó és most már szükséges formája nálunk csakis a *szakszervezeti brosúra* lehetne. Ilyen brosúrákban kellene összegyüjteni és rendszeresen csoportosítani az egyes iparágak munkafeltételeire, a munkafeltételek terén Oroszország különböző vidékei közt fennálló különbségekre, az egyes szakmák munkásainak legfontosabb követeléseire, a szakmákat érintő törvényhozás hiányosságaira, az egyes szakmákhoz tartozó munkások gazdasági harcának különösen figyelemreméltó példáira, szakmai szervezetük kezdeteire, jelenlegi állapotára és szükségleteire stb. vonatkozó *legális** és illegális anyagot. Ezek a brosúrák

* E tekintetben különösen fontos a legális anyag, és mi különösen elmaradtunk a legális anyag rendszeres gyüjtése és felhasználása terén. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy kizárólag legális anyag alapján még csak meg lehet írni valahogyan egy szakszervezeti brosúrát, de kizárólag illegális anyag alapján semmiképpen sem. Ha például a „Rabocsaja Miszl" kiadványaiban szereplő kérdésekről gyüjtenénk illegális anyagot a munkások körében, csak hiába pazarolnánk a forradalmárok erejét (akiket ebben legális funkcionáriusok is könnyen helyettesíthetnének), és mégsem kapnánk jó anyagot egyetlen esetben sem, mert a munkás, aki többnyire csak egy nagy gyár egyik részlegét és munkájának majdnem mindig csak a gazdasági eredményeit ismeri, de nem ismeri általános feltételeit és előírt rendjét, nem tehet szert olyan ismeretekre, amelyekkel a gyári tisztviselők, felügyelők, orvosok stb. rendelkeznek, és amelyekkel apró ujságtudósításokban és speciális ipari, egészségügyi, zemsztvo- stb. kiadványokban tömegével találkozunk.

Mintha csak most történt volna, úgy emlékszem „első kísérletemre", amelyet soha többé meg nem ismételnék. Hetekig vesződtem azzal, hogy valósággal „kivallattam" egy hozzám ellátogató munkást arról az óriási gyárról, amelyben dolgozott. Igaz, a leírással (egyetlenegy gyár leírásával!), ha igen nehezen is, úgy-ahogy mégis-

először is rengeteg olyan szakmai részletkérdéstől szabadítanák meg szociáldemokrata sajtónkat, amelyek speciálisan csak egy-egy iparág munkásait érdeklik; másodszor, lerögzítenék a szakszervezeti harcban szerzett tapasztalataink eredményeit, megőriznék az összegyüjtött anyagot, amely most a szó szoros értelmében elvész a röplapok és töredékes tudósítások tömkelegében, és általánosítanák az anyagot; harmadszor, mintegy vezérfonalul szolgálhatnának az agitátorok számára, mivel a munkafeltételek aránylag lassan változnak, egy-egy iparág munkásainak legfontosabb követelései igen sokáig ugyanazok maradnak (v. ö. a Moszkva-vidéki takácsok 1885. évi követeléseit a Pétervár-vidéki takácsok 1896. évi követeléseivel), és így ezeknek a követeléseknek és szükségleteknek összefoglalása éveken át kitűnő segítséget nyujthatna az elmaradt vidékeken vagy az elmaradt munkásrétegek közt folyó gazdasági agitáció számára: az egyik vidék sikeres sztrájkjainak példái, az egyik hely munkásainak magasabb életszínvonaláról, jobb munkafeltételeiről szóló adatok újabb és újabb harcra serkentenék más vidékek munkásait is; negyedszer, ha a szociáldemokrácia magára vállalná a szakszervezeti harc általánosításának kezdeményezését és ilymódon megszilárdítaná az orosz szakszervezeti mozgalom és a szocializmus kapcsolatát, egyúttal arról is gondoskodnék, hogy trade-unionista munkánknak általános szociáldemokrata munkánkhoz viszonyított része se túlságosan kicsi, se túlságosan nagy ne legyen. Egy helyi szervezetnek, ha elszakad más városok szervezeteitől, igen nehéz, sőt olykor majdnem lehetetlen megtartania a helyes arányt ezen a téren (és a „Rabocsaja Miszl" példája mutatja, milyen hihetetlen mértékben eltolódhat ez az arány a trade-unionizmus javára). De sohasem lesz nehéz megállapítania ezt a helyes arányt a forradalmárok ország-

csak elkészültem, de megtörtént, hogy a munkás a megbeszélések után homlokát törölgetve mosolyogva mondta: „Könnyebb túlórában dolgozni, mint megfelelni a maga kérdéseire!"

Minél erélyesebben folytatjuk a forradalmi harcot, a kormány annál inkább kénytelen legalizálni a „szakszervezeti" munka egy részét, és ezzel leveszi vállunkról a teher egy részét.

gos szervezetének, amely rendíthetetlenül a marxizmus álláspontján áll, az egész politikai harcot vezeti és a hivatásos agitátorok törzskarával rendelkezik.

V

EGY ORSZÁGOS POLITIKAI LAP „TERVE"

„Az «Iszkra» legnagyobb baklövése e tekintetben az országos párt szervezésére irányuló «terve» (vagyis „Mivel kezdjük?" c. cikke*) — írja B. Kricsevszkij („Rabocseje Gyelo", 10. sz. 30. old.), azzal a tendenciával vádolva bennünket, hogy „az elméletet elszigeteljük a gyakorlattól és így holt doktrinává merevítjük". És Martinov rádupláz, mondván: „Az «Iszkrá»-nak azt a tendenciáját, hogy kisebbítse a szürke mindennapi harc előrehaladó menetének jelentőségét a ragyogó és tökéletes eszmék propagálásával szemben... betetőzte pártszervezési terve, amelyet a 4. számban közzétett «Mivel kezdjük?» c. cikkében javasol" (ugyanott, 61. old.). Végül a legutóbbi időben L. Nagyezsgyin is csatlakozott azokhoz, akik felháborodtak ezen a „terven" (az idézőjelek a terv irónikus lebecsülését akarják kifejezni). Éppen most kaptuk meg L. Nagyezsgyinnek „A forradalom előestéje" c. brosúráját (a már ismert *Szabadság* „forradalmi szocialista csoport" kiadása), amelyben kijelenti, hogy „aki most olyan szervezetről beszél, amelynek szálai egy országos laptól indulnak ki, az íróasztal mellett költ eszméket és szobatudós-munkát végez" (126. old.) — az „irodalmárkodik" stb.

Hogy terroristánk közösséget vállalt a „szürke, mindennapi harc előrehaladó menetének" védelmezőivel, az nem lephet meg bennünket azok után, hogy a politikáról és a szervezetről szóló fejezetekben feltártuk közelségük gyökereit. De nyomban meg kell jegyeznünk, hogy egyedül L. Nagyezsgyin, és csakis ő igyekezett lelkiismeretesen a mélyére hatolni egy neki nem tetsző cikk gondolatmenetének, és ő volt az egyetlen, aki érdemben pró-

* Lásd ebben a kötetben 1—13. old. — *Szerk.*

bált válaszolni rá, míg a „Rabocseje Gyelo" érdemben az égvilágon semmit sem mondott, hanem csak arra törekedett, hogy egész sereg illetlen, demagóg kirohanással összekuszálja a kérdést. És bármennyire kellemetlen is, előbb ennek az Augiász-istállónak a kitisztítására kell időt vesztegetnünk.

a) KI SÉRTŐDÖTT MEG A „MIVEL KEZDJÜK?" C. CIKK MIATT?

Idézünk egy csokorra valót azokból a kifejezésekből és kitörésekből, melyekkel a „Rabocseje Gyelo" nekünk rontott „Nem az ujság tudja megteremteni a pártszervezetet, hanem fordítva..." „Egy lap, amely a párt *fölött* áll, amelyet a párt *nem ellenőriz* és független a párttól, mert saját megbízottainak hálózatával rendelkezik..." „Hogy történhetett meg az a csoda, hogy az «Iszkra» megfeledkezett annak a pártnak ténylegesen létező szociáldemokrata szervezeteiről, amelyhez maga is hozzátartozik?.." „Akiknek szilárd elveik és megfelelő terveik vannak, azok egyben a párt reális harcának legfelsőbb szabályozói is, akik terveik végrehajtását diktálják neki..." „A terv eleven és életerőtől duzzadó szervezeteinket az árnyak birodalmába száműzi és a megbízottak fantasztikus hálózatát akarja életrehívni..." „Ha az «Iszkra» tervét végrehajtanák, ez arra vezetne, hogy nyoma sem maradna a nálunk kialakulóban levő Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártnak..." „Egy propaganda-lap a gyakorlati forradalmi harc korlátlan hatalmú törvényhozójává válik, amelyet senki sem ellenőriz..." „Mit szóljon pártunk ahhoz, hogy *teljesen* alárendelik egy autonóm szerkesztőségnek" stb. stb.

Mint az olvasó az idézetek tartalmából és hangjából láthatja, a „Rabocseje Gyelo" *megsértődött*. De nem magát érzi sértve, hanem úgy gondolja, hogy pártunk szervezeteit és bizottságait érte sérelem, mert az „Iszkra" állítólag az árnyak birodalmába akarja száműzni őket, sőt még a nyomukat is el akarja tüntetni. Valóban szörnyű dolgok! Csak az a különös, hogy a „Mivel kezdjük?" c. cikk 1901 májusában jelent meg, a „Rabocseje Gyelo" cikkei 1901 szep-

temberében, most pedig már 1902 január közepe van, és ez alatt az öt hónap alatt (sem szeptember előtt, sem szeptember után) *egyetlen* pártbizottság és *egyetlen* pártszervezet *sem* emelte fel szavát hivatalosan ez ellen a szörnyeteg ellen, mely a bizottságokat és a szervezeteket az árnyak birodalmába akarja száműzni! Pedig ez alatt az idő alatt az „Iszkrá"-ban is és számos más, helyi és nem helyi kiadványban is tucatjával és százával jelentek meg közlemények Oroszország minden tájáról. Hogyan történhetett akkor, hogy azok, akiket az árnyak birodalmába akarnak száműzni, nem vették ezt észre és nem is sértődtek meg miatta — hanem megsértődött egy harmadik személy?

Azért történhetett ez, mert a bizottságok és más szervezetek komoly munkával vannak elfoglalva és nem érnek rá „demokratásdit" játszani. A bizottságok elolvasták a „Mivel kezdjük?" c. cikket, felismerték, hogy ez a cikk kísérletet tesz „bizonyos szervezési terv kidolgozására, *hogy mindenfelől hozzáfoghassunk a szervezet felépítéséhez*", és mivel igen jól tudták és látták, hogy a „sok fél" közül *egyik sem* gondol arra, hogy „hozzáfogjon az építéshez", amíg meg nem győződik a szükségességéről és az építési terv helyességéről, természetesen eszük ágában sem volt „megsértődni" azoknak hallatlan vakmerősége miatt, akik az „Iszkrá"-ban ezt merték mondani: „Minthogy a kérdés halaszthatatlanul fontos, mi a magunk részéről elhatároztuk, hogy az elvtársak figyelmébe ajánljuk vázlatos tervünket, amelyet részletesebben is kifejtünk rövidesen megjelenő brosúránkban." Hát lehetséges volt meg nem érteni —, ha lelkiismeretesen foglalkoztak az üggyel —, hogy amennyiben az elvtársak *elfogadják* a figyelmükbe ajánlott tervet, akkor nem „alárendeltségből" fogják megvalósítani, hanem azért, mert meg vannak róla győződve, hogy ez közös ügyünk érdekében szükséges; ha pedig *nem fogadják el*, akkor a „vázlat" (mily nagyképű szó, nemde?) úgyis csak vázlat marad? Hát nem demagógia az, ha nemcsak úgy hadakoznak egy tervvázlat ellen, hogy „pozdorjává zúzzák" és az elvtársaknak a terv elvetését tanácsolják, hanem úgy is, hogy a forradalmi dolgokban járatlan embereket ráuszítják a vázlat szerzőire, *kizárólag*

csak azért, mert *oly vakmerők*, hogy „törvényhozókként" „legfelsőbb szabályozókként" lépnek fel, vagyis egy tervvázlatot *merészelnek javasolni??* Fejlődhetik-e, előrehaladhat-e pártunk, ha egy kísérletet, amelynek az a célja, hogy a helyi funkcionáriusokat átfogóbb nézetek, feladatok, tervek stb. színvonalára *emelje*, nemcsak abból a szempontból elleneznek, hogy helytelenek ezek a nézetek, hanem abból a szempontból is, hogy „sértő", hogy bennünket „akarnak" „*felemelni*"? Hiszen L. Nagyezsgyin is „pozdorjává zúzta" tervünket, de nem merült bele annyira a demagógiába, hogy azt már nem is lehet pusztán naivsággal vagy primitív politikai nézetekkel magyarázni, és kezdettől fogva határozottan elutasította azt a vádat, hogy mi „felügyeletet" akarunk gyakorolni a „párt felett". Ezért Nagyezsgyin terv-bírálatára érdemben válaszolhatunk és kell is válaszolnunk, míg a „Rabocseje Gyeló"-nak válaszunk csak megvetés lehet.

De megvetésünk azzal az íróval szemben, aki odáig süllyed, hogy „korlátlan hatalomról" és „alárendeltségről" kiabál, még nem ment fel minket az alól a kötelességünk alól, hogy kibogozzuk azt a zagyvaságot, amellyel az efféle emberek traktálják az olvasót. És itt szemléltetően bemutathatjuk mindenkinek, hogy mi fán teremnek ezek a „széles demokratizmusról" szóló közhelyek. Azzal vádolnak bennünket, hogy megfeledkezünk a bizottságokról, hogy az árnyak birodalmába akarjuk vagy próbáljuk száműzni őket stb. Hogyan válaszoljunk ezekre a vádakra, amikor *jóformán semmit sem mondhatunk* az olvasónak a bizottságokhoz való valóságos viszonyunkról, mert a konspiráció kötelez? Akik arcunkba vágják ezt a nyegle és a tömeget felizgató vádat, előnyben vannak velünk szemben, mert felelőtlenül fecsegnek, mert nem törődnek a forradalmár kötelességével, aki gondosan elrejti a világ szeme elől azokat az összeköttetéseit és kapcsolatait, amelyekkel rendelkezik s amelyeket most létesít vagy igyekszik létesíteni. Érthető, ha egyszersmindenkorra visszautasítjuk, hogy ilyen emberekkel keljünk versenyre a „demokratizmus" terén. Ami pedig azt az olvasót illeti, aki nincsen beavatva minden pártügybe, vele szemben az a kötelességteljesítés egyetlen módja, hogy ne arról beszéljünk neki,

ami van és ami „im Werden"* van, hanem csak *pártnyi részéről* annak, ami volt és amiről mint elmúlt dologról, már szabad beszélnünk.

A Bund „bitorló voltunkra"** céloz, a külföldi „Szövetség" azzal vádol bennünket, hogy a pártnak még a nyomát is el akarjuk tüntetni. Parancsukra, uraim. Önök teljes elégtételt kapnak, ha a közönségnek elmondunk *négy tényt* a multból.

Az első*** tény: az egyik „Harci Szövetség" tagjai, akik közvetlenül résztvettek pártunk megalakításában és elküldték képviselőjüket az alakuló pártkongresszusra, megállapodnak az „Iszkra" csoport egyik tagjával, hogy külön munkáskönyvtárt szerveznek, amely majd az egész mozgalom szükségleteit ellátja. A munkáskönyvtár szervezése nem sikerül és a könyvtár számára írt brosúrák — „Az orosz szociáldemokraták feladatai" és „Az új gyári törvény"**** — kerülő úton és harmadik személyek közvetítésével külföldre kerülnek, s ott nyomtatják ki őket[126].

A második tény: a Bund Központi Bizottságának tagjai azzal a javaslattal fordulnak az „Iszkra" csoport egyik tagjához, hogy szervezzenek, mint a Bund mondotta, egy „irodalmi laboratóriumot". Amellett hangsúlyozzák, hogy ha ez nem sikerülne, mozgalmunk erősen visszaeshet. A tárgyalások eredménye „A munkásügy Oroszországban" c. brosúra°.

A harmadik tény: a Bund Központi Bizottsága egy

---

* — keletkezőben, létesülőben van. — *Szerk.*

** „Iszkra", 8. sz., az Oroszországi és Lengyelországi Általános Zsidó Munkásszövetség Központi Bizottságának válasza a nemzeti kérdésről írt cikkünkre.

*** Ezeket a tényeket szándékosan nem abban a sorrendben közöljük, ahogyan megtörténtek[125].

**** Lásd *Lenin* Művei. 2. köt. 333—362. és 269—323. old. — *Szerk.*

° Mellesleg megjegyezve, e brosúra szerzője felkért, jelentsem be, hogy ezt a brosúrát mint előbbi brosúráit is, abban a feltevésben küldték meg a „Szövetségnek", hogy kiadványainak szerkesztője a „Munka Felszabadítása" csoport (bizonyos körülmények folytán ebben az időben, vagyis 1899 februárjában nem tudhatta, hogy a szerkesztőség megváltozott). Ezt a brosúrát a Liga rövidesen újra ki fogja adni.

vidéki városka közvetítésével azzal a javaslattal fordul az „Iszkra" egyik tagjához, hogy vállalja el az újra megindítandó „Rabocsaja Gazeta" szerkesztését és természetesen beleegyező választ kap. Utóbb a javaslat megváltozik: munkatársnak kérik, mivel a szerkesztőséget illetőleg új kombináció merült fel. Természetesen ezúttal is beleegyező választ kap[127]. Az illető cikkeket küld (amelyeket sikerült megőrizni): a „Programmunk"-at, amely határozottan tiltakozik a bernsteinizmus, a legális irodalomban és a „Rabocsaja Miszl"-ben bekövetkezett fordulat ellen; a „Legközelebbi feladatunk"-at („egy rendszeresen megjelenő és az összes helyi csoportokkal szoros kapcsolatban álló pártlap szervezéséről" és a mindenütt lábrakapott „kontárkodás" fogyatékosságairól); az „Égető kérdés"-t (annak az ellenvetésnek taglalását, hogy mielőtt országos lapot alapítanánk, *előbb* fejleszteni kell a helyi csoportok tevékenységét; a cikk hangsúlyozza a „forradalmi szervezet" elsőrendű fontosságát, azt, hogy „a szervezőmunkát, a fegyelmet és a konspiratív technikát a tökéletesség legmagasabb fokára kell emelni")*. A „Rabocsaja Gazetá"-t nem indítják meg újra és a cikkek nem kerülnek nyomdába.

A negyedik tény: a pártunk soronlevő második kongresszusát szervező bizottság tagja közli az „Iszkra" csoport tagjával a kongresszus programmját, és ezt a csoportot jelöli az újra megindítandó „Rabocsaja Gazeta" szerkesztésére. Ezt a — hogy úgy mondjuk — előzetes lépését jóváhagyja az a bizottság is, amelyhez a szervező bizottság tagja tartozott, és a Bund Központi Bizottsága is[128]; az „Iszkra" csoportot értesítik a kongresszus helyéről és idejéről, de a csoport (mivel több okból nem volt bizonyos benne, hogy elküldheti-e képviselőjét erre a kongresszusra) írásbeli jelentést is készít a kongresszusnak. Ez a jelentés azt a gondolatot fejti ki, hogy a mostani zűrzavar idején csupán a Központi Bizottság megválasztásával nem oldjuk meg az egyesülés kérdését, sőt azzal még azt is kockáztatjuk, hogy egy újabb gyors és teljes

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 214—218, 219—224. és 225—230. old. — *Szerk.*

lebukás esetén, amely az igen rossz konspiráció következtében több mint valószínű, kompromittáljuk a párt megalapításának nagy eszméjét; ezért tehát azzal kell kezdenünk, hogy valamennyi bizottságot és az összes többi szervezetet felszólítjuk az újra megindított közös lap támogatására, amely *reálisan, tényleges* szálakkal fűzi össze az összes bizottságokat, *reális* kiképzést nyujt az egész mozgalom vezető csoportjának, s ezt a bizottságok által létrehozott csoportot aztán a bizottságok és a párt már könnyen Központi Bizottsággá alakíthatja át, mihelyt ez a csoport megnő és megerősödik. A kongresszust azonban a sorozatos lebukások miatt nem tartják meg, és a jelentést konspirációs okokból megsemmisítik; csak néhány elvtárs olvasta, többek közt egy bizottság meghatalmazottai is.

Most ítéljen maga az olvasó, minek nevezzük a Bund módszerét, amely arra céloz, hogy bitorlók vagyunk, és minek minősítsük a „Rabocseje Gyeló"-nak azt az érvét, hogy mi az árnyak birodalmába akarjuk száműzni a bizottságokat, hogy a párt szervezetét olyan szervezettel akarjuk „helyettesíteni", amely egy ujság eszméit terjeszti. Hiszen éppen a bizottságok *többszöri felszólítására* jelentettük nekik, hogy egy meghatározott közös munkatervet kell elfogadni. Éppen a pártszervezet részére dolgoztuk ki ezt a tervet a „Rabocsaja Gazeta" számára írt cikkekben és a pártkongresszusnak szánt beszámolóban, és ezt megintcsak azok felszólítására tettük, akiknek olyan befolyásos helyzetük volt a pártban, hogy kezükbe vehették a párt (tényleges) helyreállításának kezdeményezését. És csak azután tartottuk elodázhatatlan kötelességünknek egy *nem-hivatalos* lap kiadását, hogy a pártszervezet *kétszeri* kísérlete, amelyet *velünk együtt tett*, hogy a párt központi lapját *hivatalosan* újra megindítsa, kudarccal végződött, mert azt akartuk, hogy a *harmadik* kísérletnél az elvtársak már bizonyos *tapasztalati* eredményeket lássanak maguk előtt és necsak sejtelmes feltételezéseket. Most már mindenki láthatja ennek a kísérletnek egynémely eredményét, és minden elvtárs megítélheti, helyesen értettük-e kötelességünket, és mit kell gondolni azokról, akik — mert egyeseknek bebizonyítottuk, hogy a

„nemzeti" kérdésben következetlenek, másoknak pedig, hogy elvtelen ingadozásuk megengedhetetlen — bosszúságukban félre akarják vezetni azokat, akik nem ismerik a közelmult eseményeit.

b) LEHET-E A LAP KOLLEKTÍV SZERVEZŐ?

A „Mivel kezdjük?" c. cikk *éppen* ezt a kérdést veti fel és igenlő választ ad rá. Ez a cikk veleje. Tudomásunk szerint egyedül L. Nagyezsgyin próbálta ezt a kérdést érdemben taglalni és bizonyítani, hogy a kérdést csakis tagadólag lehet eldönteni. Okfejtését teljes egészében idézzük:

„... Nagyon tetszik, hogy az «Iszkra» (4. sz.) felveti egy országos lap szükségességének kérdését, de sehogy se érthetünk egyet azzal, hogy ehhez a kérdéshez az a cím illenék, hogy «Mivel kezdjük?». Ez kétségkívül a legfontosabb dolgok egyike, de sem ezzel, sem népszerű röpiratok egész sorozatával, sem kiáltványok halmazával nem lehet megvetni a forradalmi pillanat követelményeinek megfelelő harci szervezet alapját. Hozzá kell fognunk erős helyi politikai szervezetek kiépítéséhez. Nálunk nincsenek ilyen szervezetek, nálunk főleg az intelligens munkások körében folyt a munka, a tömegek viszont majdnem kizárólag gazdasági harcot folytattak. *Ha nem nevelünk erős helyi politikai szervezeteket, mit ér akkor még a legkitűnőbb országos lap is?* Égő csipkebokor, amely örökké ég, de senkit sem gyujt lángra. Körülötte, érette gyűl össze és szervezkedik a nép — gondolja az «Iszkra». *Pedig sokkal szívesebben gyülekeznék és szervezkednék valami konkrétabb dolog körül!* Ilyen konkrét dolog lehet és csakis az lehet, ha minél több helyi lapot szervezünk, ha a munkásokat már most előkészítjük a tüntetésekre, ha a helyi szervezetek állandó munkát fejtenek ki a munkanélküliek között (állandóan röplapokat és röpiratokat terjesztenek közöttük, gyűlésekre hívják, a kormánnyal szemben ellenállásra buzdítják őket stb.). Eleven politikai munkát kell kezdeni vidéken és ha majd ezen a reális talajon szükségessé válik az egyesülés, akkor ez nem lesz mesterséges, papiros-egyesülés, akkor majd nem lapokkal egyesítik a helyi munkát országos üggyé!" („A forradalom előestéje", 54. old.)

Kiemeltük ennek az ékesszóló tirádának azokat a helyeit, amelyek a legszemléltetőbben bizonyítják, hogy a szerző helytelenül értékeli tervünket, és általában helytelen az „Iszkrá"-val itt szembeszegezett álláspontja. Ha nem nevelünk erős helyi politikai szervezeteket, mit sem fog érni a legkitűnőbb országos lap sem. Tökéletesen igaz. De éppen az a bökkenő, hogy az országos lapon kívül *nincsen más eszközünk* erős politikai szervezetek *nevelésére*. A szerző figyelmét elkerülte az „Iszkra" legfontosabb nyilatkozata, amelyet még akkor tett, *mielőtt rátért volna* „terve" kifejtésére: „olyan forradalmi szervezet létrehozására kell szólítani, amely egyesíteni tudja az összes erőket és *nemcsak. névleg*, hanem valójában is vezetni tudja a mozgalmat, vagyis *mindenkor készen áll arra, hogy minden tiltakozást és minden fellángolást támogasson* és kihasználjon a döntő ütközetre alkalmas haderők gyarapítására és megszilárdítására". Most, február és március után elvben mindenki egyetért ezzel — folytatja az „Iszkra" —, de nekünk a *kérdésnek* nem elvi, hanem *gyakorlati megoldására* van szükségünk, azonnal határozott építési tervet kell kidolgoznunk, hogy *különböző oldalról* mindenki haladéktalanul hozzáfoghasson az építéshez. Bennünket pedig ismét visszahúznak a gyakorlati megoldástól ahhoz az elvileg helyes, vitathatatlan, nagy, de teljesen elégtelen és a dolgozók széles tömegei számára teljesen érthetetlen igazsághoz, hogy „erős politikai szervezeteket kell nevelni"! Már nem erről van szó, tisztelt szerző, hanem arról, hogy *miként* neveljük és *miként* kell kinevelni ezeket!

Nem igaz, hogy „nálunk főleg az intelligens munkások körében folyt a munka, a tömegek viszont majdnem kizárólag gazdasági harcot folytattak". Ilyen formában ez a tétel a „Szvobodá"-tól megszokott, teljesen hibás módon szembeállítja az intelligens munkásokat a „tömeggel". Nálunk az utóbbi években az intelligens munkások is „majdnem kizárólag gazdasági harcot folytattak". Ez a dolog egyik oldala. Másrészt azonban a tömegek se fogják sohasem megtanulni a politikai harc vezetését, ha nem segítjük elő e harc vezetőinek *nevelését*, akár az intelligens munkások, akár az intellektuelek közül emelkedtek ki;

ilyen vezetők pedig *kizárólag* csak úgy nevelődhetnek, ha rendszeresen, minden nap véleményt alkotnak politikai életünk *minden* oldaláról, a különböző osztályok *minden* tiltakozási és harci *kísérletéről*, bármi szolgáltasson is erre alkalmat. Ezért egyszerűen nevetséges, ha a „politikai szervezetek neveléséről" beszélnek és ugyanakkor a politikai lap „papirosmunkáját" *szembeállítják* „az eleven helyi politikai munkával"! Hiszen az „Iszkra" lap-„terve" sem más, mint annak a „terve", hogyan neveljünk ki olyan „harckészséget", hogy támogassák a munkanélküliek mozgalmát is, a parasztlázadásokat is, a zemsztvo-képviselők elégedetlenkedését is, és „a lakosság zúgolódását is a fennhéjázó cári kiskirályok ellen" stb. Hiszen aki ismeri a mozgalmat, az nagyon jól tudja, hogy a helyi szervezetek igen nagy többsége *még csak nem is gondol erre*, hogy még egyetlen szervezet *egyetlenegyszer sem* próbálta megvalósítani az „eleven politikai munka" itt körvonalazott távlatainak nagy részét, hogy amikor például a zemsztvo-értelmiség körében fokozódó elégedetlenségre és tiltakozásra próbálják irányítani a figyelmet, zavart álmélkodást kelt Nagyezsgyinben is („szent isten, csak nem a zemsztvo-képviselőknek írják ezt a lapot?" — „A forradalom előestéje", 129. old.), az ökonomistákban is (levél az „Iszkra" 12. számában) és sok gyakorlati funkcionáriusban is. Ilyen feltételek között „kezdeni" *csak* azzal lehet, hogy az embereket arra késztetik, hogy *gondolkodjanak* mindezen, összegezzék és általánosítsák az erjedés és az aktív harc minden szikrányi felvillanását. Ma, amikor lefokozzák a szociáldemokrata feladatokat, „eleven politikai munkát" *kizárólag* eleven politikai agitációval lehet *kezdeni*, ami lehetetlen gyakran megjelenő és rendszeresen terjesztett országos lap nélkül.

Azok, akik az „Iszkra" „tervét" „irodalmárkodásnak" tekintik, egyáltalán nem értették meg a terv lényegét, és célnak nézték azt, amit a jelen pillanatban legmegfelelőbb eszközként helyezünk előtérbe. Ezek az emberek nem vettek maguknak annyi fáradságot, hogy elgondolkozzanak azon a két hasonlaton, amellyel szemléltetően illusztráltuk a javasolt tervet. Egy országos politikai lap megszervezésének kell lennie annak a *vezérfonalnak* —

mondotta az „Iszkra" —, amelyet követve szüntelenül fejleszthetnők, mélyíthetnők és szélesíthetnők ezt a szervezetet (vagyis a forradalmi szervezetet, amely mindig kész támogatni minden tiltakozást és minden fellobbanást). Mondják kérem: talán az is „papiros"-munka, amikor a kőművesek, akik egy óriási, sohasem látott épület köveit különböző helyeken kezdik lerakni, zsinórt feszítenek ki, hogy segítségükre legyen a helyes lerakásban, megmutassa a közös munka végcélját, lehetővé tegye minden egyes kő, sőt minden egyes kődarabka megfelelő elhelyezését, amely az előző és a következő kődarabkához illesztve tökéletes és átfogó vonalat eredményez? Hát nem éppen az a pillanat következett el most pártéletünkben is, hogy megvannak a kövek, megvannak a kőművesek, csak éppen az a zsinór hiányzik, amelyet mindenki láthat s amely mindenkinek irányt mutathatna? Hadd kiabáljanak, hogy mi parancsolgatni akarunk, amikor a zsinórt kifeszítjük. Ha parancsolgatni akartunk volna, uraim, akkor lapunkra „Iszkra 1. szám" helyett azt írtuk volna fel, hogy „Rabocsaja Gazeta 3. szám", mint egyes elvtársak javasolták és amit *teljes joggal megtehettünk volna* a fentebb ismertetett események után. De nem tettük ezt; szabad kezet akartunk biztosítani magunknak, hogy kérlelhetetlen harcot folytathassunk minden álszociáldemokrata ellen; azt akartuk, hogy zsinórunkat, amennyiben helyesen feszítettük ki, a helyességéért becsüljék, nempedig azért, mert hivatalos szerv húzta ki.

„A helyi tevékenység központi szervekben való egyesítésének kérdése bűvös körben forog — oktat ki bennünket L. Nagyezsgyin —, az egyesüléshez egynemű elemek kellenek, ezt az egyneműséget pedig csak valami egyesítő hozhatja létre, de ez az egyesítő valami csak erős helyi szervezetek terméke lehet, amelyek ma korántsem egynemű jellegűek." Ez éppoly tiszteletreméltó és éppoly kétségbevonhatatlan igazság, mint az, hogy erős politikai szervezeteket kell nevelni. És éppoly meddő igazság, mint amaz. *Minden* kérdés „bűvös körben forog", mert az egész politikai élet láncszemek végtelen sorának végtelen láncolata. A politikus minden művészete abból áll, hogy megtalálja és vasmarokkal ragadja meg éppen azt a láncszemet,

amelyet a legkevésbbé lehet kiütni kezéből, amely az adott pillanatban a legfontosabb, amely a leginkább biztosítja, hogy aki ezzel a láncszemmel rendelkezik, az az egész lánccal is rendelkezhet*. Ha volna tapasztalt kőművesosztagunk, amely annyira össze tudja hangolni munkáját, hogy zsinór nélkül is a kellő helyre rakja a köveket (ami — elvontan véve — egyáltalán nem lehetetlen), akkor talán már egy másik láncszemhez is hozzáfoghatnánk. De éppen az a bökkenő, hogy még nincsenek tapasztalt és összhangban dolgozó kőműveseink, hogy igen gyakran egészen hiábavaló munkát végeznek, a köveket nem a közös zsinór mentén rakják le, hanem össze-vissza, úgyhogy az ellenség széthányhatja, mintha nem is kövek, hanem homokszemek volnának.

A másik hasonlat: „A lap nemcsak kollektív propagandista és kollektív agitátor, hanem kollektív szervező is. Ez utóbbi tekintetben a lap az épülő ház körül emelt *állványzathoz hasonlítható*, amely megmutatja a tervezett épület körvonalait, megkönnyíti az egyes építők közötti érintkezést, segítségükre van a munka elosztásában és a szervezett munkával elért közös eredmények áttekintésében"**. Ugye, mennyire túlbecsüli a szerepét az irodalmár, a szobatudós?! Állványzatra semmi szüksége sincs a lakóháznak, az állványzatot a legsilányabb anyagból és akkor is csak rövid időre építik és tűzre vetik, mihelyt az épület nagyjában elkészült. Ami a forradalmi szervezetek építését illeti, a tapasztalat tanusága szerint néha állványzat nélkül is sikerül őket felépíteni, mint például a 70-es években. Most azonban el sem képzelhető,

---

* Kricsevszkij elvtárs és Martinov elvtárs! Felhívom figyelmüket a „korlátlan hatalom", a „nem ellenőrzött tekintély", a „legfelsőbb szabályozás" stb. e felháborító megnyilvánulására. Képzeljék csak: az egész lánccal akar *rendelkezni*!! Mielőbb emeljenek panaszt ellene. Kész téma, két vezércikk is kitelik belőle a „Rabocseje Gyelo" 12. számába!

** Martinov a „Rabocseje Gyelo"-ban ennek az idézetnek csak az első mondatát közölte (10. sz. 62. old.), s éppen a második mondatot hagyta ki, mintegy hangsúlyozva ezzel, hogy nem kíván a kérdéssel érdemben foglalkozni, vagy hogy képtelen megérteni a kérdés lényegét.

hogy a számunkra szükséges épületet állványzat nélkül fel lehessen építeni.

Nagyezsgyin nem ért egyet ezzel és azt mondja: „a lap körül, valójában érette gyűl össze és szervezkedik a nép — gondolja az «Iszkra». Pedig *sokkal szívesebben* gyülekeznék és szervezkednék valami *konkrétabb* dolog körül!" Úgy, úgy: „sokkal szívesebben valami konkrétabb dolog körül . . ." Azt mondja az orosz közmondás: ne köpj a kútba, — még magad is ihatsz belőle. De vannak emberek, akik nem átallnak inni abból a kútból, amelybe már beleköptek. Mi minden aljasságot nem mondottak már nekünk a mi nagyszerű legális „Marx-kritikusaink" és a „Rabocsaja Miszl" illegális hódolói ennek a konkrétabb dolognak a nevében! Milyen ólomsúllyal nehezedik egész mozgalmunkra szűklátókörűségünk, a kezdeményezés hiánya és félénkségünk, amelyet azzal a hagyományos érvvel igyekeznek igazolni, hogy „sokkal szívesebben valami konkrétabb dolog körül . .!" És Nagyezsgyin, aki azt tartja magáról, hogy különösen finom „életérzéke" van, aki különösen szigorúan ítélkezik a „szobatudósok" felett, aki (hogy szellemesnek lássék) azzal vádolja az „Iszkrá"-t, hogy mindenben ökonomizmust hajlandó látni, aki azt képzeli, hogy messze felette áll annak, semhogy komolyan vegye az ortodoxokra és kritikusokra való felosztást, — ez a Nagyezsgyin nem veszi észre, hogy érveivel éppen annak a szűklátókörűségnek malmára hajtja a vizet, amely őt is annyira felháborítja, hogy abból a kútból iszik, amelybe már alaposan beleköpdöstek! Bizony nem elég, ha valaki őszintén felháborodik a szűklátókörűségen, ha ég a vágytól, hogy felemelje azokat, akik térdreborulnak a szűklátókörűség előtt; mit ér az egész, ha az, aki felháborodik, kormány és vitorlák nélkül száguld, és akárcsak a hetvenes évek forradalmárai, „ösztönösen" az „izgató terrorba", az „agrárterrorba", a „vészharangba" stb. kapaszkodik. Nézzük csak ezt a „konkrétabb dolgot", ami körül — mint gondolja — „sokkal szívesebben" gyülekeznek és szervezkednek: 1. a helyi lapokat; 2. a tüntetések előkészítését; 3. a munkanélküliek közötti munkát. Első pillanatra látni, hogy mindezt egészen véletlenül, találomra rángatták elő, hogy mondjanak valamit, mert

akárhogy nézzük is őket, képtelenség olyasmit látni bennük, ami különösen alkalmas arra, hogy „gyülekezésre" és „szervezkedésre" ösztönözzön. Hiszen ugyanaz a Nagyezsgyin két oldallal tovább azt mondja: „ideje már leszögeznünk azt a tényt, hogy a helyi munka felettébb nyomorúságos, a bizottságok a tizedrészét sem teszik meg annak, amit megtehetnének . . . jelenlegi egyesítő központjaink — puszta fikció, forradalmi bürokrácia az egész, egymás kölcsönös előléptetése generálisokká; és így lesz ez mindaddig, amíg nem fejlődnek ki erős helyi szervezetek." Ezekben a szavakban a túlzások mellett kétségkívül sok keserű igazság rejlik, de tényleg nem látja Nagyezsgyin az összefüggést a nyomorúságos helyi munka és a vezetők szűk látóköre, tevékenységi körük szűk volta között, ami elkerülhetetlen a helyi szervezetek keretei közé zárkózott vezetők képzetlensége mellett? Tán ő is elfelejtette — mint a „Szvobodá"-ban a szervezetről megjelent cikk szerzője —, hogy a kiterjedt helyi sajtóra való átmenetet (1898 óta) nyomon kíséri az ökonomizmus és a „kontárkodás" különös megerősödése? De ha a „kiterjedt" helyi sajtót lehetséges volna valamelyest is kielégítően megszervezni (fentebb azonban kimutattuk, hogy ez — egészen különleges esetek kivételével — lehetetlen), a helyi lapok még akkor sem tudnák a forradalmárok *összes* erőit az önkényuralom elleni *közös* támadásra, *egységes* harc vezetésére „összegyüjteni és megszervezni". Ne feledjük el, hogy itt *csak* a lap „összegyüjtő", szervező jelentőségéről van szó, és a széttagoltságot védelmező Nagyezsgyinnek feltehetnők saját ironikus kérdését: „nem örököltünk-e valahonnan 200 000 forradalmi szervezőt?" Továbbá: a „tüntetések előkészítését" már csak azért sem lehet *szembeállítani* az „Iszkra" tervével, mert ez a terv éppen hatalmas tüntetések szervezését tekinti *egyik céljának*, és csak a praktikus *eszköz* megválasztásáról van szó. Nagyezsgyin itt ismét belezavarodott a dologba, mert szem elől tévesztette, hogy csak egy már „összegyüjtött és megszervezett" hadsereg tud tüntetéseket „előkészíteni" (amelyek eddig legtöbbnyire egészen spontán zajlottak le), mi pedig *nem értünk* az összegyüjtéshez és szervezéshez. „A munkanélküliek közötti munka." Megint ugyanaz a

zűrzavar, mert ez is a már mozgósított hadsereg egyik hadműve-lete, nempedig a hadsereg mozgósításának terve. Hogy Nagyezsgyin itt is mennyire lebecsüli széttagoltságunk káros voltát, a „200 000 szervező" hiányát, az a következőkből látható: az „Iszkrá"-t sokan szemrehányással illették (többek közt Nagyezsgyin is), amiért olyan szűkös értesülései vannak a munkanélküliségről, és csak alkalmi tudósításokat közöl a falusi élet hétköznapi jelenségeiről. A szemrehányás jogos, de az „Iszkra" „önhibáján kívül bűnös" ebben. Mi igyekszünk a falun is „kifeszíteni" a „zsinórt", de ott jóformán sehol sincs kőműves, és *mindenkit* biztatnunk *kell* — még azt is, aki csak a leghétköznapibb eseményről tudósít —, abban a reményben, hogy így megsokszorozzuk a munkatársak számát ezen a területen és végre *mindannyian megtanuljuk*, hogyan kell kiválogatni a valóban szembeszökő tényeket. De a tananyag oly kevés, hogy ha nem tesszük egész Oroszország közkincsévé, akkor igazán nincs miből tanulni. Kétségtelen, hogy aki csak megközelítően olyan agitátori képességekkel rendelkezik és csak megközelítően annyira ismeri a mezítlábasok életét, mint Nagyezsgyin, az megbecsülhetetlen szolgálatot tehetne a mozgalomnak, ha a munkanélküliek között agitálna. De véka alá rejtené a tehetségét, ha nem értesítené az *összes* orosz elvtársakat munkájának minden lépéséről, hogy tanulságul és példaként szolgáljon azoknak, akik nagy tömegükben még azt sem tudják, hogyan lássanak neki az új munkának.

Mostanában már mindenki hangoztatja, hogy milyen fontos az egyesülés, hogy mennyire szükséges „az összegyűjtés és a megszervezés", de a legtöbb esetben semilyen határozott elképzelésük sincs arról, hogy mivel kell kezdeni és hogyan kell megszervezni ezt az egyesülést. Bizonyára mindenki egyetért azzal, hogy ha „egyesíteni" akarjuk egy város különálló, mondjuk kerületi köreit, ehhez *közös intézményekre* van szükség, vagyis nem csupán a közös „szövetség" elnevezésre, hanem valóban *közös* munkára, az anyag, a tapasztalatok és erők kicserélésére, a funkciók elosztására is, és már nemcsak kerületek szerint, hanem az egész városi tevékenység különböző ágai szerint is. Mindenki egyetért azzal, hogy egy komoly konspiratív

apparátus többe kerül (ha szabad ezt a kereskedelmi kifejezést használni), semhogy egyetlen kerület „eszközei" (természetesen anyagi és személyi eszközei) elbírnák, hogy ezen a szűk területen nem bontakozhat ki a szakember tehetsége. De ugyanez áll különböző városok egyesítésére is, mert egy-egy helység területe szintén rendkívül szűknek *bizonyul*, ami már be is bizonyosodott szociáldemokrata mozgalmunk történetében; fentebb a politikai agitáció és a szervezőmunka példáján részletesen kimutattuk ezt. Szükséges, elengedhetetlenül szükséges és elsősorban szükséges, hogy kiszélesítsük ezt a területet, hogy *rendszeres közös* munka alapján *tényleges* kapcsolatot létesítsünk a városok között, mert a széttagoltság lenyűgözi az embereket, akik „mintha veremben ülnének" (az „Iszkrá"-hoz intézett egyik levél írójának kifejezése szerint), nem tudják, mi történik a nagyvilágban, nem tudják kitől tanuljanak, hogyan szerezzenek tapasztalatokat, miként elégítsék ki széleskörű tevékenység utáni vágyakozásukat. És továbbra is állítom, hogy ennek a *tényleges* kapcsolatnak a megteremtését *megkezdeni* csak egy közös lappal, azzal az egyetlen rendszeresen funkcionáló országos vállalkozással lehet, amely összegezi a legkülönfélébb munkák eredményeit és ezzel arra *ösztönzi* az embereket, hogy fáradhatatlanul haladjanak előre azon a számtalan úton, amelyek *mind* a forradalomhoz vezetnek, mint ahogy minden út Rómába vezet. Ha nemcsak szavakban akarjuk az egyesülést, akkor minden helyi kör erőinek mondjuk a negyedrészét *szentelje azonnal* a *közös* ügyért folyó *aktív* munkának, és a lap mindjárt megmutatja neki* ennek az ügynek általános körvonalait, méreteit és jellegét, megmutatja, hogy melyek az egész országos munkában leginkább érezhető hiányok, hol nincs agitáció, hol gyenge a kapcsolat, a hatalmas közös gépezetnek melyik kerekét tudná megjaví-

* *Fenntartás:* ha rokonszenvez ennek a lapnak az irányával és az ügy érdekében hasznosnak tartja, hogy munkatársa legyen, értve ezen nemcsak az irodalmi, hanem általában minden forradalmi együttműködést is. *Megjegyzés a „Rabocseje Gyelo" számára:* forradalmárok között, akik az ügyet, nempedig a demokratásdi-játékot becsülik, akiknél a „rokonszenv" egybeesik a legaktívabb és legélénkebb részvétellel, ez a fenntartás magától értetődik.

tani vagy jobbal pótolni a szóbanforgó kör. Az a kör, amely még nem dolgozott, hanem csak munkát keres, már nem úgy kezdené, mint a maga külön kis műhelyében a kézműves, aki nem ismeri sem az „ipar" eddigi fejlődését, sem az ipari termelés adott módszereinek általános állapotát, hanem mint egy hatalmas vállalkozás részese, amely teljes egészében *visszatükrözi* az önkényuralomra gyakorolt általános forradalmi nyomást. És minél tökéletesebb volna minden egyes kis kerék, minél nagyobb volna a közös ügy egy-egy részletén dolgozó munkások száma, annál sűrűbbé válnék hálózatunk és annál kevesebb zavart okoznának sorainkban az elkerülhetetlen lebukások.

Már maga az ujság terjesztésének funkciója is *tényleges* kapcsolatot kezdene létesíteni (ha rászolgálna az ujság névre, vagyis ha rendszeresen jelennék meg, nempedig — mint a vaskos folyóiratok — havonta egyszer, hanem körülbelül négyszer). Az egyes városok közötti érintkezés, amit megkövetel forradalmi ügyünk, ma még a legnagyobb ritkaság és mindenesetre kivétel; akkor ez az érintkezés szabállyá válnék és magától értetődően nemcsak az ujság terjesztését biztosítaná, hanem (ami sokkal fontosabb) a tapasztalatok, az anyag, az erők és eszközök kicserélését is. A szervezőmunka terjedelme egyszeriben sokkal szélesebbé válnék, és az egyik helység sikerei az ország másik végén dolgozó elvtársakat állandóan további tökéletesedésre, a készen kapott tapasztalatok felhasználására serkentenék. A helyi munka a mainál sokkal gazdagabbá és változatosabbá válnék, mert az egész Oroszországból összegyüjtött politikai és gazdasági leleplezések szellemi táplálékot nyujtanának az összes szakmák *legkülönbözőbb fejlődési fokon* álló munkásainak, anyagot és alkalmat szolgáltatnának arra, hogy a legális sajtó célzásaiban, társasági beszélgetésekben és a „szégyenlős" kormányközleményekben érintett különböző kérdésekről vitával egybekötött előadásokat és felolvasásokat tartsanak. Minden fellobbanást, minden tüntetést méltatnának és minden szempontból megtárgyalnának Oroszország minden részében, ami felkeltené azt a vágyat, hogy ne maradjanak el a többitől, jobban csinálják, mint mások — (mi, szocialisták, egyáltalán nem vetünk el minden ver-

senyt, minden „konkurrenciát"!) —, hogy tudatosan készítsék elő azt, ami először valahogy ösztönösen ment, használják fel az adott hely vagy idő kedvező feltételeit és ennek megfelelően változtassák meg a támadási tervet stb. Ugyanakkor a helyi munkának ez a felélénkülése elkerülhetővé tenné az *összes* erők kétségbeesett, „halálos" megfeszítését és az *összes* emberek kockáztatását, ami manapság gyakorta megtörténik a tüntetések és a helyi lap minden egyes számának megjelenése alkalmával; egyrészt a rendőrségnek sokkal nehezebb a „gyökerekig" hatolni, ha nem tudja, hol keresse őket; másrészt a rendszeres közös munka ránevelné az embereket arra, hogy a *tervbevett* támadás erejét összeegyeztessék a közös hadsereg meghatározott osztagának tényleges állapotával (mostanában szinte soha, senki sem gondol az ilyen összeegyeztetésre, mert a támadások kilenctizedrészben ösztönösen történnek) és nemcsak az irodalom, hanem a forradalmi erők más helyről való „átszállítását" is megkönnyítené.

Most ezek az erők a legtöbb esetben elvéreznek a szűkkörű helyi munkában, akkor azonban lehetővé válnék és állandóan alkalom adódnék arra, hogy egy-egy többékevésbbé tehetséges agitátort vagy szervezőt átdobjunk az ország egyik végéről a másikra. Az emberek, kezdve azzal, hogy pártügyekben apró utazásokra vállalkoznak a párt költségén, lassanként megszoknák, hogy teljesen a párt szolgálatába álljanak, hivatásos forradalmárokká váljanak, igazi politikai vezetőkké képezzék magukat.

És ha csakugyan sikerülne elérnünk, hogy valamennyi helyi bizottság, helyi csoport és kör vagy jelentékeny többségük aktívan hozzáfogjon a közös munkához, akkor már a közeljövőben hetilapunk lehetne, amelyet tíz- és tízezer példányban rendszeresen terjesztenénk egész Oroszországban. Ez az ujság egyik kis alkatrészévé válnék annak az óriási kovácsfújtatónak, amely az osztályharc és a népfelháborodás szikráit általános tűzvésszé éleszti. E körül az önmagában véve még nagyon ártalmatlan és még igen kicsi, de állandó és a szó teljes értelmében *közös* ügy körül rendszeresen gyülekezhetne és kiképzést nyerhetne a kipróbált harcosok állandó hadserege. S hamarosan kiemel-

kednének és kiválnának ennek a közös szervezeti építménynek állványzatán vagy építőpallóin dolgozó forradalmáraink közül a szociáldemokrata Zseljabovok, munkásaink közül az orosz Bebelek, akik élére állnának a mozgósított hadseregnek és talpraállítanák az egész népet, hogy végezzen Oroszország gyalázatával és átkával.

Ez az, amiről álmodoznunk kell!

* * *

„Álmodoznunk kell!" Leírtam ezeket a szavakat és megijedtem. Úgy éreztem, hogy az „egyesülési kongresszuson" ülök, velem szemben ott ülnek a „Rabocseje Gyelo" szerkesztői és munkatársai. És egyszercsak feláll Martinov elvtárs és fenyegetően fordul felém: „Engedje megkérdeznem, jogában áll-e még egy autonóm szerkesztőségnek, hogy a pártbizottságok előzetes megkérdezése nélkül álmodozzék?" Utána pedig feláll Kricsevszkij elvtárs és (filozófikusan elmélyítve Martinov elvtársat, aki már jóval előbb elmélyítette Plehanov elvtársat) még fenyegetőbben folytatja: „Én tovább megyek. Én azt kérdem, egyáltalán van-e joga egy marxistának álmodozni, hacsak nem felejti el, hogy Marx szerint az emberiség mindig csak megvalósítható feladatokat tűz maga elé, és hogy a taktika a párttal együtt növekvő feladatok növekedési folyamata?"

Elég, ha rágondolok ezekre a fenyegető kérdésekre, és máris végigfut a hátamon a hideg, és csak azon töröm a fejem, hová is bújhatnék. Megpróbálok Piszarev mögé bújni.

„Különféle ellentétek vannak — írta Piszarev az ábránd és a valóság ellentétéről. — Álmom elébevághat az események természetes menetének, vagy egészen más irányba térhet, — oda, ahova sohasem juthat el az események természetes menete. Az első esetben az álom semmiféle kárt nem okoz, sőt még támogathatja és fokozhatja a dolgozó ember energiáját ... Az ilyen álmokban nincs semmi, ami rossz útra terelné vagy megbénítaná a munkaerőt. Sőt, ellenkezőleg. Ha az ember teljesen képtelen volna ilymódon álmodozni, ha nem tudna néha-néha

előrevágtatni és képzeletében nem tudná előre látni annak az alkotásnak teljes és befejezett képét, amely éppen csak kezd kialakulni a keze között, akkor igazán nem tudom elképzelni, milyen indítóok tudná arra késztetni, hogy nagyszabású és fárasztó munkákba kezdjen a művészet, a tudomány és a gyakorlati élet terén és azokat be is fejezze... Az ábránd és a valóság ellentéte semmiféle kárt nem okoz, ha az ábrándozó komolyan hisz álmában, és az életben figyelmesen körültekintve, megfigyeléseit egybeveti légváraival, és általában lelkiismeretesen munkálkodik elképzeléseinek életrehívásán. Ha van valami érintkezési felület az ábránd és az élet között, akkor minden rendben van"[129].

Így — szerencsétlenségünkre — igen kevesen álmodoznak mozgalmunkban. És ebben leginkább a legális kritika és az illegális „uszálypolitika" józanságukkal, a „konkréthoz" való „közelségükkel" kérkedő képviselői a hibásak.

c) MILYEN TÍPUSÚ SZERVEZETRE VAN SZÜKSÉGÜNK?

Az elmondottakból láthatja az olvasó, a mi „tervtaktikánk" abban áll, hogy nem *hívunk* azonnal rohamra, hanem „az ellenséges erőd szabályszerű ostromát" követeljük, másszóval: azt követeljük, hogy minden erőt egy állandó hadsereg egybegyüjtésére, megszervezésére és *mozgósítására* fordítsunk. Amikor kinevettük a „Rabocseje Gyeló"-t, mert az ökonomizmusról megfeledkezve minden átmenet nélkül rohamról kezdett kiabálni (a „Lisztok «Rabocsevo Gyela»" 1901 *április* havi 6. számában), a „Rabocseje Gyelo" persze azzal a váddal rontott nekünk, hogy „doktrinérok" vagyunk, hogy nem értjük forradalmi kötelességünket, hogy óvatosságra intünk stb. Minket természetesen cseppet sem lepett meg, hogy olyanok vádolnak bennünket ilyesmivel, akiknek egyáltalán nincsenek elveik, akik a mélyértelműen hangzó „folyamattaktikával" teszik túl magukat a dolgon, mint ahogy az sem lepett meg, hogy ezeket a vádakat ismételte Nagyezsgyin is, aki olimposzi magasságból általában megvetéssel tekint a szilárd programmbeli és taktikai elvekre.

Azt mondják, hogy a történelem nem ismétlődik. De Nagyezsgyin mindenáron azt akarja, hogy megismétlődjék, és buzgón másolja Tkacsovot, ócsárolja a „forradalmi kultúrkodást" és „a népet hívó vészharangról", „a forradalom előestéjének" különleges „szempontjáról" stb. kiabál. Úgylátszik, megfeledkezett arról az ismert mondásról, hogy ha egy történelmi esemény eredetije tragédia, akkor a másolata csak bohózat[130]. A hatalom megragadásának kísérlete, amelyet Tkacsov propagandája készített elő és „rémítő" és valóban rémületet keltő terrorral hajtottak végre, fenséges esemény volt, viszont a kis Tkacsov „izgató" terrorja egyszerűen nevetséges, és különösen nevetséges, ha az átlagemberek szervezetének eszméjével egészíti ki.

„Ha az «Iszkra» — írja Nagyezsgyin — kilépne irodalmárkodó légköréből, akkor rájönne, hogy ez (az olyan jelenség, mint egy munkás levele az „Iszkra" 7. számában stb.) annak a tünete, hogy nagyon-nagyon hamar megkezdődik a «roham», és aki most" (sic!) „olyan szervezetről beszél, amelynek szálai egy országos laptól indulnak ki, az az íróasztal mellett költ eszméket és szobatudós munkát végez". Micsoda képtelen zagyvaság! Egyrészt az izgató terror és az „átlagemberek szervezete", kiegészítve azzal, hogy „sokkal szívesebben" gyülekeznének „valami konkrétabb" dolog, például a helyi ujságok köré; másrészt pedig: aki „most" országos szervezetről beszél, az íróasztal mellett költ eszméket, vagyis nyiltabban és egyszerűbben szólva: „most" már késő! Hát a „helyi lapok széles szervezése"? Ez még nem késő, igen tisztelt L. Nagyezsgyin? Hasonlítsa csak össze ezzel az „Iszkra" álláspontját és taktikáját: az izgató terror ostobaság, és aki az átlagemberek szervezetéről és a helyi lapok *széles* szervezéséről beszél, az sarkig tárja a kaput az ökonomizmus előtt. A forradalmárok egységes országos szervezetéről kell beszélni és erről beszélni nem késő mindaddig, amíg meg nem kezdődik az igazi, nempedig a papiros-roham.

„Igaz, ami a szervezést illeti, nem valami fényesen állunk — folytatja Nagyezsgyin —, igen, az «Iszkra»-nak tökéletesen igaza van, amikor azt mondja, hogy haderőnk zöme önkén-

tesekből és felkelőkből áll... Az rendjén van, hogy önök józanul látják erőink állapotát, de miért kell emellett megfeledkezni arról, hogy *a tömeg egyáltalán nem a mienk* s ezért *nem is fogja megkérdezni tőlünk*, hogy mikor indítsa meg a hadműveleteket és «lázongani» kezd... Ha majd megmozdul a tömeg, ösztönös romboló erejével lerohan*hatja* és elsöpör*heti* az «állandó hadsereget», amelyet mindegyre rendkívül rendszeres szervezetté készültek formálni, *csak éppen elkéstek vele*" (A mi kiemelésünk.)

Csodálatos logika! *Éppen azért*, mert „a tömeg nem a mienk", cseppet sem észszerű és a jelen pillanatban nem is illik „rohamról" kiabálni, mert a roham az állandó hadsereg támadása, és nem a tömeg ösztönös kirobbanása. Éppen azért, mert a tömeg lerohan*hatja* és elseper*heti* az állandó hadsereget, semmi szín alatt sem szabad „elkésnünk" munkánkkal, hogy az ösztönös fellendüléssel lépést tartva „rendkívül rendszeres szervezetté formálhassuk" az állandó hadsereget, mert minél hamarább formáljuk ilyen szervezetté, annál valószínűbb, hogy a tömeg nem fogja lerohanni az állandó hadsereget, hanem az állandó hadsereg kerül a tömeg elé és az élére áll. Nagyezsgyin azért zavarja össze a dolgokat, mert azt képzeli, hogy ez a rendszeresen megszervezendő hadsereg olyasmivel foglalkozik majd, ami elszakítja a tömegtől, holott a valóságban kizárólag mindenre kiterjedő és mindent átfogó politikai agitációval, vagyis éppen azzal a munkával fog foglalkozni, amely *közelhozza és egybeforrasztja* a tömeg ösztönös romboló erejét a forradalmárok szervezetének tudatos romboló erejével. Hiszen önök, uraim, a saját hibájukat másra igyekeznek hárítani, mert éppen a „Szvoboda" csoport az, amely *programmjába* vette a terrort, s ezzel terrorista szervezet alakítására buzdít, az ilyen szervezet azonban valóban elvonná hadseregünket attól, hogy közelebb kerüljön a tömeghez, amely sajnos még nem a mienk, sajnos még nem kérdi vagy alig kérdezi tőlünk, hogy mikor és hogyan indítsa meg a hadműveleteket.

„Elszalasztjuk magát a forradalmat — folytatja Nagyezsgyin az „Iszkra" ijesztgetését —, mint ahogy elszalasztottuk a mostani eseményeket is, amelyek teljesen meglepetésszerűen értek bennünket." Ez a mondat, össze-

függésbe hozva a fentebb idézettekkel, szemléltetően mutatja, mennyire értelmetlen a „Szvobodá"-nak „a forradalom előestéjéről" költött különleges „szempontja"*. Ez a különleges „szempont" őszintén szólva abban foglalható össze, hogy „most" már késő tanakodni és készülődni. Ha így áll a dolog, ó nagyrabecsült ellensége az „irodalmárkodásnak", akkor mire kellett 132 nyomtatott oldalt írni „az elmélet** és a taktika kérdéséről"? Nem gondolja-e, hogy „a forradalom előestéje szempontjából" illendőbb lett volna kiadni 132 ezer röplapot azzal a rövid felhívással: „üsd-vágd őket!"?

Éppen az kockáztatja legkevésbbé, hogy elszalasztja a forradalmat, aki egész programmja, *taktikája és szervező munkája* élére az egész népet átfogó politikai agitációt állítja, mint az „Iszkra" teszi. Azok, akik egész Oroszországban a szervezetnek az országos laptól kiinduló szálait szövögették, nemcsak hogy nem szalasztották el a tavaszi eseményeket, hanem ellenkezőleg, lehetővé tették nekünk, hogy megjósoljuk őket. Nem szalasztották el azokat a tüntetéseket sem, amelyekről az „Iszkra" 13. és 14. számában írtunk; ellenkezőleg, résztvettek bennük, élénk tudatában voltak annak, hogy kötelességük segíteni a tömegek ösztönös megmozdulását, és ugyanakkor az ujság segítségével az összes orosz elvtársakkal megismertették ezeket a tüntetéseket, és segítettek nekik a

---

* „A forradalom előestéje", 62. old.

** Egyébként L. Nagyezsgyin az „elméleti kérdések szemléjé"-ben úgyszólván semmit sem adott az elméleti kérdések terén, hacsak nem azt a „forradalom előestéje szempontjából" felettébb érdekes passzust, hogy „a bernsteinizmus a jelen pillanatban teljes egészében elveszti aktualitását, mint ahogy az is tökéletesen mindegy, hogy Adamovics úr bizonyítja-e be, hogy Sztruve úr már rászolgált a nyugdíjazásra, vagypedig fordítva, Sztruve úr cáfolja-e meg Adamovics urat, és nem hajlandó nyugalomba vonulni. Ez egészen mindegy, mert már üt a forradalom órája" (110. old.). Nehéz volna ennél kézzelfoghatóbban kidomborítani L. Nagyezsgyin hihetetlen elméleti nemtörődömségét. Kihirdettük „a forradalom előestéjét", — *tehát* „egészen mindegy", sikerül-e az ortodoxoknak véglegesen kiverni hadállásaikból a kritikusokat!! És bölcsünk nem veszi észre, hogy éppen a forradalom idején van szükségünk a kritikusok elleni elméleti harc eredményeire, hogy megindíthassuk a döntő harcot *gyakorlati* hadállásaik ellen!

tüntetések tapasztalatainak hasznosításában. Nem fogják elszalasztani — ha megérik — a forradalmat sem, amely elsősorban és főkép agitációs tapasztalatot és azt követeli tőlünk, hogy minden tiltakozást tudjunk támogatni (szociáldemokrata módon tudjunk támogatni), hogy tudjuk irányítani az ösztönös mozgalmat s óvjuk meg barátainak hibáitól is, ellenségeinek csapdáitól is!

Elérkeztünk tehát az utolsó szemponthoz, amely arra késztet bennünket, hogy különösen ragaszkodjunk az országos lap körül a közös lap ügyében kifejtett együttes munkával létrehozandó szervezet tervéhez. Csak az ilyen szervezet biztosíthatja a szociáldemokrata harci szervezet számára elengedhetetlen *hajlékonyságot*, vagyis azt a képességet, hogy azonnal alkalmazkodjék a legkülönbözőbb és gyorsan változó harci feltételekhez, hogy „egyrészt nyílt mezőn ne bocsátkozzék harcba a túlerőben levő ellenséggel, amikor az minden erejét egy pontra vetette, másrészt azonban ki tudja használni az ellenség nehézkességét és ott, és akkor támadja meg, ahol és amikor az a legkevésbbé várja a támadást"*. A legnagyobb hiba volna, ha a pártszervezetet csak robbanásra és utcai harcra, vagypedig csak „a szürke, mindennapi harc előrehaladó menetére" számítva építenők fel. Végezzük *állandóan* hétköznapi munkánkat, és mindenkor álljunk készen mindenre, mert igen gyakran majdnem lehetetlen előre látni, hogy mikor váltja fel a robbanás időszakát a szélcsend időszaka, azokban az esetekben pedig, amikor az

* „Iszkra", 4. sz. „Mivel kezdjük?" — „A forradalmi kultúrkodókat, akik nem állnak a forradalom előestéje álláspontján, cseppet sem aggasztja a munka hosszadalmassága" — írja Nagyezsgyin (62. old.). Ehhez azt a megjegyzést fűzzük: ha nem tudnánk kidolgozni olyan politikai taktikát, olyan szervezeti tervet, amely feltétlenül *igen hosszadalmas munkával* számol, és ugyanakkor *e munka folyamán* biztosítja pártunk készségét arra, hogy minden meglepetés esetén, az események menetének bármilyen meggyorsulása esetén is feltétlenül megállja a helyét és teljesítse kötelességét, akkor csak szánalmas politikai kalandorok lennénk. Csak Nagyezsgyin, aki mindössze tegnap óta nevezi magát szociáldemokratának, feledkezhet meg arról, hogy a szociáldemokrácia célja az egész emberiség életfeltételeinek gyökeres átalakítása és ezért megengedhetetlen, hogy egy szociáldemokratát „aggasszon" a munka hosszadalmassága.

időszakok váltakozása előre látható, nem tudnánk kihasználni ezt a szervezet átépítésére, mert egy önkényuralmi országban meglepően gyorsan, olykor a cári janicsárok[131] egyetlen éjszakai rajtaütésével kapcsolatban megy végbe a változás. És magát a forradalmat sem szabad egyszeri történés formájában elképzelni (mint ahogy szemmelláthatólag Nagyezsgyinnek rémlik), mert a forradalom többé-kevésbbé erős robbanások és többé-kevésbbé teljes szélcsend többszöri, gyors váltakozása formájában zajlik le. Ezért pártszervezetünk tevékenysége legfőbb tartalmának, tevékenysége gyujtópontjának olyan munkának kell lennie, amely a legerősebb robbanás időszakában és a legteljesebb szélcsend idején egyaránt lehetséges és szükséges. Ez a munka a legszélesebb tömegek közt kifejtett, Oroszországszerte egységes politikai agitáció, amely megvilágítja az élet minden oldalát. Ez a munka azonban *elképzelhetetlen* a mai Oroszországban egy igen sűrűn megjelenő országos lap nélkül. Az a szervezet, amely önmagától kialakul e lap körül, e lap *munkatársainak* szervezete (a szó tágabb értelmében vett munkatársainak szervezete, vagyis beleértve mindazokat, akik a lapon dolgoznak) készen áll majd *mindenre*, kezdve azzal, hogy a forradalmi mozgalom legnagyobb „elnyomása" idején megmenti a párt becsületét, tekintélyét és biztosítja folytonosságát, és végezve az *egész nép fegyveres felkelésének* előkészítésével, kitűzésével és végrehajtásával.

Valóban, képzeljük csak el azt a nálunk igen gyakori esetet, amikor egy vagy több helyen teljes a lebukás. Ha az *összes* helyi szervezeteknek nincs *egy* közös, állandó ügyük, akkor az ilyen lebukásoknak gyakran az a következményük, hogy a munka hosszú hónapokra megszakad. De ha van ilyen közös ügyük, akkor még a legsúlyosabb lebukás esetén is elegendő volna két-három erélyes ember néhány heti munkája, hogy a fiatalok új köreit, amelyek, mint ismeretes, még most is igen gyorsan keletkeznek, összekapcsolják a közös központtal; ha pedig mindenki tud erről a közös ügyről, amelyet ennyire sujtanak a lebukások, akkor még gyorsabban keletkezhetnek új körök, amelyek még gyorsabban felvehetik a kapcsolatot a közös központtal.

Másrészt képzeljük el a nép felkelését. Manapság valószínűleg mindenki egyetért azzal, hogy gondolnunk és készülnünk kell rá. De *hogyan* készüljünk fel? Hiszen a Központi Bizottság nem küldhet mindenhova megbízottakat, hogy készítsék elő a felkelést! Még ha volna is Központi Bizottságunk, a mai orosz viszonyok között semmire sem menne ilyen kiküldetésekkel. Viszont a megbízottak* hálózatának, amely önmagától alakul ki a közös lap megszervezése és terjesztése közben, nem kellene „ülnie és várnia" a felkelés jelszavát, hanem olyan állandó ügyön munkálkodnék, amely felkelés esetén a legnagyobb valószínűséggel biztosítaná számára a sikert. Éppen ez az ügy szilárdítaná meg a legszélesebb munkástömegekkel és az összes elégedetlen — az önkényuralommal elégedetlen — rétegekkel való kapcsolatot, ami oly fontos a felkelés szempontjából. Épp az ilyen ügy megszervezése folyamán fejlődnék ki az a képesség, hogy helyesen ítéljék meg az általános politikai helyzetet, és következésképpen az a képesség is, hogy megfelelő időpontot válasszanak a felkelésre. Épp ez az ügy tanítaná meg az *összes* helyi szervezeteket arra, hogy egyidejűleg reagáljanak az azonos politikai kérdésekre, esetekre és eseményekre, amelyek egész Oroszországot nyugtalanítják, s hogy a lehető legerélyesebben, a lehető legegyöntetűbben és legcélszerűbben válaszoljanak ezekre az „eseményekre", — hiszen lényegében a felkelés sem egyéb, mint az egész nép legerélyesebb, legegyöntetűbb és legcélszerűbb „válasza" a kormánynak.

---

* Ó, jaj! Megint kiszaladt a számon ez a rettenetes „megbízott" szó, amely annyira sérti Martinovék demokratikus fülét! Különösnek tartom, hogy ez a szó nem sértette a hetvenes évek korifeusait, de sérti a kilencvenes évek kontárjait. Nekem tetszik ez a szó, mert világosan és élesen rámutat *a közös ügyre*, amelynek valamennyi megbízott alárendeli gondolatait és cselekedeteit, s ha már ezt a szót mással kellene pótolni, végső esetben a „munkatárs" szó mellett maradnék, ha nem emlékeztetne bizonyos irodalmárkodásra és bizonyos elmosódottságra. Nekünk pedig a megbízottak katonai szervezetére van szükségünk. Egyébként a Martinovok, akik (különösen külföldön) nagy számban találhatók, és azzal szeretnek foglalkozni, hogy „kölcsönösen generálissá léptetik elő egymást", „útlevél-megbízott" helyett azt is mondhatnák: „a forradalmárokat útlevéllel ellátó külön osztály főigazgatója" stb.

Végül éppen ez az ügy tanítaná meg az összes forradalmi szervezeteket Oroszország minden pontján arra, hogy a legállandóbb és egyszersmind a legkonspiratívabb kapcsolatot tartsák fenn egymással, amely létrehozza a párt *tényleges* egységét, mert ilyen kapcsolatok nélkül semmiképp sem lehet kollektíven megtárgyalni a felkelés tervét és a felkelés előestéjén nem lehet megtenni azokat az elengedhetetlen előkészítő intézkedéseket, amelyeket a legszigorúbb titokban kell tartani.

Egyszóval az „országos politikai lap terve" nem olyan szobatudósok munkájának a gyümölcse, akiket megfertőzött a doktrinérség és az irodalmárkodás (mint azok hitték, akik nem hatoltak a kérdés mélyére), hanem éppen ellenkezőleg: ez a terv a leggyakorlatibb terv arra, hogy mindenfelől és haladéktalanul készülni kezdjünk a felkelésre, de ugyanakkor egy pillanatra se feledkezzünk meg életbevágó mindennapi munkánkról sem.

BEFEJEZÉS

Az orosz szociáldemokrácia története kétségtelenül három időszakra oszlik.

Az első időszak mintegy tíz esztendőre terjed, körülbelül 1884-től 1894-ig tart. Ebben az időszakban jött létre és szilárdult meg a szociáldemokrácia elmélete és programmja. Az új irányzat híveinek számát Oroszországban tíz ujján is megszámolhatta az ember. A szociáldemokrácia munkásmozgalom nélkül létezett, mint politikai párt, az embrionális fejlődés folyamatában volt.

A második időszak három-négy esztendőre terjed, 1894-től 1898-ig tart. A szociáldemokrácia társadalmi mozgalomként, a néptömegek nekilendüléseként, politikai pártként jelenik meg a színtéren. Ez a gyermek- és serdülőkor időszaka. Az értelmiség körében járványszerű gyorsasággal terjed a narodnyikság elleni harc és a munkásokhoz járás, a munkások körében pedig a sztrájkokért való általános lelkesedés. A mozgalomnak óriási sikerei vannak. A vezetők többsége egészen fiatal ember, aki még távolról sem érte el a „harmincöt éves életkort", amelyet N. Mihajlovszkij úr valamilyen természetes korhatárnak gondolt. Fiatalságuk miatt nincs kellő képzettségük a gyakorlati munkához, és meglepően gyorsan tűnnek le a színről. De munkájuk többnyire igen nagyarányú volt. Sokan még mint narodovolecek kezdtek forradalmian gondolkodni. Kora ifjúságukban majdnem valamennyien rajongva csodálták a terror hőseit. Csak harc árán tudtak megszabadulni e hősi hagyomány bűvös hatásától; szakítaniuk kellett azokkal, akik mindenáron hívek akartak maradni a „Narodnaja Voljá"-hoz, s akiket igen nagyra becsültek

a fiatal szociáldemokraták. A harc tanulásra késztetett, el kellett olvasni valamennyi irányzat illegális munkáit, fokozott buzgalommal kellett foglalkozni a legális narodnyikság kérdéseivel. Azok a szociáldemokraták, akik ebben a harcban nőttek fel, bekerültek a munkásmozgalomba, „egyetlen pillanatra sem" feledkezve meg a marxizmus elméletéről, amely világosságot gyujtott agyukban, sempedig az önkényuralom megdöntésének feladatáról. E szakasz szociáldemokratáinak az volt a legkimagaslóbb és egyben *legutolsó* tette, hogy 1898 tavaszán megalakították a pártot.

A harmadik időszakot, mint láttuk, 1897-ben készítik elő; végérvényesen 1898-ban (1898—?) váltja fel a második időszakot. A zűrzavar, a szétesés, az ingadozás időszaka ez. A serdülőkorban előfordul, hogy az embernek mutál a hangja. Ebben az időszakban az orosz szociáldemokrácia hangja is mutálni kezdett, hamisan kezdett csengeni egyrészt Sztruve és Prokopovics, Bulgakov és Bergyajev urak, másrészt V. I—n, R. M., Kricsevszkij és Martinov munkáiban. De csak a vezetők széledtek szét és mentek visszafelé, maga a mozgalom tovább növekedett és hatalmas léptekkel haladt előre. A proletárharc újabb munkásrétegeket ragadott magával, és kiterjedt egész Oroszországra, ugyanakkor a diákság és a lakosság egyéb rétegei körében is közvetve kihatott a demokratikus szellem felélénkülésére. Viszont a vezetők tudatossága kapitulált a nagy és erős ösztönös fellendülés előtt; a szociáldemokraták körében olyan funkcionáriusok lettek már a hangadók, akik csaknem kizárólag a „legális" marxista irodalmon nevelkedtek, az pedig annál kevésbbé volt kielégítő, minél nagyobb tudatosságot követelt tőlük a tömeg ösztönössége. A vezetők elmaradtak elméleti („a kritika szabadsága") és gyakorlati tekintetben („kontárkodás") egyaránt, sőt elmaradottságukat mindenféle fellengzős frázissal próbálták védelmezni. A szociáldemokratizmust trade-unionizmussá fokozták le a legális irodalom brentanoistái és az illegális irodalom hátulkullogói. Kezdett megvalósulni a „Credo" programmja, különösen akkor, amikor a szociáldemokraták „kontárkodása" nyomán új erőre kaptak a nem-szociáldemokrata forradalmi irányzatok.

És ha az olvasó azt vetné szememre, hogy talán túlságosan részletesen foglalkoztam holmi „Rabocseje Gyelo"-val, én erre azt felelem: a „Rabocseje Gyelo" „történelmi" jelentőségre tett szert, mert ő tükrözte vissza a legplasztikusabban ennek a harmadik időszaknak a „szellemét"*. Nem a következetes R. M., hanem éppen az ilyen szélkakaskodó Kricsevszkijek és Martinovok tudták igazán kifejezni ezt a zűrzavart és ingadozást, ezt az engedékenységet a „kritikával", az „ökonomizmussal", a terrorizmussal szemben egyaránt. Nem az jellemzi ezt az időszakot, hogy az „abszolútum" valamelyik híve olimposzi magasságából megvetéssel tekint a gyakorlatra, hanem éppen a legteljesebb elméleti nemtörődömséggel párosult kicsinyes prakticizmus. Ennek az időszaknak a hősei nem is annyira a „nagy szavak" nyílt megcáfolásával, mint inkább ellaposításukkal foglalkoztak; a tudományos szocializmus már nem volt többé egységes egésszé kovácsolt forradalmi elmélet, hanem holmi keverékké változott, amelyet „szabadon" higítottak fel mindenféle újabb német tankönyvekben feltálalt szósszal; az „osztályharc" jelszava nem ösztökélt előre egyre szélesebb, egyre erélyesebb tevékenységre, hanem a megnyugvás eszközéül szolgált, mert hiszen „a gazdasági harc elválaszthatatlanul összefügg a politikai harccal"; a párt eszméje nem volt hívó szó a forradalmárok harcos szervezetének megalakítására, hanem csak valamiféle „forradalmi bürokrácia" és „demokratikus" formákkal űzött gyerekes játék igazolására szolgált.

Hogy mikor végződik a harmadik időszak és mikor kezdődik a negyedik (amelynek mindenesetre már számos előjelét észlelhetjük) — azt nem tudjuk. A történelem területéről itt a jelen és részben a jövő területére lépünk. De

* Válaszolhatnék ezzel a német közmondással is: „Den Sack schlägt man, den Esel meint man", vagy lefordítva: a lányomnak mondom, a menyem is értsen belőle. Nem egyedül a „Rabocseje Gyelo", hanem a gyakorlati funkcionáriusok és a *teoretikusok nagy tömege* is a divatos „kritika" rabjává vált, belezavarodott az ösztönösség kérdésébe, politikai és szervezési feladataink felfogása tekintetében letért a szociáldemokrácia álláspontjáról és tradeunionista álláspontra helyezkedett.

szilárdan hisszük, hogy a negyedik időszak a harcos marxizmus megszilárdulására fog vezetni, hogy az orosz szociáldemokrácia megerősödve és megemberesedve fog kikerülni a válságból, hogy az opportunisták utóvédcsapatát a legforradalmibb osztály igazi élcsapata fogja „felváltani".

Erre az „őrségváltásra" való felhívásképpen és a fentebb elmondottakat összefoglalva arra a kérdésre, hogy mi a teendő, röviden így válaszolhatunk:

Fel kell számolni a harmadik időszakot.

Melléklet[132]

AZ „ISZKRA" ÉS A „RABOCSEJE GYELO" EGYESÜLÉSI KÍSÉRLETE

Vázolnunk kell még az „Iszkra" taktikáját, amelyet szervezeti kérdésekben fogadott el és következetesen alkalmazott a „Rabocseje Gyeló"-val szemben. Ez a taktika már az „Iszkra" 1. számában, a „Szakadás az Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségében" c. cikkben* világosan kifejezésre jutott. Mi azonnal arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy *az eredeti* „Külföldi Orosz Szociáldemokrata Szövetség", amelyet pártunk első kongresszusán a párt külföldi képviselőjének ismertek el, két szervezetre *szakadt;* hogy a párt képviseletének kérdése nyílt kérdés marad, mert csak ideiglenes és feltételes megoldást nyert azzal, hogy a Párizsi Nemzetközi Kongresszuson Oroszország részéről két tagot választottak be az állandó Nemzetközi Szocialista Irodába — a kettészakadt „Szövetség" mindkét részéről egyet-egyet. Kijelentettük, hogy a „Rabocseje Gyeló"-nak lényegében *nincs igaza,* és elvi tekintetben határozottan a „Munka Felszabadítása" csoport álláspontjára helyezkedtünk, de ugyanakkor nem kívántunk belemélyedni a szakadás részleteibe és kiemeltük a „Szövetség"-nek a tisztán gyakorlati munka terén szerzett érdemeit**.

Bizonyos mértékben tehát várakozó álláspontra helyezkedtünk: engedményt tettünk annak az orosz szociáldemokraták többsége körében uralkodó véleménynek, hogy az ökonomizmus leghatározottabb ellenségei is

* Lásd *Lenin* Művei. 4. köt. 1953. 394—395. old. — *Szerk.*

** A szakadás ilyen megítélésének alapjául az ismert irodalom és azok az adatok szolgáltak, amelyeket szervezetünk néhány külföldön járt tagja gyűjtött.

szorosan együttműködhetnek a „Szövetséggel", mert a „Szövetség" többízben kijelentette, hogy elvileg egyetért a „Munka Felszabadítása" csoporttal, és állítólag nem tart igényt arra, hogy az elmélet és a taktika sarkalatos kérdéseiben önálló arculata legyen. Álláspontunk helyességét közvetve megerősítette az is, hogy az „Iszkra" első számának megjelenésével majdnem egyidőben (1900 decemberében) a „Szövetség"-ből kivált annak három tagja, akik megalakították az úgynevezett „kezdeményező csoportot" és 1) az „Iszkra" szervezet külföldi osztályának, 2) a „Szocial-demokrat" forradalmi szervezetnek és 3) a „Szövetség"-nek felajánlották közvetítésüket békülési tárgyalásokra. Az első két szervezet azonnal elfogadta az ajánlatot, *a harmadik visszautasította.* Igaz, amikor az egyik szónok a tavalyi „egyesülési" kongresszuson ismertette ezeket a tényeket, a „Szövetség" egyik vezetőségi tagja kijelentette, hogy az ajánlatot kizárólag azért utasították vissza, mert a „Szövetség" nem volt megelégedve a kezdeményező csoport összetételével. Úgy érzem, kötelességem közölni ezt a magyarázatot, de meg kell jegyeznem, hogy nem tartom kielégítőnek, mert a „Szövetség" tudott róla, hogy a másik két szervezet beleegyezett a tárgyalásokba és így módjában állt volna más közvetítő útján vagy közvetlenül is hozzájuk fordulni.

1901 tavaszán a „Zarja" (1. sz., április) és az „Iszkra" (4. sz., május)* nyílt vitába szállt a „Rabocseje Gyeló"-val. Az „Iszkra" különösen erősen támadta a „Rabocseje Gyelo" „Történelmi fordulat"-át, mivel a „Rabocseje Gyelo" *áprilisi* röplapjában, tehát már a tavaszi események után ingadozást mutatott, a terrorért, a „véres" felhívásokért való lelkesedéssel szemben. E vita ellenére a „Szövetség" azt felelte, hogy a „békítők" más csoportjának közvetítésével hajlandó felújítani a békülési tárgyalásokat. A három fentnevezett szervezet képviselői júniusban előzetes konferenciát tartottak és a legrészletesebb „elvi megegyezés" alapján szerződéstervezetet dolgoztak ki, amelyet a „Szövetség" a „Két kongresszus", a Líga pedig „Az «egyesülési» kongresszus okmányai" c. brosúrában tett közzé.

* Lásd ebben a kötetben 1—13. old. — *Szerk.*

Ennek az elvi megegyezésnek (vagy ahogy gyakrabban nevezik: a júniusi konferencia határozatainak) tartalma félreérthetetlenül bizonyítja, hogy mi minden opportunizmus és különösen az orosz opportunizmus mindennemű megnyilvánulásának *leghatározottabb* elítélését jelöltük meg az egyesülés elengedhetetlen feltételeként. „Visszautasítunk — így szól az 1. pont — minden olyan kísérletet, amelynek az a célja, hogy opportunizmust vigyen a proletariátus osztályharcába, minden olyan kísérletet, amely az úgynevezett ökonomizmusban, bernsteinizmusban, millerandizmusban stb. jutott kifejezésre." „A szociáldemokrácia tevékenységéhez hozzátartozik... az eszmei harc a forradalmi marxizmus minden ellenfele ellen" (4, c); „A szociáldemokráciának a szervezési és az agitációs tevékenység egyetlen területén sem, egy pillanatra sem szabad figyelmen kívül hagynia az orosz proletariátus legközelebbi feladatát: az önkényuralom megdöntését" (5, a); „... agitáció nemcsak a bérmunkának a tőke elleni mindennapi harca talaján" (5, b); „... nem ismerjük el... a tisztán gazdasági harc és a részleges politikai követelésekért folytatott harc stádiumát" (5, c); „... a mozgalom szempontjából fontosnak tartjuk a mozgalom alsóbb... elemi és... szűk formáit elvvé avató áramlatok bírálatát" (5, d). Még a teljesen kívülálló ember is, ha némi figyelemmel olvassa ezeket a határozatokat, már a szövegezésükből láthatja, hogy ezek a határozatok olyan emberek ellen irányultak, akik opportunisták és „ökonomisták" voltak, akik, ha csak egy pillanatra is, de megfeledkeztek az önkényuralom megdöntésének feladatáról, akik elismerték a stádium-elméletet, elvvé avatták a szűk formákat stb. S aki csak valamelyest is ismeri a „Munka Felszabadítása" csoportnak, a „Zarjá"-nak és az „Iszkrá"-nak a „Rabocseje Gyeló"-val folytatott vitáját, az egy pillanatra sem fog kételkedni abban, hogy ezek a határozatok pontról pontra éppen azokat a tévedéseket vetik el, amelyekbe beleesett a „Rabocseje Gyelo". Ezért teljes joggal nevetett az „egyesülési" kongresszus egyik szónoka, amikor a „Szövetség" egyik tagja kijelentette, hogy a „Rabocseje Gyelo" 10. számában közölt cikkeket nem a „Szövetség" újabb „történelmi fordulata" sugallta, hanem azért írták, mert a

határozatok rendkívül „elvontak"*. A határozatok nem elvontak — felelte a szónok —, hanem ellenkezőleg, a lehető legkonkrétabbak; elég, ha csak futó pillantást vetünk rájuk, és máris meggyőződhetünk róla, hogy itt „meg akartak fogni valakit".

Ez az utóbbi kifejezés jellemző epizódra adott alkalmat a kongresszuson. Egyfelől B. Kricsevszkij kapaszkodott bele a „meg akartak fogni" szavakba, úgy találván, hogy ez az „elszólás" elárulja rossz szándékunkat („kelepcébe akarnak csalni"), és patetikus hangon kiáltotta: „Kit akartak itt megfogni?". — „Valóban, kit?" — kérdezte Plehanov irónikusan. — „Hadd segítsek Plehanov elvtárs nehézkes észjárásán — felelte B. Kricsevszkij —, hadd magyarázzam meg neki, hogy itt *a «Rabocseje Gyelo» szerkesztőségét* akarták megfogni (általános derültség). De mi nem engedtük magunkat megfogni!" (felkiáltások balról: annál rosszabb önöknek!) — Másfelől a „Borba" csoportnak (a békítgetők csoportjának) egyik tagja, amikor a „Szövetség"-nek a határozatokhoz benyujtott módosításai ellen beszélt és szónokunkat védeni akarta, kijelentette, hogy a „meg akartak fogni" kifejezés nyilvánvalóan véletlenül szaladt ki a szónok száján a vita hevében.

Ami engem illet, azt hiszem, hogy az ilyen „védelmet" nem köszöni meg a szónok, aki ezt a kifejezést használta. Azt hiszem, hogy a „meg akartak fogni valakit" szavakat „tréfából mondták, de komolyan gondolták"; mi ugyanis mindig állhatatlansággal, ingadozással vádoltuk a „Rabocseje Gyelo"-t, és ezért természetesen *igyekeznünk kellett őt megfogni*, hogy a jövőben lehetetlenné tegyük az ingadozásokat. Rossz szándékról itt szó sem lehetett, mert elvi állhatatlanságról beszéltünk. És olyan elvtársiasan tudtuk „megfogni" a „Szövetséget"**, hogy a júniusi határozatokat

* Ezt az állítást megismétli a „Két kongresszus" c. brosúra, 25. old.

** Tudniillik azt mondottuk a júniusi határozatok bevezetőjében, hogy az orosz szociáldemokrácia egészében mindig a „Munka Felszabadítása" csoport elveinek talaján állott és hogy különösen a „Szövetség" kiadói és szervezői tevékenységét kell a „Szövetség" érdeméül betudni. Másszóval kijelentettük, hogy készek vagyunk végleg fátyolt borítani a multra, készek vagyunk elismerni, hogy a „szövetség"-beli elvtársaink munkája hasznos (az ügyre

maga B. Kricsevszkij és a „Szövetség" még egy vezetőségi tagja is aláírta.

A „Rabocseje Gyelo" 10. számában közölt cikkek (ezt a számot elvtársaink csak akkor látták, amikor megérkeztek a kongresszusra, néhány nappal az ülések kezdete előtt) világosan megmutatták, hogy nyártól őszig a „Szövetségben" újabb fordulat történt: az ökonomisták megint felülkerekedtek, és a szerkesztőség, amely minden „fuvallatnak" engedelmeskedik, megint védelmezni kezdte a „legmegrögzöttebb bernsteinistákat" és a „kritika szabadságát", védelmezni kezdte az „ösztönösséget" és Martinov tollával hirdette politikai hatókörünk „szűkítésének elméletét" (állítólag azért, hogy magát a hatást bonyolultabbá tegye). Újra beigazolódott Parvus találó megjegyzése, hogy az opportunistát nehéz megfogni valamilyen formulával; könnyen aláír *minden* formulát, de könnyen félre is löki, mert az opportunizmus éppen abban áll, hogy egyáltalán nincsenek határozott és szilárd elvei. Az opportunisták ma visszautasítanak *minden* olyan kísérletet, amely az opportunizmus bevitelére irányul, ma elleneznek *minden* szűkítést, ünnepélyesen megígérik, hogy „egy pillanatra sem feledkeznek meg az önkényuralom megdöntéséről", hogy „nemcsak a bérmunkának a tőke elleni mindennapi harca talaján fognak agitálni" stb. stb. Holnap azonban megváltoztatják kifejezésmódjukat és az ösztönösség, a szürke, mindennapi harc előrehaladó menete védelmének, a kézzelfogható eredményekkel kecsegtető követelések stb. magasztalásának örve alatt újra csak azt teszik, amit azelőtt tettek. Amikor a „Szövetség" továbbra is azt állítja, hogy a 10. szám cikkeiben „nem látott és most sem lát semmiféle eretnek eltávolodást a konferencia

---

nézve) — de *azzal a feltétellel*, hogy teljesen felszámolják ingadozásukat, amiért „meg akartuk fogni" őket. Csakis így fogja értelmezni a júniusi határozatokat minden elfogulatlan ember, aki elolvassa őket. Ha pedig a „Szövetség" most, miután szakadást *idézett elő* azzal, hogy újra az ökonomizmus felé fordult (a 10. szám cikkeiben és a módosításokban) és ünnepélyesen azzal vádol minket, hogy *valótlanságot* mondtunk („Két kongresszus", 30. old.), amikor érdemeiről beszéltünk, úgy ezen a vádon természetesen csak mosolyogni tudunk.

javaslatának általános elveitől" („Két kongresszus", 26. old.), ezzel csak azt árulja el, hogy teljesen képtelen vagy nem akarja megérteni a nézeteltérések lényegét.

A „Rabocseje Gyelo" 10. száma után számunkra nem maradt más hátra, mint hogy általános vitát indítsunk, hogy meggyőződjünk róla, vajjon szolidáris-e az egész „Szövetség" ezekkel a cikkekkel és lapja szerkesztőségével. A „Szövetség" különösen elégedetlen velünk ezért, és azzal vádol bennünket, hogy viszályt akarunk szítani a „Szövetségben", hogy a más dolgába avatkozunk stb. A vádak nyilvánvalóan alaptalanok, mert választott szerkesztőség mellett, amely a legenyhébb szellőre is „irányt változtat", minden a széliránytól függ, és mi meg is határoztuk ezt az irányt zárt üléseinken, ahol az egyesülni szándékozó szervezetek tagjain kívül senki sem volt jelen. Mikor a „Szövetség" nevében módosításokat nyujtottak be a júniusi határozatokhoz, kialudt bennünk a megegyezés reményének utolsó szikrája is. A módosítások okmányszerűen bizonyították, hogy a „Szövetség" többsége újra az ökonomizmus felé fordult és szolidáris a „Rabocseje Gyelo" 10. számával. Az opportunizmus megnyilvánulásainak köréből kihúzták az „úgynevezett ökonomizmust" (mert e két szó értelme állítólag „határozatlan", — bár az ilyen indokolásból csak az következnék, hogy pontosabban kellene meghatározni e széles körben elterjedt tévedés lényegét), kihúzták a „millerandizmust" is (bár B. Kricsevszkij a „Rabocseje Gyelo" 2—3. számában, 83—84. old. és még nyiltabban a „Vorwärts"-ben* védelmébe vette). Jóllehet a júniusi határozatok félreérthetetlenül kimondották, hogy a szociáldemokrácia feladata: „vezetni a proletariátusnak a politikai, *gazdasági* és társadalmi elnyomás *minden* formája ellen folytatott harcát, e harc *minden* megnyilvánulását", azt követelve ezzel, hogy tervszerűséget és egységet vigyenek be e harc minden megnyilvánulásába, — a „Szövetség" ehhez még egészen feleslegesen hozzáfűzte, hogy „a gazdasági harc a tömegmozgalom hatalmas ösztökélője" (önmagukban véve vitathatatlanok ugyan

* A „Vorwärts"-ben ezzel kapcsolatban vita indult mostani szerkesztősége, Kautsky és a „Zarja" között. Nem fogjuk elmulasztani, hogy megismertessük az orosz olvasókat ezzel a vitával[188].

ezek a szavak, de a szűk keretek között mozgó „ökonomizmus" létezése mellett elkerülhetetlen volt, hogy félremagyarázásokra adjanak alkalmat). Sőt mi több, a júniusi határozatokba már bevitték a „politika" *szűkítését*, amennyiben törölték belőlük azokat a szavakat, hogy „egy pillanatra sem" (szabad megfeledkezni az önkényuralom megdöntésének céljáról), és a következő szavakkal egészítették ki: „a gazdasági harc a tömeg aktív politikai harcbavitelének *legszélesebb körben* alkalmazható eszköze". Érthető, hogy e módosítások elfogadása után szónokaink sorra elálltak a szótól, mert teljesen céltalannak tartották, hogy tovább tárgyaljanak azokkal, akik megint az ökonomizmus felé fordultak és biztosították maguknak az ingadozás szabadságát.

„Éppen azt, amit a «Szövetség» a jövendő megegyezés szilárdsága, azaz a «Rabocseje Gyelo» önálló arculata és autonómiája megóvása sine qua non* feltételének tekintett, az «Iszkra» a megegyezés botránykövének tekintette" („Két kongresszus", 25. old.). Ez igen pontatlan. Sohasem törtünk a „Rabocseje Gyelo" autonomiája ellen**. De azt, hogy önálló arculata legyen, valóban *feltétlenül elleneztük*, ha ezen az „önálló arculaton" az elmélet és a taktika elvi kérdéseiben való „önállóságot" értik; a júniusi határozatok éppen az *ilyen* önálló arculat feltétlen elutasítását tartalmazzák, mert ez az „önálló arculat" a gyakorlatban — ismételjük — mindig mindenféle ingadozást jelentett, azt jelentette, hogy ezekkel az ingadozásokkal elősegítik a nálunk uralkodó és a párt szempontjából tűrhetetlen zűrzavart. A „Rabocseje Gyelo" a 10. számában közölt cikkekkel és a „módosításokkal" világosan megmutatta, hogy meg akarja tartani ezt az önálló arculatát, ez pedig természetszerűen és elkerülhetetlenül szakításra és hadüzenetre vezetett. De mi valamennyien készek voltunk elismerni a „Rabocseje Gyelo" „önálló arculatát" abban az értelemben, hogy meghatáro-

* — elengedhetetlen. — *Szerk.*

** Hacsak nem tekintjük az autonómia korlátozásának azokat a szerkesztőségi üléseket, amelyeket az egyesült szervezetek közös legfelsőbb tanácsának megalakításával kapcsolatban tartottunk, amihez júniusban a „Rabocseje Gyelo" is hozzájárult.

zott irodalmi funkciókra szorítkozzék. E funkciók helyes elosztása magától kínálkozott: 1) tudományos folyóirat, 2) politikai ujság és 3) népszerű gyüjtemények és népszerű brosúrák. Csakis úgy bizonyíthatná be a „Rabocseje Gyelo", hogy *őszintén*, végleg meg akar szabadulni azoktól a tévedésektől, amelyek ellen a júniusi határozatok irányulnak, ha hozzájárul ehhez az elosztáshoz; csakis ez az elosztás küszöbölné ki a súrlódások minden lehetőségét és biztosítaná a valóságban a megegyezés tartósságát, s ugyanakkor mozgalmunk újabb fellendülésének és újabb sikereinek alapjául szolgálna.

Most már egyetlen orosz szociáldemokrata sem kételkedhetik abban, hogy nem holmi „szervezeti" körülmények idézték elő a forradalmi irányzatnak az opportunista irányzattal való végleges szakítását, hanem az opportunisták, akik meg akarták szilárdítani az opportunizmus önálló arculatát és a Kricsevszkijek és Martinovok bölcselkedéseivel továbbra is zűrzavart akartak kelteni az elmékben.

HELYREIGAZÍTÁS A „MI A TEENDŐ?"-HÖZ

A „kezdeményező csoport", melyről a „Mi a teendő?" c. brosúrám 141. oldalán* beszélek, arra kér, hogy a következőképpen módosítsam a külföldi szociáldemokrata szervezetek kibékítési kísérletében való részvételének ismertetését: „E csoport három tagja közül csak egy lépett ki a «Szövetség»-ből 1900 végén, a többi csak 1901-ben határozta el magát erre, amikor meggyőződött róla, hogy lehetetlen megnyerni a «Szövetség» hozzájárulását az «Iszkra» külföldi szervezetével és a «Szocial-demokrat Forradalmi Szervezettel» tartandó konferenciához, melyet a «kezdeményező csoport» javasolt. Ezt a javaslatot a «Szövetség» vezetősége kezdetben elutasította, s ezt a közvetítő «kezdeményező csoport» tagjainak «illetéktelenségével» indokolta, de ugyanakkor kijelentette, hogy közvetlen érintkezésbe kíván lépni az «Iszkra» külföldi szervezetével. Nem sokkal ezután azonban a «Szövetség» vezetősége értesítette a «kezdeményező csoportot», hogy az «Iszkra» 1. számának megjelenése után, amelyben egy megjegyzés jelent meg a «Szövetség» kettészakadásáról, megváltoztatta elhatározását és nem kíván érintkezésbe lépni az «Iszkrá»-val. Mivel magyarázható ezekután a «Szövetség» egyik vezetőségi tagjának az a kijelentése, hogy a «Szövetség» *kizárólag* azért utasította el a konferenciát, mert nem volt megelégedve a «kezdeményező csoport» összetételével? Igaz, az is érthetetlen, hogy a mult év júniusában a «Szövetség» vezetősége hozzájárult a konferenciához, pedig az «Iszkra» 1. számában közölt megjegyzés érvényben

* Lásd ebben a kötetben 545—546. old. — *Szerk.*

maradt, sőt a «Zarja» első füzetében és az «Iszkra» 4. számában, amelyek a júniusi konferencia előtt jelentek meg, még világosabban kifejezésre jutott az «Iszkrá»-nak a «Szövetséggel» szemben elfoglalt «negatív» álláspontja."

N. Lenin

„Iszkra" 19. sz.
1902 április 1.

JEGYZETEK

[1] Leninnek az „Iszkrá"-ban megjelent „*Mivel kezdjük?*" c. cikkét a helyi szociáldemokrata szervezetek külön brosúrában adták ki. A Szibériai Szociáldemokrata Szövetség 5 000 példányban kinyomtatta és egész Szibériában terjesztette a brosúrát. A cikket külön kiadásban terjesztették Szamárában, Tambovban, Nyizsnyij-Novgorodban és Oroszország más városaiban is. — *1*

[2] „*Rabocseje Gyelo*" („Munkásügy") — az „ökonomisták" folyóirata, az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségének" nem-időszaki sajtószerve. A folyóirat Genfben jelent meg 1899 áprilistól 1902 februárig B. N. Kricsevszkij, A. Sz. Martinov és V. P. Ivansin szerkesztésében. Mindössze 12 száma — kilenc kötete — látott napvilágot.

A „rabocsejegyelósok" nézeteit Lenin „Mi a teendő?" c. könyvében bírálta (lásd ebben a kötetben 357—554. old.). — *5*

[3] „*Rabocsaja Miszl*" („Munkásgondolat") — az „ökonomisták" lapja; 1897 októbertől 1902 decemberig jelent meg. Összesen 16 számot adtak ki, a 3—11. és a 16. szám Berlinben, a többi Pétervárott jelent meg. K. M. Tahtarev és mások szerkesztették.

Lenin több művében, különösen az „Iszkrá"-ban megjelent cikkeiben és „Mi a teendő?" c. könyvében bírálta a „Rabocsaja Miszl"-nek, a nemzetközi opportunizmus orosz válfajának nézeteit. — *5*

[4] „*Iszkra*" („Szikra") — az első illegális országos marxista újság Oroszországban; Lenin alapította 1900-ban. A forradalmi marxisták e harcos lapjának alapítása volt „a döntő láncszem a láncban, a döntő feladat a párt előtt álló feladatok sorozatában" *(Sztálin)*.

Mivel Oroszországban forradalmi lapot a rendőri üldözések miatt nem lehetett kiadni, Lenin már a szibériai számüzetésben minden részletében átgondolta a lap külföldi kiadásának tervét. Számüzetése letöltése után, 1900 januárban Lenin azonnal hozzáfogott terve megvalósításához.

A lenini „Iszkra" első száma 1900 december 11-én (24-én) jelent meg Lipcsében, a következő számokat Münchenben, 1902 áprilistól kezdve Londonban és 1903 tavaszától Genfben adták ki.

Az „Iszkra" szerkesztőségének tagjai voltak: V. I. Lenin, G. V. Plehanov, J. O. Martov, P. B. Akszelrod, A. N. Potreszov és V. I. Zaszulics. A szerkesztőség titkáraként 1901 tavaszától N. K. Krupszkaja működött. Az „Iszkra" főszerkesztője és vezetője a gyakorlatban Lenin volt. Lenin az „Iszkra" számára cikkeket írt a pártépítésnek és az oroszországi proletariátus osztályharcának minden főbb kérdéséről, kommentálta a nemzetközi élet legfontosabb eseményeit.

Oroszország több városában (Pétervárott, Moszkvában stb.) az OSzDMP lenini-iszkrás irányzata csoportokat és bizottságokat alakított. A Kaukázusontúl a „Brdzola" („Harc") — a tifliszi szociáldemokrata szervezetnek, e szervezet lenini-iszkrás csoportjának első illegális grúz lapja — síkra szállt az „Iszkra" eszméiért. A kaukázusontúli lenini-iszkrás szervezeteket I. V. Sztálin alapította és vezette V. Z. Keczhovelivel, A. G. Culukidzével és V. K. Kurnatovszkijjal együtt.

Az iszkrás szervezetek a Lenin és Sztálin nevelte hivatásos forradalmárok (N. E. Bauman, I. V. Babuskin, Sz. I. Guszev, M. I. Kalinyin és mások) közvetlen közreműködésével alakultak és az ő vezetésükkel dolgoztak.

Az „Iszkra" szerkesztősége Lenin kezdeményezésére és közvetlen részvételével kidolgozta a párt programmtervezetét (megjelent az „Iszkra" 21. számában), és előkészítette az OSzDMP II. Kongresszusát, amelyet 1903 július—augusztusban tartottak meg.

Mire a kongresszust összehívták, Oroszország helyi szociáldemokrata szervezeteinek többsége az „Iszkrá"-hoz csatlakozott, jóváhagyta taktikáját, programmját és szervezeti tervét, vezető szervének ismerte el. A kongresszus külön határozatban leszögezte, hogy az „Iszkrá"-nak különleges szerep jutott a pártért vívott harcban, és az „Iszkrá"-t az OSzDMP Központi Lapjának nyilvánította.

A II. kongresszus megválasztotta a szerkesztőséget a

következő összetételben: Lenin, Plehanov és Martov. Martov, a pártkongresszus határozata ellenére, nem volt hajlandó a szerkesztőség tagja lenni, s ezért az „Iszkra" 46—51. száma Lenin és Plehanov szerkesztésében jelent meg. Később Plehanov a mensevizmus álláspontjára helyezkedett és azt követelte, hogy az „Iszkra" szerkesztőségébe vegyék be az összes korábbi mensevik szerkesztőket, akiket a kongresszus nem fogadott el. Lenin ezzel nem érthetett egyet és 1903 október 19-én (november 1-én) kilépett az „Iszkra" szerkesztőségéből, hogy a párt Központi Bizottságában megerősítse pozícióját és onnan üsse a mensevik opportunistákat. Az 52. számot Plehanov egyedül szerkesztette. Plehanov, 1903 november 13-án (26-án) önkényesen megsértve a kongresszus akaratát, kooptálta az „Iszkra" szerkesztőségébe a lap korábbi mensevik szerkesztőit. Az 52. számától kezdve az „Iszkra" a mensevikek lapja.

„A pártban ettől kezdve beszélnek *régi* «Iszkrá»-ról, mint a lenini, bolsevik «Iszkrá»-ról és *új* «Iszkrá»-ról, mint a mensevik, opportunista «Iszkrá»-ról" („Az SzK(b)P története. Rövid tanfolyam". II. fej. 4. pont. 1953. 7. kiad. 56. old.). — *6*

[5] Az 1901 február—márciusi diákzavargásokról és munkásmegmozdulásokról — népgyűlésekről, tüntetésekről és sztrájkokról — van szó, amelyek hulláma Oroszország számos városát elborította: Pétervárt, Moszkvát, Kievet, Harkovot, Jaroszlavlt, Tomszkot, Varsót, Belosztokot stb. — *8*

[6] A „Május elseje Oroszországban" c. tudósításról van szó, amely az „Iszkra" 5. (1901 júniusi) számának „Munkásmozgalmi krónika és gyári levelek" rovatában jelent meg. — *16*

[7] Lenin Engelsnek Marx „Osztályharcok Franciaországban 1848—1850" c. művéhez írt „Bevezetés"-ére gondol, amelyet a német szociáldemokraták 1895-ben meghamisítva adtak ki és később úgy magyaráztak, hogy Engels elutasítja a fegyveres felkelést és a barikádharcot.

A „Bevezetés" teljes szövegét Engels kézirata alapján a Szovjetunióban adták ki először (lásd Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 1949. 95—115. old.). — *19*

[8] Lenin a rendőrség és a pétervári Maxwell-gyár sztrájkoló munkásainak 1898 decemberi összetűzésére utal. A rendőrség

(200 gyalogos és 100 lovas), amelyet a sztrájk „felbujtóinak" letartóztatása végett vezényeltek ki, órákig nem tudott behatolni a munkáskaszárnyába. A munkások elbarikádozták magukat és dorongokkal, palackokkal védekeztek, forró vízzel öntötték le a rendőröket. — *19*

[9] A cári rendőrség és a kozák katonaság 1901 március 4-én (17-én) vérbefojtotta a pétervári Kazán-téren rendezett tüntetést. A tüntetésen többezer diák és munkás vett részt, tiltakozásul az ellen, hogy katonának vittek diákokat. A cári kormány fegyveres erővel kergette szét a tüntetőket. A tüntetőket vadállati kegyetlenséggel ütlegelték, több embert megöltek, sokat nyomorékká vertek. Erről az eseményről az „Iszkra" részletes tudósítást közölt 1901 áprilisban megjelent 3. számában. — *19*

[10] Lenin „*A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai*" c. cikkében Sz. J. Vitte cári miniszter „Az önkényuralom és a zemsztvo" c., külföldön illegálisan megjelent bizalmas feljegyzését és a liberális P. B. Sztruve Vitte feljegyzéséhez írt előszavát bírálja.

Lenin cikke komoly nézeteltéréseket támasztott az „Iszkra" szerkesztőségében. Plehanov és a szerkesztőség néhány más tagja kifogásolta Lenin cikkét.

Az „Iszkra" szerkesztőségének tagjai levélváltás útján körülbelül egy hónapig vitatkoztak a cikkről. Lenin elfogadott egyes javaslatokat és megváltoztatta a cikk egyes részeinek megfogalmazását, de kereken elutasította azt a követelést, hogy változtasson a cikk éles leleplező hangján és irányán. — *21*

[11] „*Zarja*" („Hajnal") — marxista tudományos politikai folyóirat, az „Iszkra" szerkesztősége adta ki Stuttgartban 1901—1902-ben.

A „Zarjá"-ban jelentek meg Lenin következő cikkei: „Alkalmi megjegyzések", „A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai", „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»" c. munka első négy fejezete („A «kritikus» urak az agrárkérdésről" címmel), „Belpolitikai szemle", „Az orosz szociáldemokrácia agrárprogrammja". Mindössze négy száma — három kötete — jelent meg: az 1. szám 1901 áprilisban (valójában az 1. szám március 23-án jelent meg), a 2—3. szám 1901 decemberben, a 4. szám 1902 augusztusban. — *26*

[12] *Katkov, M. N.* — reakciós ujságíró. 1851-től a „Moszkovszkije Vedomosztyi" főszerkesztője volt. Nemcsak a forradalmi mozgalomnak, hanem általában minden társadalmi haladásnak is ádáz ellensége volt. Lenin „az önkényuralom hű házőrző kutyájának" nevezte Katkovot. — *28*

[13] *„Ifjú Oroszország"* — P. G. Zaicsnyevszkij forradalmi körének 1862 májusában kiadott kiáltványa. A kiáltvány forradalmi akcióra szólított az önkényuralom ellen és ezt a jelszót tűzte ki: „Szociális és demokratikus Orosz Köztársaságot" a területek föderatív szövetsége formájában. — *28*

[14] *„Szovremennyik"* („Kortárs") — tudományos politikai és irodalmi folyóirat, A. Sz. Puskin alapította. Pétervárott jelent meg 1836-tól 1866-ig, 1847-től kezdve N. A. Nyekraszov és I. I. Panajev kiadásában. V. G. Belinszkij, N. G. Csernisevszkij, N. A. Dobroljubov, N. V. Selgunov, M. J. Szaltikov-Scsedrin, M. A. Antonovics és mások voltak a folyóirat munkatársai. A „Szovremennyik" korának leghaladóbb folyóirata volt, amely a forradalmi demokrácia törekvéseit tükrözte. 1866-ban a cári kormány betiltotta. — *30*

[15] *„Russzkoje Szlovo"* („Orosz Szó") — irodalmi és politikai havi folyóirat; Pétervárott jelent meg 1859-től 1866-ig; D. I. Piszarev és N. V. Selgunov is munkatársa volt. A folyóirat nagy hatással volt a hatvanas évek haladó ifjúságára. A „Szovremennyik" után ez volt korának leghaladóbb folyóirata. A cári kormány 1866-ban betiltotta. — *30*

[16] *„Gyeny"* („A Nap") — hetilap; I. Sz. Akszakov adta ki Moszkvában. Megjelent 1861-től 1865-ig. — *30*

[17] *Ragyiscsev, A. N.* (1749—1802) — orosz író és forradalmár. „Utazás Pétervárról Moszkvába" c. híres művében elsőnek lépett fel nyiltan a cári Oroszország jobbágyi rendje ellen. Ezért II. Katalin parancsára halálra ítélték, majd az ítéletet 10 évi szibériai számüzetésre változtatták. Később amnesztiát kapott és visszatért a számüzetésből, de attól tartva, hogy a cári kormány ismét üldözőbe veszi, öngyilkos lett. Lenin Ragyiscsevet Oroszország egyik igen kiváló haladó férfiújának tartotta. — *31*

[18] *Arakcsejev, A. A.* — a XVIII. század végi és a XIX. század eleji cári Oroszország reakciós politikusa; I. Pál és I. Sándor

uralkodása alatt nagy befolyása volt a bel- és külpolitikára. Arakcsejev nevéhez fűződik a durva katonai szellem korlátlan rendőri zsarnokságának és önkényének egész korszaka („arakcsejevi rendszer"). — *31*

[19] A dekabristáknak, az önkényuralom és a jobbágyság ellen fellépő nemesi forradalmároknak a felkeléséről van szó. — *31*

[20] I. Miklós orosz cár csapatai résztvettek az 1848—1849-es európai forradalmi mozgalom, nevezetesen 1849-ben a magyarországi forradalom leverésében. — *31*

[21] *États généraux* (a rendek gyűlése) — a XIV—XVIII. század Franciaországának rendi képviseleti intézménye, amely a nemesség, a papság és a harmadik rend küldötteiből állt; közigazgatási és pénzügyi kérdések eldöntése végett a király hívta egybe. A rendek gyűlését 1614-től 1789-ig, vagyis 175 évig nem hívták össze. XVI. Lajos 1789-ben ismét egybehívta, s akkor a pénzügyi válságot kellett volna megoldania. A harmadik rend küldöttei azonban a rendek gyűlését határozatilag nemzetgyűléssé nyilvánították. — *32*

[22] *Vannovszkij tábornok*, akit 1901-ben közoktatásügyi miniszterré neveztek ki a diákzavargások lecsillapítása végett, liberális frázisokat hangoztatott arról, hogy „szeretni" kell a tanulóifjúságot és „jószívvel kell gondoskodni" róla. Vannovszkij néhány jelentéktelen reformot vitt keresztül a közoktatás terén, ugyanakkor azonban továbbra is megtorló harci intézkedéseket foganatosított a forradalmi diákság ellen; letartóztatta, száműzte, az egyetemekről kizárta stb. a forradalmi érzületű diákokat. — *35*

[23] „*Pravityelsztvennij Vesztnyik*" („Hivatalos Közlöny") — a kormány hivatalos lapja; Pétervárott jelent meg 1869-től 1917-ig. — *42*

[24] „*XVI. Lajos notable-jainak gyűlése*" — a francia kiváltságos rendek előkelőségeinek gyűlése, amelyet XVI. Lajos francia király hívott össze az ország pénzügyi válságának megoldására 1787-ben és 1788-ban. A gyűlés nem volt hajlandó határozatot hozni a kiváltságos rendek megadóztatásáról és ezért XVI. Lajos kénytelen volt összehívni a rendek gyűlését. — *44*

[25] „*A szív diktatúrájának*“ nevezték gúnyosan Lorisz-Melikov magasrangú cári hivatalnoknak a liberálisokkal folytatott rövid ideig tartó kacérkodását. Lorisz-Melikovot 1880-ban előbb a „lázadás“ elleni harcra alakított „Legfelsőbb Intézkedő Bizottság“ főnökévé, majd pedig belügyminiszterré nevezték ki. — *45*

[26] „*Szocial-Demokrat*“ („A Szociáldemokrata“) — irodalmi politikai szemle; a „Munka Felszabadítása“ csoport adta ki külföldön 1890-től 1892-ig. Négy kötete jelent meg.

Lenin V. I. Zaszulics „Forradalmárok a burzsoázia köréből“ c. cikkét idézi, amely a „Szocial-Demokrat“ 1890. évi 1. számában jelent meg. — *46*

[27] *Machiavellizmus* (Machiavelli (1469—1527), a firenzei köztársaság politikusának és írójának neve után) — olyan politika, amely céljai elérése végett nem retten vissza semmiféle álnok harci eszköztől — csalástól, hitszegéstől, árulástól és gyilkosságtól sem. — *47*

[28] „*Narodnaja Volja*“ („Népszabadság“) — narodnyik titkos társaság, amely a cári önkényuralom elleni forradalmi harc céljából alakult 1879-ben.

Nem sokkal azután, hogy narodovolecek megölték II. Sándor cárt (1881 március 1-én (13-án)), a cári kormány szétzúzta a „Narodnaja Voljá“-t. A narodnyikok többsége ez után lemondott a cárizmus elleni forradalmi harcról, s a cári önkényuralommal való kibékülést, megegyezést kezdte hirdetni. A narodnyikoknak ezek az epigonjai — a XIX. század nyolcvanas-kilencvenes éveinek liberális narodnyikjai — idővel a kulákság érdekeinek kifejezőivé váltak.

A „Narodnaja Volja“ tevékenységének jellemzését lásd „Az SzK(b)P története. Rövid tanfolyam“ első fejezetében. — *58*

[29] „*A «Rabocsaja Miszl» külön melléklete*“ — brosúra, melyet az „ökonomisták“ lapjának, a „Rabocsaja Miszl“-nek a szerkesztősége adott ki 1899 szeptemberében. A brosúrában, különösen az R. M. aláírással megjelent „Valóságunk“ c. cikkben nyiltan hirdették az „ökonomisták“ opportunista nézeteit. Ezt a brosúrát Lenin „Retrográd irányzat az orosz szociáldemokráciában“ c. cikkében és „Mi a teendő?“ c. könyvében bírálta (lásd Lenin Művei. 4. köt. 261—293. old. és ebben a kötetben 357—554. old.). — *60*

[30] A „*Narodnoje Pravo*" („Népjog") pártja — a demokratikus értelmiség illegális szervezete, amelyet egykori narodovolecek részvételével alapítottak (M. A. Natanszon és mások) 1893-ban; a cári kormány 1894 tavaszán szétzúzta. Ez a szervezet két programmdokumentumot adott ki: a „Halaszthatatlan kérdés"-t és a „Kiáltvány"-t. A narodopravecek többsége később az eszerek pártjába lépett be. — *73*

[31] Lenin Marx „Osztályharcok Franciaországban 1848—1850" c. munkájának egyik tételére utal (lásd Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 1949. 117. old.). — *74*

[32] „*Novoje Vremja*" („Új Kor") — napilap, Pétervárott jelent meg 1868-tól 1917 októberig. Eleinte mérsékelt liberális, később, 1876-ban, a reakciós nemesi és bürokrata-hivatalnoki körök sajtószerve lett. A lap nemcsak a forradalmi, hanem a liberális burzsoá mozgalom ellen is harcolt. 1905-től a feketeszázasok egyik lapja volt. — *75*

[33] A Sajtóügyi Főigazgatóság körrendeletéről van szó, melyet az után küldtek meg a folyóiratok és a lapok szerkesztőségeinek, hogy a „Novoje Vremjá"-ban megjelent „A munkászavargásokról" c. cikk. A körrendeletet az „Iszkra" 6. száma (1901 július) a „Szentpétervár" c. jegyzetben (a „Társadalmi életünkből" rovatban) közölte. — *75*

[34] „*Moszkovszkije Vedomosztyi*" („Moszkvai Közlöny") — napilap; 1756-tól jelent meg. A XIX. század hatvanas éveitől a földbirtokosok és a papság legreakciósabb monarchista rétegeinek nézeteit hirdette; 1905-től a feketeszázasok egyik vezető sajtószerve. Az 1917-es Októberi Forradalomig jelent meg. — *77*

[35] „*Az 1897 június 2-i törvényre vonatkozó titkos okmányok*" c. brosúrát az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetsége" adta ki Genfben 1898-ban. — *78*

[36] „*Grazsdanyin*" („A Polgár") — reakciós lap, Pétervárott jelent meg 1872-től 1914-ig. A XIX. század nyolcvanas éveitől a szélső monarchisták lapja. A lap főképpen a cári kormány támogatásával működött. — *93*

[37] „*Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»*" c. munkát Lenin 1901 június—szeptemberében írta. Első négy fejezete a

„Zarja" c. folyóirat 2—3. számában jelent meg 1901 decemberében „A «kritikus» urak az agrárkérdésről. Első vázlat" címmel, *N. Lenin* aláírással. Az első négy fejezetet később külön brosúrában legálisan is kiadta az odesszai „Burevesztnyik" („Viharmadár") könyvkiadó (a brosúrán ez a feljegyzés olvasható: „A cenzúra engedélyezte. Odessza, 1905 július 23"), s az előző cím helyett ez lett a címe: *N. Lenin.* „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»". A szerző ezt a címet tartotta meg az egész műnek és a mű egyes részeinek további kiadásainál.

A munka V—IX. fejezete először az „Obrazovanyije" („Műveltség") c. legális folyóirat 1906 február havi 2. számában jelent meg. A szerző ezeket a fejezeteket alcímmel látta el, ami még nem volt meg a „Zarjá"-ban megjelent I—IV. fejezetben és az 1905-ös kiadásban.

Vl. Iljin (V. I. Lenin) „Az agrárkérdés". 1. rész c., Pétervárott 1908-ban kiadott könyvében jelent meg először mind a kilenc fejezet, amely még két új fejezettel, a X. és a XI. fejezettel egészült ki. A szerző ekkor alcímmel látta el az első négy fejezetet is, a szövegen néhány szerkesztési változtatást eszközölt és néhány jegyzetet fűzött még hozzá.

A XII. (legutolsó) fejezet először a „Tyekuscsaja zsizny" („A napi élet") c. gyűjteményben jelent meg 1908-ban.

Az első kilenc fejezetet ebbe a kötetbe foglaltuk, a X, XI. és XII. fejezetet, amelyeket Lenin 1907-ben írt, Művei negyedik kiadásának 13. kötetébe vettük fel. — *99*

[38] „*Obrazovanyije*" („Műveltség") — népszerű tudományos, irodalmi és társadalompolitikai havi folyóirat; Pétervárott jelent meg 1892-től 1909-ig. Az 1902—1908-as években marxisták is dolgoztak a folyóiratban. — *99*

[39] „*Russzkoje Bogatsztvo*" („Orosz Gazdagság") — havi folyóirat, Pétervárott jelent meg 1876-tól 1918 közepéig. A kilencvenes évek elejétől a liberális narodnyikok sajtószerve lett, Sz. M. Krivenko és N. K. Mihajlovszkij szerkesztette. A folyóirat a cári kormánnyal való megbékülést és mindennemű forradalmi harc feladását hirdette, elkeseredett harcot folytatott a marxizmus és az orosz marxisták ellen. — *103*

[40] „*Nacsalo*" („Az Elv") — a „legális marxisták" irodalmi, tudományos és politikai havi folyóirata; Pétervárott jelent

meg 1899 első felében P. B. Sztruve, M. I. Tugan-Baranovszkij és mások szerkesztésében. A folyóirat a „legális marxisták" cikkein kívül G. V. Plehanov, V. I. Zaszulics és mások cikkeit is közölte. A folyóiratot a cári kormány 1899 júniusában betiltotta.

Ebben a folyóiratban jelent meg Lenin néhány könyvismertetése (lásd Lenin Művei. 4. köt. 1953. 59—67, 89—99. old.) és „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" c. könyve harmadik fejezetének egy része („A robotgazdaság [barscsina] kiszorítása a kapitalista gazdaság által a mai orosz mezőgazdaságban" címmel) (lásd Lenin. A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra 1949. 181—210. old.).

Lenin Bulgakov „A mezőgazdaság kapitalista fejlődésének kérdéséhez" c. cikkére gondol, amely a folyóirat 1899 január—február és március havi 1—2. és 3. számában jelent meg. — *104*

[41] „*Zsizny*" („Az Élet") — havi folyóirat, Pétervárott adták ki 1897-től 1901-ig, 1902-ben külföldön jelent meg. 1899-től kezdve a „legális marxisták" lapja.

A folyóirat 1899 december havi 12. számában jelent meg Lenin „Válasz P. Nyezsdanov úrnak" c. cikke, az 1900 január és február havi 1. és 2. számában pedig két cikke „Kapitalizmus a mezőgazdaságban (Kautsky könyvéről és Bulgakov úr cikkéről)" címmel (lásd Lenin Művei. 4. köt. 1953. 160—166., 101—159. old.). — *104*

[42] *Malthusianizmus* — Malthus angol burzsoá közgazdász (1766—1834) reakciós elmélete, aki azt állította, hogy a társadalmi bajok megszüntetése csakis a népszaporodás mesterséges csökkentése útján, vagyis a házasságkötéstől és gyermekszüléstől való tartózkodás útján lehetséges. — *109*

[43] Marx. A tőke. 3. köt. 1951. 723. old. — *114*

[44] Marx. A tőke. 3. köt. 1951. 809—810. old. — *115*

[45] Marx. A tőke. 3. köt. 1951. 806—808. old. — *115*

[46] Marx. A tőke. 3. köt. 1951. 808—809. old. — *115*

[47] *A klán-tulajdon* — nemzetségi földtulajdon. — *118*

[48] Marx. A tőke. 3. köt. 1951. 713—714. old. — *121*

[49] Marx. Theorien über den Mehrwert. 2. köt. 2. rész. Dietz, Stuttgart 1905. 80—81. old. (németül). — *124*

[50] „*Sozialistische Monatshefte*" („Szocialista Havifüzetek") — a német opportunista szociáldemokraták vezető folyóirata és a nemzetközi opportunizmus egyik sajtószerve. Az 1914—1918-as imperialista világháború idején szociálsoviniszta álláspontra helyezkedett. Megjelent Berlinben 1897-től 1933-ig. — *132*

[51] „*Die Neue Zeit*" („Új Kor") — a német szociáldemokrácia folyóirata; megjelent Stuttgartban 1883-tól 1923-ig. Az 1885—1895-ös években a „Die Neue Zeit" Engels több cikkét közölte. Engels gyakran adott útmutatásokat a folyóirat szerkesztőségének és élesen bírálta a marxizmustól való elhajlása miatt. A kilencvenes évek második felétől, Engels halála után, a folyóirat kautskysta nézeteket hirdetett, és rendszeresen közölte a revizionisták cikkeit. Az imperialista világháború éveiben (1914—1918) centrista álláspontot foglalt el, ténylegesen a szociálsovinisztákat támogatta. — *138*

[52] *A szocialistaellenes kivételes törvényt* 1878-ban léptették életbe Németországban. Ezzel a törvénnyel betiltották a szociáldemokrata párt valamennyi szervezetét, a munkások tömegszervezeteit és a munkássajtót, elkobozták a szocialista irodalmat, megkezdődött a szociáldemokraták kiutasítása. A munkások tömegmozgalmának nyomására a törvényt 1890-ben hatályon kívül helyezték. — *148*

[53] „*Vorwärts*" („Előre") — a német szociáldemokrácia központi lapja; 1876-tól jelent meg W. Liebknecht és mások szerkesztésében. A lap hasábjain Engels harcolt az opportunizmus mindennemű megnyilvánulása ellen. A kilencvenes évek második felétől, Engels halála után, a „Vorwärts" rendszeresen közölte a német szociáldemokráciában és a II. Internacionáléban uralkodó opportunisták cikkeit. — *148*

[54] Lásd Marx—Engels. A Kommunista Párt kiáltványa. 1952. 34. old. — *153*

[55] Lásd Engels. A lakáskérdéshez (Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 1949. 609. old.). — *153*

[56] Lásd Engels. Hogyan „forradalmasítja" Eugen Dühring úr a tudományt („Anti-Dühring"). 1950. 295—308. old. — *154*

[57] *N.—on*, Nyikolaj —on (N. F. Danyielszon álneve) a XIX. század 80—90-es évei liberális narodnyikságának egyik ideológusa. — *157*

[58] „*Der Volksstaat*" („A Népállam") — a német szociáldemokrácia (az eisenachiak) központi lapja. W. Liebknecht szerkesztésében Lipcsében jelent meg 1869-től 1876-ig. Marx és Engels munkatársa volt a lapnak. — *157*

[59] Lásd Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 1949. 595. old. — *158*

[60] Lenin Engels Frigyesnek „A lakáskérdéshez" c. munkája második kiadásához írt előszavát idézi (lásd Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 1949. 539. old.). — *158*

[61] Ruth volt annak az asszonynak a neve, aki a bibliai mitológia szerint más mezején szedett kalászt. Az a kifejezés, hogy „a kalászt szedegető Ruth munkája", itt könnyű, gondtalan munkát jelent. — *169*

[62] „Szociálpolitikai Egyesület" („Verein für Sozialpolitik") — német burzsoá közgazdászok egyesülete, amelyet 1872-ben alapítottak. Az egyesület azt a célt tűzte maga elé, hogy megszünteti a szociáldemokráciának a munkásosztályra gyakorolt befolyását és a burzsoázia érdekeinek rendeli alá a munkásmozgalmat. — *180*

[63] Marx. A tőke. 3. köt. 1951. 875. old. — *186*

[64] Lásd N. Scsedrin (M. J. Szaltikov) Összes Művei. 15. köt. 1940. 101—102. old. (oroszul). — *194*

[65] A VII. és a IX. fejezet szövegéből — amely először az „Obrazovanyije" („Műveltség") c. folyóiratban jelent meg — látható, hogy Lenin ebben a munkában a francia mezőgazdasági statisztika adatait szándékozott tárgyalni, és elemezni akarta Maurice francia közgazdász „kritikai" nézeteit. Ez a terv azonban nem valósult meg, és az 1908-as kiadásban Lenin megváltoztatta a szövegben azokat a helyeket, amelyek eredeti szándékát mutatták. Így abból a mondatból, hogy „A parasztság proletarizálódása folytatódik, ezt alább a német és a francia statisztika adatai alapján ki fogjuk mutatni . . ." kihagyta az „és a francia"

szavakat. Abból a mondatból, hogy „a városok gyors növekedésével együtt szüntelenül növekszik az ilyen «tej-farmerek» száma, s természetesen mindig akadnak majd Hechtek, Davidok, Hertzek és Csernovok (és — hogy Franciaországot se sértsük meg — Maurice-ok is, akiről alább lesz szó)...“ kihagyta a zárójelben levő szavakat. Annak a mondatnak a végét, hogy: „Ezért, ha összetévesztjük ezt a két folyamatot, vagy nem veszünk tudomást valamelyikről, könnyen igen nagy hibákat követhetünk el, amire jó példát fogunk alább látni, mikor majd Bulgakov úrnak a francia adatokból levont következtetéseit elemezzük“ — így változtatta meg: „amire számos példát találunk Bulgakov könyvében.“ — *224*

[66] A Zürichben 1901 szeptember 21—22-én (október 4—5-én) tartott „*egyesülési kongresszus*“ megkísérelte, hogy a külföldön működő orosz szociáldemokrata szervezeteket marxista elvi platform alapján egyesítse. A kongresszuson az „Iszkra“—„Zarja“ szervezet külföldi osztályának, a „Szocial-demokrat“ szervezetnek (amely magábafoglalta a „Munka Felszabadítása“ csoportot), az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségének“, a Bundnak és a „Borba“ csoportnak képviselői voltak jelen.

A kongresszus összehívását megelőzte ugyanezen szervezetek képviselőinek Genfben 1901 júniusában tartott konferenciája. A konferencia határozatot fogadott el, amely a megegyezés és az együttműködés elvi alapja lett volna.

A tervbevett közeledést az „egyesülési“ kongresszuson kellett volna hivatalosan megpecsételni. De a Szövetség vezetőinek a „Rabocseje Gyelo“ 1901 szeptember havi 10. számában megjelent cikkei, a Szövetség képviselőinek módosításai és kiegészítései, melyeket a genfi konferencia határozatával kapcsolatban terjesztettek elő a kongresszuson, azt mutatták, hogy a Szövetség — mint korábban — most is opportunista álláspontot áll. Az „Iszkra“ és a „Szocial-demokrat“ szervezet képviselői nyilatkozatuk felolvasása után elhagyták a kongresszust.

Az „egyesülési“ kongresszuson V. I. Lenin „Frej“ néven volt jelen és szólalt fel. Ez volt Lenin első nyilvános szereplése a külföldi orosz szociáldemokraták körében. — *227*

[67] *Az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségét“* 1894-ben, Genfben alapították a „Munka Felszabadítása“ csoport

kezdeményezésére. Kezdetben a „Munka Felszabadítása" csoport vezette a Szövetséget és szerkesztette annak kiadványait. Később opportunista elemek (a „fiatalok", vagyis az „ökonomisták") kerekedtek felül a Szövetségben. A Szövetség 1898 novemberében tartott első kongresszusán a „Munka Felszabadítása" csoport megtagadta a Szövetség kiadványainak szerkesztését. A „Munka Felszabadítása" csoport a Szövetség 1900 áprilisi második kongresszusán véglegesen szakított a Szövetséggel, kilépett a Szövetségből, híveivel együtt elhagyta a kongresszust és megalakította az önálló „Szocial-demokrat" szervezetet. — *229*

[68] *A „Szocial-demokrat"* szervezet 1900 májusában keletkezett, miután az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetsége" a Szövetség II. kongresszusán (Genfben, 1900 áprilisában) kettészakadt. A szervezet több brosúrát adott ki. 1901 októberében egyesült az „Iszkra"—„Zarja" külföldi osztályával „Az Orosz Forradalmi Szociáldemokrácia Külföldi Ligájában". — *229*

[69] *Hegypárt* és *Gironde* — a XVIII. század végén lejátszódott francia burzsoá forradalom időszakának két burzsoá politikai csoportosulása volt. Hegypártnak, jakobinusoknak nevezték az akkori forradalmi osztály, a burzsoázia legradikálisabb képviselőit, akik az abszolutizmus és a feudalizmus teljes megsemmisítéséért küzdöttek. A girondisták — a jakobinusoktól eltérően — a forradalom és az ellenforradalom között ingadoztak és a monarchiával való megalkuvás útján haladtak.

Lenin az opportunista szociáldemokrata áramlatot nevezte „szocialista Gironde"-nak, a forradalmi szociáldemokratákat pedig „Hegypártnak", proletár jakobinusoknak. Miután az OSzDMP bolsevikokra és mensevikekre szakadt, Lenin gyakran hangsúlyozta, hogy a mensevikek girondista áramlatot képviselnek a munkásmozgalomban. — *231*

[70] *A „lübecki pártkongresszus"* — a német szociáldemokrácia kongresszusát 1901 szeptember 9—15-én (22—28-án) tartották Lübeckben. A pártkongresszus munkájának középpontjában a revizionizmus elleni harc kérdése állt; a revizionizmus abban az időben külön programmal és irodalmi szervvel, a „Sozialistische Monatshefté"-vel a párt jobbszárnyává szerveződött. A revizionisták vezére, Bernstein, aki

már jóval a kongresszus előtt a tudományos szocializmus revíziójával lépett fel, a kongresszuson mondott beszédében a marxizmus „szabad kritikáját" követelte. A kongresszus elvetette Bernstein híveinek határozati javaslatát. A kongresszuson elfogadott határozatban nyiltan megintették Bernsteint, de nem vetették fel elvileg azt a kérdést, hogy a bernsteinisták megmaradhatnak-e a munkáspárt soraiban. — *232*

[71] „*Oroszország Politikai Felszabadításának Munkáspártja*" — narodnyik irányzatú kisebb szervezet, amely az 1899—1902-es években Minszkben, Belosztokban és néhány más városban fejtett ki tevékenységet. 1902-ben a szervezet tagjai beléptek az eszerek pártjába. — *232*

[72] *Bund* — „Litvániai, Lengyelországi és Oroszországi Általános Zsidó Munkásszövetség"; 1897-ben alakult, főleg Oroszország nyugati területeinek zsidó kézműveseit egyesítette. Az OSzDMP I. kongresszusán, 1898 márciusában, a Bund csatlakozott az OSzDMP-hez. Az OSzDMP II. kongresszusán a bundisták azt követelték, hogy a Bundot ismerjék el a zsidó proletariátus egyedüli képviselőjének. A kongresszus elvetette a bundista szervezeti nacionalizmust, mire a Bund kilépett a pártból.

1906-ban, a IV. („egyesülési") kongresszus után, a Bund ismét belépett az OSzDMP-be. A bundisták állandóan támogatták a mensevikeket és szüntelenül harcoltak a bolsevikok ellen. A Bund, bár formailag az OSzDMP-hez tartozott, burzsoá-nacionalista szervezet volt. A bolsevikok programmkövetelésével — a nemzetek önrendelkezési jogával — szembeállította a kulturális-nemzeti autonómia követelését. Az első világháború idején, 1914—1918-ban, a bundisták a szociálsovinizmus álláspontján voltak; 1917-ben a Bund az ellenforradalmi Ideiglenes Kormányt támogatta, az Októberi Szocialista Forradalom ellenségeinek oldalán harcolt. A polgárháború éveiben tekintélyes bundisták az ellenforradalom erőivel szövetkeztek. Ezzel egyidejűleg a Bund tagjai kezdtek a Szovjethatalommal való együttműködés felé orientálódni. Amikor világossá vált, hogy a proletárdiktatúra legyőzte a belső ellenforradalmat és a külföldi intervenciósokat, a Bund kijelentette, hogy beszünteti a Szovjethatalom elleni harcot. 1921 márciusában a Bund feloszlatta magát, tagjainak egy része a szervezeti szabályzatban előírt feltételekkel belépett az OK(b)P-be.

A pártba belépő bundisták között kétkulacsosok is voltak, akik azért léptek be a pártba, hogy azt belülről bomlasszák; ezeket később leleplezték, mint a nép ellenségeit. — *233*

[73] Lenin az *„Első levél az éhező parasztokhoz"* c. kiáltványra gondol, amely 1892-ben jelent meg „A muzsikok jóakarói" aláírással. A kiáltványt a „Narodovolecek csoportjának" pétervári illegális, úgynevezett Lahtyin-nyomdájában nyomtatták ki mintegy 1 800 példányban. — *240*

[74] *„A Forradalmi Orosz Szociáldemokrácia Külföldi Ligáját"* V. I. Lenin kezdeményezésére 1901 októberében alapították. A Ligához tartozott az „Iszkra"—„Zarja" szervezet külföldi osztálya és a „Szocial-demokrat" szervezet (amely magában foglalta a „Munka Felszabadítása" csoportot). A Liga az „Iszkra" külföldi képviselője volt. Néhány „Bulletint" és brosúrát adott ki, köztük V. I. Lenin „A falusi szegénységhez" c. brosúráját. Az OSzDMP II. kongresszusa a Ligát ismerte el az egyetlen olyan külföldi pártszervezetnek, amelynek bizottságot megillető jogai voltak. A II. kongresszus után a mensevikek elsáncolták magukat a „Külföldi Ligában" és onnan harcoltak Lenin ellen, a bolsevikok ellen. — *245*

[75] Lenin „Belpolitikai szemle" c. munkájának első fejezete „Harc az éhezők ellen" címmel két kiadásban külön brosúraként jelent meg. Az első kiadás a „Zarja" 2—3. számából készített különlenyomat formájában jelent meg; a második kiadást a kisinyovi illegális Iszkra-nyomdában 3 000 példányban nyomtatták ki. — *257*

[76] Lenin M. J. Szaltikov-Scsedrinnek „Egy város története" c. munkáját idézi (lásd Szaltikov-Scsedrin. Egy város története. Új Magyar Könyvkiadó 1951. 183. old.). — *267*

[77] Lenin Nyikolaj —on (N. F. Danyielszon) „Vázlatok reform utáni társadalmi gazdaságunkról" c. könyvére gondol, melyet 1893-ban adtak ki Pétervárott. — *283*

[78] *„Russzkije Vedomosztyi"* („Orosz Közlöny") — napilap; Moszkvában adták ki 1863-tól a moszkvai egyetem liberális tanárai és a zemsztvo vezetői; a liberális földbirtokosok és a burzsoázia érdekeit képviselte. 1905-től a jobboldali kadetok lapja; az 1917-es Októberi Forradalom után az összes ellenforradalmi lapokkal együtt betiltották. — *284*

[70] „*Szvobodnoje Szlovo*" („Szabad Szó") — kiadóvállalat; ez adta ki külföldön (Angliában, Svájcban) L. N. Tolsztojnak azokat a műveit, amelyeket az orosz cenzúra betiltott és azokat a brosúrákat, amelyek az orosz kormányt támadták a szekták híveinek üldözése miatt. 1899-től 1901-ig a „Szvobodnoje Szlovo" kiadásában jelent meg a „Szvobodnaja Miszl" („Szabad Gondolat"), 1901-től 1905-ig pedig a „Szvobodnoje Szlovo" c. folyóirat. — *300*

[80] „*Juzsnij Rabocsij*" („Délvidéki Munkás") — szociáldemokrata lap; ugyanilyen nevű csoport adta ki illegálisan 1900 januárjától 1903 áprilisáig; a lapnak összesen 12 száma jelent meg. Főleg a déloroszországi szociáldemokrata szervezetek körében terjesztették.

Lenin a „Juzsnij Rabocsij" csoportot azokhoz a szervezetekhez sorolta, „amelyek szóban elismerték vezető lapjuknak az «Iszkrát», valójában azonban saját külön céljaikat követték és elvi tekintetben ingadozók voltak". A csoport az OSzDMP II. kongresszusáig állt fenn. A csoport vezetőségének többsége később mensevik lett. — *321*

[81] Lenin saját fordításában idéz a Lassalle-nak 1852 június 24-én Marxhoz írt leveléből (lásd „Ferdinand Lassalle levelei Marxhoz és Engelshez". Szentpétervár 1905. 53. old., oroszul). — *328*

[82] Az 1876 december 6-i (18-i) tüntetést munkások és diákok szervezték a zsarnokság önkénye elleni tiltakozás jeléül. G. V. Plehanov, aki résztvett a tüntetésben, forradalmi beszédet tartott. A rendőrség szétkergette a tüntetőket. Számos részvevőjét letartóztatták és számüzetésre vagy kényszermunkára ítélték. — *331*

[83] A „*Proletárharc*" c. gyüjtemény 1. számát az „Urali Szociáldemokrata Csoport" adta ki; 1899-ben nyomtatták ki a csoport nyomdájában. A gyüjtemény szerzői az „ökonomizmus" álláspontját osztották, tagadták a munkásosztály önálló politikai pártja megalakításának szükségességét és az volt a véleményük, hogy a politikai forradalmat általános sztrájkkal, a tömegek előzetes szervezése és előkészítése nélkül, fegyveres felkelés nélkül is végre lehet hajtani. — *350*

[84] „*Szociáldemokrata Munkáskönyvtár*" — brosúra-sorozat,

melyet illegálisan adtak ki Vilnában és Pétervárott 1900—1901-ben. — *350*

[85] Lásd Marx—Engels. A Kommunista Párt kiáltványa. 1952. 32. old. — *351*

[86] Az 1901—1902 telén szervezett általános diáksztrájkról van szó. A sztrájkban mintegy 30 000-en vettek részt. — *352*

[87] Lenin a Dreyfus-ügyre gondol. Dreyfust, a francia vezérkar zsidó tisztjét nyilvánvalóan hamis vád alapján kémkedés és hazaárulás bűntette miatt 1894-ben életfogytiglani fegyházra ítélte a hadbíróság. Ezt a provokációs pert Franciaország reakciós körei szervezték. Dreyfus védelmére széleskörű társadalmi mozgalom indult az országban, amely leleplezte a megvesztegetett bíróságot és kiélezte a köztársaságpártiak és a monarchisták politikai harcát. 1899-ben Dreyfus kegyelmet kapott és szabadlábra helyezték, de csak 1906-ban mentették fel, amikor ügyét újra felülvizsgálták. — *352*

[88] Lenin „*Mi a teendő? Mozgalmunk égető kérdései*" c. könyvét 1901 végén és 1902 elején írta. „Mivel kezdjük?" c. cikkében, amely az „Iszkra" (1901 május havi) 4. számában jelent meg, azt írta Lenin, hogy ez a cikk „vázlatos terv, amelyet részletesebben is kifejtünk rövidesen megjelenő brosúránkban".

Lenin 1901 őszén kezdett a könyvön dolgozni. „Az «egyesülési kongresszus» okmányai" c. brosúra 1901 novemberében írt „Előszavában" Lenin közli, hogy a munka „készül és rövidesen napvilágot lát". Decemberben Lenin „Beszélgetés az ökonomizmus védelmezőivel" címmel írt egy cikket az „Iszkra" 12. számába; ezt a cikket később a „Mi a teendő?" vázlatának nevezte. Lenin 1902 februárjában előszót írt a könyvhöz. A „Mi a teendő?" c. könyv március elején jelent meg Stuttgartban, Dietz kiadásában, amit az „Iszkra" 1902 március 10-i 18. számában közölt.

A „Mi a teendő?" c. könyvben felvetett és megalapozott lenini eszméket Sztálin elvtárs védelmezte és fejlesztette tovább. „Néhány szó a pártonbelüli nézeteltérésekről" c. brosúrája, amelyet 1905 tavaszán írt, közvetlenül a „Mi a teendő?"-höz kapcsolódik (lásd Sztálin Művei. 1. köt. 1949. 93—137. old.). A „Mi a teendő?" c. könyvben kifejtett lenini eszmék védelmének szentelte Sztálin elvtárs „Válasz

a «Szocial-Demokrát»-nak" c. cikkét is, amely a „Borba Proletariata" („A Proletariátus Harca") c. lapban jelent meg 1905 augusztusában (lásd Sztálin Művei. 1. köt. 1949. 169—182. old.). Lenin igen nagyra tartotta ezt a cikket és azt írta, hogy a cikkben „kiemelésre méltó «a tudat kívülről való bevitele» híres kérdésének nagyszerű feltevése".

A „Mi a teendő?"-t 1907-ben újra kiadták a „12 év" c. gyüjteményben. Az új kiadásból Lenin kihagyta az ötödik fejezet a) szakaszát („Ki sértődött meg a «Mivel kezdjük?» c. cikk miatt?") és az előszóban megjegyezte, hogy a munkát „igen kevés rövidítéssel" teszi közzé, „csak a szervezeti kérdések részleteit vagy a kisebb polémikus jellegű megjegyzéseket hagyva ki". Ugyanakkor Lenin öt újabb lábjegyzettel egészítette ki könyvét.

Ebben a kötetben a „Mi a teendő?"-t az 1907-es kiadás szövegével egybevetett 1902-es kiadás szövege alapján közöljük. — *357*

[89] *Lassalleánusok és eisenachiak* — a német munkásmozgalom két pártja a XIX. század 60-as éveiben és a 70-es évek elején.

A lassalleánusok — Lassalle hívei és követői. A lassalleánusok fő magva az „Általános Német Munkásegylet" volt, amelyet Lassalle alapított 1863-ban. A lassalleánusok azt tartották, hogy a kapitalizmus a kapitalista állam által támogatott munkásegyesületek segítségével békésen átalakulhat szocializmussá, s a munkásosztály forradalmi harca helyett az általános választójogért folyó harcot és a békés parlamenti tevékenységet hirdették.

Marx élesen bírálta a lassalleánusokat és megállapította, hogy a lassalleánusok „éveken át gátolták a proletariátus szervezkedését és azzal végezték, hogy egész egyszerűen a rendőrség eszközévé váltak". Marx a lassalleánusok elméleti nézeteit és taktikáját „A gothai programm kritikája", „Képzelt szakadások az Internacionáléban" c. műveiben és Engels-szel folytatott levelezésében értékelte.

Az eisenachiak — a marxizmus hívei, akik Marx és Engels eszmei befolyása alatt álltak. W. Liebknechttel és A. Bebellel az élükön az 1869. évi eisenachi kongresszuson megalakították a Németországi Szociáldemokrata Munkáspártot.

E két párt között elkeseredett harc folyt.

A munkásmozgalom fellendülésének és a kormány fokozódó megtorló intézkedéseinek hatása alatt a két párt

az 1875. évi gothai kongresszuson az egységes Németországi Szocialista Munkáspártban egyesült, amelyben a lassalleánusok az opportunista szárnyat képviselték.

Lenin 1913 augusztusában írt „August Bebel" c. cikkében jellemezte a lassalleánusokat és az eisenachiakat. — *362*

[90] *Guesdisták és posszibilisták* — a francia szocialista mozgalom két áramlata, amelyek 1882-ben, a Francia Munkáspárt szakadása után keletkeztek.

A guesdisták — J. Guesde hívei — a baloldali, marxista áramlatot képviselték, amely a proletariátus önálló forradalmi politikáját védelmezte; 1901-ben a guesdisták megalakították Franciaország Szocialista Pártját.

A posszibilisták kispolgári, reformista áramlatot képviseltek, amely a proletariátust elvonta a forradalmi harci módszerektől. A posszibilisták azt ajánlották, hogy a munkásosztály tevékenységét a kapitalizmusban „lehetséges" (possible — lehetséges) keretek közé szorítsák. A posszibilisták 1902-ben más reformista csoportokkal együtt megalakították a Francia Szocialista Pártot.

1905-ben Franciaország Szocialista Pártja és a Francia Szocialista Párt egy pártban egyesült. Az 1914—1918-as imperialista háború időszakában J. Guesde a Francia Szocialista Párt egész vezetőségével együtt átállt a szociálsovinizmus táborába. — *362*

[91] *Fábiánusok* — a reformista, opportunista „Fábiánus Társaság" tagjai. Ezt a társaságot az angol burzsoá értelmiség egyik csoportja alapította 1884-ben. A társaságot Fabius Cunctator (a „Halogató") római hadvezérről nevezték el, aki várakozó taktikájáról, a döntő ütközetek kerüléséről volt híres. A fábiánusok a proletariátust elvonták az osztályharctól, azt hirdették, hogy apró reformok útján békésen át lehet menni a kapitalizmusból a szocializmusba.

A fábiánusokat Engels 1893 január 18-án Sorgéhoz írt levelében jellemezte. Lenin is többízben jellemezte műveiben a fábiánusokat. Lásd a következő munkáit: „Előszó a «J. Ph. Becker, J. Dietzgen, Engels, Marx stb. levelei F. A. Sorgéhoz és másokhoz» c. könyv orosz fordításához", „A szociáldemokrácia agrárprogrammja az orosz forradalomban", „Az angol pacifizmus és az angolok idegenkedése az elmélettől" stb. — *362*

[92] Lenin saját fordításában idéz Engelsnek Marx „Louis

Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" c. munkája harmadik kiadásához írt előszavából (lásd Marx. „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája". 1949. 7—8. old., vagy Marx—Engels. Válogatott művek. 1949. 1. köt. 223—224. old.). — *364*

[93] *„Bezzaglavecek"* — a Pétervárott 1906-ban kiadott „Bez zaglavija" („Cím nélkül") c. folyóirat alapítói és munkatársai: Sz. N. Prokopovics, J. D. Kuszkova, V. J. Bogucsarszkij stb. A „bezzaglavecek" nyiltan a revizionizmus híveinek vallották magukat, a mensevikeket és a liberálisokat támogatták, ellenezték a proletariátus önálló politikáját. Lenin mensevikeskedő kadetoknak vagy kadetoskodó mensevikeknek nevezte a „bezzaglaveceket". — *366*

[94] *Ilovajszkij, D. I.* (1832—1920) — történész, a forradalom előtti Oroszország elemi és középiskoláiban tanított hivatalos történelmi tankönyvek szerzője. Történelmi tankönyveiben főleg a cárok és hadvezérek tevékenységéről van szó; a történelmi folyamatot mellékes és véletlen körülményekkel magyarázta. — *367*

[95] *Katedra-szocializmus* — a burzsoá közgazdaságtan egyik irányzata, amely a XIX. század 70—80-as éveiben keletkezett Németországban. Ennek az irányzatnak a képviselői az egyetemi tanszékekről szocializmus címén burzsoá-liberális reformizmust hirdettek. A katedra-szocialisták azt állították, hogy a burzsoá állam az osztályok fölött áll, össze tudja békíteni az ellenséges osztályokat és fokozatosan be tudja vezetni a „szocializmust" anélkül, hogy a kapitalisták érdekeit érintené, és lehetőleg számolva a dolgozók követeléseivel. Oroszországban a „legális marxisták" hirdették a katedra-szocialisták nézeteit. — *368*

[96] *Hannoveri határozat* — a német szociáldemokrácia Hannoverben, 1899 szeptember 27—október 2-án (október 9—14-én) tartott kongresszusának határozata „A párt alapelvei és taktikája ellen intézett támadások" kérdéséről. Ezt a kérdést azért tárgyalták a kongresszuson és azért hoztak róla külön határozatot, mert az opportunisták, Bernsteinnel az élükön, a marxista elmélet revíziójával léptek fel és a szociáldemokrácia forradalmi politikájának és taktikájának felülvizsgálását követelték. A kongresszus határozata elutasította a revizionisták követeléseit, de hiányzott belőle

a bernsteinizmus kritikája és leleplezése. Ezt a határozatot Bernstein hívei is megszavazták. — *369*

[97] A német szociáldemokrácia *stuttgarti kongresszusát* 1898 szeptember 21—26-án (október 3—8-án) tartották. Ezen a kongresszuson tárgyalták először a német szociáldemokráciában lábrakapott revizionizmus kérdését. A kongresszuson felolvasták a távollevő Bernstein nyilatkozatát, amelyben már számos korábbi cikkében is képviselt opportunista nézeteit fejtette ki és védelmezte. A kongresszuson Bernstein ellenfelei nem voltak egységesek. Egyesek (Bebel, Kautsky és mások) eszmei harcot és Bernstein hibáinak kritikáját követelték, de ellenezték, hogy szervezeti rendszabályt alkalmazzanak ellene. Mások — a kisebbség —, Rosa Luxemburggal az élükön, határozottabban léptek fel a bernsteinizmus ellen. — *369*

[98] *Sztarover* — A. N. Potreszovnak, az „Iszkra" szerkesztőségi tagjának álneve, aki később mensevik lett. — *370*

[99] *„Az író, akinek fejébe szállt a dicsőség"* — A. M. Gorkij egyik korai elbeszélésének a címe (lásd Gorkij Válogatott Művei. 2. köt. Új Magyar Könyvkiadó 1952. 323—330. old. — *372*

[100] Lenin az *„Adalékok gazdasági fejlődésünk jellemzéséhez"* c. gyüjteményre gondol, amelyet egy legális nyomdában nyomtattak ki 1895 áprilisában 2 000 példányban. Ebben a gyüjteményben szerepel V. I. Leninnek *(K. Tulin* álnéven írt) „A narodnyikság gazdasági tartalma és bírálata Sztruve úr könyvében (A marxizmus tükröződése a polgári irodalomban)" c. cikke. A cikk a „legális marxisták" ellen irányult (lásd Lenin Művei. 1. köt. 1951. 349—539. old.). — *373*

[101] *„Az oroszországi szociáldemokraták tiltakozása"* c. cikket Lenin számüzetése alatt 1899-ben írta. A cikk a „Credo", az ökonomisták csoportjának (Sz. N. Prokopovics, J. D. Kuszkova és mások, akik később kadetokká váltak) kiáltványa ellen irányult. Nővére, A. I. Jelizarova útján Lenin megkapta a „Credó"-t, s éleshangú tiltakozóiratban leleplezte.

A „Tiltakozást" megvitatta és egyhangúlag elfogadta 17 marxista politikai száműzöttnek az értekezlete, melyet Lenin hívott össze a minuszinszki körzet Jermakovszkoje

nevű falujában. A száműzöttek turuhanszki és orlovi (Vjatka kormányzóság) telepei csatlakoztak a „Tiltakozáshoz".

Lenin „Az oroszországi szociáldemokraták tiltakozását" elküldte külföldre a „Munka Felszabadítása" csoportnak. 1900 elején a „Tiltakozást" újból kinyomták G. V. Plehanov „Vademecum a «Rabocseje Gyelo» szerkesztőségének" c. gyűjteményében, amely az ökonomizmus ellen irányult. — *375*

[102] „*Biloje*" („Mult") — 1906—1907-ig havonta megjelenő pétervári történelmi folyóirat. 1908-ban „Minuvsije Godi" („Elmult Évek") címmel jelent meg, de a cári kormány betiltotta. Petrográdban 1917 júliusában újra kiadták, egészen 1926-ig. — *375*

[103] „*Vademecum* (Útmutató. — *Szerk.) a «Rabocseje Gyelo» szerkesztőségének*" — G. V. Plehanov előszavával megjelent anyag- és dokumentum-gyűjtemény, amely leleplezi az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségének" és a Szövetség folyóirata, a „Rabocseje Gyelo" szerkesztőségének opportunista nézeteit. A gyűjteményt G. V. Plehanov állította össze és a „Munka Felszabadítása" csoport adta ki Genfben, 1900-ban. — *375*

[104] „*Profession de foi*" („Hitvallás") — röplap, amely a kievi bizottság opportunista nézeteit ismerteti; 1899 végén készült. A röplap tartalma sokban azonos az „ökonomisták" ismert „Credó"-jával. Ezt az írást Lenin „A «Profession de foi»-val kapcsolatban" c. cikkében bírálta (lásd Lenin Művei. 4. köt. 1953. 294—304. old.). — *375*

[105] Marx—Engels. Válogatott művek. 1949. 2. köt. 9. old. — *380*

[106] Lenin saját fordításában idéz Engelsnek „A német parasztháború" c. műve előszavából (lásd Marx—Engels. Válogatott művek. 1949. 1. köt. 633—635. old.). — *384*

[107] „*Russzkaja Sztarina*" („Orosz Előidők") — 1870-től 1918-ig havonta megjelent pétervári történelmi folyóirat. — *388*

[108] „*Sz.-Petyerburgszkij Rabocsij Lisztok*" („Szentpétervári Munkás Kisujság") — illegális ujság, a pétervári „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására" lapja. Két száma jelent meg: az első 1897 februárban (januári kelettel), ezt Oroszországban sokszorosították 300—400 példányban; a második 1897 szeptemberben Genfben. — *389*

[109] *„Rabocsaja Gazeta"* („Munkás Ujság") — a szociáldemokraták kievi csoportjának illegális lapja. Két száma jelent meg, az első 1897 augusztusában, a második ugyanaz év decemberében (novemberi kelettel). Az OSzDMP I. kongresszusa a „Rabocsaja Gazetá"-t a párt hivatalos lapjának nyilvánította. A kongresszus után a lap nem jelent meg többé, mert a rendőrség a nyomdát szétzúzta és a Központi Bizottság tagjait letartóztatta. — *389*

[110] A Lenin által említett *„zártkörű összejövetel"* 1897 február 14. és 17. (február 26 és március 1) között zajlott le Pétervárott. Az összejövetelen jelen volt V. I. Lenin, A. A. Vanyejev, G. M. Krzsizsanovszkij és a pétervári „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására" más tagjai — az „öregek", akiket szibériai számüzetésük előtt három napra kiengedtek a börtönből, és a „fiatalok", akik Lenin letartóztatása után vették kezükbe a „Harci Szövetség" vezetését. — *390*

[111] *A „Lisztok «Rabotnyika»"* („«A Munkás» Kisujsága") — az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségének" kiadásában Genfben jelent meg 1896-tól 1899-ig. Összesen 10 számát adták ki. Első 8 száma a „Munka Felszabadítása" csoport szerkesztésében jelent meg. Mivel a Szövetség tagjainak többsége az „ökonomizmus" felé fordult, a Munka Felszabadítása" csoport megtagadta kiadványának szerkesztését. A „Lisztok «Rabotnyika»" 9—10. számát a Szövetség által alakított új szerkesztőség adta ki. — *390*

[112] *„V. I. cikke"* — V. P. Ivansin cikke. — *391*

[113] *V. V.* — V. P. Voroncov, a XIX. század nyolcvanas—kilencvenes évek liberális narodnyik mozgalmának egyik ideológusa. *„Az orosz szociáldemokrácia V. V.—i"*-n Lenin az orosz szociáldemokráciában lábrakapott opportunista áramlat képviselőit, az „ökonomistákat" érti. — *393*

[114] *A Hirsch—Duncker-féle szakszervezeteket* Hirsch és Duncker német liberális burzsoák alapították 1868-ban, akik az „osztályérdekek harmóniáját" hirdették, elvonták a munkásokat a burzsoázia elleni forradalmi osztályharctól, a szakszervezeti mozgalom feladatait segélypénztárakra és kulturális művelődési szervezetekre korlátozták. — *398*

[115] „*Nakanunye*" („Előeste") — narodnyik irányzatú folyóirat; Londonban adták ki orosz nyelven 1899 januárjától 1902 februárjáig. 37 száma jelent meg. A folyóirat a különböző kispolgári pártok képviselőit csoportosította maga köré. — *400*

[116] *N. Beltov* álnéven tette közzé G. V. Plehanov „A monista történetfelfogás fejlődésének kérdéséhez" c. ismert könyvét, amely 1895-ben jelent meg legálisan Pétervárott (lásd Plehanov. A monista történetfelfogás fejlődésének kérdéséhez. Szikra 1950.). — *407*

[117] „A modern orosz szocialista himnuszá"-ról van szó. Ez a szatirikus „himnusz" „*Narcisz Tuporilov*" („Krumpliorrú Nárcisz") aláírással jelent meg a „Zarja" (1901 április havi) 1. számában. A „himnusz" kigúnyolja az „ökonomistákat", akik az ösztönös mozgalomhoz alkalmazkodnak. A verset J. O. Martov írta. — *408*

[118] Az „Iszkra" (1901 augusztus havi) 7. számában, a „Munkásmozgalmi krónika és gyári levelek" c. rovatban megjelent egy szövőmunkás levele, mely a lenini „Iszkrá"-nak a haladó munkásokra gyakorolt óriási hatásáról tanuskodott.

„. . . Sok elvtársnak megmutattam az «Iszkrá»-t, és a lap valósággal rongyokra szakadt, pedig drága számunkra..." — írta a szerző. — „Itt a mi ügyünkről, az oroszok ügyéről van szó, amelyet nem lehet kopekekkel és órákkal mérni; amikor olvassuk, megértjük, hogy miért félnek a csendőrök és rendőrök tőlünk, munkásoktól és azoktól az értelmiségiektől, akiket követünk. Valóban félelmetesek a cárra, a munkáltatókra és mindenkire nézve egyaránt, nemcsak a munkáltatók zsebére nézve . . . A munkásnép most könnyen lángralobbanhat, már minden izzik a tömeg mélyén, csak egy szikra kell és kitör a tűzvész. Ó, milyen igaz, hogy a szikrából lobban ki a láng! . . Azelőtt minden sztrájk egy-egy esemény volt, most azonban mindenki látja, hogy a sztrájk egymagában semmi, most a szabadságot kell kiharcolni, rohammal kell kiverekedni. Most aprajanagyja mind olvasna, de az a baj, hogy nincsenek könyvek. Én a mult vasárnap összehívtam tizenegy embert és felolvastam a «Mivel kezdjük?»-öt. Egész éjfélig együtt voltunk. Mennyire igaz minden szava, mennyire gondol mindenre! . . Szeretnénk levelet írni az Önök «Iszkrá»-jának, hogy ne csak arra tanítson, hogyan kezdjük, hanem arra is, hogyan kell élnünk és meghalnunk." — *448*

[119] „*Rosszija*“ („Oroszország“) — mérsékelt liberális lap; 1899-től 1902-ig jelent meg Pétervárott. — *454*

[120] „*Sz.-Petyerburgszkije Vedomosztyi*“ („Szentpétervári Közlöny“) — Pétervárott adták ki 1728-ban mint az első orosz lap, az 1703-ban megjelent „Vedomosztyi“ („Közlöny“) folytatását. A „Sz.-Petyerburgszkije Vedomosztyi“-t 1728-tól 1874-ig a Tudományos Akadémia, 1875-től a közoktatásügyi minisztérium adta ki. A lap 1917 végéig jelent meg. — *456*

[121] „*Munkások Csoportja a Tőke Elleni Harcra*“ — ezt a kis csoportot Pétervárott 1899 tavaszán szervezték. A csoport nézeteit tekintve közelállt az „ökonomizmushoz“. A csoport sokszorosította a „Programmunk“ c. lapot, amelyet azonban nem sikerült terjesztenie, mert tagjai lebuktak. — *463*

[122] *N. N.* — Sz. N. Prokopovics; aktív „ökonomista“, később kadet. — *469*

[123] Lenin saját forradalmi munkájára gondol, amelyet 1893—1895-ben fejtett ki Pétervárott. — *487*

[124] A „*Jelentés az orosz szociáldemokrata mozgalomról az 1900. évi párizsi nemzetközi szocialista kongresszusnak*“ c. brosúráról van szó. A jelentést az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségének“ megbízásából a „Rabocseje Gyelo“ szerkesztősége terjesztette a kongresszus elé. A brosúra Genfben, 1901-ben külön brosúrában is megjelent a Szövetség kiadásában. A brosúra magában foglalta a Bund jelentését is („Az oroszországi és lengyelországi zsidó munkásmozgalom történetét“). — *504*

[125] Ezt a jegyzetet Lenin konspiratív célból írta. A tényeket éppen a valóságnak megfelelő sorrendben közölte. — *518*

[126] Azokról a tárgyalásokról van szó, amelyeket a pétervári „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására“ folytatott Leninnel, aki 1897 második felében megírta a szövegben említett két brosúrát. — *518*

[127] A Bund Központi Bizottságának V. I. Leninnel folytatott tárgyalásairól van szó. — *519*

[128] Lenin a „*negyedik tényről*“ szólva az „Orosz Szociáldemo-

kraták Külföldi Szövetségének" és a Bundnak arra a kísérletére gondol, hogy 1900 tavaszán egybehívják a második pártkongresszust. A Lenin által említett „*bizottsági tag*": I. H. Lalajanc (a jekatyerinoszlavi szociáldemokrata bizottság tagja), aki 1900 februárban Moszkvába jött, hogy Leninnel tárgyaljon. — *519*

[129] Lenin D. I. Piszarev „Az éretlen gondolkodás sületlenségei" c. cikkére gondol (lásd D. I. Piszarev. Válogatott művek két kötetben. 2. köt. 1935. 124, 125. old., oroszul). — *533*

[130] Lenin Marx „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" c. munkájának következő helyére gondol:

„Hegel megjegyzi valahol, hogy minden nagy világtörténelmi tény és személyiség úgyszólván kétszer kerül színre. Elfeledte hozzáfűzni: egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat" (lásd Marx—Engels. Válogatott művek. 1949. 1. köt. 225. old.). — *534*

[131] *Janicsárok* — kiváltságos gyalogság a szultáni Törökországban; 1826-ban szüntették meg. A janicsárok fosztogatták a lakosságot, rendkívül kegyetlenek voltak. Lenin a cári rendőrséget nevezi janicsároknak. — *538*

[132] Ezt a mellékletet Lenin kihagyta, amikor a „Mi a teendő?"-t a „12 év" c. gyűjteményben, 1907-ben újra kiadta. — *545*

[133] Az „Iszkra" 1902 március 10-én megjelent 18. számában, a „Párthírek" rovatban hozták „A «Zarja» vitája a «Vorwärts» szerkesztőségével" c. közleményt, amely összefoglalta a vita eredményét. — *550*

V. I. LENIN

ÉLETÉNEK ÉS TEVÉKENYSÉGÉNEK DÁTUMAI

(1901 május—1902 február)

1901

Május 13 (26) előtt. Lenin hozzáfog „Mi a teendő?" c. könyve megírásához.

Május 13—15 (26—28). Az „Iszkra" 4. számában megjelenik Lenin „Mivel kezdjük?" c. cikke, amelyben kifejti a munkásosztály forradalmi pártja felépítésének konkrét tervét. Ezt a tervet Lenin később „Mi a teendő?" c. könyvében fejlesztette tovább.

Május—június. Lenin irányítja az „Iszkra" Oroszországba való szállításának szervezését.

Lenin a bakui iszkrás csoporttal tárgyal, hogy az I. V. Sztálin vezetésével, V. Z. Keczhoveli által felállított helyi illegális nyomdában újranyomtassák az „Iszkrá"-t.

Lenin leveleiben utasítja az „Iszkra" megbízottait, hogy a kisinyovi Iszkra-nyomdában nyomtassák ki az „Iszkra" megjelent számainak anyagát.

Június 24 előtt (július elején). Lenin megírja „A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai" c. cikkét.

Június 24 és 26 (július 7 és 9). Lenin az „Iszkra" szerkesztőségi tagjai előtt felveti a pártprogramm terve kidolgozásának kérdését.

Június 24—július 17 (július 7—30). Lenin „A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai" c. cikkének az „Iszkra" szerkesztőségében való megvitatása alkalmával Lenin és Plehanov között nézeteltérések me-

rülnek fel abban a kérdésben, hogy milyen álláspontot foglaljanak el a liberálisokkal szemben. Lenin nem hajlandó változtatni a cikk hangnemén és kitart a liberálisokkal szemben elfoglalt elvi álláspontja mellett.

Június. Az „Iszkra" 5. számában megjelenik Lenin „Újabb véres ütközet" c. cikke az Obuhovgyári harcról.

Június—szeptember. Lenin megírja „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»" c. cikkét, amely a revizionisták, az agrárkérdés marxi elméletének „kritikusai" ellen irányul.

Július. Lenin az „Iszkra" híveinek egyikéhez írt levelében kategorikusan tiltakozik az ellen, hogy az „Iszkra" orosz szervezete kerületi lapot adjon ki Pétervárott. Lenin ezt a tervet a kontárkodó módszerekhez való visszatérésnek tekintette.

Az „Iszkra" 6. számában megjelenik Lenin „Értékes beismerés" c. cikke.

Július 31—augusztus 12 (augusztus 13—25). Lenin megkapja Oroszországból N. K. Krupszkaja „A munkásnő" c. brosúráját; ez volt az első brosúra, amelyet a kisinyovi illegális Iszkra-nyomdában nyomtattak ki.

Augusztus. Az „Iszkra" 7. számában megjelenik Leninnek „A válság tanulságai" c. cikke.

Lenin az „Iszkra" oroszországi megbizottainak megküldi az országos „Iszkra"-szervezet általa kidolgozott tervezetét.

Szeptember 10 (23). Az „Iszkra" 8. számában megjelenik Leninnek „Munkában a jobbágytartók" c. cikke.

Szeptember 20 (október 3). Lenin résztvesz az „Iszkra" és a „Szocialdemokrat" külföldi szervezetei képviselőinek zürichi tanácskozásán. A tanácskozás megbízza Lenint, hogy szólaljon fel az OSzDMP külföldi szervezeteinek „egyesülési" kongresszusán.

Szeptember 21 (október 4). Lenin beszédet mond az „Iszkra", a „Szocial-demokrat", az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetsége", a Bund szervezetei és a „Borba" csoport „egyesülési" kongresszusán. Beszédében leleplezi a Szövetség vezetőinek opportunizmusát.

Szeptember 22 (október 5). Lenin a Szövetséggel való végleges szakításról szóló nyilatkozat felolvasása után az „Iszkra" és a „Szocial-demokrat" külföldi szervezeteinek képviselőivel együtt elhagyja az „egyesülési" kongresszust.

Szeptember vége—október eleje (október). Lenin megbeszélést folytat az „Iszkra" Oroszországból érkezett megbizottjával és útmutatásokat ad az országos „Iszkra"-szervezet megalakítására vonatkozólag.

Lenin résztvesz „Az Orosz Forradalmi Szociáldemokrácia Külföldi Ligája" megszervezésében, amelyet ő kezdeményezett. A Liga az „Iszkra" és a „Szocial-demokrat" szervezet híveit egyesítette.

Október. Az „Iszkra" 9. számában megjelennek Leninnek „Harc az éhezők ellen", „Válasz a szentpétervári bizottságnak", „Külföldi ügyek" c. cikkei.

November 20 (december 3) előtt. Az „Iszkra" 10. számában megjelenik Leninnek „Kényszermunkaszabályok és kényszermunkára ítélés" c. cikke.

November 20 (december 3). Az „Iszkra" 11. számában megjelenik Leninnek „A finn nép tiltakozása" c. cikke.

December 5 (18) előtt. Lenin levélben értesíti az oroszországi „Iszkra"-szervezeteket, hogy rövidesen megjelenik „Mi a teendő?" c. könyve.

December 5 (18). Lenin az „Iszkra" megbizottjának írt levelében kategorikusan ellenzi, hogy a kisinyovi Iszkra-nyomdát az „ökonomizmushoz" közel-

álló kiadványok kinyomtatására használják fel.

December 6 (19) előtt. Lenin az „Iszkra" szerkesztősége nevében üdvözlő levelet ír G. V. Plehanovnak forradalmi tevékenysége huszonötéves jubileuma alkalmából.

December 6 (19). Az „Iszkra" 12. számában megjelenik Leninnek „Beszélgetés az ökonomizmus védelmezőivel" c. cikke.

December 6 és 10 (december 19 és 23) között. A „Zarja" c. folyóirat 2—3. számában megjelennek Lenin következő cikkei: „A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai", „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»" első négy fejezete „A «kritikus» urak az agrárkérdésben" címmel (az első munka *N. Lenin* aláírással), valamint a „Belpolitikai szemle".

December 20 (1902 január 2). Az „Iszkra" 13. számában megjelenik Lenin „A tüntetések kezdete" c. cikke. Ugyanebben a számban közlik, hogy megjelent az I. V. Sztálin kezdeményezésére létrehozott, leninista irányzatú illegális grúziai lap: a „Brdzola" („Harc") 1. száma.

December 21 (1902 január 3). Lenin megkapja az „Iszkra" 10. számának első példányát, amelyet a kisinyovi illegális Iszkra-nyomdában nyomtattak ki.

1902

Január eleje (január közepe). Lenin kritikai megjegyzéseket ír az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt első programmtervezetéhez, amelyet Plehanov készített.

Január 8 (21). Lenin felszólal az „Iszkra" szerkesztőségének müncheni tanácskozásán, bírálja az első programmtervezetet, amelyet Plehanov készített, ismerteti módosításait és javaslatait

Január 8 és 25 (január 21 és február 7) között. Lenin elkészíti az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt új programmtervezetét.

Január 15 (28). Az „Iszkra" 15. számában megjelenik Leninnek „Az állami költségvetésről" c. cikke.

Január vége (február első fele). Lenin utasítására az iszkrások szamárai kongresszusán megalakítják az országos „Iszkra"-szervezetet.

Február 1 (14). Az „Iszkra" 16. számában megjelenik Leninnek „Politikai agitáció és «osztályszempont»" c. cikke.

Február. Lenin megírja „Mi a teendő?" c. könyvének előszavát.

Február vége—március első fele (március). Lenin kritikai megjegyzéseket ír az OSzDMP Plehanov által készített második programmtervezetéhez.

Március 5 (18). Lenin az OSzDMP belosztoki konferenciájára megírja „Az «Iszkra» szerkesztőségi jelentését az OSzDMP bizottságai tanácskozásának (konferenciájának)", határozati javaslatot készít hozzá, résztvesz az „Iszkra" szerkesztőségének tanácskozásán, utasításokat ad az „Iszkra" küldötteinek, aki a belosztoki konferenciára utazik.

Március eleje (március közepe). Stuttgartban megjelenik a „Mi a teendő? Mozgalmunk égető kérdései", amelyben Lenin kidolgozta a marxista párt ideológiai alapjait.

TARTALOM

Előszó ..... VII—VIII

1901

MIVEL KEZDJÜK? ..... 1—13

ÚJABB VÉRES ÜTKÖZET ..... 14—20

A ZEMSZTVO ÜLDÖZŐI ÉS A LIBERALIZMUS HANNIBÁLJAI ..... 21—74

I. 26
II. 34
III. 40
IV. 47
V. 55
VI. 66

ÉRTÉKES BEISMERÉS ..... 75—82

A VÁLSÁG TANULSÁGAI ..... 83—88

MUNKÁBAN A JOBBÁGYTARTÓK ..... 89—94

A ZEMSZTVO-KONGRESSZUS ..... 95—97

AZ AGRÁRKÉRDÉS ÉS A „MARX-KRITIKUSOK" 99—225

I. A csökkenő földhozadék „törvénye" .. 104
II. A földjáradékelmélet 116
III. Gépek a mezőgazdaságban 127
IV. A város és a falu ellentétének megszüntetése. A „kritikusok" által felvetett egyes kérdések 144
V. „A haladó modern kisgazdaságok virágzása". Baden példája 159

VI. A kis- és a nagygazdaság termelékenysége. Egy keletporoszországi példa ... 167
VII. A badeni adatgyűjtés a parasztgazdaságról 182
VIII. Az 1882-es és 1895-ös német mezőgazdasági statisztika általános adatai. A középgazdaságok kérdése 195
IX. Tejgazdaság és mezőgazdasági szövetkezetek Németországban. Németország falusi népessége a gazdaságban elfoglalt helyzete szerint 207

AZ OSzDMP KÜLFÖLDI SZERVEZETEINEK „EGYESÜLÉSI" KONGRESSZUSA. 1901 szeptember 21—22 (október 4—5) .....227—234

1. BESZÉD SZEPTEMBER 21-ÉN (OKTÓBER 4-ÉN). *(Jegyzőkönyvi feljegyzés)* 229

2. AZ „EGYESÜLÉSI" KONGRESSZUSON AZ „OROSZ SZOCIÁLDEMOKRATÁK SZÖVETSÉGÉHEZ" INTÉZETT KÉRDÉSEK. 1901 SZEPTEMBER 21 (OKTÓBER 4) 234

HARC AZ ÉHEZŐK ELLEN .....235—242

VÁLASZ A SZENTPÉTERVÁRI BIZOTTSÁGNAK ...243—244

KÜLFÖLDI ÜGYEK .....245—246

KÉNYSZERMUNKASZABÁLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁRA ÍTÉLÉS .....247—253

BELPOLITIKAI SZEMLE .....255—309

I. Az éhínség 257
II. A válsággal és az éhínséggel kapcsolatban tanusított magatartás 279
III. A harmadik elem 286
IV. Két nemesi marsall beszéde 295

ELŐSZÓ „AZ «EGYESÜLÉSI» KONGRESSZUS OKMÁNYAI" CÍMŰ BROSÚRÁHOZ .....310—313

A FINN NÉP TILTAKOZÁSA .....314—319

A „SZVOBODA" CÍMŰ FOLYÓIRATRÓL 320–321

BESZÉLGETÉS AZ ÖKONOMIZMUS VÉDELMEZŐIVEL .....322—330

G. V. PLEHANOV HUSZONÖTÉVES FORRADALMI TEVÉKENYSÉGÉNEK JUBILEUMÁRA..... 331

A TÜNTETÉSEK KEZDETE .....332—335

A „DÉLVIDÉKI MUNKÁSOK" LEVELE .....336—337

ANARCHIZMUS ÉS SZOCIALIZMUS .....338—341

1902

AZ ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉSRŐL .....342—347

POLITIKAI AGITÁCIÓ ÉS „OSZTÁLYSZEMPONT" ..348—354

VÁLASZ „EGY OLVASÓNAK" .....355—356

MI A TEENDŐ? *Mozgalmunk égető kérdései*.....357—554

Előszó 359

I. A dogmatizmus és a „kritika szabadsága" 362

a) Mit jelent a „kritika szabadsága"? 362

b) A „kritika szabadságának" újabb védelmezői 366

c) A kritika Oroszországban 371

d) Engels az elméleti harc jelentőségéről 379

II. A tömegek ösztönössége és a szociáldemokrácia tudatossága 385

a) Az ösztönös fellendülés kezdete .. 386

b) Meghódolás az ösztönösség előtt. A „Rabocsaja Miszl" 390

c) „Az önfelszabadítás csoportja" és a „Rabocseje Gyelo" 400

III. Trade-unionista és szociáldemokrata politika... 411

a) A politikai agitáció és hogyan szűkítik ezt az ökonomisták ... 412

b) Elbeszélés arról, hogyan mélyítette el Martinov Plehanovot .. 423
c) A politikai leleplezések és a „forradalmi aktivitásra való nevelés" 427
d) Miben egyezik az ökonomizmus és a terrorizmus? 433
e) A munkásosztály mint a demokrácia előharcosa 437
f) Újra „rágalmazók", újra „misztifikálók" 454

IV. Az ökonomisták kontárkodása és a forradalmárok szervezete 458
a) Mi a kontárkodás? 459
b) Kontárkodás és ökonomizmus .. 463
c) A munkások szervezete és a forradalmárok szervezete 471
d) A szervezeti munka terjedelme .. 487
e) Az „összeesküvő" szervezet és a „demokratizmus" 494
f) A helyi és az országos munka . 503

V. Egy országos politikai lap „terve" 514
a) Ki sértődött meg a „Mivel kezdjük?" c. cikk miatt? 515
b) Lehet-e a lap kollektív szervező? 521
c) Milyen típusú szervezetre van szükségünk? 533

Befejezés 541

Melléklet. Az „Iszkra" és a „Rabocseje Gyelo" egyesülési kísérlete 545

Helyreigazítás a „Mi a teendő?"-höz 553

Jegyzetek 555

Lenin életének és tevékenységének dátumai (1901 május—1902 február) 585

KÉPMELLÉKLETEK

Az „Iszkra“ 4. számának első oldala Lenin „Mivel kezdjük?“ c. cikkével. — 1901 3

A „Zarja“ c. folyóirat 1901. évi 2—3. számának címlapja. Ebben a számban jelentek meg Lenin következő munkái: „A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai“, „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»“ c. mű első négy fejezete („A «kritikus» urak az agrárkérdésről“ címmel) és a „Belpolitikai szemle“ 23

Az „Obrazovanyije“ c. folyóirat 1906. évi 2. számának címlapja. Ebben a számban jelent meg Lenin „Az agrárkérdés és a «Marx-kritikusok»“ c. munkájának V—IX. fejezete 101

Lenin. „A «Szvoboda» c. folyóiratról“. A kézirat első oldala. — 1901 .....320—321

Lenin „Anarchizmus és szocializmus“ c. téziseinek első kézirati oldala. — 1901 339

Lenin „Mi a teendő?“ c. művének borítólapja. — 1902 358—359

5440. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.